ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

องฺคุตฺตรนิกาเย

เอกกนิปาต-อฏฺฐกถา

คนฺถารมฺภกถา

‘‘กรุณาสีตลหทยํ , ปญฺญาปโชฺชตวิหตโมหตมํ;
สนรามรโลกครุํ, วเนฺท **สุคตํ** คติวิมุตฺตํฯ

‘‘พุโทฺธปิ พุทฺธภาวํ, ภาเวตฺวา เจว สจฺฉิกตฺวา จ;
ยํ อุปคโต คตมลํ, วเนฺท ตมนุตฺตรํ **ธมฺมํ**ฯ

‘‘สุคตสฺส โอรสานํ, ปุตฺตานํ มารเสนมถนานํ;
อฏฺฐนฺนมฺปิ สมูหํ, สิรสา วเนฺท **อริยสงฺฆํ**ฯ

‘‘อิติ เม ปสนฺนมติโน, รตนตฺตยวนฺทนามยํ ปุญฺญํ;
ยํ สุวิหตนฺตราโย, หุตฺวา ตสฺสานุภาเวนฯ

‘‘เอกกทุกาทิปฏิมณฺฑิตสฺส **องฺคุตฺตราคมวรสฺส**;
ธมฺมกถิกปุงฺควานํ, วิจิตฺตปฏิภานชนนสฺสฯ

‘‘อตฺถปฺปกาสนตฺถํ, **อฏฺฐกถา** อาทิโต วสิสเตหิ;
ปญฺจหิ ยา สงฺคีตา, อนุสงฺคีตา จ ปจฺฉาปิฯ

‘‘สีหฬทีปํ ปน อาภตาถ วสินา มหามหิเนฺทน;
ฐปิตา สีหฬภาสาย, ทีปวาสีนมตฺถายฯ

‘‘อปเนตฺวาน ตโตหํ, สีหฬภาสํ มโนรมํ ภาสํ;
ตนฺตินยานุจฺฉวิกํ, อาโรเปโนฺต วิคตโทสํฯ

‘‘สมยํ อวิโลเมโนฺต, เถรานํ เถรวํสทีปานํ;
สุนิปุณวินิจฺฉยานํ, มหาวิหาเร นิวาสีนํฯ

‘‘หิตฺวา ปุนปฺปุนาคตมตฺถํ, อตฺถํ ปกาสยิสฺสามิ;
สุชนสฺส จ ตุฏฺฐตฺถํ, จิรฏฺฐิตตฺถญฺจ ธมฺมสฺสฯ

‘‘สาวตฺถิปภูตีนํ, นครานํ วณฺณนา กตา เหฏฺฐา;
ทีฆสฺส มชฺฌิมสฺส จ, ยา เม อตฺถํ วทเนฺตนฯ

‘‘วิตฺถารวเสน สุทํ, วตฺถูนิ จ ตตฺถ ยานิ วุตฺตานิ;
เตสมฺปิ น อิธ ภิโยฺย, วิตฺถารกถํ กริสฺสามิฯ

‘‘สุตฺตานํ ปน อตฺถา, น วินา วตฺถูหิ เย ปกาสนฺติ;
เตสํ ปกาสนตฺถํ, วตฺถูนิปิ ทสฺสยิสฺสามิฯ

‘‘สีลกถา ธุตธมฺมา, กมฺมฏฺฐานานิ เจว สพฺพานิ;
จริยาวิธานสหิโต, ฌานสมาปตฺติวิตฺถาโรฯ

‘‘สพฺพา จ อภิญฺญาโย, ปญฺญาสงฺกลนนิจฺฉโย เจว;
ขนฺธาธาตายตนินฺทฺริยานิ, อริยานิ เจว จตฺตาริฯ

‘‘สจฺจานิ ปจฺจยาการเทสนา สุปริสุทฺธนิปุณนยา;
อวิมุตฺตตนฺติมคฺคา, วิปสฺสนาภาวนา เจวฯ

‘‘อิติ ปน สพฺพํ ยสฺมา, **วิสุทฺธิมคฺเค** มยา สุปริสุทฺธํ;
วุตฺตํ ตสฺมา ภิยฺโย, น ตํ อิธ วิจารยิสฺสามิฯ

‘‘มชฺเฌ **วิสุทฺธิมคฺโค,** เอส จตุนฺนมฺปิ อาคมานญฺหิ;
ฐตฺวา ปกาสยิสฺสติ, ตตฺถ ยถาภาสิตมตฺถํฯ

‘‘อิจฺจว กโต ตสฺมา, ตมฺปิ คเหตฺวาน สทฺธิเมตาย;
อฏฺฐกถาย วิชานถ, องฺคุตฺตรนิสฺสิตํ อตฺถ’’นฺติฯ

สํเขปกถา

๑. รูปาทิวคฺควณฺณนา

ตตฺถ **องฺคุตฺตราคโม** นาม เอกกนิปาโต ทุกนิปาโต ติกนิปาโต จตุกฺกนิปาโต ปญฺจกนิปาโต ฉกฺกนิปาโต สตฺตกนิปาโต อฏฺฐกนิปาโต นวกนิปาโต ทสกนิปาโต เอกาทสกนิปาโตติ เอกาทส นิปาตา โหนฺติฯ สุตฺตโต –

> ‘‘นว สุตฺตสหสฺสานิ, ปญฺจ สุตฺตสตานิ จ;
> สตฺตปญฺญาส สุตฺตานิ, โหนฺติ องฺคุตฺตราคเม’’ฯ

ตสฺส นิปาเตสุ **เอกกนิปาโต** อาทิ, สุเตฺตสุ **จิตฺตปริยาทานสุตฺตํ**ฯ ตสฺสาปิ ‘‘เอวํ เม สุต’’นฺติอาทิกํ อายสฺมตา อานเนฺทน ปฐมมหาสงฺคีติกาเล วุตฺตํ นิทานมาทิฯ สา ปเนสา ปฐมมหาสงฺคีติ สุมงฺคลวิลาสินิยา ทีฆนิกายฏฺฐกถาย อาทิมฺหิ วิตฺถาริตา, ตสฺมา สา ตตฺถ วิตฺถาริตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ

นิทานวณฺณนา

๑. ยํ ปเนตํ ‘‘เอวํ เม สุต’’นฺติอาทิกํ นิทานํ, ตตฺถ **เอว**นฺติ นิปาตปทํ, **เม**ติอาทีนิ นามปทานิฯ **สาวตฺถิยํ วิหรตี**ติ เอตฺถ **วี**ติ อุปสคฺคปทํ, **หรตี**ติ อาขฺยาตปทนฺติ อิมินา ตาว นเยน ปทวิภาโค เวทิตโพฺพฯ

อตฺถโต ปน **เอวํ**สโทฺท ตาว อุปมูปเทส-สมฺปหํสน-ครหณวจน-สมฺปฏิคฺคหาการนิทสฺสนาวธารณาทิ-อเนกตฺถปฺปเภโทฯ ตถา เหส ‘‘เอวํ ชาเตน มเจฺจน, กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุ’’นฺติ เอวมาทีสุ (ธ. ป. ๕๓) อุปมายํ อาคโตฯ ‘‘เอวํ เต อภิกฺกมิตพฺพํ, เอวํ เต ปฏิกฺกมิตพฺพ’’นฺติ อาทีสุ (อ. นิ. ๔.๑๒๒) อุปเทเสฯ ‘‘เอวเมตํ ภควา, เอวเมตํ สุคตา’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๓.๖๖) สมฺปหํสเนฯ ‘‘เอวเมวํ ปนายํ วสลี ยสฺมิํ วา ตสฺมิํ วา ตสฺส มุณฺฑกสฺส สมณกสฺส วณฺณํ ภาสตี’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑๘๗) ครหเณฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺตติ โข เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุ’’นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๑) วจนสมฺปฏิคฺคเหฯ ‘‘เอวํ พฺยาโข อหํ, ภเนฺต, ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๙๘) อาการเรฯ ‘‘เอหิ ตฺวํ, มาณวก, เยน สมโณ อานโนฺท เตนุปสงฺกม; อุปสงฺกมิตฺวา มม วจเนน สมณํ อานนฺทํ อปฺปาพาธํ อปฺปาตงฺกํ ลหุฏฺฐานํ พลํ ผาสุวิหารํ ปุจฺฉ – ‘สุโภ มาณโว โตเทยฺยปุโตฺต ภวนฺตํ อานนฺทํ อปฺปาพาธํ…เป.… ผาสุวิหารํ ปุจฺฉตี’ติ, เอวญฺจ วเทหิ ‘‘สาธุ กิร ภวํ อานโนฺท เยน สุภสฺส มาณวสฺส โตเทยฺยปุตฺตสฺส นิเวสนํ, เตนุปสงฺกมตุ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๔๔๕) นิทสฺสเนฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญถ, กาลามา, อิเม ธมฺมา กุสลา วา อกุสลา วาติ? อกุสลา, ภเนฺตฯ สาวชฺชา วา อนวชฺชา วาติ? สาวชฺชา, ภเนฺตฯ วิญฺญุครหิตา วา วิญฺญุปฺปสตฺถา วาติ? วิญฺญุครหิตา, ภเนฺตฯ สมตฺตา สมาทินฺนา อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติ โน วา, กถํ โว เอตฺถ โหตีติ? สมตฺตา, ภเนฺต, สมาทินฺนา อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติ, เอวํ โน เอตฺถ โหตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๓.๖๖) อวธารเณฯ สฺวายมิธ อาการนิทสฺสนาวธารเณสุ ทฏฺฐโพฺพฯ

ตตฺถ อาการเตฺถน **เอวํ**สเทฺทน เอตมตฺถํ ทีเปติ – นานานยนิปุณํ อเนกชฺฌาสยสมุฏฺฐานํ อตฺถพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ วิวิธปาฏิหาริยํ ธมฺมตฺถเทสนาปฏิเวธคมฺภีรํ สพฺพสตฺตานํ สกสกภาสานุรูปโต โสตปถมาคจฺฉนฺตํ ตสฺส ภควโต วจนํ สพฺพปฺปกาเรน โก สมโตฺถ วิญฺญาตุํ, สพฺพถาเมน ปน โสตุกามตํ ชเนตฺวาปิ เอวํ เม สุตํ, มยาปิ เอเกนาการเรน สุตนฺติฯ

นิทสฺสนเตฺถน ‘‘นาหํ สยมฺภู, น มยา อิทํ สจฺฉิกต’’นฺติ อตฺตานํ ปริโมเจโนฺต ‘‘เอวํ เม สุตํ, มยาปิ เอวํ สุต’’นฺติ อิทานิ วตฺตพฺพํ สกลํ สุตฺตํ นิทเสฺสติฯ

อวธารณเตฺถน ‘‘เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ พหุสฺสุตานํ ยทิทํ อานโนฺท, สติมนฺตานํ, คติมนฺตานํ, ธิติมนฺตานํ, อุปฎฺฐากานํ ยทิทํ อานโนฺท’’ติ (อ. นิ. ๑.๒๑๙, ๒๒๓) เอวํ ภควตา , ‘‘อายสฺมา อานโนฺท อตฺถกุสโล ธมฺมกุสโล พฺยญฺชนกุสโล นิรุตฺติกุสโล ปุพฺพาปรกุสโล’’ติ (อ. นิ. ๕.๑๖๙) เอวํ ธมฺมเสนาปตินา จ ปสตฺถภาวานุรูปํ อตฺตโน ธารณพลํ ทเสฺสโนฺต สตฺตานํ โสตุกามตํ ชเนติ ‘‘เอวํ เม สุตํ, ตญฺจ โข อตฺถโต วา พฺยญฺชนโต วา อนูนมนธิกํ, เอวเมว, น อญฺญถา ทฎฺฐพฺพ’’นฺติฯ

เมสโทฺท ตีสุ อเตฺถสุ ทิสฺสติฯ ตถา หิสฺส ‘‘คาถาภิคีตํ เม อโภชเนยฺย’’นฺติอาทีสุ (สุ. นิ. ๘๑; สํ. นิ. ๑.๑๙๔) มยาติ อโตฺถฯ ‘‘สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา สํขิเตฺตน ธมฺมํ เทเสตู’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๔.๘๘) มยฺหนฺติ อโตฺถฯ ‘‘ธมฺมทายาทา เม, ภิกฺขเว, ภวถา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๙) มมาติ อโตฺถฯ อิธ ปน ‘‘มยา สุต’’นฺติ จ, ‘‘มม สุต’’นฺติ จ อตฺถทฺวเย ยุชฺชติฯ

สุตนฺติ อยํ **สุต**สโทฺท สอุปสโคฺค จ อนุปสโคฺค จ คมน-วิสฺสุต-กิลินฺนอุปจิตานุโยค-โสตวิเญฺญยฺย-โสตทฺวารานุสารวิญฺญาตาทิอเนกตฺถปฺปเภโทฯ ตถา หิสฺส – ‘‘เสนาย ปสุโต’’ติอาทีสุ คจฺฉโนฺตติ อโตฺถฯ ‘‘สุตธมฺมสฺส ปสฺสโต’’ติอาทีสุ (อุทา. ๑๑) วิสฺสุตธมฺมสฺสาติ อโตฺถฯ ‘‘อวสฺสุตา อวสฺสุตสฺสา’’ติอาทีสุ (ปาจิ. ๖๕๗) กิลินฺนากิลินฺนสฺสาติ อโตฺถฯ ‘‘ตุเมฺหหิ ปุญฺญํ ปสุตํ อนปฺปก’’นฺติอาทีสุ (ขุ. ปา. ๗-๑๒) อุปจิตนฺติ อโตฺถฯ ‘‘เย ฌานปฺปสุตา ธีรา’’ติอาทีสุ (ธ. ป. ๑๘๑) ฌานานุยุตฺตาติ อโตฺถฯ ‘‘ทิฎฺฐํ สุตํ มุต’’นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๔๑) โสตวิเญฺญยฺยนฺติ อโตฺถฯ ‘‘สุตธโร สุตสนฺนิจโย’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๓๙) โสตทฺวารานุสารวิญฺญาตธโรติ อโตฺถฯ อิธ ปนสฺส โสตทฺวารานุสาเรน อุปธาริตนฺติ วา อุปธารณนฺติ วาติ อโตฺถฯ เม-สทฺทสฺส หิ มยาติ อเตฺถ สติ ‘‘เอวํ มยา สุตํ โสตทฺวารานุสาเรน อุปธาริต’’นฺติ ยุชฺชติฯ มมาติ อเตฺถ สติ ‘‘เอวํ มม สุตํ โสตทฺวารานุสาเรน อุปธารณ’’นฺติ ยุชฺชติฯ

เอวเมเตสุ ตีสุ ปเทสุ **เอว**นฺติ โสตวิญฺญาณาทิวิญฺญาณกิจฺจนิทสฺสนํฯ **เม**ติ วุตฺตวิญฺญาณสมงฺคิปุคฺคลนิทสฺสนํฯ **สุต**นฺติ อสฺสวนภาวปฎิเกฺขปโต อนูนาธิกาวิปรีตคฺคหณนิทสฺสนํฯ ตถา **เอว**นฺติ ตสฺสา โสตทฺวารานุสาเรน ปวตฺตาย วิญฺญาณวีถิยา นานปฺปกาเรน อารมฺมเณ ปวตฺตภาวปฺปกาสนํฯ **เม**ติ อตฺตปฺปกาสนํฯ **สุต**นฺติ ธมฺมปฺปกาสนํฯ อยเญฺหตฺถ สเงฺขโป – ‘‘นานปฺปกาเรน อารมฺมเณ ปวตฺตาย วิญฺญาณวีถิยา มยา น อญฺญํ กตํ, อิทํ ปน กตํ, อยํ ธโมฺม สุโต’’ติฯ

ตถา **เอว**นฺติ นิทฺทิสิตพฺพปฺปกาสนํฯ **เม**ติ ปุคฺคลปฺปกาสนํฯ **สุต**นฺติ ปุคฺคลกิจฺจปฺปกาสนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยํ สุตฺตํ นิทฺทิสิสฺสามิ, ตํ มยา เอวํ สุตนฺติฯ

ตถา **เอว**นฺติ ยสฺส จิตฺตสนฺตานสฺส นานาการปฺปวตฺติยา นานตฺถพฺยญฺชนคฺคหณํ โหติ, ตสฺส นานาการนิเทฺทโสฯ **เอว**นฺติ หิ อยํ อาการปญฺญตฺติฯ **เม**ติ กตฺตุนิเทฺทโสฯ **สุต**นฺติ วิสยนิเทฺทโสฯ เอตฺตาวตา นานาการปฺปวเตฺตน จิตฺตสนฺตาเนน ตํสมงฺคิโน กตฺตุ วิสเย คหณสนฺนิฎฺฐานํ กตํ โหติฯ

อถ วา **เอว**นฺติ ปุคฺคลกิจฺจนิเทฺทโสฯ **สุต**นฺติ วิญฺญาณกิจฺจนิเทฺทโสฯ **เม**ติ อุภยกิจฺจยุตฺตปุคฺคลนิเทฺทโสฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโป – มยา สวนกิจฺจวิญฺญาณสมงฺคินา ปุคฺคเลน วิญ

ญาณวเสน ลทฺธสวนกิจฺจโวหาเรน สุตนฺติฯ

ตตฺถ **เอว**นฺติ จ **เม**ติ จ สจฺจิกฏฺฐปรมตฺถวเสน อวิชฺชมานปญฺญตฺติฯ กิเญฺหตฺถ ตํ ปรม ตฺถโต อตฺถิ, ยํ เอวนฺติ วา เมติ วา นิเทฺทสํ ลเภถฯ **สุต**นฺติ วิชฺชมานปญฺญตฺติฯ ยญฺหิ ตํ เอตฺถ โสเตน อุปลทฺธํ, ตํ ปรมตฺถโต วิชฺชมานนฺติฯ ตถา **เอว**นฺติ จ **เม**ติ จ ตํ ตํ อุปาทาย วตฺตพฺพ โต อุปาทาปญฺญตฺติฯ **สุต**นฺติ ทิฏฺฐาทีนิ อุปนิธาย วตฺตพฺพโต อุปนิธาปญฺญตฺติฯ

เอตฺถ จ **เอว**นฺติ วจเนน อสโมฺมหํ ทีเปติฯ น หิ สมฺมูโฬฺห นานปฺปการปฏิเวธสมโตฺถ โห ติฯ **สุต**นฺติ วจเนน สุตสฺส อสโมฺมสํ ทีเปติฯ ยสฺส หิ สุตํ สมฺมุฏฺฐํ โหติ, น โส กาลนฺตเรน มยา สุตนฺติ ปฏิชานาติฯ อิจฺจสฺส อสโมฺมเหน ปญฺญาสิทฺธิ, อสโมฺมเสน ปน สติสิทฺธิฯ ตตฺถ ปญฺญาปุพฺพงฺคมาย สติยา พฺยญฺชนาวธารณสมตฺถตา, สติปุพฺพงฺคมาย ปญฺญาย อตฺถปฏิเวธสมตฺถตาฯ ตทุภยสมตฺถตาโยเคน อตฺถพฺยญฺชนสมฺปนฺนสฺส ธมฺมโกสสฺส อนุปา ลนสมตฺถโต ธมฺมภณฺฑาคาริกตฺตสิทฺธิฯ

อปโร นโย – **เอว**นฺติ วจเนน โยนิโส มนสิการํ ทีเปติ, อโยนิโส มนสิกโรโต หิ นานปฺ ปการปฏิเวธาภาวโตฯ **สุต**นฺติ วจเนน อวิเกฺขปํ ทีเปติ, วิกฺขิตฺตจิตฺตสฺส สวนาภาวโตฯ ตถา หิ วิกฺขิตฺตจิโตฺต ปุคฺคโล สพฺพสมฺปตฺติยา วุจฺจมาโนปิ ‘‘น มยา สุตํ , ปุน ภณถา’’ติ ภณติฯ โยนิโส มนสิกาเรน เจตฺถ อตฺตสมฺมาปณิธึ ปุเพฺพ จ กตปุญฺญตํ สาเธติ สมฺมา อปฺปณิหิต ตฺตสฺส ปุเพฺพ อกตปุญฺญสฺส วา ตทภาวโตฯ ตถา อวิเกฺขเปน สทฺธมฺมสฺสวนํ สปฺปุริสู ปนิสฺสยญฺจ สาเธติฯ น หิ วิกฺขิตฺตจิโตฺต โสตุํ สโกฺกติ, น จ สปฺปุริเส อนุปสฺสยมานสฺส สวนํ อตฺถีติฯ

อปโร นโย – ยสฺมา **‘‘เอว**นฺติ ยสฺส จิตฺตสนฺตานสฺส นานาการปฺปวตฺติยา นานตฺถพฺยญฺ ชนคฺคหณํ โหติ, ตสฺส นานาการนิเทฺทโส’’ติ วุตฺตํฯ โส จ เอวํ ภทฺทโก อากาโร น สมฺมา อปฺปณิหิตตฺตโน ปุเพฺพ อกตปุญฺญสฺส วา โหติ, ตสฺมา **เอว**นฺติ อิมินา ภทฺทเกนากาเรน ปจฺฉิมจกฺกทฺวยสมฺปตฺติมตฺตโน ทีเปติฯ **สุต**นฺติ สวนโยเคน ปุริมจกฺกทฺวยสมฺปตฺตึฯ น หิ อปฺ ปติรูปเทเส วสโต สปฺปุริสูปนิสฺสยวิรหิตสฺส วา สวนํ อตฺถิฯ อิจฺจสฺส ปจฺฉิมจกฺกทฺวยสิทฺธิยา อาสยสุทฺธิ สิทฺธา โหติ, ปุริมจกฺกทฺวยสิทฺธิยา ปโยคสุทฺธิฯ ตาย จ อาสยสุทฺธิยา อธิคมพฺยตฺ ติสิทฺธิ, ปโยคสุทฺธิยา อาคมพฺยตฺติสิทฺธิฯ อิติ ปโยคาสยสุทฺธสฺส อาคมาธิคมสมฺปนฺนสฺส วจนํ อรุณุคฺคํ วิย สูริยสฺส อุทยโต, โยนิโส มนสิกาโร วิย จ กุสลกมฺมสฺส, อรหติ ภควโต ว จนสฺส ปุพฺพงฺคมํ ภวิตุนฺติ ฐาเน นิทานํ ฐเปโนฺต **เอวํ เม สุต**นฺติอาทิมาหฯ

อปโร นโย – **เอว**นฺติ อิมินา นานปฺปการปฏิเวธทีปเกน วจเนน อตฺตโน อตฺถปฏิภานปฏิ สมฺภิทาสมฺปตฺติสพฺภาวํ ทีเปติฯ **สุต**นฺติ อิมินา โสตพฺพเภทปฏิเวธทีปเกน วจเนน ธมฺมนิรุตฺ ติปฏิสมฺภิทาสมฺปตฺติสพฺภาวํฯ **เอว**นฺติ จ อิทํ โยนิโส มนสิการทีปกวจนํ ภาสมาโน ‘‘เอเต มยา ธมฺมา มนสา อนุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา’’ติ ทีเปติฯ **สุต**นฺติ อิทํ สวนโยคทีปกว จนํ ภาสมาโน ‘‘พหู มยา ธมฺมา สุตา ธาตา วจสา ปริจิตา’’ติ ทีเปติฯ ตทุภเยนปิ อตฺถพฺยญฺ ชนปาริปูรึ ทีเปโนฺต สวเน อาทรํ ชเนติฯ อตฺถพฺยญฺชนปริปุณฺณํ หิ ธมฺมํ อาทเรน อสฺสุณโนฺต มหตา หิตา ปริพาหิโร โหตีติ อาทรํ ชเนตฺวา สกฺกจฺจํ ธโมฺม โสตโพฺพติฯ

เอวํ เม สุตนฺติ อิมินา ปน สกเลน วจเนน อายสฺมา อานโนฺท ตถาคตปฺปเวทิตํ ธมฺมํ อตฺตโน อทหโนฺต อสปฺปุริสภูมึ อติกฺกมติ, สาวกตฺตํ ปฏิชานโนฺต สปฺปุริสภูมึ โอกฺกมติฯ ตถา อสทฺธมฺมา จิตฺตํ วุฏฺฐาเปติ, สทฺธเมฺม จิตฺตํ ปติฏฺฐาเปติฯ ‘‘เกวลํ สุตเมเวตํ มยา , ต

เสฺสว ปน ภควโต วจน’’นฺติ ทีเปโนฺต อตฺตานํ ปริโมเจติ , สตฺถารํ อปทิสติ, ชินวจนํ อเปฺปติ, ธมฺมเนตฺตึ ปติฎฺฐาเปติฯ

อปิจ ‘‘เอวํ เม สุต’’นฺติ อตฺตนา อุปฺปาทิตภาวํ อปฺปฎิชานโนฺต ปุริมวจนํ วิวรโนฺต ‘‘สมฺมุขา ปฎิคฺคหิตมิทํ มยา ตสฺส ภควโต จตุเวสารชฺชวิสารทสฺส ทสพลธรสฺส อาสภฎฺฐานฎฺฐายิโน สีหนาทนาทิโน สพฺพสตฺตุตฺตมสฺส ธมฺมิสฺสรสฺส ธมฺมราชสฺส ธมฺมาธิปติโน ธมฺมทีปสฺส ธมฺมสรณสฺส สทฺธมฺมวรจกฺกวตฺติโน สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วจนํ, น เอตฺถ อเตฺถ วา ธเมฺม วา ปเท วา พฺยญฺชเน วา กงฺขา วา วิมติ วา กตฺตพฺพา’’ติ สพฺพเทวมนุสฺสานํ อิมสฺมึ ธเมฺม อสฺสทฺธิยํ วินาเสติ, สทฺธาสมฺปทํ อุปฺปาเทติฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘วินาสยติ อสฺสทฺธํ, สทฺธํ วเฑฺฒติ สาสเน;
> เอวํ เม สุตมิเจฺจวํ, วทํ โคตมสาวโก’’ติฯ

เอกนฺติ คณนปริเจฺฉทนิเทฺทโสฯ **สมย**นฺติ ปริจฺฉินฺนนิเทฺทโสฯ **เอกํ สมย**นฺติ อนิยมิตปริทีปนํฯ ตตฺถ **สมย**สโทฺท –

> ‘‘สมวาเย ขเณ กาเล, สมูเห เหตุทิฎฺฐิสุ;
> ปฎิลาเภ ปหาเน จ, ปฎิเวเธ จ ทิสฺสติ’’ฯ

ตถา หิสฺส ‘‘อเปฺปว นาม เสฺวปิ อุปสงฺกเมยฺยาม กาลญฺจ สมยญฺจ อุปาทายา’’ติ เอวมาทีสุ (ที. นิ. ๑.๔๔๗) สมวาโย อโตฺถฯ ‘‘เอโกว โข, ภิกฺขเว, ขโณ จ สมโย จ พฺรหฺมจริยวาสายา’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๘.๒๙) ขโณฯ ‘‘อุณฺหสมโย ปริฬาหสมโย’’ติอาทีสุ (ปาจิ. ๓๕๘) กาโลฯ ‘‘มหาสมโย ปวนสฺมิ’’นฺติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๓๓๒) สมูโหฯ ‘‘สมโยปิ โข เต ภทฺทาลิ อปฺปฎิวิโทฺธ อโหสิ, ภควา โข สาวตฺถิยํ วิหรติ, ภควาปิ มํ ชานิสฺสติ ‘ภทฺทาลิ นาม ภิกฺขุ สตฺถุ สาสเน สิกฺขาย อปริปูรการี’ติ, อยมฺปิ โข เต, ภทฺทาลิ, สมโย อปฺปฎิวิโทฺธ อโหสี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๑๓๕) เหตุฯ ‘‘เตน โข ปน สมเยน อุคฺคาหมาโน ปริพฺพาชโก สมณมุณฺฑิกาปุโตฺต สมยปฺปวาทเก ตินฺทุกาจีเร เอกสาลเก มลฺลิกาย อาราเม ปฎิวสตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๒๖๐) ทิฎฺฐิฯ

> ‘‘ทิเฎฺฐ ธเมฺม จ โย อโตฺถ, โย จโตฺถ สมฺปรายิโก;
> อตฺถาภิสมยา ธีโร, ปณฺฑิโตติ ปวุจฺจตี’’ติฯ –

อาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑๒๙) ปฎิลาโภฯ ‘‘สมฺมา มานาภิสมยา อนฺตมกาสิ ทุกฺขสฺสา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๘) ปหานํฯ ‘‘ทุกฺขสฺส ปีฬนโฎฺฐ สงฺขตโฎฺฐ สนฺตาปโฎฺฐ วิปริณามโฎฺฐ อภิสมยโฎฺฐ’’ติอาทีสุ (ปฎิ. ม. ๒.๘) ปฎิเวโธฯ อิธ ปนสฺส กาโล อโตฺถฯ เตน สํวจฺฉร-อุตุ-มาส-อฑฺฒมาส-รตฺติ-ทิว-ปุพฺพณฺห-มชฺฌนฺหิก-สายนฺห-ปฐม-มชฺฌิม- ปจฺฉิมยาม-มุหุตฺตาทีสุ กาลปฺปเภทภูเตสุ สมเยสุ เอกํ สมยนฺติ ทีเปติฯ

ตตฺถ กิญฺจาปิ เอเตสุ สํวจฺฉราทีสุ ยํ ยํ สุตฺตํ ยมฺหิ ยมฺหิ สํวจฺฉเร อุตุมฺหิ มาเส ปเกฺข รตฺติภาเค ทิวสภาเค วา วุตฺตํ, สพฺพํ ตํ เถรสฺส สุวิทิตํ สุววตฺถาปิตํ ปญฺญายฯ ยสฺมา ปน ‘‘เอวํ เม สุตํ อสุกสํวจฺฉเร อสุกอุตุมฺหิ อสุกมาเส อสุกปเกฺข อสุกรตฺติภาเค อสุกทิวสภาเค วา’’ติ เอวํ วุเตฺต น สกฺกา สุเขน ธาเรตุํ วา อุทฺทิสิตุํ วา อุทฺทิสาเปตุํ วา, พหุ จ วตฺตพฺพํ โหติ, ตสฺมา เอเกเนว ปเทน ตมตฺถํ สโมธาเนตฺวา ‘‘เอกํ สมย’’นฺติ อาหฯ

เย วา อิเม คโพฺภกฺกนฺติสมโย ชาติสมโย สํเวคสมโย อภินิกฺขมนสมโย ทุกฺกรการิกสมโย มารวิชยสมโย อภิสโมฺพธิสมโย ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารสมโย เทสนาสมโย ปรินิพฺพานสมโยติ เอวมาทโย ภควโต เทวมนุเสฺสสุ อติวิย สุปฺปกาสา อเนกกาลปฺปเภทา เอว สมยา, เตสุ สมเยสุ เทสนาสมยสงฺขาตํ เอกํ สมยนฺติ ทีเปติฯ โย จายํ ญาณกรุณากิจฺจสมเยสุ กรุณากิจฺจสมโย, อตฺตหิตปรหิต-ปฏิปตฺติสมเยสุ ปรหิต-ปฏิปตฺติสมโย, สนฺนิปติตานํ กรณียทฺวยสมเยสุ ธมฺมิกถาสมโย, เทสนาปฏิปตฺติสมเยสุ เทสนาสมโย, เตสุปิ สมเยสุ อญฺญตรํ สนฺธาย ‘‘เอกํ สมย’’นฺติ อาหฯ

กสฺมา ปเนตฺถ ยถา อภิธเมฺม ‘‘ยสฺมึ สมเย กามาวจร’’นฺติ จ, อิโต อเญฺญสุ จ สุตฺตปเทสุ ‘‘ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหี’’ติ จ ภุมฺมวจเนน นิเทฺทโส กโต, วินเย จ ‘‘เตน สมเยน พุโทฺธ ภควา’’ติ กรณวจเนน นิเทฺทโส กโต, ตถา อกตฺวา ‘‘เอกํ สมย’’นฺติ อุปโยควจเนน นิเทฺทโส กโตติฯ ตตฺถ ตถา, อิธ จ อญฺญถา อตฺถสมฺภวโตฯ ตตฺถ หิ อภิธเมฺม อิโต อเญฺญสุ สุตฺตปเทสุ จ อธิกรณโตฺถ ภาเวนภาวลกฺขณโตฺถ จ สมฺภวติฯ อธิกรณํ หิ กาลโตฺถ สมูหโตฺถ จ สมโย, ตตฺถ วุตฺตานํ ผสฺสาทิธมฺมานํ ขณสมวายเหตุสงฺขาตสฺส จ สมยสฺส ภาเวน เตสํ ภาโว ลกฺขียติ, ตสฺมา ตทตฺถโชตนตฺถํ ตตฺถ ภุมฺมวจเนน นิเทฺทโส กโตฯ

วินเย จ เหตุอโตฺถ กรณโตฺถ จ สมฺภวติฯ โย หิ โส สิกฺขาปทปญฺญตฺติสมโย สาริปุตฺตาทีหิปิ ทุพฺพิเญฺญโยฺย, เตน สมเยน เหตุภูเตน กรณภูเตน จ สิกฺขาปทานิ ปญฺญาปยโนฺต สิกฺขาปทปญฺญตฺติเหตุญฺจ อเปกฺขมาโน ภควา ตตฺถ ตตฺถ วิหาสิฯ ตสฺมา ตทตฺถโชตนตฺถํ ตตฺถ กรณวจเนน นิเทฺทโส กโตฯ

อิธ ปน อญฺญสฺมิญฺจ เอวํชาติเก อจฺจนฺตสํโยคโตฺถ สมฺภวติฯ ยญฺหิ สมยํ ภควา อิมํ อญฺญํ วา สุตฺตนฺตํ เทเสสิ, อจฺจนฺตเมว ตํ สมยํ กรุณาวิหาเรน วิหาสิฯ ตสฺมา ตทตฺถโชตนตฺถํ อิธ อุปโยควจนนิเทฺทโส กโตติฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘ตํ ตํ อตฺถมเปกฺขิตฺวา, ภุเมฺมน กรเณน จ;
> อญฺญตฺร สมโย วุโตฺต, อุปโยเคน โส อิธา’’ติฯ

โปราณา ปน วณฺณยนฺติ – ‘‘ตสฺมึ สมเย’’ติ วา ‘‘เตน สมเยนา’’ติ วา ‘‘เอกํ สมย’’นฺติ วา อภิลาปมตฺตเภโท เอส, สพฺพตฺถ ภุมฺมเมวโตฺถติฯ ตสฺมา ‘‘เอกํ สมย’’นฺติ วุเตฺตปิ ‘‘เอกสฺมึ สมเย’’ติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

ภควาติ ครุฯ ครุญฺหิ โลเก ‘‘ภควา’’ติ วทนฺติฯ อยญฺจ สพฺพคุณวิสิฏฺฐตาย สพฺพสตฺตานํ ครุ, ตสฺมา ‘‘ภควา’’ติ เวทิตโพฺพฯ โปราเณหิปิ วุตฺตํ –

> ‘‘ภควาติ วจนํ เสฏฺฐํ, ภควาติ วจนมุตฺตมํ;
> ครุ คารวยุโตฺต โส, ภควา เตน วุจฺจตี’’ติฯ

อปิจ –

> ‘‘ภาคฺยวา ภคฺควา ยุโตฺต, ภเคหิ จ วิภตฺตวา;
> ภตฺตวา วนฺตคมโน, ภเวสุ ภควา ตโต’’ติฯ –

อิมิสฺสาปิ คาถาย วเสนสฺส ปทสฺส วิตฺถารโต อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ โส จ **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๑๔๒, ๑๔๔) พุทฺธานุสฺสตินิเทฺทเส วุโตฺตเยวฯ

เอตฺตาวตา เจตฺถ **เอวํ เม สุต**นฺติ วจเนน ยถาสุตํ ธมฺมํ ทเสฺสโนฺต ภควโต ธมฺมสรีรํ ปจฺจกฺขํ กโรติฯ เตน ''น อิทํ อติกฺกนฺตสตฺถุกํ ปาวจนํ, อยํ โว สตฺถา''ติ สตฺถุ อทสฺสเนน อุกฺกณฺฐิตํ ชนํ สมสฺสาเสติฯ **เอกํ สมยํ ภควา**ติ วจเนน ตสฺมิํ สมเย ภควโต อวิชฺชมานภาวํ ทเสฺสโนฺต รูปกายปรินิพฺพานํ สาเธติฯ เตน ''เอวํวิธสฺส นาม อริยธมฺมสฺส เทสโก ทสพลธโร วชิรสงฺฆาตสมานกาโย โสปิ ภควา ปรินิพฺพุโต, เกน อเญฺญน ชีวิเต อาสา ชเนตพฺพา''ติ ชีวิตมทมตฺตํ ชนํ สํเวเชติ, สทฺธเมฺม จสฺส อุสฺสาหํ ชเนติฯ **เอว**นฺติ จ ภณโนฺต เทสนาสมฺปตฺติํ นิทฺทิสติฯ **เม สุต**นฺติ สาวกสมฺปตฺติํฯ **เอกํ สมย**นฺติ กาลสมฺปตฺติํฯ **ภควา**ติ เทสกสมฺปตฺติํฯ

สาวตฺถิยนฺติ เอวํนามเก นคเรฯ สมีปเตฺถ เจตํ ภุมฺมวจนํฯ **วิหรตี**ติ อวิเสเสน อิริยาปถทิพฺพพฺรหฺมอริยวิหาเรสุ อญฺญตรวิหารสมงฺคิปริทีปนเมตํฯ อิธ ปน ฐานคมนนิสชฺชาสยนปฺปเภเทสุ อิริยาปเถสุ อญฺญตรอิริยาปถสมาโยคปริทีปนํ, เตน ฐิโตปิ คจฺฉโนฺตปิ นิสิโนฺนปิ สยาโนปิ ภควา วิหรติเจฺจว เวทิตโพฺพฯ โส หิ เอกํ อิริยาปถพาธนํ อเญฺญน อิริยาปเถน วิจฺฉินฺทิตฺวา อปริปตนฺตํ อตฺตภาวํ หรติ ปวเตฺตติ, ตสฺมา ''วิหรตี''ติ วุจฺจติฯ

เชตวเนติ เชตสฺส ราชกุมารสฺส วเนฯ ตญฺหิ เตน โรปิตํ สํวฑฺฒิตํ ปริปาลิตํ, โส จสฺส สามี อโหสิ, ตสฺมา เชตวนนฺติ สงฺขํ คตํ, ตสฺมิํ เชตวเนฯ **อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม**ติ อนาถปิณฺฑิเกน คหปตินา จตุปญฺญาสหิรญฺญโกฏิปริจฺจาเคน พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิยฺยาติตตฺตา อนาถปิณฺฑิกสฺสาติ สงฺขํ คเต อาราเม ฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน ปปญฺจสูทนิยา มชฺฌิมฏฺฐกถาย สพฺพาสวสุตฺตวณฺณนายํ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๔ อาทโย) วุโตฺตฯ

ตตฺถ สิยา – ยทิ ตาว ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ, ''เชตวเน''ติ น วตฺตพฺพํฯ อถ ตตฺถ วิหรติ, ''สาวตฺถิย''นฺติ น วตฺตพฺพํฯ น หิ สกฺกา อุภยตฺถ เอกํ สมยํ วิหริตุนฺติฯ น โข ปเนตํ เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ นนุ อโวจุมฺห ''สมีปเตฺถ ภุมฺมวจน''นฺติฯ ตสฺมา ยถา คงฺคายมุนาทีนํ สมีเป โคยูถานิ จรนฺตานิ ''คงฺคาย จรนฺติ, ยมุนาย จรนฺตี''ติ วุจฺจนฺติ, เอวมิธาปิ ยทิทํ สาวตฺถิยา สมีเป เชตวนํ, ตตฺถ วิหรโนฺต วุจฺจติ ''สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน''ติฯ โคจรคามนิทสฺสนตฺถํ หิสฺส สาวตฺถิวจนํ, ปพฺพชิตานุรูปนิวาสนฏฺฐานนิทสฺสนตฺถํ เสสวจนํฯ

ตตฺถ สาวตฺถิวจเนน อายสฺมา อานโนฺท ภควโต คหฏฺฐานุคฺคหกรณํ ทเสฺสติ, เชตวนาทิกิตฺตเนน ปพฺพชิตานุคฺคหกรณํฯ ตถา ปุริเมน ปจฺจยคฺคหณโต อตฺตกิลมถานุโยควิวชฺชนํ, ปจฺฉิเมน วตฺถุกามปฺปหานโต กามสุขลฺลิกานุโยควิวชฺชนูปายทสฺสนํฯ ปุริเมน จ ธมฺมเทสนาภิโยคํ, ปจฺฉิเมน วิเวกาธิมุตฺติํฯ ปุริเมน กรุณาย อุปคมนํ, ปจฺฉิเมน ปญฺญาย อปคมนํฯ ปุริเมน สตฺตานํ หิตสุขนิปฺผาทนาธิมุตฺติตํ, ปจฺฉิเมน ปรหิตสุขกรเณ นิรุปเลปตํฯ ปุริเมน ธมฺมิกสุขาปริจฺจาคนิมิตฺตผาสุวิหารํ, ปจฺฉิเมน อุตฺตริมนุสฺสธมฺมานุโยคนิมิตฺตํฯ ปุริเมน มนุสฺสานํ อุปการพหุลตํ, ปจฺฉิเมน เทวตานํฯ ปุริเมน โลเก ชาตสฺส โลเก สํวฑฺฒภาวํ, ปจฺฉิเมน โลเกน อนุปลิตฺตตํฯ ปุริเมน ''เอกปุคฺคโล, ภิกฺขเว, โลเก อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตโม เอกปุคฺคโล? ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ''ติ (อ. นิ. ๑.๑๗๐) วจนโต ยทตฺถํ ภควา อุปฺปโนฺน, ตทตฺถปรินิปฺผาทนํ, ปจฺฉิเมน ยตฺถ อุปฺปโนฺน, ตทนุรูปวิหารํฯ ภควา หิ ปฐมํ ลุมฺพินิวเน, ทุติยํ โพธิมเณฺฑติ โลกิยโลกุตฺตราย อุปฺปตฺติยา วเนเยว อุปฺปโนฺนฯ เตนสฺส วเนเยว วิหารํ ทเสฺสตีติ เอวมาทินา นเยเนตฺถ อตฺถโยชนา เวทิตพฺพาฯ

ตตฺราติ เทสกาลปริทีปนํฯ ตญฺหิ ยํ สมยํ วิหรติ, ตตฺร สมเยฯ ยสฺมิญฺจ อาราเม วิหรติ, ตตฺร อาราเมติ ทีเปติฯ ภาสิตพฺพยุตฺเต วา เทสกาเล ทีเปติฯ น หิ ภควา อยุตฺเต เทเส วา กาเล วา ธมฺมํ ภาสติฯ ‘‘อกาโล โข ตาว, พาหิยา’’ติอาทิ (อุทา. ๑๐) เจตฺถ สาธกํฯ **โข**ติ ปท ปูรณมตฺเต อวธารเณ อาทิกาลตฺเถ วา นิปาโตฯ **ภควา**ติ โลกครุทีปนํฯ **ภิกฺขู**ติ กถาสวนยุตฺตปุคฺคลวจนํฯ อปิ เจตฺถ ‘‘ภิกฺขโกติ ภิกฺขุ, ภิกฺขาจริยํ อชฺฌุปคโตติ ภิกฺขู’’ติอาทินา (ปารา. ๔๕; วิภ. ๕๑๑) นเยน วจนตฺโถ เวทิตพฺโพฯ **อามนฺเตสี**ติ อาลปิ อภาสิ สมฺโพเธสีติ อย เมตฺถ อตฺโถฯ อญฺญตฺร ปน ญาปเนปิ โหติฯ ยถาห – ‘‘อามนฺตยามิ โว, ภิกฺขเว, ปฏิเวทยามิ โว, ภิกฺขเว’’ติฯ ปโกฺกสเนปิฯ ยถาห – ‘‘เอหิ ตฺวํ, ภิกฺขุ, มม วจเนน สาริปุตฺตํ อามนฺเตหี’’ติ (อ. นิ. ๙.๑๑; สํ. นิ. ๒.๓๒)ฯ

ภิกฺขโวติ อามนฺตนาการปริทีปนํฯ ตญฺจ ภิกฺขนสีลตาทิคุณโยคสิทฺธตฺตา วุตฺตํฯ ภิกฺขนสีลตาคุณยุตฺโตปิ หิ ภิกฺขุ, ภิกฺขนธมฺมตาคุณยุตฺโตปิ ภิกฺขุ, ภิกฺขเน สาธุการิตาคุณยุตฺโตปีติ สทฺทวิทู มญฺญนฺติฯ เตน จ เนสํ ภิกฺขนสีลตาทิคุณโยคสิเทฺธน วจเนน หีนาธิกชนเสวิตํ วุตฺตึ ปกาเสนฺโต อุทฺธตทีนภาวนิคฺคหํ กโรติฯ **ภิกฺขโว**ติ อิมินา กรุณาวิปฺผารโสมฺมหทยนยนนิปาตปุพฺพงฺคเมน วจเนน เต อตฺตโน มุขาภิมุเข กโรติฯ เตเนว จ กเถตุกมฺยตาทีปเกน วจเนน เตสํ โสตุกมฺยตํ ชเนติฯ เตเนว จ สมฺโพธนตฺเถน สาธุกํ สวนมนสิกาเรปิ เต นิโยเชติฯ สาธุกํ สวนมนสิการายตฺตา หิ สาสนสมฺปตฺติฯ

อปเรสุปิ เทวมนุสฺเสสุ วิชฺชมาเนสุ กสฺมา ภิกฺขูเยว อามนฺเตสีติ เจ? เชฏฺฐเสฏฺฐาสนฺนส ทาสนฺนิหิตภาวโตฯ สพฺพปริสสาธารณา หิ ภควโต ธมฺมเทสนาฯ ปริสาย จ เชฏฺฐา ภิกฺขู ปฐมุปฺปนฺนตฺตา, เสฏฺฐา อนคาริยภาวํ อาทึ กตฺวา สตฺถุจริยานุวิธายกตฺตา สกลสาสนปฏิคฺคาหกตฺตา จฯ อาสนฺนา เต ตตฺถ นิสินฺเนสุ สตฺถุสนฺติกตฺตาฯ สทาสนฺนิหิตา สตฺถุสนฺติกาวจรตฺตาติฯ อปิจ เต ธมฺมเทสนาย ภาชนํ ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปตฺติสพฺภาวโตติปิ เต เอว อามนฺเตสิฯ

กิมตฺถํ ปน ภควา ธมฺมํ เทเสนฺโต ปฐมํ ภิกฺขู อามนฺเตสิ, น ธมฺมเมว เทเสสีติ? สติชนนตฺถํฯ ภิกฺขู หิ อญฺญํ จินฺเตนฺตาปิ วิกฺขิตฺตจิตฺตาปิ ธมฺมํ ปจฺจเวกฺขนฺตาปิ กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรนฺตาปิ นิสินฺนา โหนฺติ, เต อนามนฺเตตฺวา ธเมฺม เทสิยมาเน ‘‘อยํ เทสนา กึนิทานา กึปจฺจยา กตมาย อฏฺฐุปฺปตฺติยา เทสิตา’’ติ สลฺลเกฺขตุํ อสโกฺกนฺตา ทุคฺคหิตํ วา คเณฺหยฺยุํ, น วา คเณฺหยฺยุํฯ เตน เนสํ สติชนนตฺถํ ภควา ปฐมํ อามนฺเตตฺวา ปจฺฉา ธมฺมํ เทเสติฯ

ภทเนฺตติ คารววจนเมตํ, สตฺถุ ปฏิวจนทานํ วาฯ อปิ เจตฺถ ‘‘ภิกฺขโว’’ติ วทมาโน ภควา เต ภิกฺขู อาลปติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ วทมานา เต ภควนฺตํ ปจฺจาลปนฺติฯ ตถา ‘‘ภิกฺขโว’’ติ ภควา อาทิมฺหิ ภาสติ, ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ปจฺจาภาสนฺติฯ ‘‘ภิกฺขโว’’ติ ปฏิวจนํ ทาเปติ, ‘‘ภทเนฺต’’ติ ปฏิวจนํ เทนฺติฯ **เต ภิกฺขู**ติ เย ภควา อามเนฺตสิ, เตฯ **ภควโต ปจฺจโสฺสสุ**นฺติ ภควโต อามนฺตนํ ปฏิอโสฺสสุํ, อภิมุขา หุตฺวา สุณึสุ สมฺปฏิจฺฉึสุ ปฏิคฺคเหสุนฺติ อโตฺถฯ **ภควา เอตทโวจา**ติ ภควา เอตํ อิทานิ วตฺตพฺพํ สกลํ สุตฺตํ อโวจฯ เอตฺตาวตา จ ยํ อายสฺมตา อานเนฺทน อิมสฺส สุตฺตสฺส สุขาวคาหณตฺถํ กาลเทสเทสกปริสาปเทสปฏิมณฺฑิตํ นิทานํ ภาสิตํ, ตสฺส อตฺถวณฺณนา สมตฺตาติฯ

รูปาทิวณฺณนา

อิทานิ **นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกรูปมฺปิ สมนุปสฺสามี**ติอาทินา นเยน ภควตา นิกฺขิตฺตสฺส สุตฺตสฺส วณฺณนาย โอกาโส อนุปฺปตฺโต, สา ปเนสา สุตฺตวณฺณนา ยสฺมา สุตฺตนิเกฺขปํ วิจาเรตฺวาว วุจฺจมานา ปากฏา โหติ, ตสฺมา สุตฺตนิเกฺขปวิจารณา ตาว เวทิตพฺพาฯ จตฺตาโร หิ สุตฺตนิเกฺขปา อตฺตชฺฌาสโย ปรชฺฌาสโย ปุจฺฉาวสิโก อฏฺฐุปฺปตฺติโกติฯ ตตฺถ ยานิ สุตฺตานิ ภควา ปเรหิ อนชฺฌิโฏฺฐ เกวลํ อตฺตโน อชฺฌาสเยเนว กเถสิ, เสยฺยถิทํ – อากเงฺขยฺยสุตฺตํ วตฺถสุตฺตนฺติ เอวมาทีนิ, เตสํ อตฺตชฺฌาสโย นิเกฺขโปฯ ยานิ ปน ''ปริปกฺกา โข ราหุลสฺส วิมุตฺติปริปาจนิยา ธมฺมา, ยํนูนาหํ ราหุลํ อุตฺตริ อาสวานํ ขเย วิเนยฺย''นฺติ (สํ. นิ. ๔.๑๒๑; ม. นิ. ๓.๔๑๖) เอวํ ปเรสํ อชฺฌาสยํ ขนฺติํ มนํ อภินีหารํ พุชฺฌนภาวญฺจ โอโลเกตฺวา ปรชฺฌาสยวเสน กถิตานิ, เสยฺยถิทํ – ราหุโลวาทสุตฺตํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนนฺติ เอวมาทีนิ, เตสํ ปรชฺฌาสโย นิเกฺขโปฯ ภควนฺตํ ปน อุปสงฺกมิตฺวา เต เต เทวมนุสฺสา ตถา ตถา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติฯ เอวํ ปุเฏฺฐน ภควตา ยานิ กถิตานิ เทวตาสํยุตฺตโพชฺฌงฺคสํยุตฺตาทีนิ, เตสํ ปุจฺฉาวสิโก นิเกฺขโปฯ ยานิ ปน อุปฺปนฺนํ การณํ ปฏิจฺจ กถิตานิ ธมฺมทายาทสุตฺตปุตฺตมํสูปมาทีนิ, เตสํ อฏฺฐุปฺปตฺติโก นิเกฺขโปฯ เอวมิเมสุ จตูสุ นิเกฺขเปสุ อิมสฺส สุตฺตสฺส ปรชฺฌาสโย นิเกฺขโปฯ ปรชฺฌาสยวเสน เหตํ นิกฺขิตฺตํฯ เกสํ อชฺฌาสเยนาติ? รูปครุกานํ ปุริสานํฯ

ตตฺถ **นาหํ, ภิกฺขเว**ติอาทีสุ นกาโร ปฏิเสธโตฺถฯ **อหนฺ**ติ อตฺตานํ นิทฺทิสติฯ **ภิกฺขเว**ติ ภิกฺขู อาลปติฯ **อญฺญนฺ**ติ อิทานิ วตฺตพฺพา อิตฺถิรูปโต อญฺญํฯ **เอกรูปมฺปี**ติ เอกมฺปิ รูปํฯ **สมนุปสฺสามี**ติ เทฺว สมนุปสฺสนา ญาณสมนุปสฺสนา จ ทิฏฺฐิสมนุปสฺสนา จฯ ตตฺถ ''อนิจฺจโต สมนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต''ติ (ปฏิ. ม. ๓.๓๕) อยํ **ญาณสมนุปสฺสนา** นามฯ ''รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสตี''ติอาทิกา (ปฏิ. ม. ๑.๑๓๐) ปน **ทิฏฺฐิสมนุปสฺสนา** นามฯ ตาสุ อิธ ญาณสมนุปสฺสนา อธิเปฺปตาฯ อิมสฺส ปน ปทสฺส นกาเรน สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ อิทํ หิ วุตฺตํ โหติ – อหํ, ภิกฺขเว, สพฺพญฺญุตญฺญาเณน โอโลเกโนฺตปิ อญฺญํ เอกรูปมฺปิ น สมนุปสฺสามีติฯ **ยํ เอวํ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี**ติ ยํ รูปํ รูปครุกสฺส ปุริสสฺส จตุภูมกกุสลจิตฺตํ ปริยาทิยิตฺวา คณฺหิตฺวา เขเปตฺวา ติฏฺฐติฯ ''สพฺพํ หตฺถิกายํ ปริยาทิยิตฺวา''ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑๒๖) หิ คหณํ ปริยาทานํ นามฯ ''อนิจฺจสญฺญา, ภิกฺขเว, ภาวิตา พหุลีกตา สพฺพํ กามราคํ ปริยาทิยตี''ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๓.๑๐๒) เขปนํฯ อิธ อุภยมฺปิ วฏฺฏติฯ ตตฺถ อิทํ รูปํ จตุภูมกกุสลจิตฺตํ คณฺหนฺตํ น นีลุปฺปลกลาปํ ปุริโส วิย หเตฺถน คณฺหาติ, นาปิ เขปยมานํ อคฺคิ วิย อุทฺธเน อุทกํ สนฺตาเปตฺวา เขเปติฯ อุปฺปตฺติญฺจสฺส นิวารยมานเมว จตุภูมกมฺปิ กุสลจิตฺตํ คณฺหาติ เจว เขเปติ จาติ เวทิตพฺพํฯ เตน วุตฺตํ – ''ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี''ติฯ

ยถยิทนฺติ ยถา อิทํฯ **อิตฺถิรูปน**ฺติ อิตฺถิยา รูปํฯ ตตฺถ ''กิญฺจ, ภิกฺขเว, รูปํ วเทถ? รุปฺปตีติ โข, ภิกฺขเว, ตสฺมา รูปนฺติ วุจฺจติฯ เกน รุปฺปติ? สีเตนปิ รุปฺปติ อุเณฺหนปิ รุปฺปตี''ติ (สํ. นิ. ๓.๗๙) สุตฺตานุสาเรน รูปสฺส วจนโตฺถ เจว สามญฺญลกฺขณญฺจ เวทิตพฺพํฯ อยํ ปน รูปสโทฺท ขนฺธภวนิมิตฺตปจฺจยสรีรวณฺณสณฺฐานาทีสุ อเนเกสุ อเตฺถสุ วตฺตติฯ อยญฺหิ ''ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺน''นฺติ (วิภ. ๒; มหาว. ๒๒) เอตฺถ รูปกฺขเนฺธ วตฺตติฯ ''รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวตี''ติ (ธ. ส. ๑๖๑; วิภ. ๖๒๔) เอตฺถ รูปภเวฯ ''อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี''ติ (ธ. ส. ๒๐๔-๒๓๒ อาทโย) เอตฺถ กสิณนิมิเตฺตฯ ''สรูปา, ภิกฺขเว, อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา โน อรูปา''ติ (อ. นิ. ๒.๘๓) เอตฺถ ปจฺจเยฯ ''อากาโส ปริวาริโต รูปเนฺตว สงฺขํ คจฺฉตี''ติ (ม. นิ. ๑.๓๐๖) เอตฺถ สรีเรฯ ''จกฺขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จกฺขุวิญฺญาณ''นฺติ (ม. นิ. ๑.๔๐๐; ๓.๔๒๑) เอตฺถ วเณฺณฯ ''รูปปฺปมาโณ รูปปฺปสโนฺน''ติ (อ. นิ. ๔.๖๕) เอตฺถ สณฺฐาเนฯ อาทิสเทฺทน ''ปิยรูปํ สาตรูปํ, อรสรูโป''ติอาทีนิปิ สงฺคณฺหิตพฺพานิฯ อิธ ปเนส อิตฺถิยา จตุสมุฏฺฐาเน รูปายตนสงฺขาเต วเณฺณ วตฺตติฯ อปิจ โย โกจิ อิตฺถิยา

นิวตฺถนิวาสนสฺส วา อลงฺการสฺส วา คนฺธวณฺณกาทีนํ วา ปิฬนฺธนมาลาทีนํ วาติ กายปฺปฏิพ โทฺธ จ วโณฺณ ปุริสสฺส จกฺขุวิญฺญาณสฺส อารมฺมณํ หุตฺวา อุปกปฺปติ, สพฺพเมตํ อิตฺถิรูปเนฺตว เวทิตพฺพํฯ **อิตฺถิรูปํ, ภิกฺขเว, ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี**ติ อิทํ ปุริมเสฺสว ทฬฺหี กรณตฺถํ วุตฺตํฯ ปุริมํ วา ‘‘ยถยิทํ, ภิกฺขเว, อิตฺถิรูป’’นฺติ เอวํ โอปมฺมวเสน วุตฺตํ, อิทํ ปริยาทา นานุภาวทสฺสนวเสนฯ

ตตฺริทํ อิตฺถิรูปสฺส ปริยาทานานุภาเว วตฺถุ – มหาทาฐิกนาคราชา กิร เจติยคิริมฺหิ อมฺพตฺถเล มหาถูปํ การาเปตฺวา คิริภณฺฑปูชํ นาม กตฺวา กาเลน กาลํ โอโรธคณปริวุโต เจ ติยคิรึ คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ เทติฯ พหูนํ สนฺนิปาตฏฺฐาเน นาม น สเพฺพสํ สติ สูปฏฺ ฐิตา โหติ, รโญฺญ จ ทมิฬเทวี นาม มเหสี ปฐมวเย ฐิตา ทสฺสนียา ปาสาทิกาฯ อเญฺญ จิตฺต เตฺถโร นาม วุฑฺฒปพฺพชิโต อสํวรนิยาเมน โอโลเกโนฺต ตสฺสา รูปารมฺมเณ นิมิตฺตํ คเหตฺวา อุมฺมาทปฺปโตฺต วิย ฐิตนิสินฺนฏฺฐาเนสุ ‘‘หนฺท ทมิฬเทวี, หนฺท ทมิฬเทวี’’ติ วทโนฺต วิจรติฯ ตโต ปฏฺฐาย จสฺส ทหรสามเณรา อุมฺมตฺตกจิตฺตเตฺถโรเตฺวว นามํ กตฺวา โวหริํสุฯ อถ สา เทวี นจิรเสฺสว กาลมกาสิฯ ภิกฺขุสเงฺฆ สิวถิกทสฺสนํ คนฺตฺวา อาคเต ทหรสามเณรา ตสฺส สนฺ ติกํ คนฺตฺวา เอวมาหํสุ – ‘‘ภเนฺต จิตฺตเตฺถร, ยสฺสตฺถาย ตฺวํ วิลปสิ, มยํ ตสฺสา เทวิยา สิว ถิกทสฺสนํ คนฺตฺวา อาคตา’’ติฯ เอวํ วุเตฺตปิ อสฺสทฺทหโนฺต ‘‘ยสฺสา วา ตสฺสา วา ตุเมฺห สิว ถิกทสฺสนตฺถาย คตา, มุขํ ตุมฺหากํ ธูมณฺณ’’นฺติ ฯ อุมฺมตฺตกวจนเมว อโวจฯ เอวํ อุมฺมตฺตก จิตฺตเตฺถรสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย อฏฺฐาสิ อิทํ อิตฺถิรูปํฯ

อปรมฺปิ วตฺถุ – สทฺธาติสฺสมหาราชา กิร เอกทิวสํ โอโรธคณปริวุโต วิหารํ อาคโต ฯ เอโก ทหโร โลหปาสาทฺทวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา อสํวเร ฐิโต เอกํ อิตฺถึ โอโลเกสิฯ สาปิ คมนํ ปจฺฉินฺทิตฺวา ตํ โอโลเกสิฯ อุโภปิ อพฺภนฺตเร อุฏฺฐิเตน ราคคฺคินา ฌยฺหิตฺวา กาลมกํสุฯ เอวํ อิตฺถิรูปํ ทหรสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติฯ

อปรมฺปิ วตฺถุ – กลฺยาณิยมหาวิหารโต กิเรโก ทหโร อุเทฺทสตฺถาย กาฬทีฆวาปิคามทฺ วารวิหารํ คนฺตฺวา นิฏฺฐิตุเทฺทสกิโจฺจ อตฺถกามานํ วจนํ อคฺคเหตฺวา ‘‘คตฏฺฐาเน ทห รสามเณรเรหิ ปุเฏฺฐน คามสฺส นิวิฏฺฐากาโร กเถตโพฺพ ภวิสฺสตี’’ติ คาเม ปิณฺฑาย จรโนฺต วิ สภาคารมฺมเณ นิมิตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คโต ตาย นิวตฺถวตฺถํ สณฺชานิตฺวา ‘‘กหํ, ภเนฺต, อิทํ ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉโนฺต ตสฺสา มตภาวํ ญตฺวา ‘‘เอวรูปา นาม อิตฺถี มํ นิสฺสาย มตา’’ติ จิเนฺตโนฺต อโนฺตอุฏฺฐิเตน ราคคฺคินา ฌยฺหิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ เอวมฺปิ อิทํ อิตฺถิรูปํ ปุริ สสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตีติ เวทิตพฺพํฯ

๒. ทุติยาทีนิ สทฺทครุกาทีนํ อาสยวเสน วุตฺตานิฯ เตสุ **อิตฺถิสโทฺท**ติ อิตฺถิยา จิตฺต สมุฏฺฐาโน กถิตคีตวาทิตสโทฺทฯ อปิจ อิตฺถิยา นิวตฺถนิวาสนสฺสาปิ อลงฺกตาลงฺการสฺสาปิ อิตฺถิปโยคนิปฺผาทิโต วีณาสงฺขปณวาทิสโทฺทปิ อิตฺถิสโทฺทเตฺวว เวทิตโพฺพฯ สโพฺพปิ เหโส ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติฯ

ตตฺถ สุวณฺณกกฺกฏกสุวณฺณโมรทหรภิกฺขุอาทีนํ วตฺถูนิ เวทิตพฺพานิฯ ปพฺพตนฺตรํ กิร นิสฺสาย มหนฺตํ หตฺถินาคกุลํ วสติฯ อวิทูรฏฺฐาเน จสฺส มหาปริโภคสโร อตฺถิ, ตสฺมึ กายูปป โนฺน สุวณฺณกกฺกฏโก อตฺถิฯ โส ตํ สรํ โอติโณฺณติเณฺณ สณฺฑาเสน วิย อเฬหิ ปาเท คเหตฺ วา อตฺตโน วสํ เนตฺวา มาเรติฯ ตสฺส โอตาราเปกฺขา หตฺถินาคา เอกํ มหาหตฺถึ เชฏฺฐกํ กตฺวา วิจรนฺติฯ โส เอกทิวสํ ตํ หตฺถินาคํ คณฺหิฯ ถามสติสมฺปโนฺน หตฺถินาโค จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ

ภีตรวํ รวิสฺสามิ, สเพฺพ ยถารุจิยา อกีฬิตฺวา ปลายิสฺสนฺตี’’ติ นิจฺจโลว อฏฺฐาสิฯ อถ สเพฺพสํ อุตฺติณฺณภาวํ ญตฺวา เตน คหิตภาวํ อตฺตโน ภริยํ ชานาเปตุํ วิรวิตฺวา เอวมาห –

‘‘สิงฺคีมิโค อายตจกฺขุเนโตฺต,
อฏฺฐิตฺตโจ วาริสโย อโลโม;
เตนาภิภูโต กปณํ รุทามิ,
มา เหว มํ ปาณสมํ ชเหยฺยา’’ติฯ (ชา. ๑.๓.๔๙);

สา ตํ สุตฺวา สามิกสฺส คหิตภาวํ ญตฺวา ตํ ตมฺหา ภยา โมเจตุํ หตฺถินา จ กุฬีเรน จ สทฺธิํ สลฺลปนฺตี เอวมาห –

‘‘อยฺย น ตํ ชหิสฺสามิ, กุญฺชรํ สฏฺฐิหายนํ;
ปถพฺยา จาตุรนฺตาย, สุปฺปิโย โหสิ เม ตุวํฯ

‘‘เย กุฬีรา สมุทฺทสฺมิํ, คงฺคาย ยมุนาย จ;
เตสํ ตฺวํ วาริโช เสโฏฺฐ, มุญฺจ โรทนฺติยา ปติ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๓.๕๐-๕๑);

กุฬีโร สห อิตฺถิสทฺทสฺสวเนน คหณํ สิถิลมกาสิฯ อถ หตฺถินาโค ‘‘อยเมเวตสฺส โอกาโส’’ติ เอกํ ปาทํ คหิตากาเรเนว ฐเปตฺวา ทุติยํ อุกฺขิปิตฺวา ตํ ปิฏฺฐิกปาเล อกฺกมิตฺวา วิจุณฺณิกํ กตฺวา โถกํ อากฑฺฒิตฺวา ตีเร ขิปิฯ อถ นํ สพฺพหตฺถิโน สนฺนิปติตฺวา ‘‘อมฺหากํ เวรี’’ติ วิจุณฺณยิํสุฯ เอวํ ตาว อิตฺถิสโทฺท สุวณฺณกกฺกฏกสฺส จิตฺตํ ปริยาทิยิตฺวา ติฏฺฐติฯ

สุวณฺณโมโรปิ หิมวนฺตํ อนุปวิสิตฺวา มหนฺตํ ปพฺพตคหนํ นิสฺสาย วสโนฺต นิจฺจกาลํ สูริยสฺส อุทยกาเล สูริยมณฺฑลํ อุโลฺลเกตฺวา อตฺตโน รกฺขํ กโรโนฺต เอวํ วทติ –

‘‘อุเทตยํ จกฺขุมา เอกราชา,
หริสฺสวโณฺณ ปถวิปฺปภาโส;
ตํ ตํ นมสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปถวิปฺปภาสํ,
ตยาชฺช คุตฺตา วิหเรมุ ทิวสํฯ

‘‘เย พฺราหฺมณา เวทคู สพฺพธเมฺม,
เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ;
นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุ โพธิยา,
นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺติยา;
อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา,
โมโร จรติ เอสนา’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๗);

โส ทิวสํ โคจรํ คเหตฺวา สายนฺหสมเย วสนฏฺฐานํ ปวิสโนฺต อตฺถงฺคตํ สูริยมณฺฑลํ โอโลเกตฺวาปิ อิมํ คาถํ วทติ –

‘‘อเปตยํ จกฺขุมา เอกราชา,
หริสฺสวโณฺณ ปถวิปฺปภาโส;
ตํ ตํ นมสฺสามิ หริสฺสวณฺณํ ปถวิปฺปภาสํ,
ตยาชฺช คุตฺตา วิหเรมุ รตฺติํฯ

‘‘เย พฺราหฺมณา เวทคู สพฺพธมฺเม,
เต เม นโม เต จ มํ ปาลยนฺตุ;
นมตฺถุ พุทฺธานํ นมตฺถุ โพธิยา,
นโม วิมุตฺตานํ นโม วิมุตฺติยา;
อิมํ โส ปริตฺตํ กตฺวา,
โมโร วาสมกปฺปยี’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๑๘);

อิมินา นิยาเมน สตฺต วสฺสสตานิ วีตินาเมตฺวา เอกทิวสํ ปริตฺตกมฺมโต ปุเรตรเมว โมรกุกฺกุฏิกาย สทฺทํ สุตฺวา ปริตฺตกมฺมํ อสริตฺวา รญฺญา เปสิตสฺส ลุทฺทกสฺส วสํ อุปคโตฯ เอวํ อิตฺถิสโทฺท สุวณฺณโมรสฺส จิตฺตํ ปริยาทิยิตฺวา ติฏฺฐตีติฯ ฉาตปพฺพตวาสี ทหโร ปน สุธามุณฺฑกวาสี ทหโร จ อิตฺถิสทฺทํ สุตฺวา อนยพฺยสนํ ปตฺตาติฯ

๓. ตติเย **อิตฺถิคนฺธ**ติ อิตฺถิยา จตุสมุฏฺฐานิกํ คนฺธายตนํฯ สฺวายํ อิตฺถิยา สรีรคนฺธ ทุคฺคนฺธ โหติ, กายารุฬฺห ปน อาคนฺตุกอนุเลปนาทิคนฺธ อิธ อธิเปฺปโตฯ เอกจฺจา หิ อิตฺถี อสฺสคนฺธินี โหติ, เอกจฺจา เมณฺฑกคนฺธินี, เอกจฺจา เสทคนฺธินี, เอกจฺจา โสณิตคนฺธินี ฯ เอกโจฺจ อนฺธพาโล เอวรูปายปิ อิตฺถิยา รชฺชเตวฯ จกฺกวตฺติโน ปน อิตฺถิรตนสฺส กายโต จนฺทนคนฺธ วายติ, มุขโต จ อุปฺปลคนฺธฯ อยํ น สพฺพาสํ โหติ, อาคนฺตุกอนุเลปนาทิคนฺธว อิธ อธิเปฺปโตฯ ติรจฺฉานคตา ปน หตฺถิอสฺสโคณาทโย ติรจฺฉานคตานํ สชาติอิตฺถีนํ อุตุคเนฺธน โยชนทฺวิโยชนติโยชนจตุโยชนมฺปิ คจฺฉนฺติฯ อิตฺถิกาเย คนฺธ วา โหตุ อิตฺถิยา นิวตฺถนิวาสนอนุลิตฺตาเลปนปิฬนฺธมาลาทิคนฺธ วา, สโพฺพปิ อิตฺถิคนฺธเตฺวว เวทิตโพฺพฯ

๔. จตุเตฺถ **อิตฺถิรโส**ติ อิตฺถิยา จตุสมุฏฺฐานิกํ รสายตนํฯ ติปิฏกจูฬนาคตฺเถรภยเตฺถรา ปน ‘‘สฺวายํ อิตฺถิยา กิํการปฏิสฺสาวิตาทิวเสน สวนรโส เจว ปริโภครโส จ, อยํ อิตฺถิรโส’’ติ วทนฺติฯ กิํ เตน? โย ปนายํ อิตฺถิยา โอฏฺฐมํสสมฺมกฺขนเขฬาทิรโสปิ , สามิกสฺส ทินฺนยาคุภตฺตาทีนํ รโสปิ, สโพฺพ โส อิตฺถิรโสเตฺวว เวทิตโพฺพฯ อเนเก หิ สตฺตา อตฺตโน มาตุคาเมน ยํกิญฺจิ สหตฺถา ทินฺนเมว มธุรนฺติ คเหตฺวา อนยพฺยสนํ ปตฺตาติฯ

๕. ปญฺจเม **อิตฺถิโผฏฺฐโพฺพ**ติ อิตฺถิยา กายสมฺผโสฺส, อิตฺถิสรีรารุฬฺหานํ วตฺถาลงฺการมาลาทีนมฺปิ ผโสฺส อิตฺถิโผฏฺฐโพฺพเตฺวว เวทิตโพฺพฯ สโพฺพเปส ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทิยติ มหาเจติยงฺคเณ คณสชฺฌายํ คณฺหนฺตสฺส ทหรภิกฺขุโน วิสภาคารมฺมณผโสฺส วิยาติฯ

อิติ สตฺถา สตฺตานํ อาสยานุสยวเสน รูปาทีสุ เอเกกํ คเหตฺวา อญฺญํ อีทิสํ น ปสฺสามีติ อาหฯ ยถา หิ รูปครุกสฺส ปุริสสฺส อิตฺถิรูปํ จิตฺตุปฺปาทํ คเมติ ปลิพุนฺธติ พชฺฌาเปติ พทฺธาเปติ โมเหติ สํโมเหติ, น ตถา เสสา สทฺทาทโยฯ ยถา จ สทฺทาทิครุกานํ สทฺทาทโย, น ตถา รูปาทีนิ อารมฺมณานิฯ เอกจฺจสฺส จ รูปาทีสุ เอกเมวารมฺมณํ จิตฺตํ ปริยาทิยติ, เอกจฺจสฺส เทฺวปิ ตีณิปิ จตฺตาริปิ ปญฺจปิฯ อิติ อิเม ปญฺจ สุตฺตนฺตา ปญฺจครุกวเสน กถิตา, น ปญฺจครุกชาตกวเสนฯ **ปญฺจครุกชาตกํ** ปน สกฺขิภาวตฺถาย อาหริตฺวา กเถตพฺพํฯ ตตฺร หิ อมนุเสฺสหิ กนฺตารมเชฺฌ กตาย อาปณาทิวิจารณาย มหาปุริสสฺส ปญฺจสุ สหาเยสุ รูปครุโก รูปารมฺมเณ พชฺฌิตฺวา อนยพฺยสนํ ปโตฺต, สทฺทาทิครุกา สทฺทารมฺมณาทีสุฯ อิติ ตํ สกฺขิภาวตฺถาย อาหริตฺวา กเถตพฺพํฯ อิเม ปน ปญฺจ สุตฺตนฺตา ปญฺจครุกวเสเนว กถิตาฯ

๖. ยสฺมา จ น เกวลํ ปุริสาเยว ปญฺจครุกา โหนฺติ, อิตฺถิโยปิ โหนฺติเยว, ตสฺมา ตาสมฺปิ วเสน ปุน ปญฺจ สุตฺตเนฺต กเถสิฯ เตสมฺปิ อโตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ วตฺถูสุปิ ปฐมสุเตฺต

โลหปาสาททฺวาเร ฐิตํ ทหรํ โอโลเกตฺวา มตาย ราโชโรธาย วตฺถุ เวทิตพฺพํฯ ตํ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ

๗. ทุติยสุเตฺต พาราณสิยํ รูปูปชีวิโน มาตุคามสฺส วตฺถุ เวทิตพฺพํฯ คุตฺติลวีณาวาทโก กิเรกิสฺสา อิตฺถิยา สหสฺสํ ปหิณิ, สา ตํ อุปฺปเณฺฑตฺวา คณฺหิตุํ น อิจฺฉิฯ โส ‘‘กริสฺสาเมตฺถ กตฺตพฺพ’’นฺติ สายนฺหกาลสมนนฺตเร อลงฺกตปฏิยโตฺต ตสฺสา เคหสฺส อภิมุขฏฺฐาเน อญฺญสฺมิํ เคหทฺวาเร นิสิโนฺน วีณาย ตนฺติโย สเม คุเณ ปติฏฺฐาเปตฺวา ตนฺติสฺสเรน คีตสฺสรํ อนติกฺกมโนฺต คายิฯ สา อิตฺถี ตสฺส คีตสทฺทํ สุตฺวา ทฺวารนฺติ สญฺญาย ‘‘วิวฏวาตปาเนน ตสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ อากาเสเยว ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ

๘. ตติยสุเตฺต จกฺกวตฺติรโญฺญ กายโต จนฺทนคโนฺธ วายติ, มุขโต จ อุปฺปลคโนฺธติ อิทํ อาหริตพฺพํฯ อิทํ เจตฺถ วตฺถุ เวทิตพฺพํฯ สาวตฺถิยํ กิเรกิสฺสา กุฏุมฺพิกธีตาย สามิโก สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา, ‘‘น สกฺกา มยา อยํ ธโมฺม คิหิภูเตน ปูเรตุ’’นฺติ อญฺญตรสฺส ปิณฺฑปาติกเตฺถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิฯ อถสฺส ภริยํ ‘‘อสฺสามิกา อย’’นฺติ ญตฺวา ราชา ปเสนทิโกสโล อเนฺตปุรํ อาหราเปตฺวา เอกทิวสํ เอกํ นีลุปฺปลกลาปํ อาทาย อเนฺตปุรํ ปวิโฏฺฐ เอเกกิสฺสา เอเกกํ นีลุปฺปลํ ทาเปสิฯ ปุเปฺผสุ ภาชิยมาเนสุ ตสฺสา อิตฺถิยา เทฺว หตฺถํ ปตฺตานิฯ สา ปหฏฺฐาการํ ทเสฺสตฺวา อุปสิงฺฆิตฺวา ปโรทิฯ ราชา ตสฺสา อุภยาการํ ทิสฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิฯ สา อตฺตโน ปหฏฺฐการณญฺจ โรทนการณญฺจ กเถสิฯ ยาวตติยํ กถิเตปิ ราชา อสฺสทฺทหโนฺต ปุนทิวเส สกลราชนิเวสเน สพฺพมาลาวิเลปนาทิสุคนฺธคนฺธํ หราเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ตํ อิตฺถิํ ‘‘กตโร เต เถโร’’ติ ปุจฺฉิตฺวา, ‘‘อย’’นฺติ วุเตฺต ญตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ สทฺธิํ ภิกฺขุสโงฺฆ คจฺฉตุ, อมฺหากํ อสุกเตฺถโร อนุโมทนํ กริสฺสตี’’ติ อาหฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ฐเปตฺวา วิหารํ คโตฯ เถเร อนุโมทนํ วตฺตุํ อารทฺธมเตฺต สกลํ ราชนิเวสนํ คนฺธปูรํ วิย ชาตํฯ ราชา ‘‘สจฺจเมเวสา อาหา’’ติ ปสีทิตฺวา ปุนทิวเส สตฺถารํ ตํ การณํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘อยํ อตีเต ธมฺมกถํ สุณโนฺต ‘สาธุ สาธู’ติ สาธุการํ ปวเตฺตโนฺต สกฺกจฺจํ อโสฺสสิ, ตมฺมูลโก เตน มหาราช อยมานิสํโส ลโทฺธ’’ติ อาจิกฺขิฯ

> ‘‘สทฺธมฺมเทสนากาเล, สาธุ สาธูติ ภาสโต;
> มุขโต ชายเต คโนฺธ, อุปฺปลํว ยโถทเก’’ติฯ

เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวาติฯ อิมสฺมิํ วเคฺค วฏฺฏเมว กถิตํฯ

รูปาทิวคฺควณฺณนาฯ

๒. นีวรณปฺปหานวคฺควณฺณนา

๑๑. ทุติยสฺส ปฐเม **เอกธมฺมมฺปี**ติ เอตฺถ ‘‘ตสฺมึ โข ปน สมเย ธมฺมา โหนฺตี’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๒๑) วิย นิสฺสตฺตเฏฺฐน ธโมฺม เวทิตโพฺพฯ ตสฺมา เอกธมฺมมฺปีติ นิสฺสตฺตํ เอกสภาวมฺปีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ **อนุปฺปโนฺนวา**ติ เอตฺถ ปน ‘‘ภูตานํ วา สตฺตานํ ฐิติยา สมฺภเวสีนํ วา อนุคฺคหาย (ม. นิ. ๑.๔๐๒; สํ. นิ. ๒.๑๑) ยาวตา, ภิกฺขเว, สตฺตา อปทา วา ทฺวิปทา วา’’ติ (อ. นิ. ๔.๓๔; อิติวุ. ๙๐) เอวมาทีสุ วิย สมุจฺจยโตฺถ วาสโทฺท ทฏฺฐโพฺพ, น วิกปฺปโตฺถฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – เยน ธเมฺมน อนุปฺปโนฺน จ กามจฺฉโนฺท อุปฺปชฺชติ, อุปฺปโนฺน จ กามจฺฉโนฺท ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย สํวตฺตติ, ตมหํ ยถา สุภนิมิตฺตํ, เอวํ อญฺญํ น ปสฺสามีติฯ ตตฺถ **อนุปฺปโนฺน**ติ อชาโต อสญฺชาโต อปาตุภูโต อสมุทาคโตฯ **กามจฺฉโนฺท**ติ ‘‘โย กาเมสุ กามจฺฉโนฺท กามราโค กามนนฺที กามตณฺหา’’ติอาทินา (ธ. ส. ๑๑๕๖) นเยน วิตฺถาริตํ กามจฺฉนฺทนีวรณํฯ **อุปฺปชฺชตี**ติ นิพฺพตฺตติ ปาตุภวติฯ โส ปเนส อสมุทาจารวเสน วา อนนุภูตารมฺมณวเสน วา อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชตีติ เวทิตโพฺพฯ อญฺญถา หิ อนมตเคฺค สํสาเร อนุปฺปโนฺน นาม นตฺถิฯ

ตตฺถ เอกจฺจสฺส วตฺตวเสน กิเลโส น สมุทาจรติ, เอกจฺจสฺส คนฺถธุตงฺคสมาธิ- วิปสฺสนานวกมฺมาทีนํ อญฺญตรวเสนฯ กถํ? เอกโจฺจ หิ วตฺตสมฺปโนฺน โหติ, ตสฺส เทฺวอสีติ ขุทฺทกวตฺตานิ จุทฺทส มหาวตฺตานิ เจติยงฺคณโพธิยงฺคณปานียมาฬกอุโปสถาคารอาคนฺตุกคมิกวตฺตานิ จ กโรนฺตเสฺสว กิเลโส โอกาสํ น ลภติฯ อปรภาเค ปนสฺส วตฺตํ วิสฺสเชฺชตฺวา ภินฺนวตฺตสฺส จรโต อโยนิโสมนสิการเญฺจว สติโวสฺสคฺคเญฺจ อาคมฺม อุปฺปชฺชติฯ เอวมฺปิ อสมุทาจารวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ

เอกโจฺจ คนฺถยุโตฺต โหติ, เอกมฺปิ นิกายํ คณฺหาติ เทฺวปิ ตโยปิ จตฺตาโรปิ ปญฺจปิฯ ตสฺส เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อตฺถวเสน ปาฬิวเสน อนุสนฺธิวเสน ปุพฺพาปรวเสน คณฺหนฺตสฺส สชฺฌายนฺตสฺส วาเจนฺตสฺส เทเสนฺตสฺส ปกาเสนฺตสฺส กิเลโส โอกาสํ น ลภติฯ อปรภาเค ปนสฺส คนฺถกมฺมํ ปหาย กุสีตสฺส จรโต อโยนิโสมนสิการสติโวสฺสเคฺค อาคมฺม อุปฺปชฺชติฯ เอวมฺปิ อสมุทาจารวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ

เอกโจฺจ ปน ธุตงฺคธโร โหติ, เตรส ธุตงฺคคุเณ สมาทาย วตฺตติฯ ตสฺส ปน ธุตงฺคคุเณ ปริหรนฺตสฺส กิเลโส โอกาสํ น ลภติฯ อปรภาเค ปนสฺส ธุตงฺคานิ วิสฺสเชฺชตฺวา พาหุลฺลาย อาวตฺตสฺส จรโต อโยนิโสมนสิการสติโวสฺสเคฺค อาคมฺม อุปฺปชฺชติฯ เอวมฺปิ อสมุทาจารวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ

เอกโจฺจ อฏฺฐสุ สมาปตฺตีสุ จิณฺณวสี โหติ, ตสฺส ปฐมชฺฌานาทีสุ อาวชฺชนวสิอาทีนํ วเสน วิหรนฺตสฺส กิเลโส โอกาสํ น ลภติฯ อปรภาเค ปนสฺส ปริหีนชฺฌานสฺส วา วิสฺสฏฺฐชฺฌานสฺส วา ภสฺสาทีสุ อนุยุตฺตสฺส วิหรโต อโยนิโสมนสิการสติโวสฺสเคฺค อาคมฺม อุปฺปชฺชติฯ เอวมฺปิ อสมุทาจารวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ

เอกโจฺจ ปน วิปสฺสโก โหติ, สตฺตสุ วา อนุปสฺสนาสุ อฏฺฐารสสุ วา มหาวิปสฺสนาสุ กมฺมํ กโรโนฺต วิหรติฯ ตเสฺสวํ วิหรโต กิเลโส โอกาสํ น ลภติฯ อปรภาเค ปนสฺส วิปสฺสนากมฺมํ ปหาย กายทฬฺหีพหุลสฺส วิหรโต อโยนิโสมนสิการสติโวสฺสเคฺค อาคมฺม อุปฺปชฺชติฯ เอวมฺปิ อสมุทาจารวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ

เอกโจฺจ นวกมฺมิโก โหติ, อุโปสถาคารโภชนสาลาทีนิ กาเรติฯ ตสฺส เตสํ อุปกรณานิ จินฺเตนฺตสฺส กิเลโส โอกาสํ น ลภติฯ อปรภาเค ปนสฺส นวกเมฺม นิฏฺฐิเต วา วิสฺสเฏฺฐ วา อโยนิโสมนสิการสติโวสฺสเคฺค อาคมฺม อุปฺปชฺชติฯ เอวมฺปิ อสมุทาจารวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ

เอกโจฺจ ปน พฺรหฺมโลกา อาคโต สุทฺธสโตฺต โหติ, ตสฺส อนาเสวนตาย กิเลโส โอกาสํ น ลภติฯ อปรภาเค ปนสฺส ลทฺธาเสวนสฺส อโยนิโสมนสิการสติโวสฺสเคฺค อาคมฺม อุปฺปชฺชติฯ เอวมฺปิ อสมุทาจารวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ เอวํ ตาว อสมุทาจารวเสน อนุปฺปนฺนสฺส อุปฺปนฺนตา เวทิตพฺพาฯ

กถํ อนนุภูตารมฺมณวเสน? อิเธกโจฺจ อนนุภูตปุพฺพํ มนาปิยํ รูปาทิอารมฺมณํ ลภติ, ตสฺส ตตฺถ อโยนิโสมนสิการสติโวสฺสเคฺค อาคมฺม ราโค อุปฺปชฺชติฯ เอวํ อนนุภูตารมฺมณวเสน อนุปฺปโนฺน อุปฺปชฺชติ นามฯ

อุปฺปโนฺนติ ชาโต สญฺชาโต นิพฺพโตฺต อภินิพฺพโตฺต ปาตุภูโตฯ **ภิโยฺยภาวายา**ติ ปุนปฺปุนภาวายฯ **เวปุลฺลายา**ติ วิปุลภาวาย ราสิภาวายฯ ตตฺถ สกึ อุปฺปโนฺน กามจฺฉโนฺท น นิรุชฺฌิสฺสติ, สกึ นิรุโทฺธ วา เสฺวว ปุน อุปฺปชฺชิสฺสตีติ อฏฺฐานเมตํฯ เอกสฺมึ ปน นิรุเทฺธ ตสฺมึ วา อารมฺมเณ อญฺญสฺมึ วา อารมฺมเณ อปราปรํ อุปฺปชฺชมาโน ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย สํวตฺตติ นามฯ

สุภนิมิตฺตนฺติ ราคฏฺฐานิยํ อารมฺมณํฯ ‘‘สนิมิตฺตา, ภิกฺขเว, อุปฺปชฺชนฺติ ปาปกา อกุสลา ธมฺมา, โน อนิมิตฺตา’’ติ เอตฺถ นิมิตฺตนฺติ ปจฺจยสฺส นามํฯ ‘‘อธิจิตฺตมนุยุเตฺตน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา ปญฺจ นิมิตฺตานิ กาเลน กาลํ มนสิกาตพฺพานี’’ติ (ม. นิ. ๑.๒๑๖) เอตฺถ การณสฺสฯ ‘‘โส ตํ นิมิตฺตํ อาเสวติ ภาเวตี’’ติ (อ. นิ. ๙.๓๕) เอตฺถ สมาธิสฺสฯ ‘‘ยํ นิมิตฺตํ อาคมฺม ยํ นิมิตฺตํ มนสิกโรโต อนนฺตรา อาสวานํ ขโย โหตี’’ติ (อ. นิ. ๖.๒๗) เอตฺถ วิปสฺสนายฯ อิธ ปน ราคฏฺฐานิโย อิฏฺฐารมฺมณธโมฺม ‘‘สุภนิมิตฺต’’นฺติ อธิเปฺปโตฯ **อโยนิโสมนสิกโรโต**ติฯ ‘‘ตตฺถ กตโม อโยนิโสมนสิกาโร? อนิเจฺจ นิจฺจนฺติ, ทุเกฺข สุขนฺติ, อนตฺตนิ อตฺตาติ, อสุเภ สุภนฺติ, อโยนิโสมนสิกาโร อุปฺปถมนสิกาโร, สจฺจวิปฺปฏิกูเลน วา จิตฺตสฺส อาวชฺชนา อนฺวาวชฺชนา อาโภโค สมนฺนาหาโร มนสิกาโรฯ อยํ วุจฺจติ อโยนิโสมนสิกาโร’’ติ (วิภ. ๙๓๖) อิมสฺส มนสิการสฺส วเสน อนุปาเยน มนสิกโรนฺตสฺสาติฯ

๑๒. ทุติเย **พฺยาปาโท**ติ ภตฺตพฺยาปตฺติ วิย จิตฺตสฺส พฺยาปชฺชนํ ปกติวิชหนภาโวฯ ‘‘ตตฺถ กตมํ พฺยาปาทนีวรณํ? อนตฺถํ เม อจรีติ อาฆาโต ชายตี’’ติ (ธ. ส. ๑๑๖๐) เอวํ วิตฺถาริตสฺส พฺยาปาทนีวรณเสฺสตํ อธิวจนํฯ **ปฏิฆนิมิตฺต**นฺติ อนิฏฺฐํ นิมิตฺตํฯ ปฏิฆสฺสปิ ปฏิฆารมฺมณสฺสปิ เอตํ อธิวจนํฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ อฏฺฐกถายํ – ‘‘ปฏิฆมฺปิ ปฏิฆนิมิตฺตํ, ปฏิฆารมฺมโณปิ ธโมฺม ปฏิฆนิมิตฺต’’นฺติฯ เสสเมตฺถ กามจฺฉเนฺท วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อิโต ปเรสุปิฯ ตตฺถ ตตฺถ หิ วิเสสมตฺตเมว วกฺขามาติฯ

๑๓. ตติเย **ถินมิทฺธ**นฺติ ถินเญฺจว มิทฺธญฺจฯ เตสุ จิตฺตสฺส อกมฺมญฺญตา **ถินํ,** อาลสิยภาวเสฺสตํ อธิวจนํฯ ติณฺณํ ขนฺธานํ อกมฺมญฺญตา **มิทฺธํ,** กปิมิทฺธสฺส ปจลายิกภาวเสฺสตํ อธิวจนํฯ อุภินฺนมฺปิ ‘‘ตตฺถ กตมํ ถินํ? ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอลียนา สลฺลียนาฯ ตตฺถ กตมํ มิทฺธํ? ยา กายสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอนาโห ปริโยนาโห’’ติอาทินา (ธ. ส.

๑๑๖๒-๑๑๖๓) นเยน วิตฺถาโร เวทิตโพฺพฯ **อรตี**ติอาทีนิ วิภงฺเค วิภตฺตนเยเนว เวทิตพฺพา นิฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> “ตตฺถ กตมา **อรติ**? ปเนฺตสุ วา เสนาสเนสุ อญฺญตรญฺญตเรสุ วา อธิกุสเลสุ ธ เมฺมสุ อรติ อรติตา อนภิรติ อนภิรมนา อุกฺกณฺฐิตา ปริตสฺสิตา, อยํ วุจฺจติ อรติฯ ตตฺถ กตมา **ตนฺที**? ยา ตนฺที ตนฺทิยนา ตนฺทิมนตา อาลสฺสํ อาลสฺสายนา อาลสฺสายิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ตนฺทีฯ ตตฺถ กตมา **วิชมฺภิตา**? ยา กายสฺส ชมฺภนา วิชมฺภนา อานมนา วิ นมนา สนฺนมนา ปณมนา พฺยาธิยกํ, อยํ วุจฺจติ วิชมฺภิตาฯ ตตฺถ กตโม **ภตฺตสมฺม โท**? ยา ภุตฺตาวิสฺส ภตฺตมุจฺฉา ภตฺตกิลมโถ ภตฺตปริฬาโห กายทุฏฺฐุลฺลํ, อยํ วุจฺจติ ภตฺตสมฺมโทฯ ตตฺถ กตมํ **เจตโส จ ลีนตฺตํ**? ยา จิตฺตสฺส อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา โอ ลียนา สลฺลียนา ลีนํ ลียนา ลียิตตฺตํ ถินํ ถิยนา ถิยิตตฺตํ จิตฺตสฺส, อิทํ วุจฺจติ เจตโส จ ลีนตฺต”นฺติ (วิภ. ๘๕๖, ๘๕๗, ๘๕๙, ๘๖๐)ฯ

เอตฺถ จ ปุริมา จตฺตาโร ธมฺมา ถินมิทฺธนีวรณสฺส สหชาตวเสนาปิ อุปนิสฺสยวเสนาปิ ปจฺจยา โหนฺติ, เจตโส จ ลีนตฺตํ อตฺตโนว อตฺตนา สหชาตํ น โหติ, อุปนิสฺสยโกฏิยา ปน โห ตีติฯ

๑๔. จตุเตฺถ **อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจ**นฺติ อุทฺธจฺจเญฺจว กุกฺกุจฺจญฺจฯ ตตฺถ **อุทฺธจฺจํ นาม** จิตฺ ตสฺส อุทฺธตาการโรฯ **กุกฺกุจฺจํ นาม** อกตกลฺยาณสฺส กตปาปสฺส ตปฺปจฺจยา วิปฺปฏิสาโรฯ **เจตโส อวูปสโม**ติ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจเสฺสเวตํ นามํฯ **อวูปสนฺตจิตฺตสฺสา**ติ ฌาเนน วา วิปสฺ สนาย วา อวูปสมิตจิตฺตสฺสฯ อยํ ปน อวูปสโม อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส อุปนิสฺสยโกฏิยา ปจฺจโย โหตีติฯ

๑๕. ปญฺจเม **วิจิกิจฺฉา**ติ “สตฺถริ กงฺขตี”ติอาทินา (ธ. ส. ๑๑๖๗) นเยน วิตฺถาริตํ วิจิ กิจฺฉานีวรณํฯ อโยนิโสมนสิกาโร วุตฺตลกฺขโณเยวาติฯ

๑๖. ฉเฏฺฐ **อนุปฺปโนฺน วา กามจฺฉโนฺท นุปฺปชฺชตี**ติ อสมุทาจารวเสน วา อนนุภูตา รมฺมณวเสน วาติ ทฺวีเหว การเณหิ อนุปฺปโนฺน น อุปฺปชฺชติ, ตถา วิกฺขมฺภิโตว โหติ, ปุน เหตุํ วา ปจฺจยํ วา น ลภติฯ อิธาปิ วตฺตาทีนํเยว วเสน อสมุทาจาโร เวทิตโพฺพฯ เอกจฺจสฺส หิ วุตฺ ตนเยเนว วเตฺต ยุตฺตสฺส วตฺตํ กโรนฺตเสฺสว กิเลโส โอกาสํ น ลภติ, วตฺตวเสน วิกฺขมฺภิโต โห ติฯ โส ตํ ตถาวิกฺขมฺภิตเมว กตฺวา วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ มิลกฺขติสฺสเตฺถโร วิยฯ

โส กิรายสฺมา โรหณชนปเท คาเมณฺฑวาลมหาวิหารสฺส ภิกฺขาจาเร เนสาทกุเล นิพฺพ โตฺตฯ วยํ อาคมฺม กตฆราวาโส “ปุตฺตทารํ โปเสสฺสามี”ติ อทูหลสตํ สณฺฐเปตฺวา ปาสสตํ โยเชตฺวา สูลสตํ โรเปตฺวา พหุํ ปาปํ อายูหโนฺต เอกทิวสํ เคหโต อคฺคิญฺจ โลณญฺจ คเหตฺวา อรญฺญํ คโตฯ ปาเส พทฺธมิคํ วธิตฺวา องฺคารปกฺกมํสํ ขาทิตฺวา ปิปาสิโต หุตฺวา คาเมณฺฑ วาลมหาวิหารํ ปวิโฏฺฐ ปานียมาฬเก ทสมเตฺตสุ ปานียฆเฏสุ ปิปาสาวิโนทนมตฺตมฺปิ ปานียํ อลภโนฺต, “กึ นาเมตํ เอตฺตกานํ ภิกฺขูนํ วสนฏฺฐาเน ปิปาสาย อาคตานํ ปิปาสาวิโนทนมตฺตํ ปานียํ นตฺถี”ติ อุชฺฌายิตุํ อารโทฺธฯ จูฬปิณฺฑปาติกติสฺสเตฺถโร ตสฺส กถํ สุตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉโนฺต ปานียมาฬเก ทสมเตฺต ปานียฆเฏ ปูเร ทิสฺวา “ชีวมานเปตกสโตฺต อยํ ภวิสฺสตี”ติ จิเนฺตตฺวา, “อุปาสก, สเจ ปิปาสิโตสิ, ปิว ปานีย”นฺติ วตฺวา กุฏํ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส หเตฺถสุ อา สิญฺจิฯ ตสฺส กมฺมํ ปฏิจฺจ ปีตปีตํ ปานียํ ตตฺตกปาเล ปกฺขิตฺตมิว นสฺสติ, สกเลปิ ฆเฏ ปิวโต ปิ

ปาสา น ปจฺฉิชฺชิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘ยาว ทารุณญฺจ เต, อุปาสก, กมฺมํ กตํ, อิทาเนว เปโต ชาโต, วิปาโก กีทิโส ภวิสฺสตี’’ติ?

โส ตสฺส กถํ สุตฺวา ลทฺธสํเวโค เถรํ วนฺทิตฺวา ตานิ อทูหลาทีนิ วิสงฺขริตฺวา เวเคน ฆรํ คนฺตฺวา ปุตฺตทารํ โอโลเกตฺวา สตฺถานิ ภินฺทิตฺวา ทีปกมิคปกฺขิโน อรเญฺญ วิสฺสเชฺชตฺวา เถรํ ปจฺจุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ทุกฺกรา, อาวุโส, ปพฺพชฺชา, กถํ ตฺวํ ปพฺพชิสฺสสีติ? ภเนฺต, เอวรูปํ ปจฺจกฺขการณํ ทิสฺวา กถํ น ปพฺพชิสฺสามีติ? เถโร ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ ทตฺวา ปพฺพาเชสิฯ โส วตฺตารภิโต หุตฺวา พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหโนฺต เอกทิวสํ เทวทูตสุเตฺต ‘‘ตเมนํ, ภิกฺขเว, นิรยปาลา ปุน มหานิรเย ปกฺขิปนฺตี’’ติ (ม. นิ. ๓.๒๗๐; อ. นิ. ๓.๓๖) อิมํ ฐานํ สุตฺวา ‘‘เอตฺตกํ ทุกฺขราสิํ อนุภวิตสตฺตํ ปุน มหานิรเย ปกฺขิปนฺติ, อโห ภาริโย, ภเนฺต, มหานิรโย’’ติ อาหฯ อามาวุโส, ภาริโยติฯ สกฺกา, ภเนฺต, ปสฺสิตุนฺติ? ‘‘น สกฺกา ปสฺสิตุํ, ทิฎฺฐสทิสํ กาตุํ เอกํ การณํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ สามเณเร สมาทเปตฺวา ปาสาณปิเฎฺฐ อลฺลทารุราสิํ กาเรหีติฯ โส ตถา กาเรสิฯ เถโร ยถานิสิโนฺนว อิทฺธิยา อภิสงฺขริตฺวา มหานิรยโต ขโชฺชปนกมตฺตํ อคฺคิปปฺฏิกํ นีหริตฺวา ปสฺสนฺตเสฺสว ตสฺส เถรสฺส ทารุราสิมฺหิ ปกฺขิปิฯ ตสฺส ตตฺถ นิปาโต จ ทารุราสิโน ฌายิตฺวา ฉาริกภาวูปคมนญฺจ อปจฺฉา อปุริมํ อโหสิฯ

โส ตํ ทิสฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมิํ สาสเน กติ ธุรานิ นามา’’ติ ปุจฺฉิฯ อาวุโส, วิปสฺสนาธุรํ, คนฺถธุรนฺติฯ ‘‘ภเนฺต, คโนฺถ นาม ปฎิพลสฺส ภาโร, มยฺหํ ปน ทุกฺขูปนิสา สทฺธา, วิปสฺสนาธุรํ ปูเรสฺสามิ กมฺมฎฺฐานํ เม เทถา’’ติ วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ เถโร ‘‘วตฺตสมฺปโนฺน ภิกฺขู’’ติ วตฺตสีเส ฐตฺวา ตสฺส กมฺมฎฺฐานํ กเถสิฯ โส กมฺมฎฺฐานํ คเหตฺวา วิปสฺสนาย จ กมฺมํ กโรติ, วตฺตญฺจ ปูเรติฯ เอกทิวสํ จิตฺตลปพฺพตมหาวิหาเร วตฺตํ กโรติ, เอกทิวสํ คาเมณฺฑวาลมหาวิหาเร, เอกทิวสํ โคจรคามมหาวิหาเรฯ ถินมิเทฺธ โอกฺกนฺตมเตฺต วตฺตปริหานิภเยน ปลาลวรณกํ เตเมตฺวา สีเส ฐเปตฺวา ปาเท อุทเก โอตาเรตฺวา นิสีทติฯ โส เอกทิวสํ จิตฺตลปพฺพตมหาวิหาเร เทฺว ยาเม วตฺตํ กตฺวา พลวปจฺจูสกาเล นิทฺทาย โอกฺกมิตุํ อารทฺธาย อลฺลปลาลํ สีเส ฐเปตฺวา นิสิโนฺน ปาจีนปพฺพตปเสฺส สามเณรสฺส อรุณวติยสุตฺตนฺตํ สชฺฌายนฺตสฺส –

‘‘อารมฺภถ นิกฺกมถ, ยุญฺชถ พุทฺธสาสเน;
ธุนาถ มจฺจุโน เสนํ, นฬาคารํว กุญฺชโรฯ

‘‘โย อิมสฺมิํ ธมฺมวินเย, อปฺปมโตฺต วิหสฺสติ;
ปหาย ชาติสํสารํ, ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๘๕) –

อิทํ ฐานํ สุตฺวา ‘‘มาทิสสฺส อารทฺธวีริยสฺส ภิกฺขุโน สมฺมาสมฺพุเทฺธน อิทํ กถิตํ ภวิสฺสตี’’ติ ปีติํ อุปฺปาเทตฺวา ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา ตเทว ปาทกํ กตฺวา อนาคามิผเล ปติฎฺฐาย อปราปรํ วายมโนฺต สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ปรินิพฺพานกาเล จ ตเทว การณํ ทเสฺสโนฺต เอวมาห –

‘‘อลฺลํ ปลาลปุญฺชาหํ, สีเสนาทาย จงฺกมิํ;
ปโตฺตสฺมิ ตติยํ ฐานํ, เอตฺถ เม นตฺถิ สํสโย’’ติฯ

เอวรูปสฺส วตฺตวเสน วิกฺขมฺภิตกิเลโส ตถา วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ

เอกจฺจสฺส วุตฺตนเยเนว คเนฺถ ยุตฺตสฺส คนฺถํ อุคฺคณฺหนฺตสฺส สชฺฌายนฺตสฺส วาเจนฺตสฺส เทเสนฺตสฺส ปกาเสนฺตสฺส จ กิเลโส โอกาสํ น ลภติ, คนฺถวเสน วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ โส ตํ ตถา วิกฺขมฺภิตเมว กตฺวา วิวเฎฺฎตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ **มลิยเทวเตฺถโร** วิยฯ โส กิรายสฺมา ติวสฺสภิกฺขุกาเล กลฺลคามเก มณฺฑลารามมหาวิหาเร อุเทฺทสญฺจ คณฺหาติ, วิปสฺสนาย จ กมฺมํ กโรติฯ ตเสฺสกทิวสํ กลฺลคาเม ภิกฺขาย จรโต เอกา อุปาสิกา ยาคุอุฬุงฺกํ ทตฺวา ปุตฺตสิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา เถรํ อโนฺตนิเวสเน นิสีทาเปตฺวา ปณีตโภชนํ โภเชตฺวา ''กตรคามวาสิโกสิ ตาตา''ติ ปุจฺฉิฯ มณฺฑลารามมหาวิหาเร คนฺถกมฺมํ กโรมิ, อุปาสิเกติฯ เตน หิ ตาต ยาว คนฺถกมฺมํ กโรสิ, อิเธว นิพทฺธํ ภิกฺขํ คณฺหาสีติฯ โส ตํ อธิวาเสตฺวา ตตฺถ นิพทฺธํ ภิกฺขํ คณฺหาติ, ภตฺตกิจฺจาวสาเน อนุโมทนํ กโรโนฺต ''สุขํ โหตุ, ทุกฺขา มุจฺจตู''ติ ปททฺวยเมว กเถตฺวา คจฺฉติฯ อโนฺตวเสฺส เตมาสํ ตสฺสาเยว สงฺคหํ กโรโนฺต ปิณฺฑปาปจิตึ กตฺวา มหาปวารณาย สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เนวาสิกมหาเถโร อาห – ''อาวุโส มหาเทว, อชฺช วิหาเร มหาชโน สนฺนิปติสฺสติ, ตสฺส ธมฺมทานํ ทเทยฺยาสี''ติฯ เถโร อธิวาเสสิฯ

ทหรสามเณรา อุปาสิกาย สญฺญํ อทํสุ – ''อชฺช เต ปุโตฺต ธมฺมํ กเถสฺสติ, วิหารํ คนฺตฺวา สุเณยฺยาสี''ติฯ ตาตา, น สเพฺพว ธมฺมกถํ ชานนฺติ, มม ปุโตฺต เอตฺตกํ กาลํ มยฺหํ กเถโนฺต ''สุขํ โหตุ, ทุกฺขา มุจฺจตู''ติ ปททฺวยเมว กเถสิ, มา เกฬึ กโรถาติฯ มา, ตฺวํ อุปาสิเก, ชานนํ วา อชานนํ วา อุปฎฺฐหสฺสุ, วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมเมว สุณาหีติฯ อุปาสิกา คนฺธมาลาทีนิ คเหตฺวา คนฺตฺวา ปูเชตฺวา ปริสเนฺต ธมฺมํ สุณมานา นิสีทิฯ ทิวาธมฺมกถิโก จ สรภาณโก จ อตฺตโน ปมาณํ ญตฺวา อุฎฺฐหิํสุฯ ตโต มลิยเทวเตฺถโร ธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา จิตฺตพีชนิํ คเหตฺวา อนุปุพฺพิํ กถํ วตฺวา – ''มยา มหาอุปาสิกาย ตโย มาเส ทฺวีเหว ปเทหิ อนุโมทนา กตา, อชฺช สพฺพรตฺติํ ตีหิ ปิฎเกหิ สมฺมสิตฺวา ตเสฺสว ปททฺวยสฺส อตฺถํ กเถสฺสามี''ติ ธมฺมเทสนํ อารภิตฺวา สพฺพรตฺติํ กเถสิฯ อรุณุคฺคมเน เทสนาปริโยสาเน มหาอุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาสิฯ

อปโรปิ ตสฺมิํเยว มหาวิหาเร **ติสฺสภูติเตฺถโร** นาม วินยํ คณฺหโนฺต ภิกฺขาจารเวลายํ อโนฺตคามํ ปวิโฎฺฐ วิสภาคารมฺมณํ โอโลเกสิฯ ตสฺส โลโภ อุปฺปชฺชิ, โส ปติฎฺฐิตปาทํ อจาเลตฺวา อตฺตโน ปเตฺต ยาคุํ อุปฎฺฐากทหรสฺส ปเตฺต อากิริตฺวา ''อยํ วิตโกฺก วฑฺฒมาโน มํ จตูสุ อปาเยสุ สํสีทาเปสฺสตี''ติ ตโตว นิวตฺติตฺวา อาจริยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต อาห – ''เอโก เม พฺยาธิ อุปฺปโนฺน, อหํ เอตํ ติกิจฺฉิตุํ สโกฺกโนฺต อาคมิสฺสามิ, อิตรถา นาคมิสฺสามิฯ ตุเมฺห ทิวา อุเทฺทสญฺจ สายํ อุเทฺทสญฺจ มํ โอโลเกตฺวา ฐเปถ, ปจฺจูสกาเล อุเทฺทสํ ปน มา ฐปยิตฺถา''ติ เอวํ วตฺวา มลยวาสิมหาสงฺฆรกฺขิตเตฺถรสฺส สนฺติกํ อาคมาสิฯ เถโร อตฺตโน ปณฺณสาลาย ปริภณฺฑํ กโรโนฺต ตํ อโนโลเกตฺวาว ''ปฎิสาเมหิ, อาวุโส, ตว ปตฺตจีวร''นฺติ อาหฯ ภเนฺต, เอโก เม พฺยาธิ อตฺถิ, สเจ ตุเมฺห ตํ ติกิจฺฉิตุํ สโกฺกถ, ปฎิสาเมสฺสามีติฯ อาวุโส, อุปฺปนฺนํ โรคํ ติกิจฺฉิตุํ สมตฺถสฺส สนฺติกํ อาคโตสิ, ปฎิสาเมหีติฯ สุพฺพโจ ภิกฺขุ ''อมฺหากํ อาจริโย อชานิตฺวา เอวํ น วกฺขตี''ติ ปตฺตจีวรํ ฐเปตฺวา เถรสฺส วตฺตํ ทเสฺสตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

เถโร ''ราคจริโต อย''นฺติ ญตฺวา อสุภกมฺมฎฺฐานํ กเถสิฯ โส อุฎฺฐาย ปตฺตจีวรํ อํเสลเคฺคตฺวา เถรํ ปุนปฺปุนํ วนฺทิฯ กิํ, อาวุโส, มหาภูติ อติเรกนิปจฺจการํ ทเสฺสสีติ? ภเนฺต, สเจ อตฺตโน กิจฺจํ กาตุํ สกฺขิสฺสามิ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ, อิทํ เม ปจฺฉิมทสฺสนนฺติ! คจฺฉาวุโส, มหาภูติ ตาทิสสฺส ยุตฺตโยคสฺส กุลปุตฺตสฺส น ฌานํ วา วิปสฺสนา วา มโคฺค วา ผลํ วา ทุลฺลภนฺติฯ โส เถรสฺส กถํ สุตฺวา นิปจฺจการํ ทเสฺสตฺวา อาคมนกาเล ววตฺถาปิตํ ฉนฺนํ เสปณฺณิคจฺฉมูลํ คนฺตฺวา ปลฺลเงฺกน นิสิโนฺน อสุภกมฺมฎฺฐานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ ปฎฺฐเปตฺวา

อรหเตฺต ปติฏฺฐาย ปจฺจูสกาเล อุเทฺทสํ สมฺปาปุณิฯ เอวรูปานํ คนฺถวเสน วิกฺขมฺภิตา กิเลสา ตถา วิกฺขมฺภิตาว โหนฺติฯ

เอกจฺจสฺส ปน วุตฺตนเยเนว ธุตงฺคานิ ปริหรโต กิเลโส โอกาสํ น ลภติ, ธุตงฺควเสน วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ โส ตํ ตถา วิกฺขมฺภิตเมว กตฺวา วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ **คามนฺตปพฺภารวาสี มหาสีวเตฺถโร** วิยฯ เถโร กิร มหาคาเม ติสฺสมหาวิหาเร วสโนฺต เตปิฏกํ อตฺถวเสน จ ปาฬิวเสน จ อฏฺฐารส มหาคเณ วาเจติฯ เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา สฏฺฐิสหสฺส ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณิํสุ ฯ เตสุ เอโก ภิกฺขุ อตฺตนา ปฏิวิทฺธธมฺมํ อารพฺภ อุปฺปนฺนโสมนสฺส จิเนฺตสิ – ‘‘อตฺถิ นุ โข อิทํ สุขํ อมฺหากํ อาจริยสฺสา’’ติฯ โส อาวเชฺชโนฺต เถรสฺส ปุถุชฺชนภาวํ ญตฺวา ‘‘เอเกนุปาเยน เถรสฺส สํเวคํ อุปฺปาเทสฺสามี’’ติ อตฺตโน วสนฏฺฐานโต เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา วตฺตํ ทเสฺสตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ เถโร ‘‘กิํ อาคโตสิ, อาวุโส, ปิณฺฑปาติกา’’ติ อาหฯ ‘‘สเจ เม โอกาสํ กริสฺสถ, เอกํ ธมฺมปทํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อาคโตสฺมิ, ภเนฺตติฯ พหู, อาวุโส, คณฺหนฺติ, ตุยฺหํ โอกาโส น ภวิสฺสตีติฯ โส สเพฺพสุ รตฺติทิวสภาเคสุ โอกาสํ อลภโนฺต, ‘‘ภเนฺต, เอวํ โอกาเส อสติ มรณสฺส กถํ โอกาสํ ลภิสฺสถา’’ติ อาหฯ ตทา เถโร จิเนฺตสิ – ‘‘นายํ อุเทฺทสตฺถาย อาคโต, มยฺหํ ปเนส สํเวคชนนตฺถาย อาคโต’’ติฯ โสปิ เถโร ‘‘ภิกฺขุนา นาม, ภเนฺต, มาทิเสน ภวิตพฺพ’’นฺติ วตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา มณิวเณฺณ อากาเส อุปฺปติตฺวา อคมาสิฯ

เถโร ตสฺส คตกาลโต ปฏฺฐาย ชาตสํเวโค ทิวา อุเทฺทสญฺจ สายํ อุเทฺทสญฺจ วาเจตฺวา ปตฺตจีวรํ หตฺถปาเส ฐเปตฺวา ปจฺจูสกาเล อุเทฺทสํ คเหตฺวา โอตรเนฺตน ภิกฺขุนา สทฺธิํ ปตฺตจีวรมาทาย โอติโณฺณ เตรส ธุตคุเณ ปริปุเณฺณ อธิฏฺฐาย คามนฺตปพฺภารเสนาสนํ คนฺตฺวา ปพฺภารํ ปฏิชคฺคิตฺวา มญฺจปีฐํ อุสฺสาเปตฺวา ‘‘อรหตฺตํ อปตฺวา มเญฺจ ปิฏฺฐิํ น ปสาเรสฺสามี’’ติ มานสํ พนฺธิตฺวา จงฺกมํ โอตริฯ ตสฺส ‘‘อชฺช อรหตฺตํ คณฺหิสฺสามิ อชฺช อรหตฺตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ ฆเฏนฺตเสฺสว ปวารณา สมฺปตฺตาฯ โส ปวารณาย อุปกฏฺฐาย ‘‘ปุถุชฺชนภาวํ ปหาย วิสุทฺธิปวารณํ ปวาเรสฺสามี’’ติ จิเนฺตโนฺต อติวิย กิลมติฯ โส ตาย ปวารณาย มคฺคํ วา ผลํ วา อุปฺปาเทตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘มาทิโสปิ นาม อารทฺธวิปสฺสโก น ลภติ, ยาว ทุลฺลภญฺจ วติทํ อรหตฺต’’นฺติ วตฺวา เตเนว นิยาเมน ฐานจงฺกมพหุโล หุตฺวา ติํส วสฺสานิ สมณธมฺมํ กตฺวา มหาปวารณาย มเชฺฌ ฐิตํ ปุณฺณจนฺทํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข จนฺทมณฺฑลํ วิสุทฺธํ, อุทาหุ มยฺหํ สีล’’นฺติ จิเนฺตโนฺต ‘‘จนฺทมณฺฑเล สสลกฺขณํ ปญฺญายติ, มยฺหํ ปน อุปสมฺปทโต ปฏฺฐาย ยาวชฺชทิวสา สีลสฺมิํ กาฬกํ วา ติลโก วา นตฺถี’’ติ อาวเชฺชตฺวา สญฺชาตปีติโสมนโสฺส ปริปกฺกญาณตฺตา ปีติํ วิกฺขเมฺภตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เอวรูปสฺส ธุตงฺควเสน วิกฺขมฺภิโต กิเลโส ตถา วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ

เอกจฺจสฺส วุตฺตนเยเนว ปฐมชฺฌานาทิสมาปชฺชนพหุลตาย กิเลโส โอกาสํ น ลภติ, สมาปตฺติวเสน วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ โส ตํ ตถา วิกฺขมฺภิตเมว กตฺวา วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ **มหาติสฺสเตฺถโร** วิยฯ เถโร กิร อวสฺสิกกาลโต ปฏฺฐาย อฏฺฐสมาปตฺติลาภีฯ โส สมาปตฺติวิกฺขมฺภิตานํ กิเลสานํ อสมุทาจาเรน อุคฺคหปริปุจฺฉาวเสเนว อริยมคฺคสามนฺตํ กเถติ, สฏฺฐิวสฺสกาเลปิ อตฺตโน ปุถุชฺชนภาวํ น ชานาติฯ อเถกทิวสํ มหาคาเม ติสฺสมหาวิหารโต ภิกฺขุสโงฺฆ ตลงฺครวาสิธมฺมทินฺนเตฺถรสฺส สาสนํ เปเสสิ ‘‘เถโร อาคนฺตฺวา อมฺหากํ ธมฺมกถํ กเถตู’’ติฯ เถโร อธิวาเสตฺวา ‘‘มม สนฺติเก มหลฺลกตโร ภิกฺขุ นตฺถิ, มหาติสฺสเตฺถโร โข ปน เม กมฺมฏฺฐานาจริโย, ตํ สงฺฆเตฺถรํ กตฺวา คมิสฺสามี’’ติ จิเนฺตโนฺต ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต เถรสฺส วิหารํ คนฺตฺวา ทิวาฏฺฐาเน เถรสฺส วตฺตํ ทเสฺสตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

เถโร อาห – ‘‘กึ, ธมฺมทินฺน, จิรสฺสํ อาคโตสี’’ติ? ‘‘อาม, ภนฺต, ติสฺสมหาวิหารโต เม ภิกฺขุสโงฺฆ สาสนํ เปเสสิ, อหํ เอกโก น คมิสฺสามิ, ตุเมฺหหิ ปน สทฺธึ คนฺตุกาโม หุตฺวา อาคโตมฺหี’’ติ สารณียกถํ กเถนฺโตว ปปเญฺจตฺวา ‘‘กทา, ภนฺต, ตุเมฺหหิ อยํ ธโมฺม อธิคโต’’ติ ปุจฺฉิฯ สฏฺฐิมตฺตานิ, อาวุโส ธมฺมทินฺน, วสฺสานิ โหนฺตีติ ฯ สมาปตฺตึ ปน, ภนฺต, วฬเญฺชถาติฯ อาม, อาวุโสติฯ เอกํ โปกฺขรณึ มาเปตุํ สกฺกุเณยฺยาถ, ภนฺเตติ? ‘‘น, อาวุโส, เอตํ ภาริย’’นฺติ วตฺวา สมฺมุขฏฺฐาเน โปกฺขรณึ มาเปสิฯ ‘‘เอตฺถ, ภนฺต, เอกํ ปทุมคจฺฉํ มาเปถา’’ติ จ วุโตฺต ตมฺปิ มาเปสิฯ อิทาเนตฺถ มหนฺตํ ปุปฺผํ ทเสฺสถาติฯ เถโร ตมฺปิ ทเสฺสสิฯ เอตฺถ โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ อิตฺถิรูปํ ทเสฺสถาติ ฯ เถโร โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ อิตฺถิรูปํ ทเสฺสสิฯ ตโต นํ อาห – ‘‘อิทํ, ภนฺต, ปุนปฺปุนํ สุภโต มนสิ กโรถา’’ติฯ เถโร อตฺตนาว มาปิตํ อิตฺถิรูปํ โอโลเกนฺโต โลภํ อุปฺปาเทสิฯ ตทา อตฺตโน ปุถุชฺชนภาวํ ญตฺวา ‘‘อวสฺสโย เม สปฺปุริส โหหี’’ติ อเนฺตวาสิกสฺส สนฺติเก อุกฺกุฏิกํ นิสีทิฯ ‘‘เอตทตฺถเมวาหํ, ภนฺต, อาคโต’’ติ เถรสฺส อสุภวเสน สลฺลหุกํ กตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กเถตฺวา เถรสฺส โอกาสํ กาตุํ พหิ นิกฺขนฺโตฯ สุปริมทฺทิตสงฺขาโร เถโร ตสฺมึ ทิวาฏฺฐานโต นิกฺขนฺตมเตฺตเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ นํ สงฺฆเตฺถรํ กตฺวา ธมฺมทินฺนเตฺถโร ติสฺสมหาวิหารํ คนฺตฺวา สงฺฆสฺส ธมฺมกถํ กเถสิฯ เอวรูปสฺส สมาปตฺติวเสน วิกฺขมฺภิโต กิเลโส ตถา วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ

เอกจฺจสฺส ปน วุตฺตนเยเนว วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺตสฺส กิเลโส โอกาสํ น ลภติ, วิปสฺสนาวเสน วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ โส ตํ ตถา วิกฺขมฺภิตเมว กตฺวา วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ, พุทฺธกาเล สฏฺฐิมตฺตา อารทฺธวิปสฺสกา ภิกฺขู วิยฯ เต กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา วิวิตฺตํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺตา กิเลสานํ อสมุทาจารวเสน ‘‘ปฏิวิทฺธมคฺคผลา มย’’นฺติ สญฺญาย มคฺคผลตฺถาย วายามํ อกตฺวา ‘‘อเมฺหหิ ปฏิวิทฺธธมฺมํ ทสพลสฺส อาโรเจสฺสามา’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺติฯ

สตฺถา เตสํ ปุเร อาคมนโตว อานนฺทเตฺถรํ อาห – ‘‘อานนฺท, ปธานกมฺมิกา ภิกฺขู อชฺช มํ ปสฺสิตุํ อาคมิสฺสนฺติ, เตสํ มม ทสฺสนาย โอกาสํ อกตฺวา ‘อามกสุสานํ คนฺตฺวา อลฺลอสุภภาวนํ กโรถา’ติ ปหิเณยฺยาสี’’ติฯ เถโร เตสํ อาคตานํ สตฺถารา กถิตสาสนํ อาโรเจสิฯ เต ‘‘ตถาคโต อชานิตฺวา น กเถสฺสติ, อทฺธา เอตฺถ การณํ ภวิสฺสตี’’ติ อามกสุสานํ คนฺตฺวา อลฺลอสุภํ โอโลเกนฺตา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘อิทํ นูน สมฺมาสมฺพุเทฺธน ทิฏฺฐํ ภวิสฺสตี’’ติ ชาตสํเวคา ลทฺธมคฺคํ กมฺมฏฺฐานํ อาทิโต ปฏฺฐาย อารภึสุฯ สตฺถา เตสํ วิปสฺสนาย อารทฺธภาวํ ญตฺวา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว อิมํ โอภาสคาถมาห –

> ‘‘ยานิมานิ อปตฺถานิ, อลาพูเนว สารเท;
> กาโปตกานิ อฏฺฐีนิ, ตานิ ทิสฺวาน กา รตี’’ติฯ (ธ. ป. ๑๔๙);

คาถาปริโยสาเน อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหึสุฯ เอวรูปานํ วิปสฺสนาวเสน วิกฺขมฺภิตา กิเลสา ตถา วิกฺขมฺภิตาว โหนฺติฯ

เอกจฺจสฺส วุตฺตนเยเนว นวกมฺมํ กโรนฺตสฺส กิเลโส โอกาสํ น ลภติ, นวกมฺมวเสน วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ โส ตํ ตถา วิกฺขมฺภิตเมว กตฺวา วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ **จิตฺตลปพฺพเต ติสฺสเตฺถโร** วิยฯ ตสฺส กิร อฏฺฐวสฺสิกกาเล อนภิรติ อุปฺปชฺชิ, โส ตํ วิโนเทตุํ อสโกฺกโนฺต อตฺตโน จีวรํ โธวิตฺวา รชิตฺวา ปตฺตํ ปจิตฺวา เกเส โอหาเรตฺวา อุปชฺฌายํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ เถโร อาห – ‘‘กึ, อาวุโส มหาติสฺส, อตฺตุฏฺฐสฺส วิย เต อาการโร’’ติ? อาม, ภนฺต, อนภิรติ เม อุปฺปนฺนา, ตํ วิโนเทตุํ น สโกฺกมีติฯ เถโร ตสฺสาสยํ โอโลเกโนฺต อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยํ

ทิสฺวา อนุกมฺปาวเสน อาห – ‘‘อาวุโส ติสฺส, มยํ มหลฺลกา, เอกํ โน วสนฏฺฐานํ กโรหี’’ติ ฯ ทุติยกถํ อกถิตปุพฺโพ ภิกฺขุ ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

อถ นํ เถโร อาห – ‘‘อาวุโส, นวกมฺมํ กโรนฺโต อุทฺเทสมคฺคญฺจ มา วิสฺสชฺชิ, กมฺมฏฺฐานญฺจ มนสิ กโรหิ, กาเลน จ กาลํ กสิณปริกมฺมํ กโรหี’’ติฯ ‘‘เอวํ กริสฺสามิ, ภนฺเต’’ติ เถรํ วนฺทิตฺวา ตถารูปํ สปฺปายฏฺฐานํ โอโลเกตฺวา ‘‘เอตฺถ กาตุํ สกฺกา’’ติ ทารูหิ ปูเรตฺวา ฌาเปตฺวา โสเธตฺวา อิฏฺฐกาหิ ปริกฺขิปิตฺวา ทฺวารวาตปานานีนิ โยเชตฺวา สทฺธึ จงฺกมนภูมิภิตฺติปริกมฺมาทีหิ เลณํ นิฏฺฐาเปตฺวา มญฺจปีฐํ สนฺถริตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, นิฏฺฐิตํ เลเณ ปริกมฺมํ, วสถา’’ติ อาหฯ อาวุโส, ทุเกฺขน ตยา เอตํ กมฺมํ กตํ, อชฺช เอกทิวสํ ตฺวเญฺญเวตฺถ วสาหีติฯ โส ‘‘สาธุ, ภนฺเต’’ติ วนฺทิตฺวา ปาเท โธวิตฺวา เลณํ ปวิสิตฺวา ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสิโนฺน อตฺตนา กตกมฺมํ อาวชฺชิฯ ตสฺส ‘‘มนาปํ มยา อุปชฺฌายสฺส กายเวยฺยาวจฺจํ กต’’นฺติ จิเนฺตนฺตสฺส อพฺภนฺตเร ปีติ อุปฺปนฺนาฯ โส ตํ วิกฺขเมฺภตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา อคฺคผลํ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เอวรูปสฺส นวกมฺมวเสน วิกฺขมฺภิโต กิเลโส ตถา วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ

เอกโจฺจ ปน พฺรหฺมโลกโต อาคโต สุทฺธสโตฺต โหติฯ ตสฺส อนาเสวนตาย กิเลโส น สมุทาจรติ, ภววเสน วิกฺขมฺภิโต โหติฯ โส ตํ ตถา วิกฺขมฺภิตเมว กตฺวา วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ **อายสฺมา มหากสฺสโป** วิยฯ โส หิ อายสฺมา อคารมเชฺฌปิ กาเม อปริภุญฺชิตฺวา มหาสมฺปตฺตึ ปหาย ปพฺพชิตฺวา นิกฺขโนฺต อนฺตรามเคฺค ปจฺจุคฺคมนตฺถาย อาคตํ สตฺถารํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ตีหิ โอวาเทหิ อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา อฏฺฐเม อรุเณ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เอวรูปสฺส ภววเสน วิกฺขมฺภิโต กิเลโส ตถา วิกฺขมฺภิโตว โหติฯ

โย ปน อนนุภูตปุพฺพํ รูปาทิอารมฺมณํ ลภิตฺวา ตเตฺถว วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ, เอวรูปสฺส อนนุภูตารมฺมณวเสน กามจฺฉโนฺท อนุปฺปโนฺนว นุปฺปชฺชติ นามฯ

อุปฺปโนฺน วา กามจฺฉโนฺท ปหียตีติ เอตฺถ **อุปฺปโนฺน**ติ ชาโต ภูโต สมุทาคโตฯ **ปหียตี**ติ ตทงฺคปฺปหานํ, วิกฺขมฺภนปฺปหานํ, สมุเจฺฉทปฺปหานํ, ปฏิปสฺสทฺธิปฺปหานํ, นิสฺสรณปฺปหานนฺติ อิเมหิ ปญฺจหิ ปหาเนหิ ปหียติ, น ปุน อุปฺปชฺชตีติ อโตฺถฯ ตตฺถ วิปสฺสนาย กิเลสา ตทงฺควเสน ปหียนฺตีติ วิปสฺสนา **ตทงฺคปฺปหาน**นฺติ เวทิตพฺพาฯ สมาปตฺติ ปน กิเลเส วิกฺขเมฺภตีติ สา **วิกฺขมฺภนปฺปหาน**นฺติ เวทิตพฺพาฯ มโคฺค สมุจฺฉินฺทโนฺต อุปฺปชฺชติ, ผลํ ปฏิปฺปสฺสมฺภยมานํ, นิพฺพานํ สพฺพกิเลเสหิ นิสฺสฏนฺติ อิมานิ ตีณิ **สมุเจฺฉทปฏิปฺปสฺสทฺธินิสฺสรณปฺปหานานี**ติ วุจฺจนฺติฯ อิเมหิ โลกิยโลกุตฺตเรหิ ปญฺจหิ ปหาเนหิ ปหียตีติ อโตฺถฯ

อสุภนิมิตฺตนฺติ ทสสุ อสุเภสุ อุปฺปนฺนํ สารมฺมณํ ปฐมชฺฌานํฯ เตนาหุ โปราณา – ‘‘อสุภมฺปิ อสุภนิมิตฺตํ, อสุภารมฺมณา ธมฺมาปิ อสุภนิมิตฺต’’นฺติฯ **โยนิโสมนสิกโรโต**ติฯ ‘‘ตตฺถ กตโม โยนิโสมนสิกาโร? อนิเจฺจ อนิจฺจ’’นฺติอาทินา นเยน วุตฺตสฺส อุปายมนสิการสฺส วเสน มนสิกโรโตฯ **อนุปฺปโนฺน เจว กามจฺฉโนฺท นุปฺปชฺชตี**ติ อสมุทาคโต น สมุทาคจฺฉติฯ **อุปฺปโนฺน จ กามจฺฉโนฺท ปหียตี**ติ สมุทาคโต จ กามจฺฉโนฺท ปญฺจวิเธน ปหาเนน ปหียติฯ

อปิจ ฉ ธมฺมา **กามจฺฉนฺทสฺส** ปหานาย สํวตฺตนฺติ – อสุภนิมิตฺตสฺส อุคฺคโห, อสุภภาวนานุโยโค, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา, โภชเน มตฺตญฺญุตา, กลฺยาณมิตฺตตา สปฺปายกถา

ติฯ ทสวิธญฺหิ อสุภนิมิตฺตํ อุคฺคณฺหนฺตสฺสาปิ กามจฺฉนฺโท ปหียติ, ภาเวนฺตสฺสาปิ, อินฺทฺริเยสุ ปิหิตทฺวารสฺสาปิ, จตุนฺนํ ปญฺจนฺนํ อาโลปานํ โอกาเส สติ อุทกํ ปิวิตฺวา ยาปนสีลตาย โภชเน มตฺตญฺญุโนปิฯ เตเนตํ วุตฺตํ –

> ‘‘จตฺตาโร ปญฺจ อาโลเป, อภุตฺวา อุทกํ ปิเว;
> อลํ ผาสุวิหาราย, ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน’’ติฯ (เถรคา. ๙๘๓);

อสุภกมฺมิกติสฺสเตฺถรสทิเส อสุภภาวนารเต กลฺยาณมิเตฺต เสวนฺตสฺสาปิ กามจฺฉนฺโท ปหียติ, ฐานนิสชฺชาทีสุ ทสอสุภนิสฺสิตสปฺปายกถายปิ ปหียติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ฉ ธมฺมา กามจฺฉนฺทสฺส ปหานาย สํวตฺตนฺตี’’ติฯ

๑๗. สตฺตเม **เมตฺตา เจโตวิมุตฺตี**ติ สพฺพสเตฺตสุ หิตผรณกา เมตฺตาฯ ยสฺมา ปน ตํ สมฺปยุตฺตจิตฺตํ นีวรณาทีหิ ปจฺจนีกธเมฺมหิ วิมุจฺจติ, ตสฺมา สา ‘‘เจโตวิมุตฺตี’’ติ วุจฺจติฯ วิเสสโต วา สพฺพพฺยาปาทปริยุฎฺฐาเนน วิมุตฺตตฺตา สา เจโตวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ ‘‘เมตฺตา’’ติ เอตฺตาวตา ปุพฺพภาโคปิ วฎฺฎติ, ‘‘เจโตวิมุตฺตี’’ติ วุตฺตตฺตา ปน อิธ ติกจตุกฺกชฺฌานวเสน อปฺปนาว อธิเปฺปตาฯ **โยนิโสมนสิกโรโต**ติ ตํ เมตฺตํ เจโตวิมุตฺตึ วุตฺตลกฺขเณน อุปายมนสิกาเรน มนสิกโรนฺตสฺสฯ

อปิจ ฉ ธมฺมา **พฺยาปาทสฺส** ปหานาย สํวตฺตนฺติ – เมตฺตานิมิตฺตสฺส อุคฺคโห, เมตฺตาภาวนานุโยโค, กมฺมสฺสกตาปจฺจเวกฺขณา, ปฎิสงฺขานพหุลตา, กลฺยาณมิตฺตตา, สปฺปายกถาติฯ โอทิสฺสกอโนทิสฺสกทิสาผรณานญฺหิ อญฺญตรวเสน เมตฺตํ อุคฺคณฺหนฺตสฺสาปิ พฺยาปาโท ปหียติ, โอธิโส อโนธิโส ทิสาผรณวเสน เมตฺตํ ภาเวนฺตสฺสาปิฯ ‘‘ตฺวํ เอตสฺส กุโทฺธ กึ กริสฺสสิ, กิมสฺส สีลาทีนิ นาเสตุํ สกฺขิสฺสสิ, นนุ ตฺวํ อตฺตโน กเมฺมน อาคนฺตฺวา อตฺตโน กเมฺมเนว คมิสฺสสิ? ปรสฺส กุชฺฌนํ นาม วีตจฺจิตงฺคารตตฺตอยสลากคูถาทีนิ คเหตฺวา ปรํ ปหริตุกามตาสทิสํ โหติฯ เอโสปิ ตว กุโทฺธ กึ กริสฺสติ, กึ เต สีลาทีนิ นาเสตุํ สกฺขิสฺสติ? เอส อตฺตโน กเมฺมน อาคนฺตฺวา อตฺตโน กเมฺมเนว คมิสฺสติ, อปฺปฎิจฺฉิตปเหณกํ วิย ปฎิวาตํ ขิตฺตรโชมุฎฺฐิ วิย จ เอตเสฺสเวส โกโธ มตฺถเก ปติสฺสตี’’ติ เอวํ อตฺตโน จ ปรสฺส จ กมฺมสฺสกตํ ปจฺจเวกฺขโตปิ, อุภยกมฺมสฺสกตํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปฎิสงฺขาเน ฐิตสฺสาปิ, อสฺสคุตฺตเตฺถรสทิเส เมตฺตาภาวนารเต กลฺยาณมิเตฺต เสวนฺตสฺสาปิ พฺยาปาโท ปหียติ, ฐานนิสชฺชาทีสุ เมตฺตานิสฺสิตสปฺปายกถายปิ ปหียติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ฉ ธมฺมา พฺยาปาทสฺส ปหานาย สํวตฺตนฺตี’’ติฯ เสสมิธ อิโต ปเรสุ จ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ, วิเสสมตฺตเมว ปน วกฺขามาติฯ

๑๘. อฎฺฐเม **อารมฺภธาตุ**อาทีสุ **อารมฺภธาตุ** นาม ปฐมารมฺภวีริยํฯ **นิกฺกมธาตุ** นาม โกสชฺชโต นิกฺขนฺตตฺตา ตโต พลวตรํฯ **ปรกฺกมธาตุ** นาม ปรํ ปรํ ฐานํ อกฺกมนโต ตโตปิ พลวตรํฯ อฎฺฐกถายํ ปน ‘‘อารโมฺภ เจตโส กามานํ ปนูทนาย, นิกฺกโม เจตโส ปลิฆุคฺฆาฎนาย, ปรกฺกโม เจตโส พนฺธนเจฺฉทนายา’’ติ วตฺวา ‘‘ตีหิ เปเตหิ อธิมตฺตวีริยเมว กถิต’’นฺติ วุตฺตํฯ

อารทฺธวีริยสฺสาติ ปริปุณฺณวีริยสฺส เจว ปคฺคหิตวีริยสฺส จฯ ตตฺถ จตุโทสาปคตํ วีริยํ อารทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ น จ อติลีนํ โหติ, น จ อติปคฺคหิตํ, น จ อชฺฌตฺตํ สํขิตฺตํ, น จ พหิทฺธา วิกฺขิตฺตํฯ ตเทตํ ทุวิธํ โหติ – กายิกํ, เจตสิกญฺจฯ ตตฺถ ‘‘อิธ ภิกฺขุ ทิวสํ จงฺกเมน นิสชฺชาย อาวรณีเยหิ ธเมฺมหิ จิตฺตํ ปริโสเธตี’’ติ (วิภ. ๕๑๙) เอวํ รตฺติทิวสสฺส ปญฺจ โกฎฺฐาเส กาเยน ฆเฎนฺตสฺส วายมนฺตสฺส **กายิกวีริยํ** เวทิตพฺพํฯ ‘‘น ตาวาหํ อิโต เลณา นิกฺขมิสฺสามิ, ยาว เม

น อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจตี’’ติ เอวํ โอกาสปริเจฺฉเทน วา, ‘‘น ตาวาหํ อิมํ ปลฺลงฺกํ ภินฺทิสฺสามี’’ติ เอวํ นิสชฺชาทิปริเจฺฉเทน วา มานสํ พนฺธิตฺวา ฆเฏนฺตสฺส วายมนฺตสฺส **เจตสิกวีริยํ** เวทิตพฺพํฯ ตทุภยมฺปิ อิธ วฏฺฏติฯ ทุวิเธนาปิ หิ อิมินา วีริเยน อารทฺธวีริยสฺส อนุปฺปนฺนเญฺจว ถินมิทฺธํ นุปฺปชฺชติ, อุปฺปนฺนญฺจ ถินมิทฺธํ ปหียติ มิลกฺขติสฺสเตฺถรสฺส วิย, คามนฺตปพฺภารวาสิมหาสีวเตฺถรสฺส วิย, ปีติมลฺลกเตฺถรสฺส วิย, กุฏุมฺพิยปุตฺตติสฺสเตฺถรสฺส วิย จฯ เอเตสุ หิ ปุริมา ตโย อเญฺญ จ เอวรูปา กายิกวีริเยน อารทฺธวีริยา, กุฏุมฺพิยปุตฺตติสฺสเตฺถโร อเญฺญ จ เอวรูปา เจตสิกวีริเยน อารทฺธวีริยา, อุจฺจาวาลุกวาสี มหานาคเตฺถโร ปน ทฺวีหิปิ วีริเยหิ อารทฺธวีริโยวฯ เถโร กิร เอกํ สตฺตาหํ จงฺกมติ, เอกํ ติฏฺฐติ, เอกํ นิสีทติ, เอกํ นิปชฺชติฯ มหาเถรสฺส เอกอิริยาปโถปิ อสปฺปาโย นาม นตฺถิ, จตุเตฺถ สตฺตาเห วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ

อปิจ ฉ ธมฺมา **ถินมิทฺธสฺส** ปหานาย สํวตฺตนฺติ – อติโภชเน นิมิตฺตคฺคาโห, อิริยาปถสมฺปริวตฺตนตา, อาโลกสญฺญามนสิกาโร, อโพฺภกาสวาโส, กลฺยาณมิตฺตตา, สปฺปายกถาติฯ อาหรหตฺถก-ภุตฺตวมิตก-ตตฺรวฏฺฏก-อลํสาฏก-กากมาสก-พฺราหฺมณาทโย วิย โภชนํ ภุญฺชิตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนสฺส หิ สมณธมฺมํ กโรโต ถินมิทฺธํ มหาหตฺถี วิย โอตฺถรนฺตํ อาคจฺฉติ, จตุปญฺจอาโลปโอกาสํ ปน ฐเปตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา ยาปนสีลสฺส ภิกฺขุโน ตํ น โหตีติ เอวํ อติโภชเน นิมิตฺตํ คณฺหนฺตสฺสาปิ ถินมิทฺธํ ปหียติฯ ยสฺมิํ อิริยาปเถ ถินมิทฺธํ โอกฺกมติ, ตโต อญฺญํ ปริวเตฺตนฺตสฺสาปิ, รตฺติํ จนฺทาโลกทีปาโลกอุกฺกาโลเก ทิวา สูริยาโลกํ มนสิกโรนฺตสฺสาปิ , อโพฺภกาเส วสนฺตสฺสาปิ, มหากสฺสปเตฺถรสทิเส ปหีนถินมิเทฺธ กลฺยาณมิเตฺต เสวนฺตสฺสาปิ ถินมิทฺธํ ปหียติ, ฐานนิสชฺชาทีสุ ธุตงฺคนิสฺสิตสปฺปายกถายปิ ปหียติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ฉ ธมฺมา ถินมิทฺธสฺส ปหานาย สํวตฺตนฺตี’’ติฯ

๑๙. นวเม **วูปสนฺตจิตฺตสฺสา**ติ ฌาเนน วา วิปสฺสนาย วา วูปสมิตจิตฺตสฺสฯ

อปิจ ฉ ธมฺมา **อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส** ปหานาย สํวตฺตนฺติ – พหุสฺสุตตา, ปริปุจฺฉกตา, วินเย ปกตญฺญุตา, วุฑฺฒเสวิตา, กลฺยาณมิตฺตตา, สปฺปายกถาติฯ พาหุสเจฺจนาปิ หิ เอกํ วา เทฺว วา ตโย วา จตฺตาโร วา ปญฺจ วา นิกาเย ปาฬิวเสน จ อตฺถวเสน จ อุคฺคณฺหนฺตสฺสาปิ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหียติ, กปฺปิยากปฺปิยปริปุจฺฉาพหุลสฺสาปิ, วินยปญฺญตฺติยํ จิณฺณวสีภาวตาย ปกตญฺญุโนปิ, วุเฑฺฒ มหลฺลกเตฺถเร อุปสงฺกมนฺตสฺสาปิ, อุปาลิเตฺถรสทิเส วินยธเร กลฺยาณมิเตฺต เสวนฺตสฺสาปิ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหียติ, ฐานนิสชฺชาทีสุ กปฺปิยากปฺปิยนิสฺสิตสปฺปายกถายปิ ปหียติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ฉ ธมฺมา อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺส ปหานาย สํวตฺตนฺตี’’ติฯ

๒๐. ทสเม **โยนิโส, ภิกฺขเว, มนสิกโรโต**ติ วุตฺตนเยเนว อุปายโต มนสิกโรนฺตสฺสฯ

อปิจ ฉ ธมฺมา **วิจิกิจฺฉาย** ปหานาย สํวตฺตนฺติ – พหุสฺสุตตา, ปริปุจฺฉกตา, วินเย ปกตญฺญุตา, อธิโมกฺขพหุลตา, กลฺยาณมิตฺตตา, สปฺปายกถาติฯ พหุสเจฺจนาปิ หิ เอกํ วา… เป… ปญฺจ วา นิกาเย ปาฬิวเสน จ อตฺถวเสน จ อุคฺคณฺหนฺตสฺสาปิ วิจิกิจฺฉา ปหียติ, ตีณิ รตนานิ อารพฺภ ปริปุจฺฉาพหุลสฺสาปิ, วินเย จิณฺณวสีภาวสฺสาปิ, ตีสุ รตเนสุ โอกปฺปนิยสทฺธาสงฺขาตอธิโมกฺขพหุลสฺสาปิ, สทฺธาธิมุเตฺต วกฺกลิเตฺถรสทิเส กลฺยาณมิเตฺต เสวนฺตสฺสาปิ วิจิกิจฺฉา ปหียติ, ฐานนิสชฺชาทีสุ ติณฺณํ รตนานํ คุณนิสฺสิตสปฺปายกถายปิ ปหียติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ฉ ธมฺมา วิจิกิจฺฉาย ปหานาย สํวตฺตนฺตี’’ติฯ อิมสฺมิํ นีวรณปฺปหานวเคฺค วฏฺฏวิวฏฺฏํ กถิตนฺติฯ

นีวรณปฺปหานวคฺควณฺณนาฯ

๓. อกมฺมนิยวคฺควณฺณนา

๒๑-๒๒. ตติยสฺส ปฐเม **อภาวิตนฺ**ติ อวฑฺฒิตํ ภาวนาวเสน อปฺปวตฺติตํฯ **อกมฺมนิยํ โหตี**ติ กมฺมกฺขมํ กมฺมโยคฺคํ น โหติฯ ทุติเย วุตฺตวิปริยาเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เอตฺถ จ ปฐเม **จิตฺตนฺ**ติ วฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตํ, ทุติเย วิวฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตํฯ ตตฺถ จ วฏฺฏํ วฏฺฏปาทํ, วิวฏฺฏํ วิวฏฺฏปาทนฺติ อยํ ปเภโท เวทิตโพฺพฯ **วฏฺฏํ** นาม เตภูมกวฏฺฏํ, **วฏฺฏปาทํ** นาม วฏฺฏปฏิลาภาย กมฺมํ, **วิวฏฺฏํ** นาม นว โลกุตฺตรธมฺมา, **วิวฏฺฏปาทํ** นาม วิวฏฺฏปฏิลาภาย กมฺมํฯ อิติ อิเมสุ สุเตฺตสุ วฏฺฏวิวฏฺฏเมว กถิตนฺติฯ

๒๓-๒๔. ตติเย วฏฺฏวเสเนว อุปฺปนฺนจิตฺตํ เวทิตพฺพํฯ **มหโต อนตฺถาย สํวตฺตตี**ติ เทวมนุสฺสสมฺปตฺติโย มารพฺรหฺมอิสฺสริยานิ จ ททมานมฺปิ ปุนปฺปุนํ ชาติชราพฺยาธิมรณโสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาเส ขนฺธธาตุอายตนปฏิจฺจสมุปฺปาทวฏฺฏานิ จ ททมานํ เกวลํ ทุกฺขกฺขนฺธเมว เทตีติ มหโต อนตฺถาย สํวตฺตติ นามาติฯ จตุเตฺถ **จิตฺตนฺ**ติ วิวฏฺฏวเสเนว อุปฺปนฺนจิตฺตํฯ

๒๕-๒๖. ปญฺจมฉเฏฺฐสุ **อภาวิตํ อปาตุภูตนฺ**ติ อยํ วิเสโสฯ ตตฺรายมธิปฺปาโย – วฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตํ นาม อุปฺปนฺนมฺปิ อภาวิตํ อปาตุภูตเมว โหติฯ กสฺมา ? โลกุตฺตรปาทกชฺฌานวิปสฺสนามคฺคผลนิพฺพาเนสุ ปกฺขนฺทิตุํ อสมตฺถตฺตาฯ วิวฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนํ ปน ภาวิตํ ปาตุภูตํ นาม โหติฯ กสฺมา? เตสุ ธเมฺมสุ ปกฺขนฺทิตุํ สมตฺถตฺตาฯ กุรุนฺทกวาสี ผุสฺสมิตฺตเตฺถโร ปนาห – ‘‘มคฺคจิตฺตเมว, อาวุโส, ภาวิตํ ปาตุภูตํ นาม โหตี’’ติฯ

๒๗-๒๘. สตฺตมฏฺฐเมสุ **อพหุลีกตนฺ**ติ ปุนปฺปุนํ อกตํฯ อิมานิปิ เทฺว วฏฺฏวิวฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตาเนว เวทิตพฺพานีติฯ

๒๙. นวเม ‘‘ชาติปิ ทุกฺขา’’ติอาทินา นเยน วุตฺตํ ทุกฺขํ อธิวหติ อาหรตีติ **ทุกฺขาธิวหํ**ฯ ทุกฺขาธิวาหนฺติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – โลกุตฺตรปาทกชฺฌานาทิ อริยธมฺมาภิมุขํ ทุเกฺขน อธิวาหียติ เปสียตีติ ทุกฺขาธิวาหํฯ อิทมฺปิ วฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตเมวฯ ตญฺหิ วุตฺตปฺปการา เทวมนุสฺสาทิสมฺปตฺติโย ททมานมฺปิ ชาติอาทีนํ อธิวหนโต ทุกฺขาธิวหํ, อริยธมฺมาธิคมาย ทุเปฺปสนโต ทุกฺขาธิวาหญฺจ นาม โหตีติฯ

๓๐. ทสเม วิวฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตเมว จิตฺตํฯ ตญฺหิ มานุสกสุขโต ทิพฺพสุขํ, ทิพฺพสุขโต ฌานสุขํ, ฌานสุขโต วิปสฺสนาสุขํ, วิปสฺสนาสุขโต มคฺคสุขํ, มคฺคสุขโต ผลสุขํ, ผลสุขโต นิพฺพานสุขํ อธิวหติ อาหรตีติ **สุขาธิวหํ** นาม โหติ, สุขาธิวาหํ วาฯ ตญฺหิ โลกุตฺตรปาทกชฺฌานาทิอริยธมฺมาภิมุขํ สุเปสยํ วิสฺสฏฺฐอินฺทวชิรสทิสํ โหตีติ สุขาธิวาหนฺติปิ วุจฺจติฯ อิมสฺมิมฺปิ วเคฺค วฏฺฏวิวฏฺฏเมว กถิตนฺติฯ

อกมฺมนิยวคฺควณฺณนาฯ

๔. อทนฺตวคฺควณฺณนา

๓๑. จตุตฺถสฺส ปฐเม **อทนฺต**นฺติ สวิเสวนํ อทนฺตหตฺถิอสฺสาทิสทิสํฯ **จิตฺต**นฺติ วฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตเมวฯ

๓๒. ทุติเย **ทนฺต**นฺติ นิพฺพิเสวนํ ทนฺตหตฺถิอสฺสาทิสทิสํฯ อิมสฺมิมฺปิ สุตฺตทฺวเย วฏฺฏวิวฏฺฏวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตเมว กถิตํฯ ยถา เจตฺถ, เอวํ อิโต ปเรสุปีติฯ

๓๓. ตติเย **อคุตฺต**นฺติ อโคปิตํ สติสํวรรหิตํ อคุตฺตหตฺถิอสฺสาทิสทิสํฯ

๓๔. จตุตฺเถ **คุตฺต**นฺติ โคปิตํ อวิสฺสฏฺฐสติสํวรํ คุตฺตหตฺถิอสฺสาทิสทิสํฯ

๓๕-๓๖. ปญฺจมฉฏฺฐานิ **อรกฺขิตํ รกฺขิต**นฺติ ปทวเสน พุชฺฌนกานํ อชฺฌาสเยน วุตฺตานิฯ อโตฺถ ปเนตฺถ ปุริมสทิโสเยวฯ

๓๗-๓๘. สตฺตมฏฺฐเมสุปิ เอเสว นโยฯ อุปมา ปเนตฺถ อสํวุตฆรทฺวาราทิวเสน เวทิตพฺพาฯ

๓๙-๔๐. นวมทสมานิ จตูหิปิ ปเทหิ โยเชตฺวา วุตฺตานิฯ อิมสฺมิมฺปิ วคฺเค วฏฺฏวิวฏฺฏเมว กถิตนฺติฯ

อทนฺตวคฺควณฺณนาฯ

๕. ปณิหิตอจฺฉวคฺควณฺณนา

๔๑. ปญฺจมสฺส ปฐเม **เสยฺยถาปี**ติ โอปมฺมเตฺถ นิปาโตฯ ตตฺร ภควา กตฺถจิ อเตฺถน อุปมํ ปริวาเรตฺวา ทเสฺสติ วตฺถสุเตฺต (ม. นิ. ๑.๗๐ อาทโย) วิย, ปาริจฺฉตฺตโกปม- (อ. นิ. ๗.๖๙) อคฺคิกฺขนฺธูปมาทิสุเตฺตสุ (อ. นิ. ๗.๗๒) วิย จ, กตฺถจิ อุปมาย อตฺถํ ปริวาเรตฺวา ทเสฺสติ โลณมฺพิลสุเตฺต (อ. นิ. ๓.๑๐๑) วิย, สุวณฺณการสุตฺตสูริโยปมาทิสุเตฺตสุ (อ. นิ. ๗.๖๖) วิย จฯ อิมสฺมึ ปน สาลิสูโกปเม อุปมาย อตฺถํ ปริวาเรตฺวา ทเสฺสโนฺต **เสยฺยถาปิ, *ภิกฺขเว***ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สาลิสูก**นฺติ สาลิผลสฺส สูกํฯ **ยวสูเกปิ** เอเสว นโยฯ วา-สโทฺท วิกปฺปโตฺถฯ **มิจฺฉาปณิหิต**นฺติ มิจฺฉาฐปิตํฯ ยถา วิชฺฌิตุํ สโกฺกติ, น เอวํ อุทฺธคฺคํ กตฺวา ฐปิตนฺติ อโตฺถฯ **เภจฺฉตี**ติ ภินฺทิสฺสติ, ฉวึ ฉินฺทิสฺสตีติ อโตฺถฯ **มิจฺฉาปณิหิเตน จิเตฺตนา**ติ มิจฺฉาฐปิเตน จิเตฺตนฯ วฎฺฎวเสน อุปฺปนฺนจิตฺตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **อวิชฺช**นฺติ อฎฺฐสุ ฐาเนสุ อญฺญาณภูตํ ฆนพหลํ มหาอวิชฺชํฯ **วิชฺชํ อุปฺปาเทสฺสตี**ติ เอตฺถ **วิชฺช**นฺติ อรหตฺตมคฺคญาณํฯ **นิพฺพาน**นฺติ ตณฺหาวานโต นิกฺขนฺตภาเวน เอวํ วุตฺตํ อมตํฯ **สจฺฉิกริสฺสตี**ติ ปจฺจกฺขํ กริสฺสติฯ

๔๒. ทุติเย **สมฺมาปณิหิต**นฺติ ยถา ภินฺทิตุํ สโกฺกติ, เอวํ อุทฺธคฺคํ กตฺวา สุฎฺฐุ ฐปิตํฯ **อกฺกนฺต**นฺติ เอตฺถ ปาเทเนว อกฺกนฺตํ นาม โหติ, หเตฺถน อุปฺปีฬิตํฯ รุฬฺหิสทฺทวเสน ปน อกฺกนฺตเนฺตว วุตฺตํฯ อยเญฺหตฺถ อริยโวหาโรฯ กสฺมา ปน อเญฺญ เสปณฺณิกณฺฎกมทนกณฺฎกาทโย มหเนฺต อคฺคเหตฺวา สุขุมํ ทุพฺพลํ สาลิสูกยวสูกเมว คหิตนฺติ? อปฺปมตฺตกสฺสาปิ กุสลกมฺมสฺส วิวฎฺฎาย สมตฺถภาวทสฺสนตฺถํฯ ยถา หิ สุขุมํ ทุพฺพลํ สาลิสูกํ วา ยวสูกํ วา โหตุ, มหนฺตมหนฺตา เสปณฺณิกณฺฎกมทนกณฺฎกาทโย วา, เอเตสุ ยํกิญฺจิ มิจฺฉา ฐปิตํ หตฺถํ วา ปาทํ วา ภินฺทิตุํ โลหิตํ วา อุปฺปาเทตุํ น สโกฺกติ, สมฺมา ฐปิตํ ปน สโกฺกติ, เอวเมว อปฺปมตฺตกํ ติณมุฎฺฐิ มตฺตทานกุสลํ วา โหตุ, มหนฺตํ เวลามทานาทิกุสลํ วา, สเจ วฎฺฎสมฺปตฺตึ ปเตฺถตฺวา วฎฺฎสนฺนิสฺสิตวเสน มิจฺฉา ฐปิตํ โหติ, วฎฺฎเมว อาหริตุํ สโกฺกติ, โน วิวฎฺฎํฯ ''อิทํ เม ทานํ อาสวกฺขยาวหํ โหตู''ติ เอวํ ปน วิวฎฺฎํ ปเตฺถเนฺตน วิวฎฺฎวเสน สมฺมา ฐปิตํ อรหตฺตมฺปิ ปเจฺจกโพธิญาณมฺปิ สพฺพญฺญุตญาณมฺปิ ทาตุํ สโกฺกติเยวฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ''ปฎิสมฺภิทา วิโมกฺขา จ, ยา จ สาวกปารมี;
> ปเจฺจกโพธิ พุทฺธภูมิ, สพฺพเมเตน ลพฺภตี''ติฯ (ขุ. ปา. ๘.๑๕);

อิมสฺมึ สุตฺตทฺวเย จ วฎฺฎวิวฎฺฎํ กถิตํฯ

๔๓. ตติเย **ปทุฎฺฐจิตฺต**นฺติ โทเสน ปทุฎฺฐจิตฺตํฯ **เจตสา เจโตปริจฺจา**ติ อตฺตโน จิเตฺตน ตสฺส จิตฺตํ ปริจฺฉินฺทิตฺวาฯ **ยถาภตํ นิกฺขิโตฺต**ติ ยถา อาหริตฺวา ฐปิโตฯ **เอวํ นิรเย**ติ เอวํ นิรเย ฐิโตเยวาติ วตฺตพฺพฯ **อปาย**นฺติอาทิ สพฺพํ นิรยเววจนเมวฯ นิรโย หิ อยสงฺขาตา สุขา อเปโตติ **อปาโย,** ทุกฺขสฺส คติ ปฎิสรณนฺติ **ทุคฺคติ,** ทุกฺกฎการิโน เอตฺถ วิวสา นิปตนฺตีติ **วินิปาโต,** นิรสฺสาทเตฺถน **นิรโย**ฯ

๔๔. จตุเตฺถ **ปสนฺน**นฺติ สทฺธาปสาเทน ปสนฺนํฯ **สุคติ**นฺติ สุขสฺส คตึฯ **สคฺคํ โลก**นฺติ รูปาทิสมฺปตฺตีหิ สุฎฺฐุ อคฺคํ โลกํฯ

๔๕. ปญฺจเม **อุทกรหโท**ติ อุทกทโหฯ **อาวิโล**ติ อวิปฺปสโนฺนฯ **ลุฬิโต**ติ อปริสณฺฐิโตฯ **กลลีภูโต**ติ กทฺทมีภูโตฯ **สิปฺปิสมฺพุก**นฺติอาทีสุ สิปฺปิโย จ สมฺพุกา จ **สิปฺปิสมฺพุก**ํฯ สกฺขรา จ กฐลานิ จ **สกฺขรกฐล**ํฯ มจฺฉานํ คุมฺพํ ฆฏาติ **มจฺฉคุมฺพ**ํฯ **จรนฺตมฺปิ ติฏฺฐนฺตมฺปี**ติ เอตฺถ สกฺขรกฐลํ ติฏฺฐติเยว, อิตรานิ จรนฺติปิ ติฏฺฐนฺติปิฯ ยถา ปน อนฺตรนฺตรา ฐิตาสุปิ นิสินฺนาสุปิ นิปชฺชมานาสุปิ ''เอตา คาวิโย จรนฺตี''ติ จรนฺติโย อุปาทาย อิตราปิ ''จรนฺตี''ติ วุจฺจนฺติ, เอวํ ติฏฺฐนฺตเมว สกฺขรกฐลํ อุปาทาย อิตรมฺปิ ทฺวยํ ''ติฏฺฐนฺต''นฺติ วุตฺตํ, อิตรํ ทฺวยํ จรนฺตํ อุปาทาย สกฺขรกฐลมฺปิ ''จรนฺต''นฺติ วุตฺตํฯ

อาวิเลนาติ ปญฺจหิ นีวรเณหิ ปริโยนเทฺธนฯ **อตฺตตฺถํ วา**ติอาทีสุ อตฺตโน ทิฏฺฐธมฺมิโกโลกิยโลกุตฺตรมิสฺสโก อโตฺถ อตฺตโตฺถ นามฯ อตฺตโนว สมฺปราเย โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสโก อโตฺถ ปรโตฺถ นาม โหติฯ โส หิ ปรตฺถ อโตฺถติ ปรโตฺถฯ ตทุภยํ อุภยโตฺถ นามฯ อปิจ อตฺตโน ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิโกปิ โลกิยโลกุตฺตโร อโตฺถ อตฺตโตฺถ นาม, ปรสฺส ตาทิโสว อโตฺถ ปรโตฺถ นาม, ตทุภยมฺปิ อุภยโตฺถ นามฯ **อุตฺตริํ วา มนุสฺสธมฺมา**ติ ทสกุสลกมฺมปถสงฺขาตา มนุสฺสธมฺมา อุตฺตริํฯ อยญฺหิ ทสวิโธ ธโมฺม วินาปิ อญฺญํ สมาทาปกํ สตฺถนฺตรกปฺปาวสาเน ชาตสํเวเคหิ มนุเสฺสหิ สยเมว สมาทินฺนตฺตา มนุสฺสธโมฺมติ วุจฺจติ, ตโต อุตฺตริํ ปน ฌานวิปสฺสนามคฺคผลานิ เวทิตพฺพานิฯ **อลมริยญาณทสฺสนวิเสส**นฺติ อริยานํ ยุตฺตํ, อริยภาวํ วา กาตุํ สมตฺถํ ญาณทสฺสนสงฺขาตํ วิเสสํฯ ญาณเมว หิ ชานนเฏฺฐน ญาณํ, ทสฺสนเฏฺฐน ทสฺสนนฺติ เวทิตพฺพํ, ทิพฺพจกฺขุญาณวิปสฺสนาญาณมคฺคญาณผลญาณปจฺจเวกฺขณญาณานเมตํ อธิวจนํฯ

๔๖. ฉเฏฺฐ **อโจฺฉ**ติ อพหโล, ปสโนฺนติปิ วฏฺฏติฯ **วิปฺปสโนฺน**ติ สุฏฺฐุ ปสโนฺนฯ **อนาวิโล**ติ น อาวิโล, ปริสุโทฺธติ อโตฺถ, เผณปุพฺพุฬสงฺขเสวาลปณกวิรหิโตติ วุตฺตํ โหติฯ **อนาวิเลนา**ติ ปญฺจนีวรณวิมุเตฺตนฯ เสสํ จตุเตฺถ วุตฺตนยเมวฯ อิมสฺมิมฺปิ สุตฺตทฺวเย วฏฺฏวิวฏฺฏเมว กถิตํฯ

๔๗. สตฺตเม **รุกฺขชาตาน**นฺติ ปจฺจเตฺต สามิวจนํ, รุกฺขชาตานีติ อโตฺถฯ รุกฺขานเมตํ อธิวจนํฯ **ยทิท**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ **มุทุตายา**ติ มุทุภาเวนฯ โกจิ หิ รุโกฺข วเณฺณน อโคฺค โหติ, โกจิ คเนฺธน, โกจิ รเสน, โกจิ ถทฺธตายฯ ผนฺทโน ปน มุทุตาย เจว กมฺมญฺญตาย จ อโคฺค เสโฏฺฐติ ทเสฺสติฯ **จิตฺตํ, ภิกฺขเว, ภาวิตํ พหุลีกต**นฺติ เอตฺถ สมถวิปสฺสนาวเสน ภาวิตเญฺจว ปุนปฺปุนกตญฺจ จิตฺตํ อธิเปฺปตํฯ กุรุนฺทกวาสิ ผุสฺสมิตฺตเตฺถโร ปนาห – ''เอกนฺตํ มุทุ เจว กมฺมนิยญฺจ จิตฺตํ นาม อภิญฺญาปาทกจตุตฺถชฺฌานจิตฺตเมว, อาวุโส''ติฯ

๔๘. อฏฺฐเม **เอวํ ลหุปริวตฺต**นฺติ เอวํ ลหุํ อุปฺปชฺชิตฺวา ลหุํ นิรุชฺฌนกํฯ **ยาวญฺจา**ติ อธิมตฺตปมาณเตฺถ นิปาโต, อติวิย น สุกราติ อโตฺถฯ **อิท**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ **จิตฺต**นฺติ เอกเจฺจ ตาว อาจริยา ''ภวงฺคจิตฺต''นฺติ วทนฺติ, ตํ ปน ปฏิกฺขิปิตฺวา ''อิธ จิตฺตนฺติ ยํกิญฺจิ อนฺตมโส จกฺขุวิญฺญาณมฺปิ อธิเปฺปตเมวา''ติ วุตฺตํฯ อิมสฺมิํ ปนเตฺถ มิลินฺทราชา ธมฺมกถิกํ นาคเสนเตฺถรํ ปุจฺฉิ, ''ภเนฺต นาคเสน, เอกสฺมิํ อจฺฉรากฺขเณ ปวตฺติตจิตฺตสงฺขารา สเจ รูปิโน อสฺสุ, กีว มหาราสิ ภเวยฺยา''ติ? ''วาหสตานํ โข, มหาราช, วีหีนํ อฑฺฒจูฬญฺจ วาหา วีหิสตฺตมฺพณานิ เทฺว จ ตุมฺพา เอกจฺฉรากฺขเณ ปวตฺติตสฺส จิตฺตสฺส สงฺขมฺปิ น อุเปนฺติ, กลมฺปิ น อุเปนฺติ, กลภาคมฺปิ น อุเปนฺตี''ติ (มิ. ป. ๔.๑.๒)ฯ อถ กสฺมา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ''อุปมาปิ น สุกรา''ติ วุตฺตํ? ยเถว หิ อุปมํ ปฏิกฺขิปิตฺวาปิ กปฺปทีฆภาวสฺส โยชนิกปพฺพเตน โยชนิกสาสปปุณฺณนคเรน, นิรยทุกฺขสฺส สตฺติสตาหโตปเมน, สคฺคสุขสฺส จ จกฺกวตฺติสมฺปตฺติยา อุปมา

กตา, เอวมิธาปิ กาตพฺพาติ? ตตฺถ ‘‘สกฺกา ปน, ภเนฺต, อุปมา กาตุ’’นฺติ เอวํ ปุจฺฉาวเสน อุปมา กตา, อิมสฺมึ สุเตฺต ปุจฺฉาย อภาเวน น กตาฯ อิทญฺหิ สุตฺตํ ธมฺมเทสนาปริโยสาเน วุตฺตํฯ อิติ อิมสฺมึ สุเตฺต จิตฺตราสิ นาม กถิโตติฯ

๔๙. นวเม **ปภสฺสร**นฺติ ปณฺฑรํ ปริสุทฺธํฯ **จิตฺต**นฺติ ภวงฺคจิตฺตํฯ กึ ปน จิตฺตสฺส วโณฺณ นาม อตฺถีติ? นตฺถิฯ นีลาทีนญฺหิ อญฺญตรวณฺณํ วา โหตุ อวณฺณํ วา ยํกิญฺจิ ปริสุทฺธตาย ‘‘ปภสฺสร’’นฺติ วุจฺจติฯ อิทมฺปิ นิรุปกฺกิเลสตาย ปริสุทฺธนฺติ ปภสฺสรํฯ **ตญฺจ โข**ติ ตํ ภวงฺคจิตฺตํฯ **อาคนฺตุเกหี**ติ อสหชาเตหิ ปจฺฉา ชวนกฺขเณ อุปฺปชฺชนเกหิฯ **อุปกฺกิเลเสหี**ติ ราคาทีหิ อุปกฺกิลิฎฺฐตฺตา อุปกฺกิลิฎฺฐํ นามาติ วุจฺจติฯ กถํ? ยถา หิ สีลวนฺตา อาจารสมฺปนฺนา มาตาปิตโร วา อาจริยุปชฺฌายา วา ทุสฺสีลานํ ทุราจารานํ อวตฺตสมฺปนฺนานํ ปุตฺตานเญฺจว อเนฺตวาสิกสทฺธิวิหาริกานญฺจ วเสน ‘‘อตฺตโน ปุเตฺต วา อเนฺตวาสิกสทฺธิวิหาริเก วา น ตเชฺชนฺติ น สิกฺขาเปนฺติ น โอวทนฺติ นานุสาสนฺตี’’ติ อวณฺณํ อกิตฺตึ ลภนฺติ, เอวํสมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํฯ อาจารสมฺปนฺนา มาตาปิตโร วิย จ อาจริยุปชฺฌายา วิย จ ภวงฺคจิตฺตํ ทฎฺฐพฺพํ, ปุตฺตาทีนํ วเสน เตสํ อกิตฺติลาโภ วิย ชวนกฺขเณ รชฺชนทุสฺสนมุยฺหนสภาวานํ โลภสหคตาทีนํ จิตฺตานํ วเสน อุปฺปเนฺนหิ อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ ปกติปริสุทฺธมฺปิ ภวงฺคจิตฺตํ อุปกฺกิลิฎฺฐํ นาม โหตีติฯ

๕๐. ทสเมปิ ภวงฺคจิตฺตเมว **จิตฺตํฯ วิปฺปมุตฺต**นฺติ ชวนกฺขเณ อรชฺชมานํ อทุสฺสมานํ อมุยฺหมานํ ติเหตุกญาณสมฺปยุตฺตาทิกุสลวเสน อุปฺปชฺชมานํ อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ วิปฺปมุตฺตํ นาม โหติฯ อิธาปิ ยถา สีลวนฺตานํ อาจารสมฺปนฺนานํ ปุตฺตาทีนํ วเสน มาตาทโย ‘‘โสภนา เอเตเยว อตฺตโน ปุตฺตกาทโย สิกฺขาเปนฺติ โอวทนฺติ อนุสาสนฺตี’’ติ วณฺณกิตฺติลาภิโน โหนฺติ, เอวํ ชวนกฺขเณ อุปฺปนฺนกุสลจิตฺตวเสน อิทํ ภวงฺคจิตฺตํ อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ วิปฺปมุตฺตนฺติ วุจฺจตีติฯ

ปณิหิตอจฺฉวคฺควณฺณนาฯ

๖. อจฺฉราสงฺฆาตวคฺควณฺณนา

๕๑. ฉฏฺฐสฺส ปฐเม **ตํ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน**ติ ตํ ภวงฺคจิตฺตํ สุตวิรหิโต ปุถุชฺชโนฯ ตตฺถ อาคมาธิคมาภาวา เญยฺโย อสฺสุตวา อิติฯ โย หิ อิทํ สุตฺตํ อาทิโต ปฏฺฐาย อตฺถวเสน อุปปริกฺขนฺโต ‘‘อิทํ ภวงฺคจิตฺตํ นาม ปกติปริสุทฺธมฺปิ ชวนกฺขเณ อุปฺปนฺเนหิ โลภาทีหิ อุปกฺกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐ’’นฺติ เนว อาคมวเสน น อธิคมวเสน ชานาติ, ยสฺส จ ขนฺธธาตุอายตนปจฺจยาการสติปฏฺฐานาทีสุ อุคฺคหปริปุจฺฉาวินิจฺฉยวิรหิตตฺตา ยถาภูตญาณปฏิเวธสาธโก เนว อาคโม, ปฏิปตฺติยา อธิคนฺตพฺพสฺส อนธิคตตฺตา น อธิคโม อตฺถิฯ โส อาคมาธิคมาภาวา เญยฺโย อสฺสุตวา อิติฯ สฺวายํ –

> ‘‘ปุถูนํ ชนนาทีหิ, การเณหิ ปุถุชฺชโน;
> ปุถุชฺชนนฺโตคธตฺตา, ปุถุวายํ ชโน อิติ’’ฯ

โส หิ ปุถูนํ นานปฺปการานํ กิเลสาทีนํ ชนนาทีหิ การเณหิ ปุถุชฺชโนฯ ยถาห –

> ‘‘ปุถุ กิเลเส ชเนนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ อวิหตสกฺกายทิฏฺฐิกาติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ สตฺถารานํ มุขุโลฺลกิกาติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ สพฺพคตีหิ อวุฏฺฐิตาติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาภิสงฺขาเร อภิสงฺขโรนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาโอเฆหิ วุยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาสนฺตาเปหิ สนฺตปฺปนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ นานาปริฬาเหหิ ปริฑยฺหนฺตีติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ ปญฺจสุ กามคุเณสุ รตฺตา คิทฺธา คธิตา มุจฺฉิตา อโชฺฌปนฺนา ลคฺคา ลคฺคิตา ปลิพุทฺธาติ ปุถุชฺชนา, ปุถุ ปญฺจหิ นีวรเณหิ อาวุตา นิวุตา โอวุตา ปิหิตา ปฏิจฺฉนฺนา ปฏิกุชฺชิตาติ ปุถุชฺชนา’’ติ (มหานิ. ๕๑, ๙๔)ฯ

ปุถูนํ วา คณนปถมตีตานํ อริยธมฺมปรมฺมุขานํ นีจธมฺมสมาจารานํ ชนานํ อนฺโตคธตฺตาปิ ปุถุชฺชโน, ปุถุ วา อยํ วิสุํเยว สงฺขํ คโต, วิสํสโฏฺฐ สีลสุตาทิคุณยุเตฺตหิ อริเยหิ ชโนติ ปุถุชฺชโนฯ เอวเมเตหิ ‘‘อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน’’ติ ทฺวีหิ ปเทหิ เย เต –

> ‘‘ทุเว ปุถุชฺชนา วุตฺตา, พุทฺเธนาทิจฺจพนฺธุนา;
> อนฺโธ ปุถุชฺชโน เอโก, กลฺยาเณโก ปุถุชฺชโน’’ติฯ –

เทฺว ปุถุชฺชนา วุตฺตา, เตสุ อนฺธปุถุชฺชโน วุโตฺต โหตีติ เวทิตโพฺพฯ

ยถาภูตํ นปฺปชานาตีติ ‘‘อิทญฺจ ภวงฺคจิตฺตํ เอวํ อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ นาม โหติ, เอวํ วิปฺปมุตฺตํ นามา’’ติ ยถาสภาวโต น ชานาติฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา น ชานาติ, ตสฺมาฯ **จิตฺตภาวนา นตฺถี**ติ จิตฺตฏฺฐิติ จิตฺตปริคฺคโห นตฺถิ, นตฺถิภาเวเนว ‘‘นตฺถี’’ติ วทามีติ ทเสฺสติฯ

๕๒. ทุติเย **สุตวา**ติ สุตสมฺปนฺโนฯ วิตฺถารโต ปเนตฺถ อสฺสุตวาติ ปทสฺส ปฏิปกฺขวเสน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **อริยสาวโก**ติ อตฺถิ อริโย น สาวโก, เสยฺยถาปิ พุทฺธา เจว ปเจฺจกพุทฺธา จ; อตฺถิ สาวโก น อริโย, เสยฺยถาปิ คิหี อนาคตผโล; อตฺถิ เนว อริโย น สาวโก เสยฺยถาปิ ปุถุติตฺถิยาฯ อตฺถิ อริโยเจว สาวโก จ, เสยฺยถาปิ สมณา สกฺยปุตฺติยา อาคตผลา วิญฺญาตสาสนาฯ อิธ ปน คิหี วา โหตุ ปพฺพชิโต วา, โย โกจิ สุตวาติ เอตฺถ วุตฺตสฺส อตฺถสฺส วเสน สุตสมฺปโนฺน, อยํ อริยสาวโกติ เวทิตโพฺพฯ **ยถาภูตํ ปชานาตี**ติ ‘‘เอวมิทํ ภวงฺคจิตฺตํ อาคนฺตุ

เกหิ อุปกฺกิเลเสหิ วิปฺปมุตฺตํ โหติ, เอวํ อุปกฺกิลิฏฺฐ''นฺติ ยถาสภาวโต ชานาติฯ **จิตฺตภาวนา อตฺถี**ติ จิตฺตฏฺฐิติ จิตฺตปริคฺคโห อตฺถิ, อตฺถิภาเวเนว ''อตฺถี''ติ วทามีติ ทเสฺสติฯ อิมสฺมิํ สุตฺเต พลววิปสฺสนา กถิตาฯ เกจิ ตรุณวิปสฺสนาติ วทนฺติฯ

๕๓. ตติยํ อฏฺฐุปฺปตฺติยํ กถิตํฯ กตรายํ ปน อฏฺฐุปฺปตฺติยํ? อคฺคิกฺขนฺธูปมสุตฺตนฺตอฏฺฐุปฺปตฺติยํฯ ภควา กิร เอกสฺมิํ สมเย สาวตฺถิํ อุปนิสฺสาย เชตวนมหาวิหาเร ปฏิวสติฯ พุทฺธานญฺจ ยตฺถ กตฺถจิ ปฏิวสนฺตานํ ปญฺจวิธํ กิจฺจํ อวิชหิตเมว โหติฯ ปญฺจ หิ พุทฺธกิจฺจานิ – ปุเรภตฺตกิจฺจํ, ปจฺฉาภตฺตกิจฺจํ, ปุริมยามกิจฺจํ, มชฺฌิมยามกิจฺจํ, ปจฺฉิมยามกิจฺจนฺติฯ

ตตฺริทํ ปุเรภตฺตกิจฺจํ – ภควา หิ ปาโตว วุฏฺฐาย อุปฏฺฐากานุคฺคหตฺถํ สรีรผาสุกตฺถญฺจ มุขโธวนาทิสรีรปริกมฺมํ กตฺวา ยาว ภิกฺขาจารเวลา ตาว วิวิตฺตาสเน วีตินาเมตฺวา ภิกฺขาจารเวลาย นิวาเสตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตมาทาย กทาจิ เอกโกว, กทาจิ ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย ปวิสติ กทาจิ ปกติยา, กทาจิ อเนเกหิ ปาฏิหาริเยหิ วตฺตมาเนหิฯ เสยฺยถิทํ – ปิณฺฑาย ปวิสโต โลกนาถสฺส ปุรโต ปุรโต คนฺตฺวา มุทุคตวาตา ปถวิํ โสเธนฺติ, วลาหกา อุทกผุสิตานิ มุญฺจนฺตา มคฺเค เรณุํ วูปสเมตฺวา อุปริ วิตานํ หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ, อปเร วาตา ปุปฺผานิ อุปสํหริตฺวา มคฺเค โอกิรนฺติ, อุนฺนตา ภูมิปฺปเทสา โอนมนฺติ, โอนตา อุนฺนมนฺติ, ปาทนิกฺเขปสมเย สมาว ภูมิ โหติ, สุขสมฺผสฺสานิ ปทุมปุปฺผานิ วา ปาเท สมฺปฏิจฺฉนฺติฯ อินฺทขีลสฺส อโนฺต ฐปิตมเตฺต ทกฺขิณปาเท สรีรโต ฉพฺพณฺณรสฺมิโย นิกฺขมิตฺวา สุวณฺณรสปิญฺชรานิ วิย จิตฺรปฏปริกฺขิตฺตานิ วิย จ ปาสาทกูฏาคาราทีนิ อลงฺกโรนฺติโย อิโต จิโต จ ธาวนฺติ, หตฺถิอสฺสวิหงฺคาทโย สกสกฏฺฐาเนสุ ฐิตาเยว มธุเรนากาเรน สทฺทํ กโรนฺติ, ตถา เภริวีณาทีนิ ตูริยานิ มนุสฺสานญฺจ กายูปคานิ อาภรณานิฯ เตน สญฺญาเณน มนุสฺสา ชานนฺติ ''อชฺช ภควา อิธ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ''ติฯ เต สุนิวตฺถา สุปารุตา คนฺธปุปฺผาทีนิ อาทาย ฆรา นิกฺขมิตฺวา อนฺตรวีถิํ ปฏิปชฺชิตฺวา ภควนฺตํ คนฺธปุปฺผาทีหิ สกฺกจฺจํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา ''อมฺหากํ, ภเนฺต, ทส ภิกฺขู, อมฺหากํ วีสติ, ปญฺญาสํ…เป.… สตํ เทถา''ติ ยาจิตฺวา ภควโตปิ ปตฺตํ คเหตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา สกฺกจฺจํ ปิณฺฑปาเตน ปฏิมาเนนฺติฯ ภควา กตภตฺตกิโจฺจ เตสํ อุปนิสฺสยจิตฺตสนฺตานานิ โอโลเกตฺวา ตถา ธมฺมํ เทเสติ, ยถา เกจิ สรณคมเนสุ ปติฏฺฐหนฺติ, เกจิ ปญฺจสุ สีเลสุ, เกจิ โสตาปตฺติสกทาคามิอนาคามิผลานํ อญฺญตรสฺมิํ, เกจิ ปพฺพชิตฺวา อคฺคผเล อรหเตฺตติฯ เอวํ มหาชนํ อนุคฺคเหตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ คจฺฉติฯ ตตฺถ คนฺตฺวา คนฺธมณฺฑลมาเฬ ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทติ ภิกฺขูนํ ภตฺตกิจฺจปริโยสานํ อาคมยมาโนฯ ตโต ภิกฺขูนํ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน อุปฏฺฐาโก ภควโต นิเวเทติฯ อถ ภควา คนฺธกุฏิํ ปวิสติฯ อิทํ ตาว **ปุเรภตฺตกิจฺจํ**ฯ

อถ ภควา เอวํ กตปุเรภตฺตกิโจฺจ คนฺธกุฏิยา อุปฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา ปาทปีเฐ ฐตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ โอวทติ – ''ภิกฺขเว, อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ, ทุลฺลโภ พุทฺธุปฺปาโท โลกสฺมิํ, ทุลฺลโภ มนุสฺสตฺตปฏิลาโภ, ทุลฺลภา ขณสมฺปตฺติ, ทุลฺลภา ปพฺพชฺชา, ทุลฺลภํ สทฺธมฺมสฺสวน''นฺติฯ ตตฺถ เกจิ ภควนฺตํ กมฺมฏฺฐานํ ปุจฺฉนฺติฯ ภควา เตสํ จริยานุรูปํ กมฺมฏฺฐานํ เทติฯ ตโต สเพฺพปิ ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ คจฺฉนฺติฯ เกจิ อรญฺญํ, เกจิ รุกฺขมูลํ, เกจิ ปพฺพตาทีนํ อญฺญตรํ, เกจิ จาตุมหาราชิกภวนํ…เป.… เกจิ วสวตฺติภวนนฺติ ฯ ตโต ภควา คนฺธกุฏิํ ปวิสิตฺวา สเจ อากงฺขติ, ทกฺขิเณน ปเสฺสน สโต สมฺปชาโน มุหุตฺตํ สีหเสยฺยํ กเปฺปติฯ อถ สมสฺสาสิตกาโย อุฏฺฐหิตฺวา ทุติยภาเค โลกํ โวโลเกติฯ ตติยภาเค ยํ คามํ วา นิคมํ วา อุปนิสฺสาย วิหรติ, ตตฺถ มหาชโน ปุเรภตฺตํ ทานํ ทตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ สุนิวโตฺถ สุปารุโต คนฺธปุปฺผาทีนิ อาทาย วิหาเร สนฺนิปตติฯ ตโต ภควา สมฺปตฺต

ปริสาย อนุรูเปน ปาฏิหาริเยน คนฺตฺวา ธมฺมสภายํ ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสชฺช ธมฺมํ เทเสติ กาลยุตฺตํ สมยยุตฺตํ, อถ กาลํ วิทิตฺวา ปริสํ อุโยฺยเชติ, มนุสฺสา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปกฺกมนฺติฯ อิทํ **ปจฺฉาภตฺตกิจฺจํ**ฯ

โส เอวํ นิฏฺฐิตปจฺฉาภตฺตกิจฺโจ สเจ คตฺตานิ โอสิญฺจิตุกาโม โหติ, พุทฺธาสนา อุฏฺฐาย นฺหานโกฏฺฐกํ ปวิสิตฺวา อุปฏฺฐาเกน ปฏิยาทิตอุทเกน คตฺตานิ อุตุํ คณฺหาเปติฯ อุปฏฺฐาโกปิ พุทฺธาสนํ อาเนตฺวา คนฺธกุฏิปริเวเณ ปญฺญเปติฯ ภควา สุรตฺตทุปฏฺฏํ นิวาเสตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา อุตฺตราสงฺคํ เอกํสํ กตฺวา ตตฺถ อาคนฺตฺวา นิสีทติ เอกโกว มุหุตฺตํ ปฏิสลฺลีโน, อถ ภิกฺขู ตโต ตโต อาคมฺม ภควโต อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติฯ ตตฺถ เอกเจฺจ ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, เอกเจฺจ กมฺมฏฺฐานํ, เอกเจฺจ ธมฺมสฺสวนํ ยาจนฺติฯ ภควา เตสํ อธิปฺปายํ สมฺปาเทโนฺต ปุริมยามํ วีตินาเมติฯ อิทํ **ปุริมยามกิจฺจํ**ฯ

ปุริมยามกิจฺจปริโยสาเน ปน ภิกฺขูสุ ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปกฺกเนฺตสุ สกลทสสหสฺสิโลกธาตุเทวตาโย โอกาสํ ลภมานา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ ยถาภิสงฺขตํ อนฺตมโส จตุรกฺขรมฺปิฯ ภควา ตาสํ เทวตานํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชโนฺต มชฺฌิมยามํ วีตินาเมติฯ อิทํ **มชฺฌิมยามกิจฺจํ**ฯ

ปจฺฉิมยามํ ปน ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา ปุเรภตฺตโต ปฏฺฐาย นิสชฺชาปีฬิตสฺส สรีรสฺส กิลาสุภาวโมจนตฺถํ เอกํ โกฏฺฐาสํ จงฺกเมน วีตินาเมติ, ทุติยโกฏฺฐาเส คนฺธกุฏึ ปวิสิตฺวา ทกฺขิเณน ปเสฺสน สโต สมฺปชาโน สีหเสยฺยํ กเปฺปติฯ ตติยโกฏฺฐาเส ปจฺจุฏฺฐาย นิสีทิตฺวา ปุริมพุทฺธานํ สนฺติเก ทานสีลาทิวเสน กตาธิการปุคฺคลทสฺสนตฺถํ พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกติฯ อิทํ **ปจฺฉิมยามกิจฺจํ**ฯ

ตมฺปิ ทิวสํ ภควา อิมสฺมึเยว กิเจฺจ ฐิโต โลกํ โอโลเกโนฺต อิทํ อทฺทส – มยา โกสลรเฏฺฐ จาริกํ จรเนฺตน อคฺคิกฺขเนฺธน อุปเมตฺวา เอกสฺมึ สุเตฺต เทสิเต สฏฺฐิ ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺติ, สฏฺฐิมตฺตานํ อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคจฺฉิสฺสติ, สฏฺฐิมตฺตา คิหิภาวํ คมิสฺสนฺติฯ ตตฺถ เย อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺติ, เต ยํกิญฺจิ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปาปุณิสฺสเนฺตวฯ อิตเรสํ ปน ภิกฺขูนํ สงฺคหตฺถาย จาริกํ จริตุกาโม หุตฺวา, ‘‘อานนฺท, ภิกฺขูนํ อาโรเจหี’’ติ อาหฯ

เถโร อนุปริเวณํ คนฺตฺวา, ‘‘อาวุโส, สตฺถา มหาชนสฺส สงฺคหตฺถาย จาริกํ จริตุกาโม, คนฺตุกามา อาคจฺฉถา’’ติ อาหฯ ภิกฺขู มหาลาภํ ลภิตฺวา วิย ตุฏฺฐมานสา ‘‘ลภิสฺสาม วต มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส ภควโต สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ โอโลเกตุํ มธุรญฺจ ธมฺมกถํ โสตุ’’นฺติ ปรุฬฺหเกสา เกเส โอหาเรตฺวา มลคฺคหิตปตฺตา ปเตฺต ปจิตฺวา กิลิฏฺฐจีวรา จีวรานิ โธวิตฺวา คมนสชฺชา อเหสุํฯ สตฺถา อปริจฺฉิเนฺนน ภิกฺขุสเงฺฆน ปริวุโต โกสลรฏฺฐํ จาริกาย นิกฺขโนฺต คามนิคมปฏิปาฏิยา เอกทิวสํ คาวุตอฑฺฒโยชนติคาวุตโยชนปรมํ จาริกํ จรโนฺต เอกสฺมึ ปเทเส มหนฺตํ สุสิรรุกฺขํ อคฺคินา สมฺปชฺชลิตํ ทิสฺวา ‘‘อิมเมว วตฺถุํ กตฺวา สตฺตหิ อเงฺคหิ ปฏิมเณฺฑตฺวา ธมฺมเทสนํ กเถสฺสามี’’ติ คมนํ ปจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญตรํ รุกฺขมูลํ อุปสงฺกมิตฺวา นิสชฺชาการํ ทเสฺสสิฯ อานนฺทเตฺถโร สตฺถุ อธิปฺปายํ ญตฺวา ‘‘อทฺธา การณํ ภวิสฺสติ, น อการเณน ตถาคตา คมนํ ปจฺฉินฺทิตฺวา นิสีทนฺตี’’ติ จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญาเปสิฯ สตฺถา นิสีทิตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘ปสฺสถ โน ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อมุํ มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธ’’นฺติ **อคฺคิกฺขโนฺธปมสุตฺตนฺตํ** (อ. นิ. ๗.๗๒) เทเสติฯ

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรเณ ภญฺญมาเน สฏฺฐิมตฺตานํ ภิกฺขูนํ อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิ, สฏฺฐิมตฺตา ภิกฺขู สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตึสุ, สฏฺฐิมตฺตานํ ภิกฺขูนํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจึสุฯ ตญฺหิ เวยฺยากรณํ สุตฺวา สฏฺฐิมตฺตานํ ภิกฺขูนํ นามกาโย สนฺตโตฺต, นามกาเย สนฺตเตฺต กรชกาโย สนฺตโตฺต, กรชกาเย สนฺตเตฺต นิธานคตํ อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิฯ สฏฺฐิมตฺตา ภิกฺขู ''ทุกฺกรํ วต พุทฺธสาสเน ยาวชีวํ ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จริตุ''นฺติ สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวตฺตา, สฏฺฐิมตฺตา ภิกฺขู สตฺถุ เทสนาภิมุขํ ญาณํ เปเสตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺตาฯ

ตตฺถ เยสํ อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิ, เต ปาราชิกํ อาปชฺชึสุฯ เย คิหิภาวํ ปตฺตา, เต ขุทฺทานุขุทฺทกานิ สิกฺขาปทานิ มทฺทนฺตา วิจรึสุฯ เย อรหตฺตํ ปตฺตา, เต ปริสุทฺธสีลาว อเหสุํฯ สตฺถุ ธมฺมเทสนา อิเมสํ ติณฺณมฺปิ สผลาว ชาตาติฯ อรหตฺตํ ปตฺตานํ ตาว สผลา โหตุ, อิตเรสํ กถํ สผลา ชาตาติ? เตปิ หิ สเจ อิมํ ธมฺมเทสนํ น สุเณยฺยุํ, ปมตฺตาว หุตฺวา ฐานํ ชหิตุํ น สกฺกุเณยฺยุํฯ ตโต เนสํ ตํ ปาปํ วฑฺฒมานํ อปาเยสุเยว สํสีทาเปยฺย ฯ อิมํ ปน เทสนํ สุตฺวา ชาตสํเวคา ฐานํ ชหิตฺวา สามเณรภูมิยํ ฐิตา ทส สีลานิ ปูเรตฺวา โยนิโส มนสิกาเร ยุตฺตปฺปยุตฺตา เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน อเหสุํ, เกจิ เทวโลเก นิพฺพตฺตึสุ, เอวํ ปาราชิกาปนฺนานมฺปิ สผลา อโหสิฯ อิตเร ปน สเจ อิมํ ธมฺมเทสนํ น สุเณยฺยุํ, คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล อนุปุพฺพน สงฺฆาทิเสสมฺปิ ปาราชิกมฺปิ ปาปุณิตฺวา อปาเยสุเยว อุปฺปชฺชิตฺวา มหาทุกฺขํ อนุภเวยฺยุํฯ อิมํ ปน เทสนํ สุตฺวา ''อโห สเลฺลขิตํ พุทฺธสาสนํ, น สกฺกา อเมฺหหิ ยาวชีวํ อิมํ ปฏิปตฺตึ ปูเรตุํ, สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย อุปาสกธมฺมํ ปูเรตฺวา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามา''ติ คิหิภาวํ อุปคมึสุฯ เต ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐาย ปญฺจ สีลานิ รกฺขิตฺวา อุปาสกธมฺมํ ปูเรตฺวา เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน ชาตา, เกจิ เทวโลเก นิพฺพตฺตาติฯ เอวํ เตสมฺปิ สผลาว อโหสิฯ

อิมํ ปน สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา เทวสงฺฆา เยหิปิ สุตา, เยหิปิ น สุตา, สเพฺพสํเยว อาโรเจนฺตา วิจรึสุฯ ภิกฺขู สุตฺวา สุตฺวา ''ทุกฺกรํ, โภ, พุทฺธานํ สาสเน ยาวชีวํ ปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จริตุ''นฺติ เอกกฺขเณเนว ทสปิ ภิกฺขู วีสติปิ สฏฺฐิปิ สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ ภิกฺขู คิหี โหนฺติฯ สตฺถา ยถารุจิยา จาริกํ จริตฺวา ปุน เชตวนเมว อาคนฺตฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ''ภิกฺขเว, ตถาคโต จาริกํ จรมาโน จิรํ อากิโณฺณ วิหาสิ, อิจฺฉามหํ, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาสํ ปฏิสลฺลียิตุํ, นามฺหิ เกนจิ อุปสงฺกมิตโพฺพ อญฺญตฺร เอเกน ปิณฺฑปาตนีหารเกนา''ติฯ อฑฺฒมาสํ เอกีภาเวน วีตินาเมตฺวา ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต อานนฺทเตฺถรน สทฺธึ วิหารจาริกํ จรมาโน โอโลกิโตโลกิตฏฺฐาเน ตนุภูตํ ภิกฺขุสงฺฆํ ทิสฺวา ชานโนฺตเยว เถรํ ปุจฺฉิ – ''อานนฺท, อญฺญสฺมึ กาเล ตถาคเต จาริกํ จริตฺวา เชตวนํ อาคเต สกลวิหาโร กาสาวปโชฺชโต อิสิวาตปฺปฏิวาโต โหติ, อิทานิ ปน ตนุภูโต ภิกฺขุสโงฺฆ ทิสฺสติ, เยภุเยฺยน จ อุปฺปณฺฑุปณฺฑุกชาตา ภิกฺขู, กึ นุ โข เอต''นฺติ? เอตรหิ ภควา ตุมฺหากํ อคฺคิกฺขโนฺธปมธมฺมเทสนํ กถิตกาลโต ปฏฺฐาย ภิกฺขู สํเวคปฺปตฺตา หุตฺวา ''มยํ เอตํ ธมฺมํ สพฺพปฺปกาเรน ปริปูเรตุํ น สกฺขิสฺสาม, อสมฺมาวตฺตนฺตานญฺจ ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ ปริภุญฺชิตุํ อยุตฺต''นฺติ คิหิภาวํ สงฺกมนฺตีติฯ

ตสฺมึ ขเณ ภควโต ธมฺมสํเวโค อุปฺปชฺชิฯ ตโต เถรํ อาห – ''มยิ ปฏิสลฺลาเน วีตินาเมเนฺต น โกจิ มม ปุตฺตานํ เอกํ อสฺสาสฏฺฐานํ กเถสิฯ สาครสฺส หิ โอตรณติตฺถานิ วิย พหูนิ อิมสฺมึ สาสเน อสฺสาสการณานิฯ คจฺฉานนฺท, คนฺธกุฏิปริเวเณ พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตหี''ติฯ เถโร ตถา อกาสิฯ สตฺถา พุทฺธาสนวรคโต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา,

‘‘ภิกฺขเว, เมตฺตาย สพฺพปุพฺพภาโค นาม เนว อปฺปนา, น อุปจาโร, สตฺตานํ หิตผรณมตฺตเมวา’’ติ วตฺวา อิมิสฺสา อฏฺฐุปฺปตฺติยา อิมํ จูฬจฺฉราสงฺฆาตสุตฺตํ เทเสสิฯ

ตตฺถ **อจฺฉราสงฺฆาตมตฺตน**ฺติ อจฺฉราปหรณมตฺตํ, เทฺว องฺคุลิโย ปหริตฺวา สทฺทกรณมตฺตนฺติ อโตฺถฯ **เมตฺตาจิตฺตน**ฺติ สพฺพสตฺตานํ หิตผรณจิตฺตํฯ **อาเสวตี**ติ กถํ อาเสวติ? อาวชฺชโนฺต อาเสวติ, ชานโนฺต อาเสวติ, ปสฺสโนฺต อาเสวติ, ปจฺจเวกฺขโนฺต อาเสวติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหโนฺต อาเสวติ, สทฺธาย อธิมุจฺจโนฺต อาเสวติ, วีริยํ ปคฺคณฺหโนฺต อาเสวติ, สตึ อุปฏฺฐาเปโนฺต อาเสวติ, จิตฺตํ สมาทหโนฺต อาเสวติ, ปญฺญาย ปชานโนฺต อาเสวติ, อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโนฺต อาเสวติ, ปริเญฺญยฺยํ ปริชานโนฺต อาเสวติ, ปหาตพฺพํ ปชหโนฺต อาเสวติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต อาเสวติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต อาเสวตีติ (ปฏิ. ม. ๒.๒)ฯ อิธ ปน เมตฺตาปุพฺพภาเคน หิตผรณปฺปวตฺตนมเตฺตเนว อาเสวตีติ เวทิตโพฺพฯ

อริตฺตชฺฌาโนติ อตุจฺฉชฺฌาโน อปริจฺจตฺตชฺฌาโน วาฯ **วิหรตี**ติ อิริยติ ปวตฺตติ ปาเลติ ยเปติ ยาเปติ จรติ วิหรติฯ เตน วุจฺจติ วิหรตีติฯ อิมินา ปเทน เมตฺตํ อาเสวนฺตสฺส ภิกฺขุโน อิริยาปถวิหาโร กถิโตฯ **สตฺถุสาสนกโร**ติ สตฺถุ อนุสาสนิกโรฯ **โอวาทปติกโร**ติ โอวาทการโกฯ เอตฺถ จ สกึวจนํ โอวาโท, ปุนปฺปุนวจนํ อนุสาสนีฯ สมฺมุขาวจนมฺปิ โอวาโท, เปเสตฺวา ปรมฺมุขาวจนํ, อนุสาสนีฯ โอติเณฺณ วตฺถุสฺมึ วจนํ โอวาโท, โอติเณฺณ วา อโนติเณฺณ วา วตฺถุสฺมึ ตนฺติฐปนวเสน วจนํ อนุสาสนีฯ เอวํ วิเสโส เวทิตโพฺพฯ ปรมตฺถโต ปน โอวาโทติ วา อนุสาสนีติ วา เอเส เอเก เอกเฏฺฐ สเม สมภาเค ตชฺชาเต ตเญฺญวาติฯ เอตฺถ จ ‘‘อจฺฉราสงฺฆาตมตฺตมฺปิ เจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เมตฺตาจิตฺตํ อาเสวตี’’ติ อิทเมว สตฺถุสาสนเญฺจว โอวาโท จ, ตสฺส กรณโต เอส สาสนกโร โอวาทปติกโรติ เวทิตโพฺพฯ

อโมฆนฺติ อตุจฺฉํฯ **รฏฺฐปิณฺฑ**นฺติ ญาติปริวฏฺฏํ ปหาย รฏฺฐํ นิสฺสาย ปพฺพชิเตน ปเรสํ เคหโต ปฏิลทฺธตฺตา ปิณฺฑปาโต รฏฺฐปิโณฺฑ นาม วุจฺจติฯ **ปริภุญฺชตี**ติ จตฺตาโร ปริโภคา เถยฺยปริโภโค อิณปริโภโค ทายชฺชปริโภโค สามิปริโภโคติฯ ตตฺถ ทุสฺสีลสฺส ปริโภโค **เถยฺยปริโภโค** นามฯ สีลวโต อปจฺจเวกฺขิตปริโภโค **อิณปริโภโค** นามฯ สตฺตนฺนํ เสกฺขานํ ปริโภโค **ทายชฺชปริโภคา** นามฯ ขีณาสวสฺส ปริโภโค **สามิปริโภโค** นามฯ ตตฺถ อิมสฺส ภิกฺขุโน อยํ รฏฺฐปิณฺฑปริโภโค ทฺวีหิ การเณหิ อโมโฆ โหติฯ อจฺฉราสงฺฆาตมตฺตมฺปิ เมตฺตาจิตฺตํ อาเสวโนฺต ภิกฺขุ รฏฺฐปิณฺฑสฺส สามิโก หุตฺวา, อณโณ หุตฺวา, ทายาโท หุตฺวา ปริภุญฺชตีติปิสฺส อโมโฆ รฏฺฐปิณฺฑปริโภโคฯ อจฺฉราสงฺฆาตมตฺตมฺปิ เมตฺตํ อาเสวนฺตสฺส ภิกฺขุโน ทินฺนทานํ มหฎฺฐิยํ โหติ มหปฺผลํ มหานิสํสํ มหาชุติกํ มหาวิปฺผารนฺติปิสฺส อโมโฆ รฏฺฐปิณฺฑปริโภโคฯ **โก ปน วาโท เย นํ พหุลีกโรนฺตี**ติ เย ปน อิมํ เมตฺตาจิตฺตํ พหุลํ อาเสวนฺติ ภาเวนฺติ ปุนปฺปุนํ กโรนฺติ, เต อโมฆํ รฏฺฐปิณฺฑํ ปริภุญฺชนฺตีติ เอตฺถ วตฺตพฺพเมว กึ? เอวรูปา หิ ภิกฺขู รฏฺฐปิณฺฑสฺส สามิโน อณณา ทายาทา หุตฺวา ปริภุญฺชนฺตีติฯ

๕๔-๕๕. จตุเตฺถ **ภาเวตี**ติ อุปฺปาเทติ วเฑฺฒติฯ ปญฺจเม **มนสิ กโรตี**ติ มนสฺมึ กโรติฯ เสสํ อิเมสุ ทฺวีสุปิ ตติเย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ โย หิ อาเสวติ, อยเมว ภาเวติ, อยํ มนสิ กโรติฯ เยน จิเตฺตน อาเสวติ, เตเนว ภาเวติ, เตน มนสิ กโรติฯ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปน ยาย ธมฺมธาตุยา สุปฺปฏิวิทฺธตฺตา เทสนาวิลาสปฺปโตฺต นาม โหติ, ตสฺสา สุปฺปฏิวิทฺธตฺตา อตฺตโน เทสนาวิลาสํ ธมฺมิสฺสริยตํ ปฏิสมฺภิทาปเภทกุสลตํ อปฺปฏิหตสพฺพญฺญุตญฺญาณญฺจ นิสฺสาย เอกกฺขเณ อุปฺปนฺนํ เอกจิตฺตเมว ตีหิ โกฏฺฐาเสหิ วิภชิตฺวา ทเสฺสสีติฯ

๕๖. ฉฏฺฐ **เย เกจี**ติ อนิยามิตวจนํฯ **อกุสลา**ติ เตสํ นิยามิตวจนํฯ เอตฺตาวตา สพฺพากุสลา อเสสโต ปริยาทินฺนา โหนฺติฯ **อกุสลภาคิยา อกุสลปกฺขิกา**ติ อกุสลานเมเวตํ นามํฯ อกุสลาเยว หิ เอกเจฺจ อกุสลํ สหชาตวเสน, เอกเจฺจ อุปนิสฺสยวเสน ภชนฺติ เจว, เตสญฺจ ปกฺขา ภวนฺตีติ ‘‘อกุสลภาคิยา อกุสลปกฺขิกา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **สเพฺพเต มโนปุพฺพงฺคมา**ติ มโนปุพฺพํ ปฐมตรํ คจฺฉติ เอเตสนฺติ มโนปุพฺพงฺคมาฯ เอเต หิ กิญฺจาปิ มเนน สทฺธิํ เอกุปฺปาทา เอกวตฺถุกา เอกนิโรธา เอการมฺมณา จ โหนฺติฯ ยสฺมา ปน เตสํ มโน อุปฺปาทโก การโก ชนโก สมุฏฺฐาปโก นิพฺพตฺตโก, ตสฺมา มโนปุพฺพงฺคมา นาม โหนฺติฯ

ปฐมํ อุปฺปชฺชตีติ ยถา นาม ‘‘ราชา นิกฺขโนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ราชาเยว นิกฺขโนฺต, เสสา ราชเสนา นิกฺขนฺตา อนิกฺขนฺตา’’ติ ปุจฺฉิตพฺพการณํ นตฺถิ, สพฺพา นิกฺขนฺตาเตว ปญฺญายนฺติ, เอวเมว มโน อุปฺปโนฺนติ วุตฺตกาลโต ปฏฺฐาย อวเสสา สหชาตสํสฏฺฐสมฺปยุตฺตา อุปฺปนฺนา น อุปฺปนฺนาติ ปุจฺฉิตพฺพการณํ นตฺถิ, สเพฺพ เต อุปฺปนฺนา เตฺวว ปญฺญายนฺติฯ เอตมตฺถวสํ ปฏิจฺจ เตหิ สํสฏฺฐสมฺปยุโตฺต เอกุปฺปาเทกนิโรโธปิ สมาโน มโน เตสํ ธมฺมานํ ปฐมํ อุปฺปชฺชตีติ วุโตฺตฯ **อนฺวเทวา**ติ อนุเทว, สเหว เอกโตเยวาติ อโตฺถฯ พฺยญฺชนจฺฉายํ ปน คเหตฺวา ปฐมํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ปจฺฉา เจตสิกาติ น คเหตพฺพํฯ อโตฺถ หิ ปฏิสรณํ , น พฺยญฺชนํฯ ‘‘มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา, มโนเสฏฺฐา มโนมยา’’ติ คาถายปิ เอเสว นโยฯ

๕๗. สตฺตเม **กุสลา**ติ จตุภูมกาปิ กุสลา ธมฺมา กถิตาฯ เสสํ ฉฏฺเฐ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

๕๘. อฏฺฐเม **ยถยิทํ, ภิกฺขเว, ปมาโท**ติ เอตฺถ, ***ภิกฺขเว***ติ อาลปนํ, ยถา อยํ ปมาโทติ อโตฺถฯ **ปมาโท**ติ ปมชฺชนากาโรฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘ตตฺถ กตโม ปมาโท? กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสโคฺค โวสฺสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ ฯ โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ, อยํ วุจฺจติ ปมาโท’’ติ (วิภ. ๘๔๖)ฯ

อุปฺปนฺนา จ กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตีติ อิทํ ฌานวิปสฺสนานํ วเสน วุตฺตํฯ มคฺคผลานํ ปน สกิํ อุปฺปนฺนานํ ปุน ปริหานํ นาม นตฺถิฯ

๕๙. นวเม อปฺปมาโท ปมาทสฺส ปฏิปกฺขวเสน วิตฺถารโต เวทิตโพฺพฯ

๖๐. ทสเม **โกสชฺช**นฺติ กุสีตภาโวฯ เสสํ วุตฺตนยเมวาติฯ

อจฺฉราสงฺฆาตวคฺควณฺณนาฯ

๗. วีริยารมฺภาทิวคฺควณฺณนา

๖๑. สตฺตมสฺส ปฐเม **วีริยารโมฺภ**ติ จตุกิจฺจสฺส สมฺมปฺปธานวีริยสฺส อารโมฺภ, อารทฺธปคฺคหิตปริปุณฺณวีริยตาติ อโตฺถฯ

๖๒. ทุติเย **มหิจฺฉตา**ติ มหาโลโภฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

> ‘‘ตตฺถ กตมา มหิจฺฉตา? อิตรีตรจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ ปญฺจหิ วา กามคุเณหิ อสนฺตุฏฺฐสฺส ภิโยฺยกมฺยตา, ยา เอวรูปา อิจฺฉา อิจฺฉาคตา มหิจฺฉตา ราโค สาราโค จิตฺตสฺส สาราโคฯ อยํ วุจฺจติ มหิจฺฉตา’’ติ (วิภ. ๘๕๐)ฯ

๖๓. ตติเย **อปฺปิจฺฉตา**ติ อโลโภฯ **อปฺปิจฺฉสฺสา**ติ อนิจฺฉสฺสฯ เอตฺถ หิ พฺยญฺชนํ สาวเสสํ วิย, อโตฺถ ปน นิรวเสโสฯ น หิ อปฺปมตฺติกาย อิจฺฉาย อตฺถิภาเวน โส อปฺปิโจฺฉติ วุโตฺต, อิจฺฉาย ปน อภาเวน ปุนปฺปุนํ อาเสวิตสฺส อโลภเสฺสว ภาเวน อปฺปิโจฺฉติ วุโตฺตฯ

อปิเจตฺถ อตฺริจฺฉตา, ปาปิจฺฉตา, มหิจฺฉตา อปฺปิจฺฉตาติ อยํ เภโท เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ สกลาเภ อติตฺตสฺส ปรลาเภ ปตฺถนา **อตฺริจฺฉตา** นาม, ยาย สมนฺนาคตสฺส เอกภาชเน ปกฺกปูเวปิ อตฺตโน ปเตฺต ปติเต น สุปโกฺก วิย ขุทฺทโก จ วิย ขายติ, เสฺวว ปน ปรสฺส ปเตฺต ปกฺขิโตฺต สุปโกฺก วิย มหโนฺต วิย จ ขายติฯ อสนฺตคุณสมฺภาวนตา ปน ปฏิคฺคหเณ จ อมตฺตญฺญุตา **ปาปิจฺฉตา** นาม, สา ‘‘อิเธกโจฺจ อสฺสโทฺธ สมาโน สโทฺธติ มํ ชโน ชานาตู’’ติอาทินา นเยน อภิธเมฺม อาคตาเยว, ตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล โกหเญฺญ ปติฏฺฐาติฯ สนฺตคุณสมฺภาวนตา ปน ปฏิคฺคหเณ จ อมตฺตญฺญุตา **มหิจฺฉตา** นาม, สาปิ ‘‘อิเธกโจฺจ สโทฺธ สมาโน สโทฺธติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ, สีลวา สมาโน สีลวาติ มํ ชโน ชานาตู’’ติ อิมินา นเยน อาคตาเยวฯ ตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ทุสฺสนฺตปฺปโย โหติ, วิชาตมาตาปิสฺส จิตฺตํ คเหตุํ น สโกฺกติฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘อคฺคิกฺขโนฺธ สมุโทฺท จ, มหิโจฺฉ จาปิ ปุคฺคโล;
> สกเฏน ปจฺจเย เทนฺตุ, ตโยเปเต อตปฺปยา’’ติฯ

สนฺตคุณนิคูหนตา ปน ปฏิคฺคหเณ จ มตฺตญฺญุตา **อปฺปิจฺฉตา** นาม, ตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล อตฺตนิ วิชฺชมานมฺปิ คุณํ ปฏิจฺฉาเทตุกามตาย สโทฺธ สมาโน ‘‘สโทฺธติ มํ ชโน ชานาตู’’ติ น อิจฺฉติฯ สีลวา, ปวิวิโตฺต, พหุสฺสุโต, อารทฺธวีริโย, สมาธิสมฺปโนฺน, ปญฺญวา, ขีณาสโว สมาโน ‘‘ขีณาสโวติ มํ ชโน ชานาตู’’ติ น อิจฺฉติ เสยฺยถาปิ **มชฺฌนฺติกเตฺถโร**ฯ

เถโร กิร มหาขีณาสโว อโหสิ, ปตฺตจีวรํ ปนสฺส ปาทมตฺตเมว อคฺฆติฯ โส อโสกสฺส ธมฺมรโญฺญ วิหารมหทิวเส สงฺฆเตฺถโร อโหสิฯ อถสฺส อติลูขภาวํ ทิสฺวา มนุสฺสา, ‘‘ภเนฺต, โถกํ พหิ โหถา’’ติ อาหํสุฯ เถโร ‘‘มาทิเส ขีณาสเว รโญฺญ สงฺคหํ อกโรเนฺต อโญฺญ โก กริสฺสตี’’ติ ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา สงฺฆเตฺถรสฺส อุกฺขิตฺตปิณฺฑํ คณฺหโนฺตเยว อุมฺมุชฺชิฯ เอวํ ขีณาสโว สมาโน ‘‘ขีณาสโวติ มํ ชโน ชานาตู’’ติ น อิจฺฉติฯ เอวํ อปฺปิโจฺฉ จ ปน ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนํ ลาภํ อุปฺปาเทติ, อุปฺปนฺนํ ถาวรํ กโรติ, ทายกานํ จิตฺตํ อาราเธติฯ ยถา ยถา หิ โส อตฺตโน อปฺปิจฺฉตาย อปฺปํ คณฺหาติ, ตถา ตถา ตสฺส วเตฺต ปสนฺนา มนุสฺสา พหู เทนฺติฯ

อปโรปิ จตุพฺพิโธ อปฺปิโจฺฉ – ปจฺจยอปฺปิโจฺฉ, ธุตงฺคอปฺปิโจฺฉ, ปริยตฺติอปฺปิโจฺฉ, อธิคมอปฺปิโจฺฉติฯ ตตฺถ จตูสุ ปจฺจเยสุ อปฺปิโจฺฉ **ปจฺจยอปฺปิโจฺฉ** นามฯ โส ทายกสฺส วสํ ชานาติ, เทยฺยธมฺมสฺส วสํ ชานาติ, อตฺตโน ถามํ ชานาติฯ ยทิ หิ เทยฺยธมฺโม พหุ โหติ, ทายโก อปฺปมตฺตกํ ทาตุกาโม, ทายกสฺส วเสน อปฺปํ คณฺหาติฯ เทยฺยธมฺโม อปฺโป, ทายโก พหุํ ทาตุกาโม, เทยฺยธมฺมสฺส วเสน อปฺปํ คณฺหาติฯ เทยฺยธมฺโมปิ พหุ, ทายโกปิ พหุํ ทาตุกาโม, อตฺตโน ถามํ ญตฺวา ปมาเณเนว คณฺหาติฯ

ธุตงฺคสมาทานสฺส อตฺตนิ อตฺถิภาวํ นชานาเปตุกาโม **ธุตงฺคอปฺปิโจฺฉ** นามฯ ตสฺส วิภาวนตฺถํ อิมานิ วตฺถูนิ – **โสสานิกมหากุมารเตฺถโร** กิร สฏฺฐิ วสฺสานิ สุสาเน วสิ, อโญฺญ เอกภิกฺขุปิ น อญฺญาสิฯ เตเนวาห –

> ‘‘สุสาเน สฏฺฐิ วสฺสานิ, อโพฺพกิณฺณํ วสามหํ;
> ทุติโย มํ น ชาเนยฺย, อโห โสสานิกุตฺตโม’’ติฯ

เจติยปพฺพเต เทฺว **ภาติกเตฺถรา** วสึสุฯ กนิโฏฺฐ อุปฏฺฐาเกน เปสิตํ อุจฺฉุขณฺฑิกํ คเหตฺวา เชฏฺฐสฺส สนฺติกํ อคมาสิ ‘‘ปริโภคํ, ภเนฺต, กโรถา’’ติฯ เถรสฺส จ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา มุขวิกฺขาลนกาโล อโหสิฯ โส ‘‘อลํ, อาวุโส’’ติ อาหฯ กจฺจิ, ภเนฺต, เอกาสนิกตฺถาติ? อาหราวุโส, อุจฺฉุขณฺฑิกนฺติ ปญฺญาส วสฺสานิ เอกาสนิโก สมาโนปิ ธุตงฺคํ นิคูหมาโน ปริโภคํ กตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ปุน ธุตงฺคํ อธิฏฺฐาย คโตฯ

โย ปน **สาเกตติสฺสเตฺถโร** วิย พหุสฺสุตภาวํ ชานาเปตุํ น อิจฺฉติ, อยํ **ปริยตฺติอปฺปิโจฺฉ** นามฯ เถโร กิร ‘‘ขโณ นตฺถีติ อุเทฺทสปริปุจฺฉาสุ โอกาสํ อกโรโนฺต กทา มรณกฺขณํ, ภเนฺต, ลภิสฺสถา’’ติ โจทิโต คณํ วิสฺสเชฺชตฺวา กณิการวาลิกสมุทฺทวิหารํ คโตฯ ตตฺถ อโนฺตวสฺสํ เถรนวมชฺฌิมานํ อุปกาโร หุตฺวา มหาปวารณาย อุโปสถทิวเส ธมฺมกถาย ชนปทํ โขเภตฺวา คโตฯ

โย ปน โสตาปนฺนาทีสุ อญฺญตโร หุตฺวา โสตาปนฺนาทิภาวํ ชานาเปตุํ น อิจฺฉติ, อยํ **อธิคมปฺปิโจฺฉ** นาม ตโย กุลปุตฺตา (ม. นิ. ๑.๓๒๕) วิย ฆฏีการกุมฺภกาโร (ม. นิ. ๒.๒๘๒ อาทโย) วิย จฯ อิมสฺมึ ปนเตฺถ ลทฺธาเสวเนน พลวอโลเภน สมนฺนาคโต เสโกฺขปิ ปุถุชฺชโนปิ อปฺปิโจฺฉติ เวทิตโพฺพฯ

๖๔. จตุเตฺถ **อสนฺตุฏฺฐิตา**ติ อสนฺตุเฏฺฐ ปุคฺคเล เสวนฺตสฺส ภชนฺตสฺส ปยิรุปาสนฺตสฺส อุปฺปโนฺน อสโนฺตสสงฺขาโต โลโภฯ

๖๕. ปญฺจเม **สนฺตุฏฺฐิตา**ติ สนฺตุเฏฺฐ ปุคฺคเล เสวนฺตสฺส ภชนฺตสฺส ปยิรุปาสนฺตสฺส อุปฺปโนฺน อโลภสงฺขาโต สโนฺตโสฯ **สนฺตุฏฺฐสฺสา**ติ อิตรีตรปจฺจยสโนฺตเสน สมนฺนาคตสฺสฯ โส ปเนส สโนฺตโส ทฺวาทสวิโธ โหติฯ เสยฺยถิทํ – จีวเร ยถาลาภสโนฺตโส, ยถาพลสโนฺตโส, ยถาสารุปฺปสโนฺตโสติ ติวิโธฯ เอวํ ปิณฺฑปาตาทีสุฯ

ตสฺสายํ ปเภทสํวณฺณนา – อิธ ภิกฺขุ จีวรํ ลภติ สุนฺทรํ วา อสุนฺทรํ วาฯ โส เตเนว ยาเปติ อญฺญํ น ปเตฺถติ, ลภโนฺตปิ น คณฺหาติฯ อยมสฺส จีวเร **ยถาลาภสโนฺตโส**ฯ อถ ปน ปกติทุพฺพโล วา โหติ อาพาธชราภิภูโต วา, ครุํ จีวรํ ปารุปโนฺต กิลมติฯ โส สภาเคน ภิกฺขุนา สทฺธึ ตํ ปริวเตฺตตฺวา ลหุเกน ยาเปโนฺตปิ สนฺตุโฏฺฐว โหติฯ อยมสฺส จีวเร **ยถาพลส**

โนฺตโสฯ อปโร ปณีตปจฺจยลาภี โหติฯ โส ปฏฺฏจีวราทีนํ อญฺญตรํ มหคฺฆจีวรํ พหูนิ วา ปน จีวรานิ ลภิตฺวา ‘‘อิทํ เถรานํ จิรปพฺพชิตานํ, อิทํ พหุสฺสุตานํ อนุรูปํ, อิทํ คิลานานํ, อิทํ อปฺปลาภานํ โหตู’’ติ ทตฺวา เตสํ ปุราณจีวรํ วา สงฺการกูฏาทิโต วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา เตหิ สงฺฆาฏึ กตฺวา ธาเรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส จีวเร **ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ

อิธ ปน ภิกฺขุ ปิณฺฑปาตํ ลภติ ลูขํ วา ปณีตํ วา, โส เตเนว ยาเปติ, อญฺญํ น ปเตฺถติ, ลภนฺโตปิ น คณฺหาติฯ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต **ยถาลาภสนฺโตโส**ฯ โย ปน อตฺตโน ปกติวิรุทฺธํ วา พฺยาธิวิรุทฺธํ วา ปิณฺฑปาตํ ลภติ, เยนสฺส ปริภุตฺเตน อผาสุ โหติ, โส สภาคสฺส ภิกฺขุโน ตํ ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต สปฺปายโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต **ยถาพลสนฺโตโส**ฯ อปโร พหุํ ปณีตํ ปิณฺฑปาตํ ลภติฯ โส ตํ จีวรํ วิย เถรจิรปพฺพชิตพหุสฺสุตอปฺปลาภคิลานานํ ทตฺวา เตสํ วา เสสกํ ปิณฺฑาย วา จริตฺวา มิสฺสกาหารํ ภุญฺชนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต **ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ

อิธ ปน ภิกฺขุ เสนาสนํ ลภติ มนาปํ วา อมนาปํ วา, โส เตน เนว โสมนสฺสํ น โทมนสฺสํ อุปฺปาเทติ, อนฺตมโส ติณสนฺถารเกนาปิ ยถาลเทฺธเนว ตุสฺสติฯ อยมสฺส เสนาสเน **ยถาลาภสนฺโตโส**ฯ โย ปน อตฺตโน ปกติวิรุทฺธํ วา พฺยาธิวิรุทฺธํ วา เสนาสนํ ลภติ, ยตฺถสฺส วสโต อผาสุ โหติ, โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส สนฺตเก สปฺปายเสนาสเน วสนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส เสนาสเน **ยถาพลสนฺโตโส**ฯ

อปโร มหาปุญฺโญ เลณมณฺฑปกูฏาคาราทีนิ พหูนิ ปณีตเสนาสนานิ ลภติฯ โส ตานิ จีวราทีนิ วิย เถรจิรปพฺพชิตพหุสฺสุตอปฺปลาภคิลานานํ ทตฺวา ยตฺถ กตฺถจิ วสนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส เสนาสเน **ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ โยปิ ‘‘อุตฺตมเสนาสนํ นาม ปมาทฏฺฐานํ, ตตฺถ นิสินฺนสฺส ถินมิทฺธํ โอกฺกมติ, นิทฺทาภิภูตสฺส ปุน ปฏิพุชฺฌโต ปาปวิตกฺกา ปาตุภวนฺตี’’ติ ปฏิสญฺจิกฺขิตฺวา ตาทิสํ เสนาสนํ ปตฺตมฺปิ น สมฺปฏิจฺฉติ, โส ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อโพฺภกาสรุกฺขมูลาทีสุ วสนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมฺปิสฺส เสนาสเน **ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ

อิธ ปน ภิกฺขุ เภสชฺชํ ลภติ ลูขํ วา ปณีตํ วา, โส ยํ ลภติ, เตเนว ตุสฺสติ, อญฺญํ น ปเตฺถติ, ลภนฺโตปิ น คณฺหาติฯ อยมสฺส คิลานปจฺจเย **ยถาลาภสนฺโตโส**ฯ โย ปน เตเลน อตฺถิโก ผาณิตํ ลภติ, โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต เตลํ คเหตฺวา อญฺญเทว วา ปริเยสิตฺวา เภสชฺชํ กโรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส คิลานปจฺจเย **ยถาพลสนฺโตโส**ฯ

อปโร มหาปุญฺโญ พหุํ เตลมธุผาณิตาทิปณีตเภสชฺชํ ลภติฯ โส ตํ จีวรํ วิย เถรจิรปพฺพชิตพหุสฺสุตอปฺปลาภคิลานานํ ทตฺวา เตสํ อาภเตน เยน เกนจิ ยาเปนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ โย ปน เอกสฺมึ ภาชเน มุตฺตหรีตกํ ฐเปตฺวา เอกสฺมึ จตุมธุรํ – ‘‘คณฺหถ, ภนฺเต, ยทิจฺฉถ’’นฺติ วุจฺจมาโน ‘‘สจสฺส เตสุ อญฺญตเรนปิ โรโค วูปสมฺมติ, อถ มุตฺตหรีตกํ นาม พุทฺธาทีหิ วณฺณิต’’นฺติ จตุมธุรํ ปฏิกฺขิปิตฺวา มุตฺตหรีตเกน เภสชฺชํ กโรนฺโตปิ ปรมสนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส คิลานปจฺจเย **ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ อิเมสํ ปน ปเจฺจกปจฺจเยสุ ติณฺณํ ติณฺณํ สโนฺตสานํ ยถาสารุปฺปสนฺโตโสว อโคฺคฯ

๖๖-๖๗. ฉฏฺฐสตฺตเมสุ อโยนิโสมนสิการโยนิโสมนสิการา เหฏฺฐา วุตฺตลกฺขณาวฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

๖๘. อฏฺฐเม **อสมฺปชญฺญ**นฺติ อสมฺปชานภาโว, โมหเสฺสตํ อธิวจนํฯ **อสมฺปชานสฺสา**ติ อชานนฺตสฺส สมฺมุฬฺหสฺสฯ

๖๙. นวเม **สมฺปชญฺญ**นฺติ สมฺปชานภาโว, ปญฺญาเยตํ นามํฯ **สมฺปชานสฺสา**ติ สมฺปชานนฺตสฺสฯ

๗๐. ทสเม **ปาปมิตฺตตา**ติ ยสฺส ปาปา ลามกา มิตฺตา, โส ปาปมิโตฺตฯ ปาปมิตฺตสฺส ภาโว ปาปมิตฺตตา, เตนากาเรน ปวตฺตานํ จตุนฺนํ ขนฺธานเมเวตํ นามํฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ‘‘ตตฺถ กตมา ปาปมิตฺตตา? เย เต ปุคฺคลา อสฺสทฺธา ทุสฺสีลา อปฺปสฺสุตา มจฺฉริโน ทุปฺปญฺญาฯ ยา เตสํ เสวนา นิเสวนา สํเสวนา ภชนา สมฺภชนา ภตฺติ สมฺภตฺติ สมฺปวงฺกตาฯ อยํ วุจฺจติ ปาปมิตฺตตา’’ติ (วิภ. ๙๐๑)ฯ

วีริยารมฺภาทิวคฺควณฺณนาฯ

๘. กลฺยาณมิตฺตตาทิวคฺควณฺณนา

๗๑. อฏฺฐมสฺส ปฐเม **กลฺยาณมิตฺตตา**ติ กลฺยาณา มิตฺตา อสฺสาติ กลฺยาณมิโตฺต, ตสฺส ภาโว กลฺยาณมิตฺตตาฯ เสสํ วุตฺตปฏิปกฺขนเยน เวทิตพฺพํฯ

๗๒-๗๓. ทุติเย **อนุโยโค**ติ โยโค ปโยโคฯ **อนนุโยโค**ติ อโยโค อปฺปโยโคฯ **อนุโยคา**ติ อนุโยเคนฯ **อนนุโยคา**ติ อนนุโยเคนฯ **กุสลานํ ธมฺมานน**ฺติ จตุภูมกกุสลธมฺมานํฯ ตติยํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๗๔. จตุเตฺถ **โพชฺฌงฺคา**ติ พุชฺฌนกสตฺตสฺส องฺคภูตา สตฺต ธมฺมาฯ ยาย วา ธมฺมสามคฺคิยา โส พุชฺฌติ, สโมฺมหนิทฺทาโต วา วุฏฺฐาติ, จตุสจฺจธมฺมํ วา สจฺฉิกโรติฯ ตสฺสา โพธิยา องฺคภูตาติปิ โพชฺฌงฺคาฯ ''โพชฺฌงฺคาติ เกนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา? พุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, อนุพุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, ปฏิพุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, สมฺพุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, โพธาย สํวตฺตนฺตีติ โพชฺฌงฺคา''ติ (ปฏิ. ม. ๒.๑๗)ฯ เอวํ ปเนตํ ปทํ วิภตฺตเมวฯ

๗๕. ปญฺจเม ***ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺตี***ติ อิมินา ปเทน โพชฺฌงฺคานํ ยาถาวสรสภูมินาม กถิตา ฯ สา ปเนสา จตุพฺพิธา โหติ – วิปสฺสนา, วิปสฺสนาปาทกชฺฌานํ, มโคฺค, ผลนฺติฯ ตตฺถ วิปสฺสนาย อุปฺปชฺชนกาเล โพชฺฌงฺคา กามาวจรา โหนฺติ, วิปสฺสนาปาทกชฺฌานมฺหิ อุปฺปชฺชนกาเล รูปาวจรอรูปาวจรา, มคฺคผเลสุ อุปฺปชฺชนกาเล โลกุตฺตราฯ อิติ อิมสฺมิํ สุเตฺต โพชฺฌงฺคา จตุภูมกา กถิตาฯ

๗๖. ฉฏฺฐสฺส อฏฺฐุปฺปตฺติโก นิเกฺขโปฯ อฏฺฐุปฺปตฺติยํ เหตํ นิกฺขิตฺตํ, สมฺพหุลา กิร ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนาฯ เตสํ อนฺตเร พนฺธุลมลฺลเสนาปติํ อารพฺภ อยํ กถา อุทปาทิ, ''อาวุโส, อสุกํ นาม กุลํ ปุเพฺพ พหุญาติกํ อโหสิ พหุปกฺขํ, อิทานิ อปฺปญาติกํ อปฺปปกฺขํ ชาต''นฺติฯ อถ ภควา เตสํ จิตฺตาจารํ ญตฺวา ''มยิ คเต มหตี เทสนา ภวิสฺสตี''ติ ญตฺวา คนฺธกุฏิโต นิกฺขมฺม ธมฺมสภายํ ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ อาหฯ ภควา อญฺญา คามนิคมาทิกถา นตฺถิ, อสุกํ นาม กุลํ ปุเพฺพ พหุญาติกํ อโหสิ พหุปกฺขํ, อิทานิ อปฺปญาติกํ อปฺปปกฺขํ ชาตนฺติ วทนฺตา นิสินฺนมฺหาติฯ สตฺถา อิมิสฺสา อฏฺฐุปฺปตฺติยา **อปฺปมตฺติกา เอสา, ภิกฺขเว, ปริหานี**ติ อิทํ สุตฺตํ อารภิฯ

ตตฺถ **อปฺปมตฺติกา**ติ ปริตฺตา ปริตฺตปฺปมาณาฯ เอตาย หิ ปริหานิยา สโคฺคโต วา มโคฺคโต วา ปริหานิ นาม นตฺถิ, ทิฏฺฐธมฺมิกปริหานิมตฺตเมว เอตนฺติ อาหฯ **เอตํ ปติกิฏฺฐ**นฺติ เอตํ ปจฺฉิมํ เอตํ ลามกํฯ **ยทิทํ ปญฺญาปริหานี**ติ ยา เอสา มม สาสเน กมฺมสฺสกตปญฺญาย ฌานปญฺญาย วิปสฺสนาปญฺญาย มคฺคปญฺญาย ผลปญฺญาย จ ปริหานิ, เอสา ปจฺฉิมา, เอสา ลามกา, เอสา ฉฑฺฑนียาติ อโตฺถฯ

๗๗. สตฺตมมฺปิ อฏฺฐุปฺปตฺติยเมว กถิตํฯ ธมฺมสภายํ กิร นิสิเนฺนสุ ภิกฺขูสุ เอกเจฺจ เอวํ อาหํสุ – ''อสุกํ นาม กุลํ ปุเพฺพ อปฺปญาติกํ อปฺปปกฺขํ อโหสิ, อิทานิ ตํ พหุญาติกํ พหุปกฺขํ ชาต''นฺติฯ กํ สนฺธาย เอวมาหํสูติ? วิสาขํ อุปาสิกํ เวสาลิเก จ ลิจฺฉวีฯ สตฺถา เตสํ จิตฺตาจารํ ญตฺวา ปุริมนเยเนว อาคนฺตฺวา ธมฺมาสเน นิสิโนฺน ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิฯ เต ยถาภูตํ กถยิํสุฯ สตฺถา อิมิสฺสา อฏฺฐุปฺปตฺติยา อิมํ สุตฺตํ อารภิฯ ตตฺถ **อปฺปมตฺติกา**ติ ตํ สมฺปตฺติํ นิสฺสาย สคฺคํ วา มคฺคํ วา สมฺปตฺตานํ อภาวโต ปริตฺตาฯ **ยทิทํ**

ปญฺญาวุฑฺฒีติ กมฺมสฺสกตปญฺญาทีนํ วุฑฺฒิฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ญาตีนํ วุฑฺฒิ นาม ทิฏฺฐธมฺมิกมตฺตา อปฺปา ปริตฺตา, สา สคฺคํ วา มคฺคํ วา ปาเปตุํ อสมตฺถา, ตสฺมาฯ **ปญฺญาวุฑฺฒิยา**ติ กมฺมสฺสกตาทิปญฺญาย วุฑฺฒิยาฯ

๗๘. อฏฺฐมมฺปิ อฏฺฐุปฺปตฺติยเมว กถิตํฯ สมฺพหุลา กิร ภิกฺขู ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนา มหาธนเสฏฺฐิปุตฺตํ อารพฺภ ‘‘อสุกํ นาม กุลํ ปุเพฺพ มหาโภคํ มหาหิรญฺญสุวณฺณํ อโหสิ, ตํ อิทานิ อปฺปโภคํ ชาต’’นฺติ กถยิํสุฯ สตฺถา ปุริมนเยเนว อาคนฺตฺวา เตสํ วจนํ สุตฺวา อิมํ สุตฺตํ อารภิฯ

๗๙. นวมมฺปิ อฏฺฐุปฺปตฺติยเมว วุตฺตํฯ ธมฺมสภายํ กิร สนฺนิสินฺนา ภิกฺขู กากวลิยเสฏฺฐิญฺจ ปุณฺณเสฏฺฐิญฺจ อารพฺภ ‘‘อสุกํ นาม กุลํ ปุเพฺพ อปฺปโภคํ อโหสิ, ตํ อิทานิ มหาโภคํ ชาต’’นฺติ กถยิํสุฯ สตฺถา ปุริมนเยเนว อาคนฺตฺวา เตสํ วจนํ สุตฺวา อิมํ สุตฺตํ อารภิฯ เสสํ อิเมสุ ทฺวีสุปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

๘๐. ทสมมฺปิ อฏฺฐุปฺปตฺติยํ วุตฺตํฯ ธมฺมสภายํ กิร ภิกฺขู โกสลมหาราชานํ อารพฺภ ‘‘อสุกํ นาม กุลํ ปุเพฺพ มหายสํ มหาปริวารํ อโหสิ, อิทานิ อปฺปยสํ อปฺปปริวารํ ชาต’’นฺติ กถยิํสุฯ ภควา ปุริมนเยเนว อาคนฺตฺวา เตสํ วจนํ สุตฺวา อิมํ ธมฺมเทสนํ อารภิฯ เสสํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพนฺติฯ

กลฺยาณมิตฺตตาทิวคฺควณฺณนาฯ

๙. ปมาทาทิวคฺควณฺณนา

๘๑. นวมสฺสาปิ ปฐมํ อฏฺฐุปฺปตฺติยเมว กถิตํฯ สมฺพหุลา กิร ภิกฺขู ธมฺมสภายํ นิสินฺนา กุมฺภโฆสกํ อารพฺภ ‘‘อสุกํ นาม กุลํ ปุพฺเพ อปฺปยสํ อปฺปปริวารํ อโหสิ, อิทานิ มหายสํ มหาปริวารํ ชาต’’นฺติ กถยึสุฯ สตฺถา ปุริมนเยเนว อาคนฺตฺวา เตสํ วจนํ สุตฺวา อิมํ สุตฺตํ อารภิฯ ตสฺสตฺถ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพฯ

๘๒. ทุติยาทีสุ **มหโต อนตฺถายา**ติ มหนฺตสฺส อนตฺถสฺส อตฺถายฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวาติฯ

ปมาทาทิวคฺควณฺณนาฯ

๑๐. ทุติยปมาทาทิวคฺควณฺณนา

๙๘. ทสเม **อชฺฌตฺติก**นฺติ นิยกชฺฌตฺตวเสน อชฺฌตฺติกํฯ **องฺค**นฺติ การณํฯ **อิติ กริตฺวา**ติ เอวํ กตฺวาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภิกฺขเว, อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ อตฺตโน สนฺตาเน สมุฏฺฐิตํ การณนฺติ กตฺวา น อญฺญํ เอกํ การณมฺปิ สมนุปสฺสามีติฯ

๑๑๐-๑๑๔. **พาหิร**นฺติ อชฺฌตฺตสนฺตานโต พหิ ภวํฯ **สทฺธมฺมสฺสา**ติ สุทฺธมฺมสฺส, สาสนสฺสาติ อโตฺถฯ **สโมฺมสายา**ติ วินาสายฯ **อนฺตรธานายา**ติ อปญฺญาณตฺถายฯ

๑๑๕. **ฐิติยา**ติ จิรฏฺฐิตตฺถํฯ **อสโมฺมสาย อนนฺตรธานายา**ติ วุตฺตปฏิปกฺขนเยเนว เวทิตพฺพํฯ เสสเมตฺถ จตุโกฺกฏฺฐิเก วุตฺตนยเมวฯ

๑๓๐. อิโต ปเรสุ **อธมฺมํ ธโมฺมติ ทีเปนฺตี**ติอาทีสุ สุตฺตนฺตปริยาเยน ตาว ทส กุสลกมฺมปถา ธโมฺม, ทส อกุสลกมฺมปถา อธโมฺมฯ ตถา จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺคา อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคติ สตฺตตึส โพธิปกฺขิยธมฺมา ธโมฺม นาม; ตโย สติปฏฺฐานา ตโย สมฺมปฺปธานา ตโย อิทฺธิปาทา ฉ อินฺทฺริยานิ ฉ พลานิ อฏฺฐ โพชฺฌงฺคา นวงฺคิโก มโคฺคติ จ จตฺตาโร อุปาทานา ปญฺจ นีวรณานิ สตฺต อนุสยา อฏฺฐ มิจฺฉตฺตานิ จ อยํ อธโมฺมฯ

ตตฺถ ยํกิญฺจิ เอกํ อธมฺมโกฏฺฐาสํ คเหตฺวา ‘‘อิมํ อธมฺมํ ธโมฺมติ กริสฺสาม, เอวํ อมฺหากํ อาจริยกุลํ นิยฺยานิกํ ภวิสฺสติ, มยํ จ โลเก ปากฏา ภวิสฺสามา’’ติ ตํ อธมฺมํ ‘‘ธโมฺม อย’’นฺติ กถยนฺตา **อธมฺมํ ธโมฺม**ติ ทีเปนฺติ นามฯ ตเถว ธมฺมโกฏฺฐาเสสุ เอกํ คเหตฺวา ‘‘อยํ อธโมฺม’’ติ กเถนฺตา **ธมฺมํ อธโมฺม**ติ ทีเปนฺติ นามฯ วินยปริยาเยน ปน ภูเตน วตฺถุนา โจเทตฺวา สาเรตฺวา ยถาปฏิญฺญาย กตฺตพฺพํ กมฺมํ ธโมฺม นาม, อภูเตน วตฺถุนา อโจเทตฺวา อสาเรตฺวา อปฏิญฺญาย กตฺตพฺพํ กมฺมํ อธโมฺม นามฯ

สุตฺตนฺตปริยาเยน ราควินโย โทสวินโย โมหวินโย สํวโร ปหานํ ปฏิสงฺขาติ อยํ **วินโย** นาม, ราคาทีนํ อวินโย อสํวโร อปฺปหานํ อปฏิสงฺขาติ อยํ **อวินโย** นามฯ วินยปริยาเยน วตฺถุสมฺปตฺติ, ญตฺติสมฺปตฺติ, อนุสฺสาวนสมฺปตฺติ, สีมาสมฺปตฺติ, ปริสสมฺปตฺตีติ อยํ วินโย นามฯ วตฺถุวิปตฺติ, ญตฺติวิปตฺติ, อนุสฺสาวนวิปตฺติ, สีมาวิปตฺติ ปริสวิปตฺตีติ อยํ อวินโย นามฯ

สุตฺตนฺตปริยาเยน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา…เป.… อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคติ อิทํ **ภาสิตํ ลปิตํ ตถาคเตน;** ตโย สติปฏฺฐานา ตโย สมฺมปฺปธานา ตโย อิทฺธิปาทา ฉ อินฺทฺริยานิ ฉ พลานิ อฏฺฐ โพชฺฌงฺคา นวงฺคิโก มโคฺคติ อิทํ **อภาสิตํ อลปิตํ ตถาคเตน**ฯ วินยปริยาเยน จตฺตาโร ปาราชิกา เตรส สงฺฆาทิเสสา เทฺว อนิยตา ตึส นิสฺสคฺคิยา ปาจิตฺติยาติ อิทํ ภาสิตํ ลปิตํ ตถาคเตน; ตโย ปาราชิกา จุทฺทส สงฺฆาทิเสสา ตโย อนิยตา เอกตึส นิสฺสคฺคิยา ปาจิตฺติยาติ อิทํ อภาสิตํ อลปิตํ ตถาคเตนฯ

สุตฺตนฺตปริยาเยน เทวสิกํ ผลสมาปตฺติสมาปชฺชนํ มหากรุณาสมาปตฺติสมาปชฺชนํ พุทฺธจกฺขุนา โลกโวโลกนํ อฏฺฐุปฺปตฺติวเสน สุตฺตนฺตเทสนา ชาตกกถาติ อิทํ **อาจิณฺณํ,** น เทวสิกํ ผลสมาปตฺติสมาปชฺชนํ…เป.… น ชาตกกถาติ อิทํ **อนาจิณฺณํ**ฯ วินยปริยาเยน นิมนฺติตสฺส วสฺสาวาสํ วสิตฺวา อปโลเกตฺวา จาริกาปกฺกมนํ ปวาเรตฺวา จาริกาปกฺกมนํ, อาคนฺตุ

เกหิ สทฺธึ ปฐมํ ปฏิสนฺถารกรณนฺติ อิทํ อาจิณฺณํ, ตเสฺสว อาจิณฺณสฺส อกรณํ อนาจิณฺณํ นามฯ

สุตฺตนฺตปริยาเยน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา…เป…. อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคติ อิทํ **ปญฺญตฺตํ** นาม; ตโย สติปฏฺฐานา…เป…. นวงฺคิโก มโคฺคติ อิทํ **อปญฺญตฺตํ** นามฯ วินยปริยาเยน จตฺตาโร ปาราชิกา…เป…. ตึสนิสฺสคฺคิยา ปาจิตฺติยาติ อิทํ ปญฺญตฺตํ นาม; ตโย ปาราชิกา…เป…. เอกตึส นิสฺสคฺคิยา ปาจิตฺติยาติ อิทํ อปญฺญตฺตํ นามฯ

ยํ ปเนตํ สพฺพสุตฺตานํ ปริโยสาเน **เตจิมํ สทฺธมฺมํ อนฺตรธาเปนฺตี**ติ วุตฺตํ, ตตฺถ **ปญฺจ อนฺตรธานานิ** นาม อธิคมอนฺตรธานํ, ปฏิปตฺติอนฺตรธานํ, ปริยตฺติอนฺตรธานํ, ลิงฺคอนฺตรธานํ, ธาตุอนฺตรธานนฺติ ฯ ตตฺถ **อธิคโม**ติ จตฺตาโร มคฺคา, จตฺตาริ ผลานิ, จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา, ติโสฺส วิชฺชา, ฉ อภิญฺญาติฯ โส ปริหายมาโน ปฏิสมฺภิทาโต ปฏฺฐาย ปริหายติฯ พุทฺธานํ หิ ปรินิพฺพานโต วสฺสสหสฺสเมว ปฏิสมฺภิทา นิพฺพเตฺตตุํ สโกฺกนฺติ, ตโต ปรํ ฉ อภิญฺญา, ตโต ตาปิ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา ติโสฺส วิชฺชา นิพฺพเตฺตนฺติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ตาปิ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา สุกฺขวิปสฺสกา โหนฺติฯ เอเตเนว อุปาเยน อนาคามิโน สกทาคามิโน โสตาปนฺนาติฯ เตสุ ธรเนฺตสุ อธิคโม อนนฺตรหิโต นาม น โหติฯ ปจฺฉิมกสฺส ปน โสตาปนฺนสฺส ชีวิตกฺขเยน อธิคโม อนฺตรหิโต นาม โหติฯ อิทํ **อธิคมอนฺตรธานํ** นามฯ

ปฏิปตฺติอนฺตรธานํ นาม ฌานวิปสฺสนามคฺคผลานิ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตา จตุปาริสุทฺธิสีลมตฺตํ รกฺขนฺติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ‘‘สีลํ ปริปุณฺณํ กตฺวา รกฺขาม, ปธานญฺจ อนุยุญฺชาม, น จ มคฺคํ วา ผลํ วา สจฺฉิกาตุํ สโกฺกม, นตฺถิ อิทานิ อริยธมฺมปฏิเวโธ’’ติ โวสานํ อาปชฺชิตฺวา โกสชฺชพหุลา อญฺญมญฺญํ น โจเทนฺติ น สาเรนฺติ อกุกฺกุจฺจกา โหนฺติ, ตโต ปฏฺฐาย ขุทฺทานุขุทฺทกานิ มทฺทนฺติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ปาจิตฺติยถุลฺลจฺจยานิ อาปชฺชนฺติ, ตโต ครุกาปตฺตึฯ ปาราชิกมตฺตเมว ติฏฺฐติฯ จตฺตาริ ปาราชิกานิ รกฺขนฺตานํ ภิกฺขูนํ สเตปิ สหเสฺสปิ ธรมาเน ปฏิปตฺติ อนนฺตรหิตา นาม น โหติฯ ปจฺฉิมกสฺส ปน ภิกฺขุโน สีลเภเทน วา ชีวิตกฺขเยน วา อนฺตรหิตา โหตีติ อิทํ **ปฏิปตฺติอนฺตรธานํ** นามฯ

ปริยตฺตีติ เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ สาฏฺฐกถา ปาฬิฯ ยาว สา ติฏฺฐติ, ตาว ปริยตฺติ ปริปุณฺณา นาม โหติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ราชยุวราชาโน อธมฺมิกา โหนฺติ, เตสุ อธมฺมิเกสุ ราชามจฺจาทโย อธมฺมิกา โหนฺติ, ตโต รฏฺฐชนปทวาสิโนติฯ เอเตสํ อธมฺมิกตาย เทโว น สมฺมา วสฺสติ, ตโต สสฺสานิ น สมฺปชฺชนฺติฯ เตสุ อสมฺปชฺชเนฺตสุ ปจฺจยทายกา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปจฺจเย ทาตุํ น สโกฺกนฺติ, ภิกฺขู ปจฺจเยหิ กิลมนฺตา อเนฺตวาสิเก สงฺคเหตุํ น สโกฺกนฺติฯ คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ปริยตฺติ ปริหายติ, อตฺถวเสน ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติ, ปาฬิวเสเนว ธาเรนฺติฯ ตโต คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ปาฬิมฺปิ สกลํ ธาเรตุํ น สโกฺกนฺติ, ปฐมํ อภิธมฺมปิฏกํ ปริหายติฯ ปริหายมานํ มตฺถกโต ปฏฺฐาย ปริหายติ ฯ ปฐมเมว หิ ปฏฺฐานมหาปกรณํ ปริหายติ, ตสฺมิํ ปริหีเน ยมกํ, กถาวตฺถุ, ปุคฺคลปญฺญตฺติ, ธาตุกถา, วิภโงฺค, ธมฺมสงฺคโหติฯ

เอวํ อภิธมฺมปิฏเก ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย สุตฺตนฺตปิฏกํ ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ องฺคุตฺตรนิกาโย ปริหายติ, ตสฺมิมฺปิ ปฐมํ เอกาทสกนิปาโต, ตโต ทสกนิปาโต…เป…. ตโต เอกกนิปาโตติฯ เอวํ องฺคุตฺตเร ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย สํยุตฺตนิกาโย ปริหายติฯ ปฐมํ หิ มหาวโคฺค ปริหายติ, ตโต สฬายตนวโคฺค, ขนฺธวโคฺค, นิทานวโคฺค, สคาถาวโคฺคติฯ เอวํ สํยุตฺตนิกาเย ปริหีเน มตฺถกโต ปฏฺฐาย มชฺฌิมนิกาโย ปริหายติฯ ปฐมํ หิ อุปริปณฺณาสโก ปริหายติ, ตโต มชฺฌิมปณฺณาสโก, ตโต มูลปณฺณาสโกติฯ เอวํ มชฺฌิมนิกาเย ปริหีเน มตฺถกโต

ปฏฺฐาย ทีฆนิกาโย ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ ปาถิกวคฺโค ปริหายติ, ตโต มหาวคฺโค, ตโต สีลกฺขนฺธวคฺโคติฯ เอวํ ทีฆนิกาเย ปริหีเน สุตฺตนฺตปิฏกํ ปริหีนํ นาม โหติฯ วินยปิฏเกน สทฺธึ ชาตกเมว ธาเรนฺติฯ วินยปิฏกํ ลชฺชิโนว ธาเรนฺติ, ลาภกามา ปน ''สุตฺตนฺเต กถิเตปิ สลฺลกฺเขนฺตา นตฺถี''ติ ชาตกเมว ธาเรนฺติฯ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล ชาตกมฺปิ ธาเรตุํ น สกฺโกนฺติฯ อถ เตสํ ปฐมํ เวสฺสนฺตรชาตกํ ปริหายติ, ตโต ปฏิโลมกฺกเมน ปุณฺณกชาตกํ, มหานารทชาตกนฺติ ปริโยสาเน อปณฺณกชาตกํ ปริหายติฯ เอวํ ชาตเก ปริหีเน วินยปิฏกเมว ธาเรนฺติฯ

คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล วินยปิฏกมฺปิ มตฺถกโต ปฏฺฐาย ปริหายติฯ ปฐมญฺหิ ปริวาโร ปริหายติ, ตโต ขนฺธโก, ภิกฺขุนีวิภงฺโค, มหาวิภงฺโคติ อนุกฺกเมน อุโปสถกฺขนฺธกมตฺตเมว ธาเรนฺติฯ ตทาปิ ปริยตฺติ อนฺตรหิตา น โหติฯ ยาว ปน มนุสฺเสสุ จาตุปฺปทิกคาถาปิ ปวตฺตติ, ตาว ปริยตฺติ อนนฺตรหิตาว โหติฯ ยทา สทฺโธ ปสนฺโน ราชา หตฺถิกฺขนฺเธ สุวณฺณจงฺโกฏกมฺหิ สหสฺสตฺถวิกํ ฐปาเปตฺวา ''พุทฺเธหิ กถิตํ จาตุปฺปทิกคาถํ ชานนฺโต อิมํ สหสฺสํ คณฺหตู''ติ นคเร เภรึ จราเปตฺวา คณฺหนกํ อลภิตฺวา ''เอกวารํ จราปิเต นาม สุณนฺตาปิ โหนฺติ อสฺสุณนฺตาปี''ติ ยาวตติยํ จราเปตฺวา คณฺหนกํ อลภิตฺวา ราชปุริสา ตํ สหสฺสตฺถวิกํ ปุน ราชกุลํ ปเวเสนฺติ, ตทา ปริยตฺติ อนฺตรหิตา นาม โหติฯ อิทํ **ปริยตฺติอนฺตรธานํ** นามฯ

คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล จีวรคฺคหณํ ปตฺตคฺคหณํ สมฺมิญฺชนปสารณํ อาโลกิตวิโลกิตํ น ปาสาทิกํ โหติฯ นิคณฺฐสมณา วิย อลาพุปตฺตํ ภิกฺขู ปตฺตํ อคฺคพาหาย ปกฺขิปิตฺวา อาทาย วิจรนฺติ, เอตฺตาวตาปิ ลิงฺคํ อนนฺตรหิตเมว โหติฯ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต ปน กาเล อคฺคพาหโต โอตาเรตฺวา หตฺเถน วา สิกฺกาย วา โอลมฺพิตฺวา วิจรนฺติ, จีวรมฺปิ รชนสารุปฺปํ อกตฺวา โอฏฺฐฏฺฐิวณฺณํ กตฺวา วิจรนฺติฯ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล รชนมฺปิ น โหติ ทสจฺฉินฺทนมฺปิ โอวฏฺฏิกวิชฺฌนมฺปิ, กปฺปมตฺตํ กตฺวา วฬญฺเชนฺติฯ ปุน โอวฏฺฏิกํ วิชฺฌิตฺวา กปฺปํ น กโรนฺติฯ ตโต อุภยมฺปิ อกตฺวา ทสา เฉตฺวา ปริพฺพาชกา วิย จรนฺติฯ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล ''โก อิมินา อมฺหากํ อตฺโถ''ติ ขุทฺทกํ กาสาวขณฺฑํ หตฺเถ วา คีวาย วา พนฺธนฺติ, เกเสสุ วา อลฺลียาเปนฺติ, ทารภรณํ วา กโรนฺตา กสิตฺวา วปิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปตฺวา วิจรนฺติฯ ตทา ทกฺขิณํ เทนฺตา สงฺฆํ อุทฺทิสฺส เอเตสํ เทนฺติฯ อิทํ สนฺธาย ภควตา วุตฺตํ – ''ภวิสฺสนฺติ โข, ปนานนฺท, อนาคตมทฺธานํ โคตฺรภุโน กาสาวกณฺฐา ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา, เตสุ ทุสฺสีเลสุ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ ทสฺสนฺติ, ตทาปาหํ, อานนฺท, สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ อสงฺเขยฺยํ อปฺปเมยฺยํ วทามี''ติ (ม. นิ. ๓.๓๘๐)ฯ ตโต คจฺฉนฺเต กาเล นานาวิธานิ กมฺมานิ กโรนฺตา ''ปปโญฺจ เอส, กึ อิมินา อมฺหาก''นฺติ กาสาวขณฺฑํ ฉินฺทิตฺวา อรเญฺญ ขิปนฺติฯ เอตสฺมึ กาเล ลิงฺคํ อนฺตรหิตํ นาม โหติฯ กสฺสปทสพลสฺส กิร กาลโต ปฏฺฐาย โยนกานํ เสตวตฺถํ ปารุปิตฺวา จรณํ จาริตฺตํ ชาตนฺติฯ อิทํ **ลิงฺคอนฺตรธานํ** นามฯ

ธาตุอนฺตรธานํ ปน เอวํ เวทิตพฺพํ – ตีณิ ปรินิพฺพานานิ, กิเลสปรินิพฺพานํ – ขนฺธปรินิพฺพานํ, ธาตุปรินิพฺพานนฺติฯ ตตฺถ กิเลสปรินิพฺพานํ โพธิปลฺลงฺเก อโหสิ, ขนฺธปรินิพฺพานํ กุสินารายํ, ธาตุปรินิพฺพานํ อนาคเต ภวิสฺสติฯ กถํ? ตโต ตตฺถ ตตฺถ สกฺการสมฺมานํ อลภมานา ธาตุโย พุทฺธานํ อธิฏฺฐานพเลน สกฺการสมฺมานลภนกฏฺฐานํ คจฺฉนฺติฯ คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล สพฺพฏฺฐาเนสุ สกฺการสมฺมาโน น โหติฯ สาสนสฺส หิ โอสกฺกนกาเล อิมสฺมึ ตมฺพปณฺณิทีเป สพฺพา ธาตุโย สนฺนิปติตฺวา มหาเจติยํ, ตโต นาคทีเป ราชายตนเจติยํ, ตโต โพธิปลฺลงฺกํ คมิสฺสนฺติฯ นาคภวนโตปิ เทวโลกโตปิ พฺรหฺมโลกโตปิ ธาตุโย มหาโพธิปลฺลงฺกเมว คมิสฺสนฺติฯ สาสปมตฺตาปิ ธาตุ อนฺตรา น นสฺสิสฺสติฯ สพฺพา ธาตุโย มหาโพธิมณฺเฑ สนฺนิปติตฺวา พุทฺธรูปํ คเหตฺวา โพธิมณฺเฑ ปลฺลงฺเกน นิสินฺนพุทฺธสรีรสิรึ ทเสฺสนฺติฯ ทฺวตฺตึส มหา

ปุริสลกฺขณานิ อสีติ อนุพฺยญฺชนานิ พฺยามปฺปภาติ สพฺพํ ปริปุณฺณเมว โหติฯ ตโต ยมกปาฏิหาริยทิวเส วิย ปาฏิหาริยํ กตฺวา ทเสฺสนฺติฯ ตทา มนุสฺสภูตสโตฺต นาม ตตฺถ คโต นตฺถิ, ทส สหสฺสจกฺกวาเฬ ปน เทวตา สพฺพาว สนฺนิปติตฺวา ‘‘อชฺช ทสพโล ปรินิพฺพายติ, อิโตทานิ ปฏฺฐาย อนฺธการํ ภวิสฺสตี’’ติ ปริเทวนฺติฯ อถ ธาตุสรีรโต เตโช สมุฏฺฐาย ตํ สรีรํ อปณฺณตฺติก ภาวํ คเมติฯ ธาตุสรีรโต สมุฏฺฐิตา ชาลา ยาว พฺรหฺมโลกา อุคฺคจฺฉิสฺสติ, สาสปมตฺตาย เส สายปิ ธาตุยา สติ เอกชาลาว ภวิสฺสติฯ ธาตูสุ ปริยาทานํ คตาสุ ปจฺฉิชฺชิสฺสติฯ เอวํ มหนฺตํ อานุภาวํ ทเสฺสตฺวา ธาตุโย อนฺตรธายนฺติฯ ตทา สนฺนิปติตา เทวสงฺฆา พุทฺธานํ ปรินิพฺพุต ทิวเส วิย ทิพฺพคนฺธมาลาตูริยาทีหิ สกฺการํ กตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อนาค เต อุปฺปชฺชนกํ พุทฺธํ ปสฺสิตุํ ลภิสฺสาม ภควา’’ติ วตฺวา สกสกฏฺฐานเมว คจฺฉนฺติฯ อิทํ **ธาตุ อนฺตรธานํ** นามฯ

อิมสฺส ปญฺจวิธสฺส อนฺตรธานสฺส ปริยตฺติอนฺตรธานเมว มูลํฯ ปริยตฺติยา หิ อนฺตรหิตาย ปฏิปตฺติ อนฺตรธายติ, ปริยตฺติยา ฐิตาย ปฏิปตฺติ ปติฏฺฐาติฯ เตเนว อิมสฺมิํ ทีเป จณฺฑาลติสฺ สมหาภเย สโกฺก เทวราชา มหาอุฬุมฺปํ มาเปตฺวา ภิกฺขูนํ อาโรจาเปสิ ‘‘มหนฺตํ ภยํ ภวิสฺสติ, น สมฺมา เทโว วสฺสิสฺสติ, ภิกฺขู ปจฺจเยหิ กิลมนฺตา ปริยตฺติํ สนฺธาเรตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, ปรตีรํ คนฺตฺวา อเยฺยหิ ชีวิตํ รกฺขิตุํ วฏฺฏติฯ อิมํ มหาอุฬุมฺปํ อารุยฺห คจฺฉถ, ภเนฺตฯ เยสํ เอตฺถ นิสชฺชฏฺฐานํ นปฺปโหติ, เต กฏฺฐขเณฺฑปิ อุรํ ฐเปตฺวา คจฺฉนฺตุ, สเพฺพสมฺปิ ภยํ น ภวิสฺ สตี’’ติฯ ตทา สมุทฺทตีรํ ปตฺวา สฏฺฐิ ภิกฺขู กติกํ กตฺวา ‘‘อมฺหากํ เอตฺถ คมนกิจฺจํ นตฺถิ, มยํ อิเธว หุตฺวา เตปิฏกํ รกฺขิสฺสามา’’ติ ตโต นิวตฺติตฺวา ทกฺขิณมลยชนปทํ คนฺตฺวา กนฺ ทมูลปเณฺณหิ ชีวิกํ กเปฺปนฺตา วสิํสุฯ กาเย วหเนฺต นิสีทิตฺวา สชฺฌายํ กโรนฺติ, อวหเนฺต วา ลิกํ อุสฺสาเรตฺวา ปริวาเรตฺวา สีสานิ เอกฏฺฐาเน กตฺวา ปริยตฺติํ สมฺมสนฺติฯ อิมินา นิยาเมน ทฺ วาทส สํวจฺฉรานิ สาฏฺฐกถํ เตปิฏกํ ปริปุณฺณํ กตฺวา ธารยิํสุฯ

ภเย วูปสเนฺต สตฺตสตา ภิกฺขู อตฺตโน คตฏฺฐาเน สาฏฺฐกเถ เตปิฏเก เอกกฺขรมฺปิ เอก พฺยญฺชนมฺปิ อนาเสตฺวา อิมเมว ทีปมาคมฺม กลฺลคามชนปเท มณฺฑลารามวิหารํ ปวิสิํสุฯ เถร านํ อาคมนปฺปวตฺติํ สุตฺวา อิมสฺมิํ ทีเป โอหีนา สฏฺฐิ ภิกฺขู ‘‘เถเร ปสฺสิสฺสามา’’ติ คนฺตฺวา เถเรหิ สทฺธิํ เตปิฏกํ โสเธนฺตา เอกกฺขรมฺปิ เอกพฺยญฺชนมฺปิ อสเมนฺตํ นาม น ปสฺสิํสุฯ ตสฺมิํ ฐาเน เถรานํ อยํ กถา อุทปาทิ ‘‘ปริยตฺติ นุ โข สาสนสฺส มูลํ , อุทาหุ ปฏิปตฺตี’’ติฯ ปํสุกูลิก เตฺถรา ‘‘ปฏิปตฺติมูล’’นฺติ อาหํสุ, ธมฺมกถิกา ‘‘ปริยตฺตี’’ติ ฯ อถ เน เถรา ‘‘ตุมฺหากํ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ วจนมเตฺตเนว น กโรม, ชินภาสิตํ สุตฺตํ อาหรถา’’ติ อาหํสุฯ สุตฺตํ อาหริตุํ น ภาโรติ ‘‘อิเม จ, สุภทฺท , ภิกฺขู สมฺมา วิหเรยฺยุํ, อสุโญฺญ โลโก อรหเนฺตหิ อสฺสาติ (ที. นิ. ๒.๒๑๔)ฯ ปฏิปตฺติมูลกํ, มหาราช, สตฺถุสาสนํ ปฏิปตฺติสารกํฯ ปฏิปตฺติยา ธรนฺตาย ติฏฺฐตี’’ติ (มิ. ป. ๔.๑.๗) สุตฺตํ อาหริํสุฯ อิมํ สุตฺตํ สุตฺวา ธมฺมกถิกา อตฺตโน วาทฐปนตฺถาย อิมํ สุตฺตํ อาหริํสุ –

‘‘ยาว ติฏฺฐนฺติ สุตฺตนฺตา, วินโย ยาว ทิปฺปติ;
ตาว ทกฺขนฺติ อาโลกํ, สูริเย อพฺภุฏฺฐิเต ยถาฯ

‘‘สุตฺตเนฺตสุ อสเนฺตสุ, ปมุเฏฺฐ วินยมฺหิ จ;
ตโม ภวิสฺสติ โลเก, สูริเย อตฺถงฺคเต ยถาฯ

‘‘สุตฺตเนฺต รกฺขิเต สเนฺต, ปฏิปตฺติ โหติ รกฺขิตา;
ปฏิปตฺติยํ ฐิโต ธีโร, โยคเกฺขมา น ธํสตี’’ติฯ

อิมสฺมึ สุตฺต อาหเฏ ปํสุกูลิกเตฺถรา ตุณฺหี อเหสุํ, ธมฺมกถิกเตฺถรานํเยว วจนํ ปุรโต อโหสิฯ ยถา หิ ควสตสฺส วา ควสหสฺสสฺส วา อนฺตเร ปเวณิปาลิกาย เธนุยา อสติ โส วํโส สา ปเวณิ น ฆฏียติ, เอวเมวํ อารทฺธวิปสฺสกานํ ภิกฺขูนํ สเตปิ สหเสฺสปิ สํวิชฺชมาเน ปริยตฺติยา อสติ อริยมคฺคปฏิเวโธ นาม น โหติฯ ยถา จ นิธิกุมฺภิยา ชานนตฺถาย ปาสาณปิเฏฺฐ อกฺขเรสุ ฐปิเตสุ ยาว อกฺขรานิ ธรนฺติ, ตาว นิธิกุมฺภิ นฏฺฐา นาม น โหติฯ เอวเมวํ ปริยตฺติยา ธรมานาย สาสนํ อนฺตรหิตํ นาม น โหตีติฯ

ทุติยปมาทาทิวคฺควณฺณนาฯ

๑๑. อธมฺมวคฺควณฺณนา

๑๔๐. เอกาทสเม วเคฺค **อธมฺมํ อธโมฺม**ติอาทีนิ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพานิฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวาติฯ

อธมฺมวคฺควณฺณนาฯ

๑๒. อนาปตฺติวคฺควณฺณนา

๑๕๐. ทฺวาทสเม ปน **อนาปตฺตึ อาปตฺตี**ติอาทีสุ ‘‘อนาปตฺติ อชานนฺตสฺส อเถยฺยจิตฺตสฺส นมรณาธิปฺปายสฺส อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺส นโมจนาธิปฺปายสฺสา’’ติ ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตา อนาปตฺติ **อนาปตฺติ** นาม, ‘‘ชานนฺตสฺส เถยฺยจิตฺตสฺสา’’ติอาทินา นเยน วุตฺตา อาปตฺติ **อาปตฺติ** นาม, ปญฺจาปตฺติกฺขนฺธา **ลหุกาปตฺติ** นาม, เทฺว อาปตฺติกฺขนฺธา **ครุกาปตฺติ** นามฯ เทฺว อาปตฺติกฺขนฺธา **ทุฏฺฐุลฺลาปตฺติ** นาม, ปญฺจาปตฺติกฺขนฺธา **อทุฏฺฐุลฺลาปตฺติ** นามฯ ฉ อาปตฺติกฺขนฺธา **สาวเสสาปตฺติ** นาม, เอโก ปาราชิกาปตฺติกฺขโนฺธ **อนวเสสาปตฺติ** นามฯ **สปฺปฏิกมฺมาปตฺติ** นาม สาวเสสาปตฺติเยว, **อปฺปฏิกมฺมาปตฺติ** นาม อนวเสสาปตฺติเยวฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานเมวาติฯ

อนาปตฺติวคฺควณฺณนาฯ

๑๓. เอกปุคฺคลวคฺควณฺณนา

๑๗๐. เอกปุคฺคลวคฺคสฺส ปฐเม **เอกปุคฺคโล**ติ เอโก ปุคฺคโลฯ เอตฺถ **เอโก**ติ ทุติยาทิปฏิกฺเขปโตฺถ คณนปริเจฺฉโทฯ **ปุคฺคโล**ติ สมฺมุติกถา, น ปรมตฺถกถาฯ พุทฺธสฺส หิ ภควโต ทุวิธา เทสนา – สมฺมุติเทสนา, ปรมตฺถเทสนา จาติฯ ตตฺถ ''ปุคฺคโล สโตฺต อิตฺถี ปุริโส ขตฺติโย พฺราหฺมโณ เทโว มาโร''ติ เอวรูปา **สมฺมุติเทสนา,** ''อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ขนฺธา ธาตู อายตนานิ สติปฏฺฐานา''ติ เอวรูปา **ปรมตฺถเทสนา**ฯ ตตฺถ ภควา เย สมฺมุติวเสน เทสนํ สุตฺวา อตฺถํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา โมหํ ปหาย วิเสสํ อธิคนฺตุํ สมตฺถา, เตสํ สมฺมุติเทสนํ เทเสติฯ เย ปน ปรมตฺถวเสน เทสนํ สุตฺวา อตฺถํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา โมหํ ปหาย วิเสสมธิคนฺตุํ สมตฺถา, เตสํ ปรมตฺถเทสนํ เทเสติฯ

ตตฺรายํ อุปมา – ยถา หิ เทสภาสากุสโล ติณฺณํ เวทานํ อตฺถสํวณฺณนโก อาจริโย เย ทมิฬภาสาย วุเตฺต อตฺถํ ชานนฺติ, เตสํ ทมิฬภาสาย อาจิกฺขติฯ เย อนฺธภาสาทีสุ อญฺญตราย ภาสาย , เตสํ ตาย ตาย ภาสายฯ เอวํ เต มาณวกา เฉกํ พฺยตฺตํ อาจริยมาคมฺม ขิปฺปเมว สิปฺปํ อุคฺคณฺหนฺติฯ ตตฺถ อาจริโย วิย พุโทฺธ ภควา, ตโย เวทา วิย กเถตพฺพภาเว ฐิตานิ ตีณิ ปิฏกานิ, เทสภาสาโกสลฺลมิว สมฺมุติปรมตฺถโกสลฺลํ, นานาเทสภาสา มาณวกา วิย สมฺมุติปรมตฺถวเสน ปฏิวิชฺฌนสมตฺถา เวเนยฺยสตฺตา, อาจริยสฺส ทมิฬภาสาทิอาจิกฺขนํ วิย ภควโต สมฺมุติปรมตฺถวเสน เทสนา เวทิตพฺพาฯ อาห เจตฺถ –

> ''ทุเว สจฺจานิ อกฺขาสิ, สมฺพุโทฺธ วทตํ วโร;
> สมฺมุติํ ปรมตฺถญฺจ, ตติยํ นุปลพฺภติฯ
>
> ''สเงฺกตวจนํ สจฺจํ, โลกสมฺมุติการณา;
> ปรมตฺถวจนํ สจฺจํ, ธมฺมานํ ภูตการณาฯ
>
> ''ตสฺมา โวหารกุสลสฺส, โลกนาถสฺส สตฺถุโน;
> สมฺมุติํ โวหรนฺตสฺส, มุสาวาโท น ชายตี''ติฯ

อปิจ อฏฺฐหิ การเณหิ ภควา ปุคฺคลกถํ กเถติ – หิโรตฺตปฺปทีปนตฺถํ, กมฺมสฺสกตาทีปนตฺถํ, ปจฺจตฺตปุริสการทีปนตฺถํ, อานนฺตริยทีปนตฺถํ, พฺรหฺมวิหารทีปนตฺถํ, ปุเพฺพนิวาสทีปนตฺถํ, ทกฺขิณาวิสุทฺธิทีปนตฺถํ, โลกสมฺมุติยา อปฺปหานตฺถญฺจาติฯ ''ขนฺธธาตุอายตนานิ หิริยนฺติ โอตฺตปฺปนฺตี''ติ หิ วุเตฺต มหาชโน น ชานาติ, สโมฺมหมาปชฺชติ, ปฏิสตฺตุ โหติ ''กิมิทํ ขนฺธธาตุอายตนานิ หิริยนฺติ โอตฺตปฺปนฺติ นามา''ติ? ''อิตฺถี หิริยติ โอตฺตปฺปติ, ปุริโส ขตฺติโย พฺราหฺมโณ เทโว มาโร''ติ วุเตฺต ปน ชานาติ, น สโมฺมหมาปชฺชติ, น ปฏิสตฺตุ โหติฯ ตสฺมา ภควา **หิโรตฺตปฺปทีปนตฺถํ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

''ขนฺธา กมฺมสฺสกา, ธาตุโย อายตนานี''ติ วุเตฺตปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมา ภควา **กมฺมสฺสกตาทีปนตฺถํ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

''เวฬุวนาทโย มหาวิหารา ขเนฺธหิ การาปิตา, ธาตูหิ อายตเนหี''ติ วุเตฺตปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมา ภควา **ปจฺจตฺตปุริสการทีปนตฺถํ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

‘‘ขนฺธา มาตรํ ชีวิตา โวโรเปนฺติ, ปิตรํ, อรหนฺตํ, รุหิรุปฺปาทกมฺมํ, สงฺฆเภทกมฺมํ กโรนฺติ, ธาตุโย อายตนานี’’ติ วุเตฺตปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมา ภควา **อานนฺตริยทีปนตฺถํ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

‘‘ขนฺธา เมตฺตายนฺติ, ธาตุโย อายตนานี’’ติ วุเตฺตปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมา ภควา **พฺรหฺมวิหารทีปนตฺถํ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

‘‘ขนฺธา ปุเพฺพนิวาสมนุสฺสรนฺติ, ธาตุโย อายตนานี’’ติ วุเตฺตปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมา ภควา **ปุเพฺพนิวาสทีปนตฺถํ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

‘‘ขนฺธา ทานํ ปฏิคฺคณฺหนฺติ, ธาตุโย อายตนานี’’ติ วุเตฺตปิ มหาชโน น ชานาติ, สโมฺมหํ อาปชฺชติ, ปฏิสตฺตุ โหติ ‘‘กิมิทํ ขนฺธธาตุอายตนานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ นามา’’ติ? ‘‘ปุคฺคลา ปฏิคฺคณฺหนฺติ สีลวโนฺต กลฺยาณธมฺมา’’ติ วุเตฺต ปน ชานาติ, น สโมฺมหํ อาปชฺชติ, น ปฏิสตฺตุ โหติฯ ตสฺมา ภควา **ทกฺขิณาวิสุทฺธิทีปนตฺถํ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

โลกสมฺมุติญฺจ พุทฺธา ภควโนฺต นปฺปชหนฺติ, โลกสมญฺญาย โลกนิรุตฺติยา โลกาภิลาเป ฐิตาเยว ธมฺมํ เทเสนฺติฯ ตสฺมา ภควา **โลกสมฺมุติยา อปฺปหานตฺถมฺปิ** ปุคฺคลกถํ กเถติฯ

อิติ เอโก จ โส ปุคฺคโล จาติ **เอกปุคฺคโล**ฯ เกนเฏฺฐน เอกปุคฺคโล? อสทิสเฏฺฐน คุณวิสิฏฺฐเฏฺฐน อสมสมเฏฺฐนาติฯ โส หิ ทสนฺนํ ปารมีนํ ปฏิปาฏิยา อาวชฺชนํ อาทิํ กตฺวา โพธิสมฺภารคุเณหิ เจว พุทฺธคุเณหิ จ เสสมหาชเนน อสทิโสติ **อสทิสเฏฺฐนปิ** เอกปุคฺคโลฯ เย จสฺส เต คุณา, เต เสสสตฺตานํ คุเณหิ วิสิฏฺฐาติ **คุณวิสิฏฺฐเฏฺฐนปิ** เอกปุคฺคโลฯ ปุริมกา สมฺมาสมฺพุทฺธา สพฺพสเตฺตหิ อสมา, เตหิ สทฺธิํ อยเมว เอโก รูปกายคุเณหิ เจว นามกายคุเณหิ จ สโมติ **อสมสมเฏฺฐนปิ** เอกปุคฺคโลฯ

โลเกติ ตโย โลกา – สตฺตโลโก, โอกาสโลโก, สงฺขารโลโกติฯ เตสํ วิตฺถารกถา วิสุทฺธิมเคฺค (วิสุทฺธิ. ๑.๑๓๕-๑๓๖) วุตฺตาฯ เตสุ อิธ สตฺตโลโก อธิเปฺปโตฯ สตฺตโลเก อุปฺปชฺชมาโนปิ เจส น เทวโลเก, น พฺรหฺมโลเก, มนุสฺสโลเกเยว อุปฺปชฺชติฯ มนุสฺสโลเกปิ น อญฺญสฺมิํ จกฺกวาเฬ, อิมสฺมิํเยว จกฺกวาเฬ อุปฺปชฺชติฯ ตตฺราปิ น สพฺพฏฺฐาเนสุฯ

‘‘ปุรตฺถิมาย ทิสาย คชงฺคลํ นาม นิคโม, ตสฺส ปเรน มหาสาลา, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ปุรตฺถิมทกฺขิณาย ทิสาย สลฺลวตี นาม นที, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ทกฺขิณาย ทิสาย เสตกณฺณิกํ นาม นิคโม, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ปจฺฉิมาย ทิสาย ถูณํ นาม พฺราหฺมณคาโม, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ อุตฺตราย ทิสาย อุสีรทฺธโช นาม ปพฺพโต, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌ’’ติ (มหาว. ๒๕๙) เอวํ ปริจฺฉิเนฺน อายามโต ติโยชนสเต วิตฺถารโต อฑฺฒเตยฺยโยชนสเต ปริเกฺขปโต นวโยชนสเต มชฺฌิมเทเส อุปฺปชฺชติฯ น เกวลญฺจ ตถาคโตว, ปเจฺจกพุทฺธา อคฺคสาวกา อสีติ มหาเถรา พุทฺธมาตา พุทฺธปิตา จกฺกวตฺตี ราชา อเญฺญ จ สารปฺปตฺตา พฺราหฺมณคหปติกา เอเตฺถว อุปฺปชฺชนฺติฯ

อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชตีติ อิทํ ปน อุภยมฺปิ วิปฺปกตวจนเมวฯ อุปฺปชฺชมาโน พหุชนหิตาย อุปฺปชฺชติ, น อเญฺญน การเณนาติ เอวํ ปเนตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เอวรูปเญฺจตฺถ

ลกฺขณํ น สกฺกา เอตํ อเญฺญน สทฺทลกฺขเณน ปฏิพาหิตุํฯ

อปิจ อุปฺปชฺชมาโน นาม, อุปฺปชฺชติ นาม, อุปฺปนฺโน นามาติ อยเมตฺถ เภโท เวทิตพฺโพฯ เอส หิ ทีปงฺกรปาทมูลโต ปฏฺฐาย ลทฺธพฺยากรโณ พุทฺธการเก ธมฺเม ปริเยสนฺโต ทส ปารมิโย ทิสฺวา ‘‘อิเม ธมฺมา มยา ปูเรตพฺพา’’ติ กตสนฺนิฏฺฐาโน ทานปารมึ ปูเรนฺโตปิ **อุปฺปชฺชมาโน** นามฯ สีลปารมี…เป.… อุเปกฺขาปารมีติ อิมา ทส ปารมิโย ปูเรนฺโตปิ, ทส อุปปารมิโย ปูเรนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ ทส ปรมตฺถปารมิโย ปูเรนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโนว นามฯ ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ อตฺตตฺถจริยํ ญาตตฺถจริยํ โลกตฺถจริยํ ปูรยมาโนปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺขฺยยฺยานิ พุทฺธการเก ธมฺเม มตฺถกํ ปาเปนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ เวสฺสนฺตรตฺตภาวํ ปหาย ตุสิตปุเร ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา สฏฺฐิวสฺสสตสหสฺสาธิกา สตฺตปญฺญาสวสฺสโกฏิโย ติฏฺฐนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ เทวตาหิ ยาจิโต ปญฺจมหาวิโลกิตํ วิโลเกตฺวา มหามายาเทวิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหนฺโตปิ, อนูนาธิเก ทส มาเส คพฺภวาสํ วสนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ เอกูนตึส วสฺสานิ อคารมชฺเฌ ติฏฺฐนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขมฺเม จ อานิสํสํ ทิสฺวา ราหุลภทฺทสฺส ชาตทิวเส ฉนฺนสหาโย กณฺฑกํ วาหนวรํ อารุยฺห นิกฺขมนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโนว นามฯ ตีณิ รชฺชานิ อติกฺกมนฺโตปิ อโนมานทีตีเร ปพฺพชนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ ฉพฺพสฺสานิ มหาปธานํ กโรนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโน นามฯ ปริปกฺกคเต ญาเณ โอฬาริกาหารํ อาหรนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโนว นามฯ สายนฺหสมเย วิสาขปุณฺณมาย มหาโพธิมณฺฑํ อารุยฺห มารพลํ วิธเมตฺวา ปฐมยาเม ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสริตฺวา มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุํ ปริโสเธตฺวา ปจฺฉิมยามสมนนฺตเร ทฺวาทสงฺคํ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ อนุโลมปฏิโลมโต สมฺมสิตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิวิชฺฌนฺโตปิ อุปฺปชฺชมาโนว นามฯ โสตาปตฺติผลกฺขเณปิ สกทาคามิมคฺคกฺขเณปิ สกทาคามิผลกฺขเณปิ อนาคามิมคฺคกฺขเณปิ อนาคามิผลกฺขเณปิ อุปฺปชฺชมาโนว นามฯ อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ปน **อุปฺปชฺชติ** นามฯ อรหตฺตผลกฺขเณ **อุปฺปนฺโน** นามฯ พุทฺธานํ หิ สาวกานํ วิย น ปฏิปาฏิยา อิทฺธิวิธญาณาทีนิ อุปฺปชฺชนฺติ, สเหว ปน อรหตฺตมคฺเคน สกโลปิ สพฺพญฺญุตญฺญาณาทิ คุณราสิ อาคโตว นาม โหติฯ ตสฺมา เต นิปฺผตฺตสพฺพกิจฺจตฺตา อรหตฺตผลกฺขเณ อุปฺปนฺนา นาม โหนฺติฯ อิมสฺมิมฺปิ สุตฺเต อรหตฺตผลกฺขณํเยว สนฺธาย ‘‘อุปฺปชฺชตี’’ติ เวทิตพฺพ, อุปฺปนฺโน โหตีติ อยเมฺหตฺถ อตฺโถฯ

พหุชนหิตายาติ มหาชนสฺส หิตตฺถาย อุปฺปชฺชติฯ **พหุชนสุขายา**ติ มหาชนสฺส สุขตฺถาย อุปฺปชฺชติฯ **โลกานุกมฺปายา**ติ สตฺตโลกสฺส อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติฯ กตรสตฺตโลกสฺสาติ? โย ตถาคตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อมตปานํ ปิวิตฺวา ธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิ, ตสฺสฯ ภควตา หิ มหาโพธิมณฺเฑ สตฺตสตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา โพธิมณฺฑา อิสิปตนํ อาคมฺม ‘‘เทฺวเม, ภิกฺขเว, อนฺตา ปพฺพชิเตน น เสวิตพฺพา’’ติ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺเต (มหาว. ๑๓; สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑) เทสิเต อายสฺมตา อญฺญาสิโกณฺฑญฺญตฺเถเรน สทฺธึ อฏฺฐารสโกฏิสงฺขา พฺรหฺมาโน อมตปานํ ปิวึสุ, เอตสฺส สตฺตโลกสฺส อนุกมฺปาย อุปฺปนฺโนฯ ปญฺจมทิวเส อนตฺตลกฺขณสุตฺตนฺตปริโยสาเน (มหาว. ๒๐; สํ. นิ. ๓.๕๙) ปญฺจวคฺคิยา เถรา อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ, เอตสฺสปิ สตฺตโลกสฺส อนุกมฺปาย อุปฺปนฺโนฯ ตโต ยสทารกปฺปมุเข ปญฺจปญฺญาส ปุริเส อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปสิ, ตโต กปฺปาสิกวนสณฺเฑ ตึส ภทฺทวคฺคิเย ตโย มคฺเค จ ตีณิ ผลานิ จ สมฺปาเปสิ, เอตสฺสปิ สตฺตโลกสฺส อนุกมฺปาย อุปฺปนฺโนฯ คยาสีเส อาทิตฺตปริยายสุตฺตปริโยสาเน (มหาว. ๕๔) ชฏิลสหสฺสํ อรหตฺเต ปติฏฺฐาเปสิ, ตาลฏฺฐิวเน พิมฺพิสารปฺปมุขา เอกาทส นหุตา พฺราหฺมณคหปติกา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ, เอกํ นหุตํ สรเณสุ ปติฏฺฐิตํฯ ติโรกุฏฺฏอนุโมทนาวสาเน จตุราสีติยา ปาณสหเสฺสหิ อมตปานํ ปีตํฯ สุมนมาลา

การสมาคเม จตุราสีติยา จฯ ธนปาลกสมาคเม ทสหิ ปาณสหเสฺสหิ, ขทิรงฺคารชาตกสมาคเม จตุราสีติยา ปาณสหเสฺสหิ, ชมฺพุกอาชีวกสมาคเม จตุราสีติยา จฯ อานนฺทเสฏฺฐิสมาคเม จตุราสีติยา จ ปาณสหเสฺสหิ อมตปานํ ปีตํฯ ปาสาณกเจติเย ปารายนสุตฺตนฺตกถาทิวเส จุทฺทส โกฏิโย อมตปานํ ปีวึสุฯ ยมกปาฏิหาริยทิวเส วีสติ ปาณโกฏิโย, ตาวตึสภวเน ปณฺฑุกมฺพลสิลาย นิสีทิตฺวา มาตรํ กายสกฺขึ กตฺวา สตฺตปฺปกรณํ อภิธมฺมํ เทเสนฺตสฺส อสีติ ปาณโกฏิโย, เทโวโรหเน ตึส ปาณโกฏิโย, สกฺกปญฺหสุตฺตเนฺต อสีติ เทวตาสหสฺสานิ อมตปานํ ปีวึสุฯ มหาสมยสุตฺตเนฺต มงฺคลสุตฺตเนฺต จูฬราหุโลวาเท สมจิตฺตปฏิปทายาติ อิเมสุ จตูสุ ฐาเนสุ อภิสมยํ ปตฺตสตฺตานํ ปริเจฺฉโท นตฺถิฯ เอตสฺสปิ สตฺตโลกสฺส อนุกมฺปาย อุปฺปโนฺนติฯ ยาวชฺชทิวสา อิโต ปรํ อนาคเต จ สาสนํ นิสฺสาย สคฺคโมกฺขมเคฺค ปติฏฺฐหนฺตานํ วเสนาปิ อยมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

เทวมนุสฺสานนฺติ น เกวลํ เทวมนุสฺสานํเยว, อวเสสานํ นาคสุปณฺณาทีนมฺปิ อตฺถาย หิตาย สุขาเยว อุปฺปโนฺนฯ สเหตุกปฏิสนฺธิเก ปน มคฺคผลสจฺฉิกิริยาย ภเพฺพ ปุคฺคเล ทเสฺสตุํ เอตํ วุตฺตํฯ ตสฺมา เอเตสมฺปิ อตฺถาย หิตาย สุขาเยว อุปฺปโนฺนติ เวทิตโพฺพฯ

กตโม เอกปุคฺคโลติ อยํ ปุจฺฉาฯ ปุจฺฉา จ นาเมสา ปญฺจวิธา โหติ – อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา, ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา, วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉา, อนุมติปุจฺฉา, กเถตุกมฺยตาปุจฺฉาติฯ

ตาสํ อิทํ นานตฺตํ – กตมา **อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา**? ปกติยา ลกฺขณํ อญฺญาตํ โหติ อทิฏฺฐํ อตุลิตํ อตีริตํ อวิภูตํ อภาวิตํฯ ตสฺส ญาณาย ทสฺสนาย ตุลนาย ตีรณาย วิภูตตฺถาย วิภาวนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉาฯ

กตมา **ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา**? ปกติยา ลกฺขณํ ญาตํ โหติ ทิฏฺฐํ ตุลิตํ ตีริตํ วิภูตํ วิภาวิตํฯ โส อเญฺญหิ ปณฺฑิเตหิ สทฺธึ สํสนฺทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉาฯ

กตมา **วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉา**? ปกติยา สํสยปกฺขโนฺต โหติ วิมติปกฺขโนฺต เทฺวฬฺหกชาโต ‘‘เอวํ นุ โข, น นุ โข, กึ นุ โข, กถํ นุ โข’’ติฯ โส วิมติเจฺฉทนตฺถาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ, อยํ วิมติเจฺฉทนา ปุจฺฉาฯ

กตมา **อนุมติปุจฺฉา**? ภควา หิ ภิกฺขูนํ อนุมติยา ปญฺหํ ปุจฺฉติ – ‘‘ตํ กึ มญฺญถ, ภิกฺขเว, รูปํ นิจฺจํ วา อนิจฺจํ วา’’ติ? ‘‘อนิจฺจํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ, ทุกฺขํ วา ตํ สุขํ วา’’ติ? ‘‘ทุกฺขํ, ภเนฺต’’ฯ ‘‘ยํ ปนานิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, กลฺลํ นุ โข ตํ สมนุปสฺสิตุํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’ติ? ‘‘โน เหตํ, ภเนฺต’’ติ, อยํ อนุมติปุจฺฉาฯ

กตมา **กเถตุกมฺยตาปุจฺฉา**? ภควา ภิกฺขูนํ กเถตุกมฺยตาย ปญฺหํ ปุจฺฉติ – ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, สติปฏฺฐานาฯ กตเม จตฺตาโร’’ติ? อยํ กเถตุกมฺยตาปุจฺฉาติฯ

ตตฺถ พุทฺธานํ ปุริมา ติโสฺส ปุจฺฉา นตฺถิฯ กสฺมา? พุทฺธานํ หิ ตีสุ อทฺธาสุ กิญฺจิ สงฺขตํ อทฺธาวิมุตฺตํ วา อสงฺขตํ อทิฏฺฐํ อชานิตํ อตุลิตํ อตีริตํ อวิภูตํ อวิภาวิตํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา เตสํ อทิฏฺฐโชตนาปุจฺฉา นตฺถิฯ ยํ ปน ภควตา อตฺตโน ญาเณน ปฏิวิทฺธํ, ตสฺส อเญฺญน สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา สทฺธึ สํสนฺทนกิจฺจํ นตฺถิฯ เตนสฺส ทิฏฺฐสํสนฺทนาปุจฺฉา นตฺถิฯ ยสฺมา ปเนส อกถํกถี ติณฺณวิจิกิโจฺฉ สพฺพธเมฺมสุ วิหตสํสโย,

เตนสฺส วิมติเจฺฉทนาปุจฺฉา นตฺถิฯ อิตรา ปน เทฺว ปุจฺฉา ภควโต อตฺถิ, ตาสุ อยํ กเถตุกมฺย ตาปุจฺฉาติ เวทิตพฺพาฯ

อิทานิ ตาย ปุจฺฉาย ปุฏฺฐํ เอกปุคฺคลํ วิภาเวนฺโต **ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ**ติ อาหฯ ตตฺถ **ตถาคโต**ติ อฏฺฐหิ การเณหิ ภควา ตถาคโต – ตถา อาคโตติ ตถาคโต, ตถา คโตติ ตถาคโต, ตถลกฺขณํ อาคโตติ ตถาคโต, ตถธมฺเม ยาถาวโต อภิสมฺพุทฺโธติ ตถาคโต, ตถทสฺสิตาย ตถาคโต, ตถวาทิตาย ตถาคโต, ตถาการิตาย ตถาคโต, อภิภวนฏฺเฐน ตถาคโตติฯ

กถํ ภควา **ตถา อาคโตติ ตถาคโต**? ยถา สพฺพโลกหิตาย อุสฺสุกฺกมาปนฺนา ปุริมกา สมฺมาสมฺพุทฺธา อาคตา, ยถา วิปสฺสี ภควา อาคโต, ยถา สิขี ภควา, ยถา เวสฺสภู ภควา, ยถา กกุสนฺโธ ภควา, ยถา โกณาคมโน ภควา, ยถา กสฺสโป ภควา อาคโตติฯ กึ วุตฺตํ โหติ? เยน อภินีหาเรน เอเต ภควนฺโต อาคตา, เตเนว อมฺหากมฺปิ ภควา อาคโตฯ อถ วา ยถา วิปสฺสี ภควา…เป.… ยถา กสฺสโป ภควา ทานปารมึ ปูเรตฺวา, สีลเนกฺขมฺมปญฺญาวีริยขนฺติสจฺจาธิฏฺฐานเมตฺตาอุเปกฺขาปารมึ ปูเรตฺวา อิมา ทส ปารมิโย, ทส อุปปารมิโย, ทส ปรมตฺถปารมิโยติ สมตึส ปารมิโย ปูเรตฺวา, องฺคปริจฺจาคํ นยนธนรชฺชปุตฺตทารปริจฺจาคนฺติ อิเม ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชิตฺวา, ปุพฺพโยคปุพฺพจริยธมฺมกฺขานญาตตฺถจริยาทโย ปูเรตฺวา พุทฺธิจริยาย โกฏึ ปตฺวา อาคโต, ตถา อมฺหากมฺปิ ภควา อาคโตฯ ยถา จ วิปสฺสี ภควา …เป.… กสฺสโป ภควา จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน จตฺตาโร อิทฺธิปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ ปญฺจ พลานิ สตฺต โพชฺฌงฺเค อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวตฺวา พฺรูเหตฺวา อาคโต, ตถา อมฺหากมฺปิ ภควา อาคโตติ ตถาคโตฯ

> ‘‘ยเถว โลกมฺหิ วิปสฺสิอาทโย,
> สพฺพญฺญุภาวํ มุนโย อิธาคตา;
> ตถา อยํ สกฺยมุนีปิ อาคโต,
> ตถาคโต วุจฺจติ เตน จกฺขุมา’’ติฯ

เอวํ ตถา อาคโตติ ตถาคโตฯ

กถํ **ตถา คโตติ ตถาคโต**? ยถา สมฺปติชาโต วิปสฺสี ภควา คโต…เป.… กสฺสโป ภควา คโตฯ กถญฺจ โส คโตติ? โส หิ สมฺปติชาโตว สเมหิ ปาเทหิ ปถวิยํ ปติฏฺฐาย อุตฺตราภิมุโข สตฺตปทวีติหาเรน คโตฯ ยถาห – ‘‘สมฺปติชาโต, อานนฺท, โพธิสตฺโต สเมหิ ปาเทหิ ปถวิยํ ปติฏฺฐหิตฺวา อุตฺตราภิมุโข สตฺตปทวีติหาเรน คจฺฉติ เสตมฺหิ ฉตฺเต อนุธาริยมาเน, สพฺพา จ ทิสา อนุวิโลเกติ, อาสภิญฺจ วาจํ ภาสติ ‘อโคฺคหมสฺมิ โลกสฺส, เชฏฺโฐหมสฺมิ โลกสฺส, เสฏฺโฐหมสฺมิ โลกสฺส, อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว’’’ติ (ม. นิ. ๓.๒๐๗)ฯ ตญฺจสฺส คมนํ ตถํ อโหสิ อวิตถํ อเนเกสํ วิเสสาธิคมานํ ปุพฺพนิมิตฺตภาเวนฯ ยญฺหิ โส สมฺปติชาโตว สเมหิ ปาเทหิ ปติฏฺฐหิ, อิทมสฺส จตุริทฺธิปาทปฏิลาภสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, อุตฺตราภิมุขภาโว ปน สพฺพโลกุตฺตรภาวสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, สตฺตปทวีติหาโร สตฺตโพชฺฌงฺครตนปฏิลาภสฺส, ‘‘สุวณฺณทณฺฑา วีติปตนฺติ จามรา’’ติ (สุ. นิ. ๖๙๓) เอตฺถ วุตฺตจามรุเกฺขโป ปน สพฺพติตฺถิยนิมฺมถนสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, เสตจฺฉตฺตธารณํ อรหตฺตผลวิมุตฺติวรวิมลเสตจฺฉตฺตปฏิลาภสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, สพฺพทิสานุวิโลกนํ สพฺพญฺญุตานาวรณญาณปฏิลาภสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, อาสภิวาจาภาสนํ อปฺปฏิวตฺติยวรธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํฯ ตถา อยํ ภควาปิ คโตฯ

ตญฺจสฺส คมนํ กถํ อโหสิ อวิตถํ เตสํเยว วิเสสาธิคมานํ ปุพฺพนิมิตฺตภาเวนฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘มุหุตฺตชาโตว ควมฺปตี ยถา,
> สเมหิ ปาเทหิ ผุสี วสุนฺธรํ;
> โส วิกฺกมี สตฺต ปทานิ โคตโม,
> เสตญฺจ ฉตฺตํ อนุธารยุํ มรูฯ

> ‘‘คนฺตฺวาน โส สตฺต ปทานิ โคตโม,
> ทิสา วิโลเกสิ สมา สมนฺตโต;
> อฏฺฐงฺคุเปตํ คิรมพฺภุทีรยิ,
> สีโห ยถา ปพฺพตมุทฺธนิฏฺฐิโต’’ติฯ

เอวํ ตถา คโตติ ตถาคโตฯ

อถ วา ยถา วิปสฺสี ภควา…เป.… ยถา กสฺสโป ภควา, อยมฺปิ ภควา ตเถว เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทํ ปหาย คโต, อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ, อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ, อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ, ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ ปหาย คโต, ญาเณน อวิชฺชํ ปทาเลตฺวา คโต, ปาโมชฺเชน อรตึ วิโนเทตฺวา, ปฐมชฺฌาเนน นีวรณกวาฏํ อุคฺฆาเฏตฺวา, ทุติยชฺฌาเนน วิตกฺกวิจารํ วูปสเมตฺวา, ตติยชฺฌาเนน ปีตึ วิราเชตฺวา, จตุตฺถชฺฌาเนน สุขทุกฺขํ ปหาย, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญาปฏิฆสญฺญานานตฺตสญฺญาโย สมติกฺกมิตฺวา, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อากาสานญฺจายตนสญฺญํ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ สมติกฺกมิตฺวา คโตฯ

อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสญฺญํ ปหาย, ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสญฺญํ, อนตฺตานุปสฺสนาย อตฺตสญฺญํ, นิพฺพิทานุปสฺสนาย นนฺทึ, วิราคานุปสฺสนาย ราคํ, นิโรธานุปสฺสนาย สมุทยํ, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทานํ, ขยานุปสฺสนาย ฆนสญฺญํ, วยานุปสฺสนาย อายูหนํ, วิปริณามานุปสฺสนาย ธุวสญฺญํ, อนิมิตฺตานุปสฺสนาย นิมิตฺตสญฺญํ, อปฺปณิหิตานุปสฺสนาย ปณิธึ, สุญฺญตานุปสฺสนาย อภินิเวสํ, อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย สาราทานาภินิเวสํ, ยถาภูตญาณทสฺสเนน สโมฺมหาภินิเวสํ, อาทีนวานุปสฺสนาย อาลยาภินิเวสํ, ปฏิสงฺขานุปสฺสนาย อปฺปฏิสงฺขํ, วิวฏฺฏานุปสฺสนาย สํโยคาภินิเวสํ, โสตาปตฺติมคฺเคน ทิเฏฺฐกเฏฺฐ กิเลเส ภญฺชิตฺวา, สกทาคามิมคฺเคน โอฬาริเก กิเลเส ปหาย, อนาคามิมคฺเคน อณุสหคเต กิเลเส สมุคฺฆาเตตฺวา, อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลเส สมุจฺฉินฺทิตฺวา คโตฯ เอวมฺปิ ตถา คโตติ ตถาคโตฯ

กถํ **ตถลกฺขณํ อาคโตติ ตถาคโต**? ปถวีธาตุยา กกฺขฬตฺตลกฺขณํ ตถํ อวิตถํ, อาโปธาตุยา ปคฺฆรณลกฺขณํ, เตโชธาตุยา อุณฺหตฺตลกฺขณํ, วาโยธาตุยา วิตฺถมฺภนลกฺขณํ, อากาสธาตุยา อสมฺผุฏฺฐลกฺขณํ, วิญฺญาณธาตุยา วิชานนลกฺขณํฯ

รูปสฺส รุปฺปนลกฺขณํ, เวทนาย เวทยิตลกฺขณํ, สญฺญาย สญฺชานนลกฺขณํ, สงฺขารานํ อภิสงฺขรณลกฺขณํ, วิญฺญาณสฺส วิชานนลกฺขณํฯ

วิตกฺกสฺส อภินิโรปนลกฺขณํ, วิจารสฺส อนุมชฺชนลกฺขณํ, ปีติยา ผรณลกฺขณํ, สุขสฺส สาตลกฺขณํ, จิเตฺตกคฺคตาย อวิเกฺขปลกฺขณํ, ผสฺสสฺส ผุสนลกฺขณํฯ

สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิโมกฺขลกฺขณํ, วีริยินฺทฺริยสฺส ปคฺคหลกฺขณํ, สตินฺทฺริยสฺส อุปฏฺฐาน ลกฺขณํ, สมาธินฺทฺริยสฺส อวิเกฺขปลกฺขณํ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส ปชานนลกฺขณํฯ

สทฺธาพลสฺส อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยลกฺขณํ, วีริยพลสฺส โกสเชฺช, สติพลสฺส มุฏฺฐสฺสเจฺจ, สมาธิพลสฺส อุทฺธเจฺจ, ปญฺญาพลสฺส อวิชฺชาย อกมฺปิยลกฺขณํฯ

สติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฏฺฐานลกฺขณํ, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปวิจยลกฺขณํ, วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปคฺคหลกฺขณํ, ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ผรณลกฺขณํ, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วูปสมลกฺขณํ , สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อวิเกฺขปลกฺขณํ, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปฏิสงฺขาน ลกฺขณํฯ

สมฺมาทิฏฺฐิยา ทสฺสนลกฺขณํ, สมฺมาสงฺกปฺปสฺส อภินิโรปนลกฺขณํ, สมฺมาวาจาย ปริคฺคหลกฺขณํ, สมฺมากมฺมนฺตสฺส สมุฏฺฐานลกฺขณํ, สมฺมาอาชีวสฺส โวทานลกฺขณํ, สมฺมาวายามสฺส ปคฺคหลกฺขณํ, สมฺมาสติยา อุปฏฺฐานลกฺขณํ, สมฺมาสมาธิสฺส อวิเกฺขปลกฺขณํฯ

อวิชฺชาย อญฺญาณลกฺขณํ, สงฺขารานํ เจตนาลกฺขณํ, วิญฺญาณสฺส วิชานนลกฺขณํ, นามสฺส นมนลกฺขณํ, รูปสฺส รุปฺปนลกฺขณํ, สฬายตนสฺส อายตนลกฺขณํ, ผสฺสสฺส ผุสนลกฺขณํ, เวทนาย เวทยิตลกฺขณํ, ตณฺหาย เหตุลกฺขณํ, อุปาทานสฺส คหณลกฺขณํ, ภวสฺส อายูหน ลกฺขณํ, ชาติยา นิพฺพตฺติลกฺขณํ, ชราย ชีรณลกฺขณํ, มรณสฺส จุติลกฺขณํฯ

ธาตูนํ สุญฺญตาลกฺขณํ, อายตนานํ อายตนลกฺขณํ, สติปฏฺฐานานํ อุปฏฺฐานลกฺขณํ, สมฺมปฺปธานานํ ปทหนลกฺขณํ, อิทฺธิปาทานํ อิชฺฌนลกฺขณํ, อินฺทฺริยานํ อธิปติลกฺขณํ, พลานํ อกมฺปิยลกฺขณํ, โพชฺฌงฺคานํ นิยฺยานลกฺขณํ, มคฺคสฺส เหตุลกฺขณํฯ

สจฺจานํ ตถลกฺขณํ, สมถสฺส อวิเกฺขปลกฺขณํ, วิปสฺสนาย อนุปสฺสนาลกฺขณํ, สมถวิปสฺสนานํ เอกรสลกฺขณํ, ยุคนทฺธานํ อนติวตฺตนลกฺขณํฯ

สีลวิสุทฺธิยา สํวรณลกฺขณํ, จิตฺตวิสุทฺธิยา อวิเกฺขปลกฺขณํ, ทิฏฺฐิวิสุทฺธิยา ทสฺสน ลกฺขณํฯ

ขเย ญาณสฺส สมุเจฺฉทลกฺขณํ, อนุปฺปาเท ญาณสฺส ปสฺสทฺธิลกฺขณํฯ

ฉนฺทสฺส มูลลกฺขณํ, มนสิการสฺส สมุฏฺฐานลกฺขณํ, ผสฺสสฺส สโมธานลกฺขณํ, เวทนาย สโมสรณลกฺขณํ, สมาธิสฺส ปมุขลกฺขณํ, สติยา อาธิปเตยฺยลกฺขณํ, ปญฺญาย ตตุตฺตริยลกฺขณํ , วิมุตฺติยา สารลกฺขณํ, อมโตคธสฺส นิพฺพานสฺส ปริโยสานลกฺขณํ ตถํ อวิตถํฯ เอวํ ตถลกฺขณํ ญาณคติยา อาคโต อวิรชฺฌิตฺวา ปโตฺต อนุปฺปโตฺตติ ตถาคโตฯ เอวํ ตถลกฺขณํ อาคโตติ ตถาคโตฯ

กถํ **ตถธเมฺม ยาถาวโต อภิสมฺพุโทฺธติ ตถาคโต**? ตถธมฺมา นาม จตฺตาริ อริยสจฺจานิฯ ยถาห – ‘‘จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, ตถานิ อวิตถานิ อนญฺญถานิฯ กตมานิ จตฺตาริ? ‘อิทํ ทุกฺข’นฺติ, ภิกฺขเว, ตถเมตํ อวิตถเมตํ อนญฺญถเมต’’นฺติ (สํ. นิ. ๕.๑๐๙๐) วิตฺถาโรฯ ตานิ จ

ภควา อภิสมฺพุโทฺธ, ตสฺมา ตถานํ อภิสมฺพุทฺธตฺตา ตถาคโตติ วุจฺจติฯ อภิสโมฺพธโตฺถ หิ เอตฺถ คตสโทฺทฯ

อปิจ ชรามรณสฺส ชาติปจฺจยสมฺภูตสมุทาคตโฎฺฐ ตโถ อวิตโถ อนญฺญโถ…เป…. สงฺขารานํ อวิชฺชาปจฺจยสมฺภูตสมุทาคตโฎฺฐ ตโถ อวิตโถ อนญฺญโถฯ ตถา อวิชฺชาย สงฺขารานํ ปจฺจยโฎฺฐ, สงฺขารานํ วิญฺญาณสฺส ปจฺจยโฎฺฐ…เป…. ชาติยา ชรามรณสฺส ปจฺจยโฎฺฐ ตโถ อวิตโถ อนญฺญโถฯ ตํ สพฺพํ ภควา อภิสมฺพุโทฺธฯ ตสฺมาปิ ตถานํ ธมฺมานํ อภิสมฺพุทฺธตฺตา ตถาคโตติ วุจฺจติฯ เอวํ ตถธเมฺม ยาถาวโต อภิสมฺพุโทฺธติ ตถาคโตฯ

กถํ **ตถทสฺสิตาย ตถาคโต**? ภควา ยํ สเทวเก โลเก…เป…. สเทวมนุสฺสาย อปริมาณาสุ โลกธาตูสุ อปริมาณานํ สตฺตานํ จกฺขุทฺวาเร อาปาถํ อาคจฺฉนฺตํ รูปารมฺมณํ นาม อตฺถิ, ตํ สพฺพาการโต ชานาติ ปสฺสติฯ เอวํ ชานตา ปสฺสตา จ เตน ตํ อิฎฺฐานิฎฺฐาทิวเสน วา ทิฎฺฐสุตมุตวิญฺญาเตสุ ลพฺภมานกปทวเสน วา ‘‘กตมํ ตํ รูปํ รูปายตนํ? ยํ รูปํ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย วณฺณนิภา สนิทสฺสนํ สปฺปฎิฆํ นีลํ ปีตก’’นฺติอาทินา (ธ. ส. ๖๑๖) นเยน อเนเกหิ นาเมหิ เตรสหิ วาเรหิ เทฺวปญฺญาสาย นเยหิ วิภชฺชมานํ ตถเมว โหติ, วิตถํ นตฺถิฯ เอส นโย โสตทฺวาราทีสุปิ อาปาถมาคจฺฉเนฺตสุ สทฺทาทีสุฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา – ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, สเทวกสฺส โลกสฺส…เป…. สเทวมนุสฺสาย ทิฎฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา, ตมหํ ชานามิ, ตมหํ อพฺภญฺญาสิํ, ตํ ตถาคตสฺส วิทิตํ, ตํ ตถาคโต น อุปฎฺฐาสี’’ติ (อ. นิ. ๔.๒๔)ฯ เอวํ ตถทสฺสิตาย ตถาคโตฯ ตตฺถ ตถทสฺสีอเตฺถ ตถาคโตติ ปทสมฺภโว เวทิตโพฺพฯ

กถํ **ตถวาทิตาย ตถาคโต**? ยํ รตฺติํ ภควา โพธิมเณฺฑ อปราชิตปลฺลเงฺก นิสิโนฺน ติณฺณํ มารานํ มตฺถกํ มทฺทิตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธ, ยญฺจ รตฺติํ ยมกสาลานํ อนฺตเร อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ, เอตฺถนฺตเร ปญฺจจตฺตาลีสวสฺสปริมาเณ กาเล ปฐมโพธิยาปิ มชฺฌิมโพธิยาปิ ปจฺฉิมโพธิยาปิ ยํ ภควตา ภาสิตํ สุตฺตํ เคยฺยํ…เป…. เวทลฺลํ, สพฺพํ ตํ อตฺถโต จ พฺยญฺชนโต จ อนุปวชฺชํ อนูนํ อนธิกํ สพฺพาการปริปุณฺณํ ราคมทนิมฺมทนํ โทสโมหมทนิมฺมทนํ, นตฺถิ ตตฺถ วาลคฺคมตฺตมฺปิ อวกฺขลิตํ, สพฺพํ ตํ เอกมุทฺทิกาย ลญฺฉิตํ วิย เอกนาฬิกาย มิตํ วิย เอกตุลาย ตุลิตํ วิย จ ตถเมว โหติ อวิตถํฯ เตนาห – ‘‘ยญฺจ, จุนฺท, รตฺติํ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุชฺฌติ, ยญฺจ รตฺติํ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ, ยํ เอตสฺมิํ อนฺตเร ภาสติ ลปติ นิทฺทิสติ, สพฺพํ ตํ ตเถว โหติ โน อญฺญถาฯ ตสฺมา ตถาคโตติ วุจฺจตี’’ติ (ที. นิ. ๓.๑๘๘)ฯ คทโตฺถ หิ เอตฺถ คตสโทฺทฯ เอวํ ตถวาทิตาย ตถาคโตฯ

อปิจ อาคทนํ อาคโท, วจนนฺติ อโตฺถฯ ตโถ อวิปรีโต อาคโท อสฺสาติ ทการสฺส ตการํ กตฺวา ตถาคโตติ เอวเมฺปตสฺมิํ อเตฺถ ปทสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ

กถํ **ตถาการิตาย ตถาคโต**? ภควโต หิ วาจาย กาโย อนุโลเมติ กายสฺสปิ วาจา, ตสฺมา ยถาวาที ตถาการี ยถาการี ตถาวาที จ โหติฯ เอวํ ภูตสฺส จสฺส ยถา วาจา, กาโยปิ ตถา คโต, ปวโตฺตติ อโตฺถฯ ยถา จ กาโย, วาจาปิ ตถา คตาติ ตถาคโตฯ เตเนวาห – ‘‘ยถาวาที, ภิกฺขเว, ตถาคโต ตถาการี, ยถาการี ตถาวาทีฯ อิติ ยถาวาที ตถาการี, ยถาการี ตถาวาทีฯ ตสฺมา ‘ตถาคโต’ติ วุจฺจตี’’ติ (อ. นิ. ๔.๒๓)ฯ เอวํ ตถาการิตาย ตถาคโตฯ

กถํ **อภิภวนฏฺเฐน ตถาคโต**? อุปริ ภวคฺคํ เหฏฺฐา อวีจึ ปริยนฺตํ กตฺวา ติริยํ อปริมาณาสุ โลกธาตูสุ สพฺพสตฺเต อภิภวติ สีเลนปิ สมาธินาปิ ปญฺญายปิ วิมุตฺติยาปิ, น ตสฺส ตุลา วา ปมาณํ วา อตฺถิ, อตุโล อปฺปเมยฺโย อนุตฺตโร ราชราโช เทวเทโว สกฺกานมติสกฺโก พฺรหฺมานมติพฺรหฺมาฯ เตนาห – ‘‘สเทวเก โลเก, ภิกฺขเว…เป.… สเทวมนุสฺสาย ตถาคโต อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุ ทโส วสวตฺตีฯ ตสฺมา ‘ตถาคโต’ติ วุจฺจตี’’ติ (อ. นิ. ๔.๒๓)ฯ

ตเตฺรวํ ปทสิทฺธิ เวทิตพฺพา – อคโท วิย อคโทฯ โก ปเนส? เทสนาวิลาโส เจว ปุญฺญุสฺสโย จฯ เตน เหส มหานุภาโว ภิสกฺโก ทิพฺพาคเทน สเปฺป วิย สพฺพปรปฺปวาทิโน สเทวกญฺจ โลกํ อภิภวติฯ อิติ สพฺพโลกาภิภวเน ตโถ อวิปรีโต เทสนาวิลาโส เจว ปุญฺญุสฺสโย จ อคโท อสฺสาติ ทการสฺส ตการํ กตฺวา ตถาคโตติ เวทิตโพฺพฯ เอวํ อภิภวนฏฺเฐน ตถาคโตฯ

อปิจ ตถาย คโตติปิ ตถาคโต, ตถํ คโตติปิ ตถาคโต, คโตติ อวคโต อตีโต ปโตฺต ปฏิปโนฺนติ อโตฺถฯ ตตฺถ สกลโลกํ ตีรณปริญฺญาย ตถาย คโต อวคโตติ ตถาคโตฯ โลกสมุทยํ ปหานปริญฺญาย ตถาย คโต อตีโตติ ตถาคโต, โลกนิโรธํ สจฺฉิกิริยาย ตถาย คโต ปโตฺตติ ตถาคโต, โลกนิโรธคามินิํ ปฏิปทํ ตถาย คโต ปฏิปโนฺนติ ตถาคโตฯ เตน ยํ วุตฺตํ ภควตา –

> ‘‘โลโก, ภิกฺขเว, ตถาคเตน อภิสมฺพุโทฺธ, โลกสฺมา ตถาคโต วิสํยุโตฺตฯ โลกสมุทโย, ภิกฺขเว, ตถาคเตน อภิสมฺพุโทฺธ, โลกสมุทโย ตถาคตสฺส ปหีโนฯ โลกนิโรโธ, ภิกฺขเว, ตถาคเตน อภิสมฺพุโทฺธ, โลกนิโรโธ ตถาคตสฺส สจฺฉิกโตฯ โลกนิโรธคามินี ปฏิปทา, ภิกฺขเว, ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา, โลกนิโรธคามินี ปฏิปทา ตถาคตสฺส ภาวิตาฯ ยํ, ภิกฺขเว, สเทวกสฺส โลกสฺส…เป.… สพฺพํ ตํ ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธํฯ ตสฺมา ‘ตถาคโต’ติ วุจฺจตี’’ติ (อ. นิ. ๔.๒๓)ฯ

ตสฺสปิ เอวํ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อิทมฺปิ จ ตถาคตสฺส ตถาคตภาวทีปเน มุขมตฺตเมวฯ สพฺพากาเรน ปน ตถาคโตว ตถาคตสฺส ตถาคตภาวํ วเณฺณยฺยฯ

อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธติ ปททฺวเย ปน อารกตฺตา, อรีนํ อรานญฺจ หตตฺตา, ปจฺจยาทีนํ อรหตฺตา, ปาปกรเณ รหาภาวาติ อิเมหิ ตาว การเณหิ อรหนฺติ เวทิตโพฺพฯ สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตา ปน **สมฺมาสมฺพุโทฺธ**ติ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปเนตํ ปททฺวยํ วิสุทฺธิมเคฺค (วิสุทฺธิ. ๑.๑๒๓ อาทโย) พุทฺธานุสฺสติวณฺณนายํ ปกาสิตนฺติฯ

๑๗๑. ทุติเย **ปาตุภาโว**ติ อุปฺปตฺติ นิปฺผตฺติฯ **ทุลฺลโภ โลกสฺมิ**นฺติ อิมสฺมิํ สตฺตโลเก ทุลฺลโภ สุทุลฺลโภ ปรมทุลฺลโภฯ กสฺมา ทุลฺลโภติ? เอกวารํ ทานปารมิํ ปูเรตฺวา พุเทฺธน ภวิตุํ น สกฺกา, เทฺว วาเร ทส วาเร วีสติ วาเร ปญฺญาส วาเร วารสตํ วารสหสฺสํ วารสตสหสฺสํ วารโกฏิสตสหสฺสมฺปิ ทานปารมิํ ปูเรตฺวา พุเทฺธน ภวิตุํ น สกฺกา, ตถา เอกทิวสํ เทฺว ทิวเส ทส ทิวเส วีสติ ทิวเส ปญฺญาส ทิวเส ทิวสสตํ ทิวสสหสฺสํ ทิวสสตสหสฺสํ ทิวสโกฏิสตสหสฺสํ ฯ เอกมาสํ เทฺว มาเส…เป.… มาสโกฏิสตสหสฺสํฯ เอกสํวจฺฉรํ เทฺว สํวจฺฉเร…เป.… สํวจฺฉรโกฏิสตสหสฺสํฯ เอกกปฺปํ เทฺว กเปฺป…เป.… กปฺปโกฏิสตสหสฺสํฯ กปฺปานํ เอกํ อสเงฺขฺยยฺยํ เทฺว อสเงฺขฺยยฺยานิ ตีณิ อสเงฺขฺยยฺยานิ ทานปารมิํ ปูเรตฺวา พุเทฺธน ภวิตุํ น สกฺกาฯ สีลปารมีเนกฺขมฺมปารมี…เป.… อุเปกฺขาปารมีสุปิ เอเสว นโยฯ ปจฺฉิมโกฏิยา ปน กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสเงฺขฺยยฺยานิ ทส ปารมิโย ปูเรตฺวา พุเทฺธน ภวิตุํ สกฺกาติ อิมินา การเณน ทุลฺลโภฯ

๑๗๒. ตติเย **อจฺฉริยมนุสฺส**ติ อจฺฉริโย มนุสฺโส ฯ อจฺฉริโยติ อนฺธสฺส ปพฺพตาโรหณํ วิย นิจฺจํ น โหตีติ อโตฺถ ฯ อยํ ตาว สทฺทนโย ฯ อยํ ปน อฏฺฐกถานโย – อจฺฉราโยคฺคติ อจฺฉริโย, อจฺฉรํ ปหริตฺวา ปสฺสิตพฺพติ อโตฺถ ฯ อปิจ ''ตถาคตสฺส, ภิกฺขเว, อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปาตุภาวา จตฺตาโร อจฺฉริยา อพฺภุตา ธมฺมา ปาตุภวนฺตี''ติ (อ. นิ. ๔.๑๒๗) เอวมาทีหิ อเนเกหิ อจฺฉริยพฺภุตธมฺเมหิ สมนฺนาคตตฺตาปิ อจฺฉริยมนุสฺโส ฯ อาจิณฺณมนุสฺสติปิ อจฺฉริยมนุสฺโส ฯ

อภินีหารสฺส หิ สมฺปาทเก อฏฺฐ ธมฺเม สโมธาเนตฺวา เอกพุทฺธสฺส สมฺมุเข มหาโพธิมเณฺฑ มานสํ พนฺธิตฺวา นิสชฺชนํ นาม น อญฺญสฺส กสฺสจิ อาจิณฺณํ, สพฺพญฺญุโพธิสตฺตเสฺสว อาจิณฺณํ ฯ ตถา พุทฺธานํ สนฺติเก พฺยากรณํ ลภิตฺวา อนิวตฺตเกน หุตฺวา วีริยาธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐาย พุทฺธการกธมฺมานํ ปูรณมฺปิ น อญฺญสฺส กสฺสจิ อาจิณฺณํ, สพฺพญฺญุโพธิสตฺตเสฺสว อาจิณฺณํ ฯ ตถา ปารมิโย คพฺภํ คณฺหาเปตฺวา เวสฺสนฺตรตฺตภาวสทิเส อตฺตภาเว ฐตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตานํ หตฺถีนํ สตฺตสตานิ อสฺสานํ สตฺตสตานีติ เอวํ สตฺตสตกมหาทานํ ทตฺวา ชาลิกุมารสทิสํ ปุตฺตํ, กณฺหาชินาสทิสํ ธีตรํ, มทฺทีเทวิสทิสํ ภริยญฺจ ทานมุเข นิยฺยาเตตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ทุติเย อตฺตภาเว ตุสิตภวเน ปฏิสนฺธิคฺคหณมฺปิ น อญฺญสฺส กสฺสจิ อาจิณฺณํ, สพฺพญฺญุโพธิสตฺตเสฺสว อาจิณฺณํ ฯ ตุสิตปุเร ยาวตายุกํ ฐตฺวา เทวตานํ อายาจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปญฺจมหาวิโลกนํ วิโลเกตฺวา สตสฺส สมฺปชานสฺส ตุสิตปุรา จวิตฺวา มหาโภคกุเล ปฏิสนฺธิคฺคหณมฺปิ น อญฺญสฺส กสฺสจิ อาจิณฺณํ, สพฺพญฺญุโพธิสตฺตเสฺสว อาจิณฺณํ ฯ ตถา ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวเส ทสสหสฺสิโลกธาตุกมฺปนมฺปิ, สตสฺส สมฺปชานสฺส มาตุกุจฺฉิยํ นิวาโสปิ, สตสฺส สมฺปชานสฺส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนทิวเส ทสสหสฺสิโลกธาตุกมฺปนมฺปิ, สมฺปติชาตสฺส สตฺตปทวีติหารคมนมฺปิ, ทิพฺพเสตจฺฉตฺต. ธารณมฺปิ, ทิพฺพวาฬพีชนุกฺเขโปปิ, สพฺพทิสาสุ สีหวิโลกนํ วิโลเกตฺวา อตฺตนา ปฏิสมํ กญฺจิ สตฺตํ อทิสฺวา ''อโคฺคหมสฺมิ โลกสฺสา''ติ เอวํ สีหนาทนทนมฺปิ, ปริปากคเต ญาเณ มหาสมฺปตฺตึ ปหาย มหาภินิกฺขมนมฺปิ, มหาโพธิมเณฺฑ ปลฺลงฺเกน นิสินฺนสฺส มารวิชยํ อาทึ กตฺวา ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติทิพฺพจกฺขุวิโสธนานิ กตฺวา ปจฺจูสสมเย สพฺพญฺญุตญฺญาณคุณราสิปฏิวิทฺธกฺขเณ ทสสหสฺสิโลกธาตุกมฺปนมฺปิ, ปฐมธมฺมเทสนาย อนุตฺตรํ ติปริวฏฺฏํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนมฺปีติ เอวมาทิ สพฺพํ น อญฺญสฺส กสฺสจิ อาจิณฺณํ, สพฺพญฺญุพุทฺธเสฺสว อาจิณฺณํ ฯ เอวํ อาจิณฺณมนุสฺสติปิ อจฺฉริยมนุสฺโส ฯ

๑๗๓. จตุเตฺถ **กาลกิริยา**ติ เอกสฺมึ กาเล ปากฏา กิริยาติ กาลกิริยา ฯ ตถาคโต หิ ปญฺจจตฺตาลีส วสฺสานิ ฐตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ ปญฺจ นิกาเย นวงฺคํ สตฺถุสาสนํ จตุราสีติ ธมฺมกฺขนฺธสหสฺสานิ ปกาเสตฺวา มหาชนํ นิพฺพานนินฺนํ นิพฺพานโปณํ กตฺวา ยมกสาลานมนฺตเร นิปโนฺน ภิกฺขุสงฺฆํ อามเนฺตตฺวา อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา สโต สมฺปชาโน อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ ฯ อยมสฺส กิริยา ยาวชฺชตนา ปากฏาติ เอกสฺมึ กาเล ปากฏา กิริยาติ กาลกิริยา ฯ **อนุตปฺปา โหตี**ติ อนุตาปกรา โหติ ฯ ตตฺถ จกฺกวตฺติรโญฺญ กาลกิริยา เอกจกฺกวาเฬ เทวมนุสฺสานํ อนุตาปกรา โหติ ฯ พุทฺธานํ กาลกิริยา ทสสหสฺสจกฺกวาเฬสุ เทวมนุสฺสานํ อนุตาปกรา โหติ ฯ เตน วุตฺตํ – ''พหุโน ชนสฺส อนุตปฺปา โหตี''ติ ฯ

๑๗๔. ปญฺจเม **อทุติโย**ติ ทุติยสฺส พุทฺธสฺส อภาวา อทุติโย ฯ จตฺตาโร หิ พุทฺธา สุตพุโทฺธ, จตุสจฺจพุโทฺธ, ปเจฺจกพุโทฺธ, สพฺพญฺญุพุโทฺธติ ฯ ตตฺถ พหุสฺสุโต ภิกฺขุ **สุตพุโทฺธ** นาม ฯ ขีณาสโว **จตุสจฺจพุโทฺธ** นาม ฯ กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ เทฺว อสเงฺขฺยยฺยานิ ปารมิโย ปูเรตฺวา สามํ ปฏิวิทฺธปเจฺจกโพธิญาโณ **ปเจฺจกพุโทฺธ** นาม ฯ กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ วา อฏฺฐ วา โสฬส วา อสเงฺขฺยยฺยานิ ปารมิโย ปูเรตฺวา ติณฺณํ มารานํ มตฺถกํ มทฺทิตฺวา ปฏิ

วิทฺธสพฺพญฺญุตญฺญาโณ **สพฺพญฺญุพุโทฺธ** นามฯ อิเมสุ จตูสุ พุเทฺธสุ สพฺพญฺญุพุโทฺธว อทฺุติโย นามฯ น หิ เตน สทฺธึ อโญฺญ สพฺพญฺญุพุโทฺธ นาม อุปฺปชฺชติฯ

อสหาโยติ อตฺตภาเวน วา ปฏิวิทฺธธมฺเมหิ วา สทิโส สหาโย นาม อสฺส นตฺถีติ อสหาโยฯ ‘‘ลทฺธสหาโย โข ปน โส ภควา เสขานเญฺจว ปฏิปทาน’’นฺติ อิมินา ปน ปริยาเยน เสขาเสขา พุทฺธานํ สหายา นาม โหนฺติฯ **อปฺปฏิโม**ติ ปฏิมา วุจฺจติ อตฺตภาโว, ตสฺส อตฺตภาวสทิสา อญฺญา ปฏิมา นตฺถีติ อปฺปฏิโมฯ ยาปิ จ มนุสฺสา สุวณฺณรชตาทิมยา ปฏิมา กโรนฺติ, ตาสุ วาลคฺคมตฺตมฺปิ โอกาสํ ตถาคตสฺส อตฺตภาวสทิสํ กาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถีติ สพฺพถาปิ อปฺปฏิโมฯ

อปฺปฏิสโมติ อตฺตภาเวเนวสฺส ปฏิสโม นาม โกจิ นตฺถีติ อปฺปฏิสโมฯ **อปฺปฏิภาโค**ติ เย ตถาคเตน ‘‘จตฺตาโร สติปฏฺฐานา’’ติอาทินา นเยน ธมฺมา เทสิตา, เตสุ ‘‘น จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, ตโย วา ปญฺจ วา’’ติอาทินา นเยน ปฏิภาคํ กาตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถีติ อปฺปฏิภาโคฯ **อปฺปฏิปุคฺคโล**ติ อโญฺญ โกจิ ‘‘อหํ พุโทฺธ’’ติ เอวํ ปฏิญฺญํ กาตุํ สมโตฺถ ปุคฺคโล นตฺถีติ อปฺปฏิปุคฺคโลฯ **อสโม**ติ อปฺปฏิปุคฺคลตฺตาว สพฺพสเตฺตหิ อสโมฯ **อสมสโม**ติ อสมา วุจฺจนฺติ อตีตานาคตา สพฺพญฺญุพุทฺธา, เตหิ อสเมหิ สโมติ อสมสโมฯ

ทฺวิปทานํ อโคฺคติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อปทานํ ทฺวิปทานํ จตุปฺปทานํ พหุปฺปทานํ รูปีนํ อรูปีนํ สญฺญีนํ อสญฺญีนํ เนวสญฺญีนาสญฺญีนํ สตฺตานํ อโคฺควฯ กสฺมา อิธ ทฺวิปทานํ อโคฺคติ วุโตฺต? เสฏฺฐตรวเสนฯ อิมสฺมิญฺหิ โลเก เสโฏฺฐ นาม อุปฺปชฺชมาโน อปทจตุปฺปทพหุปฺปเทสุ น อุปฺปชฺชติ, ทฺวิปเทสุเยว อุปฺปชฺชติฯ กตรทฺวิปเทฺวสูติ? มนุเสฺสสุ เจว เทเวสุ จฯ มนุเสฺสสุ อุปฺปชฺชมาโน ติสหสฺสิมหาสหสฺสิโลกธาตุํ วเส วเตฺตตุํ สมโตฺถ พุโทฺธ หุตฺวา อุปฺปชฺชติฯ เทเวสุ อุปฺปชฺชมาโน ทสสหสฺสิโลกธาตุํ วสวตฺตี มหาพฺรหฺมา หุตฺวา อุปฺปชฺชติฯ โส ตสฺส กปฺปิยการโก วา อารามิโก วา สมฺปชฺชติฯ อิติ ตโตปิ เสฏฺฐตรวเสเนส ทฺวิปทานํ อโคฺคติ วุโตฺตฯ

๑๗๕-๑๘๖. ฉฏฺฐาทีสุ **เอกปุคฺคลสฺส, ภิกฺขเว, ปาตุภาวา มหโต จกฺขุสฺส ปาตุภาโว โหตี**ติ, ภิกฺขเว, เอกปุคฺคลสฺส ตถาคตสฺส อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปาตุภาเวน มหนฺตสฺส จกฺขุสฺส ปาตุภาโว โหติฯ ตสฺมึ ปุคฺคเล ปาตุภูเต ตํ ปาตุภูตเมว โหติ, น วินา ตสฺส ปาตุภาเวน ปาตุภวติฯ **ปาตุภาโว**ติ อุปฺปตฺติ นิปฺผตฺติฯ กตมสฺส จกฺขุสฺสาติ? ปญฺญาจกฺขุสฺสฯ กีวรูปสฺสาติ? สาริปุตฺตเตฺถรสฺส วิปสฺสนาปญฺญาสทิสสฺส มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส สมาธิปญฺญาสทิสสฺสาติฯ **อาโลกา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ อุภินฺนํ อคฺคสาวกานํ ปญฺญาอาโลกสทิโสเยว หิ เอตฺถ อาโลโก, ปญฺญาโอภาสสทิโสเยว โอภาโส อธิเปฺปโตฯ ‘‘มหโต จกฺขุสฺส, มหโต อาโลกสฺส, มหโต โอภาสสฺสา’’ติ อิมานิ จ ปน ตีณิปิ โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกานิ กถิตานีติ เวทิตพฺพานิฯ

ฉนฺนํ อนุตฺตริยานนฺติ อุตฺตริตรวิรหิตานํ ฉนฺนํ อุตฺตมธมฺมานํฯ ตตฺถ ทสฺสนานุตฺตริยํ, สวนานุตฺตริยํ, ลาภานุตฺตริยํ, สิกฺขานุตฺตริยํ, ปาริจริยานุตฺตริยํ, อนุสฺสตานุตฺตริยนฺติ อิมานิ ฉ อนุตฺตริยานิฯ อิเมสํ ปาตุภาโว โหตีติ อโตฺถฯ อายสฺมา หิ อานนฺทเตฺถโร สายํปาตํ ตถาคตํ จกฺขุวิญฺญาเณน ทฏฺฐุํ ลภติ, อิทํ **ทสฺสนานุตฺตริยํ**ฯ อโญฺญปิ โสตาปโนฺน วา สกทาคามี วา อนาคามี วา อานนฺทเตฺถโร วิย ตถาคตํ ทสฺสนาย ลภติ, อิทมฺปิ ทสฺสนานุตฺตริยํ ฯ อปโร ปน ปุถุชฺชนกลฺยาณโก อานนฺทเตฺถโร วิย ทสพลํ ทสฺสนาย ลภิตฺวา ตํ ทสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปาเปติฯ อิทํ ทสฺสนเมว นาม, มูลทสฺสนํ ปน ทสฺสนานุตฺตริยํ นามฯ

อานนฺทตฺเถโรเยว จ อภิกฺขณํ ทสพลสฺส วจนํ โสตวิญฺญาเณน โสตุํ ลภติ, อิทํ **สวนานุตฺตริยํ**ฯ อเญฺญปิ โสตาปนฺนาทโย อานนฺทตฺเถโร วิย ตถาคตสฺส วจนํ สวนาย ลภนฺติ, อิทมฺปิ สวนานุตฺตริยํฯ อปโร ปน ปุถุชฺชนกลฺยาณโก อานนฺทตฺเถโร วิย ตถาคตสฺส วจนํ โสตุํ ลภิตฺวา ตํ สวนํ วเฑฺฒตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปาเปติฯ อิทํ สวนเมว นาม, มูลสวนํ ปน สวนานุตฺตริยํ นามฯ

อานนฺทตฺเถโรเยว จ ทสพเล สทฺธํ ปฏิลภติ, อิทํ **ลาภานุตฺตริยํ**ฯ อเญฺญปิ โสตาปนฺนาทโย อานนฺทตฺเถโร วิย ทสพเล สทฺธาปฏิลาภํ ลภนฺติ, อิทมฺปิ ลาภานุตฺตริยํฯ อปโร ปน ปุถุชฺชนกลฺยาณโก อานนฺทตฺเถโร วิย ทสพเล สทฺธาปฏิลาภํ ลภิตฺวา ตํ ลาภํ วเฑฺฒตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปาเปติ, อยํ ลาโภเยว นาม, มูลลาโภ ปน ลาภานุตฺตริยํ นามฯ

อานนฺทตฺเถโรเยว จ ทสพลสฺส สาสเน ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขติ, อิทํ **สิกฺขานุตฺตริยํ**ฯ อเญฺญปิ โสตาปนฺนาทโย อานนฺทตฺเถโร วิย ทสพลสฺส สาสเน ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขนฺติ, อิทมฺปิ สิกฺขานุตฺตริยํฯ อปโร ปน ปุถุชฺชนกลฺยาณโก อานนฺทตฺเถโร วิย ทสพลสฺส สาสเน ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขิตฺวา ตา สิกฺขา วเฑฺฒตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปาเปติฯ อยํ สิกฺขาเยว นาม, มูลสิกฺขา ปน สิกฺขานุตฺตริยํ นามฯ

อานนฺทตฺเถโรเยว จ อภิณฺหํ ทสพลํ ปริจรติ, อิทํ **ปาริจริยานุตฺตริยํ**ฯ อเญฺญปิ โสตาปนฺนาทโย อานนฺทตฺเถโร วิย อภิณฺหํ ทสพลํ ปริจรนฺติ, อิทมฺปิ ปาริจริยานุตฺตริยํฯ อปโร ปน ปุถุชฺชนกลฺยาณโก อานนฺทตฺเถโร วิย ทสพลํ ปริจริตฺวา ตํ ปาริจริยํ วเฑฺฒตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปาเปติ, อยํ ปาริจริยาเยว นาม, มูลปาริจริยา ปน ปาริจริยานุตฺตริยํ นามฯ

อานนฺทตฺเถโรเยว จ ทสพลสฺส โลกิยโลกุตฺตเร คุเณ อนุสฺสรติ, อิทํ **อนุสฺสตานุตฺตริยํ**ฯ อเญฺญปิ โสตาปนฺนาทโย อานนฺทตฺเถโร วิย ทสพลสฺส โลกิยโลกุตฺตเร คุเณ อนุสฺสรนฺติ, อิทมฺปิ อนุสฺสตานุตฺตริยํฯ อปโร ปน ปุถุชฺชนกลฺยาณโก อานนฺทตฺเถโร วิย ทสพลสฺส โลกิยโลกุตฺตเร คุเณ อนุสฺสริตฺวา ตํ อนุสฺสตึ วเฑฺฒตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปาเปติ, อยํ อนุสฺสติเยว นาม, มูลานุสฺสติ ปน อนุสฺสตานุตฺตริยํ นามฯ อิมานิ ฉ อนุตฺตริยานิ, อิเมสํ ปาตุภาโว โหติฯ อิมานิ จ ปน ฉ อนุตฺตริยานิ โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกานิ กถิตานีติ เวทิตพฺพานิฯ

จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ สจฺฉิกิริยา โหตีติ จตโสฺส หิ ปฏิสมฺภิทาโย อตฺถปฏิสมฺภิทา, ธมฺมปฏิสมฺภิทา, นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ปฏิภานปฏิสมฺภิทาติฯ ตตฺถ อเตฺถสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ธเมฺมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, อตฺถธมฺมนิรุตฺตาภิลาเป ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา , ญาเณสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทาฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปเนตาสํ อภิธเมฺม (วิภ. ๗๑๘ อาทโย) อาคโตเยวฯ อิมาสํ จตสฺสนฺนํ ปฏิสมฺภิทานํ พุทฺธุปฺปาเท ปจฺจกฺขกิริยา โหติ, น วินา พุทฺธุปฺปาทาฯ เอตาสํ สจฺฉิกิริยาติ อโตฺถฯ อิมาปิ โลกิยโลกุตฺตราว กถิตาติ เวทิตพฺพาฯ

อเนกธาตุปฏิเวโธติ ''จกฺขุธาตุ รูปธาตู''ติอาทีนํ อฎฺฐารสนฺนํ ธาตูนํ พุทฺธุปฺปาเทเยว ปฏิเวโธ โหติ, น วินา พุทฺธุปฺปาเทนาติ อโตฺถฯ **นานาธาตุปฏิเวโธ**ติ เอตฺถ อิมาว อฎฺฐารสธาตุโย นานาสภาวโต นานาธาตุโยติ เวทิตพฺพาฯ โย ปเนตาสํ ''นานาสภาวา เอตา''ติ เอวํ นานากรณโต ปฏิเวโธ, อยํ นานาธาตุปฏิเวโธ นามฯ **วิชฺชาวิมุตฺติผลสจฺฉิกิริยา**ติ เอตฺถ **วิชฺชา**ติ ผเล ญาณํ, **วิมุตฺตี**ติ ตทวเสสา ผลสมฺปยุตฺตา ธมฺมาฯ **โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยา**ติ

โสโตติ ปฐมมโคฺค, เตน โสเตน ปตฺตพฺพํ ผลนฺติ โสตาปตฺติผลํฯ **สกทาคามิผลา**ทีนิ ปากฏาเนวฯ

๑๘๗. **อนุตฺตร**นฺติ นิรุตฺตรํฯ **ธมฺมจกฺก**นฺติ เสฏฺฐจกฺกํฯ จกฺกสโทฺท เหส –

‘‘จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา, อฏฺฐาหิปิ จ โสฬส;
โสฬสาหิ จ พาตฺตึส, อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโท;
อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส, จกฺกํ ภมติ มตฺถเก’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๐๔; ๑.๕.๑๐๓) –

เอตฺถ อุรจเกฺก อาคโตฯ ‘‘จกฺกสมารุฬฺหา ชานปทา ปริยายนฺตี’’ติ (อ. นิ. ๓.๖๓; ๕.๕๔) เอตฺถ อิริยาปถจเกฺกฯ ‘‘อถ โข โส, ภิกฺขเว, รถกาโร ยํ ตํ จกฺกํ ฉหิ มาเสหิ นิฏฺฐิตํ, ตํ ปวเตฺตสี’’ติ (อ. นิ. ๓.๑๕) เอตฺถ ทารุจเกฺกฯ ‘‘อทฺทสา โข โทโณ พฺราหฺมโณ ภควโต ปาเทสุ จกฺกานิ สหสฺสารานี’’ติ (อ. นิ. ๔.๓๖) เอตฺถ ลกฺขณจเกฺกฯ ‘‘จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, จกฺกานิ, เยหิ สมนฺนาคตานํ เทวมนุสฺสานํ จตุจกฺกํ วตฺตตี’’ติ (อ. นิ. ๔.๓๑) เอตฺถ สมฺปตฺติจเกฺกฯ ‘‘ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวตี’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๔๓; ม. นิ. ๓.๒๕๖) เอตฺถ รตนจเกฺกฯ อิธ ปน ธมฺมจเกฺก อาคโตฯ

ปวตฺติตนฺติ เอตฺถ ธมฺมจกฺกํ อภินีหรติ นาม, อภินีหฏํ นาม, อุปฺปาเทติ นาม, อุปฺปาทิตํ นาม, ปวเตฺตติ นาม, ปวตฺติตํ นามาติ อยํ ปเภโท เวทิตโพฺพฯ กุโต ปฏฺฐาย ธมฺมจกฺกํ **อภินีหรติ** นามาติ? ยทา สุเมธพฺราหฺมโณ หุตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขมฺเม จ อานิสํสํ ทิสฺวา สตฺตสตกมหาทานํ ทตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจ อภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตติ, ตโต ปฏฺฐาย ธมฺมจกฺกํ อภินีหรติ นามฯ

กุโต ปฏฺฐาย **อภินีหฏํ** นามาติ? ยทา อฏฺฐ ธเมฺม สโมธาเนตฺวา ทีปงฺกรปาทมูเล มหาโพธิมณฺฑตฺถาย มานสํ พนฺธิตฺวา ‘‘พฺยากรณํ อลทฺธา น วุฏฺฐหิสฺสามี’’ติ วีริยาธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐาย นิปโนฺน ทสพลสฺส สนฺติกา พฺยากรณํ ลภิ, ตโต ปฏฺฐาย ธมฺมจกฺกํ อภินีหฏํ นามฯ

กุโต ปฏฺฐาย **อุปฺปาเทติ** นามาติ? ตโต ปฏฺฐาย ทานปารมึ ปูเรโนฺตปิ ธมฺมจกฺกํ อุปฺปาเทติ นามฯ สีลปารมึ ปูเรโนฺตปิ…เป.… อุเปกฺขาปารมึ ปูเรโนฺตปิ ธมฺมจกฺกํ อุปฺปาเทติ นามฯ ทส ปารมิโย ทส อุปปารมิโย ทส ปรมตฺถปารมิโย ปูเรโนฺตปิ, ปญฺจ มหาปริจฺจาเค ปริจฺจชโนฺตปิ, ญาตตฺถจริยํ ปูเรโนฺตปิ ธมฺมจกฺกํ อุปฺปาเทติ นามฯ เวสฺสนฺตรตฺตภาเว ฐตฺวา สตฺตสตกมหาทานํ ทตฺวา ปุตฺตทารํ ทานมุเข นิยฺยาเตตฺวา ปารมิกูฏํ คเหตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติตฺวา ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา เทวตาหิ อายาจิโต ปฏิญฺญํ ทตฺวา ปญฺจมหาวิโลกนํ วิโลเกโนฺตปิ ธมฺมจกฺกํ อุปฺปาเทติเยว นามฯ มาตุกุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหโนฺตปิ, ปฏิสนฺธิกฺขเณ ทสสหสฺสจกฺกวาฬํ กเมฺปโนฺตปิ, มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตทิวเส ตเถว โลกํ กเมฺปโนฺตปิ, สมฺปติชาโต สตฺต ปทานิ คนฺตฺวา ‘‘อโคฺคมหสฺมี’’ติ สีหนาทํ นทโนฺตปิ, เอกูนตึส สํวจฺฉรานิ อคารมเชฺฌ วสโนฺตปิ, มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมโนฺตปิ, อโนมานทีตีเร ปพฺพชโนฺตปิ, มหาปธาเน ฉพฺพสฺสานิ วีริยํ กโรโนฺตปิ, สุชาตาย ทินฺนํ มธุปายาสํ ภุญฺชิตฺวา สุวณฺณปาตึ นทิยา ปวาเหตฺวา สายนฺหสมเย โพธิมณฺฑวรคโต ปุรตฺถิมํ โลกธาตุํ โอโลเกโนฺต นิสีทิตฺวา สูริเย ธรมาเนเยว มารพลํ วิธเมตฺวา ปฐมยาเม ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรโนฺตปิ, มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธโนฺตปิ, ปจฺจูสกาลสมนนฺตเร ปจฺจยาการํ สมฺมสิตฺวา โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ, โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกโรโนฺตปิ, สกทาคามิมคฺคํ สกทาคามิผลํ อนาคามิมคฺคํ อนาคามิผลํ สจฺฉิกโรโนฺตปิ, อรหตฺตมคฺคํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ ธมฺมจกฺกํ อุปฺปาเทติเยว นามฯ

อรหตฺตผลกฺขเณ ปน เตน ธมฺมจกฺกํ **อุปฺปาทิตํ** นามฯ พุทฺธานญฺหิ สกลโลกิยโลกุตฺตร คุณราสิ อรหตฺตผเลเนว สทฺธึ อิชฺฌติฯ ตสฺมา เตน ตสฺมึ ขเณ ธมฺมจกฺกํ อุปฺปาทิตํ นาม โหติฯ

กทา **ปวเตฺตติ** นาม? โพธิมเณฺฑ สตฺตสตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา อิสิปตเน มิคทาเย อญฺญา โกณฺฑญฺญเตฺถรํ กายสกฺขึ กตฺวา ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตนฺตํ เทเสโนฺต ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตติ นามฯ

ยทา ปน อญฺญาโกณฺฑญฺญเตฺถเรน ทสพลสฺส เทสนาญาณานุภาวนิพฺพตฺตํ สวนํ ลภิตฺวา สพฺพปฐมํ ธโมฺม อธิคโต, ตโต ปฏฺฐาย ธมฺมจกฺกํ **ปวตฺติตํ** นาม โหตีติ เวทิตพฺพํฯ ธมฺมจกฺกนฺติ เจตํ เทสนาญาณสฺสปิ นามํ ปฏิเวธญาณสฺสปิฯ เตสุ เทสนาญาณํ โลกิยํ, ปฏิเวธญาณํ โลกุตฺตรํฯ กสฺส เทสนาปฏิเวธญาณนฺติ? น อญฺญสฺส กสฺสจิ, สมฺมาสมฺพุทฺธเสฺสว เทสนาญาณญฺจ ปฏิเวธญาณญฺจาติ เวทิตพฺพํฯ

สมฺมเทวาติ เหตุนา นเยน การเณเนวฯ **อนุปฺปวเตฺตตี**ติ ยถา ปุรโต คจฺฉนฺตสฺส ปจฺฉโต คจฺฉโนฺต ตํ อนุคจฺฉติ นาม, เอวํ ปฐมตรํ สตฺถารา ปวตฺติตํ เถโร อนุปฺปวเตฺตติ นามฯ กถํ? สตฺถา หิ ‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, สติปฏฺฐานาฯ กตเม จตฺตาโร’’ติ กเถโนฺต ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตติ นาม, ธมฺมเสนาปติ สาริปุตฺตเตฺถโรปิ ‘‘จตฺตาโรเม, อาวุโส, สติปฏฺฐานา’’ติ กเถโนฺต ธมฺมจกฺกํ อนุปฺปวเตฺตติ นามฯ สมฺมปฺปธานาทีสุปิ เอเสว นโยฯ น เกวลญฺจ โพธิปกฺขิยธเมฺมสุ, ‘‘จตฺตาริมานิ, ภิกฺขเว, อริยสจฺจานิฯ จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, อริยวํสา’’ติอาทีสุปิ อยํ นโย เนตโพฺพฯ เอวํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตติ นาม, เถโร ทสพเลน ปวตฺติตํ ธมฺมจกฺกํ อนุปฺปวเตฺตติ นามฯ

เอวํ ธมฺมจกฺกํ อนุปฺปวเตฺตเนฺตน ปน เถเรน ธโมฺม เทสิโตปิ ปกาสิโตปิ สตฺถาราว เทสิโต ปกาสิโต โหติฯ โย หิ โกจิ ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา อุปาสโก วา อุปาสิกา วา เทโว วา สโกฺก วา มาโร วา พฺรหฺมา วา ธมฺมํ เทเสตุ ปกาเสตุ, สโพฺพ โส สตฺถารา เทสิโต ปกาสิโตว นาม โหติ, เสสชโน ปน เลขหารกปเกฺข ฐิโตว นาม โหติฯ กถํ? ยถา หิ รญฺญา ทินฺนํ ปณฺณํ วาเจตฺวา ยํ ยํ กมฺมํ กโรนฺติ, ตํ ตํ กมฺมํ เยน เกนจิ กตมฺปิ การิตมฺปิ รญฺญา การิตเนฺตว วุจฺจติฯ มหาราชา วิย หิ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ ราชปณฺณํ วิย เตปิฏกํ พุทฺธวจนํฯ ปณฺณทานํ วิย เตปิฏเก นยมุขทานํ ปณฺณํ วาเจตฺวา ตํตํกมฺมานํ กรณํ วิย จตุนฺนํ ปริสานํ อตฺตโน พเลน พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปเรสํ เทสนา ปกาสนาฯ ตตฺถ ยถา ปณฺณํ วาเจตฺวา เยน เกนจิ กตมฺปิ การิตมฺปิ ตํ กมฺมํ รญฺญา การิตเมว โหติ, เอวเมว เยน เกนจิ เทสิโตปิ ปกาสิโตปิ ธโมฺม สตฺถารา เทสิโต ปกาสิโตว นาม โหตีติ เวทิตโพฺพฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

เอกปุคฺคลวคฺควณฺณนาฯ

๑๔. เอตทคฺควโคฺค

(๑๔) ๑. ปฐมเอตทคฺควโคฺค

เอตทคฺคปทวณฺณนา

๑๘๘. เอตทเคฺคสุ ปฐมวคฺคสฺส ปฐเม **เอตทคฺค**นฺติ เอตํ อคฺคํฯ เอตฺถ จ อยํ อคฺคส โทฺท อาทิโกฏิโกฏฺฐาสเสฏฺฐสุ ทิสฺสติฯ ‘‘อชฺชตเคฺค, สมฺม โทวาริก, อาวรามิ ทฺวารํ นิคณฺฐานํ นิคณฺฐีน’’นฺติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๗๐) หิ อาทิมฺหิ ทิสฺสติฯ ‘‘เตเนว องฺคุลเคฺคน ตํ องฺคุลคฺคํ ปรามเสยฺย (กถา. ๔๔๑), อุจฺฉคฺคํ เวฬคฺค’’นฺติอาทีสุ โกฏิยํฯ ‘‘อมฺพิลคฺคํ วา มธุรคฺคํ วา ติตฺตกคฺคํ วา (สํ. นิ. ๕.๓๗๔), อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วิหารเคฺคน วา ปริเวณเคฺคน วา ภาเชตุ’’นฺติอาทีสุ (จูฬว. ๓๑๘) โกฏฺฐาเสฯ ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, สตฺตา อปทา วา…เป.… ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๓๔; อิติวุ. ๙๐) เสเฏฺฐฯ สฺวายมิธ โกฏิยมฺปิ วฏฺฏติ เสเฏฺฐปิฯ เต หิ เถรา อตฺตโน อตฺตโน ฐาเน โกฏิภูตาติปิ อคฺคา, เสฏฺฐภูตาติปิฯ ตสฺมา เอตทคฺคนฺติ เอสา โกฏิ เอโส เสโฏฺฐติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ เอเสว นโย สพฺพสุเตฺตสุฯ

อยญฺจ เอตทคฺคสนฺนิเกฺขโป นาม จตูหิ การเณหิ ลพฺภติ อฏฺฐุปฺปตฺติโต อาคมนโต จิณฺณวสิโต คุณาติเรกโตติฯ ตตฺถ โกจิ เถโร เอเกน การเณน เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภติ, โกจิ ทฺวีหิ, โกจิ ตีหิ, โกจิ สเพฺพเหว จตูหิปิ อายสฺมา สาริปุตฺตเตฺถโร วิยฯ โส หิ อฏฺฐุปฺปตฺติโตปิ มหาปญฺญตาย เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิ อาคมนาทีหิปิฯ กถํ? เอกสฺมิํ หิ สมเย สตฺถา เชตวนมหาวิหาเร วิหรโนฺต กณฺฑมฺพรุกฺขมูเล ติตฺถิยมทฺทนํ ยมกปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวา ‘‘กหํ นุ โข ปุริมพุทฺธา ยมกปาฏิหาริยํ กตฺวา วสฺสํ อุปคจฺฉนฺตี’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘ตาวติํสภวเน’’ติ ญตฺวา เทฺว ปทนฺตรานิ ทเสฺสตฺวา ตติเยน ปเทน ตาวติํสภวเน ปจฺจุฏฺฐาสิฯ สโกฺก เทวราชา ภควนฺตํ ทิสฺวา ปณฺฑุกมฺพลสิลาโต อุฏฺฐาย สทฺธิํ เทวคเณน ปจฺจุคฺคมนํ อคมาสิฯ เทวา จินฺตยิํสุ – ‘‘สโกฺก เทวราชา เทวคณปริวุโต สฏฺฐิโยชนายามาย ปณฺฑุกมฺพลสิลาย นิสีทิตฺวา สมฺปตฺติํ อนุภวติ, พุทฺธานํ นาม นิสินฺนกาลโต ปฏฺฐาย น สกฺกา อเญฺญน เอตฺถ หตฺถมฺปิ ฐเปตุ’’นฺติฯ สตฺถาปิ ตตฺถ นิสีโนฺน เตสํ จิตฺตาจารํ ญตฺวา มหาปํสุกูลิโก วิย มุณฺฑปีฐกํ สพฺพเมว ปณฺฑุกมฺพลสิลํ อวตฺถริตฺวา นิสีทิฯ เอวํ นิสีทโนฺต ปน อตฺตโน วา สรีรํ มหนฺตํ กตฺวา มาเปสิ, ปณฺฑุกมฺพลสิลํ วา ขุทฺทกํ อกาสีติ น สลฺลเกฺขตพฺพํฯ อจิเนฺตโยฺย หิ พุทฺธวิสโยฯ เอวํ นิสิโนฺน ปน มาตรํ กายสกฺขิํ กตฺวา ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตานํ ‘‘กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา’’ติ อภิธมฺมปิฏกํ เทเสสิฯ

ปาฏิหาริยฏฺฐาเนปิ สพฺพาปิ ทฺวาทสโยชนิกา ปริสา อนุรุทฺธเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กหํ, ภเนฺต, ทสพโล คโต’’ติ ปุจฺฉิฯ ตาวติํสภวเน ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา อภิธมฺมกถํ เทเสตุํ คโตติฯ ภเนฺต, น มยํ สตฺถารํ อทิสฺวา คมิสฺสามฯ กทา สตฺถา อาคมิสฺสตีติ สตฺถุ อาคมนกาลํ ชานาถาติ? มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรสฺส ภารํ กโรถ, โส พุทฺธานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สาสนํ อาหริสฺสตีติฯ กิํ ปน เถรสฺส ตตฺถ คนฺตุํ พลํ นตฺถีติ? อตฺถิ, วิเสสวนฺตานํ ปน วิเสสํ ปสฺสนฺตูติ เอวมาหฯ มหาชโน มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถุ สาสนํ คเหตฺวา อาคมนตฺถาย ยาจิฯ เถโร ปสฺสเนฺตเยว มหาชเน ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา อโนฺตสิเนรุนา คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, มหาชโน ตุมฺหากํ ทสฺสนกาโม, อาคมนทิวสํ โว ชานิตุํ อิจฺฉตี’’ติฯ เตน หิ ‘‘อิโต เตมาสจฺจเยน สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปสฺสถา’’ติสฺส วเทหีติฯ เถโร ภควโต สาสนํ

อาหริตฺวา มหาชนสฺส กเถสิฯ มหาชโน ตเตฺถว เตมาสํ ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา วสิฯ จูฬอนาถปิณฺฑิโก ทฺวาทสโยชนาย ปริสาย เตมาสํ ยาคุภตฺตํ อาทาสิฯ

สตฺถาปิ สตฺตปฺปกรณานิ เทเสตฺวา มนุสฺสโลกํ อาคมนตฺถาย อากปฺปํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก เทวราชา วิสฺสกมฺมํ อามเนฺตตฺวา ตถาคตสฺส โอตรณตฺถาย โสปานํ มาเปตุํ อาณาเปสิฯ โส เอกโต โสวณฺณมยํ เอกโต รชตมยํ โสปานํ มาเปตฺวา มเชฺฌ มณิมยํ มาเปสิฯ สตฺถา มณิมเย โสปาเน ฐตฺวา ‘‘มหาชโน มํ ปสฺสตู’’ติ อธิฎฺฐาสิฯ อตฺตโน อานุภาเวเนว ‘‘มหาชโน อวีจิมหานิรยํ ปสฺสตู’’ติปิ อธิฎฺฐาสิฯ นิรยทสฺสเนน จสฺส อุปฺปนฺนสํเวคตํ ญตฺวา เทวโลกํ ทเสฺสสิฯ อถสฺส โอตรนฺตสฺส มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, สโกฺก เทวราชา ปตฺตํ คณฺหิ, สุยาโม เทวราชา ทิพฺพํ วาฬพีชนิํ พีชิ, ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุโตฺต เพลุวปณฺฑุวีณํ สมปญฺญาสายมุจฺฉนาหิ มุจฺฉิตฺวา วาเทโนฺต ปุรโต โอตริฯ พุทฺธานํ ปถวิยํ ปติฎฺฐิตกาเล ‘‘อหํ ปฐมํ วนฺทิสฺสามิ, อหํ ปฐมํ วนฺทิสฺสามี’’ติ มหาชโน อฎฺฐาสิฯ สห มหาปถวีอกฺกมเนน ปน ภควโต เนว มหาชโน น อสีติมหาสาวกา ปฐมกวนฺทนํ สมฺปาปุณิํสุ, ธมฺมเสนาปติ สาริปุตฺตเตฺถโรเยว ปน สมฺปาปุณิฯ

อถ สตฺถา ทฺวาทสโยชนาย ปริสาย อนฺตเร ‘‘เถรสฺส ปญฺญานุภาวํ ชานนฺตู’’ติ ปุถุชฺชนปญฺจกํ ปญฺหํ อารภิฯ ปฐมํ โลกิยมหาชโน สลฺลเกฺขสฺสตีติ ปุถุชฺชนปญฺหํ ปุจฺฉิฯ เย เย สลฺลกฺขิํสุ, เต เต กถยิํสุฯ ทุติยํ ปุถุชฺชนวิสยํ อติกฺกมิตฺวา โสตาปตฺติมเคฺค ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ปุถุชฺชนา ตุณฺหี อเหสุํ, โสตาปนฺนาว กถยิํสุฯ ตโต โสตาปนฺนานํ วิสยํ อติกฺกมิตฺวา สกทาคามิมเคฺค ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ โสตาปนฺนา ตุณฺหี อเหสุํ, สกทาคามิโนว กถยิํสุฯ เตสมฺปิ วิสยํ อติกฺกมิตฺวา อนาคามิมเคฺค ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ สกทาคามิโน ตุณฺหี อเหสุํ, อนาคามิโนว กถยิํสุฯ เตสมฺปิ วิสยํ อติกฺกมิตฺวา อรหตฺตมเคฺค ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อนาคามิโน ตุณฺหี อเหสุํ, อรหนฺตาว กถยิํสุฯ ตโต เหฎฺฐิมโกฎิโต ปฎฺฐาย อภิญฺญาเต อภิญฺญาเต สาวเก ปุจฺฉิ, เต อตฺตโน อตฺตโน ปฎิสมฺภิทาวิสเย ฐตฺวา กถยิํสุฯ อถ มหาโมคฺคลฺลานํ ปุจฺฉิ , เสสสาวกา ตุณฺหี อเหสุํ, เถโรว กเถสิฯ ตสฺสาปิ วิสยํ อติกฺกมิตฺวา สาริปุตฺตเตฺถรสฺส วิสเย ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ มหาโมคฺคลฺลาโน ตุณฺหี อโหสิ, สาริปุตฺตเตฺถโรว กเถสิฯ เถรสฺสาปิ วิสยํ อติกฺกมิตฺวา พุทฺธวิสเย ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ธมฺมเสนาปติ อาวเชฺชโนฺตปิ ปสฺสิตุํ น สโกฺกติ, ปุรตฺถิมปจฺฉิมุตฺตรทกฺขิณา จตโสฺส ทิสา จตโสฺส อนุทิสาติ อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต ปญฺหุปฺปตฺติฎฺฐานํ สลฺลเกฺขตุํ นาสกฺขิฯ

สตฺถา เถรสฺส กิลมนภาวํ ชานิตฺวา ‘‘สาริปุโตฺต กิลมติ, นยมุขมสฺส ทเสฺสสฺสามี’’ติ ‘‘อาคเมหิ ตฺวํ, สาริปุตฺตา’’ติ วตฺวา ‘‘นายํ ตุยฺหํ วิสโย ปโญฺห, พุทฺธานํ เอส วิสโย สพฺพญฺญูนํ ยสสฺสีน’’นฺติ พุทฺธวิสยภาวํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘ภูตมิทนฺติ, สาริปุตฺต, สมนุปสฺสสี’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘จตุมหาภูติกกายปริคฺคหํ เม ภควา อาจิกฺขตี’’ติ ญตฺวา ‘‘อญฺญาตํ ภควา, อญฺญาตํ สุคตา’’ติ อาหฯ เอตสฺมิํ ฐาเน อยํ กถา อุทปาทิ – มหาปโญฺญ วต, โภ, สาริปุตฺตเตฺถโร, ยตฺร หิ นาม สเพฺพหิ อนญฺญาตํ ปญฺหํ กเถสิ, พุเทฺธหิ จ ทินฺนนเย ฐตฺวา พุทฺธวิสเย ปญฺหํ กเถสิ, อิติ เถรสฺส ปญฺญานุภาโว ยตฺตกํ ฐานํ พุทฺธานํ กิตฺติสเทฺทน โอตฺถฎํ, สพฺพํ อโชฺฌตฺถริตฺวา คโตติ เอวํ ตาว เถโร **อฎฺฐุปฺปตฺติโต** มหาปญฺญตาย เอตทคฺคฎฺฐานํ ลภิฯ

กถํ **อาคมนโต**? อิมิสฺสาเยว หิ อฎฺฐุปฺปตฺติยา สตฺถา อาห – สาริปุโตฺต น อิทาเนว ปญฺญวา, อตีเต ปญฺจ ชาติสตานิ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวาปิ มหาปโญฺญว อโหสิ –

> ‘‘โย ปพฺพชี ชาติสตานิ ปญฺจ,
> ปหาย กามานิ มโนรมานิ;

ตํ วีตราคํ สุสมาหิตินฺทฺริยํ,
ปรินิพฺพุตํ วนฺทถ สาริปุตฺต’’นฺติฯ

เอวํ ปพฺพชฺชํ อุปพฺรูหยมาโน เอกสฺมึ สมเย พาราณสิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺโตฯ ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา ตตฺถ สารํ อปสฺสนฺโต ‘‘ปพฺพชิตฺวา เอกํ โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ ตสฺมึ กาเล โพธิสตฺโตปิ กาสิรเฏฺฐ อุทิจฺจพฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺโต วุทฺธิมนฺวาย อุคฺคหิตสิปฺโป กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขเมฺม จ อานิสํสํ ทิสฺวา ฆราวาสํ ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ปญฺจ อภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา วนมูลผลาหาโร หิมวนฺตปฺปเทเส วสติฯ โสปิ มาณโว นิกฺขมิตฺวา ตเสฺสว สนฺติเก ปพฺพชิฯ ปริวาโร มหา อโหสิ ปญฺจสตมตฺตา อิสโยฯ

อถสฺส โส เชฏฺฐเนฺตวาสิโก เอกเทสํ ปริสํ คเหตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถํ มนุสฺสปถํ อคมาสิฯ ตสฺมึ สมเย โพธิสตฺโต ตสฺมึเยว หิมวนฺตปฺปเทเส กาลํ อกาสิฯ กาลกิริยสมเยว นํ อเนฺตวาสิกา สนฺนิปติตฺวา ปุจฺฉึสุ – ‘‘อตฺถิ ตุเมฺหหิ โกจิ วิเสโส อธิคโต’’ติฯ โพธิสตฺโต ‘‘นตฺถิ กิญฺจี’’ติ วตฺวา อปริหีนชฺฌาโน อาภสฺสรพฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺโตฯ โส กิญฺจาปิ อากิญฺจญฺญายตนสฺส ลาภี, โพธิสตฺตานํ ปน อรูปาวจเร ปฏิสนฺธิ นาม น โหติฯ กสฺมา? อภพฺพฏฺฐานตฺตาฯ อิติ โส อรูปสมาปตฺติลาภี สมาโนปิ รูปาวจเร นิพฺพตฺติฯ อเนฺตวาสิกาปิสฺส ‘‘อาจริโย ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อาห, โมฆา ตสฺส กาลกิริยา’’ติ น กิญฺจิ สกฺการสมฺมานํ อกํสุฯ อถ โส เชฏฺฐเนฺตวาสิโก อติกฺกเนฺต วสฺสาวาเส อาคนฺตฺวา ‘‘กหํ อาจริโย’’ติ ปุจฺฉิฯ กาลํ กโตติฯ อปิ นุ อาจริเยน ลทฺธคุณํ ปุจฺฉิตฺถาติ? อาม ปุจฺฉิมฺหาติฯ กึ วเทตีติ? นตฺถิ กิญฺจีติฯ มยมฺปิ ‘‘อาจริเยน ลทฺธคุโณ นาม นตฺถี’’ติ นาสฺส สกฺการสมฺมานํ กริมฺหาติฯ ตุเมฺห ภาสิตสฺส อตฺถํ น ชานิตฺถ, อาจริโย อากิญฺจญฺญายตนสฺส ลาภีติฯ

อถ เต เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส กถํ น สทฺทหึสุฯ โส ปุนปฺปุนํ กเถโนฺตปิ สทฺทหาเปตุํ นาสกฺขิ ฯ อถ โพธิสตฺโต อาวชฺชมาโน ‘‘อนฺธพาโล มหาชโน มยฺหํ เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส กถํ น คณฺหาติ, อิมํ การณํ ปากฏํ กริสฺสามี’’ติ พฺรหฺมโลกโต โอตริตฺวา อสฺสมปทมตฺถเก ฐิโต อากาสคโตว เชฏฺฐเนฺตวาสิกสฺส ปญฺญานุภาวํ วเณฺณตฺวา อิมํ คาถํ อภาสิ –

‘‘ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ,
กเนฺทยฺยุํ เต วสฺสสตํ อปญฺญา;
เอโกว เสโยฺย ปุริโส สปโญฺญ,
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๑๐๑);

เอวํ อิสิคณํ สญฺญาเปตฺวา โพธิสตฺโต พฺรหฺมโลกเมว คโตฯ เสสอิสิคโณปิ อปริหีนชฺฌาโน หุตฺวา กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ ชาโตฯ ตตฺถ โพธิสตฺโต สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต, เชฏฺฐเนฺตวาสิโก สาริปุตฺตเตฺถโร ชาโต, เสสา อิสโย พุทฺธปริสา ชาตาติ เอวํ อตีเตปิ สาริปุโตฺต มหาปโญฺญว สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ ชานิตุํ สมโตฺถติ เวทิตโพฺพฯ

อิทเมว จ ปุถุชฺชนปญฺจกํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา –

‘‘ปโรสตเญฺจปิ สมาคตานํ,
ฌาเยยฺยุํ เต วสฺสสตํ อปญฺญา;
เอโกว เสโยฺย ปุริโส สปโญฺญ,

โส ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๑๐๑) –

อิมมฺปิ ชาตกํ กเถสิฯ ตสฺส ปุริมชาตเก วุตฺตนเยเนว อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

อปรมฺปิ อิทเมว ปุถุชฺชนปญฺจกํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา –

‘‘เย สญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา, เยปิ อสญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา;
เอตํ อุภยํ วิวชฺชย, ตํ สมาปตฺติสุขํ อนงฺคณ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๑๓๔) –

อิมํ อนงฺคณชาตกํ กเถสิฯ เอตฺถ จ อาจริโย กาลํ กโรโนฺต อเนฺตวาสิเกหิ ปุจฺฉิโต ‘‘เนวสญฺญี นาสญฺญี’’ติ อาหฯ เสสํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

อปรมฺปิ อิทเมว ปุถุชฺชนปญฺจกํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา –

‘‘จนฺทาภํ สูริยาภญฺจ, โยธ ปญฺญาย คาธติ;
อวิตเกฺกน ฌาเนน, โหติ อาภสฺสรูปโค’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๓๕) –

อิทํ จนฺทาภชาตกํ กเถสิฯ เอตฺถาปิ อาจริโย กาลํ กโรโนฺต อเนฺตวาสิเกหิ ปุจฺฉิโต ‘‘โอทาตกสิณํ จนฺทาภํ นาม, ปีตกสิณํ สูริยาภํ นามาติ ตํ อุภยํ โย ปญฺญาย คาธติ ปวิสติ ปกฺขนฺทติ, โส อวิตเกฺกน ทุติยชฺฌาเนน อาภสฺสรูปโค โหติ, ตาทิโส อห’’นฺติ สนฺธาย – ‘‘จนฺทาภํ สูริยาภ’’นฺติ อาหฯ เสสํ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

อิทเมว จ ปุถุชฺชนปญฺจกํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา –

‘‘อาสีเสเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, ยถา อิจฺฉึ ตถา อหุฯ

‘‘อาสีเสเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, อุทกา ถลมุพฺภตํฯ

‘‘วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, ยถา อิจฺฉึ ตถา อหุฯ

‘‘วายเมเถว ปุริโส, น นิพฺพิเนฺทยฺย ปณฺฑิโต;
ปสฺสามิ โวหํ อตฺตานํ, อุทกา ถลมุพฺภตํฯ

‘‘ทุกฺขูปนีโตปิ นโร สปโญฺญ,
อาสํ น ฉินฺเทยฺย สุขาคมาย;
พหู หิ ผสฺสา อหิตา หิตา จ,
อวิตกฺกิตา มจฺจมุปพฺพชนฺติฯ

‘‘อจินฺติตมฺปิ ภวติ, จินฺติตมฺปิ วินสฺสติ;
น หิ จินฺตามยา โภคา, อิตฺถิยา ปุริสสฺส วาฯ

‘‘สรภํ คิริทุคฺคสฺมึ, ยํ ตฺวํ อนุสรี ปุเร;

อลีนจิตฺตสฺส ตุวํ, วิกฺกนฺตมนุชีวสิฯ

‘‘โย ตํ วิทุคฺคา นรกา สมุทฺธริ,
สิลาย โยคฺคํ สรโภ กริตฺวา;
ทุกฺขูปนีตํ มจฺจุมุขา ปโมจยิ,
อลีนจิตฺตํ ต มิคํ วเทสิฯ

‘‘กึ ตฺวํ นุ ตเตฺถว ตทา อโหสิ,
อุทาหุ เต โกจิ นํ เอตทกฺขา;
วิวฏฺฏจฺฉทฺท นุสิ สพฺพทสฺสี,
ญาณํ นุ เต พฺราหฺมณ ภึสรูปํฯ

‘‘น เจวหํ ตตฺถ ตทา อโหสึ,
น จาปิ เม โกจิ นํ เอตทกฺขา;
คาถาปทานญฺจ สุภาสิตานํ,
อตฺถํ ตทาเนนฺติ ชนินฺท ธีรา’’ติฯ (ชา. ๑.๑๓.๑๓๔-๑๔๓) –

อิมํ เตรสนิปาเต สรภชาตกญฺจ กเถสิฯ อิมานิ ปน ปญฺจปิ ชาตกานิ อตีเตปิ สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ มยฺหํ ปุโตฺต ชานาตีติ สตฺถารา ธมฺมเสนาปติสาริปุตฺตเตฺถรสฺส ปญฺญานุภาวปฺปกาสนตฺถเมว กถิตานีติ เอวํ อาคมนโตปิ เถโร มหาปญฺญตาย เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิฯ

กถํ **จิณฺณวสิโต**ติ? จิณฺณํ กิเรตํ เถรสฺส จตุปริสมเชฺฌ ธมฺมํ กเถนฺต จตฺตาริ สจฺจานิ อมฺุญฺจิตฺวา กเถตีติ เอวํ จิณฺณวสิโตปิ เถโร มหาปญฺญตาย เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิฯ

กถํ **คุณาติเรกโต**ติ? ฐเปตฺวา หิ ทสพลํ อโญฺญ โกจิ เอกสาวโกปิ มหาปญฺญตาย ธมฺมเสนาปตินา สทิโส นาม นตฺถีติ เอวํ คุณาติเรกโตปิ เถโร มหาปญฺญตาย เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิฯ

ยถา จ สาริปุตฺตเตฺถโร, เอวํ **มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโรปิ** สเพฺพเหว จตูหิปิ อิเมหิ การเณหิ เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิฯ กถํ? เถโร หิ มหิทฺธิโก มหานุภาโว นโนฺทปนนฺทสทิสมฺปิ นาคราชานํ ทเมสีติ เอวํ ตาว อฏฺฐุปฺปตฺติโต ลภิฯ น ปเนส อิทาเนว มหิทฺธิโก มหานุภาโว, อตีเตปญฺจ ชาติสตานิ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิโตปิ มหิทฺธิโก มหานุภาโว อโหสีติฯ

‘‘โย ปพฺพชี ชาติสตานิ ปญฺจ,
ปหาย กามานิ มโนรมานิ;
ตํ วีตราคํ สุสมาหิตินฺทฺริยํ,
ปรินิพฺพุตํ วนฺทถ โมคฺคลฺลาน’’นฺติฯ –

เอวํ อาคมนโตปิ ลภิฯ จิณฺณํ เจตํ เถรสฺส นิรยํ คนฺตฺวา อตฺตโน อิทฺธิพเลน นิรยสตฺตานํ อสฺสาสชนนตฺถํ สีตํ อธิฏฺฐาย จกฺกมตฺตํ ปทุมํ มาเปตฺวา ปทุมกณฺณิกายํ นิสีทิตฺวา ธมฺมกถํ กเถติ, เทวโลกํ คนฺตฺวา เทวสงฺฆํ กมฺมคตึ ชานาเปตฺวา สจฺจกถํ กเถตีติ เอวํ จิณฺณวสิโต ลภิฯ ฐเปตฺวา จ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโญฺญ สาวโก มหาโมคฺคลฺลาโน วิย มหิทฺธิโก มหานุภาโว นตฺถีติ เอวํ คุณาติเรกโต ลภิฯ

ยถา เจส, เอวํ **มหากสฺสปเตฺถโรปิ** สเพฺพเหวิเมหิ การเณหิ เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิฯ กถํ? สมฺมาสมฺพุโทฺธ หิ เถรสฺส ติคาวุตํ มคฺคํ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ตีหิ โอวาเทหิ อุปสมฺปาเทตฺวา จีวรํ ปริวเตฺตตฺวา อทาสิฯ ตสฺมิํ สมเย มหาปถวี อุทกปริยนฺตํ กตฺวา กมฺปิ, มหาชนสฺส อพฺภนฺตเร เถรสฺส กิตฺติสโทฺท อโชฺฌตฺถริตฺวา คโตฯ เอวํ อฏฺฐุปฺปตฺติโต ลภิฯ น เจส อิทาเนว ธุตธโร, อตีเต ปญฺจ ชาติสตานิ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิโตปิ ธุตธโรว อโหสิฯ

> ‘‘โย ปพฺพชี ชาติสตานิ ปญฺจ,
> ปหาย กามานิ มโนรมานิ;
> ตํ วีตราคํ สุสมาหิตินฺทฺริยํ,
> ปรินิพฺพุตํ วนฺทถ มหากสฺสป’’นฺติฯ –

เอวํ อาคมนโตปิ ลภิฯ จิณฺณํ เจตํ เถรสฺส จตุปริสมชฺฌคโต ธมฺมํ กเถนฺโต ทส กถาวตฺถูนิ อ วิชหิตฺวาว กเถตีติ เอวํ จิณฺณวสิโต ลภิฯ ฐเปตฺวา จ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโญฺญ สาวโก เตรสหิ ธุตคุเณหิ มหากสฺสปสทิโส นตฺถีติ เอวํ คุณาติเรกโต ลภิ ฯ อิมินาว นิยาเมน เตสํ เตสํ เถรานํ ยถาลาภโต คุเณ กิเตฺตตุํ วฏฺฏติฯ

คุณวเสเนว หิ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ยถา นาม ราชา จกฺกวตฺตี จกฺกรตนานุภาเวน จกฺกวาฬคเพฺภ รชฺชสิริํ ปตฺวา ‘‘ปตฺตพฺพํ เม ปตฺตํ, กิํ เม อิทานิ มหาชเนน โอโลกิเตนา’’ติ น อโปฺปสฺสุโกฺก หุตฺวา รชฺชสิริํเยว อนุโภติ, กาเลน ปน กาลํ วินิจฺฉยฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา นิคฺคเหตเพฺพ นิคฺคณฺหาติ, ปคฺคเหตเพฺพ ปคฺคณฺหาติ, ฐานนฺตเรสุ จ ฐเปตพฺพยุตฺตเก ฐานนฺตเรสุ ฐเปติ, เอวเมวํ มหาโพธิมเณฺฑ อธิคตสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส อานุภาเวน อนุปฺปตฺตธมฺมรโชฺช ธมฺมราชาปิ ‘‘กิํ เม อิทานิ โลเกน โอโลกิเตน, อนุตฺตรํ ผลสมาปตฺติสุขํ อนุภวิสฺสามี’’ติ อโปฺปสฺสุกฺกตํ อนาปชฺชิตฺวา จตุปริสมเชฺฌ ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสิโนฺน อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ พฺรหฺมสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา ธมฺมํ เทสยมาโน นิคฺคเหตพฺพยุเตฺต กณฺหธเมฺม ปุคฺคเล สิเนรุปาเท ปกฺขิปโนฺต วิย อปายภยสนฺตชฺชเนน นิคฺคเหตฺวา ปคฺคเหตพฺพยุเตฺต กลฺยาณธเมฺม ปุคฺคเล อุกฺขิปิตฺวา ภวเคฺค นิสีทาเปโนฺต วิย ปคฺคณฺหิตฺวา ฐานนฺตเรสุ ฐเปตพฺพยุตฺตเก อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถราทโย สาวเก ยาถาวสรสคุณวเสเนว ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต **เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ รตฺตญฺญูนํ, ยทิทํ อญฺญาสิโกณฺฑโญฺญ**ติอาทิมาหฯ

อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถรวตฺถุ

ตตฺถ **เอตทคฺค**นฺติ ปทํ วุตฺตตฺถเมวฯ **รตฺตญฺญูน**นฺติ รตฺติโย ชานนฺตานํฯ ฐเปตฺวา หิ สมฺมาสมฺพุทฺธํ อโญฺญ สาวโก อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถรโต ปฐมตรํ ปพฺพชิโต นาม นตฺถีติ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย เถโร จิรกาลํ รตฺติโย ชานาตีติ รตฺตญฺญูฯ สพฺพปฐมํ ธมฺมสฺส ปฏิวิทฺธตฺตา ยทา เตน ธโมฺม ปฏิวิโทฺธ, จิรกาลโต ปฏฺฐาย ตํ รตฺติํ ชานาตีติปิ รตฺตญฺญูฯ อปิจ ขีณาสวานํ รตฺติทิวสปริเจฺฉโท ปากโฏว โหติ, อยญฺจ ปฐมขีณาสโวติ เอวมฺปิ รตฺตญฺญูนํ สาวกานํ อยเมว อโคฺค ปุริมโกฏิภูโต เสโฏฺฐฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘รตฺตญฺญูนํ ยทิทํ อญฺญาสิโกณฺฑโญฺญ’’ติฯ

เอตฺถ จ **ยทิท**นฺติ นิปาโต, ตสฺส เถรํ อเวกฺขิตฺวา โย เอโสติ, อคฺคสทฺทํ อเวกฺขิตฺวา ยํ เอตนฺติ อโตฺถฯ **อญฺญาสิโกณฺฑโญฺญ**ติ ญาตโกณฺฑโญฺญ ปฏิวิทฺธโกณฺฑโญฺญฯ เตเนวาห – ‘‘อญฺญาสิ วต, โภ, โกณฺฑโญฺญ, อญฺญาสิ วต, โภ, โกณฺฑโญฺญติฯ อิติ หิทํ อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส อญฺญาสิโกณฺฑโญฺญ เตฺวว นามํ อโหสี’’ติ (สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑; มหาว. ๑๗)ฯ

อยํ ปน เถโร กตรพุทฺธกาเล ปุพฺพปตฺถนํ อภินีหารํ อกาสิ, กทา ปพฺพชิโต, กทาเนน ปฐมํ ธโมฺม อธิคโต, กทา ฐานนฺตเร ฐปิโตติ อิมินา นเยน สเพฺพสฺปิ เอตทเคฺคสุ ปญฺหกมฺมํ เวทิตพฺพํฯ

ตตฺถ อิมสฺส ตาว เถรสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อิโต กปฺปสตสหสฺสมตฺถเก ปทุมุตฺตโร นาม พุโทฺธ โลเก อุทปาทิ, ตสฺส ปฏิวิทฺธสพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส มหาโพธิปลฺลงฺกโต อุฏฺฐหนฺตสฺส มหาปถวิยํ ฐเปตุํ ปาเท อุกฺขิตฺตมเตฺต ปาทสมฺปฏิจฺฉนตฺถํ มหนฺตํ ปทุมปุปฺผํ อุคฺคญฺฉิ, ตสฺส ธุรปตฺตานิ นวุติหตฺถานิ โหนฺติ, เกสรํ ตึสหตฺถํ, กณฺณิกา ทฺวาทสหตฺถา, ปาเทน ปติฎฺฐิตฎฺฐานํ เอกาทสหตฺถํฯ ตสฺส ปน ภควโต สรีรํ อฎฺฐปณฺณาสหตฺถุเพฺพธํ อโหสิฯ ตสฺส ปทุมกณฺณิกาย ทกฺขิณปาเท ปติฎฺฐหเนฺต มหาตุมฺพมตฺตา เรณุ อุคฺคนฺตฺวา สรีรํ โอกิรมานา โอตริ, วามปาทสฺส ฐปนกาเลปิ ตถารูปํเยว ปทุมํ อุคฺคนฺตฺวา ปาทํ สมฺปฏิจฺฉิฯ ตโตปิ อุคฺคนฺตฺวา วุตฺตปฺปมาณาว เรณุ สรีรํ โอกิริฯ ตํ ปน เรณุํ อภิภวมานา ตสฺส ภควโต สรีรปฺปภา นิกฺขมิตฺวา ยนฺตนาฬิกาย วิสฺสฎฺฐสุวณฺณรสธารา วิย สมนฺตา ทฺวาทสโยชนฎฺฐานํ เอโกภาสํ อกาสิฯ ตติยปาทุทฺธรณกาเล ปฐมุคฺคตํ ปทุมํ อนฺตรธายิ, ปาทสมฺปฏิจฺฉนตฺถํ อญฺญํ นวํ ปทุมํ อุคฺคญฺฉิฯ อิมินาว นิยาเมน ยตฺถ ยตฺถ คนฺตุกาโม โหติ, ตตฺถ ตตฺถาปิ มหาปทุมํ อุคฺคจฺฉติฯ เตเนวสฺส ‘‘ปทุมุตฺตรสมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติ นามํ อโหสิฯ

เอวํ โส ภควา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา ภิกฺขุสตสหสฺสปริวาโร มหาชนสฺส สงฺคหตฺถาย คามนิคมราชธานีสุ ภิกฺขาย จรโนฺต หํสวตีนครํ สมฺปาปุณิ ฯ ตสฺส อาคตภาวํ สุตฺวา ปิตา มหาราชา ปจฺจุคฺคมนํ อกาสิฯ สตฺถา ตสฺส ธมฺมกถํ กเถสิฯ เทสนาปริโยสาเน เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามี เกจิ อนาคามี เกจิ อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ ราชา สฺวาตนาย ทสพลํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส กาลํ อาโรจาเปตฺวา ภิกฺขุสตสหสฺสปริวารสฺส ภควโต สกนิเวสเน มหาทานํ อทาสิฯ สตฺถา ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา วิหารเมว คโตฯ เตเนว นิยาเมน ปุนทิวเส นาครา, ปุนทิวเส ราชาติ ทีฆมทฺธานํ ทานํ อทํสุฯ

ตสฺมิํ กาเล อยํ เถโร หํสวตีนคเร คหปติมหาสาลกุเล นิพฺพโตฺตฯ เอกทิวสํ พุทฺธานํ ธมฺมเทสนากาเล หํสวตีนครวาสิโน คนฺธมาลาทิหเตฺถ เยน พุโทฺธ, เยน ธโมฺม, เยน สโงฺฆ, ตนฺนิเนฺน ตโปฺปเณ ตปฺปพฺภาเร คจฺฉเนฺต ทิสฺวา เตน มหาชเนน สทฺธิํ ธมฺมเทสนฎฺฐานํ อคมาสิฯ ตสฺมิญฺจ สมเย ปทุมุตฺตโร ภควา อตฺตโน สาสเน ปฐมํ ปฏิวิทฺธธมฺมํ เอกํ ภิกฺขุํ เอตทคฺคฎฺฐาเน ฐเปสิฯ โส กุลปุโตฺต ตํ การณํ สุตฺวา ‘‘มหา วตายํ ภิกฺขุ, ฐเปตฺวา กิร พุทฺธํ อโญฺญ อิมินา ปฐมตรํ ปฏิวิทฺธธโมฺม นาม นตฺถิฯ อโห วตาหมฺปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปฐมํ ธมฺมํ ปฏิวิชฺฌนสมโตฺถ ภเวยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา เทสนาปริโยสาเน ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ นิมเนฺตสิฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ

โส ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา สกนิเวสนํ คนฺตฺวา สพฺพรตฺติํ พุทฺธานํ นิสชฺชนฎฺฐานํ คนฺธทามมาลาทามาทีหิ อลงฺกริตฺวา ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน สกนิเวสเน ภิกฺขุสตสหสฺสปริวารสฺส ภควโต วิจิตฺรยาคุขชฺชกปริวารํ นานารสสูปพฺยญฺชนํ คนฺธสาลิโภชนํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ติจีวรปโหนเก วรฺคปเฎฺฏ ตถาคตสฺส ปาทมูเล ฐเปตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘นาหํ ปริตฺตกสฺส ฐานสฺสตฺถาย จรามิ, มหนฺตํ ฐานํ ปเตฺถโนฺต จรามิ, น โข ปน สกฺกา เอกเมว ทิวสํ ทานํ ทตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตุ’’นฺติ ‘‘อนุปฏิปาฎิยา สตฺต ทิวสานิ มหาทานํ ทตฺวา ปเตฺถสฺสามี’’ติฯ โส เตเนว นิยาเมน สตฺต ทิวสานิ มหาทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ทุสฺสโกฎฺฐาคารํ วิวราเปตฺวา อุตฺตมสุขุมวตฺถํ พุทฺธานํ

ปาทมูเล ฐเปตฺวา ภิกฺขุสตสหสฺสํ ติจีวเรน อจฺฉาเทตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภนฺเต, โย ตุเมฺหหิ อิโต สตฺตทิวสมตฺถเก ภิกฺขุ เอตทเคฺค ฐปิโต, อหมฺปิ โส ภิกฺขุ วิย อนาคเต อุปฺปชฺชนกพุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา ปฐมํ ธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิตุํ สมตฺโถ ภเวยฺย’’นฺติ วตฺวา สตฺถุ ปาทมูเล สีสํ กตฺวา นิปชฺชิฯ

สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อิมินา กุลปุเตฺตน มหาอธิกาโร กโต, สมิชฺฌิสฺสติ นุ โข เอตสฺส อยํ ปตฺถนา โน’’ติ อนาคตํสญาณํ เปเสตฺวา อาวเชฺชโนฺต ‘‘สมิชฺฌิสฺสตี’’ติ ปสฺสิฯ พุทฺธานญฺหิ อตีตํ วา อนาคตํ วา ปจฺจุปฺปนฺนํ วา อารพฺภ อาวเชฺชนฺตานํ อาวรณํ นาม นตฺถิ, อเนกกปฺปโกฏิสตสหสฺสนฺตรมฺปิ จ อตีตํ วา อนาคตํ วา จกฺกวาฬสหสฺสนฺตรมฺปิ จ ปจฺจุปฺปนฺนํ วา อาวชฺชนปฏิพทฺธเมว มนสิการปฏิพทฺธเมว โหติฯ เอวํ อปฺปฏิวตฺติเยน ญาเณน โส ภควา อิทํ อทฺทส – ‘‘อนาคเต สตสหสฺสกปฺปปริโยสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตทา อิมสฺส ปตฺถนา สมิชฺฌิสฺสตี’’ติฯ อถ นํ เอวมาห – ‘‘อโมฺภ, กุลปุตฺต, อนาคเต สตสหสฺสกปฺปปริโยสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสติ , ตฺวํ ตสฺส ปฐมกธมฺมเทสนาย เตปริวฏฺฏธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตนฺตปริโยสาเน อฏฺฐารสหิ พฺรหฺมโกฏีหิ สทฺธิํ สหสฺสนยสมฺปเนฺน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสสี’’ติฯ

อิติ สตฺถา ตํ กุลปุตฺตํ พฺยากริตฺวา จตุราสีติ ธมฺมกฺขนฺธสหสฺสานิ เทเสตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ ตสฺส ปรินิพฺพุตสฺส สรีรํ สุวณฺณกฺขโนฺธ วิย เอกคฺฆนํ อโหสิ, สรีรเจติยํ ปนสฺส เพฺพเธน สตฺตโยชนิกํ อกํสุฯ อิฏฺฐกา สุวณฺณมยา อเหสุํ, หริตาลมโนสิลาย มตฺติกากิจฺจํ, เตเลน อุทกกิจฺจํ สาธยิํสุฯ พุทฺธานํ ธรมานกาเล สรีรปฺปภา ทฺวาทสโยชนิกํ ผริ, ปรินิพฺพุตานํ ปน เตสํ รสฺมิ นิกฺขมิตฺวา สมนฺตา โยชนสตํ อวตฺถริฯ

อยํ เสฏฺฐิ พุทฺธานํ สรีรเจติยํ ปริวาเรตฺวา สหสฺสรตนคฺฆิยานิ กาเรสิฯ เจติยปติฏฺฐาปนทิวเส อโนฺตเจติเย รตนฆรํ กาเรสิฯ โส วสฺสสตสหสฺสํ มหนฺตํ ทานาทิมยํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ตโต จุโต เทวปุเร นิพฺพตฺติฯ ตสฺส เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรนฺตเสฺสว นวนฺวุติ กปฺปสหสฺสานิ นว กปฺปสตานิ นว จ กปฺปา สมติกฺกนฺตาฯ เอตฺตกสฺส กาลสฺส อจฺจเยน อิโต เอกนวุติกปฺปมตฺถเก อยํ กุลปุโตฺต พนฺธุมตีนครสฺส ทฺวารสมีเป คาเม กุฏุมฺพิยเคเห นิพฺพโตฺตฯ ตสฺส **มหากาโล**ติ นามํ อโหสิ, กนิฏฺฐภาตา ปนสฺส จูฬกาโล นามฯ

ตสฺมิํ สมเย วิปสฺสี โพธิสโตฺต ตุสิตปุรา จวิตฺวา พนฺธุมตีนคเร พนฺธุมสฺส รโญฺญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมิํ นิพฺพโตฺตฯ อนุกฺกเมน สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา ธมฺมเทสนตฺถาย มหาพฺรหฺมุนา อายาจิโต ‘‘กสฺส นุ โข ปฐมํ ธมฺมํ เทเสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน กนิฏฺฐํ ขณฺฑํ นาม ราชกุมารํ ติสฺสญฺจ ปุโรหิตปุตฺตํ ‘‘ปฐมํ ธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิตุํ สมตฺถา’’ติ ทิสฺวา ‘‘เตสญฺจ ธมฺมํ เทเสสฺสามิ, ปิตุ จ สงฺคหํ กริสฺสามี’’ติ โพธิมณฺฑโต อากาเสเนว อาคนฺตฺวา เขเม มิคทาเย โอติโณฺณ เต ปโกฺกสาเปตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน เต เทฺวปิ ชนา จตุราสีติยา ปาณสหเสฺสหิ สทฺธิํ อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ

อถาปเรปิ โพธิสตฺตกาเล อนุปพฺพชิตา จตุราสีติสหสฺสา กุลปุตฺตา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ สตฺถา ตํ ตเตฺถว ขณฺฑเตฺถรํ อคฺคสาวกฏฺฐาเน, ติสฺสเตฺถรํ ทุติยสาวกฏฺฐาเน ฐเปสิฯ ราชาปิ ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘ปุตฺตํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐาย สตฺถารํ สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

โส ปาสาทวรคโต นิสีทิตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ เชฏฺฐปุตฺโต นิกฺขมิตฺวา พุทฺโธ ชาโต, ทุติยปุตฺโต เม อคฺคสาวโก, ปุโรหิตปุตฺโต ทุติยสาวโกฯ อิเม จ อวเสสภิกฺขู คิหิกาเลปิ มยฺหํ ปุตฺตเมว ปริวาเรตฺวา วิจรึสุ, อิเม ปุเพฺพปิ ทานิปิ มยฺหเมว ภารา, อหเมว เต จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิสฺสามิ, อเญฺญสํ โอกาสํ น ทสฺสามี’’ติฯ วิหารทฺวารโกฏฺฐกโต ปฏฺฐาย ยาว ราชเคหทฺวารา อุโภสุ ปเสฺสสุ ขทิรปาการํ กาเรตฺวา วเตฺถหิ ปฏิจฺฉาทาเปตฺวา อุปริ สุวณฺณตารกวิจิตฺตํ สโมลมฺพิตตาลกฺขนฺธมตฺตวิวิธปุปฺผทามวิตานํ กาเรตฺวา เหฏฺฐาภูมึ วิจิตฺตตฺถรเณหิ สนฺถราเปตฺวา อโนฺต อุโภสุ ปเสฺสสุ มาลาคจฺฉเกสุ ปุณฺณฆเฏ สกลมคฺควาสตฺถาย จ คนฺธนฺตเรสุ ปุปฺผานิ ปุปฺผนฺตเรสุ คเนฺธ จ ฐปาเปตฺวา ภควโต กาลํ อาโรจาเปสิฯ ภควา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อโนฺตสาณิยาว ราชเคหํ คนฺตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ ปจฺจาคจฺฉติฯ อโญฺญ โกจิ ทฏฺฐุมฺปิ น ลภติ, กุโต ปน ภิกฺขํ วา ทาตุํ ปูชํ วา กาตุํฯ

นาครา จิเนฺตสุํ – ‘‘อชฺช สตฺถุ โลเก อุปฺปนฺนสฺส สตฺตมาสาธิกานิ สตฺต สํวจฺฉรานิ, มยญฺจ ทฏฺฐุมฺปิ น ลภาม, ปเคว ภิกฺขํ วา ทาตุํ ปูชํ วา กาตุํ ธมฺมํ วา โสตุํฯ ราชา ‘มยฺหํ เอว พุทฺโธ, มยฺหํ ธโมฺม, มยฺหํ สโงฺฆ’ติ มมายิตฺวา สยเมว อุปฏฺฐหติฯ สตฺถา จ อุปฺปชฺชมาโน สเทวกสฺส โลกสฺส อตฺถาย อุปฺปโนฺน, น รโญฺญเยว อตฺถายฯ น หิ รโญฺญเยว นิรโย อุโณฺห, อเญฺญสํ นีลุปฺปลวนสทิโสฯ ตสฺมา ราชานํ เอวํ วทาม ‘สเจ โน สตฺถารํ เทติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ เทติ, รญฺญา สทฺธึ ยุชฺฌิตฺวา สงฺฆํ คเหตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรมฯ น สกฺกา โข ปน สุทฺธนาคเรเหว เอวํ กาตุํ, เอกํ เชฏฺฐกปุริสมฺปิ คณฺหามา’’’ติ เสนาปตึ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺส ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘สามิ กึ อมฺหากํ ปโกฺข โหหิสิ, อุทาหุ รโญฺญ’’ติ อาหํสุฯ โส อาห – ‘‘ตุมฺหากํ ปโกฺข โหมิ, อปิจ โข ปน ปฐมทิวโส มยฺหํ ทาตโพฺพ’’ติฯ เต สมฺปฏิจฺฉึสุฯ

โส ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘นาครา, เทว, ตุมฺหากํ กุปิตา’’ติ อาหฯ กิมตฺถํ ตาตาติ? สตฺถารํ กิร ตุเมฺหว อุปฏฺฐหถ, อเมฺห น ลภามาติฯ สเจ อิทานิปิ ลภนฺติ, น กุปฺปนฺติฯ อลภนฺตา ตุเมฺหหิ สทฺธึ ยุชฺฌิตุกามา, เทวาติฯ ยุชฺฌามิ, ตาต, น ภิกฺขุสงฺฆํ เทมีติฯ เทว, ตุมฺหากํ ทาสา ตุเมฺหหิ สทฺธึ ยุชฺฌามาติ วทนฺติ, ตุเมฺห กํ คณฺหิตฺวา ยุชฺฌิสฺสถาติ? นนุ ตฺวํ เสนาปตีติ? นาคเรหิ วินา อสมโตฺถ อหํ, เทวาติฯ ตโต ราชา ‘‘พลวโนฺต นาครา, เสนาปติปิ เตสํเยว ปโกฺข’’ติ ญตฺวา ‘‘อญฺญานิ สตฺตมาสาธิกานิ สตฺต สํวจฺฉรานิ มยฺหํ ภิกฺขุสงฺฆํ เทนฺตู’’ติ อาหฯ นาครา น สมฺปฏิจฺฉึสุฯ ราชา ‘‘ฉพฺพสฺสานิ ปญฺจวสฺสานี’’ติ เอวํ หาเปตฺวา อเญฺญ สตฺต ทิวเส ยาจิ ฯ นาครา ‘‘อติกกฺขฬํ ทานิ รญฺญา สทฺธึ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อนุชานึสุฯ ราชา สตฺตมาสาธิกานํ สตฺตนฺนํ สํวจฺฉรานํ สชฺชิตํ ทานมุขํ สตฺตนฺนเมว ทิวสานํ สเชฺชตฺวา ฉ ทิวเส เกสญฺจิ อปสฺสนฺตานํเยว ทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส นาคเร ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสถ, ตาตา, เอวรูปํ ทานํ ทาตุ’’นฺติ อาหฯ เตปิ ‘‘นนุ อเมฺหเยว นิสฺสาเยตํ เทวสฺส อุปฺปนฺน’’นฺติ วตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสามา’’ติ อาหํสุฯ ราชา ปิฏฺฐิหเตฺถน อสฺสูนิ ปุญฺฉมาโน ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสํ อญฺญสฺส ภารํ อกตฺวา ยาวชีวํ จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิสฺสามีติ จิเนฺตสึ, นาครานํ ทานิ เม อนุญฺญาตํ, นาครา หิ ‘มยํ ทานํ ทาตุํ น ลภามา’ติ ภควา กุปฺปนฺติฯ เสฺวว ปฏฺฐาย เตสํ อนุคฺคหํ กโรถา’’ติ อาหฯ

อถ ทุติยทิวเส เสนาปติ มหาทานํ อทาสิฯ ตโต นาครา รญฺญา กตสกฺการโต อุตฺตริตรํ สกฺการสมฺมานํ กตฺวา ทานํ อทํสุฯ เอเตเนว นิยาเมน สกลนครสฺส ปฏิปาฏิยา คตาย ทฺวารคามวาสิโน สกฺการสมฺมานํ สชฺชยึสุฯ มหากาลกุฎุมฺพิโก จูฬกาลํ อาห – ‘‘ทสพลสฺส สกฺการสมฺมานํ เสฺวว อมฺหากํ ปาปุณาติ, กึ สกฺการํ กริสฺสามา’’ติ? ตฺวเมว ภาติก ชานาหีติฯ สเจ มยฺหํ รุจิยา กโรสิ, อมฺหากํ โสฬสกรีสมเตฺตสุ เขเตฺตสุ คหิตคพฺภา สาลิโย อตฺถิฯ สาลิคพฺภํ

ผาเลตฺวา อาทาย พุทฺธานํ อนุจฺฉวิกํ ปจาเปมาติฯ เอวํ กยิรมาเน กสฺสจิ อุปกาโร น โหติ, ตสฺมา เนตํ มยฺหํ รุจฺจตีติฯ สเจ ตฺวํ เอวํ น กโรสิ, อหํ มยฺหํ สนฺตกํ มมายิตุํ ลภามีติ โสฬสกรีสมตฺตํ เขตฺตํ มชฺฌ ภินฺทิตฺวา อฏฺฐกรีสฏฺฐาเน สีมํ ฐเปตฺวา สาลิคพฺภํ ผาเลตฺวา อาทาย อสมฺภินฺนุ ขีเร ปจาเปตฺวา จตุมธุรํ ปกฺขิปิตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส อทาสิฯ กุฏุมฺพิกสฺส โขคพฺภํ ผาเลตฺวา คหิตคหิตฏฺฐานํ ปุน ปูรติฯ ปุถุกกาเล ปุถุกคฺคํ นาม อทาสิ, คามวาสีหิ สทฺธึ อคฺคสสฺสํ นาม อทาสิ, ลายเน ลายนคฺคํ, เวณิกรเณ เวณคฺคํ, กลาปาทีสุ กลาปคฺคํ ขลคฺคํ ขลภณฺฑคฺคํ โกฏฺฐคฺคนฺติฯ เอวํ โส เอกสเสฺสว นว วาเร อคฺคทานํ อทาสิฯ ตมฺปิ สสฺสํ อติเรกํ อุฏฺฐานสมฺปนฺนํ อโหสิฯ

ยาว พุทฺธา ธรติ, ยาว จ สโงฺฆ ธรติ, เอเตเนว นิยาเมน กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทเวสุ เจว มนุเสฺสสุ จ สํสรโนฺต เอกนวุติกเปฺป สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา อมฺหากํ สตฺถุ โลเก อุปฺปนฺนกาเล กปิลวตฺถุนครสฺส อวิทูเร โทณวตฺถุพฺราหฺมณคาเม พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส **โกณฺฑญฺญมาณโว**ติ นามํ อกํสุฯ โส วุฑฺฒิมนฺวาย ตโย เวเท อุคฺคเหตฺวา ลกฺขณมนฺตานํ ปารํ อคมาสิฯ เตน สมเยน อมฺหากํ โพธิสโตฺต ตุสิตปุรา จวิตฺวา กปิลวตฺถุปุเร นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส อฏฺฐุตฺตรํ พฺราหฺมณสตํ อหตวเตฺถหิ อจฺฉาเทตฺวา อโปฺปทกํ มธุปายาสํ ปาเยตฺวา เตสํ อนฺตเร อฏฺฐ ชเน อุจฺจินิตฺวา มหาตเล นิสีทาเปตฺวา อลงฺกตปฏิยตฺตํ โพธิสตฺตํ ทุกูลจุมฺพฏเก นิปชฺชาเปตฺวา ลกฺขณปริคฺคหณตฺถํ เตสํ สนฺติกํ อานยึสุฯ ธุราสเน นิสินฺนพฺราหฺมโณ มหาปุริสสฺส สรีรสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา เทฺว องฺคุลิโย อุกฺขิปิฯ เอวํ ปฏิปาฏิยา สตฺต ชนา อุกฺขิปึสุฯ เตสํ ปน สพฺพนวโก โกณฺฑญฺญมาณโว, โส โพธิสตฺตสฺส ลกฺขณวรนิปฺผตฺตึ โอโลเกตฺวา ‘‘อคารมเชฺฌ ฐานการณํ นตฺถิ, เอกเนฺตเนส วิวฏจฺฉโท พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ เอกเมว องฺคุลึ อุกฺขิปิฯ อิตเร ปน สตฺต ชนา ‘‘สเจ อคารํ อชฺฌาวสิสฺสติ, ราชา ภวิสฺสติ จกฺกวตฺตีฯ สเจ ปพฺพชิสฺสติ, พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ เทฺว คติโย ทิสฺวา เทฺว องฺคุลิโย อุกฺขิปึสุฯ อยํ ปน โกณฺฑโญฺญ กตาธิการโร ปจฺฉิมภวิกสโตฺต ปญฺญาย อิตเร สตฺต ชเน อภิภวิตฺวา ‘‘อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคตสฺส อคารมเชฺฌ ฐานกรณํ นาม นตฺถิ, นิสฺสํสยํ พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ เอกเมว คตึ อทฺทส, ตสฺมา เอกํ องฺคุลึ อุกฺขิปิฯ ตโต พฺราหฺมณา อตฺตโน ฆรานิ คนฺตฺวา ปุเตฺต อามนฺตยึสุ – ‘‘ตาตา, อเมฺห มหลฺลกา, สุโทฺธทนมหาราชสฺส ปุตฺตํ สพฺพญฺญุตปฺปตฺตํ มยํ สมฺภาเวยฺยาม วา โน วาฯ ตุเมฺห ตสฺมึ กุมาเร สพฺพญฺญุตํ ปเตฺต ตสฺส สาสเน ปพฺพเชยฺยาถา’’ติฯ

สุโทฺธทนมหาราชาปิ โพธิสตฺตสฺส ธาติโย อาทึ กตฺวา ปริหารํ อุปฏฺฐเปโนฺต โพธิสตฺตํ วุทฺธึ อาปาเทสิฯ มหาสโตฺตปิ วุทฺธิปฺปโตฺต เทโว วิย สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ปริปเกฺก ญาเณ กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขเมฺม จ อานิสํสํ ทิสฺวา ราหุลกุมารสฺส ชาตทิวเส ฉนฺนสหาโย กณฺฑกํ อารุยฺห เทวตาหิ วิวเฏน ทฺวาเรน มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา เตเนว รตฺติภาเคน ตีณิ รชฺชานิ อติกฺกมิตฺวา อโนมานทีตีเร ปพฺพชิตฺวา ฆฏิการมหาพฺรหฺมุนา อาภเต อรหทฺธเช คหิตมเตฺตเยว วสฺสสฏฺฐิกเตฺถโร วิย ปาสาทิเกน อิริยาปเถน ราชคหํ ปตฺวา ตตฺถ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปณฺฑวปพฺพตจฺฉายาย ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา รญฺญา มาคเธน รชฺชสิริยา นิมนฺติยมาโนปิ ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อนุกฺกเมน อุรุเวลํ คนฺตฺวา ‘‘รมณีโย วต อยํ ภูมิภาโค , อลํ วติทํ กุลปุตฺตสฺส ปธานตฺถิกสฺส ปธานายา’’ติ ปธานาภิมุขํ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ตตฺถ วาสํ อุปคโตฯ

เตน สมเยน อิตเร สตฺต พฺราหฺมณา ยถากมฺมํ คตา, สพฺพทหโร ปน ลกฺขณปริคฺคาหโก โกณฺฑญฺญมาณโว อโรโคฯ โส ‘‘มหาปุริโส ปพฺพชิโต’’ติ สุตฺวา เตสํ พฺราหฺมณานํ ปุเตฺต อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – ‘‘สิทฺธตฺถกุมาโร กิร ปพฺพชิโตฯ โส หิ นิสฺสํสยํ พุโทฺธ ภวิสฺสติฯ

สเจ ตุมฺหากํ ปิตโร อโรคา อสฺสุ, อชฺช นิกฺขมิตฺวา ปพฺพเชยฺยุํฯ สเจ ตุเมฺหปิ อิจฺฉถ, เอถ มยํ ตํ มหาปุริสมนุปพฺพชิสฺสามา''ติฯ เต สเพฺพ เอกจฺฉนฺทา ภวิตุํ นาสกฺขิํสุฯ ตโย ชนา น ปพฺพชิํสุ, โกณฺฑญฺญพฺราหฺมณํ เชฏฺฐกํ กตฺวา อิตเร จตฺตาโร ปพฺพชิํสุฯ อิเม ปญฺจ ปพฺพชิตฺวา คามนิคมราชธานีสุ ภิกฺขาย จรนฺตา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมิํสุฯ เต ฉพฺพสฺสานิ โพธิสเตฺต มหาปธานํ ปทหเนฺต ''อิทานิ พุโทฺธ ภวิสฺสติ อิทานิ พุโทฺธ ภวิสฺสตี''ติ มหาสตฺตํ อุปฏฺฐหมานา สนฺติกาวจราวสฺส อเหสุํฯ ยทา ปน โพธิสโตฺต เอกติลตณฺฑุลาทีหิ วีตินาเมโนฺตปิ ทุกฺกรการิกาย อริยธมฺมปฏิเวธสฺส อภาวํ ญตฺวา โอฬาริกํ อาหารํ อาหริ, ตทา เต ปกฺกมิตฺวา อิสิปตนํ อคมํสุฯ

อถ โพธิสโตฺต โอฬาริกาหารปริโภเคน ฉวิมํสโลหิตปาริปูริํ กตฺวา วิสาขปุณฺณมทิวเส สุชาตาย ทินฺนํ วรโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สุวณฺณปาติํ นทิยา ปฏิโสตํ ขิปิตฺวา ''อชฺช พุโทฺธ ภวิสฺสามี''ติ กตสนฺนิฏฺฐาโน สายนฺหสมเย กาเลน นาคราเชน อเนเกหิ ถุติสเตหิ อภิตฺถวิยมาโน มหาโพธิมณฺฑํ อารุยฺห อจลฏฺฐาเน ปาจีนโลกธาตุอภิมุโข ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา จตุรงฺคสมนฺนาคตํ วีริยํ อธิฏฺฐาย สูริเย ธรมาเนเยว มารพลํ วิธมิตฺวา ปฐมยาเม ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสริตฺวา มชฺฌิมยาเม ทิพฺพจกฺขุํ วิโสเธตฺวา ปจฺจูสกาลสมนนฺตเร ปฏิจฺจสมุปฺปาเท ญาณํ โอตาเรตฺวา อนุโลมปฏิโลมํ ปจฺจยาการวฏฺฏํ สมฺมสโนฺต สพฺพพุเทฺธหิ ปฏิวิทฺธํ อสาธารณํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา นิพฺพานารมฺมณาย ผลสมาปตฺติยา ตเตฺถว สตฺตาหํ วีตินาเมสิฯ

เอเตเนว อุปาเยน สตฺตสตฺตาหํ โพธิมเณฺฑ วิหริตฺวา ราชายตนมูเล มธุปิณฺฑิกโภชนํ ปริภุญฺชิตฺวา ปุน อชปาลนิโคฺรธมูลํ อาคนฺตฺวา ตตฺถ นิสิโนฺน ธมฺมคมฺภีรตํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา อโปฺปสฺสุกฺกตาย จิเตฺต นมเนฺต มหาพฺรหฺมุนา ยาจิโต พุทฺธจกฺขุนา โลกํ โวโลเกโนฺต ติกฺขินฺทฺริยาทิเภเท สเตฺต ทิสฺวา มหาพฺรหฺมุโน ธมฺมเทสนาย ปฏิญฺญํ ทตฺวา ''กสฺส นุ โข อหํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสสฺสามี''ติ อาฬารุทกานํ กาลกตภาวํ ญตฺวา ปุน จิเนฺตโนฺต ''พหูปการา โข ปน เม ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู, เย มํ ปธานปหิตตฺตํ อุปฏฺฐหิํสุฯ ยํนูนาหํ ปญฺจวคฺคิยานํ ภิกฺขูนํ ปฐมํ ธมฺมํ เทเสยฺย''นฺติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ อิทํ ปน สพฺพเมว พุทฺธานํ ปริวิตกฺกมตฺตเมว, ฐเปตฺวา ปน โกณฺฑญฺญพฺราหฺมณํ อโญฺญ โกจิ ปฐมํ ธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิฯ โสปิ เอตทตฺถเมว กปฺปสตสหสฺสํ อธิการกมฺมํ อกาสิ, พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส นว วาเร อคฺคสสฺสทานํ อทาสิฯ

อถ สตฺถา ปตฺตจีวรมาทาย อนุปุเพฺพน อิสิปตนํ คนฺตฺวา เยน ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู, เตนุปสงฺกมิฯ เต ตถาคตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาว อตฺตโน กติกาย สณฺฐาตุํ นาสกฺขิํสุฯ เอโก ปตฺตจีวรํ ปฏิคฺคเหสิ, เอโก อาสนํ ปญฺญาเปสิ, เอโก ปาโททกํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสิ, เอโก ปาเท โธวิ, เอโก ตาลวณฺฏํ คเหตฺวา พีชมาโน ฐิโตฯ เอวํ เตสุ วตฺตํ ทเสฺสตฺวา สนฺติเก นิสิเนฺนสุ โกณฺฑญฺญเตฺถรํ กายสกฺขิํ กตฺวา สตฺถา อนุตฺตรํ เตปริวฏฺฏํ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนสุตฺตนฺตํ อารภิฯ มนุสฺสปริสา ปญฺจ ชนาว อเหสุํ, เทวปริสา อปริจฺฉินฺนาฯ เทสนาปริโยสาเน โกณฺฑญฺญเตฺถโร อฏฺฐารสหิ มหาพฺรหฺมโกฏีหิ สทฺธิํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโตฯ อถ สตฺถา ''มยา ทุกฺกรสตาภตํ ธมฺมํ ปฐมเมว อญฺญาสีติ อญฺญาสิโกณฺฑโญฺญ นาม อย''นฺติ เถรํ อาลปโนฺต ''อญฺญาสิ วต, โภ, โกณฺฑโญฺญ, อญฺญาสิ วต, โภ, โกณฺฑโญฺญ''ติ อาหฯ ตสฺส ตเทว นามํ ชาตํฯ เตน วุตฺตํ – ''อิติ หิทํ อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส อญฺญาสิโกณฺฑโญฺญเตฺวว นามํ อโหสี''ติฯ

อิติ เถโร อาสาฬฺหิปุณฺณมายํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต, ปาฏิปทิวเส ภทฺทิยเตฺถโร, ทุติยปกฺขทิวเส วปฺปเตฺถโร, ตติยปกฺขทิวเส มหานามเตฺถโร, ปกฺขสฺส จตุตฺถิยํ อสฺสชิเตฺถโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโตฯ ปญฺจมิยา ปน ปกฺขสฺส อนตฺตลกฺขณสุตฺตนฺตเทสนาปริโยสาเน สเพฺพปิ อรหเตฺต ปติฏฺฐิตาฯ

เตน โข ปน สมเยน ฉ โลเก อรหนฺโต โหนฺติฯ ตโต ปฏฺฐาย สตฺถา ยสทารกปฺปมุเข ปญฺจปญฺญาส ปุริเส, กปฺปาสิยวนสเณฺฑ ตึสมเตฺต ภทฺทวคฺคิเย, คยาสีเส ปิฏฺฐิปาสาเณ สหสฺสมเตฺต ปุราณชฏิเลติ เอวํ มหาชนํ อริยภูมึ โอตาเรตฺวา พิมฺพิสารปฺปมุขานิ เอกาทสนหุตานิ โสตาปตฺติผเล, เอกํ นหุตํ สรณตฺตเย ปติฏฺฐาเปตฺวา ชมฺพุทีปตเล สาสนํ ปุปฺผิตผลิตํ กตฺวา สกลชมฺพุทีปมณฺฑลํ กาสาวปโชฺชตํ อิสิวาตปฏิวาตํ กโรนฺโต เอกสฺมึ สมเย เชตวนมหาวิหารํ ปตฺวา ตตฺถ วสโนฺต ภิกฺขุสงฺฆมเชฺฌ ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสนคโต ธมฺมํ เทเสโนฺต "ปฐมํ ธมฺมํ ปฏิวิทฺธภิกฺขูนํ อนฺตเร มม ปุโตฺต โกณฺฑโญฺญ อโคฺค"ติ ทเสฺสตฺุ เอตทคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

เถโรปิ เทฺว อคฺคสาวเก อตฺตโน นิปจฺจการํ กโรเนฺต ทิสฺวา พุทฺธานํ สนฺติกา อปกฺกมิตุกาโม หุตฺวา "ปุณฺณมาณโว ปพฺพชิตฺวา สาสเน อคฺคธมฺมกถิโก ภวิสฺสตี"ติ ทิสฺวา โทณวตฺถุพฺราหฺมณคามํ คนฺตฺวา อตฺตโน ภาคิเนยฺยํ ปุณฺณมาณวํ ปพฺพาเชตฺวา "อยํ พุทฺธานํ สนฺติเก วสิสฺสตี"ติ ตสฺส พุทฺธานํ อเนฺตวาสิกภาวํ กตฺวา สยํ ทสพลํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภควา มยฺหํ คามนฺตเสนาสนํ อสปฺปายํ, อากิโณฺณ วิหริตุํ น สโกฺกมิ, ฉทฺทนฺตทหํ คนฺตฺวา วสิสฺสามี"ติ ภควนฺตํ อนุชานาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ฉทฺทนฺตทหํ คนฺตฺวา ฉทฺทนฺตหตฺถิกุลํ นิสฺสาย ทฺวาทส วสฺสานิ วีตินาเมตฺวา ตเตฺถว อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ

สาริปุตฺต-โมคฺคลฺลานเตฺถรวตฺถุ

๑๘๙-๑๙๐. ทุติยตติเยสุ **มหาปญฺญาน**นฺติ มหติยา ปญฺญาย สมนฺนาคตานํฯ **อิทฺธิมนฺตาน**นฺติ อิทฺธิยา สมฺปนฺนานํฯ **สาริปุโตฺต โมคฺคลฺลาโน**ติ เตสํ เถรานํ นามํฯ

อิเมสมฺปิ ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อิโต สตสหสฺสกปฺปาธิเก อสงฺเขฺยยฺยกปฺปมตฺถเก สาริปุโตฺต พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติ, นาเมน สรทมาณโว นาม อโหสิฯ โมคฺคลฺลาโน คหปติมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติ , นาเมน สิริวฑฺฒนกุฏุมฺพิโย นาม อโหสิฯ เต อุโภปิ สหปํสุกีฬิตาว สหายกา อเหสุํฯ สรทมาณโว ปิตุ อจฺจเยน กุลสนฺตกํ มหาธนํ ปฏิปชฺชิตฺวา เอกทิวสํ รโหคโต จิเนฺตสิ – "อหํ อิธโลกตฺตภาวเมว ชานามิ, โน ปรโลกตฺตภาวํ, ชาตสตฺตานญฺจ มรณํ นาม ธุวํ, มยา เอกํ ปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา โมกฺขธมฺมคเวสนํ กาตุํ วฏฺฏตี"ติฯ โส สหายกํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – "สมฺม สิริวฑฺฒน, อหํ ปพฺพชิตฺวา โมกฺขธมฺมํ คเวสิสฺสามิ, ตฺวํ มยา สทฺธึ ปพฺพชิตุํ สกฺขิสฺสสี"ติฯ น สกฺขิสฺสามิ , สมฺม, ตฺวํเยว ปพฺพชาหีติฯ โส จิเนฺตสิ – "ปรโลกํ คจฺฉนฺตา สหาเย วา ญาติมิเตฺต วา คเหตฺวา คตา นาม นตฺถิ, อตฺตนา กตํ อตฺตโนว โหตี"ติฯ ตโต รตนโกฏฺฐาคารํ วิวราเปตฺวา กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ มหาทานํ ทตฺวา ปพฺพตปาทํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ ตสฺส เอโก เทฺว ตโยติ เอวํ อนุปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตา จตุสตฺตติสหสฺสมตฺตา ชฏิลา อเหสุํฯ โส ปญฺจาภิญฺญา อฏฺฐ จ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา เตสมฺปิ ชฏิลานํ กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิฯ เตปิ สเพฺพ ปญฺจ อภิญฺญา อฏฺฐ จ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตสุํฯ

เตน สมเยน อโนมทสฺสี นาม พุโทฺธ โลเก อุทปาทิฯ นครํ จนฺทวตี นาม อโหสิ, ปิตา ยสวโนฺต นาม ขตฺติโย, มาตา ยโสธรา นาม เทวี, โพธิ อชฺชุนรุโกฺข, นิสภเตฺถโร จ อโนมเตฺถโร จาติ เทฺว อคฺคสาวกา, วรุณเตฺถโร นาม อุปฎฺฐาโก, สุนฺทรา จ สุมนา จาติ เทฺว อคฺคสาวิกา, อายุ วสฺสสตสหสฺสํ อโหสิ, สรีรํ อฎฺฐปญฺญาสหตฺถุเพฺพธํ, สรีรปฺปภา ทฺวาทสโยชนํ ผริ, ภิกฺขุสตสหสฺสปริวาโร อโหสิฯ

อเถกทิวสํ ปจฺจูสกาเล มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฎฺฐาย โลกํ โวโลเกโนฺต สรทตาปสํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช มยฺหํ สรทตาปสสฺส สนฺติกํ คตปจฺจเยน ธมฺมเทสนา จ มหตี ภวิสฺสติ, โส จ อคฺคสาวกฎฺฐานํ ปเตฺถสฺสติ, ตสฺส สหายโก สิริวฑฺฒนกุฎุมฺพิโย ทุติยสาวกฎฺฐานํ, เทสนาปริโยสาเน จสฺส ปริวารา จตุสตฺตติสหสฺสชฎิลา อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺติ, มยา ตตฺถ คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย อญฺญํ กญฺจิ อนามเนฺตตฺวา สีโห วิย เอกจโร หุตฺวา สรทตาปสสฺส อเนฺตวาสิเกสุ ผลาผลตฺถาย คเตสุ ‘‘พุทฺธภาวํ เม ชานาตู’’ติ ตสฺส ปสฺสเนฺตเสฺสว สรทตาปสสฺส อากาสโต โอตริตฺวา ปถวิยํ ปติฎฺฐาสิฯ สรทตาปโส พุทฺธานุภาวํ เจว สรีรสมฺปตฺติํ จสฺส ทิสฺวา ลกฺขณมเนฺต สมฺมสิตฺวา ‘‘อิเมหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต นาม อคารมเชฺฌ วสโนฺต ราชา โหติ จกฺกวตฺตี, ปพฺพชฺชโนฺต โลเก วิวฎฺฎจฺฉโท สพฺพญฺญู พุโทฺธ โหติ, อยํ ปุริโส นิสฺสํสยํ พุโทฺธ’’ติ ชานิตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญตฺตาสเนฯ สรทตาปโสปิ อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

ตสฺมิํ สมเย จตุสตฺตติสหสฺสชฎิลา ปณีตปณีตานิ โอชวนฺตานิ ผลาผลานิ คเหตฺวา อาจริยสฺส สนฺติกํ สมฺปตฺตา พุทฺธานเญฺจว อาจริยสฺส จ นิสินฺนาสนํ โอโลเกตฺวา อาหํสุ – ‘‘อาจริย, มยํ ‘อิมสฺมิํ โลเก ตุเมฺหหิ มหนฺตตโร นตฺถี’ติ วิจราม, อยํ ปน ปุริโส ตุเมฺหหิ มหนฺตตโร มเญฺญ’’ติฯ ตาตา, กิํ วทถ? สาสเปน สทฺธิํ อฎฺฐสฎฺฐิโยชนสตสหสฺสุเพฺพธํ สิเนรุํ สมํ กาตุํ อิจฺฉถ, สพฺพญฺญุพุเทฺธน สทฺธิํ มยฺหํ อุปมํ มา กริตฺถ ปุตฺตกาติฯ อถ เต ตาปสา ‘‘สเจ อยํ อิตฺตรสโตฺต อภวิสฺส, น อมฺหากํ อาจริโย เอวรูปํ อุปมํ อาหเรยฺย, ยาว มหา วตายํ ปุริโส’’ติ สเพฺพว ปาเทสุ นิปติตฺวา สิรสา วนฺทิํสุฯ

อถ เน อาจริโย อาห – ‘‘ตาตา, อมฺหากํ พุทฺธานํ อนุจฺฉวิโก เทยฺยธโมฺม นตฺถิ, สตฺถา จ ภิกฺขาจารเวลาย อิธาคโต, มยํ ยถาพลํ เทยฺยธมฺมํ ทสฺสามฯ ตุเมฺห ยํ ยํ ปณีตํ ผลาผลํ, ตํ ตํ อาหรถา’’ติฯ อาหราเปตฺวา หเตฺถ โธวิตฺวา สยํ ตถาคตสฺส ปเตฺต ปติฎฺฐาเปสิ ฯ สตฺถารา จ ผลาผเล ปฎิคฺคหิตมเตฺต เทวตา ทิโพฺพชํ ปกฺขิปิํสุฯ ตาปโส อุทกมฺปิ สยเมว ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิฯ ตโต ภตฺตกิจฺจํ นิฎฺฐาเปตฺวา หตฺถํ โธวิตฺวา นิสิเนฺน สตฺถริ สเพฺพ อเนฺตวาสิเก ปโกฺกสิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก สารณียํ กถํ กเถโนฺต นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘เทฺว อคฺคสาวกา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ อาคจฺฉนฺตู’’ติ จิเนฺตสิฯ เต สตฺถุ จิตฺตํ ญตฺวา สตสหสฺสขีณาสวปริวารา อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐํสุฯ

ตโต สรทตาปโส อเนฺตวาสิเก อามเนฺตสิ – ‘‘ตาตา, พุทฺธานํ นิสินฺนาสนมฺปิ นีจํ, สมณสตสหสฺสานมฺปิ อาสนํ นตฺถิ, ตุเมฺหหิ อชฺช อุฬารํ พุทฺธสกฺการํ กาตุํ วฎฺฎติ, ปพฺพตปาทโต วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ อาหรถา’’ติฯ กถนกาโล ปปโญฺจ วิย โหติ, อิทฺธิมนฺตานํ ปน วิสโย อจิเนฺตโยฺยติ มุหุตฺตมเตฺตเนว เต ตาปสา วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ อาหริตฺวา พุทฺธานํ โยชนปฺปมาณํ ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปสุํ, อุภินฺนํ อคฺคสาวกานํ ติคาวุตํ, เสสภิกฺขูนํ อฑฺฒโยชนิกาทิเภทํ, สงฺฆนวกสฺส อุสภมตฺตํ อโหสิฯ เอวํ ปญฺญเตฺตสุ อาสเนสุ สรทตาปโส

ตถาคตสฺส ปุรโต อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ฐิโต, ‘‘ภนฺเต, มยฺหํ ทีฆรตฺตํ หิตสุขตฺถาย อิมํ ปุปฺผาสนํ อภิรุหถา’’ติ อาหฯ

> ‘‘นานาปุปฺผญฺจ คนฺธญฺจ, สมฺปาเทตฺวาน เอกโต;
> ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปตฺวา, อิทํ วจนมพฺรวิํฯ
>
> ‘‘อิทํ เต อาสนํ วีร, ปญฺญตฺตํ ตวนุจฺฉวิํ;
> มม จิตฺตํ ปสาเทนฺโต, นิสีท ปุปฺผมาสเนฯ
>
> ‘‘สตฺตรตฺติทิวํ พุโทฺธ, นิสีทิ ปุปฺผมาสเน;
> มม จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, หาสยิตฺวา สเทวเก’’ติฯ

เอวํ นิสิเนฺน สตฺถริ เทฺว อคฺคสาวกา จ เสสภิกฺขู จ อตฺตโน อตฺตโน ปตฺตาสเนสุ นิสีทิํสุฯ สรทตาปโส มหนฺตํ ปุปฺผจฺฉตฺตํ คเหตฺวา ตถาคตสฺส มตฺถเก ธารยนฺโต อฎฺฐาสิฯ สตฺถา ‘‘ชฎิลานํ อยํ สกฺกาโร มหปฺผโล โหตู’’ติ นิโรธสมาปตฺติํ สมาปชฺชิฯ สตฺถุ สมาปนฺนภาวํ ญตฺวา เทฺว อคฺคสาวกาปิ เสสภิกฺขูปิ สมาปตฺติํ สมาปชฺชิํสุฯ ตถาคเต สตฺตาหํ นิโรธสมาปตฺติํ สมาปชฺชิตฺวา นิสิเนฺน อเนฺตวาสิกา ภิกฺขาจารกาเล สมฺปเตฺต วนมูลผลาผลํ ปริภุญฺชิตฺวา เสสกาเล พุทฺธานํ อญฺชลิํ ปคฺคยฺห ติฎฺฐนฺติฯ สรทตาปโส ปน ภิกฺขาจารมฺปิ อคนฺตฺวา ปุปฺผจฺฉตฺตํ คหิตนิยาเมเนว สตฺตาหํ ปีติสุเขน วีตินาเมสิฯ

สตฺถา นิโรธโต วุฎฺฐาย ทกฺขิณปเสฺส นิสินฺนํ อคฺคสาวกํ นิสภเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ‘‘นิสภ สกฺการการกานํ ตาปสานํ ปุปฺผาสนานุโมทนํ กโรหี’’ติฯ เถโร จกฺกวตฺติรโญฺญ สนฺติกา ปฎิลทฺธมหาลาโภ มหาโยโธ วิย ตุฎฺฐมานโส สาวกปารมิญาเณ ฐตฺวา ปุปฺผาสนานุโมทนํ อารภิฯ ตสฺส เทสนาวสาเน ทุติยสาวกํ อามเนฺตสิ – ‘‘ตฺวมฺปิ ธมฺมํ เทเสหี’’ติฯ อโนมเตฺถโร เตปิฎกํ พุทฺธวจนํ สมฺมสิตฺวา ธมฺมํ กเถสิฯ ทฺวินฺนํ สาวกานํ เทสนาย เอกสฺสปิ อภิสมโย นาโหสิฯ อถ สตฺถา อปริมาเณ พุทฺธวิสเย ฐตฺวา ธมฺมเทสนํ อารภิฯ เทสนาปริโยสาเน ฐเปตฺวา สรทตาปสํ สเพฺพปิ จตุสตฺตติสหสฺสชฎิลา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ สตฺถา ‘‘เอถ ภิกฺขโว’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ เตสํ ตาวเทว เกสมสฺสุ อนฺตรธายิ, อฎฺฐ ปริกฺขารา กาเย ปฎิมุกฺกาว อเหสุํฯ

สรทตาปโส กสฺมา อรหตฺตํ น ปโตฺตติ? วิกฺขิตฺตจิตฺตตฺตาฯ ตสฺส กิร พุทฺธานํ ทุติยาสเน นิสีทิตฺวา สาวกปารมิญาเณ ฐตฺวา ธมฺมํ เทสยโต อคฺคสาวกสฺส เทสนํ โสตุํ อารทฺธกาลโต ปฎฺฐาย ‘‘อโห วตาหมฺปิ อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อิมินาว สาวเกน ลทฺธธุรํ ลเภยฺย’’นฺติ จิตฺตํ อุทปาทิฯ โส เตน ปริวิตเกฺกน มคฺคผลปฎิเวธํ กาตุํ นาสกฺขิ ฯ ตถาคตํ ปน วนฺทิตฺวา สมฺมุเข ฐตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ อนนฺตราสเน นิสิโนฺน ภิกฺขุ ตุมฺหากํ สาสเน โก นาม โหตี’’ติ? มยา ปวตฺติตํ ธมฺมจกฺกํ อนุปฺปวเตฺตตา สาวกปารมิญาณสฺส โกฎิปฺปโตฺต โสฬส ปญฺญา ปฎิวิชฺฌิตฺวา ฐิโต มยฺหํ สาสเน อคฺคสาวโก นิสภเตฺถโร นาม เอโสติฯ ‘‘ภเนฺต, ยฺวายํ มยา สตฺตาหํ ปุปฺผจฺฉตฺตํ ธาเรเนฺตน สกฺกาโร กโต, อหํ อิมสฺส ผเลน อญฺญํ สกฺกตฺตํ วา พฺรหฺมตฺตํ วา น ปเตฺถมิ, อนาคเต ปน อยํ นิสภเตฺถโร วิย เอกสฺส พุทฺธสฺส อคฺคสาวโก ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ

สตฺถา ‘‘สมิชฺฌิสฺสติ นุ โข อิมสฺส ปุริสสฺส ปตฺถนา’’ติ อนาคตํสญาณํ เปเสตฺวา โอโลเกโนฺต กปฺปสตสหสฺสาธิกํ อสเงฺขฺยยฺยํ อติกฺกมิตฺวา สมิชฺฌนภาวํ อทฺทสฯ ทิสฺวา สรทตาปสํ อาห – ‘‘น เต อยํ ปตฺถนา โมฆา ภวิสฺสติ, อนาคเต ปน กปฺปสตสหสฺสาธิกํ อสเงฺขฺยยฺยํ อติกฺ

กมิตฺวา โคตโม นาม พุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชิสฺสติฯ ตสฺส มาตา มหามายา นาม เทวี ภวิสฺสติ, ปิตา สุโทฺธทโน นาม ราชา, ปุโตฺต ราหุโล นาม, อุปฏฺฐาโก อานโนฺท นาม, ทุติยสาวโก โมคฺคลฺลาโน นาม, ตฺวํ ปน ตสฺส อคฺคสาวโก ธมฺมเสนาปติ สาริปุโตฺต นาม ภวิสฺสสี''ติฯ เอวํ ตาปสํ พฺยากริตฺวา ธมฺมกถํ กเถตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ

สรทตาปโสปิ อเนฺตวาสิกเตฺถรานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สหายกสฺส สิริวฑฺฒนกุฏุมฺพิกสฺส สาสนํ เปเสสิ – ''ภเนฺต, มม สหายกสฺส วเทถ 'สหายเกน เต สรทตาปเสน อโนมทสฺสิพุทฺธสฺส ปาทมูเล อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส โคตมพุทฺธสฺส สาสเน อคฺคสาวกฏฺฐานํ ปตฺถิตํ, ตฺวํ ทุติยสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถหี'''ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา เถเรหิ ปุเรตรเมว เอกปเสฺสน คนฺตฺวา สิริวฑฺฒสฺส นิเวสนทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ

สิริวฑฺฒโน ''จิรสฺสํ วต เม อโยฺย อาคโต''ติ อาสเน นิสีทาเปตฺวา อตฺตนา นีจาสเน นิสิโนฺน ''อเนฺตวาสิกปริสา ปน โว, ภเนฺต, น ปญฺญายตี''ติ ปุจฺฉิฯ อาม สมฺม, อมฺหากํ อสฺสมํ อโนมทสฺสี นาม พุโทฺธ อาคโต, มยํ ตสฺส อตฺตโน พเลน สกฺการํ อกริมฺหฯ สตฺถา สเพฺพสํ ธมฺมํ เทเสสิ, เทสนาปริโยสาเน ฐเปตฺวา มํ เสสา อรหตฺตํ ปตฺวา ปพฺพชิํสูติฯ ตุเมฺห กสฺมา น ปพฺพชิตาติ? อหํ สตฺถุ อคฺคสาวกํ นิสภเตฺถรํ ทิสฺวา อนาคเต อุปฺปชฺชนกสฺส โคตมสฺส นาม พุทฺธสฺส สาสเน อคฺคสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถสิํ, ตุวมฺปิ ตสฺส สาสเน ทุติยสาวกฏฺฐานํ ปเตฺถหีติฯ มยฺหํ พุเทฺธหิ สทฺธิํ ปริจโย นตฺถิ, ภเนฺตติฯ พุเทฺธหิ สทฺธิํ กถนํ มยฺหํ ภาโร โหตุ, ตฺวํ มหนฺตํ อธิการํ สเชฺชหีติฯ

สิริวฑฺฒโน สรทตาปสสฺส วจนํ สุตฺวา อตฺตโน นิเวสนทฺวาเร ราชมาเนน อฏฺฐกรีสมตฺตํ ฐานํ สมตลํ กาเรตฺวา วาลุกํ โอกิราเปตฺวา ลาชปญฺจมานิ ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา นีลุปฺปลจฺฉทนํ มณฺฑปํ กาเรตฺวา พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวา เสสภิกฺขูนมฺปิ อาสนานิ ปฏิยาทาเปตฺวา มหนฺตํ สกฺการสมฺมานํ สเชฺชตฺวา พุทฺธานํ นิมนฺตนตฺถาย สรทตาปสสฺส สญฺญํ อทาสิฯ ตาปโส ตสฺส วจนํ สุตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ คเหตฺวา ตสฺส นิเวสนํ อคมาสิฯ สิริวฑฺฒโน ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ตถาคตสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา มณฺฑปํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเนสุ นิสินฺนสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ปณีเตน โภชเนน ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ มหารเหหิ วเตฺถหิ อจฺฉาเทตฺวา, ''ภเนฺต, นายํ อารโมฺภ อปฺปมตฺตกฏฺฐานตฺถาย, อิมินาว นิยาเมน สตฺตาหํ อนุกมฺปํ กโรถา''ติ อาหฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ โส เตเนว นิยาเมน สตฺตาหํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา ฐิโต อาห – ''ภเนฺต, มม สหาโย สรทตาปโส ยสฺส สตฺถุ อคฺคสาวโก โหมีติ ปเตฺถสิ, อหมฺปิ ตเสฺสว ทุติยสาวโก ภวามี''ติฯ

สตฺถา อนาคตํ โอโลเกตฺวา ตสฺส ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา พฺยากาสิ – ''ตฺวํ อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิกํ อสเงฺขยฺยํ อติกฺกมิตฺวา โคตมพุทฺธสฺส ทุติยสาวโก ภวิสฺสสี''ติฯ พุทฺธานํ พฺยากรณํ สุตฺวา สิริวฑฺฒโน หฏฺฐปหโฏฺฐ อโหสิฯ สตฺถาปิ ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา สปริวาโร วิหารเมว คโตฯ สิริวฑฺฒโน ตโต ปฏฺฐาย ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ทุติยตฺตภาเว กามาวจรเทวโลเก นิพฺพโตฺตฯ สรทตาปโส จตฺตาโร พฺรหฺมวิหาเร ภาเวตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพโตฺตฯ

ตโต ปฏฺฐาย อิเมสํ อุภินฺนมฺปิ อนฺตรากมฺมํ น กถิตํฯ อมฺหากํ ปน พุทฺธสฺส นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว สรทตาปโส ราชคหนครสฺส อวิทูเร อุปติสฺสคาเม สาริพฺราหฺมณิยา กุจฺฉิสฺมิํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ ตํทิวสเมว จสฺส สหาโยปิ ราชคหเสฺสว อวิทูเร โกลิตคาเม โมคฺคลฺลิพฺราหฺมณิ

ยา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตานิ กิร เทฺวปิ กุลานิ ยาว สตฺตมา กุลปริวฏฺฏา อาพทฺธปฏิพทฺธ สหายกาเนวฯ เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ เอกทิวสเมว คพฺภปริหารํ อทํสุฯ ทสมาสจฺจเยน ชาตานมฺปิ เตสํ ฉสฏฺฐิ ธาติโย อุปฏฺฐหึสุฯ นามคฺคหณทิวเส สาริพฺราหฺมณิยา ปุตฺตสฺส อุปติสฺสคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา **อุปติโสฺส**ติ นามํ อกํสุ, อิตรสฺส โกลิตคาเม เชฏฺฐกุลสฺส ปุตฺตตฺตา **โกลิโต**ติ นามํ อกํสุฯ เต อุโภปิ วุฑฺฒิมนฺวาย สพฺพสิปฺปานํ ปารํ อคมํสุฯ

อุปติสฺสมาณวสฺส กีฬนตฺถาย นทึ วา อุยฺยานํ วา ปพฺพตํ วา คมนกาเล ปญฺจ สุวณฺณสิวิกาสตานิ ปริวารา โหนฺติ, โกลิตมาณวสฺส ปญฺจ อาชญฺญรถสตานิฯ เทฺวปิ ชนา ปญฺจปญฺจมาณวกสตปริวารา โหนฺติฯ ราชคเห จ อนุสํวจฺฉรํ คิรคฺคสมชฺชํ นาม โหติ, เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ เอกฏฺฐาเนเยว มญฺจํ พนฺธนฺติฯ เทฺวปิ ชนา เอกโตว นิสีทิตฺวา สมชฺชํ ปสฺสนฺตา หสิตพฺพฏฺฐาเน หสนฺติ, สํเวคฏฺฐาเน สํวิชฺชนฺติ, ทายํ ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทายํ เทนฺติฯ เตสํ อิมินาว นิยาเมน เอกทิวสํ สมชฺชํ ปสฺสนฺตานํ ปริปากคตตฺตา ญาณสฺส ปุริมทิวเสสุ วิย หสิตพฺพฏฺฐาเน หาโส วา สํเวคฏฺฐาเน สํเวชนํ วา ทายํ ทาตุํ ยุตฺตฏฺฐาเน ทายทานํ วา นาโหสิฯ เทฺวปิ ปน ชนา เอวํ จินฺตยึสุ – ‘‘กึ เอตฺถ โอโลเกตพฺพํ อตฺถิ, สเพฺพปิเม อปฺปเตฺต วสฺสสเต อปณฺณตฺติกภาวํ คมิสฺสนฺติฯ อเมฺหหิ ปน เอกํ โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อารมฺมณํ คเหตฺวา นิสีทึสุฯ

ตโต โกลิโต อุปติสฺสํ อาห – ‘‘สมฺม อุปติสฺส, น ตฺวํ อญฺญสุ ทิวเสสุ วิย หฏฺฐปหฏฺโฐ, อนตฺตมนธาตุโกสิ, กึ เต สลฺลกฺขิต’’นฺติ? สมฺม โกลิต, ‘‘เอเตสํ โอโลกเน สาโร นตฺถิ, นิรตฺถกเมตํ, อตฺตโน โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิทํ จินฺตยโนฺต นิสิโนฺนมฺหีติ, ตฺวํ ปน กสฺมา อนตฺตมโนสีติ? โสปิ ตเถว อาหฯ อถสฺส อตฺตนา สทฺธึ เอกชฺฌาสยตํ ญตฺวา อุปติโสฺส ตํ เอวมาห – ‘‘อมฺหากํ อุภินฺนมฺปิ สุจินฺติตํ, โมกฺขธมฺมํ คเวสเนฺตหิ ปน เอกา ปพฺพชฺชา ลทฺธุํ วฏฺฏติ, กสฺส สนฺติเก ปพฺพชามา’’ติฯ

เตน โข ปน สมเยน สญฺจโย ปริพฺพาชโก ราชคเห ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธึฯ เต ‘‘ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามา’’ติ ปญฺจหิ มาณวกสเตหิ สทฺธึ สญฺจยสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุฯ เตสํ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย สญฺจโย อติเรกลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต อโหสิฯ เต กติปาเหเนว สพฺพํ สญฺจยสฺส สมยํ ปริคฺคณฺหิตฺวา, ‘‘อาจริย, ตุมฺหากํ ชานนสมโย เอตฺตโกว, อุทาหุ อุตฺตริปิ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ สญฺจโย ‘‘เอตฺตโกว, สพฺพํ ตุเมฺหหิ ญาต’’นฺติ อาหฯ เต ตสฺส กถํ สุตฺวา จินฺตยึสุ – ‘‘เอวํ สติ อิมสฺส สนฺติเก พฺรหฺมจริยวาโส นิรตฺถโก, มยํ โมกฺขธมฺมํ คเวสิตุํ นิกฺขนฺตา, โส อิมสฺส สนฺติเก อุปฺปาเทตุํ น สกฺกาฯ มหา โข ปน ชมฺพุทีโป, คามนิคมราชธานิโย จรนฺตา มยํ อวสฺสํ โมกฺขธมฺมเทสกํ เอกํ อาจริยํ ลภิสฺสามา’’ติฯ เต ตโต ปฏฺฐาย ยตฺถ ยตฺถ ปณฺฑิตา สมณพฺราหฺมณา อตฺถีติ สุณนฺติ, ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา ปญฺหสากจฺฉํ กโรนฺติฯ เตหิ ปุฏฺฐํ ปญฺหํ อเญฺญ กเถตุํ สมตฺถา นตฺถิ, เต ปน เตสํ ปญฺหํ วิสฺสเชฺชนฺติฯ เอวํ สกลชมฺพุทีปํ ปริคฺคณฺหิตฺวา นิวตฺติตฺวา สกฏฺฐานเมว อาคนฺตฺวา, ‘‘สมฺม โกลิต, โย ปฐมํ อมตํ อธิคจฺฉติ, โส อาโรเจตู’’ติ กติกํ อกํสุฯ

เตน สมเยน อมฺหากํ สตฺถา ปฐมาภิสโมฺพธึ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก อนุปุเพฺพน ราชคหํ สมฺปโตฺต โหติฯ อถ ‘‘เอกสฏฺฐิ อรหโนฺต โลเก อุปฺปนฺนา โหนฺตี’’ติ วุตฺตกาเล ‘‘จรถ, ภิกฺขเว, จาริกํ พหุชนหิตายา’’ติ รตนตฺตยคุณปฺปกาสนตฺถํ อุโยฺยชิตานํ ภิกฺขูนํ อนฺตเร ปญฺจวคฺคิยพฺภนฺตโร อสฺสชิเตฺถโร ปฏินิวตฺติตฺวา ราชคหเมว อาคโตฯ ปุนทิวเส ปาโตว ปตฺตจีวรํ อาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ

ตสฺมึ สมเย อุปติสฺสปริพฺพาชโก ปาโตว ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ปริพฺพาชการามํ คจฺฉนฺโต เถรํ ทิสฺวา จินฺเตสิ – ‘‘มยา เอวรูโป ปพฺพชิโต นาม น ทิฏฺฐปุพฺโพฯ เย วต โลเก อรหนฺโต วา อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปนฺนา, อยํ เตสํ ภิกฺขูนํ อญฺญตโร, ยํนูนาหํ อิมํ ภิกฺขุํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺเฉยฺยํ – ‘กํสิ ตฺวํ, อาวุโส อุทฺทิสฺส, ปพฺพชิโต, โก วา เต สตฺถา, กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี’’’ติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อกาโล โข อิมํ ภิกฺขุํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ, อนฺตรฆรํ ปวิฏฺโฐ ปิณฺฑาย จรติ, ยํนูนาหํ อิมํ ภิกฺขุํ ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต อนุพนฺเธยฺยํ อตฺถิเกหิ อุปญฺญาตํ มคฺค’’นฺติฯ โส เถรํ ลทฺธปิณฺฑปาตํ อญฺญตรํ โอกาสํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา นิสีทิตุกามตญฺจสฺส ญตฺวา อตฺตโน ปริพฺพาชกปีฐกํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเนปิสฺส อตฺตโน กุณฺฑิกาย อุทกํ อทาสิฯ

เอวํ อาจริยวตฺตํ กตฺวา กตภตฺตกิเจฺจน เถเรน สทฺธึ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘วิปฺปสนฺนานิ โข เต, อาวุโส, อินฺทฺริยานิ, ปริสุทฺโธ ฉวิวณฺโณ ปริโยทาโต, กํสิ ตฺวํ, อาวุโส อุทฺทิสฺส, ปพฺพชิโต, โก วา เต สตฺถา, กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสี’’ติ ปุจฺฉิฯ เถโร ‘‘อตฺถาวุโส, มหาสมโณ สกฺยปุตฺโต สกฺยกุลา ปพฺพชิโต, ตาหํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต, โส จ เม ภควา สตฺถา, ตสฺสวาหํ ภควโต ธมฺมํ โรเจมี’’ติ อาหฯ อถ นํ ‘‘กึวาที ปนายสฺมโต สตฺถา, กิมกฺขายี’’ติ ปุจฺฉิฯ เถโร จินฺเตสิ – ‘‘อิเม ปริพฺพาชกา นาม สาสนสฺส ปฏิปกฺขภูตา, อิมสฺส สาสนสฺส คมฺภีรตํ ทเสฺสสฺสามี’’ติฯ อตฺตโน นวกภาวํ ทเสฺสนฺโต อาห – ‘‘อหํ โข, อาวุโส, นโว อจิรปพฺพชิโต, อธุนาคโต อิมํ ธมฺมวินยํ, น ตาวาหํ สโกฺกมิ วิตฺถาเรน ธมฺมํ เทเสตุ’’นฺติฯ ปริพฺพาชโก ‘‘อหํ อุปติโสฺส นาม, ตฺวํ ยถาสตฺติยา อปฺปํ วา พหุํ วา วท, เอตํ นยสเตน นยสหเสฺสน ปฏิวิชฺฌิตุํ มยฺหํ ภาโร’’ติ จินฺเตตฺวา อาห –

> ‘‘อปฺปํ วา พหุํ วา ภาสสฺสุ, อตฺถํเยว เม พฺรูหิ;
> อเตฺถเนว เม อโตฺถ, กึ กาหสิ พฺยญฺชนํ พหุ’’นฺติฯ (มหาว. ๖๐);

เอวํ วุเตฺต เถโร ‘‘เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา’’ติ (มหาว. ๖๐; อป. เถร. ๑.๑.๒๘๖) คาถํ อาหฯ ปริพฺพาชโก ปฐมปททฺวยเมว สุตฺวา สหสฺสนยสมฺปเนฺน โสตาปตฺติมเคฺค ปติฏฺฐหิฯ อิตรํ ปททฺวยํ โสตาปนฺนกาเล นิฏฺฐาสิฯ

โส โสตาปโนฺน หุตฺวา อุปริวิเสเส อปฺปวตฺตเนฺต ‘‘ภวิสฺสติ เอตฺถ การณ’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา เถรํ อาห – ‘‘ภเนฺต, มา อุปริ ธมฺมเทสนํ วฑฺฒยิตฺถ, เอตฺตกเมว โหตุ, กหํ อมฺหากํ สตฺถา วสตี’’ติ? เวฬุวเน ปริพฺพาชกาติฯ ภเนฺต, ตุเมฺห ปุรโต ยาถ, มยฺหํ เอโก สหายโก อตฺถิฯ อเมฺหหิ จ อญฺญมญฺญํ กติกา กตา ‘‘โย ปฐมํ อมตํ อธิคจฺฉติ, โส อาโรเจตู’’ติฯ อหํ ตํ ปฏิญฺญํ โมเจตฺวา สหายกํ คเหตฺวา ตุมฺหากํ คตมเคฺคเนว สตฺถุ สนฺติกํ อาคมิสฺสามีติ ปญฺจปติฏฺฐิเตน เถรสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เถรํ อุโยฺยเชตฺวา ปริพฺพาชการามาภิมุโข อคมาสิฯ

โกลิตปริพฺพาชโก ตํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช มยฺหํ สหายกสฺส มุขวโณฺณ น อเญฺญสุ ทิวเสสุ วิย, อทฺธา เตน อมตํ อธิคตํ ภวิสฺสตี’’ติ อมตาธิคมํ ปุจฺฉิฯ โสปิสฺส ‘‘อาม อาวุโส, อมตํ อธิคต’’นฺติ ปฏิชานิตฺวา ตเมว คาถํ อภาสิฯ คาถาปริโยสาเน โกลิโต โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิตฺวา อาห – ‘‘กหํ กิร, สมฺม, สตฺถา วสตี’’ติ? ‘‘เวฬุวเน กิร, สมฺม, วสตี’’ติ เอวํ โน อาจริเยน อสฺสชิเตฺถเรน กถิตนฺติฯ เตน หิ สมฺม อายาม, สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามาติฯ สาริปุตฺตเตฺถโร จ นาเมส สทาปิ อาจริยปูชโกว, ตสฺมา สหายํ โกลิตมาณวํ เอวมาห – ‘‘สมฺม, อเมฺหหิ อธิคตํ อมตํ อมฺหากํ อาจริยสฺส สญฺจยปริพฺพาชกสฺสาปิ กเถสฺสามฯ พุชฺฌมาโน ปฏิ

วิชฺฌิสฺสติ, อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต อมฺหากํ สทฺทหิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสติ, พุทฺธานํ เทสนํ สุตฺวา มคฺคผลปฏิเวธํ กริสฺสตี’’ติฯ

ตโต เทฺวปิ ชนา สญฺจยสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘อาจริย, ตฺวํ กึ กโรสิ, พุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน, สฺวากฺขาโต ธมฺโม, สุปฺปฏิปนฺโน สงฺโฆฯ อายาม, ทสพลํ ปสฺสิสฺสามา’’ติฯ โส ‘‘กึ วเทถ, ตาตา’’ติ เตปิ วาเรตฺวา ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺติเมว เตสํ ทีเปสิฯ เต ‘‘อมฺหากํ เอวรูโป อเนฺตวาสิกวาโส นิจฺจเมว โหตุ, ตุมฺหากํ ปน คมนํ วา อคมนํ วา ชานาถา’’ติ อาหํสุฯ สญฺจโย ‘‘อิเม เอตฺตกํ ชานนฺตา มม วจนํ น กริสฺสนฺตี’’ติ ญตฺวา ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห, ตาตา, อหํ มหลฺลกกาเล อเนฺตวาสิกวาสํ วสิตุํ น สกฺโกมี’’ติ อาหฯ เต อเนเกหิปิ การเณหิ ตํ โพเธตุํ อสกฺโกนฺตา อตฺตโน โอวาเท วตฺตมานํ ชนํ อาทาย เวฬุวนํ อคมํสุฯ อถ เตสํ ปญฺจสุ อเนฺตวาสิกสเตสุ อฑฺฒเตยฺยสตา นิวตฺตึสุ, อฑฺฒเตยฺยสตา เตหิ สทฺธึ อคมํสุฯ

สตฺถา จตุปริสมชฺเฌ ธมฺมํ เทเสนฺโต เต ทูรโตว ทิสฺวา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘เอเต, ภิกฺขเว, เทฺว สหายา อาคจฺฉนฺติ โกลิโต จ อุปติสฺโส จ, เอตํ เม สาวกยุคํ ภวิสฺสติ อคฺคํ ภทฺทยุค’’นฺติฯ อถ เตสํ ปริสาย จริยวเสน ธมฺมเทสนํ วฑฺเฒสิฯ ฐเปตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก สเพฺพปิ เต อฑฺฒเตยฺยสตา ปริพฺพาชกา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ ฯ สตฺถา ‘‘เอถ ภิกฺขโว’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ สเพฺพสํ เกสมสฺสุ อนฺตรธายิ, อิทฺธิมยํ ปตฺตจีวรํ กายปฺปฏิพทฺธํ อโหสิฯ ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานมฺปิ อิทฺธิมยปตฺตจีวรํ อาคตํ, อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ ปน น นิฏฺฐาสิฯ กสฺมา? สาวกปารมิญาณสฺส มหนฺตตายฯ

อถายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ปพฺพชิตทิวสโต สตฺตเม ทิวเส มคธรเฏฺฐ กลฺลวาลคามกํ อุปนิสฺสาย สมณธมฺมํ กโรนฺโต ถินมิเทฺธ โอกฺกเนฺต สตฺถารา สํเวชิโต ถินมิทฺธํ วิโนเทตฺวา ตถาคเตน ทินฺนํ ธาตุกมฺมฏฺฐานํ สุณโนฺตว อุปริมคฺคตฺตยกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา สาวกปารมิญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺตฯ สาริปุตฺตเตฺถโรปิ ปพฺพชิตทิวสโต อทฺธมาสํ อติกฺกมิตฺวา สตฺถารา สทฺธึ ตเมว ราชคหํ อุปนิสฺสาย สูกรขตเลเณ วิหรนฺโต อตฺตโน ภาคิเนยฺยสฺส ทีฆนขปริพฺพาชกสฺส เวทนาปริคฺคหสุตฺตเนฺต (ม. นิ. ๒.๒๐๕-๒๐๖) เทสิยมาเน สุตฺตานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา ปรสฺส วฑฺฒิตภตฺตํ ภุญฺชโนฺต วิย สาวกปารมิญาณสฺส มตฺถกํ ปโตฺตฯ ภาคิเนโยฺย ปนสฺส เทสนาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโตฯ อิติ ทฺวินฺนมฺปิ มหาสาวกานํ ตถาคเต ราชคเห วิหรเนฺตเยว สาวกปารมิญาณกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺตํฯ อปรภาเค ปน สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ‘‘มหาปญฺญานํ ยทิทํ สาริปุโตฺต, อิทฺธิมนฺตานํ ยทิทํ มหาโมคฺคลฺลาโน’’ติ เทฺวปิ มหาสาวเก ฐานนฺตเร ฐเปสีติฯ

มหากสฺสปเตฺถรวตฺถุ

๑๙๑. จตุเตฺถ **ธุตวาทาน**นฺติ เอตฺถ ธุโต เวทิตโพฺพ, ธุตวาโท เวทิตโพฺพ, ธุตธมฺมา เวทิตพฺพา, ธุตงฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ ตตฺถ **ธุโต**ติ ธุตกิเลโส วา ปุคฺคโล กิเลสธุนโน วา ธโมฺมฯ

ธุตวาโทติ เอตฺถ ปน อตฺถิ ธุโต น ธุตวาโท, อตฺถิ น ธุโต ธุตวาโท, อตฺถิ เนว ธุโต น ธุตวาโท, อตฺถิ ธุโต เจว ธุตวาโท จฯ ตตฺถ โย ธุตเงฺคน อตฺตโน กิเลเส ธุนิ, ปรํ ปน ธุตเงฺคน น โอวทติ นานุสาสติ พากุลเตฺถโร วิย, อยํ ธุโต น ธุตวาโทฯ ยถาห – ‘‘ตยิทํ อายสฺมา พากุโล ธุโต น ธุตวาโท’’ติฯ โย ปน ธุตเงฺคน อตฺตโน กิเลเส น ธุนิ, เกวลํ อเญฺญ ธุตเงฺคน โอวทติ อนุสาสติ อุปนนฺทเตฺถโร วิย, อยํ น ธุโต ธุตวาโทฯ ยถาห – ‘‘ตยิทํ อายสฺมา อุปนโนฺท

น ธุโต ธุตวาโท’’ติฯ โย ปน อุภยวิปโนฺน ลาฬุทายี วิย, อยํ เนว ธุโต น ธุตวาโทฯ ยถาห – ‘‘ตยิทํ อายสฺมา ลาฬุทายี เนว ธุโต น ธุตวาโท’’ติฯ โย ปน อุภยสมฺปโนฺน อายสฺมา มหากสฺสปเตฺถโร วิย, อยํ ธุโต เจว ธุตวาโท จฯ ยถาห – ‘‘ตยิทํ อายสฺมา มหากสฺสโป ธุโต เจว ธุตวาโท จา’’ติฯ

ธุตธมฺมา เวทิตพฺพาติ อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สเลฺลขตา ปวิเวกตา อิทมฏฺฐิกตาติ อิเม ธุตงฺคเจตนาย ปริวารา ปญฺจ ธมฺมา ‘‘อปฺปิจฺฉํเยว นิสฺสายา’’ติอาทิวจนโต (อ. นิ. ๕.๑๘๑; ปริ. ๓๒๕) ธุตธมฺมา นามฯ ตตฺถ อปฺปิจฺฉตา จ สนฺตุฏฺฐิตา จ อโลโภ, สเลฺลขตา จ ปวิเวกตา จ ทฺวีสุ ธเมฺมสุ อนุปตนฺติ อโลเภ เจว อโมเห จ, อิทมฏฺฐิตา ญาณเมวฯ ตตฺถ อโลเภน ปฏิเกฺขปวตฺถูสุ โลภํ, อโมเหน เตเสฺวว อาทีนวปฺปฏิจฺฉาทกํ โมหํ ธุนาติฯ อโลเภน จ อนุญฺญาตานํ ปฏิเสวนมุเขน ปวตฺตํ กามสุขลฺลิกานุโยคํ, อโมเหน ธุตเงฺคสุ อติสเลฺลขมุเขน ปวตฺตํ อตฺตกิลมถานุโยคํ ธุนาติฯ ตสฺมา อิเม ธมฺมา ธุตธมฺมาติ เวทิตพฺพาฯ

ธุตงฺคานิ เวทิตพฺพานีติ เตรส ธุตงฺคานิ เวทิตพฺพานิ ปํสุกูลิกงฺคํ…เป.… เนสชฺชิกงฺคนฺติฯ

ธุตวาทานํ ยทิทํ มหากสฺสโปติ ยตฺตกา ธุตวาทํ วทนฺติ, เตสํ สเพฺพสมฺปิ อนฺตเร อยํ มหากสฺสปเตฺถโร อโคฺคติ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ **มหากสฺสโป**ติ อุรุเวฬกสฺสโป นทีกสฺสโป คยากสฺสโป กุมารกสฺสโปติ อิเม ขุทฺทานุขุทฺทเก เถเร อุปาทาย อยํ มหา, ตสฺมา มหากสฺสโปติ วุโตฺตฯ

อิมสฺสาปิ ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อตีเต กิร กปฺปสตสหสฺสมตฺถเก ปทุมุตฺตโร นาม สตฺถา โลเก อุทปาทิ, ตสฺมิํ หํสวตีนครํ อุปนิสฺสาย เขเม มิคทาเย วิหรเนฺต เวเทโห นาม กุฏุมฺพิโก อสีติโกฏิธนวิภโว ปาโตว สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย คนฺธปุปฺผาทีนิ คเหตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ตสฺมิญฺจ ขเณ สตฺถา มหานิสภเตฺถรํ นาม ตติยสาวกํ ‘‘เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ ธุตวาทานํ, ยทิทํ นิสโภ’’ติ เอตทเคฺค ฐเปสิฯ อุปาสโก ตํ สุตฺวา ปสโนฺน ธมฺมกถาวสาเน มหาชเน อุฏฺฐาย คเต สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ อธิวาเสถา’’ติ อาหฯ มหา โข, อุปาสก, ภิกฺขุสโงฺฆติฯ กิตฺตโก ภควาติ? อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสนฺติฯ ภเนฺต, เอกํ สามเณรมฺปิ วิหาเร อเสเสตฺวา ภิกฺขํ อธิวาเสถาติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ อุปาสโก สตฺถุ อธิวาสนํ วิทิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา มหาทานํ สเชฺชตฺวา ปุนทิวเส สตฺถุ กาลํ อาโรจาเปสิฯ สตฺถา ปตฺตจีวรมาทาย ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อุปาสกสฺส ฆรํ คนฺตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสิโนฺน ทกฺขิโณทกาวสาเน ยาคุอาทีนิ สมฺปฏิจฺฉเนฺต ภตฺตวิสฺสคฺคํ อกาสิฯ อุปาสโกปิ สตฺถุ สนฺติเก นิสีทิฯ

ตสฺมิํ อนฺตเร **มหานิสภเตฺถโร** ปิณฺฑาย จรเนฺต ตเมว วีถึ ปฏิปชฺชิฯ อุปาสโก ทิสฺวา อุฏฺฐาย คนฺตฺวา เถรํ วนฺทิตฺวา ‘‘ปตฺตํ, ภเนฺต, เทถา’’ติ อาหฯ เถโร ปตฺตํ อทาสิฯ ‘‘ภเนฺต, อิเธว ปวิสถ, สตฺถาปิ เคเห นิสิโนฺน’’ติฯ น วฏฺฏิสฺสติ อุปาสกาติฯ อุปาสโก เถรสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา ปิณฺฑปาตสฺส ปูเรตฺวา นีหริตฺวา อทาสิฯ ตโต เถรํ อนุคนฺตฺวา นิวเตฺต สตฺถุ สนฺติเก นิสีทิตฺวา เอวมาห – ‘‘ภเนฺต, มหานิสภเตฺถโร ‘สตฺถา เคเห นิสิโนฺน’ติ วุเตฺตปิ ปวิสิตุํ น อิจฺฉิ, อตฺถิ นุ โข เอตสฺส ตุมฺหากํ คุเณหิ อติเรโก คุโณ’’ติฯ พุทฺธานญฺจ วณฺณมเจฺฉรํ นาม นตฺถิฯ อถ สตฺถา เอวมาห – ‘‘อุปาสก, มยํ ภิกฺขํ อาคมยมานา เคเห นิสีทาม, โส ภิกฺขุ น เอวํ นิสีทิตฺวา ภิกฺขํ อุทิกฺขติฯ มยํ คามนฺตเสนาสเน วสาม, โส อรญฺญสฺมิํเยว วสติฯ มยํ ฉเนฺน วสาม, โส อโพฺภกาสมฺหิเยว วสติฯ อิติ ตสฺส อยญฺจ อยญฺจ คุโณ’’ติ มหาสมุทฺทํ ปูรยมาโน

วิย กเถสิฯ อุปาสโก ปกติยาปิ ชลมานทีโป เตเลน อาสิโตฺต วิย สุฏฺฐุตรํ ปสโนฺน หุตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘กึ มยฺหํ อญฺญาย สมฺปตฺติยา, อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก ธุตวาทานํ อคฺคภาวตฺถาย ปตฺถนํ กริสฺสามี’’ติ?

โส ปุนปิ สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา เตเนว นิยาเมน สตฺต ทิวสานิ มหาทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส มหาภิกฺขุสงฺฆสฺส ติจีวรานิ ทตฺวา สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา เอวมาห – ‘‘ยํ เม, ภเนฺต, สตฺต ทิวสานิ ทานํ เทนฺตสฺส เมตฺตํ กายกมฺมํ เมตฺตํ วจีกมฺมํ เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ, อิมินาหํ น อญฺญํ เทวสมฺปตฺตึ วา สกฺกมารพฺรหฺมสมฺปตฺตึ วา ปเตฺถมิ, อิทํ ปน เม กมฺมํ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สนฺติเก เอตสฺส มหานิสภเตฺถรเรน ปตฺตฐานนฺตรํ ปาปุณนตฺถาย เตรสธุตงฺคธรานํ อคฺคภาวสฺส สจฺจกาโร โหตู’’ติฯ สตฺถา ‘‘มหนฺตํ ฐานํ อิมินา ปตฺถิตํ, สมิชฺฌิสฺสติ นุ โข, โน’’ติ โอโลเกโนฺต สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา อาห – ‘‘มนาปํ เต ฐานํ ปตฺถิตํ , อนาคเต สตสหสฺสกปฺปาวสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส ตฺวํ ตติยสาวโก มหากสฺสปเตฺถโร นาม ภวิสฺสสี’’ติฯ ตํ สุตฺวา อุปาสโก ‘‘พุทฺธานํ เทฺว กถา นาม นตฺถี’’ติ ปุนทิวเส ปตฺตพฺพํ วิย ตํ สมฺปตฺตึ อมญฺญิตฺถฯ โส ยาวตายุกํ นานปฺปการํ ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา นานปฺปการํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ตตฺถ กาลํ กโต สเคฺค นิพฺพตฺติฯ

ตโต ปฏฺฐาย เทวมนุเสฺสสุ สมฺปตฺตึ อนุภวโนฺต อิโต เอกนวุติกเปฺป วิปสฺสิสมฺมาสมฺพุเทฺธ พนฺธุมตึ นิสฺสาย เขเม มิคทาเย วิหรเนฺต เทวโลกา จวิตฺวา อญฺญตรสฺมึ ปริชิเณฺณ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺมิญฺจ กาเล วิปสฺสี ภควา สตฺตเม สตฺตเม สํวจฺฉเร ธมฺมํ กเถติ, มหนฺตํ โกลาหลํ อโหสิฯ สกลชมฺพุทีเป เทวตา ‘‘สตฺถา ธมฺมํ กเถสฺสตี’’ติ อาโรเจนฺติฯ พฺราหฺมโณ ตํ สาสนํ อโสฺสสิฯ ตสฺส จ นิวาสนสาฏโก เอโกว โหติ, ตถา พฺราหฺมณิยาฯ ปารุปนํ ปน ทฺวินฺนมฺปิ เอกเมวฯ สกลนคเร **เอกสาฏกพฺราหฺมโณ**ติ ปญฺญายติฯ พฺราหฺมณานํ เกนจิเทว กิเจฺจน สนฺนิปาเต สติ พฺราหฺมณึ เคเห ฐเปตฺวา สยํ คจฺฉติฯ พฺราหฺมณีนํ สนฺนิปาเต สติ สยํ เคเห ติฏฺฐติ, พฺราหฺมณี ตํ วตฺถํ ปารุปิตฺวา คจฺฉติฯ ตสฺมึ ปน ทิวเส พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณึ อาห – ‘‘โภติ, กึ รตฺตึ ธมฺมสฺสวนํ สุณิสฺสสิ, ทิวา’’ติฯ ‘‘มยํ มาตุคามชาติกา นาม รตฺตึ โสตุํ น สโกฺกม, ทิวา โสสฺสามี’’ติ พฺราหฺมณํ เคเห ฐเปตฺวา ตํ วตฺถํ ปารุปิตฺวา อุปาสิกาหิ สทฺธึ ทิวา คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมเนฺต นิสินฺนา ธมฺมํ สุตฺวา อุปาสิกาหิเยว สทฺธึ อาคมาสิฯ อถ พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณึ เคเห ฐเปตฺวา ตํ วตฺถํ ปารุปิตฺวา วิหารํ คโตฯ

ตสฺมิญฺจ สมเย สตฺถา ปริสมเชฺฌ อลงฺกตธมฺมาสเน นิสิโนฺน จิตฺตพีชนึ อาทาย อากาสคงฺคํ โอตาเรโนฺต วิย สิเนรุํ มตฺถํ กตฺวา สาครํ นิมฺมเถโนฺต วิย ธมฺมกถํ กเถสิฯ พฺราหฺมณสฺส ปริสเนฺต นิสินฺนสฺส ธมฺมํ สุณนฺตสฺส ปฐมยามสฺมึเยว สกลสรีรํ ปูรยมานา ปญฺจวณฺณา ปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส ปารุตวตฺถํ สงฺฆริตฺวา ‘‘ทสพลสฺส ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ อถสฺส อาทีนวสหสฺสํ ทสฺสยมานํ มเจฺฉรํ อุปฺปชฺชิฯ โส ‘‘พฺราหฺมณิยา จ มยฺหญฺจ เอกเมว วตฺถํ, อญฺญํ กิญฺจิ ปารุปนํ นตฺถิ, อปารุปิตฺวา จ นาม พหิ จริตุํ น สกฺกา’’ติ สพฺพถาปิ อทาตุกาโม อโหสิฯ อถสฺส นิกฺขเนฺต ปฐมยาเม มชฺฌิมยาเมปิ ตเถว ปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส ตเถว จิเนฺตตฺวา ตเถว อทาตุกาโม อโหสิฯ อถสฺส มชฺฌิมยาเม นิกฺขเนฺต ปจฺฉิมยาเมปิ ตเถว ปีติ อุปฺปชฺชิฯ โส ‘‘ตรณํ วา โหตุ มรณํ วา, ปจฺฉาปิ ชานิสฺสามี’’ติ วตฺถํ สงฺฆริตฺวา สตฺถุ ปาทมูเล ฐเปสิฯ ตโต วามหตฺถํ อาภุชิตฺวา ทกฺขิเณน หเตฺถน ติกฺขตฺตุํ อโปฺผเฏตฺวา ‘‘ชิตํ เม, ชิตํ เม’’ติ ตโย วาเร นทิฯ

ตสฺมิญฺจ สมเย พนฺธุมราชา ธมฺมาสนสฺส ปจฺฉโต อโนฺตสาณิยํ นิสิโนฺน ธมฺมํ สุณาติฯ รโญฺญ จ นาม ‘‘ชิตํ เม’’ติ สโทฺท อมนาโป โหติฯ โส ปุริสํ เปเสสิ – ‘‘คจฺฉ เอตํ ปุจฺฉ กึ

วทสี’’ติฯ โส เตน คนฺตฺวา ปุจฺฉิโต อาห – ‘‘อวเสสา หตฺถิยานาทีนิ อารุยฺห อสิจมฺมาทีนิ คเหตฺวา ปรเสนํ ชินนฺติ, น ตํ ชิตํ อจฺฉริยํ, อหํ ปน ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตสฺส ทุฎฺฐโคณสฺส มุคฺคเรน สีสํ ภินฺทิตฺวา ตํ ปลาเปนฺโต วิย มเจฺฉรจิตฺตํ มทฺทิตฺวา ปารุตวตฺถํ ทสพลสฺส อทาสึ, ตํ เม มจฺฉริยํ ชิต’’นฺติ อาหฯ โส ปุริโส อาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา อาห – ‘‘อเมฺห ภเณ ทสพลสฺส อนุรูปํ น ชานิมฺห, พฺราหฺมโณ ชานี’’ติ วตฺถยุคํ เปเสสิฯ ตํ ทิสฺวา พฺราหฺมโณ จินฺเตสิ – ‘‘อยํ มยฺหํ ตุณฺหี นิสินฺนสฺส ปฐมํ กิญฺจิ อทตฺวา สตฺถุ คุเณ กเถนฺตสฺส อทาสิ, สตฺถุ คุเณ ปฎิจฺจ อุปฺปเนฺนน มยฺหํ โก อโตฺถ’’ติ? ตมฺปิ วตฺถยุคํ ทสพลเสฺสว อทาสิฯ ราชาปิ ‘‘กึ พฺราหฺมเณน กต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ตมฺปิ เตน วตฺถยุคํ ตถาคตเสฺสว ทินฺน’’นฺติ สุตฺวา อญฺญานิปิ เทฺว วตฺถยุคานิ เปเสสิฯ โส ตานิปิ อทาสิฯ ราชา อญฺญานิปิ จตฺตารีติ เอวํ ยาว ทฺวตฺตึสวตฺถยุคานิ เปเสสิฯ อถ พฺราหฺมโณ ‘‘อิทํ วเฑฺฒตฺวา คหณํ วิย โหตี’’ติ อตฺตโน อตฺถาย เอกํ, พฺราหฺมณิยา เอกนฺติ เทฺว วตฺถยุคานิ คเหตฺวา ตึส ยุคานิ ตถาคตเสฺสว อทาสิฯ ตโต ปฎฺฐาย จสฺส สตฺถุ วิสฺสาสิโก ชาโตฯ

อถ นํ ราชา เอกทิวสํ สีตสมเย สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุณนฺตํ ทิสฺวา สตสหสฺสคฺฆนกํ อตฺตโน ปารุตรตฺตกมฺพลํ ทตฺวา อาห – ‘‘อิโต ปตฺถาย อิมํ ปารุปิตฺวา ธมฺมํ สุณาหี’’ติฯ โส ‘‘กึ เม อิมินา กมฺพเลน อิมสฺมึ ปูติกาเย อุปนีเตนา’’ติ จินฺเตตฺวา อโนฺตคนฺธกุฎิยํ ตถาคตสฺส มญฺจสฺส อุปริ วิตานํ กตฺวา อคมาสิฯ อเถกทิวสํ ราชา ปาโตว วิหารํ คนฺตฺวา อโนฺตคนฺธกุฎิยํ สตฺถุ สนฺติเก นิสีทิฯ ตสฺมิญฺจ สมเย ฉพฺพณฺณา พุทฺธรสฺมิโย กมฺพเล ปฎิหญฺญนฺติ, กมฺพโล อติวิย วิโรจติฯ ราชา โอโลเกโนฺต สญฺชานิตฺวา อาห – ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ เอส กมฺพโล, อเมฺหหิ เอกสาฎกพฺราหฺมณสฺส ทิโนฺน’’ติฯ ตุเมฺหหิ, มหาราช, พฺราหฺมโณ ปูชิโต, พฺราหฺมเณน มยํ ปูชิตาติฯ ราชา ‘‘พฺราหฺมโณ ยุตฺตํ อญฺญาสิ, น มย’’นฺติ ปสีทิตฺวา ยํ มนุสฺสานํ อุปการภูตํ, ตํ สพฺพํ อฎฺฐฎฺฐกํ กตฺวา สพฺพอฎฺฐกํ นาม ทานํ ทตฺวา ปุโรหิตฎฺฐาเน ฐเปสิฯ โสปิ ‘‘อฎฺฐฎฺฐกํ นาม จตุสฎฺฐิ โหตี’’ติ จตุสฎฺฐิ สลากาภตฺตานิ อุปนิพนฺธาเปตฺวา ยาวชีวํ ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา ตโต จุโต สเคฺค นิพฺพตฺติฯ

ปุน ตโต จุโต อิมสฺมึ กเปฺป โกณาคมนสฺส จ ภควโต กสฺสปทสพลสฺส จาติ ทฺวินฺนํ พุทฺธานํ อนฺตเร พาราณสิยํ กุฎุมฺพิยฆเร นิพฺพโตฺตฯ โส วุทฺธิมนฺวาย ฆราวาสํ วสโนฺต เอกทิวสํ อรเญฺญ ชงฺฆวิหารํ จรติ, ตสฺมึ จ สมเย ปเจฺจกพุโทฺธ นทีตีเร จีวรกมฺมํ กโรโนฺต อนุวาเต อปฺปโหเนฺต สงฺฆริตฺวา ฐเปตุํ อารโทฺธฯ โส ทิสฺวา ‘‘กสฺมา, ภเนฺต, สงฺฆริตฺวา ฐเปถา’’ติ อาหฯ อนุวาโต นปฺปโหตีติ ฯ ‘‘อิมินา, ภเนฺต, กโรถา’’ติ สาฎกํ ทตฺวา ‘‘นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฎฺฐาเน เม เกนจิ ปริหานิ มา โหตู’’ติ ปตฺถนํ ปฎฺฐเปสิฯ

อถ ฆเรปิสฺส ภคินิยา สทฺธึ ภริยาย กลหํ กโรนฺติยา ปเจฺจกพุโทฺธ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อถสฺส ภคินี ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปิณฺฑปาตํ ทตฺวา ตสฺส ภริยํ สนฺธาย, ‘‘เอวรูปํ พาลํ โยชนสเตน ปริวเชฺชยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ ปฎฺฐเปสิฯ สา เคหทฺวาเร ฐิตา สุตฺวา ‘‘อิมาย ทินฺนํ ภตฺตํ มา เอส ภุญฺชตู’’ติ ปตฺตํ คเหตฺวา ปิณฺฑปาตํ ฉเฑฺฑตฺวา กลลสฺส ปูเรตฺวา อทาสิฯ อิตรา ทิสฺวา ‘‘พาเล มํ ตาว อโกฺกส วา ปหร วา, เอวรูปสฺส ปน เทฺว อสเงฺขฺยยฺยานิ ปูริตปารมิสฺส ปตฺตโต ภตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา กลลํ ทาตุํ น ยุตฺต’’นฺติ อาหฯ อถสฺส ภริยาย ปฎิสงฺขานํ อุปฺปชฺชิฯ สา ‘‘ติฎฺฐถ, ภเนฺต’’ติ กลลํ ฉเฑฺฑตฺวา ปตฺตํ โธวิตฺวา คนฺธจุเณฺณน อุพฺพเฎฺฎตฺวา จตุมธุรสฺส ปูเรตฺวา อุปริ อาสิเตฺตน ปทุมคพฺภวเณฺณน สปฺปินา วิโชฺชตมานํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา ‘‘ยถา อยํ ปิณฺฑปาโต โอภาสชาโต, เอวํ โอภาสชาตํ เม สรีรํ โหตู’’ติ ปตฺถนํ ปฎฺฐเปสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ อนุโมทิตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ เตปิ เทฺว ชายมฺปติกา ยาวตายุกํ กุสลํ กตฺวา

สเคฺค นิพฺพตฺติตฺวา ปุน ตโต จวิตฺวา อุปาสโก กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล พาราณสิยํ อสีติโกฏิวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, อิตราปิ ตาทิสเสฺสว เสฏฺฐิโน ธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

ตสฺส วุทฺธิปฺปตฺตสฺส ตเมว เสฏฺฐิธีตรํ อานยึสุฯ ตสฺสา ปุเพฺพ อทินฺนวิปากสฺส ตสฺส กมฺมสฺส อานุภาเวน ปติกูลํ ปวิฏฺฐมตฺตาย อุมฺมารพฺภนฺตเร สกลสรีรํ อุคฺฆาฏิตวจฺจกุฏิ วิย ทุคฺคนฺธํ ชาตํฯ เสฏฺฐิกุมาโร ‘‘กสฺสายํ คโนฺธ’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เสฏฺฐิกญฺญายา’’ติ สุตฺวา ‘‘นีหรถา’’ติ อาภตนิยาเมเนว กุลฆรํ เปเสสิฯ สา เอเตเนว นีหาเรน สตฺตสุ ฐาเนสุ ปฏินิวตฺติตาฯ

เตน จ สมเยน กสฺสปทสพโล ปรินิพฺพายิ, ตสฺส ฆนโกฏฺฏิมาหิ สตสหสฺสคฺฆนิกาหิ รตฺตสุวณฺณอิฏฺฐกาหิ โยชนุเพฺพธํ เจติยํ อารภึสุฯ ตสฺมึ เจติเย กริยมาเน สา เสฏฺฐิธีตา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ สตฺตสุ ฐาเนสุ ปฏินิวตฺติตา, กึ เม ชีวิเตนา’’ติ อตฺตโน สรีราภรณภณฺฑกํ ภญฺชาเปตฺวา สุวณฺณอิฏฺฐกํ กาเรสิ รตนายตํ วิทตฺถิวิตฺถินฺนํ จตุรงฺคุลุเพฺพธํฯ ตโต หริตาลมโนสิลาปิณฺฑํ คเหตฺวา อฏฺฐ อุปฺปลหตฺถเก อาทาย เจติยกรณฏฺฐานํ คตาฯ ตสฺมิญฺจ ขเณ เอกา อิฏฺฐกาปนฺติ ปริกฺขิปิตฺวา อาคจฺฉมานา ฆฏนิฏฺฐกาย อูนา โหติฯ เสฏฺฐิธีตา วฑฺฒกึ อาห – ‘‘อิมํ อิฏฺฐกํ เอตฺถ ฐเปถา’’ติฯ อมฺม, ภทฺทเก กาเล อาคตาสิ, สยเมว ฐเปหีติฯ สา อารุยฺห เตเลน หริตาลมโนสิลํ โยเชตฺวา เตน พนฺธเนน อิฏฺฐกํ ปติฏฺฐเปตฺวา อุปริ อฏฺฐหิ อุปฺปลหตฺถเกหิ ปูชํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เม กายโต จนฺทนคโนฺธ วายตุ, มุขโต อุปฺปลคโนฺธ’’ติ ปตฺถนํ กตฺวา เจติยํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา อคมาสิฯ

อถ ตสฺมึเยว ขเณ ยสฺส เสฏฺฐิปุตฺตสฺส ปฐมํ เคหํ นีตา, ตสฺส ตํ อารพฺภ สติ อุทปาทิฯ นคเรปิ นกฺขตฺตํ สงฺฆุฏฺฐํ โหติฯ โส อุปฏฺฐาเก อาห – ‘‘ตทา อิธ อานีตา เสฏฺฐิธีตา อตฺถิ, กหํ สา’’ติ? กุลเคเห สามีติฯ อาเนถ นํ, นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามาติฯ เต คนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา ฐิตา ‘‘กึ, ตาตา, อาคตตฺถา’’ติ ตาย ปุฏฺฐา ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขึสุฯ ตาตา, มยา อาภรณภเณฺฑน เจติยํ ปูชิตํ, อาภรณํ เม นตฺถีติฯ เต คนฺตฺวา เสฏฺฐิปุตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ อาเนถ นํ, ปิฬนฺธนํ ลภิสฺสามาติฯ เต อานยึสุฯ ตสฺสา สห ฆรปฺปเวสเนน สกลเคหํ จนฺทนคนฺธเญฺจว นีลุปฺปลคนฺธญฺจ วายิฯ

เสฏฺฐิปุโตฺต ตํ ปุจฺฉิ ‘‘ปฐมํ ตว สรีรโต ทุคฺคโนฺธ วายิ, อิทานิ ปน เต สรีรโต จนฺทนคโนฺธ, มุขโต อุปฺปลคโนฺธ วายติ, กึ เอต’’นฺติ? สา อาทิโต ปฏฺฐาย อตฺตนา กตกมฺมํ อาโรเจสิฯ เสฏฺฐิปุโตฺต ‘‘นิยฺยานิกํ วต พุทฺธสาสน’’นฺติ ปสีทิตฺวา โยชนิกํ สุวณฺณเจติยํ กมฺพลกญฺจุเกน ปริกฺขิปิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ รถจกฺกปฺปมาเณหิ สุวณฺณปทุเมหิ อลงฺกริฯ เตสํ ทฺวาทสหตฺถา โอลมฺพกา โหนฺติฯ โส ตตฺถ ยาวตายุกํ ฐตฺวา สเคฺค นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุโต พาราณสิโต โยชนมเตฺต ฐาเน อญฺญตรสฺมึ อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติฯ เสฏฺฐิกญฺญาปิ เทวโลกโต จวิตฺวา ราชกุเล เชฏฺฐธีตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

เตสุ วยปเตฺตสุ กุมารสฺส วสนคาเม นกฺขตฺตํ สงฺฆุฏฺฐํฯ โส มาตรํ อาห – ‘‘สาฏกํ เม , อมฺม, เทหิ, นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามี’’ติฯ สา โธตวตฺถํ นีหริตฺวา อทาสิฯ อมฺม, ถูลํ อิทํ, อญฺญํ เทหีติฯ อญฺญํ นีหริตฺวา อทาสิ, ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิฯ อญฺญํ นีหริตฺวา อทาสิ, ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิฯ อถ นํ มาตา อาห – ‘‘ตาต, ยาทิเส เคเห มยํ ชาตา, นตฺถิ โน อิโต สุขุมตรสฺส ปฏิลาภาย ปุญฺญ’’นฺติฯ เตน หิ ลภนฏฺฐานํ คจฺฉามิ, อมฺมาติฯ ปุตฺต อหํ อเชฺชว ตุยฺหํ พาราณสินคเร รชฺชปฏิลาภํ อิจฺฉามีติฯ โส มาตรํ วนฺทิตฺวา อาห – ‘‘คจฺฉามิ, อมฺมา’’ติฯ คจฺฉ, ตาตาติฯ เอวํ กิรสฺสา จิตฺตํ อโหสิ – ‘‘กหํ คมิสฺสติ, อิธ วา เอตฺถ วา เคเห นิสีทิสฺสตี’’ติ? โส ปน ปุญฺญนิยาเมน นิกฺขมิตฺ

วา พาราณสึ คนฺตฺวา อุยฺยาเน มงฺคลสิลาปฏฺเฏ สสีสํ ปารุปิตฺวา นิปชฺชิฯ โส จ พาราณสิรโญฺญ กาลกตสฺส สตฺตโม ทิวโส โหติฯ

อมจฺจา รโญฺญ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ราชงฺคเณ นิสีทิตฺวา มนฺตยึสุ – ''รโญฺญ เอกา ธีตาว อตฺถิ, ปุตฺโต นตฺถิ, อราชกํ รชฺชํ น วฏฺฏติ, โก ราชา โหตี''ติ มเนฺตตฺวา ''ตฺวํ โหหิ, ตฺวํ โหหี''ติ อาหํสุฯ ปุโรหิโต อาห – ''พหุํ โอโลเกตุํ น วฏฺฏติ, ผุสฺสรถํ วิสฺสเชฺชมา''ติฯ เต กุมุทวเณฺณ จตฺตาโร สินฺธเว โยเชตฺวา ปญฺจวิธํ ราชกกุธภณฺฑํ เสตจฺฉตฺตญฺจ รถสฺมึเยว ฐเปตฺวา รถํ วิสฺสเชฺชตฺวา ปจฺฉโต ตูริยานิ ปคฺคณฺหาเปสุํฯ รโถ ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานาภิมุโข อโหสิฯ ''ปริจเยน อุยฺยานาภิมุโข คจฺฉติ, นิวเตฺตมา''ติ เกจิ อาหํสุฯ ปุโรหิโต ''มา นิวตฺตยิตฺถา''ติ อาหฯ รโถ กุมารํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อาโรหนสโชฺช หุตฺวา อฏฺฐาสิฯ ปุโรหิโต ปารุปนกณฺณํ อปเนตฺวา ปาทตลานิ โอโลเกโนฺต ''ติฏฺฐตุ อยํ ทีโป, ทฺวิสหสฺสทีปปริวาเรสุ จตูสุ ทีเปสุ เอโส รชฺชํ กาเรตุํ ยุโตฺต''ติ วตฺวา ''ปุนปิ ตูริยานิ ปคฺคณฺหถ , ปุนปิ ตูริยานิ ปคฺคณฺหถา''ติ ติกฺขตฺตุํ ตูริยานิ ปคฺคณฺหาเปสิฯ

อถ กุมาโร มุขํ วิวริตฺวา โอโลเกตฺวา ''เกน กเมฺมน อาคตตฺถา''ติ อาหฯ เทว ตุมฺหากํ รชฺชํ ปาปุณาตีติฯ ราชา กหนฺติ? เทวตฺตํ คโต สามีติฯ กติ ทิวสา อติกฺกนฺตาติ? อชฺช สตฺตโม ทิวโสติฯ ปุโตฺต วา ธีตา วา นตฺถีติ? ธีตา อตฺถิ เทว, ปุโตฺต นตฺถีติฯ กริสฺสามิ รชฺชนฺติฯ เต ตาวเทว อภิเสกมณฺฑปํ กาเรตฺวา ราชธีตรํ สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา อุยฺยานํ อาเนตฺวา กุมารสฺส อภิเสกํ อกํสุฯ

อถสฺส กตาภิเสกสฺส สหสฺสคฺฆนกํ วตฺถํ อุปหรึสุฯ โส ''กิมิทํ, ตาตา''ติ อาหฯ นิวาสนวตฺถํ เทวาติฯ นนุ, ตาตา, ถูลํ, อญฺญํ สุขุมตรํ นตฺถีติ? มนุสฺสานํ ปริโภควเตฺถสุ อิโต สุขุมตรํ นตฺถิ เทวาติฯ ตุมฺหากํ ราชา เอวรูปํ นิวาเสสีติ? อาม, เทวาติฯ น มเญฺญ ปุญฺญวา ตุมฺหากํ ราชา, สุวณฺณภิงฺคารํ อาหรถ, ลภิสฺสาม วตฺถนฺติฯ เต สุวณฺณภิงฺคารํ อาหรึสุฯ โส อุฏฺฐาย หเตฺถ โธวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา หเตฺถน อุทกํ อาทาย ปุรตฺถิมาย ทิสาย อพฺภุกฺกิริ, ตาวเทว ฆนปถวึ ภินฺทิตฺวา อฏฺฐ กปฺปรุกฺขา อุฏฺฐหึสุฯ ปุน อุทกํ คเหตฺวา ทกฺขิณํ ปจฺฉิมํ อุตฺตรนฺติ เอวํ จตโสฺสปิ ทิสา อพฺภุกฺกิริ, สพฺพทิสาสุ อฏฺฐฏฺฐ กตฺวา ทฺวตฺตึส กปฺปรุกฺขา อุฏฺฐหึสุฯ โส เอกํ ทิพฺพทุสฺสํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา ''นนฺทรโญฺญ วิชิเต สุตฺตกนฺติกา อิตฺถิโย มา สุตฺตํ กนฺตึสูติ เอวํ เภรึ จราเปถา''ติ วตฺวา ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา อลงฺกตปฏิยโตฺต หตฺถิกฺขนฺธวรคโต นครํ ปวิสิตฺวา ปาสาทํ อารุยฺห มหาสมฺปตฺตึ อนุภวิฯ

เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต เอกทิวสํ เทวี รโญฺญ มหาสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ''อโห ตปสฺสี''ติ การุญฺญาการํ ทเสฺสสิฯ ''กิมิทํ เทวี''ติ จ ปุฏฺฐา ''อติมหตี เต เทว สมฺปตฺติ, อตีเต พุทฺธานํ สทฺทหิตฺวา กลฺยาณํ อกตฺถ, อิทานิ อนาคตสฺส ปจฺจยํ กุสลํ น กโรถา''ติ อาหฯ กสฺส ทสฺสามิ, สีลวโนฺต นตฺถีติฯ ''อสุโญฺญ, เทว, ชมฺพุทีโป อรหเนฺตหิ, ตุเมฺห ทานเมว สเชฺชถ, อหํ อรหเนฺต ลจฺฉามี''ติ อาหฯ ราชา ปุนทิวเส ปาจีนทฺวาเร ทานํ สชฺชาเปสิฯ เทวี ปาโตว อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย อุปริปาสาเท ปุรตฺถาภิมุขา อุเรน นิปชฺชิตฺวา ''สเจ เอติสฺสา ทิสาย อรหโนฺต อตฺถิ, เสฺว อาคนฺตฺวา อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหนฺตู''ติ อาหฯ ตสฺสํ ทิสายํ อรหโนฺต นาเหสุํ, ตํ สกฺการํ กปณยาจกานํ อทํสุฯ

ปุนทิวเส ทกฺขิณทฺวาเร ทานํ สเชฺชตฺวา ตเถว อกาสิ, ปุนทิวเส ปจฺฉิมทฺวาเรฯ อุตฺตรทฺวาเร สชฺชนทิวเส ปน เทวิยา ตเถว นิมนฺติเต หิมวเนฺต วสนฺตานํ ปทุมวติยา ปุตฺตานํ ปญฺจสตานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ เชฏฺฐโก มหาปทุมปเจฺจกพุโทฺธ ภาติเก อามเนฺตสิ – ''มาริสา, นนฺทรา

ชา ตุเมฺห นิมเนฺตติ, อธิวาเสถ ตสฺสา’’ติฯ เต อธิวาเสตฺวา ปุนทิวเส อโนตตฺตทเห มุขํ โธวิตฺวา อากาเสน อาคนฺตฺวา อุตฺตรทฺวาเร โอตริํสุฯ มนุสฺสา คนฺตฺวา ‘‘ปญฺจสตา, เทว, ปเจฺจกพุทฺธา อาคตา’’ติ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา สทฺธิํ เทวิยา คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา ปเจฺจกพุเทฺธ ปาสาทํ อาโรเปตฺวา ตตฺร เตสํ ทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน ราชา สงฺฆเตฺถรสฺส, เทวี สงฺฆนวกสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา, ‘‘อยฺยา, ปจฺจเยหิ น กิลมิสฺสนฺติ, มยํ ปุเญฺญน น หายิสฺสาม, อมฺหากํ ยาวชีวํ อิธ นิวาสาย ปฏิญฺญํ เทถา’’ติฯ ปฏิญฺญํ กาเรตฺวา อุยฺยาเน ปญฺจ ปณฺณสาลาสตานิ ปญฺจ จงฺกมนสตานีติ สพฺพากาเรน นิวาสฏฺฐานํ สมฺปาเทตฺวา ตตฺถ วสาเปสุํฯ

เอวํ กาเล คจฺฉเนฺต รโญฺญ ปจฺจเนฺต กุปิโตฯ โส ‘‘อหํ ปจฺจนฺตํ วูปสเมตุํ คจฺฉามิ, ตฺวํ ปเจฺจกพุเทฺธสุ มา ปมชฺชี’’ติ เทวิํ โอวทิตฺวา คโตฯ ตสฺมิํ อนาคเตเยว ปเจฺจกพุทฺธานํ อายุสงฺขารา ขีณาฯ มหาปทุมปเจฺจกพุโทฺธ ติยามรตฺติํ ฌานกีฬํ กีฬิตฺวา อรุณุคฺคมเน อาลมฺพนผลกํ อาลมฺพิตฺวา ฐิตโกว อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ เอเตนุปาเยน เสสาปีติ สเพฺพว ปรินิพฺพุตาฯ ปุนทิวเส เทวี ปเจฺจกพุทฺธานํ นิสีทนฏฺฐานํ หริตุปลิตฺตํ กาเรตฺวา ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา ธูมํ ทตฺวา เตสํ อาคมนํ โอโลเกนฺตี นิสินฺนา; อาคมนํ อปสฺสนฺตี ปุริสํ เปเสสิ ‘‘คจฺฉ, ตาต, ชานาหิ, กิํ อยฺยานํ กิญฺจิ อผาสุก’’นฺติฯ โส คนฺตฺวา มหาปทุมสฺส ปณฺณสาลาทฺวารํ วิวริตฺวา ตตฺถ อปสฺสโนฺต จงฺกมนํ คนฺตฺวา อาลมฺพนผลกํ นิสฺสาย ฐิตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘กาโล, ภเนฺต’’ติ อาหฯ ปรินิพฺพุตสรีรํ กิํ กเถสฺสติ? โส ‘‘นิทฺทายติ มเญฺญ’’ติ คนฺตฺวา ปิฏฺฐิปาเท หเตฺถน ปรามสิตฺวา ปาทานํ สีตลตาย เจว ถทฺธตาย จ ปรินิพฺพุตภาวํ ญตฺวา ทุติยสฺส สนฺติกํ อคมาสิ, เอวํ ตติยสฺสาติ สเพฺพสํ ปรินิพฺพุตภาวํ ญตฺวา ราชกุลํ คโตฯ ‘‘กหํ, ตาต, ปเจฺจกพุทฺธา’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘ปรินิพฺพุตา เทวี’’ติ อาห ฯ เทวี กนฺทนฺตี โรทนฺตี นิกฺขมิตฺวา นาคเรหิ สทฺธิํ ตตฺถ คนฺตฺวา สาธุกีฬิตํ กาเรตฺวา ปเจฺจกพุทฺธานํ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ธาตุโย คเหตฺวา เจติยํ ปติฏฺฐาเปสิฯ

ราชา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคโต ปจฺจุคฺคมนํ อาคตํ เทวิํ ปุจฺฉิ – ‘‘กิํ, ภเทฺท, ปเจฺจกพุเทฺธสุ นปฺปมชฺชิ, นิโรคา อยฺยา’’ติ? ปรินิพฺพุตา เทวาติฯ ราชา จิเนฺตสิ – ‘‘เอวรูปานมฺปิ ปณฺฑิตานํ มรณํ อุปฺปชฺชติ, อมฺหากํ กุโต โมโกฺข’’ติ? โส นครํ อคนฺตฺวา อุยฺยานเมว ปวิสิตฺวา เชฏฺฐปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ตสฺส รชฺชํ ปฏิยาเทตฺวา สยํ สมณกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ เทวีปิ ‘‘อิมสฺมิํ ปพฺพชิเต อหํ กิํ กริสฺสามี’’ติ ตเตฺถว อุยฺยาเน ปพฺพชิตาฯ เทฺวปิ ฌานํ ภาเวตฺวา ตโต จุตา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติํสุฯ

เตสุ ตเตฺถว วสเนฺตสุ อมฺหากํ สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก อนุปุเพฺพน ราชคหํ ปาวิสิฯ สตฺถริ ตตฺถ วสเนฺต อยํ ปิปฺปลิมาณโว มคธรเฏฺฐ มหาติตฺถพฺราหฺมณคาเม กปิลพฺราหฺมณสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพโตฺต, อยํ ภทฺทา กาปิลานี มทฺทรเฏฺฐ สาคลนคเร โกสิยโคตฺตพฺราหฺมณสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตาฯ เตสํ อนุกฺกเมน วฑฺฒมานานํ ปิปฺปลิมาณวสฺส วีสติเม วเสฺส ภทฺทาย โสฬสเม วเสฺส สมฺปเตฺต มาตาปิตโร ปุตฺตํ โอโลเกตฺวา, ‘‘ตาต, ตฺวํ วยปฺปโตฺต, กุลวํโส นาม ปติฏฺฐาเปตโพฺพ’’ติ อติวิย นิปฺปีฬยิํสุฯ มาณโว อาห – ‘‘มยฺหํ โสตปเถ เอวรูปํ กถํ มา กเถถ, อหํ ยาว ตุเมฺห ธรถ, ตาว ปฏิชคฺคิสฺสามิ, ตุมฺหากํ อจฺจเยน นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ เต กติปาหํ อติกฺกมิตฺวา ปุน กถยิํสุ, โสปิ ตเถว ปฏิกฺขิปิฯ ปุนปิ กถยิํสุ, ปุนปิ ปฏิกฺขิปิฯ ตโต ปฏฺฐาย มาตา นิรนฺตรํ กเถสิเยวฯ

มาณโว ‘‘มม มาตรํ สญฺญาเปสฺสามี’’ติ รตฺตสุวณฺณสฺส นิกฺขสหสฺสํ ทตฺวา สุวณฺณกาเรหิ เอกํ อิตฺถิรูปํ การาเปตฺวา ตสฺส มชฺชนฆฏฺฏนาทิกมฺมปริโยสาเน ตํ รตฺตวตฺถํ นิวาสาเปตฺวา วณฺณสมฺปนฺเนหิ ปุปฺเผหิ เจว นานาอลงฺกาเรหิ จ อลงฺการาเปตฺวา มาตรํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘อมฺม, เอวรูปํ อารมฺมณํ ลภนฺโต เคเห วสิสฺสามิ, อลภนฺโต น วสิสฺสามี’’ติ ฯ ปณฺฑิตา พฺราหฺมณี จินฺเตสิ – ‘‘มยฺหํ ปุตฺโต ปุญฺญวา ทินฺนทาโน กตาภินีหาโร, ปุญฺญํ กโรนฺโต น เอกโกว อกาสิ, อทฺธา เอเตน สห กตปุญฺญา สุวณฺณรูปกปฏิภาคาว ภวิสฺสตี’’ติ อฏฺฐ พฺราหฺมเณ ปโกฺกสาเปตฺวา สพฺพกาเมหิ สนฺตปฺเปตฺวา สุวณฺณรูปกํ รถํ อาโรเปตฺวา ‘‘คจฺฉถ, ตาตา, ยตฺถ อมฺหากํ ชาติโคตฺตโภเคหิ สมานกุเล เอวรูปํ ทาริกํ ปสฺสถ, อิมเมว สุวณฺณรูปกํ ปณฺณาการํ กตฺวา เทถา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ

เต ‘‘อมฺหากํ นาม เอตํ กมฺม’’นฺติ นิกฺขมิตฺวา ‘‘กตฺถ คมิสฺสามา’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘มทฺทรฏฺฐํ นาม อิตฺถากโร, มทฺทรฏฺฐํ คมิสฺสามา’’ติ มทฺทรเฏฺฐ สาคลนครํ อคมํสุฯ ตตฺถ ตํ สุวณฺณรูปกํ นฺหานติเตฺถ ฐเปตฺวา เอกมนฺเต นิสีทิํสุฯ อถ ภทฺทาย ธาตี ภทฺทํ นฺหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา สิริคเพฺภ นิสีทาเปตฺวา นฺหายิตุํ อาคจฺฉนฺตี ตํ รูปกํ ทิสฺวา ‘‘อยฺยธีตา เม อิธาคตา’’ติ สญฺญาย สนฺตเชฺชตฺวา ‘‘ทุพฺพินีเต กิํ ตฺวํ อิธาคตา’’ติ ตลสตฺติกํ อุคฺคิริตฺวา ‘‘คจฺฉ สีฆ’’นฺติ คณฺฑปเสฺส ปหริฯ หโตฺถ ปาสาเณ ปฏิหโต วิย กมฺปิตฺถฯ สา ปฏิกฺกมิตฺวา ‘‘เอวํ ถทฺธํ นาม มหาคีวํ ทิสฺวา ‘อยฺยธีตา เม’ติ สญฺญํ อุปฺปาเทสิํ, อยฺยธีตาย หิ เม นิวาสนปฏิคฺคาหิกายปิ อยุตฺตา’’ติ อาหฯ อถ นํ เต มนุสฺสา ปริวาเรตฺวา ‘‘เอวรูปา เต สามิธีตา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ กิํ เอสา, อิมาย สตคุเณน สหสฺสคุเณน มยฺหํ อยฺยาธีตา อภิรูปตรา, ทฺวาทสหเตฺถ คเพฺภ นิสินฺนาย ปทีปกิจฺจํ นตฺถิ, สรีโรภาเสเนว ตมํ วิธมตีติฯ ‘‘เตน หิ อาคจฺฉา’’ติ ขุชฺชํ คเหตฺวา สุวณฺณรูปกํ รถํ อาโรเปตฺวา โกสิยโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ฆรทฺวาเร ฐตฺวา อาคมนํ นิเวทยิํสุฯ

พฺราหฺมโณ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ มคธรเฏฺฐ มหาติตฺถคาเม กปิลพฺราหฺมณสฺส ฆรโตติฯ กิํ การณา อาคตาติ? อิมินา นาม การเณนาติฯ ‘‘กลฺยาณํ, ตาตา, สมชาติโคตฺตวิภโว อมฺหากํ พฺราหฺมโณ, ทสฺสามิ ทาริก’’นฺติ ปณฺณาการํ คณฺหิฯ เต กปิลพฺราหฺมณสฺส สาสนํ ปหิณิํสุ ‘‘ลทฺธา ทาริกา, กตฺตพฺพํ กโรถา’’ติฯ ตํ สาสนํ สุตฺวา ปิปฺปลิมาณวสฺส อาโรจยิํสุ ‘‘ลทฺธา กิร ทาริกา’’ติฯ มาณโว ‘‘อหํ ‘น ลภิสฺสนฺตี’ติ จินฺเตสิํ, ‘อิเม ลทฺธาติ วทนฺติ’, อนตฺถิโก หุตฺวา ปณฺณํ เปเสสฺสามี’’ติ รโหคโต ปณฺณํ ลิขิ ‘‘ภทฺทา อตฺตโน ชาติโคตฺตโภคานุรูปํ ฆราวาสํ ลภตุ, อหํ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามิ, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสารินี อโหสี’’ติฯ ภทฺทาปิ ‘‘อสุกสฺส กิร มํ ทาตุกาโม’’ติ สุตฺวา รโหคตา ปณฺณํ ลิขิ ‘‘อยฺยปุตฺโต อตฺตโน ชาติโคตฺตโภคานุรูปํ ฆราวาสํ ลภตุ, อหํ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามิ, มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสารี อโหสี’’ติฯ เทฺว ปณฺณานิ อนฺตรามเคฺค สมาคจฺฉิํสุฯ อิทํ กสฺส ปณฺณนฺติ? ปิปฺปลิมาณเวน ภทฺทาย ปหิตนฺติฯ อิทํ กสฺสาติ? ภทฺทาย ปิปฺปลิมาณวสฺส ปหิตนฺติ จ วุเตฺต เทฺวปิ วาเจตฺวา ‘‘ปสฺสถ ทารกานํ กมฺม’’นฺติ ผาเลตฺวา อรเญฺญ ฉเฑฺฑตฺวา สมานปณฺณํ ลิขิตฺวา อิโต จ เอโตฺต จ เปเสสุํฯ อิติ เตสํ อนิจฺฉมานานํเยว สมาคโม อโหสิฯ

ตํทิวสเมว มาณโว เอกํ ปุปฺผทามํ คเหตฺวา ฐเปสิฯ ภทฺทาปิ, ตานิ สยนมเชฺฌ ฐเปสิฯ ภุตฺตสายมาสา อุโภปิ ‘‘สยนํ อภิรุหิสฺสามา’’ติ สมาคนฺตฺวา มาณโว ทกฺขิณปเสฺสน สยนํ อภิรุหิฯ ภทฺทา วามปเสฺสน อภิรุหิตฺวา อาห – ‘‘ยสฺส ปเสฺส ปุปฺผานิ มิลายนฺติ, ตสฺส ราคจิตฺตํ อุปฺปนฺนนฺติ วิชานิสฺสาม, อิมํ ปุปฺผทามํ น อลฺลียิตพฺพ’’นฺติฯ เต ปน อญฺญมญฺญํ สรีรสมฺผสฺสภเยน ติยามรตฺติํ นิทฺทํ อโนกฺกมนฺตาว วีตินาเมนฺติ, ทิวา ปน หาสมตฺตมฺปิ นาโหสิฯ เต โลกามิเสน อสํสฏฺฐา ยาว มาตาปิตโร ธรนฺติ, ตาว กุฏุมฺพํ อวิจาเรตฺวา เตสุ กาลงฺกเตสุ วิ

จารยึสุฯ มหตี มาณวสฺส สมฺปตฺติ สตฺตาสีติโกฏิธนํ, เอกทิวสํ สรีรํ อุพฺพเฏฺฏตฺวา ฉเฑฺฑตพฺพํ สุวณฺณจุณฺณเมว มคธนาฬิยา ทฺวาทสนาฬิมตฺตํ ลทฺธุํ วฏฺฏติฯ ยนฺตพทฺธานิ สฏฺฐิ มหาตฬากานิ, กมฺมนฺโต ทฺวาทสโยชนิโก, อนุราธปุรปฺปมาณา จุทฺทส คามา, จุทฺทส หตฺถานีกา, จุทฺทส อสฺสานีกา, จุทฺทส รถานีกาฯ

โส เอกทิวสํ อลงฺกตอสฺสํ อารุยฺห มหาชนปริวุโต กมฺมนฺตํ คนฺตฺวา เขตฺตโกฏิยํ ฐิโต นงฺคเลหิ ภินฺนฏฺฐานโต กากาทโย สกุเณ คณฺฑุปฺปาทาทิปาณเก อุทฺธริตฺวา ขาทนฺเต ทิสฺวา, ‘‘ตาตา, อิเม กึ ขาทนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ คณฺฑุปฺปาเท, อยฺยาติฯ เอเตหิ กตํ ปาปํ กสฺส โหตีติ? ตุมฺหากํ, อยฺยาติฯ โส จินฺเตสิ – ‘‘สเจ เอเตหิ กตํ ปาปํ มยฺหํ โหติ, กึ เม กริสฺสติ สตฺตาสีติโกฏิธนํ, กึ ทฺวาทสโยชนิโก กมฺมนฺโต, กึ สฏฺฐิยนฺตพทฺธานิ ตฬากานิ, กึ จุทฺทส คามา? สพฺพเมตํ ภทฺทาย กาปิลานิยา นิยฺยาเตตฺวา นิกฺขมฺม ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ

ภทฺทาปิ กาปิลานี ตสฺมึ ขเณ อนฺตรวตฺถุมฺหิ ตโย ติลกุเมฺภ ปตฺถราเปตฺวา ธาตีหิ ปริวุตา นิสินฺนา กาเก ติลปาณเก ขาทเนฺต ทิสฺวา, ‘‘อมฺมา, กึ อิเม ขาทนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ปาณเก, อเยฺยติฯ อกุสลํ กสฺส โหตีติ? ตุมฺหากํ, อเยฺยติฯ สา จินฺเตสิ – ‘‘มยฺหํ จตุหตฺถวตฺถํ นาฬิโกทนมตฺตญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, ยทิ ปเนตํ เอตฺตเกน ชเนน กตํ อกุสลํ มยฺหํ โหติ, อทฺธา ภวสหเสฺสนปิ วฏฺฏโต สีสํ อุกฺขิปิตุํ น สกฺกา, อยฺยปุเตฺต อาคตมเตฺตเยว สพฺพํ ตสฺส นิยฺยาเตตฺวา นิกฺขมฺม ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ

มาณโว อาคนฺตฺวา นฺหายิตฺวา ปาสาทํ อารุยฺห มหารเห ปลฺลเงฺก นิสีทิฯ อถสฺส จกฺกวตฺติโน อนุจฺฉวิกํ โภชนํ สชฺชยึสุฯ เทฺวปิ ภุญฺชิตฺวา ปริชเน นิกฺขเนฺต รโหคตา ผาสุกฏฺฐาเน นิสีทึสุฯ ตโต มาณโว ภทฺทํ อาห – ‘‘ภเทฺท อิมํ ฆรํ อาคจฺฉนฺตี กิตฺตกํ ธนํ อาหรี’’ติ? ปญฺจปณฺณาส สกฏสหสฺสานิ, อยฺยาติฯ เอตํ สพฺพํ, ยา จ อิมสฺมึ ฆเร สตฺตาสีติ โกฏิโย ยนฺตพทฺธา สฏฺฐิตฬากาทิเภทา สมฺปตฺติ อตฺถิ, สพฺพํ ตุยฺหํเยว นิยฺยาเตมีติฯ ตุเมฺห ปน กหํ คจฺฉถ, อยฺยาติ? อหํ ปพฺพชิสฺสามีติฯ อยฺย, อหมฺปิ ตุมฺหากํเยว อาคมนํ โอโลกยมานา นิสินฺนา, อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามีติฯ เตสํ อาทิตฺตปณฺณกุฏิ วิย ตโย ภวา อุปฏฺฐหึสุฯ เต อนฺตราปณโต กสาวรสปีตานิ วตฺถานิ มตฺติกาปเตฺต จ อาหราเปตฺวา อญฺญมญฺญํ เกเส โอหาราเปตฺวา ‘‘เย โลเก อรหโนฺต, เต อุทฺทิสฺส อมฺหากํ ปพฺพชฺชา’’ติ วตฺวา ถวิกาย ปเตฺต โอสาเรตฺวา อํเส ลเคฺคตฺวา ปาสาทโต โอตรึสุฯ เคเห ทาเสสุ วา กมฺมกาเรสุ วา น โกจิ สญฺชานิฯ

อถ เน พฺราหฺมณคามโต นิกฺขมฺม ทาสคามทฺวาเรน คจฺฉเนฺต อากปฺปกุตฺตวเสน ทาสคามวาสิโน สญฺชานึสุฯ เต โรทนฺตา ปาเทสุ นิปติตฺวา ‘‘กึ อเมฺห อนาเถ กโรถ, อยฺยา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘มยํ ภเณ อาทิตฺตปณฺณสาลา วิย ตโย ภวาติ ปพฺพชิมฺหา, สเจ ตุเมฺหสุ เอเกกํ ภุชิสฺสํ กโรม, วสฺสสตมฺปิ นปฺปโหติฯ ตุเมฺหว ตุมฺหากํ สีสํ โธวิตฺวา ภุชิสฺสา หุตฺวา ชีวถา’’ติ วตฺวา เตสํ โรทนฺตานํเยว ปกฺกมึสุฯ เถโร ปุรโต คจฺฉโนฺต นิวตฺติตฺวา โอโลเกโนฺต จินฺเตสิ – ‘‘อยํ ภทฺทา กาปิลานี สกลชมฺพุทีปคฺฆนิกา อิตฺถี มยฺหํ ปจฺฉโต อาคจฺฉติฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ โกจิเทว เอวํ จินฺเตยฺย ‘อิเม ปพฺพชิตฺวาปิ วินา ภวิตุํ น สโกฺกนฺติ, อนนุจฺฉวิกํ กโรนฺตี’ติฯ โกจิ วา ปน อเมฺหสุ มนํ ปทูเสตฺวา อปายปูรโก ภเวยฺยฯ อิมํ ปหาย มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ

โส ปุรโต คจฺฉโนฺต เทฺวธาปถํ ทิสฺวา ตสฺส มตฺถเก อฏฺฐาสิฯ ภทฺทาปิ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ อาห – ‘‘ภเทฺท ตาทิสึ อิตฺถึ มม ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา ‘อิเม ปพฺพชิตฺวาปิ วินา ภวิตุํ น สโกฺกนฺตี’ติ จินฺเตตฺวา อเมฺหสุ ปทุฏฺฐจิโตฺต มหาชโน อปายปูรโก ภเวยฺยฯ

อิมสฺมึ เทฺวธาปเถ ตฺวํ เอกํ คณฺห, อหํ เอเกน คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อาม, อยฺย, ปพฺพชิตานํ มาตุคาโม นาม มลํ, ‘ปพฺพชิตฺวาปิ วินา น ภวนฺตี’ติ อมฺหากํ โทสํ ทสฺสนฺติ, ตุเมฺห เอกํ มคฺคํ คณฺหถ, อหํ เอกํ คณฺหิตฺวา วินา ภวิสฺสามา’’ติ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ทสนขสโมธานสมุชฺชลํ อญฺชลึ ปคฺคยฺห ‘‘สตสหสฺสกปฺปปฺปมาเณ อทฺธาเน กโต มิตฺตสนฺถโว อชฺช ภิชฺชตี’’ติ วตฺวา ‘‘ตุเมฺห ทกฺขิณชาติกา นาม, ตุมฺหากํ ทกฺขิณมคฺโค วฏฺฏติฯ มยํ มาตุคามา นาม วามชาติกา, อมฺหากํ วามมคฺโค วฏฺฏตี’’ติ วนฺทิตฺวา มคฺคํ ปฏิปนฺนาฯ เตสํ เทฺวธาภูตกาเล อยํ มหาปถวี ‘‘อหํ จกฺกวาฬคิริสิเนรุปพฺพเต ธาเรตุํ สโกฺกนฺตีปิ ตุมฺหากํ คุเณ ธาเรตุํ น สโกฺกมี’’ติ วทนฺตี วิย วิรวมานา อกมฺปิ, อากาเส อสนิสโทฺท วิย ปวตฺติ, จกฺกวาฬปพฺพโต อุนฺนทิฯ

สมฺมาสมฺพุโทฺธ เวฬุวนมหาวิหาเร คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺน ปถวีกมฺปนสทฺทํ สุตฺวา ‘‘กสฺส นุ โข ปถวี กมฺปตี’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘ปิปฺปลิมาณโว จ ภทฺทา จ กาปิลานี มํ อุทฺทิสฺส อปฺปเมยฺยํ สมฺปตฺตึ ปหาย ปพฺพชิตา, เตสํ วิโยคฏฺฐาเน อุภินฺนมฺปิ คุณพเลน อยํ ปถวีกโมฺป ชาโต, มยาปิ เอเตสํ สงฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมฺม สยเมว ปตฺตจีวรมาทาย อสีติมหาเถเรสุ กญฺจิ อนามเนฺตตฺวา ติคาวุตํ มคฺคํ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ราชคหสฺส จ นาลนฺทาย จ อนฺตเร พหุปุตฺตกนิโคฺรธรุกฺขมูเล ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสีทิฯ นิสีทโนฺต ปน อญฺญตรปํสุกูลิโก วิย อนิสีทิตฺวา พุทฺธเวสํ คเหตฺวา อสีติหตฺถา ฆนพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชโนฺต นิสีทิฯ อิติ ตสฺมึ ขเณ ปณฺณจฺฉตฺตสกฏจกฺกกูฏาคาราทิปฺปมาณา พุทฺธรสฺมิโย อิโต จิโต จ วิปฺผนฺทนฺติโย วิธาวนฺติโย จนฺทสหสฺส-สูริยสหสฺส-อุคฺคมนกาโล วิย กุรุมานา ตํ วนนฺตํ เอโกภาสํ อกํสุฯ ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณสิริยา สมุชฺชลตาราคณํ วิย คคนํ, สุปุปฺผิตกมลกุวลยํ วิย สลิลํ วนนฺตํ วิโรจิตฺถฯ นิโคฺรธรุกฺขสฺส ขโนฺธ นาม เสโต โหติ, ปตฺตานิ นาม นีลานิ, ปกฺกานิ รตฺตานิฯ ตสฺมึ ปน ทิวเส สตสาโข นิโคฺรโธ สุวณฺณวโณฺณว อโหสิฯ

มหากสฺสปเตฺถโร ‘‘อยํ มยฺหํ สตฺถา ภวิสฺสติ, อิมาหํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิโต’’ติ ทิฏฺฐฏฺฐานโต ปฏฺฐาย โอณโตณโต คนฺตฺวา ตีสุ ฐาเนสุ วนฺทิตฺวา ‘‘สตฺถา เม, ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมิ, สตฺถา เม, ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติ อาหฯ อถ นํ ภควา อโวจ – ‘‘กสฺสป, สเจ ตฺวํ อิมํ นิปจฺจการํ มหาปถวิยา กเรยฺยาสิ, สาปิ ธาเรตุํ น สกฺกุเณยฺยฯ ตถาคตสฺส เอวํ คุณมหนฺตตํ ชานตา ตยา กโต นิปจฺจกาโร มยฺหํ โลมมฺปิ จาเลตุํ น สโกฺกติฯ นิสีท, กสฺสป, ทายชฺชํ เต ทสฺสามี’’ติฯ อถสฺส ภควา ตีหิ โอวาเทหิ อุปสมฺปทํ อทาสิฯ ทตฺวา พหุปุตฺตกนิโคฺรธมูลโต นิกฺขมิตฺวา เถรํ ปจฺฉาสมณํ กตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ สตฺถุ สรีรํ ทฺวตฺติํสมหาปุริสลกฺขณวิจิตฺตํ, มหากสฺสปสฺส สตฺตมหาปุริสลกฺขณปฏิมณฺฑิตํฯ โส กญฺจนมหานาวาย ปจฺฉาพโนฺธ วิย สตฺถุ ปทานุปทิกํ อนุคญฺฉิฯ สตฺถา โถกํ มคฺคํ คนฺตฺวา มคฺคา โอกฺกมฺม อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสชฺชาการํ ทเสฺสสิ, เถโร ‘‘นิสีทิตุกาโม สตฺถา’’ติ ญตฺวา อตฺตโน ปารุปนปิโลติกสงฺฆาฏึ จตุคฺคุณํ กตฺวา ปญฺญาเปสิฯ

สตฺถา ตสฺมึ นิสีทิตฺวา หเตฺถน จีวรํ ปรามสิตฺวา ‘‘มุทุกา โข ตฺยายํ, กสฺสป, ปิโลติกสงฺฆาฏี’’ติ อาหฯ เถโร ‘‘สตฺถา เม สงฺฆาฏิยา มุทุกภาวํ กเถติ, ปารุปิตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘ปารุปตุ, ภเนฺต, ภควา สงฺฆาฏิ’’นฺติ อาหฯ กึ ตฺวํ ปารุปิสฺสสิ กสฺสปาติ? ตุมฺหากํ นิวาสนํ ลภโนฺต ปารุปิสฺสามิ, ภเนฺตติฯ ‘‘กึ ปน ตฺวํ, กสฺสป, อิมํ ปริโภคชิณฺณํ ปํสุกูลํ ธาเรตุํ สกฺขิสฺสสิ? มยา หิ อิมสฺส ปํสุกูลสฺส คหิตทิวเส อุทกปริยนฺตํ กตฺวา มหาปถวี กมฺปิ, อิมํ พุทฺธานํ ปริโภคชิณฺณํ จีวรํ นาม น สกฺกา ปริตฺตคุเณน ธาเรตุํ, ปฏิพเลเนวิทํ ปฏิปตฺติปูรณสมเตฺถน ชาติปํสุกูลิเกน คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา เถเรน สทฺธึ จีวรํ ปริวเตฺตสิฯ

เอวํ ปน จีวรปริวตฺตํ กตฺวา เถเรน ปารุตจีวรํ ภควา ปารุปิ, สตฺถุ จีวรํ เถโร ปารุปิฯ ตสฺมึ สมเย อเจตนาปิ อยํ มหาปถวี ‘‘ทุกฺกรํ, ภนฺเต, อกตฺถ, อตฺตนา ปารุตจีวรํ สาวกสฺส ทินฺนปุพฺพํ นาม นตฺถิ, อหํ ตุมฺหากํ คุณํ ธาเรตุํ น สกฺโกมี’’ติ วทนฺตี วิย อุทกปริยนฺตํ กตฺวา กมฺปิฯ เถโรปิ ‘‘ลทฺธํ ทานิ มยา พุทฺธานํ ปริโภคจีวรํ, กึ เม อิทานิ อุตฺตริ กตฺตพฺพํ อตฺถี’’ติ อุนฺนตึ อกตฺวา พุทฺธานํ สนฺติเกเยว เตรส ธุตคุเณ สมาทาย สตฺตทิวสมตฺตํ ปุถุชฺชโน หุตฺวา อฏฺฐเม อรุเณ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สตฺถาปิ ‘‘กสฺสโป, ภิกฺขเว, จนฺทูปโม กุลานิ อุปสงฺกมติ, อปกเสฺสว กายํ อปกสฺส จิตฺตํ นิจฺจนวโก กุเลสุ อปฺปคพฺโภ’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๔๖) เอวมาทีหิ สุเตฺตหิ เถรํ โถเมตฺวา อปรภาเค เอตเทว กสฺสปสํยุตฺตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา ‘‘มม สาสเน ธุตวาทานํ ภิกฺขูนํ มหากสฺสโป อโคฺค’’ติ เถรํ ฐานนฺตเร ฐเปสีติฯ

อนุรุทฺธเตฺถรวตฺถุ

๑๙๒. ปญฺจเม **ทิพฺพจกฺขุกานํ ยทิทํ อนุรุโทฺธ**ติ ทิพฺพจกฺขุกภิกฺขูนํ อนุรุทฺธเตฺถโร อโคฺคติ วทติฯ ตสฺส จิณฺณวสิตาย อคฺคภาโว เวทิตโพฺพฯ เถโร กิร โภชนปปญฺจมตฺตํ ฐเปตฺวา เสสกาลํ อาโลกํ วเฑฺฒตฺวา ทิพฺพจกฺขุนา สเตฺต โอโลเกเนฺตว วิหรติฯ อิติ อโหรตฺตํ จิณฺณวสิตาย เอส ทิพฺพจกฺขุกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ อปิจ กปฺปสตสหสฺสํ ปตฺถิตภาเวนเปส ทิพฺพจกฺขุกานํ อโคฺคว ชาโตฯ

ตตฺรสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ กุลปุโตฺต ปทุมุตฺตรเสฺสว ภควโต กาเล ปจฺฉาภตฺตํ ธมฺมสฺสวนตฺถํ วิหารํ คจฺฉเนฺตน มหาชเนน สทฺธึ อคมาสิฯ อยํ หิ ตทา อญฺญตโร อปากฏนาโม อิสฺสรกุฎุมฺพิโก อโหสิฯ โส ทสพลํ วนฺทิตฺวา ปริสปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมกถํ สุณาติฯ สตฺถา เทสนํ ยถานุสนฺธิกํ ฆเฎฺฏตฺวา เอกํ ทิพฺพจกฺขุกํ ภิกฺขุํ เอตทคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

ตโต กุฎุมฺพิกสฺส เอตทโหสิ – ‘‘มหา วตายํ ภิกฺขุ, ยํ เอวํ สตฺถา สยํ ทิพฺพจกฺขุกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ อโห วตาหมฺปิ อนาคเต อุปฺปชฺชนกพุทฺธสฺส สาสเน ทิพฺพจกฺขุกานํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ปริสนฺตเรน คนฺตฺวา สฺวาตนาย ภควนฺตํ ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ‘‘มหนฺตํ ฐานนฺตรํ มยา ปตฺถิต’’นฺติ เตเนว นิยาเมน อชฺชตนาย สฺวาตนายาติ นิมเนฺตตฺวา สตฺต ทิวสานิ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา สปริวารสฺส ภควโต อุตฺตมวตฺถานิ ทตฺวา ‘‘ภควา นาหํ อิมํ สกฺการํ ทิพฺพสมฺปตฺติยา น มนุสฺสสมฺปตฺติยา อตฺถาย กโรมิฯ ยํ ปน ตุเมฺห อิโต สตฺตทิวสมตฺถเก ภิกฺขุํ ทิพฺพจกฺขุกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐปยิตฺถ, อหมฺปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน โส ภิกฺขุ วิย ทิพฺพจกฺขุกานํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชิฯ สตฺถา อนาคตํ โอโลเกตฺวา ตสฺส ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ญตฺวา เอวมาห – ‘‘อโมฺภ ปุริส, อนาคเต กปฺปสตสหสฺสปริโยสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส สาสเน ตฺวํ ทิพฺพจกฺขุกานํ อโคฺค อนุรุโทฺธ นาม ภวิสฺสสี’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา วิหารเมว อคมาสิฯ

กุฎุมฺพิโกปิ ยาว พุโทฺธ ธรติ, ตาว อวิชหิตเมว กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ปรินิพฺพุเต สตฺถริ นิฎฺฐิเต สตฺตโยชนิเก สุวณฺณเจติเย ภิกฺขุสงฺฆํ อุปสงฺกมิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, กึ ทิพฺพจกฺขุสฺส ปริกมฺม’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ปทีปทานํ นาม ทาตุํ วฎฺฎติ อุปาสกาติฯ สาธุ, ภเนฺต, กริสฺสามีติ สหสฺสทีปานํเยว ตาว ทีปรุกฺขานํ สหสฺสํ กาเรสิ, ตทนนฺตรํ ตโต ปริตฺตตเร, ตทนนฺตรํ ตโต ปริยตฺตตเรติ อเนกสหเสฺส ทีปรุเกฺข กาเรสิฯ เสสปทีปา ปน อปริมาณา อเหสุํฯ

เอวํ ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ สํสรนฺโต กปฺปสตสหสฺสํ อติกฺกมิตฺวา กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กาเล พาราณสิยํ กุฏุมฺพิยเคเห นิพฺพตฺติตฺวา ปรินิพฺพุเต สตฺถริ นิฏฺฐิเต โยชนิเก เจติเย พหุ กํสปาติโย การาเปตฺวา สปฺปิมณฺฑสฺส ปูเรตฺวา มชฺเฌ เอเกกํ คุฬปิณฺฑํ ฐเปตฺวา อุชฺชาเลตฺวา มุขวฏฺฏิยา มุขวฏฺฏึ ผุสาเปนฺโต เจติยํ ปริกฺขิปาเปตฺวา อตฺตโน สพฺพมหนฺตํ กํสปาตึ กาเรตฺวา สปฺปิมณฺฑสฺส ปูเรตฺวา ตสฺสา มุขวฏฺฏิยํ สมนฺตโต วฏฺฏิสหสฺสํ ชาลาเปตฺวา มชฺฌฏฺฐาเน ถูปิกํ ปิโลติกาย เวเฐตฺวา ชาลาเปตฺวา กํสปาตึ สีเสนาทาย สพฺพรตฺตึ โยชนิกํ เจติยํ อนุปริยายิฯ เอวํ เตนาปิ อตฺตภาเวน ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺโตฯ

ปุน อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ ตสฺมิํเยว นคเร ทุคฺคตกุลสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา สุมนเสฏฺฐึ นาม นิสฺสาย วสิ, **อนฺนภาโร**ติสฺส นามํ อโหสิฯ โส ปน สุมนเสฏฺฐิ เทวสิกํ กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ เคหทฺวาเร มหาทานํ เทติฯ อเถกทิวสํ อุปริโฏฺฐ นาม ปเจฺจกพุโทฺธ คนฺธมาทนปพฺพเต นิโรธสมาปตฺตึ สมาปโนฺนฯ ตโต วุฏฺฐาย ‘‘อชฺช กสฺส อนุคฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วีมํสิฯ ปเจฺจกพุทฺธา จ นาม ทุคฺคตานุกมฺปกา โหนฺติฯ โส ‘‘อชฺช มยา อนฺนภารสฺส อนุคฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘อิทานิ อนฺนภาโร อฏวิโต อตฺตโน เคหํ อาคมิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย คนฺธมาทนปพฺพตา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา คามทฺวาเร อนฺนภารสฺส สมฺมุเข ปจฺจุฏฺฐาสิฯ

อนฺนภาโร ปเจฺจกพุทฺธํ ตุจฺฉปตฺตหตฺถํ ทิสฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา ‘‘อปิ, ภเนฺต, ภิกฺขํ ลภิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ลภิสฺสาม มหาปุญฺญาติฯ ‘‘ภเนฺต, โถกํ อิเธว โหถา’’ติ เวเคน คนฺตฺวา อตฺตโน เคเห มาตุคามํ ปุจฺฉิ – ‘‘ภเทฺท, มยฺหํ ฐปิตํ ภาคภตฺตํ อตฺถิ, นตฺถี’’ติ? อตฺถิ สามีติฯ โส ตโตว คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส หตฺถโต ปตฺตมาทาย อาคนฺตฺวา ‘‘ภเทฺท, มยํ ปุริมภเว กลฺยาณกมฺมสฺส อกตตฺตา ภตฺตํ ปจฺจาสีสมานา วิหราม , อมฺหากํ ทาตุกามตาย สติ เทยฺยธมฺโม น โหติ, เทยฺยธเมฺม สติ ปฏิคฺคาหกํ น ลภาม, อชฺช เม อุปริฏฺฐปเจฺจกพุโทฺธ ทิโฏฺฐ, ภาคภตฺตญฺจ อตฺถิ, มยฺหํ ภาคภตฺตํ อิมสฺมึ ปเตฺต ปกฺขิปาหี’’ติฯ

พฺยตฺตา อิตฺถี ‘‘ยโต มยฺหํ สามิโก ภาคภตฺตํ เทติ, มยาปิ อิมสฺมึ ทาเน ภาคินิยา ภวิตพฺพ’’นฺติ อตฺตโน ภาคภตฺตมฺปิ อุปริฏฺฐสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐเปตฺวา อทาสิฯ อนฺนภาโร ปตฺตํ อาหริตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เอวรูปา ทุชฺชีวิตา มุจฺจามา’’ติ อาหฯ เอวํ โหตุ, มหาปุญฺญาติฯ โส อตฺตโน อุตฺตรสาฏกํ เอกสฺมึ ปเทเส อตฺถริตฺวา , ‘‘ภเนฺต, อิธ นิสีทิตฺวา ปริภุญฺชถา’’ติ อาหฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ตตฺถ นิสีทิตฺวา นววิธํ ปาฏิกูลฺยํ ปจฺจเวกฺขโนฺต ปริภุญฺชิฯ ปริภุตฺตกาเล อนฺนภาโร ปตฺตโธวนอุทกํ อทาสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ นิฏฺฐิตภตฺตกิโจฺจ –

> ‘‘อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ, สพฺพเมว สมิชฺฌตุ;
> สเพฺพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา, จโนฺท ปนฺนรโส ยถา’’ติฯ –

อนุโมทนํ กตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ สุมนเสฏฺฐิสฺส ฉเตฺต อธิวตฺถา เทวตา ‘‘อโห ทานํ ปรมทานํ อุปริเฏฺฐ สุปฺปติฏฺฐิต’’นฺติ ติกฺขตฺตุํ วตฺวา สาธุการํ อทาสิฯ สุมนเสฏฺฐิ ‘‘กิํ ตฺวํ มํ เอตฺตกํ กาลํ ทานํ ททมานํ น ปสฺสสี’’ติ อาหฯ นาหํ ตว ทาเน สาธุการํ เทมิ, อนฺนภาเรน อุปริฏฺฐปเจฺจกพุทฺธสฺส ทินฺนปิณฺฑปาเต ปสีทิตฺวา สาธุการํ เทมีติฯ

สุมนเสฏฺฐิ จินฺเตสิ – ‘‘อจฺฉริยํ วติทํ, อหํ เอตฺตกํ กาลํ ทานํ เทนฺโต เทวตํ สาธุการํ ทาเปตุํ นาสกฺขิํฯ อยํ อนฺนภาโร มํ นิสฺสาย วสนฺโต อนุรูปสฺส ปฏิคฺคาหกปุคฺคลสฺส ลทฺธตฺตา เอกปิณฺฑปาตทาเนเนว สาธุการํ ทาเปสิ, เอตสฺส อนุจฺฉวิกํ ทตฺวา เอตํ ปิณฺฑปาตํ มม สนฺตกํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อนฺนภารํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อชฺช ตยา กสฺสจิ กิญฺจิ ทานํ ทินฺน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อาม, อยฺย, อุปริฏฺฐปเจฺจกพุทฺธสฺส เม อตฺตโน ภาคภตฺตํ ทินฺนนฺติฯ หนฺท, โภ, กหาปณํ คณฺหิตฺวา เอตํ ปิณฺฑปาตํ มยฺหํ เทหีติฯ น เทมิ อยฺยาติฯ โส ยาว สหสฺสํ วเฑฺฒสิ, อนฺนภาโร ‘‘สหเสฺสนาปิ น เทมี’’ติ อาหฯ โหตุ, โภ, ยทิ ปิณฺฑปาตํ น เทสิ, สหสฺสํ คณฺหิตฺวา ปตฺติํ เม เทหีติฯ ‘‘เอตมฺปิ ทาตุํ ยุตฺตํ วา อยุตฺตํ วา น ชานามิ, อยฺยํ ปน อุปริฏฺฐปเจฺจกพุทฺธํ ปุจฺฉิตฺวา สเจ ทาตุํ ยุตฺตํ ภวิสฺสติ, ทสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ สมฺปาปุณิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, สุมนเสฏฺฐิ มยฺหํ สหสฺสํ ทตฺวา ตุมฺหากํ ทินฺนปิณฺฑปาเต ปตฺติํ ยาจติ, ทมฺมิ วา น ทมฺมิ วา’’ติ ฯ อุปมํ เต ปณฺฑิต กริสฺสามิฯ เสยฺยถาปิ กุลสตเก คาเม เอกสฺมิํเยว ฆเร ทีปํ ชาเลยฺย, เสสา อตฺตโน อตฺตโน เตเลน วฏฺฏิํ เตเมตฺวา ชาลาเปตฺวา คเณฺหยฺยุํ, ปุริมทีปสฺส ปภา อตฺถิ, นตฺถีติฯ อติเรกตรา, ภเนฺต, ปภา โหตีติฯ เอวเมว ปณฺฑิต อุฬุงฺกยาคุ วา โหตุ กฏจฺฉุภิกฺขา วา, อตฺตโน ปิณฺฑปาเต ปเรสํ ปตฺติํ เทนฺตสฺส สตสฺส วา เทตุ สหสฺสสฺส วา, ยตฺตกานํ เทติ, ตตฺตกานํ ปุญฺญํ วฑฺฒติฯ ตฺวํ เทนฺโต เอกเมว ปิณฺฑปาตํ อทาสิ, สุมนเสฏฺฐิสฺส ปน ปตฺติยา ทินฺนาย เทฺว ปิณฺฑปาตา โหนฺติ เอโก ตว, เอโก จ ตสฺสาติฯ

โส ปเจฺจกพุทฺธํ อภิวาเทตฺวา สุมนเสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ปิณฺฑปาเต ปตฺติํ คณฺหสามี’’ติ อาหฯ หนฺท, กหาปณสหสฺสํ คณฺหาติฯ นาหํ ปิณฺฑปาตํ วิกฺกิณามิ, สทฺธาย ปน ตุมฺหากํ ปตฺติํ เทมีติฯ ตาต, ตฺวํ มยฺหํ สทฺธาย ปตฺติํ เทสิ, อหํ ปน ตุยฺหํ คุณํ ปูเชนฺโต สหสฺสํ เทมิ, คณฺห, ตาตาติฯ โส ‘‘เอวํ โหตู’’ติ สหสฺสํ คณฺหิฯ ตาต, ตุยฺหํ สหสฺสํ ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย สหตฺถา กมฺมกรณกิจฺจํ นตฺถิ, วีถิยํ ฆรํ มาเปตฺวา วสฯ เยน ตุยฺหํ อโตฺถ, ตํ มํ อาหราเปตฺวา คณฺหาหีติฯ นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺฐิตปเจฺจกพุทฺธสฺส ทินฺนปิณฺฑปาโต นาม ตํทิวสเมว วิปากํ เทติฯ ตสฺมา สุมนเสฏฺฐิ อญฺญํ ทิวสํ อนฺนภารํ คเหตฺวา ราชกุลํ อคจฺฉโนฺตปิ ตํทิวสํ คเหตฺวาว คโตฯ

อนฺนภารสฺส ปุญฺญํ อาคมฺม ราชา เสฏฺฐิํ อโนโลเกตฺวา อนฺนภารเมว โอโลเกสิ ฯ กิํ, เทว, อิมํ ปุริสํ อติวิย โอโลเกสีติ? อญฺญํ ทิวสํ อทิฏฺฐปุพฺพตฺตา โอโลเกมีติฯ โอโลเกตพฺพยุตฺตโก เอส เทวาติฯ โก ปนสฺส โอโลเกตพฺพยุตฺตโก คุโณติ? อชฺช อตฺตโน ภาคภตฺตํ สยํ อภุญฺชิตฺวา อุปริฏฺฐปเจฺจกพุทฺธสฺส ทินฺนตฺตา มม หตฺถโต สหสฺสํ ลภิ เทวาติฯ โกนาโม เอโสติ? อนฺนภาโร นาม เทวาติฯ ‘‘ตว หตฺถโต ลทฺธตฺตา มมปิ หตฺถโต ลทฺธุํ อรหติ, อหมฺปิสฺส ปูชํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา สหสฺสํ อทาสิฯ เอตสฺส วสนเคหํ ชานาถ ภเณติ? สาธุ เทวาติ เอกํ เคหฏฺฐานํ โสเธนฺตา กุทฺทาเลน อาหตาหตฏฺฐาเน นิธิกุมฺภิโย คีวาย คีวํ อาหจฺจ ฐิตา ทิสฺวา รโญฺญ อาโรจยิํสุฯ ราชา ‘‘เตน หิ คนฺตฺวา ขนถา’’ติ อาหฯ เตสํ ขนนฺตานํ ขนนฺตานํ เหฏฺฐา คจฺฉนฺติฯ ปุน คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรจยิํสุฯ ราชา ‘‘อนฺนภารสฺส วจเนน ขนถา’’ติ อาหฯ เต คนฺตฺวา ‘‘อนฺนภารเสฺสว วจน’’นฺติ ขนิํสุฯ กุทฺทาเลน อาหตาหตฏฺฐาเน อหิจฺฉตฺตกมกุฬานิ วิย กุมฺภิโย อุฏฺฐหิํสุฯ เต ธนํ อาหริตฺวา รโญฺญ สนฺติเก ราสิํ อกํสุฯ ราชา อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ นคเร กสฺส อญฺญสฺส เอตฺตกํ ธนํ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ นตฺถิ กสฺสจิ เทวาติฯ เตน หิ อยํ อนฺนภาโร อิมสฺมิํ นคเร ธนเสฏฺฐิ นาม โหตูติฯ ตํทิวสเมว เสฏฺฐิจฺฉตฺตํ ลภิฯ

โส ตโต ปฏฺฐาย ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพโตฺตฯ ทีฆรตฺตํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ สตฺถุ อุปฺปชฺชนกาเล กปิลวตฺถุนคเร อมิโตฺตทนสกฺกสฺส

เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ นามคฺคหณทิวเส ปนสฺส **อนุรุโทฺธ**ติ นามํ อกํสุฯ มหานามสกฺกสฺส กนิฏฺฐภาตา สตฺถุ จูฬปิตุปุตฺโต ปรมสุขุมาโล มหาปุญฺโญ อโหสิฯ สุวณฺณปาติยํเยวสฺส ภตฺตํ อุปฺปชฺชิฯ อถสฺส มาตา เอกทิวสํ ''มม ปุตฺตํ นตฺถีติ ปทํ ชานาเปสฺสามี''ติ เอกํ สุวณฺณปาตึ อญฺญาย สุวณฺณปาติยา ปิทหิตฺวา ตุจฺฉกํเยว เปเสสิฯ อนฺตรามคฺเค เทวตา ทิพฺพปูเวหิ ปูเรสุํฯ เอวํ มหาปุญฺโญ อโหสิฯ ติณฺณํ อุตูนํ อนุจฺฉวิเกสุ ตีสุ ปาสาเทสุ อลงฺกตนาฏกิตฺถีหิ ปริวุโต เทโว วิย สมฺปตฺตึ อนุภวิฯ

อมฺหากมฺปิ โพธิสโตฺต ตสฺมึ สมเย ตุสิตปุรา จวิตฺวา สุโทฺธทนมหาราชสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อนุกฺกเมน วุทฺธิปฺปโตฺต เอกูนตึส วสฺสานิ อคารมเชฺฌ วสิตฺวา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา อนุกฺกเมน ปฏิวิทฺธสพฺพญฺญุตญฺญาโณ โพธิมณฺฑ สตฺตสตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา อิสิปตเน มิคทาเย ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนํ ปวเตฺตตฺวา โลกานุคฺคหํ กโรโนฺต ราชคหํ อาคมฺม ''ปุโตฺต เม ราชคหํ อาคโต''ติ สุตฺวา ''คจฺฉถ ภเณ มม ปุตฺตํ อาเนถา''ติ ปิตรา ปหิเต สหสฺสสหสฺสปริวาเร ทส อมเจฺจ เอหิภิกฺขุปพฺพชฺชาย ปพฺพาเชตฺวา กาฬุทายิเตฺถเรน จาริกาคมนํ อายาจิโต ราชคหโต วีสติสหสฺสภิกฺขุปริวาโร นิกฺขมิตฺวา กปิลวตฺถุปุรํ คนฺตฺวา ญาติสมาคเม อเนเกหิ อิทฺธิปาฏิหาริเยหิ สปฺปาฏิหาริยํ วิจิตฺรธมฺมเทสนํ กตฺวา มหาชนํ อมตปานํ ปาเยตฺวา ทุติยทิวเส ปตฺตจีวรมาทาย นครทฺวาเร ฐตฺวา ''กึ นุ โข กุลนครํ อาคตานํ สพฺพญฺญุพุทฺธานํ อาจิณฺณ''นฺติ อาวชฺชมาโน ''สปทานํ ปิณฺฑาย จรณํ อาจิณฺณ''นฺติ ญตฺวา สปทานํ ปิณฺฑาย จรโนฺต ''ปุโตฺต เม ปิณฺฑาย จรตี''ติ สุตฺวา อาคตสฺส รโญฺญ ธมฺมํ กเถตฺวา เตน สกนิเวสนํ ปเวเสตฺวา กตสกฺการสมฺมาโน ตตฺถ กาตพฺพํ ญาติชนานุคฺคหํ กตฺวา ราหุลกุมารํ ปพฺพาเชตฺวา นจิรเสฺสว กปิลวตฺถุปุรโต มลฺลรเฏฺฐ จาริกํ จรมาโน อนุปิยอมฺพวนํ อคมาสิฯ

ตสฺมึ สมเย สุโทฺธทนมหาราชา สากิยชนํ สนฺนิปาเตตฺวา อาห – ''สเจ มม ปุโตฺต อคารํ อชฺฌาวสิสฺส, ราชา อภวิสฺส จกฺกวตฺตี สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ นตฺตาปิ เม ราหุลกุมาโร ขตฺติยคเณน สทฺธึ ตํ ปริวาเรตฺวา อจริสฺส, ตุเมฺหปิ เอตมตฺถํ ชานาถฯ อิทานิ ปน เม ปุโตฺต พุโทฺธ ชาโต, ขตฺติยาวสฺส ปริวารา โหนฺตุฯ ตุเมฺห เอเกกกุลโต เอเกกํ ทารกํ เทถา''ติฯ เอวํ วุเตฺต เอกปฺปหาเรเนว สหสฺสขตฺติยกุมารา ปพฺพชึสุฯ ตสฺมึ สมเย มหานาโม กุฏุมฺพสามิโก โหติฯ โส อนุรุทฺธสกฺกํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ – ''เอตรหิ, ตาต อนุรุทฺธ, อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา สกฺยกุมารา ภควนฺตํ ปพฺพชิตํ อนุปพฺพชนฺติ, อมฺหากํ กุเล นตฺถิ โกจิ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตฯ เตน หิ ตฺวํ วา ปพฺพช, อหํ วา ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ฆราวาเส รุจึ อกตฺวา อตฺตสตฺตโม อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโตฯ ตสฺส ปพฺพชฺชานุกฺกโม สงฺฆเภทกกฺขนฺธเก (จูฬว. ๓๓๐ อาทโย) อาคโตวฯ

เอวํ อนุปิยอมฺพวนํ คนฺตฺวา ปพฺพชิเตสุ ปน เตสุ ตสฺมึเยว อโนฺตวเสฺส ภทฺทิยเตฺถโร อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อนุรุทฺธเตฺถโร ทิพฺพจกฺขุํ นิพฺพเตฺตสิ, เทวทโตฺต อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตสิ, อานนฺทเตฺถโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิ, ภคุเตฺถโร จ กิมิลเตฺถโร จ ปจฺฉา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ เตสํ ปน สเพฺพสมฺปิ เถรานํ อตฺตโน อตฺตโน อาคตฏฺฐาเน ปุพฺพปตฺถนาภินีหาโร อาคมิสฺสติฯ อยํ ปน อนุรุทฺธเตฺถโร ธมฺมเสนาปติสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เจติยรเฏฺฐ ปาจีนวํสมิคทายํ คนฺตฺวา สมณธมฺมํ กโรโนฺต สตฺต มหาปุริสวิตเกฺก วิตเกฺกสิ, อฏฺฐเม กิลมติฯ สตฺถา ''อนุรุโทฺธ อฏฺฐเม มหาปุริสวิตเกฺก กิลมตี''ติ ญตฺวา ''ตสฺส สงฺกปฺปํ ปูเรสฺสามี''ติ ตตฺถ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสิโนฺน อฏฺฐมํ มหาปุริสวิตกฺกํ ปูเรตฺวา จตุปจฺจยสโนฺต

สภาวนารามปฏิมณฺฑิตํ มหาอริยวํสปฏิปทํ (อ. นิ. ๘.๓๐) กเถตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา เภสกลาวนเมว คโตฯ

เถโร ตถาคเต คตมตฺตเยว เตวิโชฺช มหาขีณาสโว หุตฺวา ‘‘สตฺถา มยฺหํ มนํ ชานิตฺวา อาคนฺตฺวา อฏฺฐมํ มหาปุริสวิตกฺกํ ปูเรตฺวา อทาสิฯ โส จ เม มโนรโถ มตฺถกํ ปตฺโต’’ติ พุทฺธานํ ธมฺมเทสนํ อตฺตโน จ ปฏิวิทฺธธมฺมํ อารพฺภ อิมา คาถา อภาสิ –

‘‘มม สงฺกปฺปมญฺญาย, สตฺถา โลเก อนุตฺตโร;
มโนมเยน กาเยน, อิทฺธิยา อุปสงฺกมิฯ

‘‘ยถา เม อหุ สงฺกโปฺป, ตโต อุตฺตริ เทสยิ;
นิปฺปปญฺจรโต พุโทฺธ, นิปฺปปญฺจมเทสยิฯ

‘‘ตสฺสาหํ ธมฺมมญฺญาย, วิหาสึ สาสเน รโต;
ติโสฺส วิชฺชา อนุปฺปโตฺต, กตํ พุทฺธสฺส สาสน’’นฺติฯ (เถรคา. ๙๐๑-๙๐๓);

อถ นํ อปรภาเค สตฺถา เชตวนมหาวิหาเร วิหรโนฺต ‘‘มม สาสเน ทิพฺพจกฺขุกานํ อนุรุโทฺธ อโคฺค’’ติ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

ภทฺทิยเตฺถรวตฺถุ

๑๙๓. ฉฏฺฐ **อุจฺจากุลิกาน**นฺติ อุเจฺจ กุเล ชาตานํฯ **ภทฺทิโย**ติ อนุรุทฺธเตฺถเรน สทฺธึ นิกฺขมโนฺต สกฺยราชาฯ **กาฬิโคธาย ปุโตฺต**ติ กาฬวณฺณา สา เทวี, โคธาติ ปนสฺสา นามํ ฯ ตสฺมา กาฬิโคธาติ วุจฺจติ , ตสฺสา ปุโตฺตติ อโตฺถฯ กสฺมา ปนายํ อุจฺจากุลิกานํ อโคฺคติ วุโตฺต, กึ ตโต อุจฺจากุลิกตรา นตฺถีติ? อาม นตฺถิฯ ตสฺส หิ มาตา สากิยานีนํ อนฺตเร วเยน สพฺพเชฏฺฐิกา, โสเยว จ สากิยกุเล สมฺปตฺตํ รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิโตฯ ตสฺมา อุจฺจากุลิกานํ อโคฺคติ วุโตฺตฯ อปิจ ปุพฺพปตฺถนานุภาเวน เจส อนุปฏิปาฏิยา ปญฺจ ชาติสตานิ ราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา รชฺชํ กาเรสิเยวฯ อิมินาปิ การเณน อุจฺจากุลิกานํ อโคฺคติ วุโตฺตฯ

ปญฺหกเมฺม ปนสฺส อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ อตีเต ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล มหาโภคกุเล นิพฺพโตฺต วุตฺตนเยเนว ธมฺมสฺสวนตฺถาย คโตฯ ตํทิวสํ สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ อุจฺจากุลิกานํ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยาปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อุจฺจากุลิกานํ ภิกฺขูนํ อเคฺคน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตถาคตํ นิมเนฺตตฺวา สตฺต ทิวสานิ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหํ อิมสฺส ทานสฺส ผเลน นาญฺญํ สมฺปตฺตึ อากงฺขามิ, อนาคเต ปน เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อุจฺจากุลิกานํ ภิกฺขูนํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถยิตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชิฯ

สตฺถา อนาคตํ โอโลเกโนฺต สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา ‘‘สมิชฺฌิสฺสติ เต อิทํ กมฺมํ, อิโต กปฺปสตสหสฺสาวสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตฺวํ ตสฺส สาสเน อุจฺจากุลิกานํ ภิกฺขูนํ อโคฺค ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากริตฺวา ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ โสปิ ตํ พฺยากรณํ ลภิตฺวา อุจฺจากุลิกสํวตฺตนิกกมฺมํ ปุจฺฉิตฺวา ธมฺมาสนานิ กาเรตฺวา เตสุ ปจฺจตฺถรณานิ สนฺถราเปตฺวา ธมฺมพีชนิโย ธมฺมกถิกวฏฺฏํ อุโปสถาคาเร ปทีปเตลทานนฺติ เอวํ ยาวชีวํ พหุวิธํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ตตฺถ กาลกโต เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรโนฺต กสฺสปทสพลสฺส จ อมฺหากญฺจ ภควโต อนฺตเร พาราณสิยํ กุฏุมฺพิยฆเร นิพฺพโตฺตฯ

เตน จ สมเยน สมฺพหุลา ปเจฺจกพุทฺธา คนฺธมาทนปพฺพตา อาคมฺม พาราณสิยํ คงฺคาย ตีเร ผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชนฺติฯ โส กุฏุมฺพิโย เตสํ นิพทฺธเมว ตสฺมึ ฐาเน ภตฺตวิสฺสคฺคกรณํ ญตฺวา อฏฺฐิ ปาสาณผลกานิ อตฺถริตฺวา ยาวชีวํ ปเจฺจกพุเทฺธ อุปฏฺฐหิฯ อเถกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุนคเร ขตฺติยกุเล นิพฺพตฺติฯ นามคฺคหณทิวเส จสฺส **ภทฺทิยกุมาโร**ติ นามํ อกํสุฯ โส วยํ อาคมฺม เหฏฺฐา อนุรุทฺธสุเตฺต วุตฺตนเยเนว ฉนฺนํ ขตฺติยานํ อพฺภนฺตโร หุตฺวา สตฺถริ อนุปิยอมฺพวเน วิหรเนฺต สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ สตฺถา อปรภาเค เชตวนมหาวิหาเร วิหรโนฺต “มม สาสเน อุจฺจากุลิกานํ กาฬิโคธาย ปุโตฺต ภทฺทิยเตฺถโร อโคฺค”ติ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

ลกุณฺฑกภทฺทิยเตฺถรวตฺถุ

๑๙๔. สตฺตเม **มญฺชุสฺสรานํ**ติ มธุรสฺสรานํฯ **ลกุณฺฑกภทฺทิโย**ติ อุเพฺพเธน รโสฺส, นาเมน ภทฺทิโยฯ ตสฺสาปิ ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร มหาโภคกุเล นิพฺพโตฺต วุตฺตนเยเนว ธมฺมสฺสวนตฺถาย วิหารํ คโตฯ ตสฺมึ สมเย สตฺถารํ เอกํ มญฺชุสฺสรํ ภิกฺขุํ เอตทเคฺค ฐเปนฺตํ ทิสฺวา “อโห วตาหมฺปิ อนาคเต อยํ ภิกฺขุ วิย เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน มญฺชุสฺสรานํ ภิกฺขูนํ อโคฺค ภเวยฺย”นฺติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สตฺต ทิวสานิ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา, “ภเนฺต, อหํ อิมสฺส ทานสฺส ผเลน น อญฺญํ สมฺปตฺตึ อากงฺขามิ, อนาคเต ปน เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน มญฺชุสฺสรานํ ภิกฺขูนํ อโคฺค ภเวยฺย”นฺติ ปตฺถยิตฺวา สตฺถุปาทมูเล นิปชฺชิฯ สตฺถา อนาคตํ โอโลเกโนฺต สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา “สมิชฺฌิสฺสติ เต อิทํ กมฺมํ, อิโต กปฺปสตสหสฺสาวสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตฺวํ ตสฺส สาสเน มญฺชุสฺสรานํ ภิกฺขูนํ อโคฺค ภวิสฺสสี”ติ พฺยากริตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ

โสปิ ตํ พฺยากรณํ ลภิตฺวา ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา ตโต กาลกโต เทวเสฺสสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรโนฺต วิปสฺสีสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล **จิตฺตปตฺตโกกิโล** นาม หุตฺวา เขเม มิคทาเย วสโนฺต เอกทิวสํ หิมวนฺตํ คนฺตฺวา มธุรํ อมฺพผลํ ตุเณฺฑน คเหตฺวา อาคจฺฉโนฺต ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ สตฺถารํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – “อหํ อเญฺญสุ ทิวเสสุ ริตฺตโก ตถาคตํ ปสฺสามิ, อชฺช ปน เม อิมํ อมฺพปกฺกํ ปุตฺตกานํ อตฺถาย อาคตํฯ เตสํ อญฺญมฺปิ อาหริตฺวา ทสฺสามิ, อิมํ ปน ทสพลสฺส ทาตุํ วฏฺฏตี”ติ โอตริตฺวา อากาเส จรติฯ สตฺถา ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา อโสกเตฺถรํ นาม อุปฏฺฐากํ โอโลเกสิฯ โส ปตฺตํ นีหริตฺวา สตฺถุ หเตฺถ ฐเปสิฯ โส โกกิโล ทสพลสฺส ปเตฺต อมฺพปกฺกํ ปติฏฺฐาเปสิฯ สตฺถา ตเตฺถว นิสีทิตฺวา ตํ ปริภุญฺชิฯ โกกิโล ปสนฺนจิโตฺต ปุนปฺปุนํ ทสพลสฺส คุเณ อาวเชฺชตฺวา ทสพลํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน กุลาวกํ คนฺตฺวา สตฺตาหํ ปีติสุเขน วีตินาเมสิฯ เอตฺตกํ ตสฺมึ อตฺตภาเว กลฺยาณกมฺมํ, อิมินาสฺส กเมฺมน สโร มธุโร อโหสิฯ

กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล ปน เจติเย อารเทฺธ “กึปมาณํ กโรม? สตฺตโยชนปฺปมาณํฯ อติมหนฺตํ เอตํ, ฉโยชนํ กโรมฯ อิทมฺปิ อติมหนฺตํ, ปญฺจโยชนํ กโรม, จตุโยชนํ, ติโยชนํ, ทฺวิโยชน”นฺติ วุเตฺต อยํ ตทา เชฏฺฐวฑฺฒกี หุตฺวา “เอถ, โภ, อนาคเต สุขปฏิชคฺคิยํ กาตุํ วฏฺฏตี”ติ วตฺวา รชฺชุํ อาทาย ปริกฺขิปโนฺต คาวุตมตฺตเก ฐตฺวา “เอเกกํ มุขํ คาวุตํ คาวุตํ โหตุ, เจติยํ โยชนาวฏฺฏํ โยชนุเพฺพธํ ภวิสฺสตี”ติ อาหฯ เต ตสฺส วจเน อฏฺฐํสุฯ อิติ อปฺปมาณสฺส พุทฺธสฺส ปมาณํ อกาสีติฯ เตน กเมฺมน นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อเญฺญหิ หีนตรปฺปมาโณ อโหสิฯ โส อมฺหากํ สตฺถุ กาเล สาวตฺถิยํ มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติฯ “ภทฺทิโย”ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต สตฺถริ เชตวนมหาวิหาเร ปฏิวสเนฺต วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา

ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ นํ สตฺถา อปรภาเค อริยวรคณมชฺเฌ นิสินฺโน มณฺฑุสฺสรานํ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

ปิโณฺฑลภารทฺวาชเตฺถรวตฺถุ

๑๙๕. อฏฺฐเม **สีหนาทิกาน**นฺติ สีหนาทํ นทนฺตานํฯ **ปิโณฺฑลภารทฺวาโช**ติ โส กิร อรหตฺตํ ปตฺตทิวเส อวาปุรณํ อาทาย วิหาเรน วิหารํ ปริเวเณน ปริเวณํ คนฺตฺวา ‘‘ยสฺส มเคฺค วา ผเล วา กงฺขา อตฺถิ, โส มํ ปุจฺฉตู’’ติ สีหนาทํ นทโนฺต วิจริฯ พุทฺธานมฺปิ ปุรโต ฐตฺวา ‘‘อิมสฺมึ , ภเนฺต, สาสเน กตพฺพกิจฺจํ มยฺหํ มตฺถกํ ปตฺต’’นฺติ สีหนาทํ นทิฯ ตสฺมา สีหนาทิกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ปญฺหกเมฺม ปนสฺส อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล ปพฺพตปาเท สีหโยนิยํ นิพฺพโตฺตฯ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต ตสฺส เหตุสมฺปตฺตึ ทิสฺวา หํสวติยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ สีเห โคจราย ปกฺกเนฺต ตสฺส วสนคุหํ ปวิสิตฺวา อากาเส ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิโรธํ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิฯ สีโห โคจรํ ลภิตฺวา นิวโตฺต คุหาทฺวาเร ฐิโต อโนฺตคุหายํ ทสพลํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘มม วสนฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา อโญฺญ สโตฺต นิสีทิตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, มหโนฺต วตายํ ปุริโส, โย อโนฺตคุหายํ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสิโนฺนฯ สรีรปฺปภาปิสฺส สมนฺตา ผริตฺวา คตา, มยา เอวรูปํ อจฺฉริยํ นทิฏฺฐปุพฺพํฯ อยํ ปุริโส อิมสฺมึ โลเก ปูชเนยฺยานํ อโคฺค ภวิสฺสติ, มยาปิสฺส ยถาสตฺติ ยถาพลํ สกฺการํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ชลชถลชานิ นานากุสุมานิ อาหริตฺวา ภูมิโต ยาว นิสินฺนปลฺลงฺกฏฺฐานา ปุปฺผาสนํ สนฺถริตฺวา สพฺพรตฺตึ สมฺมุขฏฺฐาเน ตถาคตํ นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิฯ ปุนทิวเส ปุราณปุปฺผานิ อปเนตฺวา นวปุเปฺผหิ อาสนํ สนฺถริฯ

เอเตเนว นิยาเมน สตฺต ทิวสานิ ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปตฺวา พลวปีติโสมนสฺสํ นิพฺพเตฺตตฺวา คุหาทฺวาเร อารกฺขํ คณฺหิฯ สตฺตเม ทิวเส สตฺถา นิโรธโต วุฏฺฐาย คุหาทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ สีโหปิ มิคราชา ตถาคตํ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ วนฺทิตฺวา ปฏิกฺกมิตฺวา อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ‘‘วฏฺฏิสฺสติ เอตฺตโก อุปนิสฺสโย เอตสฺสา’’ติ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา วิหารเมว คโตฯ

โสปิ สีโห พุทฺธวิโยเคน ทุกฺขิโต กาลํ กตฺวา หํสวตีนคเร มหาสาลกุเล ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา วยปฺปโตฺต เอกทิวสํ นครวาสีหิ สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ สีหนาทิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา วุตฺตนเยเนว สตฺตาหํ มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตฺวา สตฺถารา สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา พฺยากโต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา ตโต กาลกโต เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรโนฺต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติฯ นาเมน ภารทฺวาโช นาม อโหสิฯ โส วยปฺปโตฺต ตโย เวเท อุคฺคเหตฺวา ปญฺจ มาณวสตานิ มเนฺต วาเจโนฺต วิจรติฯ โส อตฺตโน เชฏฺฐกภาเวน นิมนฺตนฏฺฐาเนสุ สเพฺพสํ ภิกฺขํ สยเมว สมฺปฏิจฺฉิฯ เอโส กิร อีสกํ โลลธาตุโก อโหสิฯ โส เตหิ มาณเวหิ สทฺธึ ‘‘กุหึ ยาคุ กุหึ ภตฺต’’นฺติ ยาคุภตฺตขชฺชกาเนว ปริเยสมาโน จรติฯ โส คตคตฏฺฐาเน ปิณฺฑเมว ปฏิมาเนโนฺต จรตีติ **ปิโณฺฑลภารทฺวาโช**เตว ปญฺญายิฯ

โส เอกทิวสํ สตฺถริ ราชคหมนุปฺปเตฺต ธมฺมกถํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรโนฺต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อรหตฺตํ ปตฺตเวลายเมว อวาปุรณํ อาทาย วิหาเรน วิหารํ ปริเวเณน ปริเวณํ คนฺตฺวา ‘‘ยสฺส มเคฺค วา ผเล วา กงฺขา อตฺถิ, โส มํ ปุจฺฉตู’’ติ สีหนาทํ นทโนฺต วิจริฯ โส เอกทิวสํ ราชคหเสฏฺฐินา เวฬุปรมฺปราย อุสฺสาเปตฺวา อากาเส ลคฺคิตํ ชย

สุมนวณฺณํ จนฺทนสารปตฺตํ อิทฺธิยา อาทาย สาธุการํ ททเนฺตน มหาชเนน ปริวุโต วิหารํ อาคนฺตฺวา ตถาคตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ สตฺถา ชานโนฺตว ปฏิปุจฺฉิ – ‘‘กุโต เต, ภารทฺวาช, อยํ ปโตฺต ลโทฺธ’’ติ? โส ลทฺธการณํ กเถสิฯ สตฺถา ‘‘ตวํ เอวรูปํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ มหาชนสฺส ทเสฺสสิ, อกตฺตพฺพํ ตยา กต’’นฺติ อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, คิหีนํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทเสฺสตพฺพํ, โย ทเสฺสยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (จูฬว. ๒๕๒) สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิฯ

อถ ภิกฺขุสงฺฆมเชฺฌ กถา อุทปาทิ – ‘‘สีหนาทิยเตฺถโร อรหตฺตํ ปตฺตทิวเส ภิกฺขุสงฺฆมเชฺฌ ‘ยสฺส มเคฺค วา ผเล วา กงฺขา อตฺถิ, โส มํ ปุจฺฉตู’ติ กเถสิฯ พุทฺธานมฺปิ สมฺมุเข อตฺตโน อรหตฺตปฺปตฺติํ กเถสิ, อเญฺญ สาวกา ตุณฺหี อเหสุํฯ อตฺตโน สีหนาทิยภาเวเนว มหาชนสฺส ปสาทํ ชเนตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา จนฺทนสารปตฺตญฺจ คณฺหี’’ติฯ เต ภิกฺขู อิเม ตโยปิ คุเณ เอกโต กตฺวา สตฺถุ กถยิํสุฯ พุทฺธา จ นาม ครหิตพฺพยุตฺตกํ ครหนฺติ, ปสํสิตพฺพยุตฺตกํ ปสํสนฺตีติ อิมสฺมิํ ฐาเน เถรสฺส ปสํสิตพฺพยุตฺตเมว องฺคํ คเหตฺวา ‘‘ติณฺณํ โข ปน, ภิกฺขเว, อินฺทฺริยานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา ภารทฺวาโช ภิกฺขุ อญฺญํ พฺยากาสิ – ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ , นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานามี’ติฯ กตเมสํ ติณฺณํ? สตินฺทฺริยสฺส, สมาธินฺทฺริยสฺส, ปญฺญินฺทฺริยสฺสฯ อิเมสํ โข, ภิกฺขเว, ติณฺณํ อินฺทฺริยานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา ภารทฺวาโช ภิกฺขุ อญฺญํ พฺยากาสิ – ‘ขีณา ชาติ, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรํ อิตฺถตฺตายาติ ปชานามี’’’ติ (สํ. นิ. ๕.๕๑๙) เถรํ ปสํสิตฺวา สีหนาทิกานํ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

มนฺตาณิปุตฺตปุณฺณเตฺถรวตฺถุ

๑๙๖. นวเม **ปุโณฺณ มนฺตาณิปุโตฺต**ติ นาเมน ปุโณฺณ, มนฺตาณิพฺราหฺมณิยา ปน โส ปุโตฺตติ มนฺตาณิปุโตฺตฯ ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตรทสพลสฺส อุปฺปตฺติโต ปุเรตรเมว หํสวตีนคเร พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส โคตโมติ นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา สพฺพสิเปฺปสุ โกวิโท หุตฺวา ปญฺจมาณวกสตปริวาโร วิจรโนฺต ตโยปิ เวเท โอโลเกตฺวา โมกฺขธมฺมํ อทิสฺวา ‘‘อิทํ เวทตฺตยํ นาม กทลิกฺขโนฺธ วิย พหิ มฏฺฐํ อโนฺต นิสฺสารํ, อิมํ คเหตฺวา วิจรณํ ถุสโกฏฺฏนสทิสํ โหติฯ กิํ เม อิมินา’’ติ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา พฺรหฺมวิหาเร นิพฺพเตฺตตฺวา ‘‘อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลโกกูปปโนฺน ภวิสฺสามี’’ติ ปญฺจหิ มาณวกสเตหิ สทฺธิํ ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ ตสฺส ปริวารานิ อฏฺฐารสฺส ชฏิลสหสฺสานิ อเหสุํฯ โส ปญฺจ อภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา เตสมฺปิ กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิฯ เต ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สเพฺพปิ ปญฺจ อภิญฺญา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตสุํฯ

อทฺธาเน อติกฺกเนฺต ตสฺส โคตมตาปสสฺส มหลฺลกกาเล ปทุมุตฺตรทสพโล ปฐมาภิสโมฺพธิํ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก ภิกฺขุสตสหสฺสปริวาโร หํสวตีนครํ อุปนิสฺสาย วิหาสิฯ โส เอกทิวสํ ปจฺจูสสมเย โลกํ โอโลเกโนฺต โคตมตาปสสฺส ปริสาย อรหตฺตูปนิสฺสยํ โคตมตาปสสฺส จ ‘‘อหํ อนาคเต อุปฺปชฺชมานกพุทฺธสฺส สาสเน ธมฺมกถิกภิกฺขูนํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนภาวญฺจ ทิสฺวา ปาโตว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวรํ สยเมว คเหตฺวา อญฺญาตกเวเสน โคตมตาปสสฺส อเนฺตวาสิเกสุ วนมูลผลาผลตฺถาย คเตสุ คนฺตฺวา โคตมสฺส ปณฺณสาลาทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ โคตโม พุทฺธานํ อุปฺปนฺนภาวํ อชานโนฺตปิ ทูรโตว ทสพลํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ปุริโส โลกโต มุโตฺต หุตฺวา ปญฺญายติ, ยถา อสฺส สรีรนิปฺผตฺติ เยหิ จ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต

อคารมเชฺฌ วา ติฏฺฐนฺโต จกฺกวตฺตี ราชา โหติ, ปพฺพชนฺโต วา วิวฏฺฏจฺฉโท สพฺพญฺญุพุทฺโธ โหตี''ติ ญตฺวา ปฐมทสฺสเนเนว ทสพลํ อภิวาเทตฺวา ''อิโต เอถ ภควา''ติ พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิฯ ตถาคโต ตาปสสฺส ธมฺมํ เทสยมาโน นิสีทิฯ

ตสฺมึ สมเย เต ชฏิลา ''ปณีตปณีตํ วนมูลผลาผลํ อาจริยสฺส ทตฺวา เสสกํ ปริภุญฺชิสฺสามา''ติ อาคจฺฉนฺตา ทสพลํ อุจฺจาสเน, อาจริยํ ปน นีจาสเน นิสินฺนํ ทิสฺวา ''ปสฺสถ, มยํ 'อิมสฺมึ โลเก อมฺหากํ อาจริเยน อุตฺตริตโร นตฺถี'ติ วิจรามฯ อิทานิ ปน โน อาจริยํ นีจาสเน นิสีทาเปตฺวา อุจฺจาสเน นิสินฺนโก เอโก ปญฺญายติ, มหนฺโต วตายํ ปุริโส ภวิสฺสตี''ติ ปิฏกานิ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺติฯ โคตมตาปโส ''อิเม มํ ทสพลสฺส สนฺติเก วเนฺทยฺยุ''นฺติ ภีโต ทูรโต อาห – ''ตาตา, มา มํ วนฺทิตฺถ, สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคโล สเพฺพสํ วนฺทนารโห ปุริโส อิธ นิสิโนฺน, เอตํ วนฺทถา''ติฯ ตาปสา ''น อชานิตฺวา อาจริโย กเถสฺสตี''ติ สเพฺพว ตถาคตสฺส ปาเท วนฺทึสุฯ ''ตาตา, อมฺหากํ อญฺญํ ทสพลสฺส ทาตพฺพยุตฺตกํ โภชนํ นตฺถิ, อิมํ วนมูลผลาผลํ ทสฺสามา''ติ ปณีตปณีตํ พุทฺธานํ ปเตฺต ปติฏฺฐาเปสิฯ สตฺถา วนมูลผลาผลํ ปริภุญฺชิฯ ตทนนฺตรํ ตาปโสปิ สทฺธึ อเนฺตวาสิเกหิ ปริภุญฺชิฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ''เทฺว อคฺคสาวกา ภิกฺขุสตสหสฺสํ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺตู''ติ จิเนฺตสิฯ ตสฺมึ ขเณ อคฺคสาวโก มหาเทวลเตฺถโร ''กหํ นุ โข สตฺถา คโต''ติ อาวเชฺชโนฺต ''สตฺถา อมฺหากํ อาคมนํ ปจฺจาสีสตี''ติ ภิกฺขุสตสหสฺสํ คเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิฯ

โคตโม อเนฺตวาสิเก อาห – ''ตาตา, อมฺหากํ อโญฺญ สกฺกาโร นตฺถิ, ภิกฺขุสโงฺฆ ทุเกฺขน ฐิโตฯ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปสฺสาม, ชลชถลชปุปฺผานิ อาหรถา''ติฯ เต ตาวเทว ปพฺพตปาทโต วณฺณคนฺธสมฺปนฺนานิ ปุปฺผานิ อิทฺธิยา อาหริตฺวา สาริปุตฺตเตฺถรสฺส วตฺถุมฺหิ วุตฺตนเยเนว อาสนานิ ปญฺญาปยึสุฯ นิโรธสมาปตฺติสมาปชฺชนมฺปิ ฉตฺตธารณมฺปิ สพฺพํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

สตฺถา สตฺตเม ทิวเส นิโรธโต วุฏฺฐาย ปริวาเรตฺวา ฐิเต ตาปเส ทิสฺวา ธมฺมกถิกภาเว เอตทคฺคปฺปตฺตํ สาวกํ อามเนฺตสิ – ''อิมินา ภิกฺขุ อิสิคเณน มหาสกฺกาโร กโต, เอเตสํ ปุปฺผาสนานุโมทนํ กโรหี''ติฯ โส สตฺถุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ สมฺมสิตฺวา อนุโมทนํ อกาสิฯ ตสฺส เทสนาปริโยสาเน สตฺถา สยํ พฺรหฺมโฆสํ นิจฺฉาเรตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน ฐเปตฺวา โคตมตาปสํ เสสา อฏฺฐารส สหสฺสชฏิลา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ

โคตโม ปน เตนตฺตภาเวน ปฏิเวธํ กาตุํ อสโกฺกโนฺต ภควนฺตํ อาห – ''ภควา เยน ภิกฺขุนา ปฐมํ ธโมฺม เทสิโต, โก นาม อยํ ตุมฺหากํ สาสเน''ติ? อยํ โคตม มยฺหํ สาสเน ธมฺมกถิกานํ อโคฺคติฯ ''อหมฺปิ, ภเนฺต, อิมสฺส สตฺต ทิวสานิ กตสฺส อธิการสฺส ผเลน อยํ ภิกฺขุ วิย อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ธมฺมกถิกานํ อโคฺค ภเวยฺย''นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชิฯ

สตฺถา อนาคตํ โอโลเกตฺวา อนนฺตราเยนสฺส ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ญตฺวา ''อนาคเต กปฺปสตสหสฺสาวสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตฺวํ ตสฺส สาสเน ธมฺมกถิกานํ อโคฺค ภวิสฺสสี''ติ พฺยากริตฺวา เต อรหตฺตปฺปเตฺต ตาปเส ''เอถ ภิกฺขโว''ติ อาหฯ สเพฺพ อนฺตรหิตเกสมสฺสู อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา วสฺสสฏฺฐิกเตฺถรสทิสา อเหสุํฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆมาทาย วิหารํ คโตฯ

โคตโมปิ ยาวชีวํ ตถาคตํ ปริจริตฺวา ยถาพลํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา กปฺปสตสหสฺสํ เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสริตฺวา อมฺหากํ ภควโต กาเล กปิลวตฺถุนครสฺส อวิทูเร โทณวตฺถุพฺราหฺมณ

คาเม พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ปุณฺณมาณโวติ นามํ อกํสุฯ สตฺถริ อภิสโมฺพธึ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจเกฺก อนุปุเพฺพน อาคนฺตฺวา ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรเนฺต อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถโร กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา อตฺตโน ภาคิเนยฺยํ ปุณฺณมาณวํ ปพฺพาเชตฺวา ปุนทิวเส ทสพลสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา อาปุจฺฉิตฺวา นิวาสตฺถาย ฉทฺทนฺตทหํ คโตฯ ปุโณฺณปิ มนฺตาณิปุโตฺต มาตุเลน อญฺญาสิโกณฺฑญฺญเตฺถเรน สทฺธึ ทสพลสฺส สนฺติกํ อคนฺตฺวา ‘‘มยฺหํ ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปาเปตฺวาว ทสพลสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี’’ติ กปิลวตฺถุสฺมึเยว โอหีโน โยนิโสมนสิกาเร กมฺมํ กโรเนฺต นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตกุลปุตฺตาปิ ปญฺจสตา อเหสุํฯ เถโร สยํ ทสกถาวตฺถุลาภิตาย เตปิ ทสหิ กถาวตฺถูหิ โอวทติฯ เต ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา สเพฺพว อรหตฺตํ ปตฺตาฯ

เต อตฺตโน ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺตํ ญตฺวา อุปชฺฌายํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ กิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺตํ, ทสนฺนญฺจ มหากถาวตฺถูนํ ลาภิโน, สมโย โน ทสพลํ ปสฺสิตุ’’นฺติฯ เถโร เตสํ กถํ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มม ทสกถาวตฺถุลาภิตํ สตฺถา ชานาติ, อหํ ธมฺมํ เทเสโนฺต ทส กถาวตฺถูนิ อมุญฺจโนฺตว เทเสมิฯ มยิ คจฺฉเนฺต สเพฺพปิเม ภิกฺขู ปริวาเรตฺวา คจฺฉิสฺสนฺติ, เอวํ คณสงฺคณิกาย คนฺตฺวา ปน อยุตฺตํ มยฺหํ ทสพลํ ปสฺสิตุํ, อิเม ตาว คนฺตฺวา ปสฺสนฺตู’’ติ เต ภิกฺขู อาห – ‘‘อาวุโส, ตุเมฺห ปุรโต คนฺตฺวา ตถาคตํ ปสฺสถ, มม วจเนน ทสพลสฺส ปาเท วนฺทถ, อหมฺปิ ตุมฺหากํ คตมเคฺคน คมิสฺสามี’’ติฯ

เต เถรา สเพฺพปิ ทสพลสฺส ชาติภูมิรฏฺฐวาสิโน สเพฺพ ขีณาสวา สเพฺพ ทสกถาวตฺถุลาภิโน อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส โอวาทํ อภินฺทิตฺวา อนุปุเพฺพน จาริกํ จรนฺตา สฏฺฐิโยชนมคฺคํ อติกฺกมฺม ราชคเห เวฬุวนมหาวิหารํ คนฺตฺวา ทสพลสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อาจิณฺณํ โข ปเนตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ อาคนฺตุเกหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ ปฏิสโมฺมทิตุนฺติ ภควา เตหิ สทฺธึ ‘‘กจฺจิ, ภิกฺขเว, ขมนีย’’นฺติอาทินา นเยน มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กุโต จ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อาคจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิฯ เตหิ ‘‘ชาติภูมิโต’’ติ วุเตฺต ‘‘โก นุ โข, ภิกฺขเว, ชาติภูมิยํ ชาติภูมกานํ ภิกฺขูนํ สพฺรหฺมจารีหิ เอวํ สมฺภาวิโต อตฺตนา จ อปฺปิโจฺฉ อปฺปิจฺฉกถญฺจ ภิกฺขูนํ กตฺตา’’ติ ทสกถาวตฺถุลาภึ ภิกฺขุํ ปุจฺฉิฯ เตปิ ‘‘ปุโณฺณ นาม, ภเนฺต, อายสฺมา มนฺตาณิปุโตฺต’’ติ อาโรจยึสุฯ ตํ กถํ สุตฺวา อายสฺมา สาริปุโตฺต เถรสฺส ทสฺสนกาโม อโหสิฯ

อถ สตฺถา ราชคหโต สาวตฺถึ อคมาสิฯ ปุณฺณเตฺถโร ทสพลสฺส ตตฺถ อาคตภาวํ สุตฺวา ‘‘สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา อเนฺตคนฺธกุฏิยํเยว ตถาคตํ สมฺปาปุณิฯ สตฺถา ตสฺส ธมฺมํ เทเสสิฯ เถโร ธมฺมํ สุตฺวา ทสพลํ วนฺทิตฺวา ปฏิสลฺลานตฺถาย อนฺธวนํ คนฺตฺวา อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล ทิวาวิหารํ นิสีทิฯ สาริปุตฺตเตฺถโรปิ ตสฺส คมนํ สุตฺวา สีสานุโลกิโก คนฺตฺวา โอกาสํ สลฺลเกฺขตฺวา ตํ รุกฺขมูลํ อุปสงฺกมิตฺวา เถเรน สทฺธึ สโมฺมทิตฺวา สตฺตวิสุทฺธิกฺกมํ ปุจฺฉิฯ เถโรปิสฺส ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ พฺยากาสิฯ เต อญฺญมญฺญสฺส สุภาสิตํ สมนุโมทึสุฯ อถ สตฺถา อปรภาเค ภิกฺขุสงฺฆมเชฺฌ นิสิโนฺน เถรํ ธมฺมกถิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

มหากจฺจานเตฺถรวตฺถุ

๑๙๗. ทสเม **สํขิเตฺตน ภาสิตสฺสา**ติ สํขิเตฺตน กถิตธมฺมสฺสฯ **วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชนฺตาน**นฺติ ตํ เทสนํ วิตฺถาเรตฺวา อตฺถํ วิภชมานานํฯ อเญฺญ กิร ตถาคตสฺส สเงฺขปวจนํ อตฺถวเสน วา ปูเรตุํ สโกฺกนฺติ พฺยญฺชนวเสน วา, อยํ ปน เถโร อุภยวเสนปิ สโกฺกติฯ ตสฺมา อโคฺคติ วุโตฺตฯ ปุพฺพปตฺถนาปิ จสฺส เอวรูปาวฯ

อยํ ปนสฺส ปญฺหกเมฺม อนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตรสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล คหปติมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วุฑฺฒิปฺปตฺโต เอกทิวสํ วุตฺตนเยเนว วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยนฺเต ฐิโต ธมฺมํ สุณนฺโต สตฺถารํ อตฺตนา สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ เอกํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ‘‘มหนฺโต วตายํ ภิกฺขุ, ยํ สตฺถา เอวํ วณฺเณติ, มยาปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน เอวรูเปน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา วุตฺตนเยเนว สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา, ‘‘ภนฺเต, อหํ อิมสฺส สกฺการสฺส ผเลน น อญฺญํ สมฺปตฺตึ ปตฺเถมิ, อนาคเต ปน เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อิโต สตฺตทิวสมตฺถเก ตุเมฺหหิ ฐานนฺตเร ฐปิตภิกฺขุ วิย อหมฺปิ ตํ ฐานนฺตรํ ลเภยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา ปาทมูเล นิปชฺชิฯ สตฺถา อนาคตํ โอโลเกนฺโต ‘‘สมิชฺฌิสฺสติ อิมสฺส กุลปุตฺตสฺส ปตฺถนา’’ติ ทิสฺวา ‘‘อโมฺภ, กุลปุตฺต, อนาคเต กปฺปสตสหสฺสาวสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตฺวํ ตสฺส สาสเน สํขิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชนฺตานํ อโคฺค ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากริตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

โสปิ กุลปุโตฺต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล พาราณสิยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา สตฺถริ ปรินิพฺพุเต สุวณฺณเจติยกรณฏฺฐานํ คนฺตฺวา สตสหสฺสคฺฆนิกาย สุวณฺณิฏฺฐกาย ปูชํ กตฺวา ‘‘ภควา มยฺหํ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน สรีรํ สุวณฺณวณฺณํ โหตู’’ติ ปตฺถนํ อกาสิฯ ตโต ยาวชีวํ กุสลกมฺมํ กตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ ทสพลสฺส อุปฺปตฺติกาเล อุเชฺชนินคเร ปุโรหิตสฺส เคเห นิพฺพตฺติฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ‘‘มยฺหํ ปุโตฺต สุวณฺณวณฺณสรีโร อตฺตนาว อตฺตโน นามํ คเหตฺวา อาคโต’’ติ กญฺจนมาณโวเตวสฺส นามํ อกํสุ ฯ โส วุฑฺฒิมนฺวาย ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน ปุโรหิตฏฺฐานํ ลภิฯ โส โคตฺตวเสน กจฺจาโน นาม ชาโตฯ

จณฺฑปโชฺชตราชา อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา อาห – ‘‘พุโทฺธ โลเก นิพฺพโตฺต, ตํ อาเนตุํ สมตฺถา คนฺตฺวา อาเนถ ตาตา’’ติฯ เทว, อโญฺญ ทสพลํ อาเนตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถิ, อาจริโย กจฺจานพฺราหฺมโณว สมโตฺถ, ตํ ปหิณถาติฯ ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาต, ทสพลสฺส สนฺติกํ คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ คนฺตฺวา ปพฺพชิตุํ ลภนฺโต คมิสฺสามิ, มหาราชาติฯ ยํกิญฺจิ กตฺวา ตถาคตํ อาเนหิ, ตาตาติฯ โส ‘‘พุทฺธานํ สนฺติกํ คจฺฉนฺตสฺส มหาปริสาย กมฺมํ นตฺถี’’ติ อตฺตฏฺฐโม อคมาสิฯ อถสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน สทฺธึ สตฺตหิ ชเนหิ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สตฺถา ‘‘เอถ ภิกฺขโว’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ ตํขณํเยว สเพฺพ อนฺตรหิตเกสมสฺสู อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา วสฺสสฏฺฐิกเตฺถรา วิย ชาตาฯ

เถโร อตฺตโน กิเจฺจ มตฺถกํ ปเตฺต ตุณฺหีภาเวน อนิสีทิตฺวา กาฬุทายิเตฺถโร วิย สตฺถุ อุเชฺชนิคมนตฺถาย คมนวณฺณํ กเถสิฯ สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘กจฺจาโน อตฺตโน ชาติภูมิยํ มม คมนํ ปจฺจาสีสตี’’ติ อญฺญาสิฯ พุทฺธา จ นาม เอกํ การณํ ปฏิจฺจ คนฺตุํ อยุตฺตฏฺฐานํ น คจฺฉนฺติฯ ตสฺมา เถรํ อาห – ‘‘ตฺวํเยว ภิกฺขุ คจฺฉ, ตยิ คเตปิ ราชา ปสีทิสฺสตี’’ติฯ เถโร ‘‘พุทฺธานํ เทฺว กถา นาม นตฺถี’’ติ ตถาคตํ วนฺทิตฺวา อตฺตนา สทฺธึ อาคเตหิ สตฺตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ อุเชฺชนึ คจฺฉนฺโต อนฺตรามเคฺค เตลปนาฬิ นาม นิคโม, ตตฺถ ปิณฺฑาย จริฯ ตสฺมึ จ นิคเม เทฺว เสฏฺฐิธีตโรฯ ตาสุ เอกา ปริชิณฺณกุเล นิพฺพตฺตา ทุคฺคตา มาตาปิตูนํ อจฺจเยน ธาตึ นิสฺสาย ชีวติฯ อตฺตภาโว ปนสฺสา สมิโทฺธ, เกสา อญฺญาหิ อติวิย ทีฆาฯ ตสฺมึเยว นิคเม อญฺญา อิสฺสรเสฏฺฐิกุลสฺส ธีตา นิเกฺกสิกาฯ สา ตโต ปุเพฺพ ตสฺสา สมีปํ เปเสตฺวา ‘‘สตํ วา สหสฺสํ วา ทสฺสามี’’ติ วตฺวาปิ เกเส อาหราเปตุํ นาสกฺขิฯ

ตสฺมึ ปน ทิวเส สา เสฏฺฐิธีตา มหากจฺจานเตฺถรํ สตฺตหิ ภิกฺขูหิ ปริวุตํ ตุจฺฉปตฺตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ สุวณฺณวณฺโณ เอโก พฺรหฺมพนฺธุภิกฺขุ ยถาโธเตเนว ปเตฺตน อาคจฺฉติ, มยฺหญฺจ อญฺญํ ธนํ นตฺถิฯ อสุกเสฏฺฐิธีตา ปน อิเมสํ เกสานํ อตฺถาย เปเสสิฯ อิทานิ อิโต ลทฺธอุปฺปาเทน สกฺกา เถรสฺส เทยฺยธมฺมํ ทาตุ’’นฺติ ธาตึ เปเสตฺวา เถเร นิมเนฺตตฺวา อโนฺตเคเห นิสีทาเปสิฯ เถรานํ นิสินฺนกาเล คพฺภํ ปวิสิตฺวา ธาติยา อตฺตโน เกเส กปฺปาเปตฺวา, ‘‘อมฺม , อิเม เกเส อสุกาย นาม เสฏฺฐิธีตาย ทตฺวา ยํ สา เทติ, ตํ อาหร, อยฺยานํ ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามา’’ติฯ ธาติ ปิฏฺฐิหเตฺถน อสฺสูนิ ปุญฺฉิตฺวา เอเกน หเตฺถน หทยมํสํ สนฺธาเรตฺวา เถรานํ สนฺติเก ปฏิจฺฉาเทตฺวา เต เกเส อาทาย ตสฺสา เสฏฺฐิธีตาย สนฺติกํ คตาฯ

ปณิยํ นาม สารวนฺตมฺปิ สยํ อุปนีตํ คารวํ น ชเนติ, ตสฺมา สา เสฏฺฐิธีตา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ ปุเพฺพ พหุนาปิ ธเนน อิเม เกเส อาหราเปตุํ นาสกฺขึ, อิทานิ ปน ฉินฺนกาลโต ปฏฺฐาย น ยถามูลเมว ลภิสฺสตี’’ติ ฯ ธาตึ อาห – ‘‘อหํ ปุเพฺพ ตว สามินึ พหุนาปิ ธเนน เกเส อาหราเปตุํ นาสกฺขึ, ยตฺถ กตฺถจิ วินิปาตา ปน นิชฺชีวเกสา นาม อฏฺฐ กหาปเณ อคฺฆนฺตี’’ติ อเฏฺฐว กหาปเณ อทาสิฯ ธาติ กหาปเณ อาหริตฺวา เสฏฺฐิธีตาย อทาสิฯ เสฏฺฐิธีตา เอเกกํ ปิณฺฑปาตํ เอเกกกหาปณคฺฆนกํ กตฺวา เถรานํ ทาเปสิฯ เถโร อาวชฺชิตฺวา เสฏฺฐิธีตาย อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ‘‘กหํ เสฏฺฐิธีตา’’ติ ปุจฺฉิฯ คเพฺภ, อยฺยาติฯ ปโกฺกสถ นนฺติฯ สา จ เถเรสุ คารเวน เอกวจเนเนว อาคนฺตฺวา เถเร วนฺทิตฺวา พลวสทฺธํ อุปฺปาเทสิฯ สุเขเตฺต ปติฏฺฐิตปิณฺฑปาโต ทิเฏฺฐว ธเมฺม วิปากํ เทตีติ สห เถรานํ วนฺทเนน เกสา ปกติภาเวเยว อฏฺฐํสุฯ เถราปิ ตํ ปิณฺฑปาตํ คเหตฺวา ปสฺสนฺติยาเยว เสฏฺฐิธีตาย เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา กญฺจนวนุยฺยาเน โอตรึสุฯ

อุยฺยานปาโล เถรํ ทิสฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, เม อโยฺย ปุโรหิโต กจฺจาโน ปพฺพชิตฺวา อุยฺยานมาคโต’’ติ อาหฯ ราชา จณฺฑปโชฺชโต อุยฺยานํ คนฺตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ เถรํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘กหํ, ภเนฺต, ภควา’’ติ ปุจฺฉิฯ สตฺถา สยํ อนาคนฺตฺวา มํ เปเสสิ มหาราชาติฯ กหํ, ภเนฺต, อชฺช ภิกฺขํ อลตฺถาติ? เถโร รโญฺญ ปุจฺฉาสภาเคน สพฺพํ เสฏฺฐิธีตาย กตํ ทุกฺกรํ อาโรเจสิฯ ราชา เถรสฺส วสนฏฺฐานํ ปฏิยาเทตฺวา เถรํ นิมเนฺตตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา เสฏฺฐิธีตรํ อาณาเปตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ อิมิสฺสา อิตฺถิยา ทิฏฺฐธมฺมิโกว ยสปฏิลาโภ อโหสิฯ

ตโต ปฏฺฐาย ราชา เถรสฺส มหาสกฺการํ กโรติฯ เถรสฺส ธมฺมกถาย ปสีทิตฺวา มหาชโน เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิฯ ตโต ปฏฺฐาย สกลนครํ เอกกาสาวปโชฺชตํ อิสิวาตปฏิวาตํ อโหสิฯ สาปิ เทวี คพฺภํ ลภิตฺวา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺส นามคฺคหณทิวเส โคปาลกุมาโรติ มาตามหเสฏฺฐิโน นามํ อกํสุฯ สา ปุตฺตสฺส นามวเสน โคปาลมาตา นาม เทวี ชาตาฯ สา เทวี เถเร อติวิย ปสีทิตฺวา ราชานํ สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา กญฺจนวนุยฺยาเน เถรสฺส วิหารํ กาเรสิฯ เถโร อุเชฺชนินครํ ปสาเทตฺวา ปุน สตฺถุ สนฺติกํ คโตฯ อถ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน วิหรโนฺต มธุปิณฺฑิกสุตฺตํ (ม. นิ. ๑.๑๙๙ อาทโย) กจฺจานเปยฺยาลํ (ม. นิ. ๓.๒๗๙ อาทโย) ปารายนสุตฺตนฺติ อิเม ตโย สุตฺตเนฺต อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา เถรํ สํขิเตฺตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน อตฺถํ วิภชนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ปฐมวคฺควณฺณนาฯ

๑๔. เอตทคฺควโคฺค

(๑๔) ๒. ทุติยเอตทคฺควโคฺค

จูฬปนฺถกเตฺถรวตฺถุ

๑๙๘-๒๐๐. ทุติยสฺส ปฐเม **มโนมย**นฺติ มเนน นิพฺพตฺติตํฯ ‘‘มโนมเยน กาเยน, อิทฺธิยา อุปสงฺกมี’’ติ (เถรคา. ๙๐๑) วุตฺตฏฺฐานสฺมิญฺหิ มเนน กตกาโย มโนมยกาโย นาม ชาโตฯ ‘‘อญฺญตรํ มโนมยํ กายํ อุปฺปชฺชตี’’ติ (จูฬว. ๓๓๓) วุตฺตฏฺฐาเน มเนน นิพฺพตฺติตกาโย มโนมยกาโย นาม ชาโตฯ อยมิธ อธิปฺเปโตฯ ตตฺถ อเญฺญ ภิกฺขู มโนมยํ กายํ นิพฺพเตฺตนฺตา ตโย วา จตฺตาโร วา นิพฺพเตฺตนฺติ, น พหุเกฯ เอกสทิเสเยว จ กตฺวา นิพฺพเตฺตนฺติ เอกวิธเมว กมฺมํ กุรฺมาเนฯ จูฬปนฺถกเตฺถโร ปน เอกาวชฺชเนน สมณสหสฺสํ มาเปสิฯ เทฺวปิ จ ชเน น เอกสทิเส อกาสิ น เอกวิธํ กมฺมํ กุรฺมาเนฯ ตสฺมา มโนมยํ กายํ อภินิมฺมินนฺตานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

เจโตวิวฏฺฏกุสลานมฺปิ จูฬปนฺถโกว อโคฺค, สญฺญาวิวฏฺฏกุสลานํ ปน มหาปนฺถกเตฺถโร อโคฺคติ วุโตฺตฯ ตตฺถ จูฬปนฺถกเตฺถโร จตุนฺนํ รูปาวจรชฺฌานานํ ลาภิตาย ‘‘เจโตวิวฏฺฏกุสโล’’ติ วุโตฺต, มหาปนฺถกเตฺถโร จตุนฺนํ อรูปาวจรชฺฌานานํ ลาภิตาย ‘‘สญฺญาวิวฏฺฏกุสโล’’ติ วุโตฺตฯ จูฬปนฺถโก จ สมาธิกุสลตาย เจโตวิวฏฺฏกุสโล นาม, มหาปนฺถโก วิปสฺสนากุสลตาย สญฺญาวิวฏฺฏกุสโล นามฯ เอโก เจตฺถ สมาธิลกฺขเณ เฉโก, เอโก วิปสฺสนาลกฺขเณฯ ตถา เอโก สมาธิคาโฬฺห, เอโก วิปสฺสนาคาโฬฺหฯ เอโก เจตฺถ องฺคสํขิเตฺต เฉโก, เอโก อารมฺมณสํขิเตฺตฯ ตถา เอโก องฺคววตฺถาเน เฉโก, เอโก อารมฺมณววตฺถาเนติ เอวเมตฺถ โยชนา กาตพฺพาฯ

อปิจ จูฬปนฺถกเตฺถโร รูปาวจรชฺฌานลาภี หุตฺวา ฌานเงฺคหิ วุฏฺฐาย อรหตฺตํ ปโตฺตติ เจโตวิวฏฺฏกุสโล, มหาปนฺถโก อรูปาวจรชฺฌานลาภี หุตฺวา ฌานเงฺคหิ วุฏฺฐาย อรหตฺตํ ปโตฺตติ สญฺญาวิวฏฺฏกุสโลฯ อุโภปิ ปเนฺถ ชาตตฺตา ปนฺถกา นาม ชาตาฯ เตสํ ปฐมชาโต มหาปนฺถโก นาม, ปจฺฉาชาโต จูฬปนฺถโก นามฯ

อิเมสํ ปน อุภินฺนมฺปิ ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อตีเต กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนครวาสิโน เทฺว ภาติกา กุฏุมฺพิกา สทฺธา ปสนฺนา นิพทฺธํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติฯ เตสุ เอกทิวสํ กนิโฏฺฐ สตฺถารํ ทฺวีหเงฺคหิ สมนฺนาคตํ เอกํ ภิกฺขุํ ‘‘มม สาสเน มโนมยํ กายํ อภินิมฺมินนฺตานํ เจโตวิวฏฺฏกุสลานญฺจ อยํ ภิกฺขุ อโคฺค’’ติ เอตทคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มหา วตายํ ภิกฺขุ เอโก หุตฺวา เทฺว องฺคานิ ปริปูเรตฺวา จรติ, มยาปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน องฺคทฺวยปูรเกน หุตฺวา วิจริตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ปุริมนเยเนว สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา เอวมาห – ‘‘ยํ, ภเนฺต, ภิกฺขุํ ตุเมฺห อิโต สตฺตทิวสมตฺถเก มโนมยเงฺคน จ เจโตวิวฏฺฏกุสลเงฺคน จ ‘อยํ มม สาสเน อโคฺค’ติ เอตทเคฺค ฐปยิตฺถ, อหมฺปิ อิมสฺส อธิการกมฺมสฺส ผเลน โส ภิกฺขุ วิย องฺคทฺวยปูรโก ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ

สตฺถา อนาคตํ โอโลเกตฺวา อนนฺตราเยนสฺส ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา ‘‘อนาคเต กปฺปสตสหสฺสาวสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, โส ตํ อิมสฺมิํ ฐานทฺวเย ฐเปสฺสตี’’ติ พฺยากริตฺวา อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ ภาตาปิสฺส เอกทิวสํ สตฺถารํ สญฺญาวิวฏฺฏกุสลํ ภิกฺขุํ เอตทคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ตเถว อธิการํ กตฺวา ปตฺถนํ อกาสิ, สตฺถาปิ ตํ พฺยากาสิฯ

เต อุโภปิ ชนา สตฺถริ ธรมาเน กุสลกมฺมํ กริตฺวา สตฺถุ ปรินิพฺพุตกาเล สรีรเจติเย สุวณฺณปูชํ กตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺตาฯ เตสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตานํเยว กปฺปสตสหสฺสํ อติกฺกนฺตํฯ ตตฺถ มหาปนฺถกสฺส อนฺตรา กตกลฺยาณกมฺมํ น กถิยติ, จูฬปนฺถโก ปน

กสฺสปภควโต สาสเน ปพฺพชิตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ โอทาตกสิณกมฺมํ กตฺวา เทวปุเร นิพฺพตฺติฯ อถ อมฺหากํ สตฺถา อภิสโมฺพธึ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก ราชคหํ อุปนิสฺสาย เวฬุวนมหาวิหาเร ปฏิวสติฯ

อิมสฺมึ ฐาเน ฐตฺวา อิเมสํ ทฺวินฺนํ นิพฺพตฺตึ กเถตุํ วฏฺฏติฯ ราชคเห กิร ธนเสฏฺฐิกุลสฺส ธีตา อตฺตโน ทาเสเนว สทฺธึ สนฺถวํ กตฺวา “อเญฺญปิ เม อิมํ กมฺมํ ชาเนยฺยุ”นฺติ จิเนฺตตฺวา เอวมาห – “อเมฺหหิ อิมสฺมึ ฐาเน วสิตุํ น สกฺกา, สเจ เม มาตาปิตโร อิมํ โทสํ ชานิสฺสนฺติ, ขณฺฑาขณฺฑํ กริสฺสนฺติ, วิเทสํ คนฺตฺวา วสิสฺสามา”ติ หตฺถสารํ คเหตฺวา อคฺคทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา “ยตฺถ วา ตตฺถ วา อเญฺญหิ อชานนฏฺฐานํ คนฺตฺวา วสิสฺสามา”ติ อุโภปิ อคมํสุฯ

เตสํ เอกสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ สํวาสมนฺวาย ตสฺสา กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาสิฯ สา คพฺภสฺส ปริปากํ อาคมฺม สามิเกน สทฺธึ มเนฺตสิ – “คโพฺภ เม ปริปากํ คโต, ญาติมิตฺตาทิวิรหิเต ฐาเน คพฺภวุฏฺฐานํ นาม อุภินฺนมฺปิ อมฺหากํ ทุกฺขเมว, กุลเคหเมว คจฺฉามา”ติฯ โส “อชฺช คจฺฉาม, เสฺว คจฺฉามา”ติ ทิวเส อติกฺกมาเปสิฯ สา จิเนฺตสิ – “อยํ พาโล อตฺตโน โทสมหนฺตาย คนฺตุํ น อุสฺสหติ, มาตาปิตโร จ นาม เอกนฺตหิตา, อยํ คจฺฉตุ วา มา วา, มยา คนฺตุํ วฏฺฏตี”ติฯ ตสฺมึ เคหา นิกฺขเนฺต สา เคเห ปริกฺขารํ ปฏิสาเมตฺวา อตฺตโน กุลฆรํ คตภาวํ อนนฺตรเคหวาสีนํ อาโรเจตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ

อถ โส ปุริโส ฆรํ อาคโต ตํ อทิสฺวา ปฏิวิสฺสเก ปุจฺฉิตฺวา “กุลฆรํ คตา”ติ สุตฺวา เวเคน อนุพนฺธิตฺวา อนฺตรามเคฺค สมฺปาปุณิฯ ตสฺสาปิ ตเตฺถว คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ โส “กึ อิทํ ภเทฺท”ติ ปุจฺฉิฯ สามิ เอโก ปุโตฺต ชาโตติฯ อิทานิ กึ กริสฺสามาติ? ยสฺส อตฺถาย มยํ กุลฆรํ คจฺฉาม, ตํ กมฺมํ อนฺตราว นิปฺผนฺนํ, ตตฺถ คนฺตฺวา กึ กริสฺสาม, นิวตฺตามาติ เทฺวปิ เอกจิตฺตา หุตฺวา นิวตฺตึสุฯ ตสฺส ทารกสฺส จ ปเนฺถ ชาตตฺตา ปนฺถโกติ นามํ อกํสุฯ ตสฺสา นจิรเสฺสว อปโรปิ คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สพฺพํ ปุริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ ตสฺสปิ ทารกสฺส ปเนฺถ ชาตตฺตา ปฐมชาตสฺส มหาปนฺถโกติ นามํ กตฺวา ปจฺฉาชาตสฺส จูฬปนฺถโกติ นามํ อกํสุฯ

เต เทฺวปิ ทารเก คเหตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คตาฯ เตสํ ตตฺถ วสนฺตานํ อยํ มหาปนฺถกทารโก อเญฺญ ทารกชเน “จูฬปิตา มหาปิตา อยฺยโก อยฺยิกา”ติ วทเนฺต สุตฺวา มาตรํ ปฏิปุจฺฉิ – “อมฺม, อเญฺญ ทารกา กเถนฺติ ‘อยฺยโก อยฺยิกา’ติ, กึ อมฺหากํ ญาตกา นตฺถี”ติ? อาม, ตาต, ตุมฺหากํ เอตฺถ ญาตกา นตฺถิ, ราชคหนคเร ปน โว ธนเสฏฺฐิ นาม อยฺยโก, ตตฺถ ตุมฺหากํ พหู ญาตกาติฯ กสฺมา ตตฺถ น คจฺฉถ อมฺมาติ? สา อตฺตโน อคมนการณํ ปุตฺตสฺส อกเถตฺวา ปุเตฺตสุ ปุนปฺปุนํ กเถเนฺตสุ สามิกมาห – “อิเม ทารกา อติวิย มํ กิลเมนฺติ, กึ โน มาตาปิตโร ทิสฺวา มํสํ ขาทิสฺสนฺติ, เอหิ ทารกานํ อยฺยกกุลํ ทเสฺสมา”ติฯ อหํ สมฺมุขา ภวิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ตํ ปน นยิสฺสามีติฯ “สาธุ สามิ, เยน เกนจิ อุปาเยน ทารกานํ อยฺยกกุลเมว ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี”ติ เทฺวปิ ชนา ทารเก อาทาย อนุปุเพฺพน ราชคหํ ปตฺวา นครทฺวาเร เอกิสฺสา สาลาย นิวาสํ กตฺวา ทารกมาตา เทฺว ทารเก คเหตฺวา อาคตภาวํ มาตาปิตูนํ อาโรจาเปสิฯ

เต ตํ สาสนํ สุตฺวา สํสาเร สํสรนฺตานํ น ปุโตฺต น ธีตา นาม นตฺถิ, เต อมฺหากํ มหาปราธิกา, น สกฺกา เตหิ อมฺหากํ จกฺขุปเถ ฐาตุํฯ เอตฺตกํ ปน ธนํ คเหตฺวา เทฺวปิ ชนา ผาสุกฏฺฐานํ คนฺตฺวา ชีวนฺตุ, ทารเก ปน อิธ เปเสนฺตูติฯ เสฏฺฐิธีตา มาตาปิตูหิ เปสิตํ ธนํ คเหตฺวา ทารเก อาคตทูตานํ หเตฺถเยว ทตฺวา เปเสสิ ฯ ทารกา อยฺยกกุเล วฑฺฒนฺติฯ เตสุ จูฬปนฺถโก อติทหโร, มหาปนฺถโก ปน อยฺยเกน สทฺธึ ทสพลสฺส ธมฺมกถํ โสตุํ คจฺฉติฯ ตสฺส นิจฺจํ สตฺถุ สมฺมุเข ธมฺมํ สุณนฺตสฺส ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ นมิฯ โส อยฺยกํ อาห – “สเจ ตุเมฺห อนุชาเนยฺยาถ, อหํ

ปพฺพเชยฺยนฺ''ติฯ ''กึ วเทสิ, ตาต, มยฺหํ สกลโลกสฺสปิ ปพฺพชฺชโต ตเวว ปพฺพชฺชา ภทฺทิกาฯ สเจ สโกฺกสิ, ปพฺพช, ตาตา''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คโตฯ สตฺถา ''กึ, มหาเสฏฺฐิ, ทารโก เต ลทฺโธ''ติ? ''อาม, ภนฺเต, อยํ ทารโก มยฺหํ นตฺตา, ตุมฺหากํ สนฺติเก ปพฺพชามีติ วทตี''ติ อาหฯ

สตฺถา อญฺญตรํ ปิณฺฑจาริกํ ''อิมํ ทารกํ ปพฺพาเชหี''ติ อาณาเปสิฯ เถโร ตสฺส ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพาเชสิฯ โส พหุํ พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหิตฺวา ปริปุณฺณวสฺส อุปสมฺปทํ ลภิฯ อุปสมฺปนฺโน หุตฺวา โยนิโสมนสิกาเร กมฺมํ กโรนฺโต จตุนฺนํ อรูปาวจรชฺฌานานํ ลาภี หุตฺวา ฌานงฺคหิ วุฏฺฐาย อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อิติ โส สญฺญาวิวฏฺฏกุสลานํ อโคฺค ชาโตฯ โส ฌานสุเขน ผลสุเขน วีตินาเมนฺโต จินฺเตสิ – ''สกฺกา นุ โข อิมํ สุขํ จูฬปนฺถกสฺส ทาตุ''นฺติฯ ตโต อยฺยกเสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ''มหาเสฏฺฐิ สเจ ตุเมฺห สมฺปฏิจฺฉถ, อหํ จูฬปนฺถกํ ปพฺพาเชยฺย''นฺติ อาหฯ ปพฺพาเชถ, ภนฺเตติ ฯ เถโร จูฬปนฺถกทารกํ ปพฺพาเชตฺวา ทสสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิฯ จูฬปนฺถกสามเณโร ภาติกสฺส สนฺติเกฯ

> ''ปทุมํ ยถา โกกนทํ สุคนฺธํ,
> ปาโต สิยา ผุลฺลมวีตคนฺธํ;
> องฺคีรสํ ปสฺส วิโรจมานํ,
> ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลิเกฺข''ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๒๓; อ. นิ. ๕.๑๙๕) –

อิมํ คาถํ คณฺหาติฯ คหิตคหิตปทํ อุปรูปริปทํ คณฺหนฺตสฺส นสฺสติฯ ตสฺส อิมํ คาถํ คเหตุํ วายมนฺตเสฺสว จตฺตาโร มาสา อติกฺกนฺตาฯ อถ นํ มหาปนฺถโก อาห – ''จูฬปนฺถก, ตฺวํ อิมสฺมึ สาสเน อภโพฺพ, จตูหิ มาเสหิ เอกคาถมฺปิ คเหตุํ น สโกฺกสิ, ปพฺพชิตกิจฺจํ ปน ตฺวํ กถํ มตฺถกํ ปาเปสฺสสิ, นิกฺขม อิโต''ติฯ โส เถเรน ปณามิโต วิหารปจฺจเนฺต โรทมาโน อฏฺฐาสิฯ

เตน สมเยน สตฺถา ราชคหํ อุปนิสฺสาย ชีวกมฺพวเน วิหรติฯ ตสฺมึ สมเย ชีวโก ปุริสํ เปเสสิ ''ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ สตฺถารํ นิมเนฺตหี''ติฯ เตน โข ปน สมเยน มหาปนฺถโก ภตฺตุเทฺทสโก โหติฯ โส ''ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ ภิกฺขํ สมฺปฏิจฺฉถ, ภเนฺต''ติ วุโตฺต ''จูฬปนฺถกํ ฐเปตฺวา เสสานํ สมฺปฏิจฺฉามี''ติ อาหฯ จูฬปนฺถโก ตํ กถํ สุตฺวา ภิโยฺยโสมตฺตาย โทมนสฺสปฺปโตฺต อโหสิฯ สตฺถา จูฬปนฺถกสฺส เขทํ ทิสฺวา ''จูฬปนฺถโก มยิ คเต พุชฺฌิสฺสตี''ติ คนฺตฺวา อวิทูเร ฐาเน อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา ''กึ ตฺวํ, ปนฺถก, โรทสี''ติ อาหฯ ภาตา มํ, ภเนฺต, ปณาเมตีติฯ ปนฺถก, ตุยฺหํ ภาติกสฺส ปรปุคฺคลานํ อาสยานุสยญาณํ นตฺถิ, ตฺวํ พุทฺธเวเนยฺยปุคฺคโล นามาติ อิทฺธิยา อภิสงฺขริตฺวา สุทฺธํ โจฬขณฺฑํ อทาสิ ''อิมํ คเหตฺวา 'รโชหรณํ รโชหรณ'นฺติ วตฺวา ภาเวหิ ปนฺถกา''ติฯ

โส สตฺถารา ทินฺนํ โจฬขณฺฑํ ''รโชหรณํ รโชหรณ''นฺติ หเตฺถน ปริมชฺชเนฺต นิสีทิฯ ตสฺส ปริมชฺชนฺตสฺส โลมานิ กิลิฏฺฐธาตุกานิ ชาตานิฯ ปุน ปริมชฺชนฺตสฺส อุกฺขลิปริปุณฺณสทิสํ ชาตํฯ โส ญาณปริปากํ อาคมฺม ตตฺถ ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา จินฺเตสิ – ''อิทํ โจฬขณฺฑํ ปกติยา ปณฺฑรํ ปริสุทฺธํ, อุปาทินฺนกสรีรํ นิสฺสาย กิลิฏฺฐํ ชาตํ, อิทํ จิตฺตมฺปิ เอวํคติกเมวา''ติฯ สมาธึ ภาเวตฺวา จตฺตาริ รูปาวจรชฺฌานานิ ปาทกานิ กตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ โส มโนมยชฺฌานลาภี หุตฺวา เอโก หุตฺวา พหุธา, พหุธา หุตฺวา เอโก ภวิตุํ สมโตฺถ อโหสิฯ อรหตฺตมเคฺคเนว จสฺส เตปิฏกญฺจ ฉ อภิญฺญา จ อาคมึสุฯ

ปุนทิวเส สตฺถา เอกูเนหิ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ คนฺตฺวา ชีวกสฺส นิเวสเน นิสีทิฯ จูฬปนฺถโก ปน อตฺตโน ภิกฺขาย อสมฺปฏิจฺฉิตตฺตาเยว น คโตฯ ชีวโก ยาคุํ ทาตุํ อารภิ, สตฺถา หตฺเถน ปตฺตํ ปิทหิฯ กสฺมา, ภนฺเต, น คณฺหถาติ? วิหาเร เอโก ภิกฺขุ อตฺถิ ชีวกาติ ฯ โส ปุริสํ ปหิณิ ''คจฺฉ, ภเณ, วิหาเร นิสินฺนํ อยฺยํ คเหตฺวา เอหี''ติฯ จูฬปนฺถกเตฺถโรปิ ตสฺส ปุริสสฺส ปุเร อาคมนาเยว ภิกฺขุสหสฺสํ นิมฺมินิตฺวา เอกมฺปิ เอเกน อสทิสํ, เอกสฺสปิ จ จีวรวิจารณาทิสมณกมฺมํ อเญฺญน อสทิสํ อกาสิฯ โส ปุริโส วิหาเร ภิกฺขูนํ พหุภาวํ ทิสฺวา คนฺตฺวา ชีวกสฺส กเถสิ – ''ภนฺเต, อิมสฺมึ วิหาเร ภิกฺขุสโงฺฆ พหุตโร, ตโต ปโกฺกสิตพฺพํ ภทนฺตํ น ชานามี''ติฯ ชีวโก สตฺถารํ ปฏิปุจฺฉิ – ''โกนาโม, ภนฺเต, วิหาเร นิสินฺนภิกฺขู''ติ? จูฬปนฺถโก นาม ชีวกาติฯ คจฺฉ โภ ''จูฬปนฺถโก นาม กตโร''ติ ปุจฺฉิตฺวา อาเนหีติฯ โส วิหารํ คนฺตฺวา ''จูฬปนฺถโก นาม, ภนฺเต, กตโร''ติ ปุจฺฉิฯ ''อหํ จูฬปนฺถโก อหํ จูฬปนฺถโก''ติ ภิกฺขุสหสฺสมฺปิ กเถสิฯ โส ปุนาคนฺตฺวา ชีวกสฺส กเถสิ ''สหสฺสมตฺตา ภิกฺขู สเพฺพปิ 'อหํ จูฬปนฺถโก อหํ จูฬปนฺถโก'ติ กเถนฺติ, อหํ 'อสุโก นาม ปโกฺกสิตโพฺพ'ติ น ชานามี''ติฯ ชีวโกปิ ปฏิวิทฺธสจฺจตาย ''อิทฺธิมา ภิกฺขู''ติ นยโต ญตฺวา ''ปฐมํ กถนภิกฺขุเมว 'ตุเมฺห สตฺถา ปโกฺกสตี'ติ วตฺวา จีวรกเณฺณ คณฺห ตาตา''ติ อาหฯ โส วิหารํ คนฺตฺวา ตถา อกาสิ, ตาวเทว สหสฺสมตฺตา ภิกฺขู อนฺตรธายึสุฯ โส เถรํ คเหตฺวา อคมาสิฯ สตฺถา ตสฺมึ ขเณ ยาคุํ คณฺหิฯ

ทสพเล ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ คเต ธมฺมสภายํ กถา อุทปาทิ ''ยาว มหนฺตา วต พุทฺธานาม จตฺตาโร มาเส เอกคาถํ คณฺหิตุํ อสโกฺกนฺตํ ภิกฺขุํ เอวํมหิทฺธิกํ อกํสู''ติฯ สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ จิตฺตาจารํ ญตฺวา คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสชฺช ''กึ วเทถ, ภิกฺขเว''ติ ปุจฺฉิฯ น ภควา อญฺญํ กิญฺจิ กเถม, จูฬปนฺถเกน ตุมฺหากํ สนฺติกา มหาลาโภ ลโทฺธติ ตุมฺหากํเยว คุณํ กเถมาติฯ อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, อิทานิ มยฺหํ โอวาทํ กตฺวา โลกุตฺตรทายชฺชลาโภ, อยํ อตีเตปิ อปริปกฺกญาเณ ฐิตสฺส มยฺหํ โอวาทํ กตฺวา โลกิยทายชฺชํ ลภีติฯ ภิกฺขู ''กทา, ภนฺเต''ติ อายาจึสุฯ สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ อตีตํ อาหริตฺวา ทเสฺสสิฯ

ภิกฺขเว, อตีเต พาราณสีนคเร พฺรหฺมทตฺโต นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺมึ สมเย จูฬกเสฎฺฐิ นาม ปณฺฑิโต พฺยโตฺต สพฺพนิมิตฺตานิ ชานาติฯ โส เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต อนฺตรวีถิยํ มตมูสิกํ ทิสฺวา ตสฺมึ ขเณ นกฺขตฺตํ สมาเนตฺวา อิทมาห – ''สกฺกา จกฺขุมตา กุลปุเตฺตน อิมํ อุนฺทูรํ คเหตฺวา ทารภรณญฺจ กาตุํ กมฺมเนฺต จ ปโยเชตุ''นฺติฯ อญฺญตโร ทุคฺคตกุลปุโตฺต ตํ เสฎฺฐิสฺส วจนํ สุตฺวา ''นายํ อชานิตฺวา กเถสฺสตี''ติ มูสิกํ คเหตฺวา เอกสฺมึ อาปเณ พิฬารสฺสตฺถาย ทตฺวา กากณิกํ ลภิฯ ตาย กากณิกาย ผาณิตํ กิณิตฺวา เอเกน กุเฏน ปานียํ คณฺหิตฺวา อรญฺญโต อาคจฺฉเนฺต มาลากาเร ทิสฺวา โถกํ โถกํ ผาณิตขณฺฑํ ทตฺวา อุฬุเงฺกน ปานียํ อทาสิฯ เต ตสฺส เอเกกํ ปุปฺผมุฎฺฐึ อทํสุฯ โส เตน ปุปฺผมูเลน ปุนทิวเสปิ ผาณิตญฺจ ปานียฆฏญฺจ คเหตฺวา ปุปฺผารามเมว คโตฯ ตสฺส ตํทิวสํ มาลาการา อฑฺฒโอจิตเก ปุปฺผคเจฺฉ ทตฺวา อคมํสุฯ โส นจิรเสฺสว อิมินา อุปาเยน อฎฺฐ กหาปเณ ลภิฯ

ปุน เอกสฺมึ วาตวุฎฺฐิทิวเส ฉฑฺฑิตอุยฺยานํ คนฺตฺวา ปติตทารูนํ ราสึ กตฺวา นิสิโนฺน ราชกุมฺภการสฺส สนฺติกา โสฬส กหาปเณ ลภิฯ โส จตุวีสติยา กหาปเณสุ ชาเตสุ ''อตฺถิ อยํ อุปาโย มยฺห''นฺติ นครทฺวารโต อวิทูเร ฐาเน เอกํ ปานียจาฏึ ฐเปตฺวา ปญฺจสเต ติณหารเก ปานีเยน อุปฎฺฐหิฯ เต อาหํสุ – ''ตฺวํ, สมฺม, อมฺหากํ พหุปกาโร, กึ เต กโรมา''ติ? โสปิ ''มยฺหํ กิเจฺจ อุปฺปเนฺน กริสฺสถา''ติ วตฺวา อิโต จิโต จ วิจรโนฺต ถลปถกมฺมิเกน จ ชลปถกมฺมิเกน จ สทฺธึ มิตฺตสนฺถวํ อกาสิฯ ตสฺส ถลปถกมฺมิโก ''เสฺว อิมํ นครํ อสฺสวาณิชโก ปญฺจ อสฺสสตานิ คเหตฺวา อาคมิสฺสตี''ติ อาจิกฺขิฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ติณหารกานํ สญฺญํ ทตฺวา เอเกกํ ติณ

กลาปํ ทิคุณํ กตฺวา อาหราเปสิฯ อถ โส อสฺสานํ นครํ ปวิฏฺฐเวลาย ติณกลาปสหสฺสํ อนฺตรทฺวาเร ราสึ กตฺวา นิสีทิฯ อสฺสวาณิโช สกลนคเร อสฺสานํ จาริํ อลภิตฺวา ตสฺส สหสฺสํ ทตฺวา ตํ ติณํ คณฺหิฯ

ตโต กติปาหจฺจเยนสฺส สมุทฺทกมฺมิกสหายโก อาโรเจสิ ''ปฏฺฏนํ มหานาวา อาคตา''ติฯ โส ''อตฺถิ อยํ อุปาโย''ติ อฑฺฒหิ กหาปเณหิ สพฺพปริวารสมฺปนฺนํ ตาวกาลิกํ รถํ คเหตฺวา นาวาปฏฺฏนํ คนฺตฺวา เอกํ องฺคุลิมุทฺทิกํ นาวิกสฺส สจฺจการํ ทตฺวา อวิทูเร ฐาเน สาณิํ ปริกฺขิปาเปตฺวา ตตฺถ นิสินฺโน ปุริเส อาณาเปสิ ''พาหิรเกสุ วาณิเชสุ อาคเตสุ ตติเยน ปฏิหาเรน อาโรเจถา''ติฯ ''นาวา อาคตา''ติ สุตฺวา พาราณสิโต สตมตฺตา วาณิชา ''ภณฺฑํ คณฺหามา''ติ อาคมํสุฯ ภณฺฑํ ตุเมฺห น ลภิสฺสถ, อสุกฏฺฐาเน นาม มหาวาณิเชน สจฺจกาโร ทินฺโนติฯ เต เตสํ สุตฺวา ตสฺส สนฺติกํ อาคตา, ปาทมูลิกปุริสา ปุริมสญฺญาวเสน ตติเยน ปาฏิหาเรน เตสํ อาคตภาวํ อาโรเจสุํฯ เต สตมตฺตาปิ วาณิชา เอเกกํ สหสฺสํ ทตฺวา เตน สทฺธิํ นาวาย ปตฺติกา หุตฺวา ปุน เอเกกํ สหสฺสํ ทตฺวา ปตฺติํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ภณฺฑํ อตฺตโน สนฺตกํ อกํสุฯ โส ปุริโส เทฺว สตสหสฺสานิ คเหตฺวา พาราณสิํ อาคนฺตฺวา ''กตญฺญุนา ภวิตุํ วฏฺฏตี''ติ เอกํ สตสหสฺสํ คเหตฺวา จูฬเสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คโตฯ

อถ ตํ จูฬเสฏฺฐิ ''กิํ เต, ตาต, กตฺวา อิทํ ธนํ ลทฺธ''นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ''ตุเมฺหหิ กถิตอุปาเย ฐตฺวา จตุมาสพฺภนฺตเรเยว ลทฺธ''นฺติ อาหฯ เสฏฺฐิ ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''อิทานิ เอวรูปํ ทารกํ ปรสนฺตกํ กาตุํ น วฏฺฏตี''ติ วยปฺปตฺตํ ธีตรํ ทตฺวา สกลกุฏุมฺพสฺส สามิกํ อกาสิฯ โสปิ กุลปุโตฺต เสฏฺฐิโน อจฺจเยน ตสฺมิํ นคเร เสฏฺฐิฏฺฐานํ คเหตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโตฯ สตฺถา เทฺว วตฺถูนิ กเถตฺวา อนุสนฺธิํ ฆเฏตฺวา อภิสมฺพุทฺธกาเล อิมํ คาถมาห –

> ''อปฺปเกนปิ เมธาวี, ปาภเตน วิจกฺขโณ;
> สมุฏฺฐาเปติ อตฺตานํ, อณุํ อคฺคิํว สนฺธม''นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๔);

อิติ สตฺถา ธมฺมสภายํ สนฺนิสินฺนานํ อิมํ การณํ ทเสฺสสิฯ อยํ ทฺวินฺนมฺปิ มหาสาวกานํ ปุพฺพปตฺถนโต ปฏฺฐาย อนุปุพฺพิกถาฯ อปรภาเค ปน สตฺถา อริยคณปริวุโต ธมฺมาสเน นิสินฺโน มโนมยํ กายํ อภินิมฺมินนฺตานํ เจโตวิวฏฺฏกุสลานญฺจ จูฬปนฺถกเตฺถรํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิ, สญฺญาวิวฏฺฏกุสลานํ มหาปนฺถกนฺติฯ

สุภูติเตฺถรวตฺถุ

๒๐๑. ตติเย **อรณวิหารีน**นฺติ นิกฺกิเลสวิหารีนํฯ **รณ**นฺติ หิ ราคาทโย กิเลสา วุจฺจนฺติ, เตสํ อภาเวน นิกฺกิเลสวิหาโร อรณวิหาโร นามฯ โส เยสํ อตฺถิ, เต อรณวิหาริโนฯ เตสํ อรณวิหารีนํ สุภูติเตฺถโร อโคฺคติฯ กิญฺจาปิ หิ อเญฺญปิ ขีณาสวา อรณวิหาริโนว, เถเรน ปน ธมฺมเทสนาย เอตํ นามํ ลทฺธํฯ อเญฺญ หิ ภิกฺขู ธมฺมํ เทเสนฺต อุทฺทิสฺสกํ กตฺวา วณฺณํ วา อวณฺณํ วา กเถนฺติ, เถโร ปน ธมฺมํ เทเสนฺต สตฺถารา เทสิตนิยามโต อโนกฺกมิตฺวา เทเสติ, ตสฺมา อรณวิหารีนํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

๒๐๒. จตุเตฺถ **ทกฺขิเณยฺยาน**นฺติ ทกฺขิณารหานํฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ อเญฺญปิ ขีณาสวา อคฺคทกฺขิเณยฺยา, เถโร ปน ปิณฺฑาย จรโนฺต ฆเร ฆเร เมตฺตาฌานํ สมาปชฺชิตฺวา สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ภิกฺขํ คณฺหาติ ''เอวํ ภิกฺขาทายกานํ มหปฺผลํ ภวิสฺสตี''ติฯ ตสฺมา ทกฺขิเณยฺยานํ

อโคฺคติ วุโตฺตฯ อตฺตภาโว ปนสฺส สุสมิโทฺธ, อลงฺกตโตรณํ วิย จิตฺตปโฏ วิย จ อติวิย วิโรจ ติฯ ตสฺมา สุภูตีติ วุจฺจติฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตเร ภควติ อนุปฺปเนฺนเยว หํสวตีนคเร พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติ, นนฺทมาณโวติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา ตตฺถ สารํ อปสฺสโนฺต อตฺตโน ปริวาเรหิ จตุจตฺตาลีสาย มาณวกสหเสฺสหิ สทฺธิํ ปพฺพตปาเท อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจ อภิญฺญา อฎฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตสิ, อเนฺตวาสิเกปิ ฌานลาภิโน อกาสิฯ

ตสฺมิํ สมเย ปทุมุตฺตโร ภควา โลเก นิพฺพตฺติตฺวา หํสวตีนครํ อุปนิสฺสาย วิหรโนฺต เอกทิวสํ ปจฺจูสสมเย โลกํ โอโลเกโนฺต นนฺทตาปสสฺส อเนฺตวาสิกานํ ชฎิลานํ อรหตฺตูปนิสฺสยํ นนฺทตาปสสฺส จ ทฺวีหงฺคหิ สมนฺนาคตสฺส สาวกสฺส ฐานนฺตรปตฺถนํ ทิสฺวา ปาโตว สรีรปฎิชคฺคนํ กตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ ปตฺตจีวรมาทาย สาริปุตฺตเตฺถรสฺส วตฺถุมฺหิ วุตฺตนเยเนว นนฺทตาปสสฺส อสฺสมํ อคมาสิฯ ตตฺถ ผลาผลทานญฺจ ปุปฺผาสนปญฺญาปนญฺจ นิโรธสมาปตฺติสมาปชฺชนญฺจ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

สตฺถา ปน นิโรธา วุฎฺฐิโต อรณวิหาริอเงฺคน จ ทกฺขิเณยฺยเงฺคน จาติ ทฺวีหงฺคหิ สมนฺนาคตํ เอกํ สาวกํ ‘‘อิสิคณสฺส ปุปฺผาสนานุโมทนํ กโรหี’’ติ อาณาเปสิฯ โส อตฺตโน วิสเย ฐตฺวา เตปิฎกํ สมฺมสิตฺวา อนุโมทนํ อกาสิฯ ตสฺส เทสนาวสาเน สตฺถา สยํ ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน สเพฺพ จตุจตฺตาลีสสหสฺสาปิ ตาปสา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ นนฺทตาปโส ปน อนุโมทกสฺส ภิกฺขุโน นิมิตฺตํ คณฺหิตฺวา สตฺถุ เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตุํ นาสกฺขิฯ สตฺถา ‘‘เอถ, ภิกฺขโว’’ติ เสสภิกฺขูนํ หตฺถํ ปสาเรสิฯ สเพฺพปิ อนฺตรหิตเกสมสฺสู อิทฺธิมยปริกฺขารา วสฺสสตฺถิกเตฺถรา วิย อเหสุํฯ

นนฺทตาปโส ตถาคตํ วนฺทิตฺวา สมฺมุเข ฐิโต อาห – ‘‘ภเนฺต, เยน ภิกฺขุนา อิสิคณสฺส ปุปฺผาสนานุโมทนา กตา, โก นาโมยํ ตุมฺหากํ สาสเน’’ติ? อรณวิหาริอเงฺคน จ ทกฺขิเณยฺยเงฺคน จ เอตทคฺคํ ปโตฺต เอโสติฯ ‘‘ภเนฺต, อหมฺปิ อิมินา สตฺตาหกเตน อธิการกเมฺมน อญฺญํ สมฺปตฺติํ น ปเตฺถมิ, อนาคเต ปนาหํ เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อยํ เถโร วิย ทฺวีหงฺคหิ สมนฺนาคโต ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา อนนฺตรายํ ทิสฺวา พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ นนฺทตาปโสปิ กาเลน กาลํ ทสพลสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก นิพฺพโตฺตฯ อิทมสฺส กลฺยาณกมฺมํฯ อนฺตรา ปน กมฺมํ น กถิยติฯ

โส กปฺปสตสหสฺสํ อติกฺกมิตฺวา สาวตฺถิยํ สุมนเสฎฺฐิสฺส เคเห นิพฺพตฺติ, **สุภูติ**ติสฺส นามํ อกํสุฯ อปรภาเค อมฺหากํ สตฺถา โลเก นิพฺพโตฺต ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรติฯ ตทา อนาถปิณฺฑิโก เสฎฺฐิ สาวตฺถิยํ อุฎฺฐานกภณฺฑํ คเหตฺวา อตฺตโน สหายกสฺส ราชคหเสฎฺฐิโน ฆรํ คโต สตฺถุ อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา สตฺถารํ สีตวเน วิหรนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฐมทสฺสเนเนว โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาย สตฺถารํ สาวตฺถิํ อาคมนตฺถาย ยาจิตฺวา ปญฺจจตฺตาลีสโยชเน มเคฺค โยชเน โยชเน สตสหสฺสปริจฺจาเคน วิหาเร ปติฎฺฐาเปตฺวา สาวตฺถิยํ ราชมาเนน อฎฺฐกรีสปฺปมาณํ เชตราชกุมารสฺส อุยฺยานภูมิํ โกฎิสนฺถาเรน กิณิตฺวา ตตฺถ ภควโต วิหารํ กาเรตฺวา อทาสิฯ วิหารมหทิวเส อยํ สุภูติกุฎุมฺพิโก อนาถปิณฺฑิกเสฎฺฐินา สทฺธิํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต สทฺธํ ปฎิลภิตฺวา ปพฺพชิฯ โส อุปสมฺปโนฺน เทฺว มาติกา ปคุณํ กตฺวา กมฺมฎฺฐานํ กถาเปตฺวา อรเญฺญ สมณธมฺมํ กโรโนฺต วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา เมตฺตาฌานํ ปาทกํ กตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ธมฺมํ เทเสโนฺต วุตฺตนเยเนว ธมฺมํ กเถติ, ปิณฺฑาย จรโนฺต วุตฺตนเยเนว เมตฺตาฌานโต

วุฏฺฐาย ภิกฺขํ คณฺหาติฯ อถ นํ สตฺถา อิมํ การณทฺวยํ ปฏิจฺจ อรณวิหารีนญฺจ ทกฺขิเณยฺยานญฺจ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ขทิรวนิยเรวตเตฺถรวตฺถุ

๒๐๓. ปญฺจเม **อารญฺญกาน**นฺติ อรญฺญวาสีนํฯ **เรวโต ขทิรวนิโย**ติ ธมฺมเสนาปติเตฺถรสฺส กนิฏฺฐภาติโกฯ โส ยถา อเญฺญ เถรา อรเญฺญ วสมานา วนสภาคํ อุทกสภาคํ ภิกฺขาจารสภาคญฺจ สลฺลเกฺขตฺวา อรเญฺญ วสนฺติ, น เอวํ วสิฯ เอตานิ ปน สภาคานิ อนาทิยิตฺวา อุชฺชงฺคลสกฺขรปาสาณวิสเม ขทิรวเน ปฏิวสติฯ ตสฺมา อารญฺญกานํ อโคฺคติ วุโตฺตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร อตีเต ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร นิพฺพโตฺต มหาคงฺคาย ปยาคปติฏฺฐานติเตฺถ นาวากมฺมํ กโรโนฺต ปฏิวสติฯ ตสฺมิํ สมเย สตฺถา สตสหสฺสภิกฺขุปริวาโร จาริกํ จรโนฺต ปยาคปติฏฺฐานติตฺถํ สมฺปาปุณิฯ โส ทสพลํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ กาเลน กาลํ พุทฺธทสฺสนํ นาม นตฺถิ, อยํ เม กลฺยาณกมฺมายูหนกฺขโณ’’ติ นาวาสงฺฆาฏํ พนฺธาเปตฺวา อุปริ เจลวิตานํ กาเรตฺวา คนฺธมาลาทามานิ โอสาเรตฺวา เหฏฺฐา วรโปตฺถกํ จิตฺตตตฺถรณํ อตฺถราเปตฺวา สปริวารํ สตฺถารํ ปรตีรํ ตาเรสิฯ

ตสฺมิํ สมเย สตฺถา เอกํ อารญฺญกํ ภิกฺขุํ เอตทเคฺค ฐเปสิฯ โส นาวิโก ตํ ทิสฺวา ‘‘มยาปิ เอวเมวํ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อารญฺญกานํ อเคฺคน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺหหิ เอตทเคฺค ฐปิโต โส ภิกฺขุ วิย อหมฺปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อารญฺญกานํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา อนนฺตรายํ ทิสฺวา ‘‘อนาคเต โคตมพุทฺธสฺส สาสเน ตวํ อารญฺญกานํ อโคฺค ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ อนฺตรา ปน อญฺญํ กมฺมํ น กถิยติฯ

โส ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท มคธเกฺขเตฺต นาลกพฺราหฺมณคาเม สารีพฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา ติณฺณํ ภาติกานํ ติสฺสนฺนญฺจ ภคินีนํ สพฺพกนิโฏฺฐ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **เรวโต**ติสฺส นามํ อกํสุฯ อถสฺส มาตาปิตโร จิเนฺตสุํ – ‘‘วฑฺฒิตวฑฺฒิเต ทารเก สมณา สกฺยปุตฺติยา เนตฺวา ปพฺพาเชนฺติ, อมฺหากํ ปุตฺตํ เรวตํ ทหรเมว ฆรพนฺธเนน พนฺธิสฺสามา’’ติ สมานกุลโต ทาริกํ อาเนตฺวา เรวตสฺส อยฺยิกํ วนฺทาเปตฺวา, ‘‘อมฺม, ตว อยฺยิกาย มหลฺลกตรา โหหี’’ติ อาหํสุฯ เรวโต เตสํ กถํ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ทาริกา ทหรา ปฐมวเย ฐิตา, อิมิสฺสา กิร เอวํวิธํ รูปํ มม อยฺยิกาย รูปสทิสํ ภวิสฺสติ, ปุจฺฉิสฺสามิ ตาว เนสํ อธิปฺปาย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อาห – ‘‘ตุเมฺห กิํ กเถถา’’ติ? ตาต, ‘‘อยํ ทาริกา อยฺยิกา วิย เต ชรํ ปาปุณาตู’’ติ วทามาติฯ โส ‘‘อิมิสฺสา รูปํ เอวํวิธํ ภวิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ตาต, กิํ วเทสิ, มหาปุญฺญา เอวํวิธา โหนฺตีติฯ

โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิทํ กิร รูปํ อิมินา นิยาเมน วลิตฺตจํ ภวิสฺสติ ปลิตเกสํ ขณฺฑทนฺตํ, อหํ เอวรูเป รูเป รชฺชิตฺวา กิํ กริสฺสามิ, มม ภาติกานํ คตมคฺคเมว คมิสฺสามี’’ติ กีฬโนฺต วิย หุตฺวา สมวเย ตรุณทารเก อาห – ‘‘เอถ, โภ, วิธาวนิกํ กริสฺสามา’’ติ นิกฺขมิฯ ตาต, มงฺคลทิวเส มา พหิ คจฺฉาติฯ โส ทารเกหิ สทฺธิํ กีฬโนฺต วิย อตฺตโน ธาวนวาเร สมฺปเตฺต โถกํ คนฺตฺวา ปปเญฺจตฺวา อาคจฺฉติ ฯ ปุน ทุติยวาเร สมฺปเตฺต ตโต ตุริตํ วิย คนฺตฺวา อาคโต, ตติยวาเร สมฺปเตฺต ‘‘อยํ เม กาโล’’ติ ญตฺวา สมฺมุขฏฺฐาเนเนว ปลายิตฺวา ปํสุกูลิกภิกฺขูนํ นิวาสฏฺฐานํ อรญฺญํ คนฺตฺวา เถเร อภิวาเทตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ สปฺปุริส มยํ ตํ น ชานาม ‘‘กสฺสาสิ ปุโตฺต’’ติ, ตฺวญฺจ อลงฺกตนิยาเมเนว อาคโต, โก ตํ ปพฺพาเชตุํ อุสฺสหิสฺสตีติฯ โส อุโภ พาหา

ปคฺคยฺห ‘‘วิลุมฺปนฺติ มํ วิลุมฺปนฺติ ม’’นฺติ มหารวํ วิรวิฯ อิโต จิโต จ ภิกฺขู สนฺนิปติตฺวา ‘‘สปฺปุริส, อิมสฺมึ ฐาเน ตว วตฺถํ วา ปิฬนฺธนํ วา โกจิ คณฺหนฺโต นาม นตฺถิ, ตฺวญฺจ ‘วิลุมฺปนฺตี’ติ วทสิ, กึ สนฺธาย วทสี’’ติ? ภนฺเต, นาหํ วตฺถาลงฺการํ สนฺธาย วทามิ, ติสฺสนฺนํ ปน เม สมฺปตฺตีนํ วิโลโป วตฺตติ, ตํ สนฺธาย วทามิฯ มํ ตาว ตุเมฺห มา ปพฺพาชยิตฺถ, ภาตรํ ปน เม ชานาถาติฯ โกนาโม ปน เต ภาตาติ? คิหิกาเล อุปติโสฺส นาม, อิทานิ ปน สาริปุโตฺต นาม ชาโตติ วทนฺตีติฯ ‘‘อาวุโส, เอวํ สเนฺต อยํ กุลปุโตฺต อมฺหากํ กนิฏฺฐภาติโก นาม โหติ, เชฏฺฐภาติโกโน ธมฺมเสนาปติ ปุเรตรํเยว อาห – ‘อมฺหากํ ญาตกา สเพฺพว มิจฺฉาทิฏฺฐิกา, โย โกจิ อมฺหากํ ญาตีติ อาคจฺฉติ, ตํ เยน เตนุปาเยน ปพฺพาเชยฺยถา’ติฯ อยํ ปน เถรสฺส อชฺฌตฺตภาติโก, ปพฺพาเชถ น’’นฺติ วตฺวา ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ปพฺพาชยึสุฯ อถ นํ ปริปุณฺณวสฺสํ อุปสมฺปาเทตฺวา กมฺมฏฺฐาเน โยชยึสุฯ

เถโร กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อาจริยุปชฺฌายานํ อวิทูเร ฐาเน วุตฺตปฺปการํ ขทิรวนํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ กโรติฯ ตสฺส ‘‘อรหตฺตํ อปฺปตฺวา ทสพลํ วา ภาติกเตฺถรํ วา น ปสฺสิสฺสามี’’ติ วายมนฺตเสฺสว ตโย มาสา อติกฺกนฺตา, สุขุมาลกุลปุตฺตสฺส ลูขโภชนํ ภุญฺชนฺตสฺส จิตฺตํ วลีตํ นาม โหติ, กมฺมฏฺฐานํ วิโมกฺขํ น คตํฯ โส เตมาสจฺจเยน ปวาเรตฺวา วุตฺถวโสฺส หุตฺวา ตสฺมึเยว ฐาเน สมณธมฺมํ กโรติฯ ตสฺส สมณธมฺมํ กโรนฺตสฺส จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิ, โส วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

อถายสฺมา สาริปุโตฺต สตฺถารํ อาห – ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ กิร กนิฏฺฐภาตา เรวโต ปพฺพชิโต, โส อภิรเมยฺย วา น วา, คนฺตฺวา นํ ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ ภควา เรวตสฺส อารทฺธวิปสฺสกภาวํ ญตฺวา เทฺว วาเร ปฏิกฺขิปิตฺวา ตติยวาเร ยาจิโต อรหตฺตํ ปตฺตภาวํ ญตฺวา, ‘‘สาริปุตฺต, อหมฺปิ คมิสฺสามิ, ภิกฺขูนํ อาโรเจหี’’ติฯ เถโร ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตตฺวา, ‘‘อาวุโส, สตฺถา จาริกํ จริตุกาโม, คนฺตุกามา อาคจฺฉนฺตู’’ติ สเพฺพสํเยว อาโรเจสิฯ ทสพลสฺส จาริกตฺถาย คมนกาเล โอหีนกภิกฺขู นาม อปฺปกา โหนฺติ, ‘‘สตฺถุ สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ปสฺสิสฺสาม, มธุรธมฺมกถํ วา สุณิสฺสามา’’ติ เยภุเยฺยน คนฺตุกามาว พหุกา โหนฺติฯ อิติ สตฺถา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร ‘‘เรวตํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ นิกฺขโนฺตฯ

อเถกสฺมึ ปเทเส อานนฺทเตฺถโร เทฺวธาปถํ ปตฺวา ภควนฺตํ ปุจฺฉิ – ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมึ ฐาเน เทฺว มคฺคา, กตรมเคฺคน สโงฺฆ คจฺฉตู’’ติฯ กตรมโคฺค, อานนฺท, อุชุโกติ? ภเนฺต, อุชุมโคฺค ตึสโยชโน อมนุสฺสปโถ, ปริหารมโคฺค ปน สฏฺฐิโยชนิโก เขโม สุภิโกฺขติฯ อานนฺท , สีวลิ อเมฺหหิ สทฺธึ อาคโตติ? อาม, ภเนฺต, อาคโตติฯ เตน หิ สโงฺฆ อุชุมคฺคเมว คณฺหตุ, สีวลิสฺส ปุญฺญํ วีมํสิสฺสามาติฯ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร สีวลิเตฺถรสฺส ปุญฺญวีมํสนตฺถํ อฏวิมคฺคํ อภิรุหิฯ มคฺคํ อภิรุหนฏฺฐานโต ปฏฺฐาย เทวสโงฺฆ โยชเน โยชเน ฐาเน นครํ มาเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส วสนตฺถาย วิหาเร ปฏิยาเทสิฯ เทวปุตฺตา รญฺญา เปสิตกมฺมการา วิย หุตฺวา ยาคุขชฺชกาทีนิ คเหตฺวา ‘‘กหํ อโยฺย สีวลิ, กหํ อโยฺย สีวลี’’ติ ปุจฺฉนฺตา คจฺฉนฺติฯ เถโร ตํ สกฺการสมฺมานํ คณฺหาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉติฯ สตฺถา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปริภุญฺชิฯ

อิมินาว นิยาเมน สตฺถา สกฺการสมฺมานํ อนุภวโนฺต เทวสิกํ โยชนปรมํ คนฺตฺวา ตึสโยชนิกํ กนฺตารํ อติกฺกมฺม ขทิรวนิยเตฺถรสฺส สภาคฏฺฐานํ ปโตฺตฯ เถโร สตฺถุ อาคมนํ ญตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐาเน พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปโหนกวิหาเร ทสพลสฺส คนฺธกุฎึ รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานาทีนิ จ อิทฺธิยา มาเปตฺวา ตถาคตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ คโตฯ สตฺถา อลงฺกตปฏิย

เตฺตน มเคฺคน วิหารํ ปาวิสิฯ อถ ตถาคเต คนฺธกุฏึ ปวิฏฺเฐ ภิกฺขู วสฺสเคฺคน ปตฺตเสนาสนานิ ปวิสึสุฯ เทวตา ''อกาโล อาหารสฺสา''ติ อฏฺฐวิธํ ปานกํ อาหรึสุฯ สตฺถา สเงฺฆน สทฺธึ ปานกํ ปิวิฯ อิมินาว นิยาเมน ตถาคตสฺส สกฺการสมฺมานํ อนุภวนฺตเสฺสว อทฺธมาโส อติกฺกโนฺตฯ

อเถกเจฺจ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขู เอกสฺมึ ฐาเน นิสีทิตฺวา กถํ อุปฺปาทยึสุ ''สตฺถา ทสพโล 'มยฺหํ อคฺคสาวกสฺส กนิฏฺฐภาตา'ติ วตฺวา เอวรูปํ นวกมฺมิกภิกฺขุํ ปสฺสิตุํ อาคโต, อิมสฺส วิหารสฺส สนฺติเก เชตวนมหาวิหาโร วา เวฬุวนวิหาราทโย วา กึ กริสฺสนฺติฯ อยมฺปิ ภิกฺขุ เอวรูปสฺส นวกมฺมสฺส การโก, กึ นาม สมณธมฺมํ กริสฺสตี''ติ? อถ สตฺถา จิเนฺตสิ – ''มยิ จิรํ วสเนฺต อิทํ ฐานํ อากิณฺณํ ภวิสฺสติ, อารญฺญกา ภิกฺขู นาม ปวิเวกตฺถิกา โหนฺติ, เรวตสฺส อผาสุวิหาโร ภวิสฺสตี''ติ ตโต เรวตสฺส ทิวาฏฺฐานํ คโตฯ เถโร เอกโกว จงฺกมนโกฏิยํ อาลมฺพนผลกํ นิสฺสาย ปาสาณผลเก นิสิโนฺน สตฺถารํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา วนฺทิฯ

อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ – ''เรวต, อิมํ วาฬมิคฏฺฐานํ , จณฺฑานํ หตฺถิอสฺสาทีนํ สทฺทํ สุตฺวา กินฺติ กโรสี''ติ? เตสํ เม, ภเนฺต, สทฺทํ สุณโต อรญฺญรติ นาม อุปฺปชฺชตีติฯ สตฺถา ตสฺมึ ฐาเน เรวตเตฺถรสฺส ปญฺจหิ คาถาสเตหิ อรเญฺญ นิวาสานิสํสํ นาม กเถตฺวา ปุนทิวเส อวิทูเร ฐาเน ปิณฺฑาย จริตฺวา เรวตเตฺถรํ นิวเตฺตตฺวา เยหิ ภิกฺขูหิ เถรสฺส อวโณฺณ กถิโต, เตสํ กตฺตรยฏฺฐึ อุปาหนาเตลนาฬิฉตฺตานํ ปมุสฺสนภาวํ อกาสิฯ เต อตฺตโน ปริกฺขารตฺถาย นิวตฺตา อาคตมเคฺคเนว คจฺฉนฺตาปิ ตํ ฐานํ สลฺลเกฺขตุํ น สโกฺกนฺติฯ ปฐมํ หิ เต อลงฺกตปฏิยเตฺตน มเคฺคน คนฺตฺวา ตํทิวสํ ปน วิสมมเคฺคน คจฺฉนฺตา ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน อุกฺกุฏิกํ นิสีทนฺติ, ชาณุเกน คจฺฉนฺติฯ เต คุเมฺพ จ คเจฺฉ จ กณฺฏเก จ มทฺทนฺตา อตฺตโน วสิตสภาคฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตสฺมึ ตสฺมึ ขทิรขาณุเก อตฺตโน ฉตฺตํ สญฺชานนฺติ, อุปาหนํ กตฺตรยฏฺฐึ เตลนาฬึ สญฺชานนฺติฯ เต ตสฺมึ สมเย ''อิทฺธิมา อยํ ภิกฺขู''ติ ญตฺวา อตฺตโน ปริกฺขาเร อาทาย ''ทสพลสฺส ปฏิยตฺตสกฺกาโร นาม เอวรูโป โหตี''ติ วทนฺตา อาคมํสุฯ

ปุรโต คตภิกฺขู, วิสาขา อุปาสิกา, อตฺตโน เคเห นิสินฺนกาเล ปุจฺฉติ – ''มนาปํ นุ โข, ภเนฺต, เรวตเตฺถรสฺส วสนฏฺฐาน''นฺติ? มนาปํ อุปาสิเก นนฺทนวนจิตฺตลตาทิปฏิภาคํ ตํ เสนาสนนฺติฯ อถ เนสํ สพฺพปจฺฉโต อาคตภิกฺขู ปุจฺฉิ – ''มนาปํ, อยฺยา, เรวตเตฺถรสฺส วสนฏฺฐาน''นฺติฯ มา ปุจฺฉ อุปาสิเก, กเถตุํ อยุตฺตฏฺฐานเมตํ, อุชฺชงฺคลํ สกฺขรปาสาณวิสมํ ขทิรวนํ เอตํ, ตตฺถ โส ภิกฺขุ วิหรตีติฯ วิสาขา, ปุริมานญฺจ ปจฺฉิมานญฺจ ภิกฺขูนํ กถํ สุตฺวา ''เกสํ นุ โข กถา สจฺจา''ติ ปจฺฉาภเตฺต คนฺธมาลํ อาทาย ทสพลสฺส อุปฏฺฐานํ คนฺตฺวา, วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา สตฺถารํ ปุจฺฉิ – ''ภเนฺต, เรวตเตฺถรสฺส วสนฏฺฐานํ เอกเจฺจ, อยฺยา, วเณฺณนฺติ, เอกเจฺจ นินฺทนฺติ, กึ นาเมตํ, ภเนฺต''ติ? วิสาเข รมณียํ วา โหตุ มา วา, ยสฺมึ ฐาเน อริยานํ จิตฺตํ รมติ, ตเทว ฐานํ รมณียํ นามาติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''คาเม วา ยทิ วารเญฺญ, นิเนฺน วา ยทิ วา ถเล;
> ยตฺถ อรหโนฺต วิหรนฺติ, ตํ ภูมิรามเณยฺยก''นฺติฯ (ธ. ป. ๙๘; สํ. นิ. ๑.๒๖๑);

อถ สตฺถา อปรภาเค เชตวนมหาวิหาเร อริยคณมเชฺฌ นิสิโนฺน เถรํ อารญฺญกานํ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

กงฺขาเรวตเตฺถรวตฺถุ

๒๐๔. ฉฏฺเ **ฌายีนนฺ**ติ ฌานลาภีนํ ฌานาภิรตานํฯ โส กิร เถโร ยา ฌานสมาปตฺติโย ทสพโล สมาปชฺชติ, ตโต อปฺปตรํ ฐเปตฺวา พหุตรา สมาปชฺชติฯ ตสฺมา ฌายีนํ อโคฺค นาม ชาโตฯ กงฺขายนภาเวน **กงฺขาเรวโต**ติ วุจฺจติฯ กงฺขา นาม กุกฺกุจฺจํ, กุกฺกุจฺจโกติ อโตฺถฯ กึ ปน อเญฺญ กุกฺกุจฺจกา นตฺถีติ? อตฺถิ, อยํ ปน เถโร กปฺปิเยปิ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปาเทสิฯ เตนสฺส กุกฺกุจฺจกตา อติปากฏา ชาตาติ กงฺขาเรวโตเตฺวว สงฺขํ คโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล ปุริมนเยเนว มหาชเนน สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ฌานาภิรตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยาปิ อนาคเต เอวรูเปน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ เทสนาวสาเน สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ปุริมนเยเนว สตฺตาหํ มหาสกฺการํ กตฺวา ภควนฺตํ อาห – ‘‘ภเนฺต, อหํ อิมินา อธิการกเมฺมน น อญฺญํ สมฺปตฺตึ ปเตฺถมิ, ยถา ปน โส ตุเมฺหหิ อิโต สตฺตทิวสมตฺถเก ภิกฺขุ ฌายีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐปิโต, เอวํ อหมฺปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ฌายีนํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา อนาคตํ โอโลเกตฺวา สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา ‘‘อนาคเต กปฺปสตสหสฺสาวสาเน โคตโม นาม พุโทฺธ อุปฺปชฺชิสฺสติ, ตสฺส สาสเน ตฺวํ ฌายีนํ อโคฺค ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ

โส ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ ภควโต กาเล สาวตฺถินคเร มหาโภคกุเล นิพฺพโตฺต ปจฺฉาภตฺตํ ธมฺมสฺสวนตฺถํ คจฺฉเนฺตน มหาชเนน สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต ฐิโต ทสพลสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา สทฺธํ ปฏิลภิตฺวา ปพฺพชิโต อุปสมฺปทํ ลภิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา ฌานปริกมฺมํ กโรโนฺต ฌานลาภี หุตฺวา ฌานเมว ปาทกํ กตฺวา อรหตฺตผลํ ปาปุณิฯ โส ทสพเลน สมาปชฺชิตพฺพสมาปตฺตีนํ อปฺปตรา ฐเปตฺวา พหุตรา สมาปชฺชโนฺต อโหรตฺตํ ฌาเนสุ จิณฺณวสี อโหสิฯ อถ นํ อปรภาเค สตฺถา อิมํ คุณํ คเหตฺวา ฌายีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ ‘‘อกปฺปิโย, อาวุโส คุโฬ, อกปฺปิยา มุคฺคา’’ติ (มหาว. ๒๗๒) เอวํ ปน กปฺปิเยเสฺวว วตฺถูสุ กุกฺกุจฺจสฺส อุปฺปาทิตตาย กุกฺกุจฺจสงฺขาตาย กงฺขาย ภาเวน กงฺขาเรวโตติ สงฺขํ คโตติฯ

โสณโกฬิวิสเตฺถรวตฺถุ

๒๐๕. สตฺตเม **อารทฺธวีริยานนฺ**ติ ปคฺคหิตวีริยานํ ปริปุณฺณวีริยานํฯ **โสโณ โกฬิวิโส**ติ **โสโณ**ติ ตสฺส นามํ, **โกฬิวิโส**ติ โคตฺตํฯ โกฏิเวโสฺสติ วา อโตฺถ, อิสฺสริเยน โกฏิปฺปตฺตสฺส เวสฺสกุลสฺส ทารโกติ อธิปฺปาโยฯ ยสฺมา ปน อเญฺญสํ ภิกฺขูนํ วีริยํ นาม วเฑฺฒตพฺพํ โหติ, เถรสฺส ปน หาเปตพฺพเมว อโหสิฯ ตสฺมา เอส อารทฺธวีริยานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร อตีเต ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติ, สิริวฑฺฒกุมาโรติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ปุริมนเยเนว วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ อารทฺธวีริยานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยาปิ อนาคเต เอวรูเปน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ เทสนาปริโยสาเน ทสพลํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา วุตฺตนเยเนว ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา ตสฺส ปตฺถนาย สมิชฺฌนภาวํ ทิสฺวา ปุริมนเยเนว พฺยากริตฺวา วิหารํ คโตฯ

โสปิ สิริวฑฺฒเสฏฺฐิ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต กปฺปสตสหสฺสํ อติกฺกมิตฺวา อิมสฺมึ กเปฺป ปรินิพฺพุเต กสฺสปทสพเล อนุปฺปเนฺน อมฺหากํ ภควติ พาราณสิยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ โส อตฺตโน สหายเกหิ สทฺธึ คงฺคายํ กีฬติฯ ตสฺมึ สมเย เอโก ชิณฺณจีวริ

โก ปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘พาราณสึ อุปนิสฺสาย คงฺคาตีเร ปณฺณสาลํ กตฺวา วสฺสํ อุปคจฺฉิสฺสามี’’ติ อุทเกน สมฺปพฺยูเฬฺห ทณฺฑเก จ วลฺลิโย จ สํกฑฺฒติฯ อยํ กุมาโร สหายเกหิ สทฺธึ คนฺตฺวา อภิวาเทตฺวา ฐิโต, ‘‘ภเนฺต, กึ กโรถา’’ติ ปุจฺฉิฯ กุมาร อุปกเฏฺฐ อโนฺตวเสฺส ปพฺพชิตานํ ว สนฏฺฐานํ นาม ลทฺธุํ วฏฺฏตีติฯ ‘‘ภเนฺต, อเชฺชว เอกทิวสํ อโยฺย ยถา ตถา อาคเมตุ, อหํ เสฺว อยฺยสฺส วสนฏฺฐานํ กริสฺสามี’’ติ อาหฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘ตเสฺสว กุมารสฺส สงฺคหํ กริสฺสามี’’ติ อาคตตฺตา อธิวาเสสิฯ โส ตสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา คโต ปุนทิวเส สกฺการสมฺมานํ สเชฺชตฺวา ป เจฺจกพุทฺธสฺส อาคมนํ โอโลเกโนฺต อฏฺฐาสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธปิ ‘‘กหํ นุ โข อชฺช ภิกฺขาจารํ ล ภิสฺสามี’’ติ อาวเชฺชโนฺต ญตฺวา ตเสฺสว เคหทฺวารํ อคมาสิฯ

กุมาโร ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา สมฺปิยายมาโน ปตฺตํ อาทาย ภิกฺขํ ทตฺวา ‘‘อิมํ อโนฺตวสฺสํ มยฺหํ เคหทฺวารเมว อาคจฺฉถ, ภเนฺต’’ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ปเจฺจกพุเทฺธ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ปกฺกเนฺต อตฺตโน สหายเกหิ สทฺธึ คนฺตฺวา เอกทิวเสเนว ปเจฺจกพุทฺธสฺส วสนปณฺณสาลญฺจ จงฺกมนญฺจ รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ จ การาเปตฺวา อทาสิฯ ตเสฺสว ปณฺณสาลํ ปวิสนเวลาย หริตูปลิตฺตาย ภูมิยา ‘‘ปาเทสุ กลลํ มา ลคฺคี’’ติ อตฺตโน ปารุปนํ สตสหสฺสคฺฆนกํ รตฺตกมฺ พลํ ภูมตฺถรณํ สนฺถริตฺวา กมฺพลสฺส วเณฺณน สทฺธึ ปเจฺจกพุทฺธสฺส สรีรปฺปภํ เอกสทิสํ ทิสฺวา อติวิย ปสโนฺน หุตฺวา อาห – ‘‘ยถา ตุเมฺหหิ อกฺกนฺตกาลโต ปฏฺฐาย อิมสฺส กมฺพลสฺส อติวิย ปภา วิโรจติ, เอวเมว มยฺหมฺปิ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน หตฺถปาทานํ วโณฺณ พนฺธุชีวก ปุปฺผวโณฺณ โหตุ, สตกฺขตฺตุํ วิหตกปฺปาสปฏลผสฺสสทิโสว ผโสฺส โหตู’’ติฯ โส เตมาสํ ปเจฺ จกพุทฺธํ อุปฏฺฐหิตฺวา ปวาริตกาเล ติจีวรํ อทาสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ปริปุณฺณปตฺตจีวโร คนฺธมา ทนเมว คโตฯ

โสปิ กุลปุโตฺต เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อมฺหากํ ภควโต กาเล กาฬจมฺปานคเร อุป เสฏฺฐิสฺส ฆเร ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณกาลโต ปฏฺฐาย เสฏฺฐิกุลํ อเนกานิ ปณฺณาการสหสฺสานิ อาคจฺฉนฺติฯ ชาตทิวเส จ สกลนครํ เอกสกฺการสมฺมานํ อโหสิฯ อถสฺส นามคฺคหณทิวเส มาตาปิตโร ‘‘อมฺหากํ ปุโตฺต อตฺตโน นามํ คณฺหิตฺวาว อาคโต, รตฺตสุว ณฺณรสปริสิตฺตา วิยสฺส สรีรจฺฉวี’’ติ โสณกุมาโรเตฺววสฺส นามํ อกํสุฯ

อถสฺส สฏฺฐิ ธาติโย อุปเนตฺวา เทวกุมารํ วิย นํ สุเขน วเฑฺฒสุํฯ ตสฺส เอวรูปํ อาหารวิ ธานํ อโหสิ – สฏฺฐิกรีสมตฺตํ ฐานํ กสิตฺวา ติวิเธน อุทเกน โปเสนฺติฯ เกทาเร ปวิสนฺตีสุ อุทก มาติกาสุ ขีโรทกสฺส จ คโนฺธทกสฺส จ อเนกานิ จาฏิสหสฺสานิ อาสิญฺจนฺติฯ สาลิสีสานํ ขีรคฺ คหณกาเล สุกาทีนํ ปาณานํ อุจฺฉิฏฺฐกรณนิวารณตฺถํ วีหิคพฺภานํ สุขุมาลภาวตฺถญฺจ ปริยนฺต ปริเกฺขเป จ อนฺตรนฺตรา จ ถเมฺภ นิขนิตฺวา อุปริ ทณฺฑเก ทตฺวา กิลเญฺชหิ ฉาเทตฺวา สมนฺตา สาณิยา ปริกฺขิปิตฺวา สพฺพปริยเนฺต อารกฺขํ คณฺหนฺติฯ สเสฺส นิปฺผเนฺน โกเฏฺฐ จตุชาติ คเนฺธหิ ปริภณฺฑํ กตฺวา อุปริ อุตฺตมคเนฺธหิ ปริภาเวนฺติ ฯ อเนกสหสฺสปุริสา เขตฺตํ โอรุยฺห สาลิสีสานิ วเณฺฏสุ ฉินฺทิตฺวา มุฏฺฐิมุฏฺฐิโย กตฺวา รชฺชุเกหิ พนฺธิตฺวา สุกฺขาเปนฺติฯ ตโต โกฏฺฐกสฺส เหฏฺฐิมตเล คเนฺธ สนฺถริตฺวา อุปริ สาลิสีสานิ สนฺถรนฺติฯ เอวํ เอกนฺตริกํ กตฺวา สนฺถรนฺตา โกฏฺฐกํ ปูเรตฺวา ทฺวารํ ปิทหนฺติ , ติวสฺสสมฺปตฺตกาเล โกฏฺฐกํ วิวรนฺติฯ วิวฏกาเล สกลนครํ สุคนฺธคนฺธิกํ โหติฯ สาลิมฺหิ ปหเต ธุตฺตา ถุเส กิณิตฺวา คณฺหนฺติ, กุณฺฑกํ ปน จูฬุปฏฺฐากา ลภนฺติฯ มุสลฆฏฺฏิตเก สาลิตณฺฑุเล วิจินิตฺวา คณฺหนฺติ ฯ เต สุวณฺณหีรกปจฺฉิยํ ปกฺขิปิตฺวา สตกาลํ ปริสฺสาเวตฺวา คหิเต ปกฺกุถิตชาติรเส เอกวารํ ปกฺขิปิตฺวา อุทฺธรนฺติ, ปมฺขฏฺฐานํ สุมนปุปฺผสทิสํ โหติฯ ตํ โภชนํ สุวณฺณสรเก ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกุถิตอโปฺปทกมธุ ปายาสปูริตสฺส รชตถาลสฺส อุปริ กตฺวา อาทาย คนฺตฺวา เสฏฺฐิปุตฺตสฺส ปุรโต ฐเปนฺติฯ

โส อตฺตโน ยาปนมตฺตํ ภุญฺชิตฺวา คนฺธวาสิเตน อุทเกน มุขํ วิกฺขาเลตฺวา หตฺถปาเท โธวติฯ อถสฺส โธตหตฺถปาทสฺส นานปฺปการํ มุขวาสํ อุปเนนฺติฯ ตสฺส อกฺกมนฏฺฐาเน วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรณํ อตฺถรนฺติฯ หตฺถปาทตลานิสฺส พนฺธุชีวกปุปฺผวณฺณานิ โหนฺติ, สตกาลวิหตกปฺปาสสฺส วิย ผโสฺส, ปาทตเลสุ มณิกุณฺฑลาวตฺตวณฺณานิ โลมานิ ชายึสุฯ โส กสฺสจิเทว กุชฺฌิตฺวา ''อาชานาหิ ภูมึ อกฺกมิสฺสามี''ติ วทติฯ ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส ติณฺณํ อุตูนํ อนุจฺฉวิเก ตโย ปาสาเท กาเรตฺวา นาฏกานิ จ อุปฏฺฐาเปสุํฯ โส มหาสมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต เทโว มเญฺญ ปฏิวสติฯ

อถ อมฺหากํ สตฺถริ สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจกฺเก ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺเต ปาทโลมทสฺสนตฺถํ รญฺญา มาคเธน ปโกฺกสาเปตฺวา อสีติยา คามิยสหเสฺสหิ สทฺธึ สตฺถุ สนฺติกํ ปหิโต ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ ภควา ''อนุญฺญาโตสิ มาตาปิตูหี''ติ ปุจฺฉิตฺวา อนนุญฺญาตภาวํ สุตฺวา ''น โข, โสณ, ตถาคตา มาตาปิตูหิ อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ ปพฺพาเชนฺตี''ติ ปฏิกฺขิปิฯ โส ''สาธุ ภควา''ติ ตถาคตสฺส วจนํ สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มาตาปิตูนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อนุชานาเปตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อาคมฺม อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน สนฺติเก ปพฺพชิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปนสฺส ปพฺพชฺชาวิธานํ ปาฬิยํ (มหาว. ๒๔๓) อาคตเมวฯ

ตสฺส ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา ราชคเห วิหรนฺตสฺส สมฺพหุลา ญาติสาโลหิตา จ สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา จ สกฺการสมฺมานํ อาหรนฺติ, รูปนิปฺผตฺติยา วณฺณํ กเถนฺติ, อเญฺญปิ ชนา ปสฺสิตุํ อาคจฺฉนฺติฯ เถโร จิเนฺตสิ – ''มม สนฺติกํ พหู ชนา อาคจฺฉนฺติ, กมฺมฏฺฐาเน วา วิปสฺสนาย วา กมฺมํ กาตุํ กถํ สกฺขิสฺสามิ, ยํนูนาหํ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา สีตวนสุสานํ คนฺตฺวา สมณธมฺมํ กเรยฺยํฯ ตตฺร หิ สุสานนฺติ ชิคุจฺฉิตฺวา พหู ชนา นาคมิสฺสนฺติ, เอวํ สเนฺต มม กิจฺจํ มตฺถกํ ปาปุณิสฺสตี''ติ สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา สีตวนํ คนฺตฺวา สมณธมฺมํ กาตุํ อารภิฯ โส จิเนฺตสิ – ''มยฺหํ สรีรํ ปรมสุขุมาลํ, น โข ปน สกฺกา สุเขเนว สุขํ ปาปุณิตุํ, กายํ กิลเมตฺวาปิ สมณธมฺมํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติฯ ตโต ฐานจงฺกมเมว อธิฏฺฐาย ปธานมกาสิฯ ตสฺส สุขุมาลานํ ปาทตลานํ อนฺตเนฺตหิ โผฏา อุฏฺฐาย ภิชฺชึสุ, จงฺกโม เอกโลหิโตว อโหสิฯ ปาเทสุ อวหเนฺตสุ ชณฺณุเกหิปิ หเตฺถหิปิ วายมิตฺวา จงฺกมติฯ เอวํ วีริยํ ทฬฺหํ กโรเนฺตปิ โอภาสมตฺตมฺปิ นิพฺพเตฺตตุํ อสโกฺกเนฺต จิเนฺตสิ – ''สเจ อโญฺญปิ อารทฺธวีริโย ภเวยฺย, มาทิโสว ภเวยฺยฯ อหํ โข ปน เอวํ วายมเนฺตปิ มคฺคํ วา ผลํ วา อุปฺปาเทตุํ น สโกฺกมิ, อทฺธา เนวาหํ อุคฺฆฏิตญฺญู, น วิปญฺจิตญฺญู, น เนยฺโย, ปทปรเมน มยา ภวิตพฺพํฯ กึ เม ปพฺพชฺชาย, หีนายาวตฺติตฺวา โภเค จ ภุญฺชิสฺสามิ ปุญฺญานิ จ กริสฺสามี''ติฯ

ตสฺมึ สมเย สตฺถา เถรสฺส วิตกฺกํ ญตฺวา สายนฺหสมเย ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ตตฺถ คนฺตฺวา โลหิเตน ผุฏฺฐํ จงฺกมํ ทิสฺวา เถรํ วีโณวาเทน (มหาว. ๒๔๓) โอวทิตฺวา วีริยสมถโยชนตฺถาย ตสฺส กมฺมฏฺฐานํ กเถตฺวา คิชฺฌกูฏเมว คโตฯ โสณเตฺถโรปิ ทสพลสฺส สมฺมุขา โอวาทํ ลภิตฺวา นจิรเสฺสว อรหเตฺต ปติฏฺฐาสิฯ อถ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ธมฺมํ เทเสเนฺต เถรํ อารทฺธวีริยานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

โสณกุฏิกณฺณเตฺถรวตฺถุ

๒๐๖. อฏฺฐเม **กลฺยาณวากฺกรณานํ**ติ วากฺกรณํ วุจฺจติ วจนกิริยา, มธุรวจนานนฺติ อโตฺถฯ อยญฺหิ เถโร ทสพเลน สทฺธึ เอกคนฺธกุฏิยา ตถาคตสฺส มธุเรน สเรน ธมฺมกถํ กเถสิฯ อถสฺส สตฺถา สาธุการํ อทาสิฯ ตสฺมา โส กลฺยาณวากฺกรณานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ **โสโณ**ติ

ตสฺส นามํ, โกฏฺิอคฺฆนกํ ปน กณฺณปิฬนฺธนํ ธาเรสิฯ ตสฺมา **กุฏิกณฺณ**ติ วุจฺจติ, โกฏิกณฺณ ติ อโตฺถฯ

ตสฺส ปญฺหกมฺเม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล ปุริมนเยเนว มหาชเนน สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยนฺเต ฐตฺวา สตฺถุ ธมฺมํ สุณนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ กลฺยาณวากฺกรณานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ''มยาปิ อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน กลฺยาณวากฺกรณานํ อเคฺคน ภวิตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา ทสพลํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา, ''ภเนฺต, ยํ ภิกฺขุํ ตุเมฺห อิโต สตฺตทิวสมตฺถเก กลฺยาณวากฺกรณานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐปยิตฺถ, อหมฺปิ อิมสฺส อธิการกมฺมสฺส ผเลน อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ตถารูโป ภเวยฺย''นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา ตสฺส อนนฺตรายํ ทิสฺวา ''อนาคเต โคตมพุทฺธสฺส สาสเน กลฺยาณวากฺกรณานํ อโคฺค ภวิสฺสสี''ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ

โสปิ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา กปฺปสตสหสฺสํ เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรนฺโต อมฺหากํ ทสพลสฺส อุปฺปตฺติโต ปุเรตรเมว เทวโลกา จวิตฺวา กาฬิยา นาม กุรรฆริกาย อุปาสิกาย กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ สา ปริปเกฺก คเพฺภ ราชคหนคเร อตฺตโน กุลนิเวสนํ อาคตาฯ

ตสฺมึ สมเย อมฺหากํ สตฺถา สพฺพญฺญุตํ ปโตฺต อิสิปตเน ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตสิฯ ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา สนฺนิปตึสุฯ ตตฺถ เอโก อฏฺฐวีสติยา ยกฺขเสนาปตีนํ อพฺภนฺตเร สาตาคิโร นาม ยโกฺข ทสพลสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย จิเนฺตสิ – ''กึ นุ โข อยํ เอวํ มธุรธมฺมกถา มม สหาเยน เหมวเตน สุตา น สุตา''ติ? โส เทวสงฺฆสฺส อนฺตเร โอโลเกโนฺต ตํ อปสฺสิตฺวา ''อทฺธา มม สหาโย ติณฺณํ รตนานํ อุปฺปนฺนภาวํ น ชานาติ, คจฺฉามิ ทสพลสฺส เจว วณฺณํ กเถสฺสามิ, ปฏิวิทฺธธมฺมญฺจ อาโรเจสฺสามี''ติ อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ ราชคหมตฺถเกน ตสฺส สนฺติกํ ปายาสิฯ

เหมวโตปิ ติโยชนสหสฺสํ หิมวนฺตํ อกาลปุปฺผิตํ ทิสฺวา ''มม สหาเยน สาตาคิเรน สทฺธึ หิมวนฺตกีฬิตํ กีฬิสฺสามี''ติ อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ ราชคหมตฺถเกเนว ปายาสิฯ เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ อคฺคพลกายา กุลฆริกาย กาฬิอุปาสิกาย นิเวสนมตฺถเก สมาคนฺตฺวา ''ตุเมฺห กสฺส ปริสา, มยํ สาตาคิรสฺสฯ ตุเมฺห กสฺส ปริสา, มยํ เหมวตสฺสา''ติ อาหํสุฯ เต หฏฺฐตุฏฺฐาว คนฺตฺวา เตสํ ยกฺขเสนาปตีนํ อาโรจยึสุฯ เตปิ ตํขณเญฺญว อุปาสิกาย นิเวสนมตฺถเก สมาคจฺฉึสุฯ สาตาคิโร เหมวตํ อาห – ''กหํ, สมฺม, คจฺฉสี''ติ? ตว สนฺติกํ สมฺมาติฯ กึการณาติ? หิมวนฺตํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา ตยา สทฺธึ ตตฺถ กีฬิสฺสามีติฯ ตฺวํ ปน, สมฺม, กหํ คจฺฉสีติ? ตว สนฺติกํ, สมฺมาติฯ กึการณาติ? ตฺวํ หิมวนฺตสฺส เกน ปุปฺผิตภาวํ ชานาสีติ? น ชานามิ, สมฺมาติฯ สุโทฺธทนมหาราชสฺส ปุโตฺต สิทฺธตฺถกุมาโร ทสสหสฺสิโลกธาตุํ กเมฺปตฺวา ปฏิวิทฺธสพฺพญฺญุตญฺญาโณ ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตานํ มเชฺฌ อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตสิฯ ตสฺส ปวตฺติตภาวํ น ชานาสีติ? น ชานามิ, สมฺมาติฯ ตฺวํ เอตฺตกเมว ฐานํ ปุปฺผิตนฺติ อญฺญาสิ, ตสฺส ปน ปุริสสฺส สกฺการตฺถาย สกลทสสหสฺสจกฺกวาฬํ เอกมาลาคุฬสทิสํ อชฺช ชาตํ สมฺมาติฯ มาลา ตาว ปุปฺผนฺตุ, ตยา โส สตฺถา อกฺขีนิ ปูเรตฺวา ทิโฏฺฐติฯ อาม, สมฺม, สตฺถา จ เม ทิโฏฺฐ, ธโมฺม จ สุโต, อมตญฺจ ปีตํฯ อหํ ''เอตํ อมตธมฺมํ ตมฺปิ ชานาเปสฺสามี''ติ ตว สนฺติกํ อาคโตสฺมิ, สมฺมาติฯ เตสํ อญฺญมญฺญํ กเถนฺตานํเยว อุปาสิกา สิริสยนโต อุฏฺฐาย นิสินฺนา ตํ กถาสลฺลาปํ สุตฺวา สเทฺทนิมิตฺตํ คณฺหิฯ ''อยํ สโทฺท อุทฺธํ, น เหฏฺฐา, อมนุสฺสภาสิโต, โน มนุสฺสภาสิโต''ติ สลฺลเกฺขตฺวา โอหิตโสตา ปคฺคหิตมานสา หุตฺวา นิสีทิฯ ตโต –

''อชฺช ปนฺนรโส อุโปสโถ (อิติ สาตาคิโร ยโกฺข),

ทิพฺพา รตฺติ อุปฏฺฐิตา;
อโนมนามํ สตฺถารํ,
หนฺท ปสฺสาม โคตม’’นฺติฯ (สุ. นิ. ๑๕๓) –

เอวํ สาตาคิเรน วุตฺต –

‘‘กจฺจิ มโน สุปณิหิโต (อิติ เหมวโต ยกฺโข),
สพฺพภูเตสุ ตาทิโน;
กจฺจิ อิฏฺเฐ อนิฏฺเฐ จ,
สงฺกปฺปสฺส วสีกตา’’ติฯ (สุ. นิ. ๑๕๔);

เอวํ เหมวโต สตฺถุ กายสมาจารญฺจ อาชีวญฺจ มโนสมาจารญฺจ ปุจฺฉิฯ ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ สาตาคิโร วิสฺสเชฺชสิฯ เอวํ สตฺถุ สรีรวณฺณคุณวณฺณกถนวเสน เหมวตสุตฺตเนฺต นิฏฺฐิเต เหมวโต สหายกสฺส ธมฺมเทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

อถ, กาฬี อุปาสิกา, ปรสฺส ธมฺมํ เทสียมาเน ตถาคตํ อทิฏฺฐปุพฺพาว หุตฺวา อนุสฺสวปฺปสาทํ อุปฺปาเทตฺวา ปรสฺส วฑฺฒิตํ โภชนํ ภุญฺชมานา วิย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ สา สพฺพมาตุคามานํ อนฺตเร ปฐมกโสตาปนฺนา สพฺพเชฏฺฐิกา อโหสิฯ ตสฺสา สห โสตาปตฺติภาเวน ตเมว รตฺตึ คพฺภวุฏฺฐานํ ชาตํ, ปฏิลทฺธทารกสฺส นามคฺคหณทิวเส โสโณติ นามํ อกาสิฯ สา ยถารุจิยา กุลเคเห วสิตฺวา กุลฆรเมว อคมาสิฯ

ตสฺมิํ สมเย มหากจฺจานเตฺถโร ตํ นครํ อุปนิสฺสาย อุปวเตฺต ปพฺพเต ปฏิวสติฯ อุปาสิกา เถรํ อุปฏฺฐาติฯ เถโร นิพทฺธํ ตสฺสา นิเวสนํ คจฺฉติฯ โสณทารโกปิ นิพทฺธํ เถรสฺส สนฺติเก วิจรโนฺต วิสฺสาสิโก อโหสิฯ โส อปเรน สมเยน เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิฯ เถโร ตํ อุปสมฺปาเทตุกาโม ตีณิ วสฺสานิ คณํ ปริเยสิตฺวา อุปสมฺปาเทสิฯ โส อุปสมฺปโนฺน กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา เถรเสฺสว สนฺติเก สุตฺตนิปาตํ อุคฺคณฺหิตฺวา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา สตฺถารํ ปสฺสิตุกาโม หุตฺวา อุปชฺฌายํ อาปุจฺฉิฯ เถโร อาห – ‘‘โสณ, ตยิ คเต สตฺถา ตํ เอกคนฺธกุฏิยํ วสาเปตฺวา ธมฺมํ อเชฺฌสิสฺสติ, ตฺวํ ธมฺมํ กเถสฺสสิฯ สตฺถา ตว ธมฺมกถาย ปสีทิตฺวา ตุยฺหํ วรํ ทสฺสติฯ ตฺวํ วรํ คณฺหโนฺต อิมญฺจ อิมญฺจ คณฺหาหิ, มม วจเนน ทสพลสฺส ปาเท วนฺทาหี’’ติฯ โส อุปชฺฌาเยน อนุญฺญาโต มาตุอุปาสิกาย เคหํ คนฺตฺวา อาโรเจสิฯ สาปิ ‘‘สาธุ , ตาต, ตฺวํ ทสพลํ ปสฺสิตุํ คจฺฉโนฺต อิมํ กมฺพลํ อาหริตฺวา สตฺถุ วสนคนฺธกุฏิยา ภูมตฺถรณํ กตฺวา อตฺถราหี’’ติ กมฺพลํ อทาสิฯ โสณเตฺถโร ตํ อาทาย เสนาสนํ สํสาเมตฺวา อนุปุเพฺพน สตฺถุ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ทสพลสฺส พุทฺธาสเน นิสินฺนเวลายเมว อุปสงฺกมิตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ สตฺถา เตน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา อานนฺทเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ‘‘อานนฺท, อิมสฺส ภิกฺขุสฺส เสนาสนํ ชานาหี’’ติฯ เถโร สตฺถุ อธิปฺปายํ ญตฺวา อโนฺตคนฺธกุฏิยํเยว ภูมตฺถรณํ อุสฺสาเรโนฺต วิย อตฺถริฯ

อถ โข ภควา พหุเทวรตฺติํ อโชฺฌกาเส วีตินาเมตฺวา วิหารํ ปาวิสิ, อายสฺมาปิ โข โสโณ พหุเทวรตฺติํ อโชฺฌกาเส วีตินาเมตฺวา วิหารํ ปาวิสิฯ สตฺถา ปจฺฉิมยาเม สีหเสยฺยํ กเปฺปตฺวา ปจฺจูสสมเย วุฏฺฐาย นิสีทิตฺวา ‘‘เอตฺตเกน กาเลน โสณสฺส กายทรโถ ปฏิปฺปสฺสโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ ญตฺวา อายสฺมนฺตํ โสณํ อเชฺฌสิ – ‘‘ปฏิภาตุ ตํ ภิกฺขุ ธโมฺม ภาสิตุ’’นฺติฯ โสณเตฺถโร มธุรสฺสเรน เอกพฺยญฺชนมฺปิ อวินาเสโนฺต อฏฺฐกวคฺคิยานิ สุตฺตานิ (สุ. นิ. ๗๗๒ อาทโย) อภาสิฯ กถาปริโยสาเน ภควา สาธุการํ ทตฺวา ‘‘สุคฺคหิโต เต ภิกฺขุ ธโมฺม, มยา เทสิตกาเล จ

อชฺช จ เอกสทิสาว เทสนา, กิญฺจิ อูนํ วา อธิกํ วา นตฺถี''ติ ปสนฺนภาวํ ปกาเสสิฯ โสณตฺเถโรปิ ''อยํ โอกาโส''ติ สลฺลกฺเขตฺวา อุปชฺฌายสฺส วจเนน ทสพลํ วนฺทิตฺวา วินยธรปญฺจเมน คเณน อุปสมฺปทํ อาทึ กตฺวา สเพฺพ วเร ยาจิ, สตฺถา อทาสิฯ ปุน เถโร มาตุอุปาสิกาย วจเนน วนฺทิตฺวา ''อยํ, ภเนฺต, อุปาสิกาย ตุมฺหากํ วสนคนฺธกุฏิยํ ภูมตฺถรณตฺถํ กมฺพโล ปหิโต''ติ กมฺพลํ ทตฺวา อุฎฺฐายาสนา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปน เถรสฺส ปพฺพชฺชํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ สุเตฺต อาคตเมวฯ

อิติ เถโร สตฺถุ สนฺติกา อฎฺฐ วเร ลภิตฺวา อุปชฺฌายสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ ปุนทิวเส มาตุอุปาสิกาย นิเวสนทฺวารํ คนฺตฺวา ภิกฺขาย อฎฺฐาสิฯ อุปาสิกา ''ปุโตฺต กิร เม ทฺวาเร ฐิโต''ติ สุตฺวา เวเคน อาคนฺตฺวา อภิวาเทตฺวา หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา อโนฺตนิเวสเน นิสีทาเปตฺวา โภชนํ อทาสิฯ อถ นํ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน อาห – ''ทิโฎฺฐ เต, ตาต, ทสพโล''ติ? อาม อุปาสิเกติฯ วนฺทิโต เต มม วจเนนาติ? อาม วนฺทิโต, โสปิ จ เม กมฺพโล ตถาคตสฺส วสนฎฺฐาเน ภูมตฺถรณํ กตฺวา อตฺถโตติฯ กิํ, ตาต, ตยา กิร สตฺถุ ธมฺมกถา กถิตา, สตฺถารา จ เต สาธุกาโร ทิโนฺนติ? ตยา กถํ ญาตํ อุปาสิเกติ? ตาต, มยฺหํ เคเห อธิวตฺถา เทวตา ทสพเลน ตุยฺหํ สาธุการํ ทินฺนทิวเส ''สกลทสสหสฺสจกฺกวาเฬ เทวตา สาธุการํ อทํสู''ติ อาห – ตาต, ตยา กถิตธมฺมกถํ พุทฺธานํ กถิตนิยาเมเนว มยฺหมฺปิ กเถตุํ ปจฺจาสีสามีติฯ เถโร มาตุ กถํ สมฺปฎิจฺฉิฯ สา ตสฺส อธิวาสนํ วิทิตฺวา ทฺวาเร มณฺฑปํ กาเรตฺวา ทสพลสฺส กถิตนิยาเมเนว อตฺตโน ธมฺมกถํ กถาเปสีติ วตฺถุ เอตฺถ สมุฎฺฐิตํฯ สตฺถา อปรภาเค อริยคณมเชฺฌ นิสิโนฺน เถรํ กลฺยาณวากฺกรณานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

สีวลิเตฺถรวตฺถุ

๒๐๗. นวเม **ลาภีนํ ยทิทํ สีวลี**ติ ฐเปตฺวา ตถาคตํ ลาภีนํ ภิกฺขูนํ สีวลิเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ อตีเต ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล วุตฺตนเยเนว วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ลาภีนํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ''มยาปิ อนาคเต เอวรูเปน ภวิตุํ วฎฺฎตี''ติ ทสพลํ นิมเนฺตตฺวา ปุริมนเยเนว สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา ''ภควา อหมฺปิ อิมินา อธิการกเมฺมน อญฺญํ สมฺปตฺติํ น ปเตฺถมิ, อนาคเต ปน เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน อหมฺปิ ตุเมฺหหิ โส เอตทเคฺค ฐปิตภิกฺขุ วิย ลาภีนํ อโคฺค ภเวยฺย''นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา อนนฺตรายํ ทิสฺวา ''อยํ เต ปตฺถนา อนาคเต โคตมสฺส พุทฺธสฺส สาสเน สมิชฺฌิสฺสตี''ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ

โสปิ กุลปุโตฺต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต วิปสฺสีพุทฺธกาเล พนฺธุมตีนครโต อวิทูเร เอกสฺมิํ คาเม ปฎิสนฺธิํ คณฺหิฯ ตสฺมิํ สมเย พนฺธุมตีนครวาสิโน รญฺญา สทฺธิํ สากจฺฉิตฺวา สากจฺฉิตฺวา ทสพลสฺส ทานํ เทนฺติฯ เต เอกทิวสํ สเพฺพว เอกโต หุตฺวา ทานํ เทนฺตา ''กิํ นุ โข อมฺหากํ ทานมุเข นตฺถี''ติ มธุญฺจ คุฬทธิญฺจ น อทฺทสํสุฯ เต ''ยโต กุโตจิ อาหริสฺสามา''ติ ชนปทโต นครํ ปวิสนมเคฺค ปุริสํ ฐเปสุํฯ ตทา เอส กุลปุโตฺต อตฺตโน คามโต คุฬทธิวารกํ คเหตฺวา ''กิญฺจิเทว อาหริสฺสามี''ติ นครํ คจฺฉโนฺต มุขํ โธวิตฺวา ''โธตหตฺถปาโท ปวิสิสฺสามี''ติ ผาสุกฎฺฐานํ โอโลเกโนฺต นงฺคลสีสมตฺตํ นิมฺมกฺขิกํ ทณฺฑกมธุํ ทิสฺวา ''ปุเญฺญน เม อิทํ อุปฺปนฺน''นฺติ คเหตฺวา นครํ ปวิสติฯ นาคเรหิ ฐปิตปุริโส ตํ ทิสฺวา, ''โภ ปุริส, กสฺสิมํ อาหรสี''ติ ปุจฺฉิฯ น กสฺสจิ สามิ, วิกฺกิณิตุํ ปน เม อิทํ อานีตนฺติฯ เตน หิ, โภ ปุริส, อิมํ กหาปณํ คเหตฺวา เอตํ มธุญฺจ คุฬทธิญฺจ เทหีติฯ

โส จินฺเตสิ – ‘‘อิทํ น พหุมูลํ, อยญฺจ เอกปฺปหาเรเนว พหุํ เทติ, วีมํสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ฯ ตโต นํ ‘‘นาหํ เอกกหาปเณน เทมี’’ติ อาหฯ ยทิ เอวํ, เทฺว คเหตฺวา เทหีติฯ ทฺวีหิปิ น เทมีติฯ เอเตนุปาเยน วฑฺฒนฺตํ วฑฺฒนฺตํ สหสฺสํ ปาปุณิฯ โส จินฺเตสิ – ‘‘อติอญฺฉิตุํ น วฏฺฏติ, โหตุ ตาว, อิมสฺส กตฺตพฺพกิจฺจํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ อาห – ‘‘อิทํ น พหุอคฺฆนกํ, ตฺวญฺจ พหุํ เทสิ, เกน กมฺเมน อิทํ คณฺหาสี’’ติ? อิธ, โภ, นครวาสิโน รญฺญา สทฺธึ ปฏิวิรุชฺฌิตฺวา วิปสฺสีทสพลสฺส ทานํ เทนฺตา อิทํ ทฺวยํ ทานมุเข อปสฺสนฺตา ปริเยสนฺติฯ สเจ อิทํ ทฺวยํ น ลภิสฺสนฺติ, นาครานํ ปราชโย ภวิสฺสติฯ ตสฺมา สหสฺสํ ทตฺวา คณฺหามีติฯ กึ ปเนตํ นาครานเมว วฏฺฏติ, น อเญฺญสํ ทาตุํ วฏฺฏตีติ? ยสฺส กสฺสจิ ทาตุํ อวาริตเมตนฺติฯ อตฺถิ ปน เต โกจิ นาครานํ ทาเน เอกทิวสํ สหสฺสํ ทาตาติ? นตฺถิ สมฺมาติฯ อิเมสํ ปน ทฺวินฺนํ สหสฺสคฺฆนกภาวํ ชานาสีติ? อาม ชานามีติฯ เตน หิ คจฺฉ, นาครานํ อาจิกฺข – ‘‘เอโก ปุริโส อิมานิ เทฺว มูเลน น เทติ, สหเตฺถเนว ทาตุกาโม, ตุเมฺห อิเมสํ ทฺวินฺนํ การณา นิรุสฺสุกฺกา โหถา’’ติฯ ตฺวํ ปน เม อิมสฺมึ ทานมุเข เชฏฺฐกภาวสฺส กายสกฺขี โหหีติฯ

โส คามวาสี ปริพฺพยตฺถํ คหิตมาสเกน ปญฺจกฏุกํ คเหตฺวา จุณฺณํ กตฺวา ทธิโต กญฺชิยํ วาเหตฺวา ตตฺถ มธุปฏลํ ปีเฬตฺวา ปญฺจกฏุกจุเณฺณน โยเชตฺวา เอกสฺมึ ปทุมินิปเตฺต ปกฺขิปิตฺวา ตํ สํวิทหิตฺวา อาทาย ทสพลสฺส อวิทูเร ฐาเน นิสีทิฯ มหาชเนน อาหริยมานสฺส สกฺการสฺส อนฺตเร อตฺตโน ปตฺตวารํ โอโลกยมาโน โอกาสํ ญตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภควา อยํ มยฺหํ ทุคฺคตปณฺณาการโร, อิมํ เม อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ คณฺหถา’’ติฯ สตฺถา ตสฺส อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ จตุมหาราชทตฺติเยน เสลมเยน ปเตฺตน ตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ยถา อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสสฺส ทิยฺยมานํ น ขียติ, เอวํ อธิฏฺฐาสิฯ โสปิ กุลปุโตฺต นิฏฺฐิตภตฺตกิจฺจํ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต อาห – ‘‘ทิโฏฺฐ เม ภควา อชฺช พนฺธุมตีนครวาสิเกหิ ตุมฺหากํ สกฺกาโร อาหริยมาโน, อหมฺปิ อิมสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตภเว ลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต ภเวยฺย’’นฺติฯ สตฺถา ‘‘เอวํ โหตุ กุลปุตฺตา’’ติ วตฺวา ตสฺส จ นครวาสีนญฺจ ภตฺตานุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

โสปิ กุลปุโตฺต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สุปฺปวาสาย ราชธีตาย กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ปฏิสนฺธิคฺคหณโต ปฏฺฐาย สายํ ปาตญฺจ ปณฺณาการสตานิ ปาปุณนฺติ, สุปฺปวาสา สมฺปตฺตึ คจฺฉติฯ อถ นํ ปุญฺญวีมํสนตฺถํ หเตฺถน พีชปจฺฉึ ผุสาเปนฺติ, เอเกกพีชโต สลากสตมฺปิ สลากสหสฺสมฺปิ นิคจฺฉติฯ เอกกรีสเขตฺตโต ปณฺณาสมฺปิ สฏฺฐิปิ สกฏานิ อุปฺปชฺชนฺติฯ โกฏฺฐปูรณกาเลปิ โกฏฺฐทฺวารํ หเตฺถน ผุสาเปนฺติ, ราชธีตาย ปุเญฺญน คณฺหนฺตานํ คหิตคหิตฏฺฐานํ ปุน ปูรติฯ ปริปุณฺณภตฺตกุมฺภิโตปิ ‘‘ราชธีตาย ปุญฺญ’’นฺติ วตฺวา ยสฺส กสฺสจิ เทนฺตานํ ยาว น อุกฺกฑฺฒนฺติ, น ตาว ภตฺตํ ขียติฯ ทารเก กุจฺฉิคเตเยว สตฺต วสฺสานิ อติกฺกมึสุฯ

คเพฺภ ปน ปริปเกฺก สตฺตาหํ มหาทุกฺขํ อนุโภสิฯ สา สามิกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ปุเร มรณา ชีวมานาว ทานํ ทสฺสามี’’ติ สตฺถุ สนฺติกํ เปเสสิ – ‘‘คจฺฉ อิมํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจตฺวา สตฺถารํ นิมเนฺตหิ, ยญฺจ สตฺถา วเทติ, ตํ สาธุกํ อุปลเกฺขตฺวา อาคนฺตฺวา มยฺหํ กเถหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ตสฺสา สาสนํ ภควโต อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘สุขินี โหตุ สุปฺปวาสา โกลิยธีตา, สุขินี อโรคา อโรคํ ปุตฺตํ วิชายตู’’ติ อาหฯ ราชา ตํ สุตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา อโนฺตคามาภิมุโข ปายาสิฯ ตสฺส ปุเร อาคมนาเยว สุปฺปวาสาย กุจฺฉิโต ธมกรณา อุทกํ วิย คโพฺภ นิกฺขมิ, ปริวาเรตฺวา นิสินฺนชโน อสฺสุมุโขว หสิตุํ อารโทฺธฯ หฏฺฐตุโฏฺฐ มหาชโน รโญฺญ ปุตฺตสาสนํ อาโรเจตุํ อคมาสิฯ

ราชา เตสํ อิงฺคิตํ ทิสฺวาว ‘‘ทสพเลน กถิตกถา นิปฺผนฺนา มเญฺญ’’ติ จิเนฺตสิฯ โส อาคนฺตฺวา สตฺถุ สาสนํ ราชธีตาย อาโรเจสิฯ ราชธีตา ‘‘ตยา นิมนฺติตํ ชีวิตภตฺตเมว มงฺคลภตฺตํ ภวิสฺสติ, คจฺฉ สตฺถาหํ ทสพลํ นิมเนฺตหี’’ติฯ ราชา ตถา อกาสิฯ สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ปวตฺตยิํสุฯ ทารโก สเพฺพสํ ญาตีนํ สนฺตตฺตจิตฺตํ นิพฺพาเปโนฺต ชาโตติ **สีวลิทารโก**เตฺววสฺส นามํ อกํสุฯ โส สตฺต วสฺสานิ คเพฺภ วสิตตฺตา ชาตกาลโต ปฎฺฐาย สพฺพกมฺมกฺขโม อโหสิฯ ธมฺมเสนาปติ สาริปุโตฺต สตฺตเม ทิวเส เตน สทฺธิํ กถาสลฺลาปํ อกาสิฯ สตฺถาปิ ธมฺมปเท คาถํ อภาสิ –

‘‘โยมํ ปลิปถํ ทุคฺคํ, สํสารํ โมหมจฺจคา;
ติโณฺณ ปารงฺคโต ฌายี, อเนโช อกถํกถี;
อนุปาทาย นิพฺพุโต, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๔๑๔);

อถ นํ เถโร เอวมาห – ‘‘กิํ ปน ตยา เอวรูปํ ทุกฺขราสิํ อนุภวิตฺวา ปพฺพชิตุํ น วฎฺฎตี’’ติ? ลภมาโน ปพฺพเชยฺยํ, ภเนฺตติฯ สุปฺปวาสา ตํ ทารกํ เถเรน สทฺธิํ กเถนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข เม ปุโตฺต ธมฺมเสนาปตินา สทฺธิํ กเถตี’’ติ เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ – ‘‘มยฺหํ ปุโตฺต ตุเมฺหหิ สทฺธิํ กิํ กเถติ, ภเนฺต’’ติ? อตฺตนา อนุภูตํ คพฺภวาสทุกฺขํ กเถตฺวา ตุเมฺหหิ อนุญฺญาโต ปพฺพชิสฺสามีติ วทตีติฯ สาธุ, ภเนฺต, ปพฺพาเชถ นนฺติฯ เถโร ตํ วิหารํ เนตฺวา ตจปญฺจกกมฺมฎฺฐานํ ทตฺวา ปพฺพาเชโนฺต, ‘‘สีวลิ, น ตุยฺหํ อเญฺญน โอวาเทน กมฺมํ อตฺถิ, ตยา สตฺต วสฺสานิ อนุภูตทุกฺขเมว ปจฺจเวกฺขาหี’’ติฯ ภเนฺต, ปพฺพาชนเมว ตุมฺหากํ ภาโร, ยํ ปน มยา กาตุํ สกฺกา, ตมหํ ชานิสฺสามีติฯ โส ปฐมเกสวฎฺฎิยา โอหาริตกฺขเณเยว โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาสิ, ทุติยาย โอหาริตกฺขเณ สกทาคามิผเล, ตติยาย อนาคามิผเลฯ สเพฺพสํเยว ปน เกสานํ โอโรปนญฺจ อรหตฺตสจฺฉิกิริยา จ อปจฺฉา อปุริมา อโหสิฯ ตสฺส ปพฺพชิตทิวสโต ปฎฺฐาย ภิกฺขุสงฺฆสฺส จตฺตาโร ปจฺจยา ยทิจฺฉกํ อุปฺปชฺชนฺติฯ เอวํ เอตฺถ วตฺถุ สมุฎฺฐิตํฯ

อปรภาเค สตฺถา สาวตฺถิํ อคมาสิฯ เถโร สตฺถารํ อภิวาเทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ ปุญฺญํ วีมํสิสฺสามิ, ปญฺจ เม ภิกฺขุสตานิ เทถา’’ติ อาห ฯ คณฺห, สีวลีติฯ โส ปญฺจสเต ภิกฺขู คเหตฺวา หิมวนฺตาภิมุขํ คจฺฉโนฺต อฎวิมคฺคํ คจฺฉติฯ ตสฺส ปฐมํ ทิฎฺฐา นิโคฺรเธ อธิวตฺถา เทวตา สตฺต ทิวสานิ ทานํ อทาสิฯ อิติ โส –

‘‘นิโคฺรธํ ปฐมํ ปสฺสิ, ทุติยํ ปณฺฑวปพฺพตํ;
ตติยํ อจิรวติยํ, จตุตฺถํ วรสาครํฯ

‘‘ปญฺจมํ หิมวนฺตํ โส, ฉฎฺฐํ ฉทฺทนฺตุปาคมิ;
สตฺตมํ คนฺธมาทนํ, อฎฺฐมํ อถ เรวต’’นฺติฯ

สพฺพฎฺฐาเนสุ สตฺต สตฺต ทิวสาเนว ทานํ อทํสุฯ คนฺธมาทนปพฺพเต ปน นาคทตฺตเทวราชา นาม สตฺตทิวเสสุ เอกทิวสํ ขีรปิณฺฑปาตํ อทาสิ, เอกทิวสํ สปฺปิปิณฺฑปาตํ อทาสิฯ ภิกฺขุสโงฺฆ อาห – ‘‘อาวุโส, อิมสฺส เทวรโญฺญ เนว เธนุโย ทุยฺหมานา ปญฺญายนฺติ, น ทธินิมฺมถนํ, กุโต เต, เทวราช, อิมํ อุปฺปชฺชตี’’ติ? ‘‘ภเนฺต, กสฺสปทสพลสฺส กาเล ขีรสลากภตฺตทานเสฺสตํ ผล’’นฺติ เทวราชา อาหฯ อปรภาเค สตฺถา ขทิรวนิยเรวตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ อฎฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา เถรํ อตฺตโน สาสเน ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

วกฺกลิเตฺถรวตฺถุ

๒๐๘. ทสเม **สทฺธาธิมุตฺตาน**นฺติ สทฺธาย อธิมุตฺตานํ, พลวสทฺธานํ ภิกฺขูนํ วกฺกลิเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อเญฺญสํ หิ สทฺธา วเฑฺฒตพฺพา โหติ, เถรสฺส ปน หาเปตพฺพา ชาตาฯ ตสฺมา โส สทฺธาธิมุตฺตานํ อโคฺคติ วุโตฺตฯ **วกฺกลี**ติ ปนสฺส นามํฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ อตีเต ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล วุตฺตนเยเนว วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต ฐิโต ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ สทฺธาธิมุตฺตานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยาปิ อนาคเต เอวรูเปน ภวิตุํ วฎฺฎตี’’ติ วุตฺตนเยเนว สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา ทสพลํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหมฺปิ อิมินา อธิการกเมฺมน ตุเมฺหหิ สทฺธาธิมุตฺตานํ เอตทเคฺค ฐปิตภิกฺขุ วิย อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน สทฺธาธิมุตฺตานํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา ตสฺส อนนฺตรายํ ทิสฺวา พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ

โสปิ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อมฺหากํ สตฺถุกาเล สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล ปฎิสนฺธิํ คณฺหิ, วกฺกลีติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วุฑฺฒิปฺปโตฺต ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา ทสพลํ ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ สาวตฺถิยํ จรนฺตํ ทิสฺวา สตฺถุ สรีรสมฺปตฺติํ โอโลเกโนฺต สรีรสมฺปตฺติทสฺสเนน อติโตฺต ทสพเลน สทฺธิํเยว วิจรติฯ วิหารํ คจฺฉเนฺตน สทฺธิํ วิหารํ คนฺตฺวา สรีรนิปฺผตฺติํ โอโลเกนฺตฺตว ติฎฺฐติฯ ธมฺมสภายํ นิสีทิตฺวา ธมฺมํ กเถนฺตสฺส สมฺมุขฎฺฐาเน ฐิโต ธมฺมํ สุณาติฯ โส สทฺธํ ปฎิลภิตฺวา ‘‘อคารมเชฺฌ วสโนฺต นิพทฺธํ ทสพลสฺส ทสฺสนํ น ลภิสฺสามี’’ติ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิฯ

ตโต ปฎฺฐาย ฐเปตฺวา อาหารกรณเวลํ อวเสสกาเล ยตฺถ ฐิเตน สกฺกา ทสพลํ ปสฺสิตุํ, ตตฺถ ฐิโต โยนิโสมนสิการํ ปหาย ทสพลํ โอโลเกนฺตฺตว วิหรติฯ สตฺถา ตสฺส ญาณปริปากํ อาคเมโนฺต ทีฆมฺปิ อทฺธานํ ตสฺมิํ รูปทสฺสนวเสเนว วิจรเนฺต กิญฺจิ อวตฺวา ‘‘อิทานิสฺส ญาณํ ปริปากคตํ, สกฺกา เอตํ โพเธตุ’’นฺติ ญตฺวา เอวมาห – ‘‘กิํ เต, วกฺกลิ, อิมินา ปูติกาเยน ทิเฎฺฐน, โย โข, วกฺกลิ, ธมฺมํ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสติฯ โย มํ ปสฺสติ, โส ธมฺมํ ปสฺสติฯ ธมฺมญฺหิ, วกฺกลิ , ปสฺสโนฺต มํ ปสฺสติ, มํ ปสฺสโนฺต ธมฺมํ ปสฺสตี’’ติฯ

สตฺถริ เอวํ โอวทเนฺตปิ เถโร ทสพลสฺส ทสฺสนํ ปหาย เนว อญฺญตฺถ คนฺตุํ สโกฺกติฯ ตโต สตฺถา ‘‘นายํ ภิกฺขุ สํเวคํ อลภิตฺวา พุชฺฌิสฺสตี’’ติ อุปกฎฺฐาย วสฺสูปนายิกาย ราชคหํ คนฺตฺวา วสฺสูปนายิกทิวเส ‘‘อเปหิ, วกฺกลี’’ติ เถรํ ปณาเมติฯ พุทฺธา จ นาม อาเทยฺยวจนา โหนฺติ, ตสฺมา เถโร สตฺถารํ ปฎิปฺผริตฺวา ฐาตุํ อสโกฺกโนฺต เตมาสํ ทสพลสฺส สมฺมุเข อาคนฺตุํ อวิสหโนฺต ‘‘กิํ ทานิ สกฺกา กาตุํ, ตถาคเตนมฺหิ ปณามิโต, สมฺมุขีภาวํ น ลภามิ, กิํ มยฺหํ ชีวิเตนา’’ติ คิชฺฌกูฎปพฺพเต ปปาตฎฺฐานํ อภิรุหิฯ สตฺถา ตสฺส กิลมนภาวํ ญตฺวา ‘‘อยํ ภิกฺขุ มม สนฺติกา อสฺสาสํ อลภโนฺต มคฺคผลานํ อุปนิสฺสยํ นาเสยฺยา’’ติ อตฺตานํ ทเสฺสตุํ โอภาสํ วิสฺสเชฺชสิฯ อถสฺส สตฺถุ ทิฎฺฐกาลโต ปฎฺฐาย เอว มหนฺตํ โสกสลฺลํ ปหีนํฯ สตฺถา สุกฺขตฬาเก โอฆํ อาหรโนฺต วิย วกฺกลิเตฺถรสฺส พลวปีติโสมนสฺสํ อุปฺปาเทตุํ ธมฺมปเท อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ปาโมชฺชพหุโล ภิกฺขุ, ปสโนฺน พุทฺธสาสเน;
> อธิคเจฺฉ ปทํ สนฺตํ, สงฺขารูปสมํ สุข’’นฺติฯ (ธ. ป. ๓๘๑);

วกฺกลิเตฺถรสฺส จ ‘‘เอหิ, วกฺกลี’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิฯ เถโร ‘‘ทสพโล เม ทิโฎฺฐ, เอหีติ อวฺหายนมฺปิ ลทฺธ’’นฺติ พลวปีติํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘กุโต คจฺฉามี’’ติ อตฺตโน คมนภาวํ อชานิตฺวาว ทสพลสฺส สมฺมุเข อากาเส ปกฺขนฺทิตฺวา ปฐมปาเทน ปพฺพเต ฐิโตเยว สตฺถารา วุตฺตคาถํ อาวเชฺชโนฺต อากาเสเยว ปีติํ วิกฺขเมฺภตฺวา สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา ตถาคตํ วนฺทมา

โนว โอตริฯ อปรภาเค สตฺถา อริยคณมชฺเฌ นิสิโนฺน เถรํ สทฺธาธิมุตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ทุติยวคฺควณฺณนาฯ

๑๔. เอตทคฺควโคฺค

(๑๔) ๓. ตติยเอตทคฺควโคฺค

๒๐๙. ตติยวคฺคสฺส ปฐเม **สิกฺขากามาน**นฺติ ติโสฺส สิกฺขา กามยมานานํ สมฺปิยายิตฺวา สิกฺขนฺตานนฺติ อโตฺถฯ **ราหุโล**ติ อตฺตโน ปุตฺตํ ราหุลเตฺถรํ ทเสฺสติฯ เถโร กิร ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย ปาโตว อุฏฺฐหโนฺต หตฺถปูรํ วาลิกํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘อโห วตาหํ อชฺช ทสพลสฺส เจว อาจริยุปชฺฌายานญฺจ สนฺติกา เอตฺตกํ โอวาทเญฺจว อนุสาสนิญฺจ ลเภยฺย’’นฺติ ปเตฺถติฯ ตสฺมา สิกฺขากามานํ อโคฺค นาม ชาโตติฯ

๒๑๐. ทุติเย **สทฺธาปพฺพชิตาน**นฺติ สทฺธาย ปพฺพชิตานํฯ **รฏฺฐปาโล**ติ รฏฺฐํ ปาเลตุํ สมโตฺถ, ภินฺนํ วา รฏฺฐํ สนฺธาเรตุํ สมเตฺถ กุเล ชาโตติปิ รฏฺฐปาโลติ สงฺขํ คโตฯ โส หิ สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ จุทฺทสภตฺตเจฺฉเท กตฺวา มาตาปิตโร ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา ปพฺพชิโตฯ ตสฺมา สทฺธาปพฺพชิตานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ราหุล-รฏฺฐปาลเตฺถรวตฺถุ

อิเมสํ ปน อุภินฺนมฺปิ เถรานํ ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – เอเต กิร เทฺวปิ อตีเต ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร คหปติมหาสาลกุเล นิพฺพตฺตึสุฯ เตสํ ทหรกาเล นามํ วา โคตฺตํ วา น กถิยติฯ วยปฺปตฺตา ปน ฆราวาเส ปติฏฺฐาย อตฺตโน อตฺตโน ปิตุ อจฺจเยน อุโภปิ อตฺตโน อตฺตโน รตนโกฏฺฐาคารกมฺมิเก ปโกฺกสาเปตฺวา อปริมาณํ ธนํ ทิสฺวา – ‘‘อิมํ เอตฺตกํ ธนราสึ อยฺยกปยฺยกาทโย อตฺตนา สทฺธึ คเหตฺวา คนฺตุํ นาสกฺขึสุ, อเมฺหหิ ทานิ เยน เกนจิ อุปาเยน อิมํ ธนํ คเหตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ เต อุโภปิ ชนา จตูสุ ฐาเนสุ กปณทฺธิกาทีนํ มหาทานํ ทาตุํ อารทฺธาฯ เอโก อตฺตโน ทานเคฺค อาคตาคตชนํ ปุจฺฉิตฺวา ยาคุขชฺชกาทีสุ ยสฺส ยํ ปฏิภาติ, ตสฺส ตํ อทาสิ, ตสฺส เตเนว การเณน อาคตปาโกติ นามํ ชาตํฯ อิตโร อปุจฺฉิตฺวาว คหิตคหิตภาชนํ ปูเรตฺวา ปูเรตฺวา เทติ, ตสฺสปิ เตเนว การเณน อนคฺคปาโกติ นามํ ชาตํ, อปฺปมาณปาโกติ อโตฺถฯ

เต อุโภปิ เอกทิวสํ ปาโตว มุขโธวนตฺถํ พหิคามํ อคมํสุฯ ตสฺมึ สมเย หิมวนฺตโต เทฺว มหิทฺธิกา ตาปสา ภิกฺขาจารตฺถาย อากาเสน อาคนฺตฺวา เตสํ สหายกานํ อวิทูเร โอตริตฺวา ‘‘มา โน เอเต ปสฺสึสู’’ติ เอกปเสฺส อฏฺฐํสุฯ เต อุโภปิ ชนา เตสํ ลาพุภาชนาทิปริกฺขารํ สํวิธาย อโนฺตคามํ สนฺธาย ภิกฺขาย คตานํ สนฺติกํ อาคมฺม วนฺทึสุฯ อถ เน ตาปสา ‘‘กาย เวลาย อาคตตฺถ มหาปุญฺญา’’ติ อาหํสุฯ เต ‘‘อธุนาว, ภเนฺต’’ติ วตฺวา เตสํ หตฺถโต ลาพุภาชนํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน เคหํ เนตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน นิพทฺธํ ภิกฺขาคหณตฺถํ ปฏิญฺญํ คณฺหึสุฯ

เตสุ เอโก ตาปโส สปริฬาหกายธาตุโก โหติฯ โส อตฺตโน อานุภาเวน มหาสมุทฺทอุทกํ เทฺวธา กตฺวา ปถวินฺธรนาคราชสฺส ภวนํ คนฺตฺวา ทิวาวิหารํ นิสีทติฯ โส อุตุสปฺปายํ คเหตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากสฺส เคเห ภตฺตานุโมทนํ กโรโนฺต ‘‘ปถวินฺธรนาคภวนํ

วิย โหตู’’ติ วทติฯ อถ นํ เอกทิวสํ อุปฏฺฐาโก ปุจฺฉิ – ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺห อนุโมทนํ กโรนฺตา ‘ป ถวินฺธรนาคภวนํ วิย โหตู’ติ วทถ, มยมสฺส อตฺถํ น ชานาม, กึ วุตฺตํ โหติ อิทํ, ภนฺเต’’ติ? อาม, กุฏุมฺพิย อหํ ‘‘ตุมฺหากํ สมฺปตฺติ ปถวินฺธรนาคราชสมฺปตฺติสทิสา โหตู’’ติ วทามีติฯ กุฏุมฺพิโก ตโต ปฏฺฐาย ปถวินฺธรนาคราชภวเน จิตฺตํ ฐเปสิฯ

อิตโร ตาปโส ตาวตึสภวนํ คนฺตฺวา สุเณฺณ เสริสกวิมาเน ทิวาวิหารํ กโรติฯ โส อาคจฺฉ โนฺต คจฺฉโนฺต จ สกฺกสฺส เทวราชสฺส สมฺปตฺตึ ทิสฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากสฺส อนุโมทนํ กโร โนฺต ‘‘สกฺกวิมานํ วิย โหตู’’ติ วทติฯ อถ นํ โสปิ กุฏุมฺพิโย อิตโร สหายโก ตํ ตาปสํ วิย ปุจฺฉิฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา สกฺกภวเน จิตฺตํ ฐเปสิฯ เต อุโภปิ ปตฺถิตฏฺฐาเนสฺเยว นิพฺพตฺตาฯ

ปถวินฺธรภวเน นิพฺพโตฺต ปถวินฺธรนาคราชา นาม ชาโตฯ โส นิพฺพตฺตกฺขเณ อตฺตโน อตฺตภาวํ ทิสฺวา ‘‘อมนาปสฺส วต เม ฐานสฺส กุลุปกตาปโส วณฺณํ กเถสิ, อุเรน ปริสกฺกิตฺวา วิ จรณฏฺฐานเมตํ, นูน โส อญฺญํ ฐานํ น ชานาตี’’ติ วิปฺปฏิสารี อโหสิฯ อถสฺส ตํขเณเยว อ ลงฺกตปฏิยตฺตานิ นาคนาฏกานิ สพฺพทิสาสุ ตูริยานิ ปคฺคณฺหึสุฯ โส ตสฺมิํเยว ขเณ ตํ อตฺต ภาวํ วิชหิตฺวา มาณวกวณฺณี อโหสิฯ อนฺวทฺธมาสญฺจ จตฺตาโร มหาราชาโน สกฺกสฺส อุปฏฺ ฐานํ คจฺฉนฺติฯ ตสฺมา โสปิ วิรูปเกฺขน นาคระญฺญา สทฺธิํ สกฺกสฺส อุปฏฺฐานํ คโตฯ สโกฺก ตํ ทูร โตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา สญฺชานิฯ อถ นํ สมีเป อาคนฺตฺวา ฐิตกาเล ‘‘กหํ นิพฺพโตฺตสิ สมฺ มา’’ติ ปุจฺฉิฯ มา กเถสิ, มหาราช, อุเรน ปริสกฺกนฏฺฐาเน นิพฺพโตฺตมฺหิ, ตุเมฺห ปน กลฺยาณ มิตฺตํ ลภิตฺถาติฯ สมฺม, ตฺวํ ‘‘อฏฺฐาเน นิพฺพโตฺตมฺหี’’ติ มา วิตกฺกยิ , ปทุมุตฺตรทสพโล โลเก นิพฺพโตฺต, ตสฺส อธิการกมฺมํ กตฺวา อิมํเยว ฐานํ ปเตฺถหิ, อุโภ สุขํ วสิสฺสามาติฯ โส ‘‘เอวํ, เทว, กริสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ปทุมุตฺตรทสพลํ นิมเนฺตตฺวา อตฺตโน นาคภวเน นาคปริสาย สทฺธิํ สพฺพรตฺตึ สกฺการสมฺมานํ สเชฺชสิฯ

สตฺถา ปุนทิวเส อุฏฺฐิเต อรุเณ อตฺตโน อุปฏฺฐากํ สุมนเตฺถรํ อามเนฺตสิ – ‘‘สุมน, อชฺช ต ถาคโต ทูรํ ภิกฺขาจารํ คมิสฺสติ, มา ปุถุชฺชนภิกฺขู อาคจฺฉนฺตุ, เตปิฏกา ปฏิสมฺภิทาปฺปตฺตา ฉฬภิญฺญาว อาคจฺฉนฺตู’’ติฯ เถโร สตฺถุ วจนํ สุตฺวา สเพฺพสํ อาโรเจสิฯ สตฺถารา สทฺธิํ สต สหสฺสา ภิกฺขู อากาสํ ปกฺขนฺทึสุฯ ปถวินฺธโร นาคปริสาย สทฺธิํ ทสพลสฺส ปจฺจุคฺคมนํ อาค โต สตฺถารํ ปริวาเรตฺวา สมุทฺทมตฺถเก มณิวณฺณา อูมิโย มทฺทมานํ ภิกฺขุสงฺฆํ โอโลเกตฺวา อาทิโต สตฺถารํ, ปริโยสาเน สงฺฆนวกํ ตถาคตสฺส ปุตฺตํ อุปเรวตสามเณรํ นาม โอโลเกโนฺต ‘‘อนจฺฉริโย เสสสาวกานํ เอวรูโป อิทฺธานุภาโว, อิมสฺส ปน ตรุณพาลทารกสฺส เอวรูโป อิทฺธานุภาโว อติวิย อจฺฉริโย’’ติ ปีติปาโมชฺชํ อุปฺปาเทสิฯ

อถสฺส ภวเน ทสพเล นิสิเนฺน เสสภิกฺขูสุ โกฏิโต ปฏฺฐาย นิสีทเนฺตสุ สตฺถุ สมฺมุข ฏฺฐาเนเยว อุปเรวตสามเณรสฺส อาสนํ ปาปุณิฯ นาคราชา ยาคุํ เทโนฺตปิ ขชฺชกํ เทโนฺตปิ สกึ ทสพลํ โอโลเกติ, สกึ อุปเรวตสามเณรํฯ ตสฺส กิร สรีเร สตฺถุ สรีเร วิย ทฺวตฺติํส มหาปุริ สลกฺขณานิ ปญฺญายนฺติฯ ตโต นาคราชา ‘‘อยํ สามเณโร พุทฺธานํ สทิโส ปญฺญายติ, กึ นุ โข โหตี’’ติ อวิทูเร นิสินฺนํ อญฺญตรํ ภิกฺขุํ ปุจฺฉิ – ‘‘อยํ, ภเนฺต, สามเณโร ทสพลสฺส กึ โหตี’’ติ? ปุโตฺต, มหาราชาติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘มหา วตายํ ภิกฺขุ, เอวรูปสฺส โสภคฺคปฺปตฺตสฺส ตถาคตสฺส ปุตฺตภาวํ ลภิฯ สรีรมฺปิสฺส เอกเทเสน พุทฺธานํ สรีรสทิสํ ปญฺญายติ, มยาปิ อนาค เต เอวรูเปน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหํ อิมสฺส อธิการกมฺมสฺสานุ ภาเวน อยํ อุปเรวโต วิย อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส ปุโตฺต ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา อนนฺตรายํ ทิสฺวา ‘‘อนาคเต โคตมพุทฺธสฺส ปุโตฺต ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ

ปถวินฺธโรปิ ปุน อทฺธมาเส สมฺปเตฺต วิรูปเกฺขน สทฺธึ สกฺกสฺส อุปฏฺฐานํ คโตฯ อถ นํ สมีเป ฐิตํ สโกฺก ปุจฺฉิ – ‘‘ปตฺถิโต เต, สมฺม, อยํ เทวโลโก’’ติ? น ปตฺถิโต มหาราชาติฯ กึ โทสํ อทฺทสาติ? โทโส นตฺถิ, มหาราช, อหํ ปน ทสพลสฺส ปุตฺตํ อุปเรวตสามเณรํ ปสฺสึฯ ตสฺส เม ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย อญฺญตฺถ จิตฺตํ น นมิ, สฺวาหํ ‘‘อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส เอวรูโป ปุโตฺต ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสึฯ ตฺวมฺปิ, มหาราช, เอกํ ปตฺถนํ กโรหิ, เต มยํ นิพฺพตฺตฏฺฐาเน น วินา ภวิสฺสามาติฯ สโกฺก ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกํ มหานุภาวํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ‘‘กตรกุลา นุ โข นิกฺขมิตฺวา อยํ กุลปุโตฺต ปพฺพชิโต’’ติ อาวเชฺชโนฺต ‘‘อยํ ภินฺนํ รฏฺฐํ สนฺธาเรตุํ สมตฺถสฺส กุลสฺส ปุโตฺต หุตฺวา จุทฺทส ภตฺตเจฺฉเท กตฺวา มาตาปิตโร ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา ปพฺพชิโต’’ติ อญฺญาสิฯ ญตฺวา จ ปน อชานโนฺต วิย ทสพลํ ปุจฺฉิตฺวา สตฺตาหํ มหาสกฺการํ กตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อหํ อิมสฺส กลฺยาณกมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน ตุมฺหากํ สาสเน อยํ กุลปุโตฺต วิย อนาคเต เอกสฺส พุทฺธสฺส สาสเน สทฺธาปพฺพชิตานํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา อนนฺตรายํ ทิสฺวา ‘‘ตฺวํ, มหาราช, อนาคเต โคตมสฺส พุทฺธสฺส สาสเน สทฺธาปพฺพชิตานํ อโคฺค ภวิสฺสสี’’ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ สโกฺกปิ อตฺตโน เทวปุรเมว คโตฯ

เต อุโภปิ นิพฺพตฺตฏฺฐานโต จวิตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตา อเนกสหสฺสกเปฺป อติกฺกมึสุฯ อิโต ปน ทฺวานวุติกปฺปมตฺถเก ผุโสฺส นาม พุโทฺธ โลเก อุทปาทิฯ ตสฺส ปิตา มหิโนฺท นาม ราชา อโหสิ, เวมาติกา ตโย กนิฏฺฐภาตโรฯ ราชา ทิวเส ทิวเส ‘‘มยฺหํเยว พุโทฺธ มยฺหํ ธโมฺม มยฺหํ สโงฺฆ’’ติ มมายโนฺต สยเมว ทสพลํ นิพทฺธํ โภชนํ โภเชติฯ

อถสฺส เอกทิวสํ ปจฺจโนฺต กุปิโตฯ โส ปุเตฺต อามเนฺตสิ – ‘‘ตาตา, ปจฺจโนฺต กุปิโต , ตุเมฺหหิ วา มยา วา คนฺตพฺพํฯ ยทิ อหํ คจฺฉามิ, ตุเมฺหหิ อิมินา นิยาเมน ทสพโล ปริจริตโพฺพ’’ติฯ เต ตโยปิ เอกปฺปหาเรเนว อาหํสุ – ‘‘ตาต, ตุมฺหากํ คมนกิจฺจํ นตฺถิ, มยํ โจเร วิธมิสฺสามา’’ติ ปิตรํ วนฺทิตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา โจเร วิธมิตฺวา วิชิตสงฺคามา หุตฺวา นิวตฺตึสุฯ เต อนฺตรามเคฺค ปาทมูลิเกหิ สทฺธึ มนฺตยึสุ – ‘‘ตาตา, อมฺหากํ คตกฺขเณเยว ปิตา วรํ ทสฺสติ, กตรํ วรํ คณฺหามา’’ติ? อยฺยา, ตุมฺหากํ ปิตุ อจฺจเยน ทุลฺลภํ นาม นตฺถิ, ตุมฺหากํ ปน เชฏฺฐภาติกํ ผุสฺสพุทฺธํ ปฏิชคฺคนวรํ คณฺหถา’’ติ อาหํสุฯ เต ‘‘กลฺยาณํ ตุเมฺหหิ วุตฺต’’นฺติ สเพฺพปิ เอกจิตฺตา หุตฺวา คนฺตฺวา ปิตรํ อทฺทสํสุฯ ตทา ปิตา เตสํ ปสีทิตฺวา วรํ อทาสิฯ เต ‘‘เตมาสํ ตถาคตํ ปฏิชคฺคิสฺสามา’’ติ วรํ ยาจึสุฯ ราชา ‘‘อยํ ทาตุํ น สกฺกา, อญฺญํ วรํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ ตาต, อมฺหากํ อเญฺญน วเรน กิจฺจํ นตฺถิ, สเจ ตุเมฺห ทาตุกามา, เอตํเยว โน วรํ เทถาติฯ ราชา เตสุ ปุนปฺปุนํ กเถเนฺตสุ อตฺตนา ปฏิญฺญาตตฺตา ‘‘น สกฺกา น ทาตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อาห – ‘‘ตาตา, อหํ ตุมฺหากํ วรํ เทมิ, อปิจ โข ปน พุทฺธา นาม ทุราสทา โหนฺติ สีหา วิย เอกจรา, ทสพลํ ปฏิชคฺคนฺตา อปฺปมตฺตา ภเวยฺยาถา’’ติฯ

เต จินฺตยึสุ – ‘‘อเมฺหหิ ตถาคตํ ปฏิชคฺคเนฺตหิ อนุจฺฉวิกํ กตฺวา ปฏิชคฺคิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สเพฺพปิ เอกจิตฺตา หุตฺวา ทสสีลานิ สมาทาย นิรามคนฺธา หุตฺวา สตฺตุ ทานคฺคปริวหนเก ตโย ปุริเส ฐปยึสุฯ เตสุ เอโก ธนธญฺญุปฺปาทโก อโหสิ, เอโก มาปโก, เอโก ทานสํวิธายโกฯ เตสุ ธนธญฺญุปฺปาทโก ปจฺจุปฺปเนฺน พิมฺพิสาโร มหาราชา ชาโต, มาปโก วิสาโข อุปาสโก, ทานสํวิธายโก รฏฺฐปาลเตฺถโรติฯ โส ตตฺถ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวปุเร นิพฺพโตฺตฯ อยํ ปน ราหุลเตฺถโร นาม กสฺสปทสพลสฺส กาเล กิกิสฺส กาสิรโญฺญ เชฏฺฐปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ปถวินฺธรกุมาโรติสฺส นามํ อกํสุฯ ตสฺส สตฺต ภคินิโย อเหสุํฯ ตา ทสพลสฺส สตฺต ปริเวณานิ การยึสุฯ ปถวินฺธโร โอปรชฺชํ ลภิฯ โส ตา ภคินิโย อาห – ‘‘ตุเมฺหหิ การิตปริเวเณสุ มยฺหมฺปิ เอกํ เทถา’’ติฯ ภาติก, ตุเมฺห อุปราชฏฺฐาเน ฐิตา, ตุเมฺหหิ นาม อมฺหากํ ทาตพฺพํ, ตุเมฺห

อญฺญํ ปริเวณํ กโรถาติฯ โส ตาสํ วจนํ สุตฺวา ปญฺจ วิหารสตานิ กาเรสิฯ ปญฺจ ปริเวณสตานีติปิ วทนฺติฯ โส ตตฺถ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวปุเร นิพฺพตฺติฯ อิมสฺมึ ปน พุทฺธุปฺปาเท ปถวินฺธรกุมาโร อมฺหากํ โพธิสตฺตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, ตสฺส สหายโก กุรุรฏฺเฐ ถุลฺลโกฏฺฐิตนิคเม รฏฺฐปาลเสฏฺฐิเคเห นิพฺพตฺติฯ

อถ อมฺหากํ ทสพโล อภิสมฺโพธึ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจกฺโก อนุปุพฺเพน กปิลวตฺถุํ อาคนฺตฺวา ราหุลกุมารํ ปพฺพาเชสิฯ ตสฺส ปพฺพชฺชาวิธานํ ปาฬิยํ (มหาว. ๑๐๕) อาคตเมวฯ เอวํ ปพฺพชิตสฺส ปนสฺส สตฺถา อภิณฺหโอวาทวเสน ราหุโลวาทสุตฺตํ อภาสิฯ ราหุโลปิ ปาโตว วุฏฺฐาย หเตฺถน วาลุกํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘ทสพลสฺส เจว อาจริยุปชฺฌายานญฺจ สนฺติกา อชฺช เอตฺตกํ โอวาทํ ลเภยฺย’’นฺติ วทติฯ ภิกฺขุสงฺฆมเชฺฌ กถา อุทปาทิ ‘‘โอวาทกฺขโม วต ราหุลสามเณโร ปิตุ อนุจฺฉวิโก ปุโตฺต’’ติฯ สตฺถา ภิกฺขูนํ จิตฺตาจารํ ญตฺวา ‘‘มยิ คเต เอกา ธมฺมเทสนา จ วฑฺฒิสฺสติ, ราหุลสฺส จ คุโณ ปากโฏ ภวิสฺสตี’’ติ คนฺตฺวา ธมฺมสภายํ พุทฺธาสาเน นิสิโนฺน ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติฯ ราหุลสามเณรสฺส โอวาทกฺขมภาวํ กเถม ภควาติฯ สตฺถา อิมสฺมึ ฐาเน ฐตฺวา ราหุลสฺส คุณทีปนตฺถํ มิคชาตกํ อาหริตฺวา กเถสิ –

‘‘มิคํ ติปลฺลตฺถมเนกมายํ,
อฏฺฐกฺขุรํ อฑฺฒรตฺตา ปปายึ;
เอเกน โสเตน ฉมา’สฺสสโนฺต,
ฉหิ กลาหิติโภติ ภาคิเนโยฺย’’ติฯ (ชา. ๑.๑.๑๖);

อถสฺส สตฺตวสฺสิกสามเณรกาเล ‘‘มา เหว โข ราหุล ทหรภาเวน กีฬนฺตฺถายปิ สมฺปชานมุสา ภาเสยฺยา’’ติ อมฺพลฏฺฐิยราหุโลวาทํ (ม. นิ. ๒.๑๐๗ อาทโย) เทเสสิฯ อฏฺฐารสวสฺสิกสามเณรกาเล ตถาคตสฺส ปจฺฉโต ปิณฺฑาย ปวิสนฺตสฺส สตฺถุ เจว อตฺตโน จ รูปสมฺปตฺตึ ทิสฺวา เคหสิตํ วิตกฺกํ วิตเกฺกนฺตสฺส ‘‘ยํกิญฺจิ, ราหุล, รูป’’นฺติอาทินา นเยน มหาราหุโลวาทสุตฺตนฺตํ (ม. นิ. ๒.๑๑๓) กเถสิฯ สํยุตฺตเก (สํ. นิ. ๔.๑๒๑) ปน ราหุโลวาโทปิ องฺคุตฺตเร (อ. นิ. ๔.๑๗๗) ราหุโลวาโทปิ เถรสฺส วิปสฺสนาจาโรเยวฯ อถสฺส สตฺถา ญาณปริปากํ ญตฺวา อวสฺสิกภิกฺขุกาเล อนฺธวเน นิสิโนฺน จูฬราหุโลวาทํ (ม. นิ. ๓.๔๑๖ อาทโย) กเถสิฯ เทสนาปริโยสาเน ราหุลเตฺถโร โกฏิสตสหสฺสเทวตาหิ สทฺธึ อรหตฺตํ ปาปุณิ, โสตาปนฺนสกทาคามิอนาคามิเทวตานํ คณนา นตฺถิฯ อถ สตฺถา อปรภาเค อริยสงฺฆมเชฺฌ นิสิโนฺน เถรํ อิมสฺมึ สาสเน สิกฺขากามานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิฯ

สตฺถริ ปน กุรุรฏฺเฐ จาริกาย นิกฺขมิตฺวา ถุลฺลโกฏฺฐิตํ อนุปฺปเตฺต รฏฺฐปาโล กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ มาตาปิตโร อนุชานาเปตฺวา ทสพลํ อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถุ อาณตฺติยา อญฺญตรสฺส เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิฯ ตสฺส ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย เสฏฺฐิ คหปติ ภิกฺขู อตฺตโน นิเวสนทฺวาเรน คจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘กึ ตุมฺหากํ อิมสฺมึ เคเห กมฺมํ, เอโกว ปุตฺตโก อโหสิ, ตํ คณฺหิตฺวา คตตฺถ, อิทานิ กึ กริสฺสถา’’ติ อโกฺกสติ ปริภาสติฯ สตฺถา อทฺธมาสํ ถุลฺลโกฏฺฐิเต วสิตฺวา ปุน สาวตฺถิเมว อคมาสิฯ ตตฺถายสฺมา รฏฺฐปาโล โยนิโส มนสิกโรโนฺต กมฺมํ กตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ โส สตฺถารํ อนุชานาเปตฺวา มาตาปิตโร ทสฺสนตฺถํ ถุลฺลโกฏฺฐิตํ คนฺตฺวา ตตฺถ สปทานํ ปิณฺฑาย จรโนฺต ปิตุ นิเวสเน อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ลภิตฺวา ตํ อมตํ วิย ปริภุญฺชโนฺต ปิตรา นิมนฺติโต อธิวาเสตฺวา ทุติยทิวเส ปิตุ นิเวสเน ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา อลงฺกตปฏิยเตฺต อิตฺถิชเน อสุภสญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ฐิตโกว

ธมฺมํ เทเสตฺวา ชิยา มุตฺโต วิย นาราโจ อากาสํ อุปฺปติตฺวา โกรพฺยรโญฺญ มิคจีรํ คนฺตฺวา มงฺคลสิลาปเฏฺฏ นิสินฺโน ทสฺสนตฺถาย อาคตสฺส รโญฺญ จตุปาริชุญฺญปฏิมณฺฑิตํ ธมฺมํ (ม. นิ. ๒.๓๐๔) เทเสตฺวา อนุปุพฺเพน จาริกํ จรมาโน ปุน สตฺถุ สนฺติกํเยว อาคโตฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ อถ สตฺถา อปรภาเค อริยคณมชฺเฌ นิสินฺโน เถรํ อิมสฺมึ สาสเน สทฺธาปพฺพชิตานํ กุลปุตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

กุณฺฑธานเตฺถรวตฺถุ

๒๑๑. ตติเย **ปฐมํ สลากํ คณฺหนฺตาน**นฺติ สพฺพปฐมํ สลากคาหกานํ ภิกฺขูนํ กุณฺฑธานเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร เถโร มหาสุภทฺทาย นิมนฺติตทิวเส ตถาคเต อุคฺคนครํ คจฺฉเนฺต ‘‘อชฺช สตฺถา ทูรํ ภิกฺขาจารํ คมิสฺสติ, ปุถุชฺชนา สลากํ มา คณฺหนฺตุ, ปญฺจสตา ขีณาสวาว คณฺหนฺตู’’ติ วุเตฺต ปฐมเมว สีหนาทํ นทิตฺวา สลากํ คณฺหิฯ จูฬสุภทฺทาย นิมนฺติตทิวเส ตถาคเต สาเกตํ คจฺฉเนฺตปิ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ อนฺตเร ปฐมเมว สลากํ คณฺหิ, สุนาปรนฺตชนปทํ คจฺฉเนฺตปิฯ อิเมหิ การเณหิ เถโร ปฐมํ สลากํ คณฺหนฺตานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ **กุณฺฑธาโน**ติ ปนสฺส นามํฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพโตฺต วุตฺตนเยเนว วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ปฐมํ สลากํ คณฺหนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา พุทฺธานํ อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตฺวา สตฺถารา อนนฺตรายํ ทิสฺวา พฺยากโต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสรโนฺต กสฺสปพุทฺธกาเล ภูมฏฺฐกเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ทีฆายุกพุทฺธานญฺจ นาม น อนฺวฑฺฒมาสิโก อุโปสโถ โหติฯ วิปสฺสีทสพลสฺส หิ ฉพฺพสฺสนฺตเร ฉพฺพสฺสนฺตเร อุโปสโถ อโหสิ, กสฺสปทสพโล ปน ฉเฏฺฐ ฉเฏฺฐ มาเส ปาติโมกฺขํ โอสาเรสิฯ ตสฺส ปาติโมกฺขํ โอสารณกาเล ทิสาวาสิกา เทฺว สหายกา ภิกฺขู ‘‘อุโปสถํ กริสฺสามา’’ติ คจฺฉนฺติฯ อยํ ภุมฺมเทวตา จิเนฺตสิ – ‘‘อิเมสํ ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ เมตฺติ อติวิย ทฬฺหา, กึ นุ โข เภทเก สติ ภิเชฺชยฺย, น ภิเชฺชยฺยา’’ติ? เตสํ โอกาสํ โอโลกยมานา เตสํ อวิทูเรเนว คจฺฉติฯ

อเถโก เถโร เอกสฺส หเตฺถ ปตฺตจีวรํ ทตฺวา สรีรวฬญฺชนตฺถํ อุทกผาสุกฏฺฐานํ คนฺตฺวา โธตหตฺถปาโท หุตฺวา คุมฺพสภาคโต นิกฺขมติฯ ภุมฺมเทวตา ตสฺส เถรสฺส ปจฺฉโต ปจฺฉโต อุตฺตมรูปา อิตฺถี หุตฺวา เกเส วิธุนิตฺวา สํวิธาย พนฺธนฺตี วิย ปิฏฺฐิโต ปํสุํ ปุญฺฉมานา วิย สาฎกํ สํวิธาย นิวาสยมานา วิย จ หุตฺวา เถรสฺส ปทานุปทิกา หุตฺวา คุมฺพโต นิกฺขนฺตาฯ เอกมเนฺต ฐิโต สหายกเตฺถโร อิมํ การณํ ทิสฺวา โทมนสฺสชาโต ‘‘นโฏฺฐ ทานิ เม อิมินา ภิกฺขุนา สทฺธึ ทีฆรตฺตานุคโต สิเนโหฯ สจาหํ เอวํวิธภาวํ ชาเนยฺยํ, เอตฺตกํ อทฺธานํ อิมินา สทฺธึ วิสฺสาสํ น กเรยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อาคจฺฉนฺตเสฺสวสฺส ‘‘หนฺทาวุโส, ตุยฺหํ ปตฺตจีวรํ, ตาทิเสน ปาเปน สหาเยน สทฺธึ เอกมคฺคํ น คจฺฉามี’’ติ อาห ฯ ตํ กถํ สุตฺวา ตสฺส ลชฺชิภิกฺขุโน หทยํ ติขิณสตฺตึ คเหตฺวา วิทฺธํ วิย อโหสิฯ ตโต นํ อาห – ‘‘อาวุโส, กึ นาเมตํ วทสิ, อหํ เอตฺตกํ กาลํ ทุกฺกฏมตฺตมฺปิ อาปตฺตึ น ชานามิฯ ตฺวํ ปน มํ อชฺช ‘ปาโป’ติ วทสิ, กึ เต ทิฏฺฐ’’นฺติ? กึ อเญฺญน ทิเฏฺฐน, กึ ตฺวํ เอวํวิเธน อลงฺกตปฏิยเตฺตน มาตุคาเมน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน หุตฺวา นิกฺขโนฺตติ? นเตฺถตํ, อาวุโส, มยฺหํ, นาหํ เอวรูปํ มาตุคามํ ปสฺสามีติฯ ตสฺส ยาวตติยํ กเถนฺตสฺสาปิ อิตโร เถโร กถํ อสทฺทหิตฺวา อตฺตนา ทิฏฺฐการณํเยว อตฺถํ คเหตฺวา เตน สทฺธึ เอกมเคฺคน อคนฺตฺวา อเญฺญน มเคฺคน สตฺถุ สนฺติกํ คโตฯ อิตโรปิ อเญฺญน มเคฺคน สตฺถุ สนฺติกํเยว คโตฯ

ตโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุโปสถาคารํ ปวิสนเวลาย โส ภิกฺขุ ตํ ภิกฺขุํ อุโปสถเคฺค สญฺชานิตฺวา “อิมสฺมึ อุโปสถเคฺค เอวรูโป นาม ปาปภิกฺขุ อตฺถิ, นาหํ เตน สทฺธึ อุโปสถํ กริสฺสามี”ติ นิกฺขมิตฺวา พหิ อฏฺฐาสิฯ ภุมฺมเทวตา “ภาริยํ มยา กมฺมํ กต”นฺติ มหลฺลกอุปาสกวเณฺณน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา “กสฺมา, ภเนฺต, อโยฺย อิมสฺมึ ฐาเน ฐิโต”ติ อาหฯ อุปาสก, อิมํ อุโปสถคฺคํ เอโก ปาปภิกฺขุ ปวิโฏฺฐ, อหํ เตน สทฺธึ อุโปสถํ น กโรมีติ วตฺวา นิกฺขมิตฺวา พหิ ฐิโตมฺหีติฯ ภเนฺต, มา เอวํ คณฺหถ, ปริสุทฺธสีโล เอส ภิกฺขุฯ ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐมาตุคาโม นาม อหํ, มยา ตุมฺหากํ วีมํสนตฺถาย “ทฬฺหา นุ โข อิเมสํ เถรานํ เมตฺติ, โน ทฬฺหา”ติ ลชฺชิอลชฺชิภาวํ โอโลเกเนฺตน ตํ กมฺมํ กตนฺติฯ โก ปน ตฺวํ สปฺปุริสาติ? อหํ เอกา ภุมฺมเทวตา, ภเนฺตติฯ เทวปุโตฺต กเถโนฺตว ทิพฺพานุภาเวน ฐตฺวา เถรสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา “มยฺหํ, ภเนฺต, ขมถ, เอตํ โทสํ เถโร น ชานาติ, อุโปสถํ กโรถา”ติ เถรํ ยาจิตฺวา อุโปสถคฺคํ ปเวเสสิฯ โส เถโร อุโปสถํ ตาว เอกฏฺฐาเน อกาสิ, มิตฺตสนฺถววเสน น ปุน เตน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน อโหสีติฯ อิมสฺส เถรสฺส กมฺมํ น กถิยติ, จุทิตกเตฺถโร ปน อปราปรํ วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรโนฺต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

ภุมฺมเทวตา ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน เอกํ พุทฺธนฺตรํ อปายโต น มุจฺจิตฺถฯ สเจ ปน กาเลน กาลํ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ, อเญฺญน เยน เกนจิ กโต โทโส ตเสฺสว อุปริ ปตติฯ โส อมฺหากํ ภควโต กาเล สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, ธานมาณโวติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา มหลฺลกกาเล สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิ, ตสฺส อุปสมฺปนฺนทิวสโต ปฏฺฐาย เอกา อลงฺกตปฏิยตฺตา อิตฺถี ตสฺมึ คามํ ปวิสเนฺต สทฺธิํเยว คามํ ปวิสติ, นิกฺขมเนฺต นิกฺขมติฯ วิหารํ ปวิสเนฺตปิ ปวิสติ, ติฏฺฐเนฺตปิ ติฏฺฐตีติ เอวํ นิจฺจานุพนฺธา ปญฺญายติฯ เถโร ตํ น ปสฺสติ, ตสฺส ปน ปุริมสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน สา อเญฺญสํ อุปฏฺฐาติฯ

คาเม ยาคุภิกฺขํ ททมานา อิตฺถิโย, “ภเนฺต, อยํ เอโก ยาคุอุฬุโงฺก ตุมฺหากํ, เอโก อิมิสฺสา อมฺหากํ สหายิกายา”ติ ปริหาสํ กโรนฺติฯ เถรสฺส มหตี วิเหสา โหติฯ วิหารํ คตมฺปิ นํ สามเณรา เจว ทหรภิกฺขู จ ปริวาเรตฺวา “ธาโน โกโณฺฑ ชาโต”ติ ปริหาสํ กโรนฺติฯ อถสฺส เตเนว การเณน กุณฺฑธานเตฺถโรติ นามํ ชาตํ ฯ โส อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย เตหิ กยิรมานํ เกฬึ สหิตุํ อสโกฺกโนฺต อุมฺมาทํ คเหตฺวา “ตุเมฺห โกณฺฑา, ตุมฺหากํ อุปชฺฌายา โกณฺฑา , อาจริยา โกณฺฑา”ติ วทติฯ อถ นํ สตฺถุ อาโรเจสุํ – “กุณฺฑธาโน ทหรสามเณเรหิ สทฺธึ เอวํ ผรุสวาจํ วทตี”ติฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา “สจฺจํ ภิกฺขู”ติ ปุจฺฉิตฺวา “สจฺจํ ภควา”ติ วุเตฺต “กสฺมา เอวํ วเทสี”ติ อาหฯ ภเนฺต, นิพทฺธํ วิเหสํ อสหโนฺต เอวํ กเถมีติฯ “ตฺวํ ปุเพฺพ กตกมฺมํ ยาวชฺชทิวสา ชีราเปตุํ น สโกฺกสิ, ปุน เอวรูปํ ผรุสํ มา วท ภิกฺขู”ติ วตฺวา อาห –

> “มาโวจ ผรุสํ กญฺจิ, วุตฺตา ปฏิวเทยฺยุ ตํ;
> ทุกฺขา หิ สารมฺภกถา, ปฏิทณฺฑา ผุเสยฺยุ ตํฯ
>
> “สเจ เนเรสิ อตฺตานํ, กํโส อุปหโต ยถา;
> เอส ปโตฺตสิ นิพฺพานํ, สารโมฺภ เต น วิชฺชตี”ติฯ (ธ. ป. ๑๓๓-๑๓๔);

อิมญฺจ ปน ตสฺส เถรสฺส มาตุคาเมน สทฺธึ วิจรณภาวํ โกสลรโญฺญปิ กถยิํสุฯ ราชา “คจฺฉถ, ภเณ, วีมํสถา”ติ เปเสตฺวา สยมฺปิ มเนฺทเนว ปริวาเรน สทฺธึ เถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เอกมเนฺต โอโลเกโนฺต อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณ เถโร สูจิกมฺมํ กโรโนฺต นิสิโนฺน โหติ, สาปิสฺส อิตฺถี อวิทูเร ฐาเน ฐิตา วิย ปญฺญายติฯ

ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘อตฺถิทํ การณ’’นฺติ ตสฺสา ฐิตฏฺฐานํ อคมาสิฯ สา ตสฺมึ อาคจฺฉนฺเต เถรสฺส วสนปณฺณสาลํ ปวิฏฺฐา วิย อโหสิฯ ราชาปิ ตาย สทฺธึเยว ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา สพฺพตฺถ โอโลเกนฺโต อทิสฺวา ‘‘นายํ มาตุคาโม, เถรสฺส เอโก กมฺมวิปาโก’’ติ สญฺญํ กตฺวา ปฐมํ เถรสฺส สมีเปน คจฺฉนฺโตปิ เถรํ อวนฺทิตฺวา ตสฺส การณสฺส อภูตภาวํ ญตฺวา อาคมฺม เถรํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘กจฺจิ, ภนฺเต, ปิณฺฑเกน น กิลมถา’’ติ ปุจฺฉิฯ เถโร ‘‘วฏฺฏติ มหาราชา’’ติ อาหฯ ‘‘ชานามิ, ภนฺเต, อยฺยสฺส กถํ, เอวรูเปน จ ปริกฺกิเลเสน สทฺธึ จรนฺตานํ ตุมฺหากํ เก นาม ปสีทิสฺสนฺติ, อิโต ปฏฺฐาย โว กตฺถจิ คมนกิจฺจํ นตฺถิ, อหํ จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิสฺสามิ, ตุเมฺห โยนิโสมนสิกาเร มา ปมชฺชิตฺถา’’ติ นิพทฺธํ ภิกฺขํ ปฏฺฐเปสิฯ เถโร ราชานํ อุปตฺถมฺภกํ ลภิตฺวา โภชนสปฺปาเยน เอกคฺคจิโตฺต หุตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตโต ปฏฺฐาย สา อิตฺถี อนฺตรธายิฯ

มหาสุภทฺทา อุคฺคนคเร มิจฺฉาทิฏฺฐิกุเล วสมานา ‘‘สตฺถา มํ อนุกมฺปตู’’ติ อุโปสถํ อธิฏฺฐาย นิรามคนฺธา หุตฺวา อุปริปาสาทตเล ฐิตา ‘‘อิมานิ ปุปฺผานิ อนฺตเร อฏฺฐตฺวา ทสพลสฺส มตฺถเก วิตานํ หุตฺวา ติฏฺฐนฺตุ, ทสพโล อิมาย สญฺญาย เสฺว ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหตู’’ติ สจฺจกิริยํ กตฺวา อฏฺฐ สุมนปุปฺผมุฏฺฐิโย วิสฺสเชฺชสิฯ ปุปฺผานิ คนฺตฺวา ธมฺมเทสนาเวลาย สตฺถุ มตฺถเก วิตานํ หุตฺวา อฏฺฐํสุฯ สตฺถา ตํ สุมนปุปฺผวิตานํ ทิสฺวา จิเตฺตเนว สุภทฺทาย ภิกฺขํ อธิวาเสตฺวา ปุนทิวเส อรุเณ อุฏฺฐิเต อานนฺทเตฺถรํ อาห – ‘‘อานนฺท, มยํ อชฺช ทูรํ ภิกฺขาจารํ คมิสฺสาม, ปุถุชฺชนานํ อทตฺวา อริยานํเยว สลากํ เทหี’’ติฯ เถโร ภิกฺขูนํ อาโรเจสิ – ‘‘อาวุโส, สตฺถา อชฺช ทูรํ ภิกฺขาจารํ คมิสฺสติ, ปุถุชฺชนา มา คณฺหนฺตุ, อริยาว สลากํ คณฺหนฺตู’’ติฯ กุณฺฑธานเตฺถโร ‘‘อาหราวุโส, สลาก’’นฺติ ปฐมํเยว หตฺถํ ปสาเรสิฯ อานนฺทา ‘‘สตฺถา ตาทิสานํ ภิกฺขูนํ สลากํ น ทาเปติ, อริยานํเยว ทาเปตี’’ติ วิตกฺกํ อุปฺปาเทตฺวา คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘อาหราเปนฺตสฺส สลากํ เทหี’’ติ อาหฯ เถโร จิเนฺตสิ – ‘‘สเจ กุณฺฑธานสฺส สลากา ทาตุํ น ยุตฺตา อสฺส, อถ สตฺถา ปฏิพาเหยฺย, ภวิสฺสติ เอกํ การณ’’นฺติฯ ‘‘กุณฺฑธานสฺส สลากํ ทสฺสามี’’ติ คมนํ อภินีหริฯ กุณฺฑธานเตฺถโร ตสฺส ปุเร อาคมนาว อภิญฺญาปาทกํ จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา อิทฺธิยา อากาเส ฐตฺวา ‘‘อาหราวุโส อานนฺท, สตฺถา มํ ชานาติ, มาทิสํ ภิกฺขุํ ปฐมํ สลากํ คณฺหนฺตํ น สตฺถา วาเรตี’’ติ หตฺถํ ปสาเรตฺวา สลากํ คณฺหิฯ สตฺถา ตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา เถรํ อิมสฺมึ สาสเน ปฐมํ สลากํ คณฺหนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

วงฺคีสเตฺถรวตฺถุ

๒๑๒. จตุเตฺถ **ปฏิภานวนฺตาน**นฺติ สมฺปนฺนปฏิภานานํ วงฺคีสเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร เถโร ทสพลสฺส สนฺติกํ อุปสงฺกมโนฺต จกฺขุปถโต ปฏฺฐาย จเนฺทน สทฺธึ อุปเมตฺวา, สูริเยน, อากาเสน, มหาสมุเทฺทน, หตฺถินาเคน, สีเหน มิครญฺญา สทฺธึ อุปเมตฺวาปิ อเนเกหิ ปทสเตหิ ปทสหเสฺสหิ สตฺถุ วณฺณํ วทโนฺตเยว อุปสงฺกมติฯ ตสฺมา ปฏิภานวนฺตานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร มหาโภคกุเล ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา ปุริมนเยเนว วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ปฏิภานวนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา สตฺถุ อธิการกมฺมํ กตฺวา ‘‘อหมฺปิ อนาคเต ปฏิภานวนฺตานํ อโคฺค ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา สตฺถารา พฺยากโต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ วงฺคีสมาณโวติสฺส นามํ

อกํสุฯ โส วยปฺปตฺโต ตโย เวเท อุคฺคณฺหนฺโต อาจริยํ อาราเธตฺวา ฉวสีสมนฺตํ นาม สิกฺขิตฺวา ฉวสีสํ นเขน อาโกเฏตฺวา ‘‘อยํ สโตฺต อสุกโยนิยํ นาม นิพฺพตฺโต’’ติ ชานาติฯ

พฺราหฺมณา ‘‘อยํ อมฺหากํ ชีวิกมคฺโค’’ติ ญตฺวา วงฺคีสมาณวํ ปฏิจฺฉนฺนยาเน นิสีทาเปตฺวา คามนิคมราชธานิโย จรนฺตา นครทฺวาเร วา นิคมทฺวาเร วา ฐเปตฺวา มหาชนสฺส ราสิภูตภาวํ ญตฺวา ‘‘โย วงฺคีสํ ปสฺสติ, โส ธนํ วา ลภติ, ยสํ วา ลภติ, สคฺคํ วา คจฺฉตี’’ติ วทนฺติฯ เตสํ กถํ สุตฺวา พหู ชนา ลญฺชํ ทตฺวา ปสฺสิตุกามา โหนฺติฯ ราชราชมหามตฺตา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘โก อาจริยสฺส ชานวิเสโส’’ติ ปุจฺฉนฺติฯ ตุเมฺห น ชานาถ, สกลชมฺพุทีเป อมฺหากํ อาจริยสทิโส อโญฺญ ปณฺฑิโต นาม นตฺถิ, ติวสฺสมตฺถเก มตกานํ สีสํ อาหราเปตฺวา นเขน อาโกเฏตฺวา ‘‘อยํ สโตฺต อสุกโยนิยํ นิพฺพตฺโต’’ติ ชานาติฯ วงฺคีโสปิ มหาชนสฺส กงฺขเฉทนตฺถํ เต เต ชเน อาวาเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน คตึ กถาเปติฯ ตํ นิสฺสาย มหาชนสฺส หตฺถโต สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ ลภติฯ

พฺราหฺมณา วงฺคีสมาณวํ อาทาย ยถารุจึ วิจริตฺวา ปุน สาวตฺถึ อาคมํสุฯ วงฺคีโส เชตวนมหาวิหารสฺส อวิทูรฏฺฐาเน ฐิโต จินฺเตสิ – ‘‘สมโณ โคตโม ปณฺฑิโตติ วทนฺติ, น โข ปน สพฺพกาลํ มยา อิเมสํเยว วจนํ กโรเนฺตน จริตุํ วฏฺฏติ, ปณฺฑิตานมฺปิ สนฺติกํ คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส พฺราหฺมเณ อาห – ‘‘ตุเมฺห คจฺฉถ, อหํ น พหุเกหิ สทฺธึ คนฺตฺวา สมณํ โคตมํ ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ เต อาหํสุ – ‘‘วงฺคีส, มา เต รุจฺจิ สมณํ โคตมํ ปสฺสิตุํ ฯ โย หิ นํ ปสฺสติ, ตํ โส มายาย อาวเฏฺฏตี’’ติฯ วงฺคีโส เตสํ กถํ อนาทิยิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ – ‘‘วงฺคีส, กิญฺจิ สิปฺปํ ชานาสี’’ติฯ อาม, โภ โคตม, ฉวสีสมนฺตํ นาเมกํ ชานามีติฯ กึ โส มโนฺต กโรตีติ? ติวสฺสมตฺถเก มตานมฺปิ ตํ มนฺตํ ชปฺปิตฺวา สีสํ นเขน อาโกเฏตฺวา นิพฺพตฺตฏฺฐานํ ชานามีติฯ สตฺถา ตสฺส เอกํ นิรเย อุปฺปนฺนสฺส สีสํ ทเสฺสสิ, เอกํ มนุเสฺสสุ อุปฺปนฺนสฺส, เอกํ เทเวสุ, เอกํ ปรินิพฺพุตสฺส สีสํ ทเสฺสสิฯ โส ปฐมํ สีสํ อาโกเฏตฺวา, ‘‘โภ โคตม, อยํ สโตฺต นิรยํ คโต’’ติ อาหฯ สาธุ สาธุ, วงฺคีส, สุทิฏฺฐํ ตยา, อยํ สโตฺต กหํ คโตติ ปุจฺฉิฯ มนุสฺสโลกํ, โภ โคตมาติฯ อยํ สโตฺต กหํ คโตติ? เทวโลกํ, โภ โคตมาติ ติณฺณมฺปิ คตฏฺฐานํ กเถสิฯ ปรินิพฺพุตสฺส ปน สีสํ นเขน อาโกเฏโนฺต เนว อนฺตํ น โกฏึ ปสฺสติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘น สโกฺกสิ ตฺวํ, วงฺคีสา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปสฺสถ, โภ โคตม, อุปปริกฺขามิ ตาวา’’ติ ปุนปฺปุนํ ปริวเตฺตติฯ พาหิรกมเนฺตน ขีณาสวสฺส คตึ กถํ ชานิสฺสติ, อถสฺส มตฺถกโต เสโท มุจฺจิฯ โส ลชฺชิตฺวา ตุณฺหีภูโต อฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กิลมสิ, วงฺคีสา’’ติ อาหฯ อาม, โภ โคตม, อิมสฺส สตฺตสฺส คตฏฺฐานํ ชานิตุํ น สโกฺกมิฯ สเจ ตุเมฺห ชานาถ, กเถถาติฯ ‘‘วงฺคีส, อหํ เอตมฺปิ ชานามิ อิโต อุตฺตริตรมฺปี’’ติ วตฺวา ธมฺมปเท อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

> ‘‘จุตึ โย เวทิ สตฺตานํ, อุปปตฺตึ จ สพฺพโส;
> อสตฺตํ สุคตํ พุทฺธํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณํฯ
>
> ‘‘ยสฺส คตึ น ชานนฺติ, เทวา คนฺธพฺพมานุสา;
> ขีณาสวํ อรหนฺตํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๔๑๙-๔๒๐);

ตโต วงฺคีโส อาห – ‘‘โภ โคตม, วิชฺชาย วิชฺชํ เทนฺตสฺส นาม ปริหานิ นตฺถิ, อหํ อตฺตนา ชานนกํ มนฺตํ ตุมฺหากํ ทสฺสามิ, ตุเมฺห เอตํ มนฺตํ มยฺหํ เทถา’’ติฯ วงฺคีส, น มยํ มเนฺตน มนฺตํ เทม, เอวเมว เทมาติฯ ‘‘สาธุ, โภ โคตม, เทถ เม มนฺต’’นฺติ อปจิตึ ทเสฺสตฺวา หตฺถกจฺฉปกํ

กตฺวา นิสีทิฯ กึ, วงฺคีส, ตุมฺหากํ สมเย มหคฺฆมนฺตํ วา กิญฺจิ วา คณฺหนฺตานํ ปริวาโส นาม น โหตีติ? โหติ, โภ โคตมาติฯ อมฺหากํ ปน มโนฺต นิปฺปริวาโสติ สญฺญํ กโรสีติ? พฺราหฺมณา นาม มเนฺตหิ อติตฺตา โหนฺติ, ตสฺมา โส ภควนฺตํ อาห – ‘‘โภ โคตม, ตุเมฺหหิ กถิตนิยามํ กริสฺสามี’’ติฯ ภควา อาห – ‘‘วงฺคีส, มยํ อิมํ มนฺตํ เทนฺตา อเมฺหหิ สมานลิงฺคสฺส เทมา’’ติฯ วงฺคีโส ‘‘ยํกิญฺจิ กตฺวา มยา อิมํ มนฺตํ คณฺหิตฺวา คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ พฺราหฺมเณ อาหฯ ตุเมฺห มยิ ปพฺพชเนฺต มา จินฺตยิตฺถ, อหํ อิมํ มนฺตํ คณฺหิตฺวา สกลชมฺพุทีเป เชฏฺฐโก ภวิสฺสามิฯ เอวํ สเนฺต ตุมฺหากมฺปิ ภทฺทกํ ภวิสฺสตี’’ติ มนฺตตฺถาย สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิฯ สตฺถา ‘‘มนฺตปริวาสํ ตาว วสาหี’’ติ ทฺวตฺติํสาการํ อาจิกฺขิฯ ปญฺญวา สโตฺต ทฺวตฺติํสาการํ สชฺฌายโนฺตว ตตฺถ ขยวยํ ปฎฺฐเปตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

ตสฺมิํ อรหตฺตํ ปเตฺต พฺราหฺมณา ‘‘กา นุ โข วงฺคีสสฺส ปวตฺติ, ปสฺสิสฺสาม น’’นฺติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กึ, โภ วงฺคีส, สมณสฺส โคตมสฺส สนฺติเก สิปฺปํ สิกฺขิต’’นฺติ ปุจฺฉิํสุฯ อาม, สิกฺขิตนฺติฯ เตน หิ เอหิ คมิสฺสามาติฯ คจฺฉถ ตุเมฺห, ตุเมฺหหิ สทฺธิํ คนฺตพฺพกิจฺจํ มยฺหํ นิฎฺฐิตนฺติฯ ปฐมเมว อเมฺหหิ ตุยฺหํ กถิตํ ‘‘สมโณ โคตโม อตฺตานํ ปสฺสิตุํ อาคเต มายาย อาวเฎฺฎตี’’ติฯ ตฺวํ หิ อิทานิ สมณสฺส โคตมสฺส วสํ อาปโนฺน, กึ มยํ ตว สนฺติเก กริสฺสามาติ อาคตมเคฺคเนว ปกฺกมิํสุฯ วงฺคีสเตฺถโรปิ ยํ ยํ เวลํ ทสพลํ ปสฺสิตุํ คจฺฉติ, เอกํ ถุติํ กโรโนฺตว คจฺฉติฯ เตน ตํ สตฺถา สงฺฆมเชฺฌ นิสิโนฺน ปฎิภานวนฺตานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อุปเสนวงฺคนฺตปุตฺตเตฺถรวตฺถุ

๒๑๓. ปญฺจเม **สมนฺตปาสาทิกาน**นฺติ สพฺพปาสาทิกานํฯ **อุปเสโน**ติ ตสฺส เถรสฺส นามํฯ วงฺคนฺตพฺราหฺมณสฺส ปน โส ปุโตฺต, ตสฺมา **วงฺคนฺตปุโตฺต**ติ วุจฺจติฯ อยํ ปน เถโร น เกวลํ อตฺตนาว ปาสาทิโก, ปริสาปิสฺส ปาสาทิกา, อิติ ปริสํ นิสฺสาย ลทฺธนามวเสน สมนฺตปาสาทิกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ปญฺหกเมฺม ปนสฺส อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพโตฺต วยํ อาคมฺม ปุริมนเยเนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณมาโน สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ สมนฺตปาสาทิกานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา สตฺถุ อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตฺวา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท นาลกพฺราหฺมณคาเม สาริพฺราหฺมณิยา กุจฺฉิสฺมิํ ปฎิสนฺธิํ คณฺหิ, อุปเสนทารโกติสฺส นามํ อกํสุฯ

โส วยปฺปโตฺต ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา ทสพลสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฎิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิฯ โส อุปสมฺปทาย เอกวสฺสิโก หุตฺวา ‘‘อริยคพฺภํ วเฑฺฒมี’’ติ เอกํ กุลปุตฺตํ อตฺตโน สนฺติเก ปพฺพาเชตฺวา อุปสมฺปาเทสิฯ โส ปวาเรตฺวา สทฺธิวิหาริกสฺส เอกวสฺสิกกาเล อตฺตนา ทฺววโสฺส ‘‘ทสพโล มํ ปสฺสิตฺวา ตุสิสฺสตี’’ติ สทฺธิวิหาริกํ อาทาย ทสพลํ ปสฺสิตุํ อาคโตฯ สตฺถา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมเนฺต นิสินฺนํ ปุจฺฉิ – ‘‘กติวโสฺสสิ ตฺวํ ภิกฺขู’’ติ? ทฺววโสฺส อหํ ภควาติฯ อยํ ปน ภิกฺขุ กติวโสฺสติ? เอกวโสฺส ภควาติฯ กินฺตายํ ภิกฺขุ โหตีติ? สทฺธิวิหาริโก เม ภควาติฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อติลหุํ โข ตฺวํ, โมฆปุริส, พาหุลฺลาย อาวโตฺต’’ติ วตฺวา อเนกปริยาเยน วิครหิฯ เถโร สตฺถุ สนฺติกา ครหํ ลภิตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ‘‘อิมินาว ปุณฺณจนฺทสสฺสิริเกน มุเขน สตฺถารํ ปริสเมว นิสฺสาย สาธุการํ ทาเปสฺสามี’’ติ ตํทิวเสเยว เอกํ ฐานํ คนฺตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กตฺวา นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

ตโต ยสฺมา เถโร มหากุลโต นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิโต ปถวิฆฺฏฐธมฺมกถิโกว, ตสฺมา ตสฺส ธมฺมกถาย เจว ปสีทิตฺวา มิตฺตามจฺจญาติกุเลหิ จ นิกฺขมิตฺวา พหู กุลทารกา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชนฺติฯ ‘‘อหํ อารญฺญิโก, ตุเมฺหปิ อารญฺญิกา ภวิตุํ สโกฺกนฺตา ปพฺพชถา’’ติ เตรส ธุตงฺคานิ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสาม, ภเนฺต’’ติ วทเนฺต ปพฺพาเชติฯ เต อตฺตโน พเลน ตํ ตํ ธุตงฺคํ อธิฏฺฐหนฺติฯ เถโร อตฺตโน ทสวสฺสกาเล วินยํ ปคุณํ กตฺวา สเพฺพว อุปสมฺปาเทสิฯ เอวํ อุปสมฺปนฺนา จสฺส ปญฺจสตมตฺตา ภิกฺขู ปริวารา อเหสุํฯ

ตสฺมิํ สมเย สตฺถา เชตวนมหาวิหาเร วสโนฺต ‘‘อิจฺฉามหํ, ภิกฺขเว, อฑฺฒมาสํ ปฏิสลฺลียิตุ’’นฺติ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาโรเจตฺวา เอกวิหารี โหติฯ ภิกฺขุสโงฺฆปิ ‘‘โย ภควนฺตํ ทสฺสนาย อุปสงฺกมติ, โส ปาจิตฺติยํ เทสาเปตโพฺพ’’ติ กติกํ อกาสิฯ ตทา อุปเสนเตฺถโร ‘‘ภควนฺตํ ปสฺสิสฺสามี’’ติ อตฺตโน ปริสาย สทฺธิํ เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา กถาสมุฏฺฐาปนตฺถํ อญฺญตรํ เถรสฺส สทฺธิวิหาริกํ อามเนฺตสิ – ‘‘มนาปานิ เต ภิกฺขุ ปํสุกูลานี’’ติฯ ‘‘น โข เม, ภเนฺต, มนาปานิ ปํสุกูลานี’’ติ วตฺวา อุปชฺฌาเย คารเวน ปํสุกูลิกภาวํ อาโรเจสิฯ อิมสฺมิํ ฐาเน สตฺถา ‘‘สาธุ สาธุ, อุปเสนา’’ติ เถรสฺส สาธุการํ ทตฺวา อเนกปริยาเยน คุณกถํ กเถสิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปน อิทํ วตฺถุ ปาฬิยํ (ปารา. ๕๖๕) อาคตเมวฯ อถ สตฺถา อปรภาเค อริยคณมเชฺฌ นิสิโนฺน อิมสฺมิํ สาสเน เถรํ สมนฺตปาสาทิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ทพฺพเตฺถรวตฺถุ

๒๑๔. ฉเฏฺฐ **เสนาสนปญฺญาปกาน**นฺติ เสนาสนํ ปญฺญาเปนฺตานํฯ เถรสฺส กิร เสนาสนปญฺญาปนกาเล อฏฺฐารสสุ มหาวิหาเรสุ อสมฺมฏฺฐํ ปริเวณํ วา อปฏิชคฺคิตํ เสนาสนํ วา อโสธิตํ มญฺจปีฐํ วา อนุปฏฺฐิตํ ปานียปริโภชนียํ วา นาโหสิฯ ตสฺมา เสนาสนปญฺญาปกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ **ทโพฺพ**ติสฺส นามํฯ มลฺลราชกุเล ปน อุปฺปนฺนตฺตา **มลฺลปุโตฺต** นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยญฺหิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต วุตฺตนเยเนว วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ เสนาสนปญฺญาปกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตฺวา สตฺถารา พฺยากโต ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา กสฺสปทสพลสฺส สาสนสฺส โอสกฺกนกาเล ปพฺพชิ, ตทา เตน สทฺธิํ อปเร ฉ ชนาติ สตฺต ภิกฺขู เอกจิตฺตา หุตฺวา อเญฺญ สาสเน อคารวํ กโรเนฺต ทิสฺวา ‘‘อิธ กิํ กโรม, เอกมเนฺต สมณธมฺมํ กตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสามา’’ติ นิเสฺสณิํ พนฺธิตฺวา อุจฺจปพฺพตสิขรํ อภิรุหิตฺวา ‘‘อตฺตโน จิตฺตพลํ ชานนฺตา นิเสฺสณิํ ปาเตนฺตุ, ชีวิเต สาลยา โอตรนฺตุ, มา ปจฺฉานุตาปิโน อหุวตฺถา’’ติ วตฺวา สเพฺพ เอกจิตฺตา หุตฺวา นิเสฺสณิํ ปาเตตฺวา ‘‘อปฺปมตฺตา โหถ, อาวุโส’’ติ อญฺญมญฺญํ โอวทิตฺวา จิตฺตรุจิเยสุ ฐาเนสุ นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กาตุํ อารภิํสุฯ

ตเตฺรโก เถโร ปญฺจเม ทิวเส อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘มม กิจฺจํ นิปฺผนฺนํ, อหํ อิมสฺมิํ ฐาเน กิํ กริสฺสามี’’ติ อิทฺธิยา อุตฺตรกุรุโต ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา, ‘‘อาวุโส, อิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชถ , ภิกฺขาจารกิจฺจํ มมายตฺตํ โหตุ, ตุเมฺห อตฺตโน กมฺมํ กโรถา’’ติ อาหฯ กิํ นุ โข มยํ, อาวุโส, นิเสฺสณิํ ปาเตนฺตา เอวํ อโวจุมฺหา ‘‘โย ปฐมํ ธมฺมํ สจฺฉิกโรติ, โส ภิกฺขํ อาหรตุ, เตน อาภตํ เสสา ปริภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ นตฺถิ, อาวุโสติฯ ตุเมฺห อตฺตโน ปุพฺพเหตุนา ลภิตฺถ, มยมฺปิ สโกฺกนฺตา วฏฺฏสฺสนฺตํ กริสฺสาม, คจฺฉถ ตุเมฺหติ ฯ เถโร เต สญฺญาเปตุํ อส

โกฺกโนฺต ผาสุกฏฺฐาเน ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา คโต ฯ อปโร เถโร สตฺตเม ทิวเส อนาคามิผลํ ปตฺวา ตโต จุโต สุทฺธาวาสพฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺโต ฯ

อิตเรปิ เถรา ตโต จุตา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เตสุ เตสุ กุเลสุ นิพฺพตฺตา ฯ เอโก คนฺธารรฏฺเฐ ตกฺกสิลนคเร ราชเคเห นิพฺพตฺโต, เอโก ปพฺพเตยฺยรฏฺเฐ ปริพฺพาชิกาย กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺโต, เอโก พาหิยรฏฺเฐ กุฏุมฺพิกเคเห นิพฺพตฺโต, เอโก ราชคเห กุฏุมฺพิกเคเห นิพฺพตฺโต ฯ อยํ ปน ทพฺพเตฺถโร มลฺลรฏฺเฐ อนุปิยนคเร เอกสฺส มลฺลราโชฺญ เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิ ฯ ตสฺส มาตา อุปวิชญฺญกาเล กาลมกาสิ, มตสรีรํ สุสานํ เนตฺวา ทารุจิตกํ อาโรเปตฺวา อคฺคึ อทํสุ ฯ ตสฺสา อคฺคิเวคสนฺตตฺตํ อุทรปฏลํ เทฺวธา อโหสิ ฯ ทารโก อตฺตโน ปุญฺญพเลน อุปฺปติตฺวา เอกสฺมึ ทพฺพตฺถเมฺภ นิปติ ฯ ตํ ทารกํ คเหตฺวา อยฺยิกาย อทํสุ ฯ สา ตสฺส นามํ คณฺหนฺตี ทพฺพตฺถเมฺภ นิปติตฺวา ลทฺธชีวิตตฺตา ทโพฺพติสฺส นามํ อกาสิ ฯ

ตสฺส สตฺตวสฺสิกกาเล สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร มลฺลรฏฺเฐ จาริกํ จรมาโน อนุปิยนิคมํ ปตฺวา อนุปิยมฺพวเน วิหรติ ฯ ทพฺพกุมาโร สตฺถารํ ทิสฺวา ทสฺสเนเนว ปสีทิตฺวา ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา ''อหํ ทสพลสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี''ติ อยฺยิกํ อาปุจฺฉิ ฯ สา ''สาธุ, ตาตา''ติ ทพฺพกุมารํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ''ภเนฺต, อิมํ กุมารํ ปพฺพาเชถา''ติ อาห ฯ สตฺถา อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน สญฺญํ อทาสิ ''ภิกฺขุ อิมํ ทารกํ ปพฺพาเชหี''ติ ฯ โส เถโร สตฺถุ วจนํ สุตฺวา ทพฺพกุมารํ ปพฺพาเชโนฺต ตจปญฺจกํ กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิ ฯ ปุพฺพเหตุสมฺปโนฺน กตาภินีหาโร สโตฺต ปฐมเกสวฏฺฏิยา โอโรปิยมานาย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิ, ทุติยเกสวฏฺฏิยา โอโรปิยมานาย สกทาคามิผเล, ตติยาย อนาคามิผเล ฯ สพฺพเกสานํ ปน โอโรปนญฺจ อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยา จ อปจฺฉา อปุเร อโหสิ ฯ

สตฺถา มลฺลรฏฺเฐ ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา ราชคหํ คนฺตฺวา เวฬุวเน วาสํ กเปฺปสิ ฯ ตตฺรายสฺมา ทโพฺพ มลฺลปุโตฺต รโหคโต อตฺตโน กิจฺจนิปฺผตฺตึ โอโลเกตฺวา สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจกรเณ กายํ โยเชตุกาโม จิเนฺตสิ – ''ยํนูนาหํ สงฺฆสฺส เสนาสนญฺจ ปญฺญาเปยฺยํ, ภตฺตานิ จ อุทฺทิเสยฺย''นฺติ ฯ โส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อตฺตโน ปริวิตกฺกํ อาโรเจสิ ฯ สตฺถา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา เสนาสนปญฺญาปกตฺตญฺจ ภตฺตุเทฺทสกตฺตญฺจ สมฺปฏิจฺฉิ ฯ อถ นํ ''อยํ ทโพฺพ ทหโรว สมาโน มหนฺตฏฺฐาเน ฐิโต''ติ สตฺตวสฺสิกกาเลเยว อุปสมฺปาเทสิ ฯ เถโร อุปสมฺปนฺนกาลโตเยว ปฏฺฐาย ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรนฺตานํ สพฺพภิกฺขูนํ เสนาสนานิ จ ปญฺญาเปติ, ภิกฺขญฺจ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อุทฺทิสติ ฯ ตสฺส เสนาสนปญฺญาปกภาโว สพฺพทิสาสุ ปากโฏ อโหสิ – ''ทโพฺพ กิร มลฺลปุโตฺต สภาคสภาคานํ ภิกฺขูนํ เอกฏฺฐาเน เสนาสนานิ ปญฺญาเปติ, ทูเรปิ เสนาสนํ ปญฺญาเปติเยว ฯ คนฺตุํ อสโกฺกเนฺต อิทฺธิยา เนตีติ ฯ

อถ นํ ภิกฺขู กาเลปิ วิกาเลปิ ''อมฺหากํ, อาวุโส, ชีวกมฺพวเน เสนาสนํ ปญฺญาเปหิ, อมฺหากํ มทฺทกุจฺฉิสฺมึ มิคทาเย''ติ เอวํ เสนาสนํ อุทฺทิสาเปตฺวา ตสฺส อิทฺธึ ปสฺสนฺตา คจฺฉนฺติ ฯ โสปิ อิทฺธิยา มโนมเย กาเย อภิสงฺขริตฺวา เอเกกสฺส เถรสฺส เอเกกํ อตฺตนา สทิสํ ภิกฺขุํ นิมฺมินิตฺวา องฺคุลิยา ชลมานาย ปุรโต ปุรโต คนฺตฺวา ''อยํ มโญฺจ, อิทํ ปีฐ''นฺติอาทีนิ วตฺวา เสนาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ปุน อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อาคจฺฉติ ฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปนิทํ วตฺถุ ปาฬิยํ อาคตเมว ฯ สตฺถา อิทเมว การณํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา อปรภาเค อริยคณมเชฺฌ นิสิโนฺน เถรํ เสนาสนปญฺญาปกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติ ฯ

ปิลินฺทวจฺฉเตฺถรวตฺถุ

๒๑๕. สตฺตเม **เทวตานํ ปิยมนาปานนฺ**ติ เทวตานํ ปิยานเญฺจว มนาปานญฺจ ปิลินฺทวจฺฉตฺเถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ จกฺกวตฺตี ราชา หุตฺวา มหาชนํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สคฺคปรายณํ อกาสิฯ เยภุเยฺยน กิร ฉสุ กามสเคฺคสุ นิพฺพตฺต เทวตา ตเสฺสว โอวาทํ ลภิตฺวา นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน อตฺตโน สมฺปตฺติํ โอโลเกตฺวา ''กํ นุ โข นิสฺสาย อิมํ สคฺคสมฺปตฺติํ ลภิมฺหา''ติ อาวชฺชมานา อิมํ เถรํ ทิสฺวา ''เถรํ นิสฺสาย อเมฺหหิ สมฺปตฺติ ลทฺธา''ติ สายํปาตํ เถรํ นมสฺสนฺติฯ ตสฺมา โส เทวตานํ ปิยมนาปานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ **ปิลิโนฺท**ติ ปนสฺส โคตฺตํ, **วโจฺฉ**ติ นามํฯ ตทุภยํ สํสเนฺทตฺวา ปิลินฺทวโจฺฉติ วุจฺจติฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร มหาโภคกุเล นิพฺพโตฺต ปุริมนเยเนว สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ เทวตานํ ปิยมนาปฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตฺวา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ ปิลินฺทวโจฺฉติสฺส นามํ อกํสุฯ โส อปเรน สมเยน สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปโนฺน วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ โส คิหีหิปิ ภิกฺขูหิปิ สทฺธิํ กเถโนฺต ''เอหิ, วสล, คจฺฉ, วสล, อาหร, วสล, คณฺห, วสลา''ติ วสลวาเทเนว สมุทาจรติฯ ตํ กถํ อาหริตฺวา ตถาคตํ ปุจฺฉิํสุ – ''ภควา อริยา นาม ผรุสวาจา น โหนฺตี''ติฯ ภิกฺขเว, อริยานํ ปรวมฺภนวเสน ผรุสวาจา นาม นตฺถิ, อปิจ โข ปน ภวนฺตเร อาจิณฺณวเสน ภเวยฺยาติฯ ภเนฺต, ปิลินฺทวจฺฉเตฺถโร อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย คิหีหิปิ ภิกฺขูหิปิ สทฺธิํ กเถโนฺต, ''วสล, วสลา''ติ กเถติ, กิเมตฺถ การณํ ภควาติฯ ภิกฺขเว, น มยฺหํ ปุตฺตสฺส เอตํ อิทาเนว อาจิณฺณํ, อตีเต ปเนส ปญฺจ ชาติสตานิ วสลวาทิพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ อิเจฺจส ภวาจิเณฺณเนว กเถสิ, น ผรุสวเสนฯ อริยานญฺหิ โวหาโร ผรุโสปิ สมาโน เจตนาย อผรุสภาเวน ปริสุโทฺธว, อปฺปมตฺตกเมฺปตฺถ ปาปํ น อุปลพฺภตีติ วตฺวา ธมฺมปเท อิมํ คาถมาห –

> ''อกกฺกสํ วิญฺญาปนิํ, คิรํ สจฺจมุทีรเย;
> ยาย นาภิสเช กญฺจิ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ''นฺติฯ

อเถกทิวสํ เถโร ราชคหํ ปิณฺฑาย ปวิสโนฺต เอกํ ปุริสํ ปิปฺปลีนํ ภาชนํ ปูเรตฺวา อาทาย อโนฺตนครํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา ''กิํ เต, วสล, ภาชเน''ติ อาหฯ โส จิเนฺตสิ – ''อยํ สมโณ มยา สทฺธิํ ปาโตว ผรุสกถํ กเถสิ, อิมสฺส อนุจฺฉวิกเมว วตฺตุํ วฏฺฏตี''ติ ''มูสิกวจฺจํ เม, ภเนฺต, ภาชเน''ติ อาหฯ เอวํ ภวิสฺสติ, วสลาติฯ ตสฺส เถรสฺส ทสฺสนํ วิชหนฺตสฺส สพฺพํ มูสิกวจฺจเมว อโหสิฯ โส จิเนฺตสิ – ''อิมา ปิปฺปลิโย มูสิกวจฺจสทิสา ปญฺญายนฺติ, สภาโว นุ โข โน''ติ วีมํสโนฺต หเตฺถน อุปฺปีเฬสิ ฯ อถสฺส อุนฺทูรวจฺจภาวํ ญตฺวา พลวโทมนสฺสํ อุปฺปชฺชิฯ โส ''อิมาเยว นุ โข เอวรูปา, อุทาหุ สกเฏปี''ติ คนฺตฺวา โอโลเกโนฺต สพฺพาปิ ปิปฺปลิโย ตาทิสาว ทิสฺวา หทยํ หเตฺถน สนฺธาเรตฺวา ''อิทํ น อญฺญสฺส กมฺมํ, มยา ปาโตว ทิฏฺฐภิกฺขุเสฺสตํ กมฺมํ, อทฺธา เอกํ อุปายํ ภวิสฺสติ, ตสฺส คตฏฺฐานํ อนุวิจินิตฺวา เอตํ การณํ ชานิสฺสามี''ติ เถรสฺส คตมคฺคํ ปุจฺฉิตฺวา ปายาสิฯ

อเถโก ปุริโส ตํ อติวิย จณฺฑิกตํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา, ''โภ ปุริส, ตฺวํ อติวิย จณฺฑิกโตว คจฺฉสิ, เกน กเมฺมน คจฺฉสี''ติ ปุจฺฉิฯ โส ตสฺส ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ โส ตสฺส กถํ สุตฺวา เอวมาห – ''โภ, มา จินฺตยิ, มยฺหํ อโยฺย ปิลินฺทวโจฺฉ ภวิสฺสติ, ตฺวํ เอตเทว ภาชนํ ปูเรตฺวา อาทาย คนฺตฺวา เถรสฺส ปุรโต ติฏฺฐฯ 'กิํ นาเมตํ, วสลา'ติ วุตฺตกาเล จ 'ปิปฺปลิโย, ภเนฺต'ติ วท, เถโร 'เอวํ ภวิสฺสติ, วสลา'ติ วกฺขติฯ ปุน สพฺพาปิ ปิปฺปลิโย ภวิสฺสนฺตี''ติฯ โส ตถา อกาสิฯ สพฺพา

ปิปฺปลิโย ปฏิปากติกา อเหสุํฯ อิทเมตฺตกํ วตฺถุฯ อปรภาเค ปน สตฺถา เทวตานํ ปิยมนาปการณเมว วตฺถุํ กตฺวา เถรํ เทวตานํ ปิยมนาปานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

พาหิยทารุจีริยเตฺถรวตฺถุ

๒๑๖. อฏฺฐเม **ขิปฺปาภิญฺญาน**นฺติ ขิปฺปํ อธิคตอภิญฺญานํ ทารุจีริยเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อยญฺหิ เถโร สํขิตฺตธมฺมเทสนาปริโยสาเน อรหตฺตํ ปาปุณิ, มคฺคผลานํ ปริกมฺมกิจฺจํ นาโหสิฯ ตสฺมา ขิปฺปาภิญฺญานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ พาหิยรเฏฺฐ ปน ชาตตฺตา **พาหิโย**ติสฺส นามํ อโหสิฯ โส อปรภาเค ทารุจีรํ นิวาเสสิฯ ตสฺมา **ทารุจีริโย** นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพโตฺต ทสพลสฺส ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ขิปฺปาภิญฺญานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตฺวา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต กสฺสปทสพลสฺส สาสนสฺส โอสกฺกนกาเล เหฏฺฐา วุเตฺตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ สมณธมฺมํ กตฺวา ปริปุณฺณสีโล ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติฯ

โส เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวโลเก วสิตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท พาหิยรเฏฺฐ กุลเคเห นิพฺพโตฺตฯ วยํ อาคมฺม ฆราวาสํ วสโนฺต ‘‘โวหารํ กริสฺสามี’’ติ สุวณฺณภูมิคมนียํ นาวํ อภิรุหิฯ นาวา อิจฺฉิตํ เทสํ อปฺปตฺวาว สมุทฺทมเชฺฌ ภินฺนา, มหาชโน มจฺฉกจฺฉปภโกฺข อโหสิฯ อยํ ปน เอกํ ทารุขณฺฑํ คเหตฺวา สตฺตเม ทิวเส สุปฺปารกปฏฺฏเน อุตฺติโณฺณ มนุสฺสาวาสํ ปตฺวา ‘‘อเจลกนิยาเมน มนุเสฺส อุปสงฺกมิตุํ อยุตฺต’’นฺติ อวิทูเร ฐาเน เอกํ มหาตฟ้ากา เสวาลํ คเหตฺวา สรีรํ เวเฐตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน ปติตํ เอกํ กปาลํ อาทาย ภิกฺขาย ปาวิสิฯ

มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสุํ – ‘‘สเจ โลเก อรหนฺตา นาม อตฺถิ, เอวํวิเธหิ ภวิตพฺพํฯ กึ นุ โข อโยฺย อุกฺกฏฺฐภาเวน วตฺถํ น คณฺหาติ, อุทาหุ ทิยฺยมานํ คเณฺหยฺยา’’ติ วีมํสนฺตา นานาทิสาหิ วตฺถานิ อาหรึสุฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘สจาหํ น อิมินา นิยาเมน อาคมิสฺสํ, น เม เอเต ปสีเทยฺยุํ, ยํกิญฺจิ กตฺวา อิเม วเญฺจตฺวา ชีวิกุปายํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺถานิ น ปฏิคฺคณฺหิฯ มนุสฺสา ภิโยฺยโสมตฺตาย ปสนฺนา มหาสกฺการํ กรึสุฯ โสปิ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อวิทูรฏฺฐาเน เทวกุลํ คโตฯ มหาชโน เตน สทฺธึเยว คนฺตฺวา เทวกุลํ ปฏิชคฺคิตฺวา อทาสิฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิเม มยฺหํ เสวาเล นิวาสนมเตฺต ปสีทิตฺวา เอวํวิธํ สกฺการํ กโรนฺติ, เอเตสํ มยา อุกฺกเฏฺฐเนว ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สลฺลหุกานิ รุกฺขผลกานิ คเหตฺวา ตเจฺฉตฺวา วาเกสุ อาวุณิตฺวา จีรํ กตฺวา นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปโนฺต วสิฯ

อถ โย โส กสฺสปพุทฺธกาเล สตฺตสุ ชเนสุ สมณธมฺมํ กโรเนฺตสุ เอโก ภิกฺขุ สุทฺธาวาสพฺรหฺมโลเก นิพฺพโตฺตฯ โส นิพฺพตฺตสมนนฺตรเมว อตฺตโน พฺรหฺมสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา อาคตฏฺฐานํ อาวเชฺชโนฺต สตฺตนฺนํ ชนานํ ปพฺพตํ อารุยฺห สมณธมฺมกรณฏฺฐานํ ทิสฺวา เสสานํ ฉนฺนํ นิพฺพตฺตฏฺฐานํ อาวเชฺชโนฺต เอกสฺส ปรินิพฺพุตภาวํ อิตเรสํ ปญฺจนฺนํ กามาวจรเทวโลเก นิพฺพตฺตภาวํ ญตฺวา กาลานุกาลํ เต ปญฺจ ชเน อาวเชฺชติ ฯ อิมสฺมึ ปน กาเล ‘‘กหํ นุ โข’’ติ อาวเชฺชโนฺต ทารุจีริยํ สุปฺปารกปฏฺฏนํ อุปนิสฺสาย กุหนกเมฺมน ชีวิกํ กเปฺปนฺตํ ทิสฺวา ‘‘นโฏฺฐ วตายํ พาโล, ปุเพฺพ สมณธมฺมํ กโรโนฺต อติอุกฺกฏฺฐภาเวน อรหตาปิ อาภตํ ปิณฺฑปาตํ อปริภุญฺชิตฺวา อิทานิ อุทรตฺถาย อนรหาว อรหตฺตํ ปฏิชานิตฺวา โลกํ วเญฺจโนฺต วิจรติ, ทสพลสฺส จ นิพฺพุตภาวํ น ชานาติ, คจฺฉามิ นํ สํเวเชตฺวา ทสพลสฺส นิพฺพุตภาวํ ชานาเปมี’’ติ

ตํขณํเยว พฺรหฺมโลกโต สุปฺปารกปฏฺฏเน รตฺติภาคสมนนฺตเร ทารุจีริยสฺส สมฺมุเข ปาตุรโหสิฯ

โส อตฺตโน วสนฏฺฐาเน โอภาสํ ทิสฺวา พหิ นิกฺขมิตฺวา ฐิโต มหาพฺรหฺมํ โอโลเกตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ‘‘เก ตุเมฺห’’ติ ปุจฺฉิฯ อหํ ตุยฺหํ โปราณกสหาโย อนาคามิผลํ ปตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพโตฺตฯ อมฺหากํ ปน สพฺพเชฏฺฐโก อรหตฺตํ ปตฺวา ปรินิพฺพุโต, ตุเมฺห ปญฺจชนา เทวโลเก นิพฺพตฺตาฯ สฺวาหํ ตํ อิมสฺมึ ฐาเน กุหนกเมฺมน ชีวนฺตํ ทิสฺวา ทเมตุํ อาคโตติ วตฺวา อิทํ การณมาห – ‘‘น โข ตฺวํ, พาหิย อรหา, นปิ อรหตฺตมคฺคํ สมาปโนฺน, สาปิ เต ปฏิปทา นตฺถิ, ยาย ตฺวํ อรหา วา อสฺส อรหตฺตมคฺคํ วา สมาปโนฺน’’ติฯ อถสฺส สตฺถุ อุปฺปนฺนภาวํ สาวตฺถิยํ วสนภาวญฺจ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉาหี’’ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา พฺรหฺมโลกเมว อคมาสิฯ

ทารุจีริโย มหาพฺรหฺมุนา สํเวชิโต ‘‘โมกฺขมคฺคํ คเวสิสฺสามี’’ติ วีสโยชนสตํ มคฺคํ เอกรตฺติวาเสน คนฺตฺวา สตฺถารํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐํ อนฺตรฆเร สมฺปาปุณิตฺวา สตฺถุ ปาเทสุ นิปติตฺวา ‘‘เทเสตุ เม, ภเนฺต, ภควา ธมฺมํ, เทเสตุ สุคโต ธมฺม’’นฺติ ยาวตติยํ ยาจิฯ สตฺถา ‘‘เอตฺตาวตา พาหิยสฺส ญาณํ ปริปากํ คต’’นฺติ ญตฺวา ‘‘ตสฺมาติห เต, พาหิย, เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ทิเฏฺฐ ทิฏฺฐมตฺตํ ภวิสฺสตี’’ติ (อุทา. ๑๐) อิมินา โอวาเทน โอวทิ ฯ โสปิ เทสนาปริโยสาเน อนฺตรวีถิยํ ฐิโตว เทสนานุสาเรน ญาณํ เปเสตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

โส อตฺตโน กิจฺจํ มตฺถกปฺปตฺตํ ญตฺวา ภควนฺตํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา อปริปุณฺณปตฺตจีวรตาย ปตฺตจีวรํ ปริเยสโนฺต สงฺการฏฺฐานโต โจฬกฺขณฺฑานิ สํกฑฺฒติฯ อถ นํ ปุพฺพเวริโก อมนุโสฺส เอกิสฺสา ตรุณวจฺฉาย คาวิยา สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ สตฺถา สาวตฺถิโต นิกฺขมโนฺต อนฺตรวีถิยํ พาหิยํ สงฺการฏฺฐาเน ปติตํ ทิสฺวา ‘‘คณฺหถ, ภิกฺขเว, พาหิยสฺส ทารุจีริยสฺส สรีร’’นฺติ นีหราเปตฺวา สรีรกิจฺจํ กาเรตฺวา จาตุมหาปเถ เจติยํ การาเปสิฯ ตโต สงฺฆมเชฺฌ กถา อุทปาทิ – ‘‘ตถาคโต ภิกฺขุสเงฺฆน พาหิยสฺส สรีรชฺฌาปนกิจฺจํ กาเรสิ, ธาตุโย คเหตฺวา เจติยํ กาเรสิ, กตรมโคฺค นุ โข เตน สจฺฉิกโต, สามเณโร นุ โข โส, ภิกฺขุ นุ โข’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาทยึสุ ฯ สตฺถา ตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา ‘‘ปณฺฑิโต, ภิกฺขเว, พาหิโย’’ติ อุปริธมฺมเทสนํ วเฑฺฒตฺวา ตสฺส ปรินิพฺพุตภาวํ ปกาเสสิฯ ปุน สงฺฆมเชฺฌ กถา อุทปาทิ ‘‘น จ สตฺถารา พาหิยสฺส พหุ ธโมฺม เทสิโต, อรหตฺตํ ปโตฺตติ จ วเทติฯ กึ นาเมต’’นฺติ? สตฺถา ‘‘ธโมฺม มโนฺท พหูติ อการณํ, วิสปีตกสฺส อคโท วิย เจโส’’ติ วตฺวา ธมฺมปเท คาถมาห –

> ‘‘สหสฺสมปิ เจ คาถา, อนตฺถปทสํหิตา;
> เอกํ คาถาปทํ เสโยฺย, ยํ สุตฺวา อุปสมฺมตี’’ติฯ (ธ. ป. ๑๐๐);

เทสนาปริโยสาเน จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ อมตปานํ ปิวึสุฯ อิทญฺจ ปน พาหิยเตฺถรสฺส วตฺถุ สุเตฺต (อุทา. ๑๐) อาคตตฺตา วิตฺถาเรน น กถิตํฯ อปรภาเค ปน สตฺถา สงฺฆมเชฺฌ นิสิโนฺน พาหิยเตฺถรํ ขิปฺปาภิญฺญานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

กุมารกสฺสปเตฺถรวตฺถุ

๒๑๗. นวเม **จิตฺตกถิกาน**นฺติ วิจิตฺตํ กตฺวา ธมฺมํ กเถนฺตานํฯ เถโร กิร เอกสฺสปิ ทฺวินฺนมฺปิ ธมฺมํ กเถโนฺต พหูหิ อุปมาหิ จ การเณหิ จ มณฺฑยิตฺวา โพเธโนฺต กเถติฯ ตสฺมา จิตฺตกถิกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา วยปฺปตฺโต ทสพลสฺส ธมฺมกถํ สุณนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ จิตฺตกถิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺโต กสฺสปพุทฺธสาสโนสกฺกนกาเล สตฺตนฺนํ ภิกฺขูนํ อพฺภนฺตโร หุตฺวา ปพฺพตมตฺถเก สมณธมฺมํ กตฺวา อปริหีนสีโล ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ สมฺปตฺตึ อนุภวมาโน อมฺหากํ สตฺถุ กาเล ราชคเห เอกิสฺสา กุลทาริกาย กุจฺฉิมฺหิ อุปฺปชฺชิฯ สา จ ปฐมํ มาตาปิตโร ยาจิตฺวา ปพฺพชฺชํ อลภมานา กุลฆรํ คตา คพฺภํ คณฺหิฯ ตมฺปิ อชานนฺตี สามิกํ อาราเธตฺวา เตน อนุญฺญาตา ภิกฺขุนีสุ ปพฺพชิตาฯ ตสฺสา คพฺภนิมิตฺตํ ทิสฺวา ภิกฺขุนิโย เทวทตฺตํ ปุจฺฉึสุ, โส “อสฺสมณี”ติ อาหฯ ทสพลํ ปุจฺฉึสุ, สตฺถา อุปาลิเตฺถรํ ปฏิจฺฉาเปสิฯ เถโร สาวตฺถินครวาสีนิ กุลานิ วิสาขญฺจ อุปาสิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา โสเธนฺโต “ปุเร ลทฺโธ คโพฺภ, ปพฺพชฺชา อโรคา”ติ อาหฯ สตฺถา “สุวินิจฺฉิตํ อธิกรณ”นฺติ เถรสฺส สาธุการํ อทาสิฯ

สา ภิกฺขุนี สุวณฺณพิมฺพสทิสํ ปุตฺตํ วิชายิฯ ตํ คเหตฺวา ราชา ปเสนทิโกสโล โปสาเปสิ, กสฺสโปติ จสฺส นามํ กตฺวา อปรภาเค อลงฺกริตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ปพฺพาเชสิฯ กุมารกาเล ปน ปพฺพชิตตฺตา ภควตา “กสฺสปํ ปโกฺกสถ, อิทํ ผลํ วา ขาทนียํ วา กสฺสปสฺส เทถา”ติ วุเตฺต “กตรกสฺสปสฺสาติฯ กุมารกสฺสปสฺสา”ติ เอวํ คหิตนามตฺตา ตโต ปฏฺฐาย วุฑฺฒกาเลปิ **กุมารกสฺสโป**เตฺวว วุจฺจติฯ อปิจ รโญฺญ โปสาวนิกปุตฺตตฺตาปิ กุมารกสฺสโปติ ตํ สญฺชานึสุฯ

โส ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย วิปสฺสนาย เจว กมฺมํ กโรติ, พุทฺธวจนญฺจ คณฺหาติฯ อถ โส เตน สทฺธึ ปพฺพตมตฺถเก สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา สุทฺธาวาเส นิพฺพโตฺต มหาพฺรหฺมา ตสฺมึ สมเย อาวเชฺชนฺโต กุมารกสฺสปํ ทิสฺวา “สหายโก เม วิปสฺสนาย กิลมติ, คนฺตฺวา ตสฺส วิปสฺสนาย นยมุขํ ทเสฺสตฺวา มคฺคผลปตฺติยา อุปายํ กริสฺสามี”ติ พฺรหฺมโลเก ฐิโตว ปญฺจทส ปเญฺห อภิสงฺขริตฺวา รตฺติภาคสมนนฺตเร กุมารกสฺสปเตฺถรสฺส วสนฏฺฐาเน อนฺธวเน ปาตุรโหสิฯ เถโร อาโลกํ ทิสฺวา “โก เอตฺถา”ติ อาหฯ “อหํ ปุเพฺพ ตยา สทฺธึ สมณธมฺมํ กตฺวา อนาคามิผลํ ปตฺวา สุทฺธาวาเส นิพฺพตฺตพฺรหฺมา”ติ อาหฯ เกน กเมฺมน อาคตตฺถาติ? มหาพฺรหฺมา อตฺตโน อาคตการณํ ทีเปตุํ เต ปเญฺห อาจิกฺขิตฺวา “ตฺวํ อิเม ปเญฺห อุคฺคณฺหิตฺวา อรุเณ อุฏฺฐิเต ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉ, ฐเปตฺวา หิ ตถาคตํ อโญฺญ อิเม ปเญฺห กเถตุํ สมโตฺถ นาม นตฺถี”ติ วตฺวา พฺรหฺมโลกเมว คโตฯ

เถโรปิ ปุนทิวเส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา มหาพฺรหฺมุนา กถิตนิยาเมเนว ปเญฺห ปุจฺฉิฯ สตฺถา กุมารกสฺสปเตฺถรสฺส อรหตฺตํ ปาเปตฺวา ปเญฺห กเถสิฯ เถโร สตฺถารา กถิตนิยาเมเนว อุคฺคณฺหิตฺวา อนฺธวนํ คนฺตฺวา วิปสฺสนํ คพฺภํ คาหาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตโต ปฏฺฐาย จตุนฺนํ ปริสานํ ธมฺมกถํ กเถนฺโต พหุกาหิ อุปมาหิ จ การเณหิ จ มเณฺฑตฺวา จิตฺตกถเมว กเถติฯ อถ นํ สตฺถา ปายาสิรโญฺญ ปญฺจทสหิ ปเญฺหหิ ปฏิมเณฺฑตฺวา สุตฺตเนฺต (ที. นิ. ๒.๔๐๖ อาทโย) เทสิเต ตํ สุตฺตนฺตํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา อิมสฺมึ สาสเน จิตฺตกถิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

มหาโกฏฺฐิตเตฺถรวตฺถุ

๒๑๘. ทสเม **ปฏิสมฺภิทาปตฺตาน**นฺติ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา ปตฺวา ฐิตานํ มหาโกฏฺฐิตเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อยํ หิ เถโร อตฺตโน ปฏิสมฺภิทาสุ จิณฺณวสิภาเวน อภิญฺญาเต อภิญฺญาเต มหาสาวเก อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺโตปิ ทสพลํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺโตปิ

ปฏิสมฺภิทาสุเยว ปญฺหํ ปุจฺฉติฯ อิติ อิมินา จิณฺณวสิภาเวน ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร มหาโภคกุเล นิพฺพโตฺต อปเรน สมเยน สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ โกฏฺฐิตมาณโวติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา เอกทิวสํ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิฯ โส อุปสมฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรโนฺต สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา นิจฺจกาลํ ปฏิสมฺภิทาสุ จิณฺณวสี หุตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉโนฺต ปฏิสมฺภิทาสุเยว ปุจฺฉติฯ อถ นํ สตฺถา อปรภาเค มหาเวทลฺลสุตฺตํ (ม. นิ. ๑.๔๔๙ อาทโย) อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา ปฏิสมฺภิทาปตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ตติยวคฺควณฺณนาฯ

๑๔. เอตทคฺควโคฺค

(๑๔) ๔. จตุตฺถเอตทคฺควโคฺค

อานนฺทเตฺถรวตฺถุ

๒๑๙-๒๒๓. จตุตฺถสฺส ปฐเม **พหุสฺสุตาน**นฺติอาทีสุ อเญฺญปิ เถรา พหุสฺสุตา สติมนฺตา คติมนฺตา ธิติมนฺตา อุปฏฺฐากา จ อตฺถิฯ อยํ ปนายสฺมา พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหโนฺต ทสพลสฺส สาสเน ภณฺฑาคาริกปริยตฺติยํ ฐตฺวา คณฺหิฯ ตสฺมา พหุสฺสุตานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ อิมเสฺสว จ เถรสฺส พุทฺธวจนํ คเหตฺวา ธารณกสติ อเญฺญหิ เถเรหิ พลวตรา อโหสิ, ตสฺมา **สติมนฺตานํ** อโคฺค นาม ชาโตฯ อยเมว จายสฺมา เอกปเท ฐตฺวา สฏฺฐิ ปทสหสฺสานิ คณฺหโนฺต สตฺถารา กถิตนิยาเมเนว สพฺพปทานิ ชานาติ, ตสฺมา **คติมนฺตานํ** อโคฺค นาม ชาโตฯ ตเสฺสว จายสฺมโต พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหนวีริยํ สชฺฌายนวีริยญฺจ ธารณวีริยญฺจ สตฺถุ อุปฏฺฐานวีริยญฺจ อเญฺญหิ อสทิสํ อโหสิ, ตสฺมา **ธิติมนฺตานํ** อโคฺค นาม ชาโตฯ ตถาคตํ อุปฏฺฐหโนฺต เจส น อเญฺญสํ อุปฏฺฐากภิกฺขูนํ อุปฏฺฐานากาเรน อุปฏฺฐหิ, อเญฺญ หิ ตถาคตํ อุปฏฺฐหนฺตา น จิรํ อุปฏฺฐหิํสุ, น จ พุทฺธานํ มนํ คเหตฺวา อุปฏฺฐหิํสุฯ อยํ เถโร ปน อุปฏฺฐากฏฺฐานํ ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย อารทฺธวีริโย หุตฺวา ตถาคตสฺส มนํ คเหตฺวา อุปฏฺฐหิฯ ตสฺมา **อุปฏฺฐากานํ** อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อิโต กิร สตสหสฺสมตฺถเก กเปฺป ปทุมุตฺตโร นาม สตฺถา โลเก อุปฺปชฺชิฯ ตสฺส หํสวตี นาม นครํ อโหสิ, นโนฺท นาม ราชา ปิตา, สุเมธา นาม เทวี มาตา, โพธิสโตฺต อุตฺตรกุมาโร นาม อโหสิฯ โส ปุตฺตสฺส ชาตทิวเส มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมฺม ปพฺพชิตฺวา ปธานมนุยุโตฺต อนุกฺกเมน สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา ‘‘อเนกชาติสํสาร’’นฺติ อุทานํ อุทาเนตฺวา สตฺตาหํ โพธิปลฺลเงฺก วีตินาเมตฺวา ‘‘ปถวิยํ ฐเปสฺสามี’’ติ ปาทํ อภินีหริฯ อถ ปถวิํ ภินฺทิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตปฺปมาณํ ปทุมํ อุฏฺฐาสิฯ ตทุปาทาย ภควา ปทุมุตฺตโรเตว ปญฺญายิตฺถฯ ตสฺส เทวโล จ สุชาโต จ เทฺว อคฺคสาวกา อเหสุํ , อมิตา จ อสมา จ เทฺว อคฺคสาวิกา, สุมโน นาม อุปฏฺฐาโกฯ ปทุมุตฺตโร ภควา ปิตุ สงฺคหํ กุรุมาโน ภิกฺขุสตสหสฺสปริวาโร หํสวติยา ราชธานิยา วสติฯ

กนิฏฺฐภาตา ปนสฺส สุมนกุมาโร นามฯ ตสฺส ราชา หํสวติโต วีสโยชนสเต โภคคามํ อทาสิฯ โส กทาจิ กทาจิ อาคนฺตฺวา ปิตรญฺจ สตฺถารญฺจ ปสฺสติฯ อเถกทิวสํ ปจฺจนฺโต กุปิโต สุมโน รโญฺญ เปเสสิฯ ราชา ''ตฺวํ มยา ตตฺถ กสฺมา ฐปิโต''ติ ปฏิเปเสสิฯ โส โจเร วูปสเมตฺวา ''อุปสนฺโต, เทว, ชนปโท''ติ รโญฺญ เปเสสิฯ ราชา ตุฏฺโฐ ''สีฆํ มม ปุตฺโต อาคจฺฉตู''ติ อาหฯ ตสฺส สหสฺสมตฺตา อมจฺจา โหนฺติฯ โส เตหิ สทฺธึ อนฺตรามคฺเค มนฺเตสิ – ''มยฺหํ ปิตา ตุฏฺโฐ สเจ เม วรํ เทติ, กึ คณฺหามี''ติ? อถ นํ เอกจฺเจ ''หตฺถึ คณฺหถ, อสฺสํ คณฺหถ, ชนปทํ คณฺหถ, สตฺต รตนานิ คณฺหถา''ติ อาหํสุฯ อปเร ''ตุเมฺห ปถวิสฺสรสฺส ปุตฺตา, น ตุมฺหากํ ธนํ ทุลฺลภํ, ลทฺธมฺปิ เจตํ สพฺพํ ปหาย คมนียํ, ปุญฺญเมว เอกํ อาทาย คมนียํฯ ตสฺมา เทเว วรํ ททมาเน เตมาสํ ปทุมุตฺตรภควนฺตํ อุปฏฺฐาตุํ วรํ คณฺหถา''ติ อาหํสุฯ โส ''ตุเมฺห มยฺหํ กลฺยาณมิตฺตา, น เมตํ จิตฺตํ อตฺถิ, ตุเมฺหหิ ปน อุปฺปาทิตํ, เอวํ กริสฺสามี''ติ คนฺตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา ปิตรา อาลิงฺคิตฺวา มตฺถเก จุเมฺพตฺวา ''วรํ เต ปุตฺต เทมี''ติ วุตฺเต ''อิจฺฉามหํ, มหาราช, ภควนฺตํ เตมาสํ จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหนฺโต ชีวิตํ อวญฺฌํ กาตุํ, อิมํ เม เทว วรํ เทหี''ติ อาหฯ น สกฺกา, ตาต, อญฺญํ วเรหีติฯ เทว, ขตฺติยานํ นาม เทฺว กถา นตฺถิ, เอตเทว เม วรํ เทหิ, น มม อเญฺญน อโตฺถติฯ ตาต, พุทฺธานํ นาม จิตฺตํ ทุชฺชานํ, สเจ ภควา น อิจฺฉิสฺสติ, มยา ทิเนฺนปิ กึ ภวิสฺสตีติ? ''สาธุ, เทว, อหํ ภควโต จิตฺตํ ชานิสฺสามี''ติ วิหารํ คโตฯ

เตน จ สมเยน ภตฺตกิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา ภควา คนฺธกุฏึ ปวิโฏฺฐ โหติ, โส มณฺฑลมาเฬ สนฺนิปติตานํ ภิกฺขูนํ สนฺติกํ อคมาสิฯ เต นํ อาหํสุ – ''ราชปุตฺต, กสฺมา อาคโตสี''ติ? ภควนฺตํ ทสฺสนาย, ทเสฺสถ เม ภควนฺตนฺติฯ น มยํ, ราชปุตฺต, อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ สตฺถารํ ทฏฺฐุํ ลภามาติฯ โก ปน, ภเนฺต, ลภตีติ? สุมนเตฺถโร นาม ราชปุตฺตาติฯ โส ''กุหึ, ภเนฺต, เถโร''ติ? เถรสฺส นิสินฺนฏฺฐานํ ปุจฺฉิตฺวา คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ''อิจฺฉามหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ ปสฺสิตุํ, ทเสฺสถ เม ภควนฺต''นฺติ อาหฯ เถโร ปสฺสนฺตเสฺสว ราชกุมารสฺส อาโปกสิณชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา มหาปถวึ อุทกํ อธิฏฺฐาย ปถวิยํ นิมุชฺชิตฺวา สตฺถุ คนฺธกุฏิยํเยว ปาตุรโหสิฯ อถ นํ ภควา ''สุมน กสฺมา อาคโตสี''ติ อาหฯ ราชปุโตฺต, ภเนฺต, ภควนฺตํ ทสฺสนาย อาคโตติฯ เตน หิ ภิกฺขุ อาสนํ ปญฺญาเปหีติฯ ปุน เถโร ปสฺสนฺตเสฺสว ราชกุมารสฺส พุทฺธาสนํ คเหตฺวา อโนฺตคนฺธกุฏิยํ นิมุชฺชิตฺวา พหิปริเวเณ ปาตุภวิตฺวา ปริเวเณ อาสนํ ปญฺญาเปสิฯ ราชกุมาโร อิมานิ เทฺว อจฺฉริยาการานิ ทิสฺวา ''มหนฺโต วตายํ ภิกฺขู''ติ จิเนฺตสิฯ

ภควาปิ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ ราชปุโตฺต ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ อกาสิฯ ''กทา อาคโตสิ ราชปุตฺตา''ติ วุเตฺต, ''ภเนฺต, ตุเมฺหสุ คนฺธกุฏึ ปวิเฏฺฐสุ, ภิกฺขู ปน 'น มยํ อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ ภควนฺตํ ทฏฺฐุํ ลภามา'ติ มํ เถรสฺส สนฺติกํ ปาเหสุํฯ เถโร ปน เอกวจเนเนว ทเสฺสติ, เถโร, ภเนฺต, ตุมฺหากํ สาสเน วลฺลโภ มเญฺญ''ติฯ อาม ราชกุมาร, วลฺลโภ เอส ภิกฺขุ มยฺหํ สาสเนติฯ ภเนฺต, พุทฺธานํ สาสเน กึ กตฺวา วลฺลภา โหนฺตีติ? ทานํ ทตฺวา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา กุมาราติฯ ภควา อหํ เถโร วิย พุทฺธสาสเน วลฺลโภ โหตุกาโม, เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ อธิวาเสถาติฯ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน ฯ ราชกุมาโร อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สพฺพรตฺตึ มหาสกฺการํ สเชฺชตฺวา สตฺต ทิวสานิ ขนฺธาวาร ภตฺตํ นาม อทาสิฯ

สตฺตเม ทิวเส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา, ภเนฺต, มยา ปิตุ สนฺติกา เตมาสํ อโนฺตวสฺสํ ตุมฺหากํ ปฏิชคฺคนวโร ลโทฺธ, เตมาสํ เม วสฺสาวาสํ อธิวาเสถาติฯ ภควา ''อตฺถิ นุ โข ตตฺถ คเตน อโตฺถ''ติ โอโลเกตฺวา ''อตฺถี''ติ ทิสฺวา ''สุญฺญาคาเร โข, ราชกุมาร, ตถาคตา อภิรมนฺตี''ติ อาหฯ กุมาโร ''อญฺญาตํ ภควา อญฺญาตํ สุคตา''ติ วตฺวา ''อหํ, ภเนฺต, ปุริมตรํ คนฺตฺวา วิหารํ

กาเรมิ, มยา เปสิเต ภิกฺขุสตสหสฺสน สทฺธึ อาคจฺฉถา’’ติ ภควนฺตํ ปฏิญฺญํ คาหาเปตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ทินฺนา เม, เทว, ภควตา ปฏิญฺญา, มยา ปหิเต ภควนฺตํ เปเสยฺยถา’’ติ วตฺวา ปิตรํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา โยชเน โยชเน วิหารํ กาเรนฺโต วีสโยชนสตํ อทฺธานํ คโตฯ คนฺตฺวา จ อตฺตโน นคเร วิหารฏฺฐานํ วิจินนฺโต โสภนนามสฺส กุฎุมฺพิกสฺส อุยฺยานํ ทิสฺวา สตสหสฺสน กิณิตฺวา สตสหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา วิหารํ กาเรสิฯ ตตฺถ ภควโต คนฺธกุฏึ เสสภิกฺขูนญฺจ รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานตฺถาย กุฏิเลณมณฺฑเป กาเรตฺวา ปาการปริเกฺขปํ ทฺวารโกฏฺฐกญฺจ นิฏฺฐาเปตฺวา ปิตุ สนฺติกํ เปเสสิ – ‘‘นิฏฺฐิตํ มยฺหํ กิจฺจํ, สตฺถารํ ปหิณถา’’ติฯ

ราชา ภควนฺตํ โภเชตฺวา ‘‘ภควา สุมนสฺส กิจฺจํ นิฏฺฐิตํ, ตุมฺหากํ คมนํ ปจฺจาสีสตี’’ติ อาหฯ ภควา ภิกฺขุสตสหสฺสปริวุโต โยชเน โยชเน วิหาเรสุ วสมาโน อคมาสิฯ กุมาโร ‘‘สตฺถา อาคจฺฉตี’’ติ สุตฺวา โยชนํ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูชยมาโน วิหารํ ปเวเสตฺวา –

> ‘‘สตสหสฺสน เม กีตํ, สตสหสฺสน มาปิตํ;
> โสภนํ นาม อุยฺยานํ, ปฏิคฺคณฺห มหามุนี’’ติฯ –

วิหารํ นิยฺยาเทสิฯ โส วสฺสูปนายิกาทิวเส ทานํ ทตฺวา อตฺตโน ปุตฺตทาเร จ อมเจฺจ จ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘สตฺถา อมฺหากํ สนฺติกํ ทูรโตว อาคโต, พุทฺธา จ นาม ธมฺมครุกา น อามิสจกฺขุกา ฯ ตสฺมา อหํ อิมํ เตมาสํ เทฺว สาฏเก นิวาเสตฺวา ทส สีลานิ สมาทิยิตฺวา อิเธว วสิสฺสามิ, ตุเมฺห ขีณาสวสตสหสฺสสฺส อิมินาว นีหาเรน เตมาสํ ทานํ ทเทยฺยาถา’’ติฯ

โส สุมนเตฺถรสฺส วสนฏฺฐานสภาเคเยว ฐาเน วสโนฺต ยํ เถโร ภควโต วตฺตํ กโรติ, ตํ สพฺพํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน เอกนฺตวลฺลโภ เอส เถโร, เอตเสฺสว เม ฐานนฺตรํ ปเตฺถตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา อุปกฏฺฐาย ปวารณาย คามํ ปวิสิตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส ภิกฺขุสตสหสฺสสฺส ปาทมูเล ติจีวรํ ฐเปตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ยเทตํ มยา สตฺตาหํ ขนฺธาวารทานโต ปฏฺฐาย ปุญฺญํ กตํ, ตํ เนว สกฺกสมฺปตฺติํ, น มารพฺรหฺมสมฺปตฺติํ ปตฺถยเนฺตน, พุทฺธสฺส ปน อุปฏฺฐากภาวํ ปเตฺถเนฺตน กตํฯ ตสฺมา อหมฺปิ ภควา อนาคเต สุมนเตฺถโร วิย เอกสฺส พุทฺธสฺส อุปฏฺฐาโก โหมี’’ติ ปญฺจปติฏฺฐิเตน ปติฏฺฐหิตฺวา วนฺทิฯ สตฺถา ตสฺส อนนฺตรายํ ทิสฺวา พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ กุมาโร ตํ สุตฺวา ‘‘พุทฺธา จ นาม อเทฺวชฺฌกถา โหนฺตี’’ติ ทุติยทิวเส โคตมพุทฺธสฺส ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา ปิฏฺฐิโต ปิฏฺฐิโต คจฺฉโนฺต วิย อโหสิฯ

โส ตสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท วสฺสสตสหสฺสํ ทานํ ทตฺวา สเคฺค นิพฺพตฺติตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล ปิณฺฑาย จรโต เถรสฺส ปตฺตคฺคหณตฺถํ อุตฺตริสาฏกํ ทตฺวา ปูชํ อกาสิฯ ปุน สเคฺค นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุโต พาราณสิราชา หุตฺวา อุปริปาสาทวรคโต คนฺธมาทนโต อากาเสน อาคจฺฉเนฺต อฏฺฐ ปเจฺจกพุเทฺธ ทิสฺวา นิมนฺตาเปตฺวา โภเชตฺวา อตฺตโน มงฺคลอุยฺยาเน เตสํ อฏฺฐ ปณฺณสาลาโย กาเรตฺวา เตสํ นิสีทนตฺถาย อตฺตโน นิเวสเน อฏฺฐ สพฺพรตนมยานิ ปีฐานิ เจว มณิอาธารเก จ ปฏิยาเทตฺวา ทส วสฺสสหสฺสานิ อุปฏฺฐานํ อกาสิฯ เอตานิ ปากฏฏฺฐานานิฯ

กปฺปสตสหสฺสํ ปน ทานํ ททมาโนว อมฺหากํ โพธิสเตฺตน สทฺธิํ ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุโต อมิโตทนสกฺกสฺส เคเห นิพฺพตฺติฯ อถสฺส สเพฺพว ญาตเก อานนฺทิเต ปมุทิเต กโรนฺโต ชาโตติ อานโนฺทเตฺวว นามํ อกํสุฯ โส อนุปุเพฺพน กตาภินิกฺขมเน สมฺมาสโมฺพธิํ ปตฺวา ปฐมคมเนน กปิลวตฺถุํ อาคนฺตฺวา ตโต นิกฺขเนฺต ภควติ ภควโต ปริวารตฺถํ ราชกุมาเรสุ ปพฺพชเนฺตสุ ภทฺทิยาทีหิ สทฺธิํ นิกฺขมิตฺวา ภควโต สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา นจิรเสฺสว อายสฺมโต ปุณฺณสฺส มนฺตาณิปุตฺตสฺส สนฺติเก ธมฺมกถํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

เตน โข ปน สมเยน ภควโต ปฐมโพธิยํ วีสติ วสฺสานิ อนิพทฺธา อุปฏฺฐากา อเหสุํฯ เอกทา นาคสมาโล ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา วิจริ เอกทา นาคิโต, เอกทา อุปวาโน, เอกทา สุนกฺขโตฺต, เอกทา จุโนฺท สมณุเทฺทโส , เอกทา สาคโต, เอกทา ราโธ, เอกทา เมฆิโยฯ ตตฺถ เอกทา ภควา นาคสมาลเตฺถเรน สทฺธิํ อทฺธานมคฺคปฺปฏิปโนฺน เทฺวธาปถํ ปโตฺตฯ เถโร มคฺคา โอกฺกมฺม ‘‘ภควา อหํ อิมินา มเคฺคน คจฺฉามี’’ติ อาหฯ อถ นํ ภควา ‘‘เอหิ ภิกฺขุ, อิมินา มเคฺคน คจฺฉามา’’ติ อาหฯ โส ‘‘หนฺท ภควา ตุมฺหากํ ปตฺตจีวรํ คณฺหถ, อหํ อิมินา มเคฺคน คจฺฉามี’’ติ วตฺวา ปตฺตจีวรํ ภูมิยํ ฐเปตุํ อารโทฺธฯ อถ นํ ภควา ‘‘อาหร ภิกฺขู’’ติ วตฺวา ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา คโตฯ ตสฺสปิ ภิกฺขุโน อิตเรน มเคฺคน คจฺฉโต โจรา ปตฺตจีวรเญฺจว หริํสุ, สีสญฺจ ภินฺทิํสุฯ โส ‘‘ภควา อิทานิ เม ปฏิสรณํ, น อโญฺญ’’ติ จิเนฺตตฺวา โลหิเตน คลเนฺตน ภควโต สนฺติกํ อาคมิฯ ‘‘กิมิทํ ภิกฺขู’’ติ จ วุเตฺต ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ อถ นํ ภควา ‘‘มา จิเนฺตยิ ภิกฺขุ, เอตสฺส การณาเยว ตํ นิวารยิมฺหา’’ติ วตฺวา สมสฺสาเสสิฯ

เอกทา ปน ภควา เมฆิยเตฺถเรน สทฺธิํ ปาจีนวํเส มิคทาเย ชนฺตุคามํ อคมาสิฯ ตตฺราปิ เมฆิโย ชนฺตุคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา นทีตีเร ปาสาทิกํ อมฺพวนํ ทิสฺวา ‘‘ภควา ตุมฺหากํ ปตฺตจีวรํ คณฺหถ, อหํ ตสฺมิํ อมฺพวเน สมณธมฺมํ กโรมี’’ติ วตฺวา ภควตา ติกฺขตฺตุํ นิวาริยมาโนปิ คนฺตฺวา อกุสลวิตเกฺกหิ อนฺวาสโตฺต ปจฺจาคนฺตฺวา ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิฯ ตมฺปิ ภควา ‘‘อิมเมว เต การณํ สลฺลเกฺขตฺวา นิวารยิมฺหา’’ติ วตฺวา อนุปุเพฺพน สาวตฺถิํ อคมาสิฯ ตตฺถ คนฺธกุฏิปริเวเณ ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสิโนฺน ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขเว, อิทานิมฺหิ มหลฺลโก, ‘เอกเจฺจ ภิกฺขู อิมินา มเคฺคน คจฺฉามา’ติ วุเตฺต อเญฺญน คจฺฉนฺติ, เอกเจฺจ มยฺหํ ปตฺตจีวรํ ภูมิยํ นิกฺขิปนฺติ, มยฺหํ นิพทฺธุปฏฺฐากํ เอกํ ภิกฺขุํ ชานาถา’’ติ ฯ ภิกฺขูนํ ธมฺมสํเวโค อุทปาทิฯ อถายสฺมา สาริปุโตฺต อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ‘‘อหํ, ภเนฺต, ตุเมฺหเยว ปตฺถยมาโน สตสหสฺสกปฺปาธิกํ อสเงฺขฺยยฺยํ ปารมิโย ปูรยิํ, นนุ มาทิโส มหาปโญฺญ อุปฏฺฐาโก นาม วฏฺฏติ, อหํ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ อาหฯ ตํ ภควา ‘‘อลํ, สาริปุตฺต, ยสฺสํ ทิสายํ ตฺวํ วิหรสิ, อสุญฺญา เว สา ทิสา, ตว หิ โอวาโท พุทฺธานํ โอวาทสทิโส, เตน เม ตยา อุปฏฺฐากกิจฺจํ อตฺถี’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ เอเตเนว อุปาเยน มหาโมคฺคลฺลานํ อาทิํ กตฺวา อสีติ มหาสาวกา อุฏฺฐหิํสุฯ เต สเพฺพ ภควา ปฏิกฺขิปิฯ

อานนฺทเตฺถโร ปน ตุณฺหีเยว นิสีทิฯ อถ นํ ภิกฺขู อาหํสุ – ‘‘อาวุโส อานนฺท, ภิกฺขุสโงฺฆ อุปฏฺฐากฏฺฐานํ ยาจติ, ตฺวมฺปิ ยาจาหี’’ติฯ ยาจิตฺวา ลทฺธฏฺฐานํ นาม, อาวุโส, กีทิสํ โหติ, กิํ มํ สตฺถา น ปสฺสติ? สเจ สตฺถา โรจิสฺสติ, ‘‘อานโนฺท มํ อุปฏฺฐหตู’’ติ วกฺขตีติฯ อถ ภควา ‘‘น, ภิกฺขเว, อานโนฺท อเญฺญหิ อุสฺสาเหตโพฺพ, สยเมว ชานิตฺวา มํ อุปฏฺฐหิสฺสตี’’ติ อาหฯ ตโต ภิกฺขู ‘‘อุเฏฺฐหิ, อาวุโส อานนฺท, อุเฏฺฐหิ, อาวุโส อานนฺท, ทสพลํ อุปฏฺฐากฏฺฐานํ ยาจาหี’’ติ อาหํสุฯ เถโร อุฏฺฐหิตฺวา จตฺตาโร ปฏิเกฺขปา จตโสฺส จ อายาจนาติ อฏฺฐ วเร ยาจิฯ

จตฺตาโร ปฏิเกฺขปา นาม – ‘‘สเจ เม, ภเนฺต, ภควา อตฺตนา ลทฺธํ ปณีตํ จีวรํ น ทสฺสติ, ปิณฺฑปาตํ น ทสฺสติ, เอกคนฺธกุฏิยํ วสิตุํ น ทสฺสติ, นิมนฺตนํ คเหตฺวา น คมิสฺสติ, เอวาหํ ภควนฺตํ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กํ ปเนตฺถ, อานนฺท, อาทีนวํ อทฺทสา’’ติ วุเตฺต อาห – ‘‘สจาหํ, ภเนฺต, อิมานิ วตฺถูนิ ลภิสฺสามิ, ภวิสฺสนฺติ วตฺตาโร ‘อานโนฺท ทสพเลน ลทฺธํ ปณีตํ จีวรํ ปริภุญฺชติ, ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชติ, เอกคนฺธกุฏิยํ วสติ , เอกโต นิมนฺตนํ คจฺฉติฯ เอตํ ลาภํ ลภโนฺต ตถาคตํ อุปฏฺฐาติ, โก เอวํ อุปฏฺฐหโต ภาโร’’’ติ? อิเม จตฺตาโร ปฏิเกฺขเป ยาจิฯ

จตโุส อายาจนา นาม – ‘‘สเจ, ภเนฺต, ภควา มยา คหิตนิมนฺตนํ คมิสฺสติ, สจาหํ ติโรรฏฺฐา ติโรชนปทา ภควนฺตํ ทฏฺฐุํ อาคตํ ปริสํ อาคตกฺขเณเยว ภควนฺตํ ทเสฺสตุํ ลจฺฉามิ, ยทา เม กงฺขา อุปฺปชฺชติ, ตสฺมิํเยว ขเณ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตุํ ลจฺฉามิ, ตถา ยํ ภควา มยฺหํ ปรมฺมุเข ธมฺมํ เทเสติ, ตํ อาคนฺตฺวา มยฺหํ กเถสฺสติ, เอวาหํ ภควนฺตํ อุปฏฺฐหิสฺสามี’’ติ วตฺวา ‘‘กํ ปเนตฺถ, อานนฺท, อานิสํสํ ปสฺสสี’’ติ วุตฺโต อาห – ‘‘อิธ, ภเนฺต, สทฺธา กุลปุตฺตา ภควโต โอกาสํ อลภนฺตา มํ เอวํ วทนฺติ ‘เสฺว, ภเนฺต อานนฺท, ภควตา สทฺธิํ อมฺหากํ ฆเร ภิกฺขํ คเณฺหยฺยาถา’ติฯ สเจ ภควา ตตฺถ น คมิสฺสติ, อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณเยว ปริสํ ทเสฺสตุํ, กงฺขญฺจ วิโนเทตุํ โอกาสํ น ลจฺฉามิ, ภวิสฺสนฺติ วตฺตาโร ‘กิํ อานโนฺท ทสพลํ อุปฏฺฐาติ ฯ เอตฺตกมฺปิสฺส ภควา อนุคฺคหํ น กโรตี’ติฯ ภควโต จ ปรมฺมุขา มํ ปุจฺฉิสฺสนฺติ ‘อยํ, อาวุโส อานนฺท, คาถา, อิทํ สุตฺตํ, อิทํ ชาตกํ กตฺถ เทสิต’นฺติฯ สจาหํ ตํ น สมฺปาทยิสฺสามิ, ภวิสฺสนฺติ วตฺตาโร – ‘เอตฺตกมฺปิ, อาวุโส, น ชานาสิ, กสฺมา ตฺวํ ฉายา วิย ภควนฺตํ อวิชหโนฺต ทีฆรตฺตํ วิจรสี’ติฯ เตนาหํ ปรมฺมุขา เทสิตสฺสปิ ธมฺมสฺส ปุน กถนํ อิจฺฉามี’’ติฯ อิมา จตโุส อายาจนา ยาจิฯ ภควาปิสฺส อทาสิฯ

เอวํ อิเม อฏฺฐ วเร คเหตฺวา นิพทฺธุปฏฺฐาโก อโหสิฯ ตเสฺสว ฐานนฺตรสฺส อตฺถาย กปฺปสตสหสฺสํ ปูริตานํ ปารมีนํ ผลํ ปาปุณิฯ โส อุปฏฺฐากฏฺฐานํ ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย ทสพลสฺส ทุวิเธน อุทเกน ติวิเธน ทนฺตกเฏฺฐน หตฺถปาทปริกเมฺมน ปิฏฺฐิปริกเมฺมน คนฺธกุฏิปริเวณํ สมฺมชฺชเนนาติ เอวมาทีหิ กิเจฺจหิ อุปฏฺฐหโนฺต ‘‘อิมาย นาม เวลาย สตฺถุ อิมํ นาม ลทฺธุํ วฏฺฏติ, อิทํ นาม กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ ทิวสภาคํ สนฺติกาวจโร หุตฺวา รตฺติภาคสมนนฺตเร ทณฺฑทีปิกํ คเหตฺวา เอกรตฺติํ คนฺธกุฏิปริเวณํ นว วาเร อนุปริยายติฯ เอวญฺหิสฺส อโหสิ – ‘‘สเจ เม ถินมิทฺธํ โอกฺกเมยฺย, ทสพเล ปโกฺกสเนฺต ปฏิวจนํ ทาตุํ น สกฺกุเณยฺย’’นฺติฯ ตสฺมา สพฺพรตฺติํ ทณฺฑทีปิกํ หเตฺถน น มุญฺจติฯ อิทเมตฺตกํ วตฺถุฯ อปรภาเค ปน สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อเนกปริยาเยน ธมฺมภณฺฑาคาริกอานนฺทเตฺถรสฺส วณฺณํ กเถตฺวา เถรํ อิมสฺมิํ สาสเน พหุสฺสุตานํ สติมนฺตานํ คติมนฺตานํ ธิติมนฺตานํ อุปฏฺฐากานญฺจ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อุรุเวลกสฺสปเตฺถรวตฺถุ

๒๒๔. ทุติเย **มหาปริสาน**นฺติ มหาปริวารานํ อุรุเวลกสฺสโป อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อเญฺญสญฺหิ เถรานํ กญฺจิ กาลํ ปริวาโร มหา โหติ กญฺจิ กาลํ อโปฺป, อิมสฺส ปน เถรสฺส ทฺวีหิ ภาติเกหิ สทฺธิํ เอกํ สมณสหสฺสํ นิพทฺธปริวาโรว อโหสิฯ เตสุ เอเกกสฺมิํ เอเกกํ ปพฺพาเชเนฺต เทฺว สมณสหสฺสานิ โหนฺติ, เทฺว เทฺว ปพฺพาเชเนฺต ตีณิ สหสฺสานิ โหนฺติฯ ตสฺมา โส มหาปริวารานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ **กสฺสโป**ติ ปนสฺส โคตฺตํฯ อุรุเวลายํ ปพฺพชิตตฺตา **อุรุเวลกสฺสโป**ติ ปญฺญายิตฺถฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา วยปฺปโตฺต สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ มหาปริสานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยาปิ อนาคเต เอวรูเปน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ติจีวเรน อจฺฉาเทตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา มหาปริสานํ อคฺคภาวตฺถํ ปตฺถนํ อกาสิฯ สตฺถา อนนฺตรายํ ทิสฺวา อนาคเต โคตมพุทฺธสฺส สาสเน มหาปริสานํ อโคฺค ภวิสฺสตี’’ติ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิฯ

โสปิ กุลปุโตฺต ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิโต เทฺวนวุติกปฺปมตฺถเก ผุสฺสพุทฺธสฺส เวมาติกกนิฏฺฐภาตา หุตฺวา นิพฺพโตฺต, ปิตา มหินฺทราชา นามฯ อปเร

ปนสฺส เทฺว กนิฏฺฐภาตโร อเหสุํฯ เอวํ เต ตโย ภาตโร วิสุํ วิสุํ ฐานนฺตรํ ลภิํสุฯ เต เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว กุปิตํ ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา ปิตุ สนฺติกา วรํ ลภิตฺวา ‘‘เตมาสํ ทสพลํ ปฏิชคฺคิสฺสามา’’ติ วรํ คณฺหิํสุฯ อถ เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘อเมฺหหิ ทสพลํ ปฏิชคฺคเนฺตหิ อนุจฺฉวิกํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ เอกํ อมจฺจํ อุปฺปาทกฏฺฐาเน ฐเปตฺวา เอกํ อายวยชานนกํ กตฺวา เอกํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปริเวสกฏฺฐาเน ฐเปตฺวา อตฺตนา ทส สีลานิ สมาทาย เตมาสํ สิกฺขาปทานิ รกฺขิํสุฯ เต ตโย อมจฺจา เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท พิมฺพิสารวิสาขรฏฺฐปาลา ชาตาฯ

เต ปน ราชกุมารา วุตฺถวเสฺส ทสพเล สหตฺถา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปจฺจยปูชาย ปูเชตฺวา ยาวชีวํ กลฺยาณกมฺมํ กตฺวา อมฺหากํ ทสพลสฺส นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว พฺราหมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา อตฺตโน โคตฺตวเสน ตโยปิ ชนา กสฺสปา เอว นาม ชาตาฯ เต วยปฺปตฺตา ตโย เวเท อุคฺคณฺหิํสุฯ เตสํ เชฏฺฐภาติกสฺส ปญฺจ มาณวกสตานิ ปริวาโร อโหสิ, มชฺฌิมสฺส ตีณิ, กนิฏฺฐสฺส เทฺวฯ เต อตฺตโน คเนฺถ สารํ โอโลเกนฺตา ทิฏฺฐธมฺมิกเมว ปสฺสิํสุ, น สมฺปรายิกํฯ อถ เนสํ เชฏฺฐภาตา อตฺตโน ปริวาเรน สทฺธิํ อุรุเวลํ คนฺตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อุรุเวลกสฺสโป นาม ชาโต, มหาคงฺคานทีวเงฺก ปพฺพชิโต นทีกสฺสโป นาม ชาโต, คยาสีเส ปพฺพชิโต คยากสฺสโป นาม ชาโตฯ

เอวํ เตสุ อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ วสเนฺตสุ พหูนํ ทิวสานํ อจฺจเยน อมฺหากํ โพธิสเตฺต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา ปฏิวิทฺธสพฺพญฺญุตญฺญาโณ อนุกฺกเมน ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตตฺวา ปญฺจวคฺคิเย เถเร อรหเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา ยสทารกปฺปมุเข ปญฺจปญฺญาส สหายเกปิ วิเนตฺวา สฏฺฐิ อรหเนฺต ‘‘จรถ, ภิกฺขเว , จาริก’’นฺติ พหุชนหิตาย จาริกํ เปเสตฺวา ภทฺทวคฺคิเย วิเนตฺวา อุรุเวลกสฺสปสฺส เหตุํ ทิสฺวา ‘‘มยิ คเต ตโย ภาติกา สปริวารา อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺตี’’ติ ญตฺวา เอกโก อทุติโย อุรุเวลกสฺสปสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา วสนตฺถาย อคฺยาคารํ ยาจิตฺวา ตตฺถ กตํ นาคทมนํ อาทิํ กตฺวา อฑฺฒุฑฺฒสหเสฺสหิ ปาฏิหาริเยหิ อุรุเวลกสฺสปํ สปริวารํ วิเนตฺวา ปพฺพาเชสิฯ ตสฺส ปพฺพชิตภาวํ ญตฺวา อิตเรปิ เทฺว ภาตโร สปริวารา อาคนฺตฺวา ปพฺพชิํสุ, สเพฺพปิ เอหิภิกฺขู อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา อเหสุํฯ

สตฺถา ตํ สมณสหสฺสํ อาทาย คยาสีสํ คนฺตฺวา ปิฏฺฐิปาสาเณ นิสิโนฺน ‘‘กถํรูปา นุ โข เอเตสํ ธมฺมเทสนา สปฺปายา’’ติ โอโลเกโนฺต ‘‘อิเม อคฺคิํ ปริจรนฺตา วิจริํสุ, อิเมสํ ตโย ภเว อาทิตฺตาคารสทิเส กตฺวา ทเสฺสตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาทิตฺตปริยายสุตฺตํ (มหาว. ๕๔) เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน สเพฺพว อรหตฺตํ ปตฺตาฯ สตฺถา เตหิ ปริวุโต ปุเพฺพ พิมฺพิสารรโญฺญ ทินฺนปฏิญฺญตฺตา ราชคหนคเร ลฏฺฐิวนุยฺยานํ อคมาสิฯ ราชา ทสพลสฺส อาคตภาวํ สุตฺวา ทฺวาทสนหุเตหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ สทฺธิํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา สพฺพาวนฺตํ ปริสํ โอโลเกตฺวา มหาชนํ อุรุเวลกสฺสปสฺส นิปจฺจการํ กโรนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิเม มยฺหํ วา กสฺสปสฺส วา มหนฺตภาวํ น ชานนฺติ, สวิตกฺกา จ นาม เทสนํ สมฺปฏิจฺฉิตุํ น สโกฺกนฺตี’’ติ จิเนฺตตฺวา, ‘‘กสฺสป, ตุยฺหํ อุปฏฺฐากานํ วิตกฺกํ ฉินฺทา’’ติ เถรสฺส สญฺญํ อทาสิฯ เถโร สตฺถุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อุฏฺฐายาสนา สตฺถารํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ตาลปฺปมาณํ อากาสํ อุปฺปติตฺวา อิทฺธิวิกุพฺพนํ ทเสฺสตฺวา ‘‘สตฺถา เม, ภเนฺต, ภควา, สาวโกหมสฺมิ, สตฺถา เม, ภเนฺต, ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติ วตฺวา โอรุยฺห ทสพลสฺส ปาเท วนฺทิฯ เอเตนุปาเยน สตฺตเม วาเร สตฺตตาลปฺปมาณํ อากาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปุน อาคนฺตฺวา ทสพลสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

ตสฺมึ กาเล มหาชโน ‘‘อยํ โลเก มหาสมโณ’’ติ สตฺถริ นิพฺพิตโกฺก ชาโต, อถสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน ราชา เอกาทสนหุเตหิ พฺราหฺมณคหปติเกหิ สทฺธึ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิโต, เอกนหุตํ อุปาสกตฺตํ ปฏิเวเทสิฯ เตปิ อุรุเวลกสฺสปสฺส ปริวารา สหสฺสมตฺตา ภิกฺขู อตฺตโน อาเสวนวเสน จินฺเตสุํ – ‘‘อมฺหากํ ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺตํ, พหิ คนฺตฺวา กึ กริสฺสามา’’ติ อุรุเวลกสฺสปเตฺถรํเยว ปริวาเรตฺวา วิจรึสุฯ เตสุ เอเกกสฺมึ เอเกกํ นิสฺสิตกํ คณฺหนฺเต เทฺว สหสฺสานิ โหนฺติ, เทฺว เทฺว คณฺหนฺเต ตีณิ สหสฺสานิ โหนฺติฯ ตโต ปฏฺฐาย ยตฺตกา เตสํ นิสฺสิตกา, ตตฺตเก กเถตุํ วฏฺฏตีติฯ อิทเมตฺถ วตฺถุฯ อปรภาเค ปน สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เถรํ มหาปริสานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

กาฬุทายิเตฺถรวตฺถุ

๒๒๕. ตติเย **กุลปฺปสาทกาน**นฺติ กุลํ ปสาเทนฺตานํฯ อยํ หิ เถโร อทิฏฺฐพุทฺธทสฺสนํเยว สุโทฺธทนมหาราชสฺส นิเวสนํ ปสาเทสิ, ตสฺมา กุลปฺปสาทกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ กุลปฺปสาทกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อมฺหากํ โพธิสตฺตสฺส มาตุกุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวเส กปิลวตฺถุสฺมึเยว อมจฺจเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ชาตทิวเส โพธิสเตฺตน สทฺธึเยว ชาโตติ ตํทิวสํเยว ตํ ทุกูลจุมฺพฏเก นิปชฺชาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อุปฏฺฐานตฺถาย นยึสุฯ โพธิสเตฺตน หิ สทฺธึ โพธิรุโกฺข ราหุลมาตา จตโสฺส นิธิกุมฺภิโย อาโรหนิยหตฺถี กณฺฑโก ฉโนฺน กาฬุทายีติ อิเม สตฺต เอกทิวเส ชาตตฺตา สหชาตา นาม อเหสุํฯ อถสฺส นามคฺคหณทิวเส สกลนครสฺส อุทคฺคจิตฺตทิวเส ชาโตติ อุทายีเตฺวว นามํ อกํสุฯ โถกํ กาฬธาตุกตฺตา ปน **กาฬุทายี** นาม ชาโตฯ โส โพธิสเตฺตน สทฺธึ กุมารกีฬํ กีฬโนฺต วุทฺธึ อคมาสิฯ

อปรภาเค โพธิสโตฺต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา อนุกฺกเมน สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก โลกานุคฺคหํ กโรโนฺต ราชคหํ อุปนิสฺสาย วิหรติฯ ตสฺมึ สมเย สุโทฺธทนมหาราชา ‘‘สิทฺธตฺถกุมาโร อภิสโมฺพธึ ปตฺวา ราชคหํ อุปนิสฺสาย เวฬุวเน วิหรตี’’ติ สุตฺวา ปุริสสหสฺสปริวารํ เอกํ อมจฺจํ ‘‘ปุตฺตํ เม อิธ อาเนหี’’ติ เปเสสิฯ โส สฏฺฐิโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา ทสพลสฺส จตุปริสมเชฺฌ นิสีทิตฺวา ธมฺมเทสนาเวลาย วิหารํ ปาวิสิฯ โส ‘‘ติฏฺฐตุ ตาว รญฺญา ปหิตสาสน’’นฺติ ปริสปริยเนฺต ฐิโต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ยถาฐิโตว สทฺธึ ปุริสสหเสฺสหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ เนสํ สตฺถา ‘‘เอถ ภิกฺขโว’’ติ หตฺถํ ปสาเรสิ, สเพฺพ ตํขณํเยว อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา วสฺสสฏฺฐิกเตฺถรา วิย อเหสุํฯ อรหตฺตํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ปน อริยา นาม มชฺฌตฺตาว โหนฺตีติ รญฺญา ปหิตสาสนํ ทสพลสฺส น กเถสิฯ ราชา ‘‘เนว คโต อาคจฺฉติ, น สาสนํ สุยฺยตี’’ติ ‘‘เอหิ, ตาต, ตฺวํ คจฺฉา’’ติ เตเนว นิยาเมน อญฺญํ อมจฺจํ เปเสสิฯ โสปิ คนฺตฺวา ปุริมนเยเนว สทฺธึ ปริสาย อรหตฺตํ ปตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ เอวํ นวหิ อมเจฺจหิ สทฺธึ นว ปุริสสหสฺสานิ เปเสสิฯ สเพฺพ อตฺตโน กิจฺจํ นิฏฺฐาเปตฺวา ตุณฺหี อเหสุํฯ

อถ ราชา จินฺเตสิ – ‘‘เอตฺตกา ชนา มยิ สิเนหาภาเวน ทสพลสฺส อิธาคมนตฺถาย น กิญฺจิ กถยึสุ, อเญฺญ คนฺตฺวาปิ ทสพลํ อาเนตุํ น สกฺขิสฺสนฺติฯ มยฺหํ โข ปน ปุโตฺต อุทายี ทสพเลน สทฺธึ เอกวโย สหปํสุกีฬิโก, มยิ จสฺส สิเนโห อตฺถี’’ติ กาฬุทายึ ปโกฺกสาเปตฺวา, ‘‘ตาต, ปุริสสหสฺสปริวาโร คนฺตฺวา ทสพลํ อาเนหี’’ติ อาหฯ ปฐมํ คตปุริสา วิย ปพฺพชิตุํ ลภโนฺต อาเนสฺสามิ, เทวาติฯ ยํกิญฺจิ กตฺวา มม ปุตฺตํ ทเสฺสหีติฯ ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ รโญฺญ สาสนํ

อาทาย ราชคหํ คนฺตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนาเวลาย ปริสปริยนฺเต ฐิโต ธมฺมํ สุตฺวา สปริวาโร อรหตฺตผลํ ปตฺวา เอหิภิกฺขุภาเว ปติฏฺฐาสิฯ ตโต จินฺเตสิ – ‘‘น ตาว ทสพลสฺส กุลนครํ คนฺตุํ เอส กาโล, วสนฺตสมเย สุปุปฺผิเตสุ วนสเณฺฑสุ หริตติณสญฺฉนฺนาย ปถวิยา เอส กาโล ภวิสฺสตี’’ติ กาลํ ปฏิมาเนนฺโต ตสฺส กาลสฺส อาคตภาวํ ญตฺวา –

> ‘‘นาติสีตํ นาติอุณฺหํ, นาติทุพฺภิกฺขฉาตกํ;
> สทฺทลา หริตา ภูมิ, เอส กาโล มหามุนี’’ติฯ –

สฏฺฐิมตฺตาหิ คาถาหิ ทสพลสฺส กุลนครํ คมนตฺถาย คมนวณฺณํ วเณฺณสิฯ สตฺถา ‘‘อุทายี คมนวณฺณํ กเถติ, กปิลวตฺถุนครํ คนฺตุํ เอส กาโล’’ติ วีสติสหสฺสภิกฺขุปริวาโร อตุริตคมเนน จาริกํ นิกฺขมิฯ

อุทายิเตฺถโร สตฺถุ นิกฺขนฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘ปิตุ มหาราชสฺส สญฺญํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา รโญฺญ นิเวสเน ปาตุรโหสิฯ สุโทฺธทนมหาราชา เถรํ ทิสฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต มหารเห ปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน ปฏิยาทิตสฺส นานคฺครสโภชนสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา อทาสิฯ เถโร อุฎฺฐาย คมนากปฺปํ ทเสฺสสิฯ นิสีทิตฺวาว ภุญฺช, ตาตาติฯ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ภุญฺชิสฺสามิ, มหาราชาติฯ กหํ ปน, ตาต, สตฺถาติ? วีสติสหสฺสภิกฺขุปริวาโร ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย จาริกํ นิกฺขโนฺต, มหาราชาติฯ ตุเมฺห อิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา ยาว มม ปุโตฺต อิมํ นครํ สมฺปาปุณาติ, ตาวสฺส อิโตว ปิณฺฑปาตํ หรถาติฯ เถโร ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ทสพลสฺส อาหริตพฺพํ ภตฺตํ คเหตฺวา ธมฺมกถํ กเถตฺวา ทสพลสฺส อทสฺสเนเนว สกลราชนิเวสนํ สทฺธาปฏิลาภํ ลภาเปตฺวา สเพฺพสํ ปสฺสนฺตานเญฺญว ปตฺตํ อากาเส วิสฺสเชฺชตฺวา สยมฺปิ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา ปิณฺฑปาตํ อาทาย สตฺถุ หเตฺถ ฐเปสิ, สตฺถา ตํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิฯ เถโร สฏฺฐิโยชนมคฺคํ โยชนปรมํ คจฺฉนฺตสฺส สตฺถุโน ทิวเส ทิวเส ราชเคหโต ภตฺตํ อาหริตฺวา อทาสิฯ เอวํ วตฺถุ เวทิตพฺพํฯ อถ อปรภาเค สตฺถา ‘‘มยฺหํ ปิตุ มหาราชสฺส สกลนิเวสนํ ปสาเทสี’’ติ เถรํ กุลปฺปสาทกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

พากุลเตฺถรวตฺถุ

๒๒๖. จตุเตฺถ **อปฺปาพาธาน**นฺติ นิราพาธานํฯ **พากุโล**ติ ทฺวีสุ กุเลสุ วฑฺฒิตตฺตา เอวํลทฺธนาโม เถโรฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร อตีเต อิโต กปฺปสตสหสฺสาธิเก อสเงฺขฺยยฺยมตฺถเก อโนมทสฺสิทสพลสฺส นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว พฺราหฺมณกุเล ปฏิสนฺธิํ คณฺหิตฺวา วยํ อาคมฺม อุคฺคหิตเวโท เวทตฺตเย สารํ อปสฺสโนฺต ‘‘สมฺปรายิกตฺถํ คเวสิสฺสามี’’ติ ปพฺพตปาเท อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจาภิญฺญา-อฏฺฐสมาปตฺติลาภี หุตฺวา ฌานกีฬิตาย วีตินาเมสิฯ ตสฺมิํ สมเย อโนมทสฺสี โพธิสโตฺต สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา อริยคณปริวุโต จาริกํ จรติฯ ตาปโส ‘‘ตีณิ รตนานิ อุปฺปนฺนานี’’ติ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา เทสนาปริโยสาเน สรเณสุ ปติฏฺฐิโต, อตฺตโน ฐานํ ปน วิชหิตุํ นาสกฺขิฯ โส กาเลน กาลํ สตฺถุ ทสฺสนาย เจว คจฺฉติ, ธมฺมญฺจ สุณาติฯ

อเถกสฺมิํ สมเย ตถาคตสฺส อุทรวาโต อุปฺปชฺชิฯ ตาปโส สตฺถุ ทสฺสนตฺถาย อาคโต ‘‘สตฺถา คิลาโน’’ติ สุตฺวา ‘‘โก, ภเนฺต, อาพาโธ’’ติฯ ‘‘อุทรวาโต’’ติ วุเตฺต ‘‘อยํ กาโล มยฺหํ ปุญฺญํ กาตุ’’นฺติ ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา นานาวิธานิ เภสชฺชานิ สโมธาเนตฺวา ‘‘อิทํ เภสชฺชํ

สตฺถุ อุปเนถา’’ติ อุปฏฺฐากเตฺถรสฺส อทาสิฯ สห เภสชฺชสฺส อุปโยเคน อุทรวาโต ปฏิปฺปสฺสมฺภิฯ โส สตฺถุ ผาสุกกาเล คนฺตฺวา เอวมาห – ‘‘ภเนฺต, ยทิทํ มม เภสเชฺชน ตถาคตสฺส ผาสุกํ ชาตํ, ตสฺส เม นิสฺสเนฺทน นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตภเว คทฺทูหนมตฺตมฺปิ สรีเร พฺยาธิ นาม มาโหตู’’ติฯ อิทมสฺส ตสฺมึ อตฺตภาเว กลฺยาณกมฺมํฯ

โส ตโต จุโต พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ อสเงฺขยฺยํ เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ อปฺปาพาธานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวตายุกํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต วิปสฺสีทสพลสฺส นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว พนฺธุมตีนคเร พฺราหฺมณกุเล นิพฺพโตฺต ปุริมนเยเนว อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานลาภี หุตฺวา ปพฺพตปาเท วสติฯ

วิปสฺสีโพธิสโตฺตปิ สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา อฎฺฐสฎฺฐิภิกฺขุสตสหสฺสปริวาโร พนฺธุมตีนครํ อุปนิสฺสาย ปิตุ มหาราชสฺส สงฺคหํ กโรโนฺต เขเม มิคทาเย วิหรติฯ อถายํ ตาปโส ทสพลสฺส โลเก นิพฺพตฺตภาวํ ญตฺวา อาคนฺตฺวา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา สรเณสุ ปติฏฺฐาสิ, อตฺตโน ปพฺพชฺชํ ชหิตุํ นาสกฺขิ, กาเลน กาลํ ปน สตฺถุ อุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ

อเถกสฺมึ สมเย ฐเปตฺวา สตฺถารเญฺจว เทฺว อคฺคสาวเก จ หิมวติ ปุปฺผิตานํ วิสรุกฺขานํ วาตสมฺผเสฺสน เสสภิกฺขูนํ มตฺถกโรโค นาม อุทปาทิฯ ตาปโส สตฺถุ อุปฏฺฐานํ อาคโต ภิกฺขู สสีสํ ปารุปิตฺวา นิปเนฺน ทิสฺวา – ‘‘กึ, ภเนฺต, ภิกฺขุสงฺฆสฺส อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ภิกฺขูนํ ติณปุปฺผกโรโค, อาวุโสติฯ ตาปโส จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ กาโล มยฺหํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส กายเวยฺยาวติกกมฺมํ กตฺวา ปุญฺญํ นิพฺพเตฺตตุ’’นฺติ อตฺตโน อานุภาเวน นานาวิธานิ เภสชฺชานิ สํกฑฺฒิตฺวา โยเชตฺวา อทาสิฯ สพฺพภิกฺขูนํ โรโค ตํขณํเยว วูปสโนฺตฯ

โส ยาวตายุกํ ฐตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอกนวุติกเปฺป เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต กสฺสปพุทฺธกาเล พาราณสิยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต ฆราวาสํ วสโนฺต ‘‘มยฺหํ วสนเคหํ ทุพฺพลํ, ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา ทพฺพสมฺภารํ อาหริตฺวา เคหํ กริสฺสามี’’ติ วฑฺฒกีหิ สทฺธึ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกํ ชิณฺณํ มหาวิหารํ ทิสฺวา ‘‘ติฏฺฐตุ ตาว มยฺหํ เคหกมฺมํ, น ตํ มยา สทฺธึ คมิสฺสติ, ยํกิญฺจิ กตฺวา ปน สทฺธึ คมนกมฺมเมว ปุเรตรํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ เตเหว วฑฺฒกีหิ ทพฺพสมฺภารํ คาหาเปตฺวา ตสฺมึ วิหาเร อุโปสถาคารํ กาเรสิ, โภชนสาลํ อคฺคิสาลํ ทีฆจงฺกมํ ชนฺตาฆรํ กปฺปิยกุฏึ วจฺจกุฏึ อาโรคฺยสาลํ กาเรสิ, ยํกิญฺจิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุปโภคปริโภคํ เภสชฺชํ นาม สพฺพํ ปฏิยาเทตฺวา ฐเปสิฯ

โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อมฺหากํ ทสพลสฺส นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว โกสมฺพิยํ เสฏฺฐิเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส ปฏิสนฺธิคฺคหณทิวสโต ปฏฺฐาย ตํ เสฏฺฐิกุลํ ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ อโหสิฯ อถสฺส มาตา ปุตฺตํ วิชายิตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ทารโก ปุญฺญวา กตาธิกาโร, ยตฺตกํ กาลํ อโรโค ทีฆายุโก หุตฺวา ติฏฺฐติ, ตตฺตกํ อมฺหากํ สมฺปตฺติทายโก ภวิสฺสติฯ ชาตทิวเสเยว มหายมุนาย นฺหาตทารกา นิโรคา โหนฺตี’’ติ นฺหาปนตฺถาย นํ เปเสสิฯ ‘‘ปญฺจเม ทิวเส สีสํ นฺหาเปตฺวา นทีกีฬนตฺถาย นํ เปเสสี’’ติ มชฺฌิมภาณกาฯ ตตฺถ ธาติยา ทารกํ นิมุชฺชนุมฺมุชฺชนวเสน กีฬาเปนฺติยา เอโก มโจฺฉ ทารกํ ทิสฺวา ‘‘ภโกฺข เม อย’’นฺติ มญฺญมาโน มุขํ วิวริตฺวา อุปคโตฯ ธาตี ทารกํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลาตา, มโจฺฉ ตํ คิลิฯ ปุญฺญวา สโตฺต ทุกฺขํ น ปาปุณิ, สยนคพฺภํ ปวิสิตฺวา นิปโนฺน วิย อโหสิฯ มโจฺฉ ทารกสฺส เตเชน ตตฺตผาลํ คิลิตฺวา ฑยฺหมาโน วิย เวเคน ตึสโยชนํ คนฺตฺวา พาราณสินครวาสิโน มจฺฉพนฺธสฺส ชาลํ ปาวิสิฯ มหามจฺฉา นาม ชาเลน พทฺธา มาริยมานาว มรนฺติ, อยํ ปน

ทารกสฺส เตเชน ชาลโต นีหฏมโตฺตว มโตฯ มจฺฉพนฺธา จ มหามจฺฉํ ลภิตฺวา ผาเลตฺวา วิกฺกิณนฺติ, ตํ ปน ทารกสฺส อานุภาเวน อผาเลตฺวา สกลเมว กาเชน หริตฺวา ‘‘สหเสฺสน เทมา’’ติ วทนฺตา นคเร วิจรึสุ, โกจิ น คณฺหาติฯ

ตสฺมึ ปน นคเร อปุตฺตกํ อสีติโกฏิวิภวํ เสฏฺฐิกุลํ อตฺถิฯ ตสฺส ทฺวารมูลํ ปตฺวา ‘‘กึ คเหตฺวา เทถา’’ติ วุตฺตา ‘‘กหาปณ’’นฺติ อาหํสุฯ เตหิ กหาปณํ ทตฺวา คหิโตฯ เสฏฺฐิภริยาปิ อเญฺญสุ ทิวเสสุ มเจฺฉ น เกฬายติ, ตํทิวสํ ปน มจฺฉํ ผลเก ฐเปตฺวา สยเมว ผาเลสิฯ มจฺฉญฺจ นาม กุจฺฉิโต ผาเลนฺติ, สา ปน ปิฏฺฐิโต ผาเลนฺตี มจฺฉกุจฺฉิยํ สุวณฺณวณฺณํ ทารกํ ทิสฺวา ‘‘มจฺฉกุจฺฉิยํ เม ปุโตฺต ลโทฺธ’’ติ นาทํ นทิตฺวา ทารกํ อาทาย สามิกสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ เสฏฺฐิ ตาวเทว เภรึ จราเปตฺวา ทารกมาทาย รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มจฺฉกุจฺฉิยํ เม, เทว, ทารโก ลโทฺธ, กึ กโรมา’’ติ อาหฯ ปุญฺญวา เอส, โย มจฺฉกุจฺฉิยํ อาโรโค วสิ, โปเสหิ นนฺติ ฯ

อโสฺสสิ โข อิตรํ กุลํ ‘‘พาราณสิยํ กิร เอกํ เสฏฺฐิกุลํ มจฺฉกุจฺฉิยํ ทารกํ ลภี’’ติฯ เต ตตฺถ อคมํสุฯ อถสฺส มาตา ทารกํ อลงฺกริตฺวา กีฬาปิยมานํ ทิสฺวา ‘‘มนาโป วตายํ ทารโก’’ติ คเหตฺวา ปกติํ อาจิกฺขิฯ อิตรา ‘‘มยฺหํ ปุโตฺต’’ติ อาหฯ กหํ เต ลโทฺธติฯ มจฺฉกุจฺฉิยนฺติฯ น ตุยฺหํ ปุโตฺต, มยฺหํ ปุโตฺตติฯ กหํ เต ลโทฺธติฯ มยา ทส มาเส กุจฺฉิยา ธาริโต, อถ นํ นทิยา กีฬาปิยมานํ มโจฺฉ คิลีติฯ ตุยฺหํ ปุโตฺต อเญฺญน มเจฺฉน คิลิโต ภวิสฺสติ, อยํ ปน มยา มจฺฉกุจฺฉิยํ ลโทฺธติ อุโภปิ ราชกุลํ อคมํสุฯ ราชา อาห – ‘‘อยํ ทส มาเส กุจฺฉิยา ธาริตตฺตา อมาตา กาตุํ น สกฺกา, มจฺฉํ คณฺหนฺตาปิ วกฺกยกนาทีนิ พหิ กตฺวา คณฺหนฺตา นาม นตฺถีติ มจฺฉกุจฺฉิยํ ลทฺธตฺตา อยมฺปิ อมาตา กาตุํ น สกฺกา, ทารโก อุภินฺนมฺปิ กุลานํ ทายาโท โหตู’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย เทฺวปิ กุลานิ อติวิย ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตานิ อเหสุํฯ ตสฺส ทฺวีหิ กุเลหิ วฑฺฒิตตฺตา พากุลกุมาโรติ นามํ กรึสุฯ

ตสฺส วิญฺญุตํ ปตฺตสฺส ทฺวีสุปิ นคเรสุ ตโย ตโย ปาสาเท กาเรตฺวา นาฏกานิ ปจฺจุปฏฺฐเปสุํฯ เอเกกสฺมึ นคเร จตฺตาโร จตฺตาโร มาเส วสติฯ เอกสฺมึ นคเร จตฺตาโร มาเส วุตฺถสฺส สงฺฆาฏนาวาสุ มณฺฑปํ กาเรตฺวา ตตฺถ นํ สทฺธึ นาฏเกหิ อาโรเปนฺติฯ โส สมฺปตฺติํ อนุภวมาโน จตูหิ มาเสหิ อิตรํ นครํ คจฺฉติฯ ตํนครวาสีนิ นาฏกานิ ‘‘ทฺวีหิ มาเสหิ อุปฑฺฒมคฺคํ อาคโต ภวิสฺสตี’’ติ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ตํ ปริวาเรตฺวา ทฺวีหิ มาเสหิ อตฺตโน นครํ เนนฺติ, อิตรานิ นาฏกานิ นิวตฺติตฺวา อตฺตโน นครเมว คจฺฉนฺติฯ ตตฺถ จตฺตาโร มาเส วสิตฺวา เตเนว นิยาเมน ปุน อิตรํ นครํ คจฺฉติฯ เอวมสฺส สมฺปตฺติํ อนุภวนฺตสฺส อสีติ วสฺสานิ ปริปุณฺณานิฯ

ตสฺมึ สมเย อมฺหากํ โพธิสโตฺต สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก อนุกฺกเมน จาริกํ จรมาโน โกสมฺพิํ ปาปุณิ, พาราณสินฺติ มชฺฌิมภาณกาฯ พากุโล เสฏฺฐิปิ โข ‘‘ทสพโล อาคโต’’ติ สุตฺวา พหุํ คนฺธมาลํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิฯ โส สตฺตาหเมว ปุถุชฺชโน หุตฺวา อฏฺฐเม อรุเณ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถสฺส ทฺวีสุ นคเรสุ คิหิกาเล ปริจาริกมาตุคามา อตฺตโน กุลฆรานิ อาคนฺตฺวา ตตฺถ วสมานา จีวรานิ กตฺวา ปหิณึสุฯ เถโร เอกํ อฑฺฒมาสํ โกสมฺพิวาสิเกหิ ปหิตํ จีวรํ ภุญฺชติ, เอกํ อฑฺฒมาสํ พาราณสิวาสิเกหีติฯ เอเตเนว นิยาเมน ทฺวีสุปิ นคเรสุ ยํ ยํ อุตฺตมํ, ตํ ตํ เถรเสฺสว อาหริยติฯ เถรสฺส อสีติ วสฺสานิ อคารมเชฺฌ วสนฺตสฺส ทฺวีหงฺคุเลหิ คนฺธปิณฺฑํ คเหตฺวา อุปสิงฺฆนมตฺตมฺปิ กาลํ น โกจิ อาพาโธ นาม อโหสิฯ อาสีติเม วเสฺส สุเขเนว ปพฺพชฺชํ อุปคโตฯ ปพฺพชิตสฺสาปิสฺส อปฺปมตฺตโกปิ อาพาโธ วา จตูหิ ปจฺจเยหิ เวกลฺลํ วา นาโหสิฯ โส ปจฺฉิมกาเล ปรินิพฺพานสมเยปิ ปุราณคิหิสหายกสฺส อเจลกสฺสปสฺส อตฺตโน กายิกเจตสิกสุขทีป

นวเสเนว สกลํ พากุลสุตฺตํ (ม. นิ. ๓.๒๐๙ อาทโย) กเถตฺวา อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ เอวํ อฏฺฐุปฺปตฺติ สมุฏฺฐิตาฯ สตฺถา ปน เถรสฺส ธรมานกาเลเยว เถเร ยถา ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต พากุลเตฺถรํ อิมสฺมิํ สาสเน อปฺปาพาธานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

โสภิตเตฺถรวตฺถุ

๒๒๗. ปญฺจเม **ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรนฺตาน**นฺติ ปุเพฺพ นิวุตฺถกฺขนฺธสนฺตานํ อนุสฺสรณสมตฺถานํ โสภิตเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร ปุเพฺพนิวาสํ อนุปฏิปาฏิยา อนุสฺสรมาโน ปญฺจ กปฺปสตานิ อสญฺญิภเว อจิตฺตกปฏิสนฺธิํ นยโต อคฺคเหสิ อากาเส ปทํ ทเสฺสโนฺต วิยฯ ตสฺมา ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรนฺตานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิตฺวา วยปฺปโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ปุเพฺพนิวาสญาณลาภีนํ ภิกฺขูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลกมฺมํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, **โสภิโต**ติสฺส นามํ อกํสุฯ

โส อปเรน สมเยน สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา ปุเพฺพนิวาสญาเณ จิณฺณวสี อโหสิฯ โส อนุปฏิปาฏิยา อตฺตโน นิพฺพตฺตฏฺฐานํ อนุสฺสรโนฺต ยาว อสญฺญิภเว อจิตฺตกปฏิสนฺธิ, ตาว ปฏิสนฺธิํ อทฺทสฯ ตโต ปรํ อนฺตเร ปญฺจ กปฺปสตานิ ปวตฺติํ อทิสฺวา อวสาเน จุติํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นาเมต’’นฺติ อาวชฺชมาโน นยวเสน ‘‘อสญฺญิภโว ภวิสฺสตี’’ติ นิฏฺฐํ อคมาสิฯ สตฺถา อิมํ การณํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา เถรํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อุปาลิเตฺถรวตฺถุ

๒๒๘. ฉเฏฺฐ **วินยธรานํ ยทิทํ อุปาลี**ติ วินยธรานํ ภิกฺขูนํ อุปาลิเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ เถโร กิร ตถาคตเสฺสว สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตถาคตเสฺสว สนฺติเก วินยปิฏกํ อุคฺคณฺหิตฺวา ภารุกจฺฉกวตฺถุํ, อชฺชุกวตฺถุํ, (ปารา. ๑๕๘) กุมารกสฺสปวตฺถุนฺติ อิมานิ ตีณิ วตฺถูนิ สพฺพญฺญุตญฺญาเณน สทฺธิํ สํสเนฺทตฺวา กเถสิฯ ตสฺมา วินยธรานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล กิเรส หํสวติยํ กุลฆเร นิพฺพโตฺต เอกทิวสํ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ วินยธรานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท กปฺปกเคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ , อุปาลิทารโกติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ฉนฺนํ ขตฺติยานํ ปสาธโก หุตฺวา ตถาคเต อนุปิยมฺพวเน วิหรเนฺต ปพฺพชฺชตฺถาย นิกฺขมเนฺตหิ เตติ ฉหิ ขตฺติเยหิ สทฺธิํ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิฯ ตสฺส ปพฺพชฺชาวิธานํ ปาฬิยํ (จูฬว. ๓๓๐) อาคตเมวฯ

โส ปพฺพชิตฺวา อุปสมฺปโนฺน สตฺถารํ กมฺมฏฺฐานํ กถาเปตฺวา ‘‘มยฺหํ, ภเนฺต, อรญฺญวาสํ อนุชานาถา’’ติ อาหฯ ภิกฺขุ ตว อรเญฺญ วสนฺตสฺส เอกเมว ธุรํ วฑฺฒิสฺสติ, อมฺหากํ ปน สนฺติเก วสนฺตสฺส วิปสฺสนาธุรญฺจ คนฺถธุรญฺจ ปริปูเรสฺสตีติฯ เถโร สตฺถุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วิปสฺ

สนาย กมฺมํ กโรโนฺต นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ นํ สตฺถา สยเมว สกลํ วินยปิฏกํ อุคฺคณฺหาเปสิฯ โส อปรภาเค เหฏฺฐา วุตฺตานิ ตีณิ วตฺถูนิ วินิจฺฉินิฯ สตฺถา เอเกกสฺมึ วินิจฺฉิเต สาธุการํ ทตฺวา ตโยปิ วินิจฺฉเย อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา เถรํ วินยธรานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

นนฺทกเตฺถรวตฺถุ

๒๒๙. สตฺตเม ***ภิกฺขุโนวาทกานํ ยทิทํ นนฺทโก***ติ อยํ หิ เถโร ธมฺมกถํ กเถโนฺต เอกสโมธาเน ปญฺจ ภิกฺขุนีสตานิ อรหตฺตํ ปาเปสิฯ ตสฺมา ภิกฺขุโนวาทกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยญฺหิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ภิกฺขุโนวาทกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา วยปฺปโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ, ปุเพฺพนิวาสญาเณ จ จิณฺณวสี อโหสิฯ โส จตูสุ ปริสาสุ สมฺปตฺตาสุ ‘‘สเพฺพสํเยว มนํ คเหตฺวา กเถตุํ สโกฺกตี’’ติ ธมฺมกถิกนนฺทโก นาม ชาโตฯ ตถาคโตปิ โข โรหิณีนทีตีเร จุมฺพฏกกลเห นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตานํ ปญฺจนฺนํ สากิยกุมารสตานํ อนภิรติยา อุปฺปนฺนาย เต ภิกฺขู อาทาย กุณาลทหํ คนฺตฺวา กุณาลชาตกกถาย (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) เนสํ สํวิคฺคภาวํ ญตฺวา จตุสจฺจกถํ กเถตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิฯ อปรภาเค มหาสมยสุตฺตํ (ที. นิ. ๒.๓๓๑ อาทโย) กเถตฺวา อคฺคผลํ อรหตฺตํ ปาเปสิฯ เตสํ เถรานํ ปุราณทุติยิกา ‘‘อเมฺห ทานิ อิธ กึ กริสฺสามา’’ติ วตฺวา สพฺพาว เอกจิตฺตา หุตฺวา มหาปชาปตึ อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจึสุฯ ตาปิ ปญฺจสตา เถริยา สนฺติเก ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภึสุฯ อตีตานนฺตราย ปน ชาติยา สพฺพาว ตา นนฺทกเตฺถรสฺส ราชปุตฺตภาเว ฐิตสฺส ปาทปริจาริกา อเหสุํฯ

เตน สมเยน สตฺถา ‘‘ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย โอวทนฺตู’’ติ อาหฯ เถโร อตฺตโน วาเร สมฺปเตฺตตาสํ ปุริมภเว อตฺตโน ปาทปริจาริกภาวํ ญตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มํ อิมสฺส ภิกฺขุนีสงฺฆสฺส มเชฺฌ นิสินฺนํ อุปมาโย จ การณานิ จ อาหริตฺวา ธมฺมํ กถยมานํ ทิสฺวา อโญฺญ ปุเพฺพนิวาสญาณลาภี ภิกฺขุ อิมํ การณํ โอโลเกตฺวา ‘อายสฺมา นนฺทโก ยาวชฺชทิวสา โอโรเธ น วิสฺสเชฺชติ, โสภตายมายสฺมา โอโรธปริวุโต’ติ วตฺตพฺพํ มเญฺญยฺยา’’ติฯ ตสฺมา สยํ อคนฺตฺวา อญฺญํ ภิกฺขุํ เปเสสิฯ ตา ปน ปญฺจสตา ภิกฺขุนิโย เถรเสฺสว โอวาทํ ปจฺจาสีสนฺติฯ อิมินา การเณน ภควา ‘‘อตฺตโน วาเร สมฺปเตฺต อญฺญํ อเปเสตฺวา สยเมว คนฺตฺวา ภิกฺขุนีสงฺฆํ โอวทาหี’’ติ เถรํ อาหฯ โส สตฺถุ กถํ ปฏิพาหิตุํ อสโกฺกโนฺต อตฺตโน วาเร สมฺปเตฺต จาตุทฺทเส ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส โอวาทํ ทตฺวา สพฺพาว ตา ภิกฺขุนิโย สฬายตนปฏิมณฺฑิตาย ธมฺมเทสนาย โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิฯ

ตา ภิกฺขุนิโย เถรสฺส ธมฺมเทสนาย อตฺตมนา หุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อตฺตโน ปฏิวิทฺธคุณํ อาโรเจสุํฯ สตฺถา ‘‘กสฺมึ นุ โข ธมฺมํ เทเสเนฺต อิมา ภิกฺขุนิโย อุปริมคฺคผลานิ ปาปุเณยฺยุ’’นฺติ อาวเชฺชโนฺต ปุน ‘‘ตํเยว นนฺทกสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปญฺจสตาปิ เอตา อรหตฺตํ ปาปุณิสฺสนฺตี’’ติ ทิสฺวา ปุนทิวเสปิ เถรเสฺสว สนฺติกํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย เปเสสิฯ ตา ปุนทิวเส ธมฺมํ สุตฺวา สพฺพาว อรหตฺตํ ปตฺตาฯ ตํทิวสํ ภควา ตาสํ ภิกฺขุนีนํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตกาเล ธมฺมเทสนาย สผลภาวํ ญตฺวา ‘‘หิโยฺย นนฺทกสฺส ธมฺมเทสนา จาตุทฺทสิยํ จนฺทสทิสี อโหสิ, อชฺช ปนฺนรสิยํ จนฺทสทิสี’’ติ วตฺวา เถรสฺส สาธุการํ ทตฺวา ตเทว จ การณํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา เถรํ ภิกฺขุโนวาทกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

นนฺทเตฺถรวตฺถุ

๒๓๐. อฏฺฐเม **อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานนฺ**ติ ฉสุ อินฺทฺริเยสุ ปิหิตทฺวารานํ นนฺทเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ กิญฺจาปิ หิ สตฺถุสาวกา อคุตฺตทฺวารา นาม นตฺถิ, นนฺทเตฺถโร ปน ทสสุ ทิสาสุ ยํ ยํ ทิสํ โอโลเกตุกาโม โหติ, น ตํ จตุสมฺปชญฺญวเสน อปริจฺฉินฺทิตฺวา โอโลเกติฯ ตสฺมา อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา วยปฺปโตฺต สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต กปิลวตฺถุปุเร มหาปชาปติโคตมิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ อถสฺส นามคฺคหณทิวเส ญาติสงฺฆํ นนฺทยโนฺต โตเสโนฺต ชาโตติ **นนฺทกุมาโร**เตว นามํ อกํสุฯ

มหาสโตฺตปิ สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา ปวตฺติตวรธมฺมจโกฺก โลกานุคฺคหํ กโรโนฺต ราชคหโต กปิลวตฺถุปุรํ คนฺตฺวา ปฐมทสฺสเนเนว ปิตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิฯ ปุนทิวเส ปิตุ นิเวสนํ คนฺตฺวา ราหุลมาตาย โอวาทํ ทตฺวา เสสชนสฺสปิ ธมฺมํ กเถสิฯ ปุนทิวเส นนฺทกุมารสฺส อภิเสกเคหปเวสนอาวาหมงฺคเลสุ วตฺตมาเนสุ ตสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา กุมารํ ปตฺตํ คาหาเปตฺวา ปพฺพาเชตุํ วิหาราภิมุโข ปายาสิฯ นนฺทกุมารํ อภิเสกมงฺคลํ น ตถา ปีเฬสิ, ปตฺตํ อาทาย คมนกาเล ปน ชนปทกลฺยาณี อุปริปาสาทวรคตา สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา ‘‘ตุวฏํ โข, อยฺยปุตฺต, อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ ยํ วาจํ นิจฺฉาเรสิฯ ตํ สุตฺวา เคหสิตฉนฺทราควเสน โอโลเกโนฺต ปเนส สตฺถริ คารเวน ยถารุจิยา นิมิตฺตํ คเหตุํ นาสกฺขิ, เตนสฺส จิตฺตสนฺตาโป อโหสิฯ อถ นํ ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน นิวเตฺตสฺสติ, อิมสฺมึ ฐาเน นิวเตฺตสฺสตี’’ติ จิเนฺตนฺตเมว สตฺถา วิหารํ เนตฺวา ปพฺพาเชสิฯ ปพฺพชิโตปิ ปฏิพาหิตุํ อสโกฺกโนฺต ตุณฺหี อโหสิฯ ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย ปน ชนปทกลฺยาณิยา วุตฺตวจนเมว สรติฯ อถสฺส สา อาคนฺตฺวา อวิทูเร ฐิตา วิย อโหสิฯ โส อนภิรติยา ปีฬิโต โถกํ ฐานํ คจฺฉติ, ตสฺส คุมฺพํ วา คจฺฉํ วา อติกฺกมนฺตเสฺสว ทสพโล ปุรโต ฐิโต วิย อโหสิฯ โส อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตํ กุกฺกุฏปตฺตํ วิย ปฏินิวตฺติตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว ปวิสติฯ

สตฺถา จิเนฺตสิ – ‘‘นโนฺท อติวิย ปมโตฺต วิหรติ, อนภิรตึ วูปสเมตุํ น สโกฺกติ, เอตสฺส จิตฺตนิพฺพาปนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ตโต นํ อาห – ‘‘เอหิ, นนฺท, เทวจาริกํ คจฺฉิสฺสามา’’ติฯ ภควา กถาหํ อิทฺธิมเนฺตหิ คนฺตพฺพฏฺฐานํ คมิสฺสามีติฯ ตฺวํ เกวลํ คมนจิตฺตํ อุปฺปาเทหิ, คนฺตฺวา ปสฺสิสฺสสีติฯ โส ทสพลสฺส อานุภาเวน ตถาคเตเนว สทฺธึ เทวจาริกํ คนฺตฺวา สกฺกสฺส เทวรโญฺญ นิเวสนํ โอโลเกตฺวา ปญฺจ อจฺฉราสตานิ อทฺทสฯ สตฺถา นนฺทเตฺถรํ สุภนิมิตฺตวเสน ตา โอโลเกนฺตํ ทิสฺวา, ‘‘นนฺท, อิมา นุ โข อจฺฉรา มนาปา, อถ ชนปทกลฺยาณี’’ติ ปุจฺฉิฯ ภเนฺต, ชนปทกลฺยาณี อิมา อจฺฉรา อุปนิธาย กณฺณนาสจฺฉินฺนกา มกฺกฏี วิย ขายตีติฯ นนฺท, เอวรูปา อจฺฉรา สมณธมฺมํ กโรนฺตานํ น ทุลฺลภาติฯ สเจ เม, ภเนฺต ภควา, ปาฏิโภโค โหติ, อหํ สมณธมฺมํ กริสฺสามีติฯ วิสฺสโตฺถ ตฺวํ, นนฺท, สมณธมฺมํ กโรหิฯ สเจ เต สปฺปฏิสนฺธิกา กาลกิริยา ภวิสฺสติ, อหํ เอตาสํ ปฏิลาภตฺถาย ปาฏิโภโคติฯ อิติ สตฺถา ยถารุจิยา เทวจาริกํ จริตฺวา เชตวนเมว ปจฺจาคญฺฉิฯ

ตโต ปฏฺฐาย นนฺทเตฺถโร อจฺฉรานํ เหตุ รตฺตินฺทิวํ สมณธมฺมํ กโรติฯ สตฺถา ภิกฺขู อาณาเปสิ – ‘‘ตุเมฺห นนฺทสฺส วสนฏฺฐาเน ‘เอโก กิร ภิกฺขุ ทสพลํ ปาฏิโภคํ กตฺวา อจฺฉรานํ เหตุ

สมณธมฺมํ กโรตี’ติ ตตฺถ ตตฺถ กเถนฺตา วิจรถา’’ติฯ เต สตฺถุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘ภตโก กิรายสฺมา นนฺโท, อุปกฺกิตโก กิรายสฺมา นนฺโท, อจฺฉรานํ เหตุ พฺรหฺมจริยํ จรติ, ภควา กิรสฺส ปาฏิโภโค ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฏิลาภาย กกุฏปาทีน’’นฺติ เถรสฺส สวนูปจาเร กเถนฺตา วิจรนฺติฯ นนฺทตฺเถโร ตํ กถํ สุตฺวา ‘‘อิเม ภิกฺขู น อญฺญํ กเถนฺติ, มํ อารพฺภ กเถนฺติ, อยุตฺตํ มม กมฺม’’นฺติ ปฏิสงฺขานํ อุปฺปาเทตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถสฺส อรหตฺตปตฺตกฺขเณเยว อญฺญตรา เทวตา ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสิ, สยมฺปิ ภควา อญฺญาสิเยวฯ ปุนทิวเส นนฺทตฺเถโร ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห – ‘‘ยํ เม, ภนฺเต ภควา , ปาฏิโภโค ปญฺจนฺนํ อจฺฉราสตานํ ปฏิลาภาย กกุฏปาทีนํ, มุญฺจามหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ เอตสฺมา ปฏิสฺสวา’’ติฯ เอวํ วตฺถุ (อุทา. ๒๒) สมุฏฺฐิตํ ฯ สตฺถา อปรภาเค เชตวนวิหาเร วิหรนฺโต เถรํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

มหากปฺปินตฺเถรวตฺถุ

๒๓๑. นวเม ***ภิกฺขุโอวาทกาน***นฺติ ภิกฺขู โอวทนฺตานํ มหากปฺปินตฺเถโร อคฺโคติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร เถโร เอกสโมธานสฺมิํเยว ธมฺมกถํ กเถนฺโต ภิกฺขุสหสฺสํ อรหตฺตํ ปาเปสิฯ ตสฺมา ภิกฺขุโอวาทกานํ อคฺโค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกมฺเม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลฆเร นิพฺพตฺติตฺวา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ภิกฺขุโอวาทกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺเถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺโต กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺธกาเล พาราณสิยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา ปุริสสหสฺสสฺส คณเชฏฺฐโก หุตฺวา คพฺภสหสฺสปฏิมณฺฑิตํ มหาปริเวณํ กาเรสิฯ เต สเพฺพปิ ชนา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา กปฺปินอุปาสกํ เชฏฺฐกํ กตฺวา สปุตฺตทารา เทวโลเก นิพฺพตฺตาฯ เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริํสุฯ

อถ อมฺหากํ สตฺถุ นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว อยํ กปฺปิโน ปจฺจนฺตเทเส กุกฺกุฏวตีนคเร ราชเคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, เสสปุริสา ตสฺมิํเยว นคเร อมจฺจกุเลสุ นิพฺพตฺติํสุฯ เตสุ กปฺปินกุมาโร ปิตุ อจฺจเยน ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา มหากปฺปินราชา นาม ชาโตฯ ปุเพฺพ กลฺยาณกมฺมกรณกาเล ตสฺส ฆรสามินี อิตฺถี สมานชาติเก ราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา มหากปฺปินรโญฺญ อคฺคมเหสี ชาตา, อโนชาปุปฺผสทิสวณฺณตาย ปนสฺสา อโนชาเทวีเตฺวว นามํ อโหสิฯ มหากปฺปินราชาปิ สุตวิตฺตโก อโหสิฯ โส ปาโตว อุฏฺฐาย จตูหิ ทฺวาเรหิ สีฆํ ทูเต เปเสสิ – ‘‘ยตฺถ พหุสฺสุเต สุตธเร ปสฺสถ, ตโต นิวตฺติตฺวา มยฺหํ อาโรเจถา’’ติฯ

เตน โข ปน สมเยน อมฺหากํ สตฺถา โลเก นิพฺพตฺติตฺวา สาวตฺถิํ อุปนิสฺสาย ปฏิวสติฯ ตสฺมิํ กาเล สาวตฺถินครวาสิโน วาณิชา สาวตฺถิยํ อุฏฺฐานกภณฺฑํ คเหตฺวา, ตํ นครํ คนฺตฺวา, ภณฺฑํ ปฏิสาเมตฺวา, ‘‘ราชานํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ ปณฺณาการํ คเหตฺวา, ราชกุลทฺวารํ คนฺตฺวา, ‘‘ราชา อุยฺยานํ คโต’’ติ สุตฺวา, อุยฺยานํ คนฺตฺวา, ทฺวาเร ฐิตา ปฏิหารกสฺส อาโรจยิํสุฯ อถ รโญฺญ นิเวทิเต ราชา ปโกฺกสาเปตฺวา นิยฺยาติตปณฺณาการา วนฺทิตฺวา ฐิเต, ‘‘ตาตา, กุโต อาคจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิฯ สาวตฺถิโต, เทวาติฯ กจฺจิ โว รฏฺฐํ สุภิกฺขํ, ธมฺมิโก ราชาติ? อาม, เทวาติฯ อตฺถิ ปน ตุมฺหากํ เทเส กิญฺจิ สาสนนฺติ? อตฺถิ เทว, น ปน สกฺกา อุจฺฉิฏฺฐมุเขหิ กเถตุนฺติฯ ราชา สุวณฺณภิงฺคาเรน อุทกํ ทาเปสิฯ เต มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ทสพลาภิมุขา อญฺชลิํ ปคฺคเหตฺวา, ‘‘เทว, อมฺหากํ เทเส พุทฺธรตนํ นาม อุปฺปนฺน’’นฺติ อาหํสุฯ รโญฺญ ‘‘พุโทฺธ’’ติ วจเน สุตมเตฺตเยว สกลสรีรํ ผรมานา ปีติ อุปฺปชฺชิฯ ตโต ‘‘พุโทฺธติ, ตาตา, วทถา’’ติ อาหฯ พุโทฺธ

ติ, เทว, วทามาติฯ เอวํ ติกฺขตฺตุํ วทาเปตฺวา ‘‘พุโทฺธติปทํ อปริมาณํ, นาสฺส สกฺกา ปริมาณํ กาตุ’’นฺติ ตสฺมึเยว ปเท ปสโนฺน สตสหสฺสํ ทตฺวา ‘‘อปรํ กึ สาสน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ เทว ธมฺมรตนํ นาม อุปฺปนฺนนฺติฯ ตมฺปิ สุตฺวา ตเถว ติกฺขตฺตุํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อปรมฺปิ สตสหสฺสํ ทตฺวา ปุน ‘‘อญฺญํ กึ สาสน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ สงฺฆรตนํ เทว อุปฺปนฺนนฺติฯ ตมฺปิ สุตฺวา ตเถว ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อปรมฺปิ สตสหสฺสํ ทตฺวา ทินฺนภาวํ ปเณฺณ ลิขิตฺวา, ‘‘ตาตา, เทวิยา สนฺติกํ คจฺฉถา’’ติ เปเสสิฯ เตสุ คเตสุ อมเจฺจ ปุจฺฉิ – ‘‘ตาตา, พุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺน, ตุเมฺห กึ กริสฺสถา’’ติ? เทว ตุเมฺห กึ กตฺตุกามาติ? อหํ ปพฺพชิสฺสามีติฯ มยมฺปิ ปพฺพชิสฺสามาติฯ เต สเพฺพปิ ฆรํ วา กุฎุมฺพํ วา อนปโลเกตฺวา เย อเสฺส อารุยฺห คตา เตเหว นิกฺขมิํสุฯ

วาณิชา อโนชาเทวิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ปณฺณํ ทเสฺสสุํฯ สา ตํ วาเจตฺวา ‘‘รญฺญา ตุมฺหากํ พหู กหาปณา ทินฺนา, กึ ตุเมฺหหิ กตํ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ปิยสาสนํ, เทวิ, อานีตนฺติฯ อเมฺหปิ สกฺกา, ตาตา, สุณาเปตุนฺติ? สกฺกา, เทวิ, อุจฺฉิฏฺฐมุเขหิ ปน วตฺตุํ น สกฺกาติฯ สา สุวณฺณภิงฺคาเรน อุทกํ ทาเปสิฯ เต มุขํ วิกฺขาเลตฺวา รโญฺญ อาโรจิตนิยาเมเนว อาโรเจสุํฯ สาปิ ตํ สุตฺวา อุปฺปนฺนปาโมชฺชา เตเนว นเยน เอเกกสฺมิํ ปเท ติกฺขตฺตุํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ปฏิญฺญาคณนาย ตีณิ ตีณิ กตฺวา นว สตสหสฺสานิ อทาสิฯ วาณิชา สพฺพานิปิ ทฺวาทส สตสหสฺสานิ ลภิํสุฯ อถ เน ‘‘ราชา กหํ, ตาตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ปพฺพชิสฺสามีติ นิกฺขโนฺต, เทวีติฯ ‘‘เตน หิ, ตาตา, ตุเมฺห คจฺฉถา’’ติ เต อุโยฺยเชตฺวา รญฺญา สทฺธิํ คตานํ อมจฺจานํ มาตุคาเม ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตุเมฺห อตฺตโน สามิกานํ คตฏฺฐานํ ชานาถ อมฺมา’’ติ ปุจฺฉิฯ ชานาม, อเยฺย, รญฺญา สทฺธิํ อุยฺยานกีฬํ คตาติฯ อาม, อมฺมา คตา, ตตฺถ ปน คนฺตฺวา ‘‘พุโทฺธ อุปฺปโนฺน, ธโมฺม อุปฺปโนฺน, สโงฺฆ อุปฺปโนฺน’’ติ สุตฺวา ‘‘ทสพลสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามา’’ติ คตา, ตุเมฺห กึ กริสฺสถาติ? ตุเมฺห ปน, อเยฺย, กึ กตฺตุกามาติ? ‘‘อหํ ปพฺพชิสฺสามิ, น เตหิ วนฺตวมนํ ชิวฺหเคฺค ฐเปยฺยนฺติฯ ‘‘ยทิ เอวํ, มยมฺปิ ปพฺพชิสฺสามา’’ติ สพฺพาปิ รเถ โยเชตฺวา นิกฺขมิํสุฯ

ราชาปิ อมจฺจสหเสฺสหิ สทฺธิํ คงฺคาตีรํ ปาปุณิ, ตสฺมิํ สมเย คงฺคา ปูรา โหติฯ อถ นํ ทิสฺวา ‘‘อยํ คงฺคา ปูรา โหติ จณฺฑมจฺฉากิณฺณา, อเมฺหหิ จ สทฺธิํ อาคตา ทาสา วา มนุสฺสา วา นตฺถิ, เย โน นาวํ วา อุฬุมฺปํ วา กตฺวา ทเทยฺยุํฯ เอตสฺส ปน สตฺถุ คุณา นาม เหฏฺฐา อวีจิโต อุปริ ยาว ภวคฺคา ปตฺถฎาฯ สเจ เอส สตฺถา สมฺมาสมฺพุโทฺธ, อิเมสํ อสฺสานํ ขุรปิฏฺฐานิ มา เตเมนฺตู’’ติ อุทกปิเฏฺฐน อเสฺส ปกฺขนฺทาเปสุํฯ เอกสฺส อสฺสสฺสาปิ ขุรปิฏฺฐมตฺตํ น เตมิ, ราชมเคฺคน คจฺฉนฺตา วิย ปรตีรํ ปตฺวา ปรโต อญฺญํ มหานทิํ ปาปุณิํสุฯ ‘‘ทุติยา กินฺนามา’’ติ ปุจฺฉิฯ นีลวาหินี นาม คมฺภีรโตปิ ปุถุลโตปิ อฑฺฒโยชนมตฺตา เทวาติฯ ตตฺถ อญฺญา สจฺจกิริยา นตฺถิ, ตาย เอว สจฺจกิริยาย ตมฺปิ อฑฺฒโยชนวิตฺถารํ นทิํ อติกฺกมิํสุฯ อถ ตติยํ จนฺทภาคํ นาม มหานทิํ ปตฺวา ตมฺปิ ตาย เอว สจฺจกิริยาย อติกฺกมิํสุฯ

สตฺถาปิ ตํทิวสํ ปจฺจูสสมเย มหากรุณาสมาปตฺติโต วุฎฺฐาย โลกํ โอโลเกโนฺต ‘‘อชฺช มหากปฺปิโน ติโยชนสติกํ รชฺชํ ปหาย อมจฺจสหสฺสปริวาโร มม สนฺติเก ปพฺพชิตุํ อาคจฺฉตี’’ติ ทิสฺวา ‘‘มยา เตสํ ปจฺจุคฺคมนํ กาตุํ ยุตฺต’’นฺติ ปาโตว สรีรปฏิชคฺคนํ กตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต สยเมว ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา จนฺทภาคาย ตีเร เตสํ อุตฺตรณติตฺถอภิมุขฏฺฐาเน มหานิโคฺรธรุโกฺข อตฺถิ, ตตฺถ ปลฺลงฺกเนฺน นิสีทิตฺวา ปริมุขํ สติํ อุปฏฺฐเปตฺวา ฉพฺพณฺณพุทฺธรสฺมิโย วิสฺสเชฺชสิฯ เต เตน ติเตฺถน อุตฺตรนฺตา พุทฺธรสฺมิโย อิโต จิโต จ ธาวนฺติโย โอโลเกตฺวา ทสพลสฺส ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกํ มุขํ ทิสฺวา ‘‘ยํ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส มยํ ปพฺพชิตา, อทฺธา โส เอโส’’ติ ทสฺสเนเนว นิฎฺฐํ คนฺตฺวา ทิฏฺฐฏฺฐานโต ปฏฺฐาย โอณมิตฺวา วนฺทมานา อาคมฺม สตฺถารํ วนฺทิํ

สุฯ ราชา โคปฺผเกสุ คเหตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ สทฺธึ อมจฺจสหเสฺสนฯ สตฺถา เตสํ ธมฺมกถํ กเถสิฯ เทสนาปริโยสาเน สเพฺพว อรหเตฺต ปติฏฺฐาย สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจึสุฯ สตฺถา ‘‘ปุเพฺพ อิเม จีวรทานสฺส ทินฺนตฺตา อตฺตโน ปตฺตจีวรานิ คเหตฺวาว อาคตา’’ติ สุวณฺณวณฺณํ หตฺถํ ปสาเรตฺวา ‘‘เอถ ภิกฺขโว, สฺวากฺขาโต ธโมฺม, จรถ พฺรหฺมจริยํ สมฺมา ทุกฺขสฺส อนฺตกิริยายา’’ติ อาหฯ สาว เตสํ อายสฺมนฺตานํ ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ อโหสิ, วสฺสสฏฺฐิกเตฺถรา วิย สตฺถารํ ปริวารยึสุฯ

อโนชาปิ เทวี รถสหสฺสปริวารา คงฺคาตีรํ ปตฺวา รโญฺญ อตฺถาย อาภตํ นาวํ วา อุฬุมฺปํ วา อทิสฺวา อตฺตโน พฺยตฺตตาย จิเนฺตสิ – ‘‘ราชา สจฺจกิริยํ กตฺวา คโต ภวิสฺสติ, โส ปน สตฺถา น เกวลํ เตสํเยว อตฺถาย นิพฺพโตฺต, สเจ โส สตฺถา สมฺมาสมฺพุโทฺธ, อมฺหากํ รถา มา อุทเก นิมุชฺชึสู’’ติ อุทกปิเฏฺฐน รเถ ปกฺขนฺทาเปสิฯ รถานํ เนมิวฏฺฏิมตฺตมฺปิ น เตมิฯ ทุติยนทิมฺปิ ตติยนทิมฺปิ เตเนว สจฺจกาเรน อุตฺตริฯ อุตฺตรมานา เอว จ นิโคฺรธรุกฺขมูเล สตฺถารํ อทฺทสฯ สตฺถาปิ ‘‘อิมาสํ อตฺตโน สามิเก ปสฺสนฺตีนํ ฉนฺทราโค อุปฺปชฺชิตฺวา มคฺคผลานํ อนฺตรายํ กเรยฺย, ธมฺมํ โสตุํ จ น สกฺขิสฺสนฺตี’’ติฯ ยถา อญฺญมญฺญํ น ปสฺสนฺติ, ตถา อกาสิฯ ตา สพฺพาปิ ติตฺถโต อุตฺตริตฺวา ทสพลํ วนฺทิตฺวา นิสีทึสุฯ สตฺถา ตาสํ ธมฺมกถํ กเถสิฯ เทสนาปริโยสาเน สพฺพา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย อญฺญมญฺญํ ปสฺสึสุฯ สตฺถา ‘‘อุปฺปลวณฺณา อาคจฺฉตู’’ติ จิเนฺตสิฯ เถรี อาคนฺตฺวา สพฺพา ปพฺพาเชตฺวา อาทาย ภิกฺขุนิอุปสฺสยํ คตา, สตฺถา ภิกฺขุสหสฺสํ คเหตฺวา อากาเสน เชตวนํ อคมาสิฯ

อถายํ มหากปฺปินเตฺถโร อตฺตโน กิจฺจํ มตฺถกปฺปตฺตํ ญตฺวา อโปฺปสฺสุโกฺก หุตฺวา ผลสมาปตฺติสุเขน วีตินาเมโนฺต อรญฺญคโตปิ รุกฺขมูลคโตปิ สุญฺญาคารคโตปิ ‘‘อโห สุขํ อโห สุข’’นฺติ อภิณฺหํ อุทานํ อุทาเนสิฯ ภิกฺขู กถํ อุปฺปาเทสุํ ‘‘กปฺปินเตฺถโร รชฺชสุขํ อนุสฺสรโนฺต อุทานํ อุทาเนตี’’ติฯ เต ตถาคตสฺส อาโรเจสุํฯ ภควา ‘‘มม ปุโตฺต มคฺคสุขํ ผลสุขํ อารพฺภ อุทานํ อุทาเนสี’’ติ วตฺวา ธมฺมปเท อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ธมฺมปีติ สุขํ เสติ, วิปฺปสเนฺนน เจตสา;
> อริยปฺปเวทิเต ธเมฺม, สทา รมติ ปณฺฑิโต’’ติฯ (ธ. ป. ๗๙);

อเถกทิวสํ สตฺถา ตสฺส อเนฺตวาสิกภิกฺขุสหสฺสํ อามเนฺตตฺวา อาห – ‘‘กจฺจิ โว, ภิกฺขเว, อาจริโย ธมฺมํ เทเสตี’’ติฯ น ภควา เทเสติ, อโปฺปสฺสุโกฺก ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุโตฺต วิหรติ, กสฺสจิ โอวาทมตฺตมฺปิ น เทตีติฯ สตฺถา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, กปฺปิน, อเนฺตวาสิกานํ โอวาทมตฺตมฺปิ น เทสี’’ติ? สจฺจํ ภควาติฯ พฺราหฺมณ, มา เอวํ กริ, อชฺช ปฏฺฐาย อเนฺตวาสิกานํ ธมฺมํ เทเสหีติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ เถโร สตฺถุ กถํ สิรวเรน สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกสโมธาเนเยว สมณสหสฺสสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา สเพฺพ อรหตฺตํ ปาเปสิฯ อปรภาเค สตฺถา สงฺฆมเชฺฌ นิสิโนฺน ปฏิปาฏิยา เถเร ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต มหากปฺปินเตฺถรํ ภิกฺขุโอวาทกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

สาคตเตฺถรวตฺถุ

๒๓๒. ทสเม **เตโชธาตุกุสลาน**นฺติ เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตุํ กุสลานํ สาคตเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อยญฺหิ เถโร เตโชธาตุสมาปตฺติยา อมฺพติตฺถนาคสฺส เตชสา เตชํ ปริยาทิยิตฺวา ตํ นาคํ นิพฺพิเสวนํ อกาสิฯ ตสฺมา เตโชธาตุกุสลานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกมฺเม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อปรภาเค สตฺถุธมฺมเทสนํ สุณนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ เตโชธาตุกุสลานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺเถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, สาคตมาณโวติสฺส นามํ อกํสุฯ โส อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ปพฺพชิตฺวา อฏฺฐ สมาปตฺติโย นิพฺพตฺเตตฺวา ตตฺถ วสีภาวํ ปาปุณิฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา จาริกํ จรมาโน โกสมฺพินครสมีปํ อคมาสิฯ เตน จ สมเยน นทีติตฺเถ โปราณกนาวิกสฺส พหู อาคนฺตุกคมิกา เวริโน หุตฺวา ตํ โปเถตฺวา มารยึสุฯ โส วิรุเทฺธน จิตฺเตน ปตฺถนํ ปฏฺฐเปตฺวา ตสฺมึเยว ติตฺเถ มหานุภาโว นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺโตฯ โส วิรุทฺธจิตฺตตฺตา อกาเลเยว วสฺสาเปติ, กาเล ปน น วสฺสาเปติ, สสฺสานิ น สมฺมา สมฺปชฺชนฺติฯ สกลรฏฺฐวาสิโน จ ตสฺส วูปสมนตฺถํ อนุสํวจฺฉรํ พลิกมฺมํ กโรนฺติ, วสนตฺถาย จสฺส เอกํ เคหํ อกํสุฯ สตฺถาปิ เตเนว ติตฺเถน อุตฺตริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต ''ตสฺมึเยว ปเทเส รตฺตึ วสิสฺสามี''ติ อคมาสิฯ

อถายํ เถโร ''จโณฺฑ กิเรตฺถ นาคราชา''ติ สุตฺวา ''อิมํ นาคราชานํ ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา สตฺถุ วสนฏฺฐานํ ปริยาเทตุํ วฏฺฏตี''ติ นาคราชสฺส วสนฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสีทิฯ นาโค กุชฺฌิตฺวา ''โกนามายํ มุณฺฑโก มยฺหํ วสนฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา นิสิโนฺน''ติ ธูปายิ, เถโร อุตฺตริตรํ ธูปายิฯ นาโค, ปชฺชลิ, เถโรปิ อุตฺตริตรํ ปชฺชลิตฺวา ตสฺส เตชํ ปริยาทิยิฯ โส ''มหโนฺต วตายํ ภิกฺขู''ติ เถรสฺส ปาทมูเล นิปติตฺวา, ''ภเนฺต, ตุมฺหากํ สรณํ คจฺฉามี''ติ อาหฯ มยฺหํ สรณคมนกิจฺจํ นตฺถิ, ทสพลสฺส สรณํ คจฺฉาติฯ โส ''สาธู''ติ สรณคโต หุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย น กญฺจิ วิเหเฐติ, เทวมฺปิ สมฺมา วสฺสาเปติ, สสฺสานิ สมฺมา สมฺปชฺชนฺติฯ

โกสมฺพิวาสิโน ''อเยฺยน กิร สาคเตน อมฺพติตฺถกนาโค ทมิโต''ติ สุตฺวา สตฺถุ อาคมนํ อุทิกฺขมานา ทสพลสฺส มหาสกฺการํ สชฺชยึสุฯ เต ทสพลสฺส มหาสกฺการํ กตฺวา ฉพฺพคฺคิยานํ วจเนน สพฺพเคเหสุ กาโปติกํ ปสนฺนํ ปฏิยาเทตฺวา ปุนทิวเส สาคตเตฺถรสฺส ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส เคเห เคเห โถกํ โถกํ อทํสุฯ เถโร อปญฺญตฺเต สิกฺขาปเท มนุสฺเสหิ ยาจิยมาโน เคเห เคเห โถกํ โถกํ ปิวิตฺวา อวิทูรํ คนฺตฺวาว อนาหาริกภาเวน สตึ วิสฺสเชฺชตฺวา สงฺการฏฺฐาเน ปติฯ

สตฺถา กตภตฺตกิโจฺจ นิกฺขมโนฺต ตํ ทิสฺวา คาหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา วิครหิตฺวา สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิฯ โส ปุนทิวเส สตึ ลภิตฺวา อตฺตนา กตการณํ สุตฺวา อจฺจยํ เทเสตฺวา ทสพลํ ขมาเปตฺวา อุปฺปนฺนสํเวโค วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เอวํ วตฺถุ วินเย สมุฏฺฐิตํฯ ตํ ตตฺถ อาคตนเยเนว วิตฺถารโต เวทิตพฺพํฯ อปรภาเค ปน สตฺถา เชตวเน มหาวิหาเร นิสีทิตฺวา ปฏิปาฏิยา เถเร ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต สาคตเตฺถรํ เตโชธาตุกุสลานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ราธเตฺถรวตฺถุ

๒๓๓. เอกาทสเม **ปฏิภาเนยฺยกาน**นฺติ สตฺถุ ธมฺมเทสนาปฏิภานสฺส ปจฺจยภูตานํ ปฏิภานชนกานํ ภิกฺขูนํ ราธเตฺถโร อโคฺคติ ทเสฺสติฯ เถรสฺส หิ ทิฏฺฐิสมุทาจารญฺจ โอกปฺปนิยสทฺธญฺจ อาคมฺม ทสพลสฺส นวนวา ธมฺมเทสนา ปฏิภาติฯ ตสฺมา เถโร ปฏิภาเนยฺยกานํ อโคฺค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ปฏิภาเนยฺยกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ ตถาคตํ ปริจริตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร พฺราหฺมณกุเล ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, ราธมาณโวติสฺส นามํ อกํสุฯ

โส มหลฺลกกาเล อตฺตโน ปุตฺตทาเรน อพหุมโต ‘‘ปพฺพชิตฺวา กาลํ วีตินาเมสฺสามี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา เถเร ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ‘‘ชิโณฺณ มหลฺลกพฺราหฺมโณ’’ติ น โกจิ ปพฺพาเชตุํ อิจฺฉิฯ อเถกทิวสํ พฺราหฺมโณ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺติํ ทิสฺวา กถํ สมุฏฺฐาเปตุกาโม ‘‘กิํ, พฺราหฺมณ, ปุตฺตทารา ตํ ปฏิชคฺคนฺตี’’ติ? กุโต, โภ โคตม, ปฏิชคฺคนํ, มหลฺลโกติ มํ พหิ นีหริํสุฯ กิํ ปน เต, พฺราหฺมณ, ปพฺพชิตุํ น วฏฺฏตีติ? โก มํ, โภ โคตม, ปพฺพาเชสฺสติ, มหลฺลกภาเวน มํ น โกจิ อิจฺฉตีติฯ สตฺถา สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สญฺญํ อทาสิฯ เถโร สตฺถุ วจนํ สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ราธพฺราหฺมณํ ปพฺพาเชตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘สตฺถา อิมํ พฺราหฺมณํ สาทเรน ปพฺพชาเปสิ, น โข เม เอตํ อนาทเรน ปริหริตุํ วฏฺฏตี’’ติ ราธเตฺถรํ อาทาย คามกาวาสํ อคมาสิฯ ตตฺรสฺส อธุนา ปพฺพชิตตฺตา กิจฺฉลาภิสฺส เถโร อตฺตโน ปตฺตํ อาวาสํ เทติ, อตฺตโน ปตฺตํ ปณีตปิณฺฑปาตมฺปิ ตเสฺสว ทตฺวา สยํ ปิณฺฑาย จรติฯ ราธเตฺถโร เสนาสนสปฺปายญฺจ โภชนสปฺปายญฺจ ลภิตฺวา สาริปุตฺตเตฺถรสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ

อถ นํ เถโร คเหตฺวา ทสพลํ ปสฺสิตุํ อาคโตฯ สตฺถา ชานโนฺตว ปุจฺฉิ – ‘‘โย เต มยา , สาริปุตฺต, นิสฺสิตโก ทิโนฺน, กีทิสํ ตสฺส, น อุกฺกณฺฐตี’’ติ? ภเนฺต, สาสเน อภิรมิตภิกฺขุ นาม เอวรูโป ภเวยฺยาติฯ อถายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ‘‘สาริปุตฺตเตฺถโร กตญฺญู กตเวที’’ติ สงฺฆมเชฺฌ กถา อุทปาทิฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, สาริปุตฺตสฺส อิทานิ กตญฺญูกตเวทิตา, โส อตีเต อเหตุกปฏิสนฺธิยํ นิพฺพโตฺตปิ กตญฺญูกตเวที เยว อโหสี’’ติฯ กตรสฺมิํ กาเล ภควาติ?

อตีเต, ภิกฺขเว, ปพฺพตปาทมฺหิ ปญฺจสตมตฺตา วฑฺฒกิปุริสา มหาอรญฺญํ ปวิสิตฺวา ทพฺพสมฺภาเร ฉินฺทิตฺวา มหาอุฬุมฺปํ พนฺธิตฺวา นทิยา โอตาเรนฺติฯ อเถโก หตฺถินาโค เอกสฺมิํ วิสมฏฺฐาเน โสณฺฑาย สาขํ คณฺหนฺโต สาขาภงฺคเวคํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกโนฺต ติขิณขาณุเก ปาเทน อวตฺถาสิ, ปาโท วิโทฺธ, ทุกฺขเวทนา วตฺตนฺติฯ โส คมนํ อภินีหริตุํ อสโกฺกโนฺต ตเตฺถว นิปชฺชิฯ โส กติปาหจฺจเยน เต วฑฺฒกี อตฺตโน สมีเปน คจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘อิเม นิสฺสายาหํ ชีวิตํ ลภิสฺสามี’’ติ เตสํ อนุปทํ อคมาสิฯ เต นิวตฺติตฺวา หตฺถิํ ทิสฺวา ภีตา ปลายนฺติฯ โส เตสํ ปลายนภาวํ ญตฺวา อฏฺฐาสิ, ปุน ฐิตกาเล อนุพนฺธิฯ

วฑฺฒกิเชฏฺฐโก จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ หตฺถิ อเมฺหสุ ติฏฺฐเนฺตสุ อนุพนฺธติ, ปลายเนฺตสุ ติฏฺฐติ, ภวิสฺสติ ตตฺถ การณ’’นฺติฯ สเพฺพ ตํ ตํ รุกฺขํ อารุยฺห ตสฺส อาคมนํ ปฏิมาเนนฺตา นิสีทิํสุฯ โส เตสํ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา อตฺตโน ปาทํ ทเสฺสโนฺต ปริวเตฺตตฺวา นิปชฺชิฯ ตทา วฑฺฒกีนํ สญฺญา อุทปาทิ – ‘‘คิลานภาเวน, โภ, เอส อาคจฺฉติ, น อเญฺญน การเณนา’’ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปาเท ปวิฏฺฐขาณุกํ ทิสฺวา ‘‘อิมินา การเณน เอส อาคโต’’ติ ติขิณวาสิยา ขาณุกโกฏิยํ โอธิํ ทตฺวา ทฬฺหาย รชฺชุยา พนฺธิตฺวา กฑฺฒิตฺวา นีหริํสุฯ อถสฺส วณมุขํ ปีเฬตฺวา ปุพฺพโลหิตํ นีหริตฺวา กสาโวทเกน โธวิตฺวา อตฺตโน ชานนเภสชฺชํ มเกฺขตฺวา นจิรเสฺสว ผาสุกํ อกํสุฯ

หตฺถินาโค คิลานา วุฏฺฐิโต จินฺเตสิ – ‘‘อิเม มยฺหํ พหุปการา, อิเม มยา นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธํ, มยา อิเมสํ กตญฺญุนา กตเวทินา ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เสตํ คนฺธหตฺถิโปตกํ อาเนสิฯ วฑฺฒกิโน หตฺถิโปตกํ ทิสฺวา ‘‘อมฺหากํ หตฺถี ปุตฺตมฺปิ คเหตฺวา อาคโต’’ติ อติวิย ตุฏฺฐจิตฺตา อเหสุํฯ หตฺถินาโค จินฺเตสิ – ‘‘มยิ ติฏฺฐเนฺต ‘กึ นุ โข อยํ อาคโต’ติ มม อาคตการณํ น ชานิสฺสนฺตี’’ติ ฐิตฏฺฐานโต ปกฺกามิฯ หตฺถิโปตโก ปิตุ ปจฺฉโต ปจฺฉโต อนุปายาสิฯ หตฺถินาโค ตสฺส อาคตภาวํ ญตฺวา นิวตฺตนตฺถาย สทฺทสญฺญํ อทาสิฯ โส ปิตุ กถํ สุตฺวา นิวตฺติตฺวา วฑฺฒกีนํ สนฺติกํ คโตฯ วฑฺฒกิโน ‘‘อิมํ หตฺถิโปตกํ อมฺหากํ ทาตุํ อาคโต ภวิสฺสติ เอโส’’ติ ญตฺวา ‘‘อมฺหากํ สนฺติเก ตยา กตฺตพฺพกิจฺจํ นตฺถิ, ปิตุ สนฺติกํเยว คจฺฉา’’ติ ปหิณึสุฯ หตฺถินาโค ยาวตติยํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตมฺปิ ปุน วฑฺฒกีนํเยว สมีปํ เปเสสิฯ ตโต ปฏฺฐาย วฑฺฒกิโน หตฺถิโปตกํ อตฺตโน สนฺติเก กตฺวา ปฏิชคฺคนฺติฯ โภชนกาเล เอเกกํ ภตฺตปิณฺฑํ เทนฺติ, ภตฺตํ ตสฺส ยาวทตฺถํ อโหสิฯ โส วฑฺฒกีหิ อโนฺตคหเน โกฏฺฏิตํ ทพฺพสมฺภารํ อาหริตฺวา องฺคณฏฺฐาเน ราสึ กโรติฯ เอเตเนว นิยาเมน อญฺญมฺปิ อุปการกมฺมํ กโรติฯ

สตฺถา อิมํ การณํ อาหริตฺวา ปุเพฺพปิ สาริปุตฺตสฺส กตญฺญุกตเวทิภาวํ ทีเปติฯ สาริปุตฺตเตฺถโร หิ ตทา มหาหตฺถี อโหสิ, อฏฺฐุปฺปตฺติยํ อาคโต โอสฺสฏฺฐวีริโย ภิกฺขุ หตฺถิโปตโก อโหสิฯ สํยุตฺตนิกายํ ปน ปตฺวา สกลํ ราธสํยุตฺตํ, ธมฺมปเท จ –

> ‘‘นิธีนํว ปวตฺตารํ, ยํ ปเสฺส วชฺชทสฺสินํ;
> นิคฺคยฺหวาทึ เมธาวึ, ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช;
> ตาทิสํ ภชมานสฺส, เสยฺโย โหติ น ปาปิโย’’ติฯ (ธ. ป. ๗๖) –

คาถา เถรสฺส ธมฺมเทสนา นามฯ อปรภาเค ปน สตฺถา ปฏิปาฏิยา เถเร ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต ราธเตฺถรํ ปฏิภาเนยฺยกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

โมฆราชเตฺถรวตฺถุ

๒๓๔. ทฺวาทสเม **ลูขจีวรธรานํ**ติ ลูขจีวรํ ธาเรนฺตานํ โมฆราชา อคฺโคติ ทเสฺสติฯ อยํ หิ เถโร สตฺถลูขํ สุตฺตลูขํ รชนลูขนฺติ ติวิเธนปิ ลูเขน สมนฺนาคตํ ปํสุกูลํ ธาเรสิฯ ตสฺมา ลูขจีวรธรานํ อคฺโค นาม ชาโตฯ

ตสฺส ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถา – อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา นิพฺพุตฺติ, ตโต อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุํ ลูขจีวรธรานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรโนฺต กสฺสปทสพลสฺส นิพฺพุตฺติโต ปุเรตรเมว กฏฺฐวาหนนคเร อมจฺจเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ อปรภาเค วยปฺปโตฺต กฏฺฐวาหนราชานํ อุปฏฺฐหโนฺต อมจฺจฏฺฐานํ ลภิฯ

ตสฺมึ กาเล กสฺสปทสพโล โลเก อุปฺปชฺชิฯ กฏฺฐวาหนราชา ‘‘พุโทฺธ กิร โลเก อุปฺปโนฺน’’ติ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘ตาต, พุโทฺธ กิร โลเก อุปฺปโนฺน, อิมํ ปจฺจนฺตนครํ เอกปฺปหาเรเนว อุโภหิ อเมฺหหิ ตุจฺฉํ กาตุํ น สกฺกา, ตฺวํ ตาว มชฺฌิมเทสํ คนฺตฺวา พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา ทสพลํ อิมํ นครํ อาเนหี’’ติ ปุริสสหเสฺสน สทฺธึ เปเสสิฯ โส อนุปุเพฺพน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมกถํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสโทฺธ ตเตฺถว ปพฺพชิตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ สมณธมฺมํ อกาสิฯ เตน สทฺธึ คตปุริสา ปน สเพฺพปิ นิวตฺติตฺวา ปุน รโญฺญ สนฺติกํ อาคตาฯ

อยํ เถโร ปริปุณฺณสีโล กาลํ กตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อมฺหากํ ทสพลสฺส นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, โมฆราชมาณโวติสฺส นามํ อกํสุฯ กฏฺฐวาหนราชาปิ กสฺสปสฺส ภควโต อธิการกมฺมํ กตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ สปริวาโร เทวมนุสฺเสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ ทสพลสฺส นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว สาวตฺถิยํ ปุโรหิตเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, พาวริมาณโวติสฺส นามํ อกํสุฯ โส อปเรน สมเยน ตโย เวเท อุคฺคณฺหิตฺวา โสฬสนฺนํ มาณวกสหสฺสานํ สิปฺปํ วาเจนฺโต จรติฯ อถสฺส ปเสนทิโกสลรญฺโญ กาเล ปิตุ อจฺจเยน ปุโรหิตฏฺฐานํ อทํสุฯ ตทา อยมฺปิ โมฆราชมาณโว พาวริพฺราหฺมณสฺส สนฺติเก สิปฺปํ คณฺหาติฯ

อเถกทิวสํ พาวริพฺราหฺมโณ รโหคโต อตฺตโน สิเปฺป สารํ โอโลเกนฺโต สมฺปรายิกํ สารํ อทิสฺวา ‘‘เอกํ ปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา สมฺปรายิกํ คเวเสสฺสามี’’ติ โกสลราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปสิฯ โส เตน อนุญฺญาโต โสฬสหิ มาณวกสหเสฺสหิ ปริวุโต ปพฺพชฺชตฺถาย นิกฺขมิฯ โกสลราชาปิ เตน สทฺธึเยว เอกํ อมจฺจํ กหาปณสหสฺสํ ทตฺวา เปเสสิ – ‘‘ยสฺมึ ฐาเน อาจริโย ปพฺพชติ, ตตฺรสฺส วสนฏฺฐานํ คเหตฺวา เทถา’’ติฯ พาวริพฺราหฺมโณ ผาสุกฏฺฐานํ โอโลเกนฺโต มชฺฌิมเทสโต ปฏิกฺกมฺม อสฺสกรญฺโญ จ มุฬฺหกรญฺโญ จ สีมนฺตเร โคธาวรีตีเร อตฺตโน วสนฏฺฐานํ กาเรสิฯ

อเถโก ปุริโส ชฏิลานํ ทสฺสนาย คโต เตสํ สนฺตเก ภูมิฏฺฐาเน เตหิ อนุญฺญาโต อตฺตโน วสนฏฺฐานํ อกาสิฯ เตน กตํ ทิสฺวา อปรํ กุลสตํ เคหสตํ กาเรสิฯ เต สเพฺพปิ สนฺนิปติตฺวา ‘‘มยํ อยฺยานํ สนฺตเก ภูมิภาเค วสาม, มุธา วสิตุํ น การณํ, สุขวาสํ โว ทสฺสามา’’ติ เอเกโก เอเกกํ กหาปณํ พาวริพฺราหฺมณสฺส วสนฏฺฐาเน ฐเปสิฯ สเพฺพหิปิ อาภตกหาปณา สตสหสฺสมตฺตา อเหสุํฯ พาวริพฺราหฺมโณ ‘‘กิมตฺถํ เอเต อาภตา’’ติ อาหฯ สุขวาสทานตฺถาย, ภเนฺตติฯ สจาหํ หิรญฺญสุวเณฺณน อตฺถิโก อสฺสํ, อหํ มหนฺตํ ธนราสึ ปหาย น ปพฺพเชยฺยํฯ ตุมฺหากํ กหาปเณ คณฺหิตฺวา คจฺฉถาติฯ อเมฺหหิ อยฺยสฺส ปริจฺจตฺตํ น ปุน คณฺหาม, อนุสํวจฺฉรํ ปน เอเตเนว นิยาเมน อาหริสฺสาม, อิเม คเหตฺวา อโยฺย ทานํ เทตูติฯ พฺราหฺมโณ อธิวาเสตฺวา กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ ทานมุเข นิยฺยาเตสิฯ ตสฺส อปราปรํ ทายกภาโว สกลชมฺพุทีเป ปญฺญายิตฺถฯ

ตโต กาลิงฺครเฏฺฐ ทุนฺนิวิเฏฺฐ นาม คาเม ชูชกพฺราหฺมณสฺส วํเส ชาตพฺราหฺมณสฺส พฺราหฺมณี อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย พฺราหฺมณํ โจเทติ – ‘‘พาวรี, กิร ทานํ เทติ, คนฺตฺวา ตโต หิรญฺญสุวณฺณํ อาหรา’’ติฯ โส ตาย โจทิยมาโน สณฺฐาตุํ อสโกฺกเนฺโต พาวริสฺส สนฺติกํ คจฺฉมาโน พาวริมฺหิ ทานํ ทตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิตฺวา ทานํ อนุสฺสรมาเน คโตฯ คนฺตฺวา จ ‘‘ทานํ เม, พฺราหฺมณ, เทหิ, ทานํ เม, พฺราหฺมณ, เทหี’’ติ อาหฯ อกาเล ตฺวํ, พฺราหฺมณ, อาคโต, สมฺปตฺตยาจกานํ เม ทินฺนํ, อิทานิ กหาปณํ นตฺถีติฯ น มยฺหํ, พฺราหฺมณ, พหูหิ กหาปเณหิ อโตฺถ, ตว เอตฺตกํ ทานํ ททนฺตสฺส น สกฺกา กหาปเณหิ วินา ภวิตุํ, มยฺหํ ปญฺจ กหาปณสตานิ เทหีติฯ พฺราหฺมณ, ปญฺจปิ สตานิ นตฺถิ, ปุน ทานกาเล สมฺปเตฺต ลภิสฺสสีติฯ กึ ปนาหํ ตว ทานกาเล อาคมิสฺสามีติ? พาวริพฺราหฺมณสฺส ปณฺณสาลทฺวาเร วาลุกํ ถูปํ กตฺวา สมนฺตโต รตฺตวณฺณานิ ปุปฺผานิ วิกิริตฺวา มนฺตํ ชเปฺปนฺโต วิย โอเฏฺฐ จาเลตฺวา จาเลตฺวา ‘‘มุทฺธา ผลตุ สตฺตธา’’ติ วทติฯ

พาวริพฺราหฺมโณ จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ มหาตโป ตปจารํ คณฺหิตฺวา จรณพฺราหฺมณโก มยฺหํ สตฺตทิวสมตฺถเก ‘สตฺตธา มุทฺธา ผาลตู’ติ วทติ, มยฺหญฺจ อิมสฺส ทาตพฺพานิ ปญฺจ กหา

ปณฺสตานิ นตฺถิ, เอกํเสน มํ เอส ฆาเตสฺสตี’’ติฯ เอวํ ตสฺมึ โสกสลฺลสมปฺปิเต นิปนฺเน รตฺติภาคสมนนฺตเร อนนฺตรตฺตภาเว พาวริสฺส มาตา เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สา ปุตฺตสฺส โสกสลฺลสมปฺปิตภาวํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา อาห – ‘‘ตาต , เอส มุทฺธํ วา มุทฺธผาลนํ วา น ชานาติ, ตฺวมฺปิ โลเก พุทฺธานํ อุปฺปนฺนภาวํ น ชานาสิฯ สเจ เต สํสโย อตฺถิ, สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉ, โส เต เอตํ การณํ กเถสฺสตี’’ติฯ พฺราหฺมโณ เทวตาย กถํ สุตกาลโต ปฏฺฐาย อสฺสาสํ ลภิตฺวา ปุนทิวเส อุฏฺฐิเต อรุเณ สเพฺพว อเนฺตวาสิเก ปโกฺกสิตฺวา, ‘‘ตาตา, พุโทฺธ กิร โลเก อุปฺปโนฺน, ตุเมฺห สีฆํ คนฺตฺวา ‘พุโทฺธ วา โน วา’ติ ญตฺวา อาคนฺตฺวา มยฺหํ อาโรเจถ, อหํ สตฺถุ สนฺติกํ คมิสฺสามิฯ อปิจ โข ปน มยฺหํ มหลฺลกภาเวน ชีวิตนฺตราโย ทุชฺชาโน, ตุเมฺห ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อิมินา จ อิมินา จ นิยาเมน ปเญฺห ปุจฺฉถา’’ติ มุทฺธผาลนปญฺหํ นาม อภิสงฺขริตฺวา อทาสิฯ

ตโต จินฺเตสิ – ‘‘สเพฺพ อิเม มาณวา ปณฺฑิตา, สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา อตฺตโน กิเจฺจ มตฺถกํ ปเตฺต ปุน มยฺหํ สนฺติกํ อาคเจฺฉยฺยุํ วา โน วา’’ติฯ อถ อตฺตโน ภาคิเนยฺยสฺส อชิตมาณวสฺส นาม สญฺญํ อทาสิ – ‘‘ตฺวํ ปน เอกเนฺตเนว มม สนฺติกํ อาคนฺตุํ อรหสิ, ตยา ปฏิลทฺธคุณํ อาคนฺตฺวา มยฺหํ กเถยฺยาสี’’ติฯ อถ เต โสฬสสหสฺสชฏิลา อชิตมาณวํ เชฏฺฐกํ กตฺวา โสฬสหิ เชฏฺฐเนฺตวาสิเกหิ สทฺธึ ‘‘สตฺถารํ ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสามา’’ติ จาริกํ จรนฺตา คตคตฏฺฐาเน, ‘‘อยฺยา, กหํ คจฺฉถ, กหํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตา ‘‘ทสพลสฺส สนฺติกํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ คจฺฉามา’’ติ โกฏิโต ปฏฺฐาย ปริสํ สํกฑฺฒนฺตา อเนกโยชนสตํ มคฺคํ คตาฯ สตฺถา ‘‘เตสํ อาคมนทิวเส อญฺญสฺส โอกาโส น ภวิสฺสติ, อิทํ อิมิสฺสา ปริสาย อนุจฺฉวิกฏฺฐาน’’นฺติ คนฺตฺวา ปาสาณเจติเย ปิฏฺฐิปาสาเณ นิสีทิฯ โส อชิตมาณโววิปิ สปริโส ตํ ปิฏฺฐิปาสาณํ อารุยฺห สตฺถุ สรีรสมฺปตฺตึ ทิสฺวา ‘‘อยํ ปุริโส อิมสฺมึ โลเก วิวฏจฺฉโท พุโทฺธ ภวิสฺสตี’’ติ อตฺตโน อาจริเยน ปหิเต ปเญฺห มนสา ปุจฺฉเนฺตว คโตฯ

ตํทิวสํ ตสฺมึ ฐาเน สมฺปตฺตปริสา ทฺวาทสโยชนิกา อโหสิฯ เตสํ โสฬสนฺนํ อเนฺตวาสิกานํ อนฺตเร โมฆราชมาณโว ‘‘อหํ สเพฺพหิ ปณฺฑิตตโร’’ติ มานตฺถโทฺธ, ตสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อยํ อชิตมาณโว สเพฺพสํ เชฏฺฐโก, เอตสฺส ปฐมตรํ มม ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ น ยุตฺต’’นฺติ ฯ ตสฺส ลชฺชายโนฺต ปฐมตรํ ปญฺหํ อปุจฺฉิตฺวา เตน ปุจฺฉิเต ทุติโย หุตฺวา สตฺถารํ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘มานตฺถโทฺธ โมฆราชมาณวา, น ตาวสฺส ญาณํ ปริปากํ คจฺฉติ, อสฺส มานํ นิวาริตุํ วฏฺฏตี’’ติ จินฺเตตฺวา อาห – ‘‘ติฏฺฐ ตฺวํ, โมฆราช, อเญฺญ ตาว ปเญฺห ปุจฺฉนฺตู’’ติฯ โส สตฺถุ สนฺติกา อปสาทํ ลภิตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อหํ เอตฺตกํ กาลํ มยา ปณฺฑิตตโร นาม นตฺถีติ วิจรามิ, พุทฺธา จ นาม อชานิตฺวา น กเถนฺติฯ สตฺถารา มม ปุจฺฉาย โทโส ทิโฏฺฐ ภวิสฺสตี’’ติ ตุณฺหี อโหสิฯ โส อฏฺฐหิ ชเนหิ ปฏิปาฏิยา ปเญฺห ปุจฺฉิเต อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต นวโม หุตฺวา ปุน อุฏฺฐาสิฯ ปุนปิ นํ สตฺถา อปสาเทสิฯ

โส ปุนปิ ตุณฺหี หุตฺวา ‘‘สงฺฆนวโก ทานิ ภวิตุํ น สกฺขิสฺสามี’’ติ ปญฺจทสโม หุตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ อถ สตฺถา ญาณสฺส ปริปากภาวํ ญตฺวา ปญฺหํ กเถสิฯ โส เทสนาปริโยสาเน อตฺตโน ปริวาเรน ชฏิลสหเสฺสน สทฺธึ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อิมินาว นิยาเมน เสสานิปิ ปนฺนรส ชฏิลสหสฺสานิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ สเพฺพปิ อิทฺธิมยปตฺตจีวรธรา เอหิภิกฺขูว อเหสุํฯ เสสชนา ปน น กถิยนฺติฯ อยํ โมฆราชเตฺถโร ตโต ปฏฺฐาย ตีหิ ลูเขหิ สมนฺนาคตํ จีวรํ ธาเรติฯ เอวํ ปารายเน (สุ. นิ. ๙๘๒ อาทโย) วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ สตฺถา ปน อปรภาเค เชตวเน นิสิโนฺน เถเร ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต โมฆราชเตฺถรํ อิมสฺมึ สาสเน ลูขจีวรธรานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปโนฺต ‘‘เอตทคฺคํ, ภิกฺขเว, มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ ลูขจีวรธรานํ ยทิทํ โมฆราชา’’ติ อาหฯ

จตุตฺถวคฺควณฺณนาฯ

เอกจตฺตาลีสสุตฺตมตฺตาย เถรปาฬิยา วณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๔. เอตทคฺควโคฺค

(๑๔) ๕. ปญฺจมเอตทคฺควโคฺค

มหาปชาปติโคตมีเถรีวตฺถุ

๒๓๕. เถริปาฬิยา ปฐเม **ยทิทํ มหาปชาปติโคตมี**ติ มหาปชาปติโคตมี เถรี รตฺตญฺญูนํ อคฺคาติ ทเสฺสติฯ

ตสฺสา ปญฺหกเมฺม ปน อยมนุปุพฺพิกถา – อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา อปเรน สมเยน สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ รตฺตญฺญูนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺเถสิฯ สา ยาวชีวํ ทานํ ทตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา ตโต จุโต เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ปุน เอกสฺมึ พุทฺธนฺตเร เทวโลกโต จวิตฺวา พาราณสิยํ ปญฺจนฺนํ ทาสิสตานํ เชฏฺฐกทาสี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อถ วสฺสูปนายิกสมเย ปญฺจ ปเจฺจกพุทฺธา นนฺทมูลกปพฺภารโต อิสิปตเน โอตริตฺวา นคเร ปิณฺฑาย จริตฺวา อิสิปตนเมว คนฺตฺวา ‘‘วสฺสูปนายิกกุฏิยา อตฺถาย หตฺถกมฺมํ ยาจิสฺสามา’’ติ จินฺเตสุํฯ กสฺมา? วสฺสํ อุปคจฺฉนฺเตน หิ นาลกปฏิปทํ ปฏิปเนฺนนาปิ ปญฺจนฺนํ ฉทนานํ อญฺญตเรน ฉทเนน ฉเนฺน สทฺวารพเทฺธ เสนาสเน อุปคนฺตพฺพํฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพํ, โย อุปคเจฺฉยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๐๔)ฯ ตสฺมา วสฺสกาเล อุปกเฏฺฐ สเจ เสนาสนํ ลภติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ โน เจ ลภติ, หตฺถกมฺมํ ปริเยสิตฺวาปิ กาตพฺพํฯ หตฺถกมฺมํ อลภเนฺตน สามมฺปิ กาตพฺพํ, น เตฺวว อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพํฯ อยมนุธมฺมตาฯ ตสฺมา เต ปเจฺจกพุทฺธา ‘‘หตฺถกมฺมํ ยาจิสฺสามา’’ติ จีวรํ ปารุปิตฺวา สายนฺหสมเย นครํ ปวิสิตฺวา เสฏฺฐิสฺส ฆรทฺวาเร อฏฺฐํสุฯ เชฏฺฐกทาสี กุฏํ คเหตฺวา อุทกติตฺถํ คจฺฉนฺตี ปเจฺจกพุเทฺธ นครํ ปวิสเนฺต อทฺทสฯ เสฏฺฐิ เตสํ อาคตการณํ สุตฺวา ‘‘อมฺหากํ โอกาโส นตฺถิ, คจฺฉนฺตู’’ติ อาหฯ

อถ เต นครา นิกฺขเนฺต เชฏฺฐกทาสี กุฏํ คเหตฺวา ปวิสนฺตี ทิสฺวา กุฏํ โอตาเรตฺวา วนฺทิตฺวา โอนมิตฺวา มุขํ อุกฺขิปิตฺวา, ‘‘อยฺยา, นครํ ปวิฏฺฐมตฺตาว นิกฺขนฺตา, กึ นุ โข’’ติ ปุจฺฉิฯ วสฺสูปนายิกกุฏิยา หตฺถกมฺมํ ยาจิตุํ อาคตมฺหาติฯ ลทฺธํ, ภเนฺตติ? น ลทฺธํ อุปาสิเกติฯ กึ ปเนสา กุฏิ อิสฺสเรเหว กาตพฺพา, อุทาหุ ทุคฺคเตหิปิ สกฺกา กาตุนฺติ? เยน เกนจิ สกฺกา กาตุนฺติฯ สาธุ, ภเนฺต, มยํ กริสฺสาม, เสฺว มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถาติ นิมเนฺตตฺวา ปุน กุฏํ คเหตฺวา อาคมนติตฺถมเคฺค ฐตฺวา อาคตาคตา อวเสสทาสิโย ‘‘เอเตฺถว โหถา’’ติ วตฺวา สพฺพาสํ อาคตกาเล อาห – ‘‘อมฺมา, กึ นิจฺจเมว ปรสฺส ทาสิกมฺมํ กริสฺสถ, อุทาหุ ทาสิภาวโต มุจฺจิตุํ อิจฺฉถา’’ติฯ อเชฺชว มุจฺจิตุํ อิจฺฉาม, อเยฺยติฯ ยทิ เอวํ, มยา ปเจฺจกพุทฺธา หตฺถกมฺมํ อลภนฺตา สฺวาตนาย นิมนฺติตา, ตุมฺหากํ สามิเกหิ เอกทิวสํ หตฺถกมฺมํ ทาเปถาติฯ ตา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สายํ อฏวิโต อาคตกาเล สามิกานํ อาโรเจสุํฯ เต ‘‘สาธู’’ติ เชฏฺฐกทาสสฺส เคหทฺวาเร สนฺนิปตึสุฯ

อถ เน เชฏฺฐกทาสี ‘‘เสฺว, ตาตา, ปเจฺจกพุทฺธานํ หตฺถกมฺมํ เทถา’’ติ อานิสํสํ อาจิกฺขิตฺวา เยปิ น กาตุกามา, เต คาเฬฺหน โอวาเทน ตเชฺชตฺวา สเพฺพปิ สมฺปฏิจฺฉาเปสิฯ สา ปุนทิว

เส ปเจฺจกพุทฺธานํ ภตฺตํ ทตฺวา สเพฺพสํ ทาสปุตฺตานํ สญฺญํ อทาสิฯ เต ตาวเทว อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ทพฺพสมฺภาเร สโมธาเนตฺวา สตํ สตํ หุตฺวา เอเกกํ กุฏิํ จงฺกมนาทิปริวารํ กตฺวา มญฺจปีฐปานีย-ปริโภชนียาทีนิ ฐเปตฺวา ปเจฺจกพุทฺธานํ เตมาสํ ตเตฺถว วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ กาเรตฺวา วารภิกฺขํ ปฏฺฐเปสุํฯ ยา อตฺตโน วารทิวเส น สโกฺกติ, ตสฺสา เชฏฺฐกทาสี สกเคหโต นีหริตฺวา เทติฯ เอวํ เตมาสํ ปฏิชคฺคิตฺวา เชฏฺฐกทาสี เอเกกํ ทาสิํ เอเกกํ สาฏกํ สชฺชาเปสิ, ปญฺจ ถูลสาฏกสตานิ อเหสุํฯ ตานิ ปริวตฺตาเปตฺวา ปญฺจนฺนํ ปเจฺจกพุทฺธานํ ติจีวรานิ กตฺวา อทาสิฯ ปเจฺจกพุทฺธา ตาสํ ปสฺสนฺตีนํเยว อากาเสน คนฺธมาทนปพฺพตํ อคมํสุฯ

ตาปิ สพฺพา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติํสุฯ ตาสุ เชฏฺฐิกา ตโต จวิตฺวา พาราณสิยา อวิทูเร เปสการคาเม เปสการเชฏฺฐกสฺส เคเห นิพฺพตฺติฯ อเถกทิวสํ ปทุมวติยา ปุตฺตา ปญฺจสตา ปเจฺจกพุทฺธา พาราณสิรญฺญา นิมนฺติตา ราชทฺวารํ อาคนฺตฺวา กญฺจิ โอโลเกนฺตมฺปิ อทิสฺวา นิวตฺติตฺวา นครทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ตํ เปสการคามํ อคมํสุ ฯ สา อิตฺถี ปเจฺจกพุเทฺธ ทิสฺวา สมฺปิยายมานา สเพฺพ วนฺทิตฺวา ภิกฺขํ อทาสิฯ เต ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา คนฺธมาทนเมว อคมํสุฯ

สาปิ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตี อมฺหากํ สตฺถุ นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว เทวทหนคเร มหาสุปฺปพุทฺธสฺส เคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, โคตมีติสฺสา นามํ อกํสุฯ มหามายาย กนิฏฺฐภคินี โหติฯ มนฺตชฺฌายกา พฺราหฺมณา ลกฺขณานิ ปริคฺคณฺหนฺตา ‘‘อิมาสํ ทฺวินฺนมฺปิ กุจฺฉิยํ วสิตทารกา จกฺกวตฺติโน ภวิสฺสนฺตี’’ติ พฺยากริํสุฯ สุโทฺธทนมหาราชา วยปฺปตฺตกาเล ตา เทฺวปิ มงฺคลํ กตฺวา อตฺตโน ฆรํ อาเนสิฯ อปรภาเค อมฺหากํ โพธิสโตฺต ตุสิตปุรา จวิตฺวา มหามายาย เทวิยา กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ มหามายา ตสฺส ชาตทิวสโต สตฺตเม ทิวเส กาลํ กตฺวา ตุสิตปุเร นิพฺพตฺติฯ สุโทฺธทนมหาราชา มหาสตฺตสฺส มาตุจฺฉํ มหาปชาปติโคตมิํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิฯ ตสฺมิํ กาเล นนฺทกุมาโร ชาโตฯ อยํ มหาปชาปติ นนฺทกุมารํ ธาตีนํ ทตฺวา สยํ โพธิสตฺตํ ปริหริฯ

อปเรน สมเยน โพธิสโตฺต มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา โลกานุคฺคหํ กโรโนฺต อนุกฺกเมน กปิลวตฺถุํ ปตฺวา นครํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อถสฺส ปิตา สุโทฺธทนมหาราชา อนฺตรวีถิยํเยว ธมฺมกถํ สุตฺวา โสตาปโนฺน อโหสิฯ อถ ทุติยทิวเส นโนฺท ปพฺพชิ, สตฺตเม ทิวเส ราหุโลฯ สตฺถา อปเรน สมเยน เวสาลิํ อุปนิสฺสาย กูฏาคารสาลายํ วิหรติฯ ตสฺมิํ สมเย สุโทฺธทนมหาราชา เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา อรหตฺตํ สจฺฉิกตฺวา ปรินิพฺพายิฯ ตทา มหาปชาปติโคตมี ปพฺพชฺชาย จิตฺตํ อุปฺปาเทสิฯ ตโต โรหิณีนทีตีเร กลหวิวาทสุตฺตปริโยสาเน (สุ. นิ. ๘๖๘ อาทโย) นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิตานํ ปญฺจนฺนํ กุมารสตานํ ปาทปริจาริกา สพฺพาว เอกจิตฺตา หุตฺวา ‘‘มหาปชาปติยา สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพาว สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามา’’ติ มหาปชาปติํ เชฏฺฐิกํ กตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตุกามา อเหสุํฯ อยญฺจ มหาปชาปติ ปฐมเมว เอกวารํ สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจมานา นาลตฺถ, ตสฺมา กปฺปกํ ปโกฺกสาเปตฺวา เกเส ฉินฺนาเปตฺวา กาสายานิ อจฺฉาเทตฺวา สพฺพา ตา สากิยานิโย อาทาย เวสาลิํ คนฺตฺวา อานนฺทเตฺถเรน ทสพลํ ยาจาเปตฺวา อฏฺฐหิ ครุธเมฺมหิ ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ อลตฺถฯ อิตรา ปน สพฺพาปิ เอกโตว อุปสมฺปนฺนา อเหสุํฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถารโต ปเนตํ วตฺถุ ปาฬิยํ (จูฬว. ๔๐๒ อาทโย) อาคตเมวฯ

เอวํ อุปสมฺปนฺนา ปน มหาปชาปติ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ, อถสฺสา สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิฯ สา สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เสสา

ปญฺจสตา ภิกฺขุนิโย นนฺทโกวาทสุตฺตปริโยสาเน (ม. นิ. ๓.๓๙๘ อาทโย) อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน ภิกฺขุนิโย ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต มหาปชาปตึ รตฺตญฺญูนํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

เขมาเถรีวตฺถุ

๒๓๖. ทุติเย **เขมา**ติ เอวํนามิกา ภิกฺขุนีฯ อิโต ปฎฺฐาย จ ปนสฺสา ปญฺหกเมฺม อยมนุปุพฺพิกถาติ อวตฺวา สพฺพตฺถ อภินีหารํ อาทึ กตฺวา วตฺถุเมว วกฺขามฯ

อตีเต กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ อยํ ปรปริยาปนฺนา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถกทิวสํ ตสฺส ภควโต อคฺคสาวิกํ สุชาตเตฺถรึ นาม ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา ตโย โมทเก ทตฺวา ตํทิวสเมว อตฺตโน เกเส วิสฺสเชฺชตฺวา เถริยา ทานํ ทตฺวา ‘‘อนาคเต พุทฺธุปฺปาเท ตุเมฺห วิย มหาปญฺญา ภเวยฺย’’นฺติ ปตฺถนํ กตฺวา ยาวชีวํ กุสลกเมฺมสุ อปฺปมตฺตา หุตฺวา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตี กสฺสปพุทฺธกาเล กิกิสฺส กาสิรโญฺญ เคเห ปฎิสนฺธึ คเหตฺวา สตฺตนฺนํ ภคินีนํ อพฺภนฺตรา หุตฺวา วีสติวสฺสสหสฺสานิ เคเหเยว โกมาริพฺรหฺมจริยํ จริตฺวา ตาหิ ภคินีหิ สทฺธึ ทสพลสฺส วสนปริเวณํ กาเรตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตี อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มทฺทรเฎฺฐ สาคลนคเร ราชกุเล ปฎิสนฺธึ คณฺหิ, เขมาติสฺสา นามํ อกํสุฯ ตสฺสา สรีรวโณฺณ สุวณฺณรสปิญฺชโร วิย อโหสิฯ สา วยปฺปตฺตา พิมฺพิสารรโญฺญ เคหํ อคมาสิฯ

สา ตถาคเต ราชคหํ อุปนิสฺสาย เวฬุวเน วิหรเนฺต ‘‘สตฺถา กิร รูเป โทสํ ทเสฺสตี’’ติ รูปมทมตฺตา หุตฺวา ‘‘มยฺหมฺปิ รูเป โทสํ ทเสฺสยฺยา’’ติ ภเยน ทสพลํ ทสฺสนาย น คจฺฉติฯ ราชา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ สตฺถุ อคฺคุปฎฺฐาโก, มาทิสสฺส จ นาม อริยสาวกสฺส อคฺคมเหสี ทสพลํ ทสฺสนาย น คจฺฉติ, น เม เอตํ รุจฺจตี’’ติฯ โส กวีหิ เวฬุวนุยฺยานสฺส วณฺณํ พนฺธาเปตฺวา ‘‘เขมาย เทวิยา สวนูปจาเร คายถา’’ติ อาหฯ สา อุยฺยานสฺส วณฺณํ สุตฺวา คนฺตุกามา หุตฺวา ราชานํ ปฎิปุจฺฉิฯ ราชา ‘‘อุยฺยานํ คจฺฉ, สตฺถารํ ปน อทิสฺวา อาคนฺตุํ น ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ สา รโญฺญ ปฎิวจนํ อทตฺวาว มคฺคํ ปฎิปชฺชิฯ ราชา ตาย สทฺธึ คจฺฉเนฺต ปุริเส อาห – ‘‘สเจ เทวี อุยฺยานโต นิวตฺตมานา ทสพลํ ปสฺสติ, อิเจฺจตํ กุสลํฯ สเจ น ปสฺสติ, ราชาณาย นํ ทเสฺสถา’’ติฯ อถ โข สา เทวี ทิวสภาคํ อุยฺยาเน จริตฺวา นิวตฺตนฺตี ทสพลํ อทิสฺวาว คนฺตุํ อารทฺธาฯ อถ นํ ราชปุริสา อตฺตโน อรุจิยาว เทวึ สตฺถุ สนฺติกํ นยึสุฯ

สตฺถา ตํ อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา อิทฺธิยา เอกํ เทวจฺฉรํ นิมฺมินิตฺวา ตาลวณฺฎํ คเหตฺวา พีชมานํ วิย อกาสิฯ เขมา เทวี ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มานมฺหิ นฎฺฐา, เอวรูปา นาม เทวจฺฉรปฺปฎิภาคา อิตฺถิโย ทสพลสฺส อวิทูเร ติฎฺฐนฺติ, อหํ เอตาสํ ปริจาริกาปิ นปฺปโหมิ, มานมทํ หิ นิสฺสาย ปาปจิตฺตสฺส วเสน นฎฺฐา’’ติ ตํ นิมิตฺตํ คเหตฺวา ตเมว อิตฺถึ โอโลกยมานา อฎฺฐาสิฯ อถสฺสา ปสฺสนฺติยาว ตถาคตสฺส อธิฎฺฐานพเลน สา อิตฺถี ปฐมวยํ อติกฺกมฺม มชฺฌิมวเย ฐิตา วิย มชฺฌิมวยํ อติกฺกมฺม ปจฺฉิมวเย ฐิตา วิย จ วลิตฺตจา ปลิตเกสา ขณฺฑวิรฬทนฺตา อโหสิฯ ตโต ตสฺสา ปสฺสนฺติยาว สทฺธึ ตาลวเณฺฎน ปริวตฺติตฺวา ปริปติฯ ตโต เขมา ปุพฺพเหตุสมฺปนฺนตฺตา ตสฺมึ อารมฺมเณ อาปาถคเต เอวํ จิเนฺตสิ – ‘‘เอวํวิธมฺปิ นาม สรีรํ เอวรูปํ วิปตฺตึ ปาปุณาติ, มยฺหมฺปิ สรีรํ เอวํคติกเมว ภวิสฺสตี’’ติฯ อถสฺสา เอวํ จินฺติตกฺขเณ สตฺถา อิมํ ธมฺมปเท คาถมาห –

> ‘‘เย ราครตฺตานุปตนฺติ โสตํ,
> สยํกตํ มกฺกฎโกว ชาลํ;

เอตมฺปิ เฉตฺวาน วชนฺติ ธีรา,
อนเปกฺขิโน สพฺพทุกฺขํ ปหายา’’ติฯ

สา คาถาปริโยสาเน ฐิตปเท ฐิตาเยว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อคารมชฺฌ วสเนฺตน นาม อรหตฺตํ ปเตฺตน ตํทิวสเมว ปรินิพฺพายิตพฺพํ วา ปพฺพชิตพฺพํ วา โหติ, สา ปน อตฺตโน อายุสงฺขารานํ ปวตฺตนภาวํ ญตฺวา ‘‘อตฺตโน ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปสฺสามี’’ติ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา ราชานํ อนภิวาเทตฺวาว อฏฺฐาสิฯ ราชา อิงฺคิเตเนว อญฺญาสิ – ‘‘อริยธมฺมํ ปตฺตา ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ นํ อาห – ‘‘เทวิ คตา นุ โข สตฺถุทสฺสนายา’’ติฯ มหาราช, ตุเมฺหหิ ทิฏฺฐทสฺสนํ ปริตฺตํ, อหํ ปน ทสพลํ สุทิฏฺฐมกาสิํ, ปพฺพชฺชํ เม อนุชานาถาติ ฯ ราชา ‘‘สาธุ, เทวี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สุวณฺณสิวิกาย ภิกฺขุนิอุปสฺสยํ อุปเนตฺวา ปพฺพาเชสิฯ อถสฺสา ‘‘เขมาเถรี นาม คิหิภาเว ฐตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตา’’ติ มหาปญฺญภาโว ปากโฏ อโหสิฯ อิทเมตฺถ วตฺถุฯ อถ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน นิสิโนฺน ภิกฺขุนิโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต เขมา เถริํ มหาปญฺญานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อุปฺปลวณฺณาเถรีวตฺถุ

๒๓๗. ตติเย **อุปฺปลวณฺณา**ติ นีลุปฺปลคพฺภสทิเสเนว วเณฺณน สมนฺนาคตตฺตา เอวํ ลทฺธนามา เถรีฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิตฺวา อปรภาเค มหาชเนน สทฺธิํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนิํ อิทฺธิมนฺตีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตี กสฺสปพุทฺธกาเล พาราณสินคเร กิกิสฺส กาสิรโญฺญ เคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิตฺวา สตฺตนฺนํ ภคินีนํ อพฺภนฺตรา หุตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปริเวณํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตาฯ

ตโต จวิตฺวา ปุน มนุสฺสโลกํ อาคจฺฉนฺตี เอกสฺมิํ คาเม สหตฺถา กมฺมํ กตฺวา ชีวนกฏฺฐาเน นิพฺพตฺตาฯ สา เอกทิวสํ เขตฺตกุฏิํ คจฺฉนฺตี อนฺตรามเคฺค เอกสฺมิํ สเร ปาโตว ปุปฺผิตํ ปทุมปุปฺผํ ทิสฺวา ตํ สรํ โอรุยฺห ตเญฺจว ปุปฺผํ ลาชปกฺขิปนตฺถาย ปทุมินิยา ปตฺตญฺจ คเหตฺวา เกทาเร สาลิสีสานิ ฉินฺทิตฺวา กุฏิกาย นิสินฺนา ลาเช ภชฺชิตฺวา ปญฺจ ลาชสตานิ คเณสิฯ ตสฺมิํ ขเณ คนฺธมาทนปพฺพเต นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺฐิโต เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ อาคนฺตฺวา ตสฺสา อวิทูเร อฏฺฐาสิฯ สา ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา ลาเชหิ สทฺธิํ ปทุมปุปฺผํ คเหตฺวา กุฏิโต โอรุยฺห ลาเช ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปเตฺต ปกฺขิปิตฺวา ปทุมปุเปฺผน ปตฺตํ ปิธาย อทาสิฯ อถสฺสา ปเจฺจกพุเทฺธ โถกํ คเต เอตทโหสิ – ‘‘ปพฺพชิตา นาม ปุเปฺผน อนตฺถิกา, อหํ ปุปฺผํ คเหตฺวา ปิฬนฺธิสฺสามี’’ติ คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส หตฺถโต ปุปฺผํ คเหตฺวา ปุน จิเนฺตสิ – ‘‘สเจ, อโยฺย, ปุเปฺผน อนตฺถิโก อภวิสฺส, ปตฺตมตฺถเก ฐเปตุํ น อทสฺส, อทฺธา อยฺยสฺส อโตฺถ ภวิสฺสตี’’ติ ปุน คนฺตฺวา ปตฺตมตฺถเก ฐเปตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ ขมาเปตฺวา, ‘‘ภเนฺต , อิเมสํ เม ลาชานํ นิสฺสเนฺทน ลาชคณนาย ปุตฺตา อสฺสุ, ปทุมปุปฺผสฺส นิสฺสเนฺทน นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เม ปเท ปเท ปทุมปุปฺผํ อุฏฺฐหตู’’ติ ปตฺถนํ อกาสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ตสฺสา ปสฺสนฺติยาว อากาเสน คนฺธมาทนปพฺพตํ คนฺตฺวา ตํ ปทุมํ นนฺทมูลกปพฺภาเร ปเจฺจกพุทฺธานํ อกฺกมนโสปานสมีเป ปาทปุญฺฉนํ กตฺวา ฐเปสิฯ

สาปิ ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน เทวโลเก ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, นิพฺพตฺตกาลโต ปฏฺฐาย จสฺสา ปเท ปเท มหาปทุมปุปฺผํ อุฏฺฐาสิฯ สา ตโต จวิตฺวา ปพฺพตปาเท เอกสฺมิํ ปทุมสฺสเร ปทุมคเพฺภ นิพฺพตฺติฯ ตํ นิสฺสาย เอโก ตาปโส วสติ, โส ปาโตว มุขโธวนตฺถาย สรํ คนฺตฺวา ตํ

ปุปฺผํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อิทํ ปุปฺผํ เสเสหิ มหนฺตตรํ, เสสานิ จ ปุปฺผิตานิ, อิทํ มกุฬิตเมว, ภวิตพฺพเมตฺถ การเณนา’’ติ อุทกํ โอตริตฺวา ตํ ปุปฺผํ คณฺหิฯ ตํ เตน คหิตมตฺตเมว ปุปฺผิตํฯ ตาปโส อโนฺตปทุมคเพฺภ นิปนฺนทาริกํ อทฺทสฯ ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย จ ธีตุสิเนหํ ลภิตฺวา ปทุเมเนว สทฺธิํ ปณฺณสาลํ เนตฺวา มญฺจเก นิปชฺชาเปสิฯ อถสฺสา ปุญฺญานุภาเวน องฺคุฏฺฐเก ขีรํ นิพฺพตฺติฯ โส ตสฺมิํ ปุเปฺผ มิลาเต อญฺญํ นวปุปฺผํ อาหริตฺวา ตํ นิปชฺชาเปสิฯ อถสฺสา อาธาวนวิธาวเนน กีฬิตุํ สมตฺถกาลโต ปฏฺฐาย ปทวาเร ปทวาเร ปทุมปุปฺผํ อุฏฺฐาสิ, กุงฺกุมราสิสฺส วิยสฺสา สรีรวโณฺณ อโหสิฯ สา อปฺปตฺตา เทววณฺณํ, อติกฺกนฺตา มานุสวณฺณํ อโหสิฯ สา ปิตริ ผลาผลตฺถาย คเต ปณฺณสาลายํ โอหียติฯ

อเถกทิวสํ ตสฺสา วยปฺปตฺตกาเล ปิตริ ผลาผลตฺถาย คเต เอโก วนจรโก ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘มนุสฺสานํ นาม เอวํวิธํ รูปํ นตฺถิ, วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติ ตาปสสฺส อาคมนํ อุทิกฺขโนฺต นิสีทิฯ สา ปิตริ อาคจฺฉเนฺต ปฏิปถํ คนฺตฺวา ตสฺส หตฺถโต กาชกมณฺฑลุํ อคฺคเหสิ, อาคนฺตฺวา นิสินฺนสฺส จสฺส อตฺตนา กรณวตฺตํ ทเสฺสสิฯ ตทา โส วนจรโก มนุสฺสภาวํ ญตฺวา ตาปสํ อภิวาเทตฺวา นิสีทิฯ ตาปโส ตํ วนจรกํ วนมูลผลาผเลหิ จ ปานีเยน จ นิมเนฺตตฺวา, ‘‘โภ ปุริส, อิมสฺมิํเยว ฐาเน วสิสฺสสิ, อุทาหุ คมิสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ คมิสฺสามิ, ภเนฺต, อิธ กิํ กริสฺสามีติฯ อิทํ ตยา ทิฏฺฐการณํ เอโตฺต คนฺตฺวา อกเถตุํ สกฺขิสฺสสีติฯ สเจ, อโยฺย, น อิจฺฉติ, กิํ การณา กเถสฺสามีติ ตาปสํ วนฺทิตฺวา ปุน อาคมนกาเล มคฺคสญฺชานนตฺถํ สาขาสญฺญญฺจ รุกฺขสญฺญญฺจ กโรเนฺต ปกฺกามิฯ

โส พาราณสิํ คนฺตฺวา ราชานํ อทฺทส, ราชา ‘‘กสฺมา อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อหํ, เทว, ตุมฺหากํ วนจรโก ปพฺพตปาเท อจฺฉริยํ อิตฺถิรตนํ ทิสฺวา อาคโตมฺหี’’ติ สพฺพํ ปวตฺติํ กเถสิฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา เวเคน ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา อวิทูเร ฐาเน ขนฺธาวารํ นิเวเสตฺวา วนจรเกน เจว อเญฺญหิ จ ปุริเสหิ สทฺธิํ ตาปสสฺส ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา นิสินฺนเวลาย ตตฺถ คนฺตฺวา อภิวาเทตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ราชา ตาปสสฺส ปพฺพชิตปริกฺขารภณฺฑํ ปาทมูเล ฐเปตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อิมสฺมิํ ฐาเน กิํ กโรม, คจฺฉามา’’ติ อาหฯ คจฺฉ, มหาราชาติฯ อาม, คจฺฉามิ, ภเนฺตฯ อยฺยสฺส ปน สมีเป วิสภาคปริสา อตฺถีติ อสฺสุมฺห, อสารุปฺปา เอสา ปพฺพชิตานํ, มยา สทฺธิํ คจฺฉตุ, ภเนฺตติฯ มนุสฺสานํ จิตฺตํ นาม ทุโตฺตสยํ, กถํ พหูนํ มเชฺฌ วสิสฺสตีติ ฯ อมฺหากํ รุจิตกาลโต ปฏฺฐาย เสสานํ เชฏฺฐกฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ปฏิชคฺคิสฺสามิ, ภเนฺตติฯ

โส รโญฺญ กถํ สุตฺวา ทหรกาเล คหิตนามวเสเนว, ‘‘อมฺม, ปทุมวตี’’ติ ธีตรํ ปโกฺกสิฯ สา เอกวจเนเนว ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา ปิตรํ อภิวาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ปิตา อาห – ‘‘ตฺวํ, อมฺม, วยปฺปตฺตา, อิมสฺมิํ ฐาเน รญฺญา ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย วสิตุํ อยุตฺตา, รญฺญา สทฺธิํ คจฺฉ, อมฺมา’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ปิตุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อภิวาเทตฺวา ปโรทมานา อฏฺฐาสิฯ ราชา ‘‘อิมิสฺสา ปิตุ จิตฺตํ คณฺหามี’’ติ ตสฺมิํเยว ฐาเน กหาปณราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิเสกํ อกาสิฯ อถ นํ คเหตฺวา อตฺตโน นครํ อาเนตฺวา อาคตกาลโต ปฏฺฐาย เสสอิตฺถิโย อโนโลเกตฺวา ตาย สทฺธิํเยว รมติฯ ตา อิตฺถิโย อิสฺสาปกตา ตํ รโญฺญ อนฺตเร ปริภินฺทิตุกามา เอวมาหํสุ – ‘‘นายํ, มหาราช, มนุสฺสชาติกา, กหํ นาม ตุเมฺหหิ มนุสฺสานํ วิจรณฏฺฐาเน ปทุมานิ อุฏฺฐหนฺตานิ ทิฏฺฐปุพฺพานิ, อทฺธา อยํ ยกฺขินี, นีหรถ นํ มหาราชา’’ติฯ ราชา ตาสํ กถํ สุตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ

อถสฺส อปเรน สมเยน ปจฺจโนฺต กุปิโตฯ โส ‘‘ครุคพฺภา ปทุมวตี’’ติ ตํ นคเร ฐเปตฺวา ปจฺจนฺตํ อคมาสิฯ อถ ตา อิตฺถิโย ตสฺสา อุปฏฺฐายิกาย ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘อิมิสฺสา ทารกํ ชา

ตมตฺตเมว อปเนตฺวา เอกํ ทารุฆฏิกํ โลหิเตน มกฺเขตฺวา สนฺติเก ฐเปหี’’ติ อาหํสุฯ ปทุมวติยาปิ นจิรเสฺสว คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ มหาปทุมกุมาโร เอกโกว กุจฺฉิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ อวเสสา เอกูนปญฺจสตา ทารกา มหาปทุมกุมารสฺส มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมิตฺวา นิปนฺนกาเล สํเสทชา หุตฺวา นิพฺพตฺตึสุฯ อถสฺส ‘‘น ตาวายํ สตึ ปฏิลภตี’’ติ ญตฺวา อุปฏฺฐายิกา เอกํ ทารุฆฏิกํ โลหิเตน มกฺเขตฺวา สมีเป ฐเปตฺวา ตาสํ อิตฺถีนํ สญฺญํ อทาสิฯ ตา ปญฺจสตาปิ อิตฺถิโย เอเกกา เอเกกํ ทารกํ คเหตฺวา จุนฺทการกานํ สนฺติกํ เปเสตฺวา กรณฺฑเก อาหราเปตฺวา อตฺตนา อตฺตนา คหิตทารเก ตตฺถ นิปชฺชาเปตฺวา พหิ ลญฺฉนํ กตฺวา ฐปยึสุฯ

ปทุมวตีปิ โข สญฺญํ ลภิตฺวา ตํ อุปฏฺฐายิกํ ‘‘กึ วิชาตมฺหิ, อมฺมา’’ติ ปุจฺฉิฯ สา ตํ สนฺตชฺเชตฺวา ‘‘กุโต ตฺวํ ทารกํ ลภิสฺสสี’’ติ วตฺวา ‘‘อยํ เต กุจฺฉิโต นิกฺขนฺตทารโก’’ติ โลหิตมกฺขิตํ ทารุฆฏิกํ ปุรโต ฐเปสิฯ สา ตํ ทิสฺวา โทมนสฺสปฺปตฺตา ‘‘สีฆํ นํ ผาเลตฺวา อปเนหิ, สเจ โกจิ ปเสฺสยฺย ลชฺชิตพฺพํ ภเวยฺยา’’ติ อาหฯ สา ตสฺสา กถํ สุตฺวา อตฺถกามา วิย ทารุฆฏิกํ ผาเลตฺวา อุทฺธเน ปกฺขิปิฯ

ราชาปิ ปจฺจนฺตโต อาคนฺตฺวา นกฺขตฺตํ ปฏิมาเนนฺโต พหินคเร ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา นิสีทิฯ อถ ตา ปญฺจสตา อิตฺถิโย รโญฺญ ปจฺจุคฺคมนํ อาคนฺตฺวา อาหํสุ – ‘‘ตฺวํ, มหาราช, น อมฺหากํ สทฺทหสิ, อเมฺหหิ วุตฺตํ อการณํ วิย โหติฯ ตฺวํ มเหสิยา อุปฏฺฐายิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปฏิปุจฺฉ, ทารุฆฏิกํ เต เทวี วิชาตา’’ติฯ ราชา ตํ การณํ น อุปปริกฺขิตฺวาว ‘‘อมนุสฺสชาติกา ภวิสฺสตี’’ติ ตํ เคหโต นิกฺกฑฺฒิฯ ตสฺสา ราชเคหโต สห นิกฺขมเนเนว ปทุมปุปฺผานิ อนฺตรธายึสุ, สรีรจฺฉวิปิ วิวณฺณา อโหสิฯ สา เอกิกาว อนฺตรวีถิยา ปายาสิฯ อถ นํ เอกา วยปฺปตฺตา มหลฺลิกา อิตฺถี ทิสฺวา ธีตุสิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘กหํ คจฺฉสิ อมฺมา’’ติ อาหฯ อาคนฺตุกมฺหิ, วสนฏฺฐานํ โอโลเกนฺตี วิจรามีติฯ อิธาคจฺฉ, อมฺมาติ วสนฏฺฐานํ ทตฺวา โภชนํ ปฏิยาเทสิฯ

ตสฺสา อิมินาว นิยาเมน ตตฺถ วสมานาย ตา ปญฺจสตา อิตฺถิโย เอกจิตฺตา หุตฺวา ราชานํ อาหํสุ – ‘‘มหาราช, ตุเมฺหสุ ยุทฺธํ คเตสุ อเมฺหหิ คงฺคาเทวตาย ‘อมฺหากํ เทเว วิชิตสงฺคาเม อาคเต พลิกมฺมํ กตฺวา อุทกกีฬํ กริสฺสามา’ติ ปตฺถิตํ อตฺถิ, เอตมตฺถํ , เทว, ชานาเปมา’’ติฯ ราชา ตาสํ วจเนน ตุโฏฺฐ คงฺคายํ อุทกกีฬํ กาตุํ อคมาสิฯ ตาปิ อตฺตนา อตฺตนา คหิตํ กรณฺฑกํ ปฏิจฺฉนฺนํ กตฺวา อาทาย นทึ คนฺตฺวา เตสํ กรณฺฑกานํ ปฏิจฺฉาทนตฺถํ ปารุปิตฺวา ปารุปิตฺวา อุทเก ปติตฺวา กรณฺฑเก วิสฺสเชฺชสุํฯ เตปิ โข กรณฺฑกา สเพฺพ สห คนฺตฺวา เหฏฺฐาโสเต ปสาริตชาลมฺหิ ลคฺคึสุฯ ตโต อุทกกีฬํ กีฬิตฺวา รโญฺญ อุตฺติณฺณกาเล ชาลํ อุกฺขิปนฺตา เต กรณฺฑเก ทิสฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อานยึสุฯ ราชา กรณฺฑเก ทิสฺวา ‘‘กึ, ตาตา, กรณฺฑเกสู’’ติ อาหฯ น ชานาม, เทวาติฯ โส เต กรณฺฑเก วิวราเปตฺวา โอโลเกนฺโต ปฐมํ มหาปทุมกุมารสฺส กรณฺฑกํ วิวราเปสิฯ เตสํ ปน สเพฺพสมฺปิ กรณฺฑเกสุ นิปชฺชาปิตทิวเสเยว ปุญฺญิทฺธิยา องฺคุฏฺฐโต ขีรํ นิพฺพตฺติฯ สโกฺก เทวราชา ตสฺส รโญฺญ นิกฺกงฺขภาวตฺถํ อโนฺตกรณฺฑเก อกฺขรานิ ลิขาเปสิ ‘‘อิเม กุมารา ปทุมวติยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตา พาราณสิรโญฺญ ปุตฺตา, อถ เน ปทุมวติยา สปตฺติโย ปญฺจสตา อิตฺถิโย กรณฺฑเกสุ ปกฺขิปิตฺวา อุทเก ขิปึสุ, ราชา อิมํ การณํ ชานาตู’’ติฯ กรณฺฑเก วิวริตมเตฺต ราชา อกฺขรานิ วาเจตฺวา ทารเก ทิสฺวา มหาปทุมกุมารํ อุกฺขิปิตฺวา ‘‘เวเคน รเถ โยเชถ, อเสฺส กเปฺปถ, อหํ อชฺช อโนฺตนครํ ปวิสิตฺวา เอกจฺจานํ มาตุคามานํ ปิยํ กริสฺสามี’’ติ ปาสาทํ อารุยฺห หตฺถิคีวาย สหสฺสภณฺฑิกํ ฐเปตฺวา เภรึ จราเปสิ ‘‘โย ปทุมวตึ ปสฺสติ, โส อิมํ สหสฺสํ คณฺหตู’’ติฯ

ตํ กถํ สุตฺวา ปทุมวตี มาตุยา สญฺญํ อทาสิ – ‘‘หตฺถิคีวโต สหสฺสํ คณฺห, อมฺมา’’ติฯ อหํ เอวรูปํ คณฺหิตุํ น วิสหามีติฯ สา ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ วุตฺต, ‘‘กิํ วตฺวา คณฺหามิ อมฺมา’’ติ อาหฯ ‘‘มม ธีตา, ปทุมวติํ เทวิํ ปสฺสตี’’ติ วตฺวา คณฺหาหีติฯ สา ‘‘ยํ วา ตํ วา โหตู’’ติ คนฺตฺวา สหสฺสจโงฺกฏกํ คณฺหิฯ อถ นํ มนุสฺสา ปุจฺฉิํสุ – ‘‘ปทุมวติํ เทวิํ ปสฺสสิ, อมฺมา’’ติฯ ‘‘อหํ น ปสฺสามิ, ธีตา กิร เม ปสฺสตี’’ติ อาหฯ เต ‘‘กหํ ปน สา, อมฺมา’’ติ วตฺวา ตาย สทฺธิํ คนฺตฺวา ปทุมวติํ สญฺชานิตฺวา ปาเทสุ นิปติํสุฯ ตสฺมิํ กาเล สา ‘‘ปทุมวตี เทวี อย’’นฺติ ญตฺวา ‘‘ภาริยํ วต อิตฺถิยา กมฺมํ กตํ, ยา เอวํวิธสฺส รโญฺญ มเหสี สมานา เอวรูเป ฐาเน นิรารกฺขา วสี’’ติ อาหฯ เตปิ ราชปุริสา ปทุมวติยา นิเวสนํ เสตสาณีหิ ปริกฺขิปาเปตฺวา ทฺวาเร อารกฺขํ ฐเปตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา สุวณฺณสิวิกํ เปเสสิฯ สา ‘‘อหํ เอวํ น คมิสฺสามิ, มม วสนฏฺฐานโต ปฏฺฐาย ยาว ราชเคหํ เอตฺถนฺตเร วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรเณ อตฺถราเปตฺวา อุปริ สุวณฺณตารกวิจิตฺตํ เจลวิตานํ พนฺธาเปตฺวา ปสาธนตฺถาย สพฺพาลงฺกาเรสุ ปหิเตสุ ปทสาว คมิสฺสามิ, เอวํ เม นาคครา สมฺปตฺติํ ปสฺสิสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘ปทุมวติยา ยถารุจิํ กโรถา’’ติ อาหฯ ตโต ปทุมวตี สพฺพปสาธนํ ปสาเธตฺวา ‘‘ราชเคหํ คมิสฺสามี’’ติ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ อถสฺสา อกฺกนฺตอกฺกนฺตฏฺฐาเน วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรณานิ ภินฺทิตฺวา ปทุมปุปฺผานิ อุฏฺฐหิํสุฯ สา มหาชนสฺส อตฺตโน สมฺปตฺติํ ทเสฺสตฺวา ราชนิเวสนํ อารุยฺห สเพฺพ จิตฺตตฺถรเณ ตสฺสา มหลฺลิกาย โปสาวนิกมูลํ กตฺวา ทาเปสิฯ

ราชาปิ โข ตา ปญฺจสตา อิตฺถิโย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมาโย เต เทวิ ทาสิโย กตฺวา เทมี’’ติ อาหฯ สาธุ, มหาราช, เอตาสํ มยฺหํ ทินฺนภาวํ สกลนคเร ชานาเปหีติ ฯ ราชา นคเร เภริํ จราเปสิ – ‘‘ปทุมวติยา ทูพฺภิกา ปญฺจสตา อิตฺถิโย เอติสฺสา เอว ทาสิโย กตฺวา ทินฺนา’’ติฯ สา ‘‘ตาสํ สกลนคเรน ทาสิภาโว สลฺลกฺขิโต’’ติ ญตฺวา ‘‘อหํ มม ทาสิโย ภุชิสฺสา กาตุํ ลภามิ เทวา’’ติ ราชานํ ปุจฺฉิฯ ตว อิจฺฉา เทวีติฯ เอวํ สเนฺต ตเมว เภริจาริกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ปทุมวติเทวิยา อตฺตโน ทาสิโย กตฺวา ทินฺนา ปญฺจสตา อิตฺถิโย สพฺพาว ภุชิสฺสา กตาติ ปุน เภริํ จราเปถา’’ติ อาหฯ สา ตาสํ ภุชิสฺสภาเว กเต เอกูนานิ ปญฺจสตฺตปุตฺตานิ ตาสํเยว หเตฺถ โปสนตฺถาย ทตฺวา สยํ มหาปทุมกุมารํเยว คณฺหิฯ

อถ อปรภาเค เตสํ กุมารานํ กีฬนวเย สมฺปเตฺต ราชา อุยฺยาเน นานาวิธํ กีฬนฏฺฐานํ กาเรสิฯ เต อตฺตโน โสฬสวสฺสุเทฺทสิกกาเล สเพฺพว เอกโต หุตฺวา อุยฺยาเน ปทุมสญฺฉนฺนาย มงฺคลโปกฺขรณิยา กีฬนฺตา นวปทุมานิ ปุปฺผิตานิ ปุราณปทุมานิ จ วณฺฏโต ปตนฺตานิ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส ตาว อนุปาทินฺนกสฺส เอวรูปา ชรา ปาปุณาติ, กิมงฺคํ ปน อมฺหากํ สรีรสฺสฯ อิทมฺปิ หิ เอวํคติกเมว ภวิสฺสตี’’ติ อารมฺมณํ คเหตฺวา สเพฺพว ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา อุฏฺฐายุฏฺฐาย ปทุมกณฺณิกาสุ ปลฺลเงฺกน นิสีทิํสุฯ

อถ เตหิ สทฺธิํ อาคตา ราชปุริสา พหุคตํ ทิวสํ ญตฺวา ‘‘อยฺยปุตฺตา ตุมฺหากํ เวลํ ชานาถา’’ติ อาหํสุฯ เต ตุณฺหี อเหสุํฯ เต ปุริสา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํ – ‘‘กุมารา เทว, ปทุมกณฺณิกาสุ นิสินฺนา, อเมฺหสุ กเถเนฺตสุปิ วจีเภทํ น กโรนฺตี’’ติฯ ยถารุจิยา เตสํ นิสีทิตุํ เทถาติฯ เต สพฺพรตฺติํ คหิตารกฺขา ปทุมกณฺณิกาสุ นิสินฺนนิยาเมเนว อรุณํ อุฏฺฐาเปสุํฯ ปุริสา ปุนทิวเส อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทวา เวลํ ชานาถา’’ติ อาหํสุฯ น มยํ เทวา, ปเจฺจกพุทฺธา นาม มยนฺติฯ อยฺยา, ตุเมฺห ภาริยํ กถํ กเถถ, ปเจฺจกพุทฺธา นาม ตุมฺหาทิสา น โหนฺติ, ทฺวงฺคุลเกสมสฺสุธรา กาเย ปฏิมุกฺกอฏฺฐปริกฺขารา โหนฺตีติฯ เต ทกฺขิณหเตฺถน สีสํ ปรามสิํสุฯ ตาวเทว คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, อฏฺฐ ปริกฺขารา กาเย ปฏิมุกฺกาว อเหสุํฯ ตโต ปสฺสนฺตเสฺสว มหาชนสฺส อากาเสน นนฺทมูลกปพฺภารํ อคมํสุฯ

สาปิ โข, ปทุมวตี เทวี, ‘‘อหํ พหุปุตฺตา หุตฺวา นิปุตฺตา ชาตา’’ติ หทยโสกํ ปตฺวา เตเนว โสเกน กาลํ กตฺวา ราชคหนครทฺวารคามเก สหเตฺถน กมฺมํ กตฺวา ชีวนกฏฺฐาเน นิพฺพตฺติฯ อปรภาเค กุลฆรํ คนฺตฺวา เอกทิวสํ สามิกสฺส เขตฺตํ ยาคุํ หรมานา เตสํ อตฺตโน ปุตฺตานํ อนฺตเร อฏฺฐ ปเจฺจกพุเทฺธ ภิกฺขาจารเวลาย อากาเสน คจฺฉเนฺต ทิสฺวา สีฆํ สีฆํ คนฺตฺวา สามิกสฺส อาโรเจสิ – ‘‘ปสฺส, อยฺย, ปเจฺจกพุเทฺธ, เอเต นิมเนฺตตฺวา โภเชสฺสามา’’ติฯ โส อาห – ‘‘สมณสกุณา นาเมเต อญฺญตฺถาปิ เอวํ จรนฺติ, น เอเต ปเจฺจกพุทฺธา’’ติฯ เต เตสํ กเถนฺตานํ เยว อวิทูเร ฐาเน โอตรึสุฯ สา อิตฺถี ตํทิวสํ อตฺตโน ภตฺตขชฺชโภชนํ เตสํ ทตฺวา ‘‘เสฺวปิ อฏฺฐ ชนา มยฺหํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ สาธุ, อุปาสิเก, ตว สกฺกาโร เอตฺตโกว โหตุ, อาสนานิ จ อเฏฺฐว โหนฺตุ, อเญฺญปิ พหู ปเจฺจกพุเทฺธ ทิสฺวา ตว จิตฺตํ ปสาเทยฺยาสีติฯ สา ปุนทิวเส อฏฺฐ อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา อฏฺฐนฺนํ สกฺการสมฺมานํ ปฏิยาเทตฺวา นิสีทิฯ

นิมนฺติตปเจฺจกพุทฺธา เสสานํ สญฺญํ อทํสุ – ‘‘มาริสา, อชฺช อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา สเพฺพว ตุมฺหากํ มาตุ สงฺคหํ กโรถา’’ติฯ เต เตสํ วจนํ สุตฺวา สเพฺพว เอกโต อากาเสน อาคนฺตฺวา มาตุ-เคหทฺวาเร ปาตุรเหสุํฯ สาปิ ปฐมํ ลทฺธสญฺญตาย พหูปิ ทิสฺวา น กมฺปิตฺถ, สเพฺพปิ เต เคหํ ปเวเสตฺวา อาสเนสุ นิสีทาเปสิฯ เตสุ ปฏิปาฏิยา นิสีทเนฺตสุ นวโม อญฺญานิ อฏฺฐ อาสนานิ มาเปตฺวา สยํ ธุราสเน นิสีทิฯ ยาว อาสนานิ วฑฺฒนฺติ, ตาว เคหํ วฑฺฒติฯ เอวํ เตสุ สเพฺพสุปิ นิสิเนฺนสุ สา อิตฺถี อฏฺฐนฺนํ ปเจฺจกพุทฺธานํ ปฏิยาทิตํ สกฺการํ ปญฺจสตานมฺปิ ยาว ทตฺถํ ทตฺวา อฏฺฐ นีลุปฺปลหตฺถเก อาหริตฺวา นิมนฺติตปเจฺจกพุทฺธานํเยว ปาทมูเล ฐเปตฺวา อาห – ‘‘มยฺหํ, ภเนฺต, นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน สรีรวโณฺณ อิเมสํ นีลุปฺปลานํ อโนฺตคพฺภวโณฺณ วิย โหตู’’ติ ปตฺถนํ อกาสิฯ ปเจฺจกพุทฺธา มาตุ อนุโมทนํ กตฺวา คนฺธมาทนํเยว อคมํสุฯ

สาปิ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา ตโต จุตา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิกุเล ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, นีลุปฺปลคพฺภสมานวณฺณตาย จสฺสา อุปฺปลวณฺณาเตฺวว นามํ อกํสุฯ อถสฺสา วยปฺปตฺตกาเล สกลชมฺพุทีปราชาโน จ เสฏฺฐิโน จ เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ ปหิณึสุ – ‘‘ธีตรํ อมฺหากํ เทตู’’ติ ฯ อปหิณโนฺต นาม นาโหสิฯ ตโต เสฏฺฐิ จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ สเพฺพสํ มนํ คเหตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อุปายํ ปเนกํ กริสฺสามี’’ติ ธีตรํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ปพฺพชิตุํ อมฺม สกฺขิสฺสสี’’ติ อาหฯ ตสฺสา ปจฺฉิมภวิกตฺตา ปิตุวจนํ สีเส อาสิตฺตสตปากเตลํ วิย อโหสิ, ตสฺมา ปิตรํ ‘‘ปพฺพชิสฺสามิ, ตาตา’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา สกฺการํ กตฺวา ภิกฺขุนิอุปสฺสยํ เนตฺวา ปพฺพาเชสิฯ ตสฺสา อจิรปพฺพชิตาย เอว อุโปสถาคาเร กาลวาโร ปาปุณิฯ สา ทีปํ ชาเลตฺวา อุโปสถาคารํ สมฺมชฺชิตฺวา ทีปสิขาย นิมิตฺตํ คณฺหิตฺวา ปุนปฺปุนํ โอโลกยมานา เตโชกสิณารมฺมณํ ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา ตเทว ปาทกํ กตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อรหตฺตผเลน สทฺธึเยว จ อิทฺธิวิกุพฺพเน จิณฺณวสี อโหสิฯ สา อปรภาเค สตฺถุ ยมกปาฏิหาริยกรณทิวเส ‘‘อหํ, ภเนฺต, ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’’ติ สีหนาทํ นทิฯ สตฺถา อิทํ การณํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา เชตวนวิหาเร นิสิโนฺน ปฏิปาฏิยา ภิกฺขุนิโย ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต อิมํ เถรึ อิทฺธิมนฺตีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ปฏาจาราเถรีวตฺถุ

๒๓๘. จตุเตฺถ **วินยธรานํ ยทิทํ ปฏาจารา**ติ ปฏาจารา เถรี วินยธรานํ อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ วินยธรานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล กิกิสฺส กา

สิรโณฺญ เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา สตฺตนฺนํ ภคินีนํ อพฺภนฺตรา หุตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปริเวณํ กตฺวา ปุน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ

สา อปรภาเค วยปฺปตฺตา อตฺตโน เคเห เอเกน กมฺมกาเรน สทฺธึ สนฺถวํ กตฺวา อปรภาเค อตฺตโน สมานชาติกํ กุลํ คจฺฉนฺตี กตสนฺถวสฺส ปุริสสฺส สญฺญํ อทาสิ – ‘‘น ตฺวํ เสฺว ปฏฺฐาย มํ ปฏิหารสเตนปิ ทฏฺฐุํ ลภิสฺสสิ, สเจ เต กมฺมํ อตฺถิ, อิทานิ มํ คณฺหิตฺวา คจฺฉาหี’’ติฯ โส ‘‘เอวํ โหตู’’ติ อนุจฺฉวิกํ หตฺถสารํ คเหตฺวา ตํ อาทาย นครโต ตีณิ จตฺตาริ โยชนานิ ปฏิกฺกมิตฺวา เอกสฺมึ คามเก วาสํ กเปฺปสิฯ

อถ อปรภาเค ตสฺสา กุจฺฉิยํ คพฺโภ ปติฏฺฐาสิฯ สา คพฺเภ ปริปกฺเก ‘‘อิธ อมฺหากํ อนาถฏฺฐานํ, กุลเคหํ คจฺฉาม สามี’’ติ อาหฯ โส ‘‘อชฺช คจฺฉาม, เสฺว คจฺฉามา’’ติ คนฺตุํ อสโกฺกโนฺต กาลํ วีตินาเมสิฯ สา ตสฺส การณํ ญตฺวา ‘‘นายํ พาโล มํ เนสฺสตี’’ติ ตสฺมึ พหิ คเต ‘‘เอกิกาว กุลเคหํ คมิสฺสามี’’ติ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ โส อาคนฺตฺวา ตํ เคเห อปสฺสโนฺต ปฏิวิสฺสเก ปุจฺฉิตฺวา ‘‘กุลเคหํ คตา’’ติ สุตฺวา ‘‘มํ นิสฺสาย กุลธีตา อนาถา ชาตา’’ติ ปทานุปทิกํ คนฺตฺวา สมฺปาปุณิฯ ตสฺสา อนฺตรามเคฺคว คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ ตโต ‘‘ยสฺสตฺถาย มยํ คเจฺฉยฺยาม, โส อโตฺถ อนฺตรามเคฺคว นิปฺผโนฺน, อิทานิ คนฺตฺวา กึ กริสฺสามา’’ติ ปฏินิวตฺตึสุฯ ปุน ตสฺสา กุจฺฉิยํ คโพฺภ ปติฏฺฐาสีติ ปุริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ

อนฺตรามเคฺค ปนสฺสา คพฺภวุฏฺฐาเน ชาตมเตฺตเยว จตูสุ ทิสาสุ มหาเมโฆ อุฏฺฐหิฯ สา ตํ ปุริสํ อาห – ‘‘สามิ, อเวลาย จตูสุ ทิสาสุ เมโฆ อุฏฺฐิโต, อตฺตโน วสนฏฺฐานํ กาตุํ วายมาหี’’ติฯ โส ‘‘เอวํ กริสฺสามี’’ติ ทณฺฑเกหิ กุฏิกํ กตฺวา ‘‘ฉทนตฺถาย ติณํ อาหริสฺสามี’’ติ เอกสฺมึ มหาวมฺมิกปาเท ติณํ ฉินฺทติฯ อถ นํ วมฺมิเก นิปโนฺน กณฺหสโปฺป ปาเท ฑํสิ, โส ตสฺมึเยว ฐาเน ปติโตฯ สาปิ ‘‘อิทานิ อาคมิสฺสติ, อิทานิ อาคมิสฺสตี’’ติ สพฺพรตฺตึ เขเปตฺวา ‘‘อทฺธา มํ โส ‘อนาถา เอสา’ติ มเคฺค ฉเฑฺฑตฺวา คโต ภวิสฺสตี’’ติ อาโลเก สญฺชาเต ปทานุสาเรน โอโลเกนฺตี วมฺมิกปาเท ปติตํ ทิสฺวา ‘‘มํ นิสฺสาย นโฏฺฐ ปุริโส’’ติ ปริเทวิตฺวา ทหรทารกํ ปเสฺสนาทาย มหลฺลกํ องฺคุลีหิ คาหาเปตฺวา มเคฺคน คจฺฉนฺตี อนฺตรามเคฺค เอกํ อุตฺตานนทึ ทิสฺวา ‘‘เทฺวปิ ทารเก เอกปฺปหาเรเนว อาทาย คนฺตุํ น สกฺขิสฺสามี’’ติ เชฏฺฐกํ โอริมตีเร ฐเปตฺวา ทหรํ ปรตีรํ เนตฺวา ปิโลติกจุมฺพฏเก นิปชฺชาเปตฺวา ปุน นิวตฺติตฺวา ‘‘อิตรํ คเหตฺวา คมิสฺสามี’’ติ นทึ โอตริฯ

อถสฺสา นทีมชฺฌํ ปตฺตกาเล เอโก เสโน ‘‘มํสปิโณฺฑ อย’’นฺติ สญฺญาย ทารกํ วิชฺฌิตุํ อาคจฺฉติฯ สา หตฺถํ ปสาเรตฺวา เสนํ ปลาเปสิฯ ตสฺสา ตํ หตฺถวิการํ ทิสฺวา มหลฺลกทารโก ‘‘มํ ปโกฺกสตี’’ติ สญฺญาย นทึ โอตริตฺวา โสเต ปติโต ยถาโสตํ อคมาสิ ฯ โสปิ เสโน ตสฺสา อสมฺปตฺตาย เอว ตํ ทหรทารกํ คณฺหิตฺวา อคมาสิฯ สา พลวโสกาภิภูตา อนฺตรามเคฺค อิมํ วิลาปคีตํ คายนฺตี คจฺฉติ –

‘‘อุโภ ปุตฺตา กาลงฺกตา, ปเนฺถ มยฺหํ ปตี มโต’’ติฯ

สา เอวํ วิลปมานาว สาวตฺถึ ปตฺวา กุลสภาคํ คนฺตฺวาปิ โสกวเสเนว อตฺตโน เคหํ ววตฺถเปตุํ อสโกฺกนฺตี ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน เอวํวิธํ นาม กุลํ อตฺถิ, กตรํ ตํ เคห’’นฺติ ปฏิปุจฺฉิฯ ตฺวํ ตํ กุลํ ปฏิปุจฺฉิตฺวา กึ กริสฺสสิ? เตสํ วสนเคหํ วาตปฺปหาเรน ปติตํ, ตเตฺถว เต สเพฺพปิ ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา, อถ เน ขุทฺทกมหลฺลเก เอกจิตกสฺมึเยว ฌาเปนฺติ, ปสฺส เอสา ธูมวฏฺฏิ ปญฺญายตีติฯ สา

ตํ กถํ สุตฺวาว กึ ตุเมฺห วทถา’’ติ อตฺตโน นิวตฺถสาฎกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี ชาตนิยาเมเนว พาหา ปคฺคยฺห กนฺทมานา ญาตีนํ จิตกฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ วิลาปคีตํ ปริปุณฺณํ กตฺวา ปริเทวมานา –

> ‘‘อุโภ ปุตฺตา กาลงฺกตา, ปเนฺถ มยฺหํ ปตี มโต;
> มาตา ปิตา จ ภาตา จ, เอกจิตกสฺมึ ฑยฺหเร’’ติฯ –

อาหฯ อเญฺญน ชเนน สาฎกํ ทินฺนมฺปิ ผาเลตฺวา ผาเลตฺวา ฉเฑฺฑติฯ อถ นํ ทิฎฺฐทิฎฺฐฏฺฐาเน มหาชโน ปริวาเรตฺวา จรติฯ อถสฺสา ‘‘อยํ ปฎาจารํ ปฎปริหรณํ วินา จรตี’’ติ **ปฎาจารา**เตว นามํ อกํสุฯ ยสฺมา จสฺสา โส นคฺคภาเวน อลชฺชีอาจาโร ปากโฎ อโหสิ, ตสฺมา ปติโต อาจาโร อสฺสาติ ปฎาจาราเตฺวว นามํ อกํสุฯ

สา เอกทิวสํ สตฺถริ มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสเนฺต วิหารํ ปวิสิตฺวา ปริสปริยเนฺต อฎฺฐาสิฯ สตฺถา เมตฺตาผรเณน ผริตฺวา ‘‘สตึ ปฎิลภ, ภคินิ, สตึ ปฎิลภ, ภคินี’’ติ อาหฯ ตสฺสา สตฺถุ วจนํ สุตฺวา พลวหิโรตฺตปฺปํ อาคตํ, สา ตเตฺถว ภูมิยํ นิสีทิฯ อวิทูเร ฐิโต ปุริโส อุตฺตริสาฎกํ ขิปิตฺวา อทาสิฯ สา ตํ นิวาเสตฺวา ธมฺมํ อโสฺสสิฯ สตฺถา ตสฺสา จริยวเสน อิมา ธมฺมปเทคาถา อาห –

> ‘‘น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย, น ปิตา นาปิ พนฺธวา;
> อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส, นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตาฯ

> ‘‘เอตมตฺถวสํ ญตฺวา, ปณฺฑิโต สีลสํวุโต;
> นิพฺพานคมนํ มคฺคํ, ขิปฺปเมว วิโสธเย’’ติฯ (ธ. ป. ๒๘๘-๒๘๙);

สา คาถาปริโยสาเน ยถาฐิตาว โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาย สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ สตฺถา ‘‘ตสฺสา ภิกฺขุนิอุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชา’’ติ ปพฺพชฺชํ สมฺปฎิจฺฉิฯ สา ปพฺพชิตฺวา นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปตฺวา พุทฺธวจนํ คณฺหนฺตี วินยปิฎเก จิณฺณวสี อโหสิฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน ภิกฺขุนิโย ปฎิปาฎิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต ปฎาจารํ วินยธรานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ธมฺมทินฺนาเถรีวตฺถุ

๒๓๙. ปญฺจเม **ธมฺมกถิกาน**นฺติ ธมฺมกถิกานํ ภิกฺขุนีนํ ธมฺมทินฺนา อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ ปรายตฺตฎฺฐาเน นิพฺพตฺติตฺวา ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต อคฺคสาวกสฺส สุชาตเตฺถรสฺส อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา สเคฺค นิพฺพตฺติฯ สพฺพํ เหฎฺฐา เขมาเถริยา อภินีหารวเสเนว เวทิตพฺพํฯ ผุสฺสพุทฺธกาเล ปเนสา สตฺถุ เวมาติกานํ ติณฺณํ ภาติกานํ ทานาธิกาเร ฐปิตกมฺมิกสฺส เคเห วสมานา ‘‘เอกํ เทหี’’ติ วุตฺตา เทฺว อทาสิฯ เอวํ สพฺพํ อปริหาเปนฺตี ทตฺวา เทฺวนวุติกเปฺป อติกฺกมฺม กสฺสปพุทฺธกาเล กิกิสฺส กาสิรโญฺญ เคเห ปฎิสนฺธึ คณฺหิตฺวา สตฺตนฺนํ ภคินีนํ อพฺภนฺตรา หุตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส วสนปริเวณํ กาเรตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตี อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กุลเคเห ปฎิสนฺธึ คณฺหิตฺวา อปรภาเค วิสาขเสฎฺฐิโน เคหํ คตาฯ วิสาขเสฎฺฐิ นาม พิมฺพิสารสฺส สหายโก รโญฺญ สทฺธึ ทสพลสฺส ปฐมทสฺสนํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐิโต, อปรภาเค อนาคามิผลํ สจฺฉากาสิฯ

โส ตํทิวสํ ฆรํ คนฺตฺวา โสปานมตฺถเก ฐิตาย ธมฺมทินฺนาย หเตฺถ ปสาริเต หตฺถํ อนาลมฺพิตฺวาว ปาสาทํ อภิรุหิฯ ภุญฺชมาโนปิ ‘‘อิมํ เทถ, อิมํ หรถา’’ติ น พฺยาหริฯ ธมฺมทินฺนา กฏจฺฉุํ คเหตฺวา ปริวิสมานา จินฺเตสิ – ‘‘อยํ เม หตฺถาลมฺพกํ เทนฺติยาปิ หตฺถํ น อาลมฺพิ, ภุญฺชมาโนปิ กิญฺจิ น กเถติ, โก นุ โข มยฺหํ โทโส’’ติ? อถ นํ ภุตฺตาวิํ ‘‘โก นุ โข เม, อยฺย, โทโส’’ติ ปุจฺฉิฯ ธมฺมทินฺเน ตุยฺหํ โทโส นตฺถิ, อหํ ปน อชฺช ปฏฺฐาย สนฺถววเสน ตุมฺหากํ สนฺติเก นิสีทิตุํ วา ฐาตุํ วา อาหราเปตฺวา ขาทิตุํ วา ภุญฺชิตุํ วา อภพฺโพฯ ตฺวํ สเจ อิจฺฉสิ, อิมสฺมิํ เคเห วสฯ โน เจ อิจฺฉสิ, ยตฺตเกน เต ธเนน อตฺโถ, ตํ คณฺหิตฺวา กุลฆรํ คจฺฉาหีติฯ อยฺยปุตฺต, เอวํ สนฺเต อหํ ตุเมฺหหิ ฉฑฺฑิตเขฬํ วมิตวมนํ สีเสน อุกฺขิปิตฺวา น จริสฺสามิ, มยฺหํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาถาติฯ วิสาโข ‘‘สาธุ, ธมฺมทินฺเน’’ติ รโญฺญ อาโรเจตฺวา ธมฺมทินฺนํ สุวณฺณสิวิกาย ภิกฺขุนิอุปสฺสยํ ปพฺพชฺชตฺถาย เปเสสิฯ

สา ปพฺพชิตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘อยํ ตาว เสฏฺฐิ ฆรมเชฺฌ ฐิโตว ทุกฺขสฺสนฺตํ อกาสิ, ปพฺพชฺชํ ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย ปน มยาปิ ทุกฺขสฺสนฺตํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘อเยฺย, มยฺหํ อากิณฺณฏฺฐาเน จิตฺตํ น รมติ, คามกาวาสํ คจฺฉามี’’ติ อาหฯ เถริโย ตสฺสา มหากุลา นิกฺขมฺม ปพฺพชิตภาเวน จิตฺตํ วาเรตุํ อสโกฺกนฺติโย ตํ คเหตฺวา คามกาวาสํ อคมํสุฯ สา อตีเต มทฺทิตสงฺขารตาย นจิรเสฺสว สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถสฺสา เอตทโหสิ – ‘‘มยฺหํ กิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺตํ, อิธ วสิตฺวา กิํ กริสฺสามิ, ราชคหเมว คจฺฉามิ, ตตฺร มํ นิสฺสาย พหุ ญาติสโงฺฆ ปุญฺญานิ กริสฺสตี’’ติ เถริโย คเหตฺวา นครเมว ปจฺจาคตาฯ

วิสาโข ตสฺสา อาคตภาวํ ญตฺวา ‘‘สีฆํ อาคตา อุกฺกณฺฐิตา นุ โข ภวิสฺสตี’’ติ สายนฺหสมเย ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘อุกฺกณฺฐิตภาวํ ปุจฺฉิตุํ อยุตฺต’’นฺติ ปญฺจกฺขนฺธาทิวเสน ปเญฺห ปุจฺฉิ, ธมฺมทินฺนา ขเคฺคน อุปฺปลนาลํ ฉินฺทนฺตี วิย ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ วิสฺสเชฺชสิฯ อุปาสโก ธมฺมทินฺนาเถริยา ญาณสฺส สูรภาวํ ญตฺวา อตฺตโน อธิคตฏฺฐาเน ปฏิปาฏิยา ตีสุ มเคฺคสุ สพฺพากาเรน ปเญฺห ปุจฺฉิตฺวา อุคฺคหวเสน อรหตฺตมเคฺคปิ ปุจฺฉิฯ ธมฺมทินฺนาเถรีปิ อุปาสกสฺส ยาว อนาคามิผลาว วิสยภาวํ ญตฺวา ‘‘อิทานิ อตฺตโน วิสยํ อติกฺกมิตฺวา ธาวตี’’ติ ตํ นิวเตฺตนฺตี ‘‘อจฺจสรา, อาวุโส วิสาข, ปเญฺห, นาสกฺขิ ปญฺหานํ ปริยนฺตํ คเหตุํ, นิพฺพาโนคธญฺหิ , อาวุโส วิสาข, พฺรหฺมจริยํ นิพฺพานปรายณํ นิพฺพานปริโยสานํฯ อากงฺขมาโน จ ตฺวํ, อาวุโส วิสาข, ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุเจฺฉยฺยาสิฯ ยถา จ เต ภควา พฺยากโรติ, ตถา นํ ธาเรยฺยาสี’’ติ (ม. นิ. ๑.๔๖๖) อาหฯ

วิสาโข สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนนยํ กเถสิฯ สตฺถา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘มม ธีตาย อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺนสุ ขเนฺธสุ ตณฺหา นตฺถี’’ติ วตฺวา ธมฺมปเท อิมํ คาถมาห –

> ‘‘ยสฺส ปุเร จ ปจฺฉา จ, มเชฺฌ จ นตฺถิ กิญฺจนํ;
> อกิญฺจนํ อนาทานํ, ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณ’’นฺติฯ (ธ. ป. ๔๒๑);

ตโต ธมฺมทินฺนาย สาธุการํ ทตฺวา วิสาขํ อุปาสกํ เอตทโวจ – ‘‘ปณฺฑิตา, วิสาข, ธมฺมทินฺนา ภิกฺขุนี, มหาปญฺญา วิสาข, ธมฺมทินฺนา ภิกฺขุนีฯ มํ เจปิ ตฺวํ, วิสาข, เอตมตฺถํ ปุเจฺฉยฺยาสิ, อหมฺปิ ตํ เอวเมว พฺยากเรยฺยํ, ยถา ตํ ธมฺมทินฺนาย ภิกฺขุนิยา พฺยากตํ, เอโส เจเวตสฺส อโตฺถ, เอวญฺจ นํ ธาเรหี’’ติฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน ปฏิปาฏิยา ภิกฺขุนิโย ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต อิทเมว จูฬเวทลฺลํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา เถริํ อิมสฺมิํ สาสเน ธมฺมกถิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

นนฺทาเถรีวตฺถุ

๒๔๐. ฉฏฺเฐ **ฌายีนํ ยทิทํ นนฺทา**ติ ฌานาภิรตานํ, นนฺทา เถรี, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ ฌานาภิรตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺเถสิฯ สา ตโต กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ สตฺถุ นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว มหาปชาปติโคตมิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, นนฺทาติสฺสา นามํ อกํสุฯ รูปนนฺทาติปิ วุจฺจติฯ สา อปรภาเค อุตฺตมรูปภาเวน ชนปทกลฺยาณี นาม ชาตาฯ

สา อมฺหากํ ทสพเล สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา อนุปุเพฺพน กปิลวตฺถุํ อาคนฺตฺวา นนฺทญฺจ ราหุลญฺจ ปพฺพาเชตฺวา ปกฺกเนฺต สุโทฺธทนมหาราชสฺส ปรินิพฺพุตกาเล ‘‘มหาปชาปติโคตมี จ ราหุลมาตา จ นิกฺขมิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตา’’ติ ญตฺวา ‘‘อิมาสํ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย มยฺหํ อิธ กึ กมฺม’’นฺติ มหาปชาปติยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิฯ ปพฺพชิตทิวสโต ปฏฺฐาย ‘‘สตฺถา รูปํ ครหตี’’ติ สตฺถุ อุปฏฺฐานํ น คจฺฉติ, โอวาทวาเร สมฺปเตฺต อญฺญํ เปเสตฺวา โอวาทํ อาหราเปติฯ สตฺถา ตสฺสา รูปมทมตฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘อตฺตโน โอวาทํ อตฺตนาว อาคนฺตฺวา คณฺหนฺตุ, น ภิกฺขุนีหิ อญฺญา เปเสตพฺพา’’ติ อาหฯ ตโต รูปนนฺทา อญฺญํ มคฺคํ อปสฺสนฺตี อกามา โอวาทํ อคมาสิฯ

สตฺถา ตสฺสา จริตวเสน อิทฺธิยา เอกํ อิตฺถิรูปํ นิมฺมินิตฺวา ตาลวณฺฏํ คเหตฺวา พีชมานํ วิย อกาสิฯ รูปนนฺทา ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อการเณเนว ปมตฺตา หุตฺวา นาคจฺฉามิ, เอวรูปาปิ อิตฺถิโย สตฺถุ สนฺติเก วิสฺสตฺถา จรนฺติฯ มม รูปํ เอตาสํ รูปสฺส กลํ นาคฺฆติ โสฬสึ, อชานิตฺวาว เอตฺตกํ กาลํ น อาคตมฺหี’’ติ ตเมว อิตฺถินิมิตฺตํ คณฺหิตฺวา โอโลเกนฺตี อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ตสฺสา ปุพฺพเหตุสมฺปนฺนตาย ‘‘อฏฺฐีนํ นครํ กต’’นฺติ (ธ. ป. ๑๕๐) ธมฺมปเท คาถํ วตฺวา –

> ‘‘จรํ วา ยทิ วา ติฏฺฐํ, นิสิโนฺน อุท วา สย’’นฺติฯ (สุ. นิ. ๑๙๕) –

สุตฺตํ อภาสิฯ สา ตสฺมึเยว รูเป ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อิมสฺมึ ฐาเน อิทํ วตฺถุ เหฏฺฐา เขมาเถริยา วตฺถุนา สทิสเมวาติ น วิตฺถาริตํฯ ตโต ปฏฺฐาย, รูปนนฺทา, ฌานาภิรตานํ อนฺตเร ธุรปฺปตฺตา อโหสิฯ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน นิสิโนฺน ปฏิปาฏิยา ภิกฺขุนิโย ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต นนฺทาเถรึ ฌายีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

โสณาเถรีวตฺถุ

๒๔๑. สตฺตเม **อารทฺธวีริยาน**นฺติ ปคฺคหิตปริปุณฺณวีริยานํ โสณา อคฺคาติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อปรภาเค ธมฺมํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ อารทฺธวีริยานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺเถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อปรภาเค ฆราวาเส วุตฺถา พหู ปุตฺตธีตโร ลภิตฺวา สเพฺพปิ วิสุํ วิสุํ ฆราวาเส ปติฏฺฐาเปสิฯ เต ตโต ปฏฺฐาย ‘‘อยํ อมฺหากํ กึ กริสฺสตี’’ติ ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ ‘‘มาตา’’ติ สญฺญมฺปิ น กรึสุฯ พหุปุตฺติกโสณา เตสํ อตฺตนิ อคารวภาวํ ญตฺวา ‘‘ฆราวาเสน กึ กริสฺสามี’’ติ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิฯ อถ นํ ภิกฺขุนิโย ‘‘อยํ วตฺตํ น ชานาติ, อยุตฺตํ กโรตี’’ติ ทณฺฑกมฺมํ กโรนฺติฯ ปุตฺตธีตโร ตํ ทณฺฑกมฺมํ อาหรนฺตึ ทิสฺวา ‘‘อยํ ยาวชฺชทิวสา สิกฺขามตฺตมฺปิ น ชานาตี’’ติ ทิฏฺฐทิฏฺฐฏฺฐาเน อุปฺปเณฺฑสุํฯ สา เตสํ วจนํ สุตฺวา อุปฺปนฺนสํเวคา ‘‘อตฺต

โน คติวิโสธนํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ นิสินฺนฏฺฐาเนปิ ฐิตฏฺฐาเนปิ ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายติฯ สา ยเถว ปุเพฺพ พหุปุตฺติกโสณเตฺถรีติ ปญฺญายิตฺถ, เอวํ ปจฺฉา อารทฺธวีริยโสณเตฺถรีติ ปากฏา ชาตาฯ

อเถกทิวสํ ภิกฺขุนิโย วิหารํ คจฺฉนฺติโย ‘‘ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส อุทกํ ตาเปยฺยาสิ, โสเณ’’ติ วตฺวา อคมํสุฯ สาปิ อุทกตาปนโต ปุเรตรเมว อคฺคิสาลาย จงฺกมิตฺวา จงฺกมิตฺวา ทฺวตฺตึสาการํ สชฺฌายนฺตี วิปสฺสนํ วเฑฺฒสิฯ สตฺถา คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนว อิมํ โอภาสคาถํ อภาสิ –

> ‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, อปสฺสํ ธมฺมมุตฺตมํ;
> เอกาหํ ชีวิตํ เสโยฺย, ปสฺสโต ธมฺมมุตฺตม’’นฺติฯ (ธ. ป. ๑๑๕);

สา คาถาปริโยสาเน อรหตฺตํ ปตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อรหตฺตํ ปตฺตา, อาคนฺตุกชโน จ อนุปธาเรตฺวาว มยิ อวณฺณาย กิญฺจิ วตฺวา พหุํ อปุญฺญมฺปิ ปสเวยฺย, ตสฺมา สํลกฺขณการณํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ สา อุทกภาชนํ อุทฺธนํ อาโรเปตฺวา เหฏฺฐา อคฺคึ น อกาสิฯ ภิกฺขุนิโย อาคนฺตฺวา อุทฺธนํ โอโลเกนฺติโย อคฺคึ อทิสฺวา ‘‘อิมํ มหลฺลิกํ ‘ภิกฺขุนิสงฺฆสฺส อุทกํ ตาเปหี’ติ อโวจุมฺห, อชฺชาปิ อุทฺธเน อคฺคิมฺปิ น กโรตี’’ติ อาหํสุฯ อเยฺย, กึ ตุมฺหากํ อคฺคินา, อุโณฺหทเกน นฺหายิตุกามา ภาชนโต อุทกํ คเหตฺวา นฺหายถาติ? ตาปิ ‘‘ภวิสฺสติ เอตฺถ การณ’’นฺติ คนฺตฺวา อุทเก หตฺถํ โอตาเรตฺวา อุณฺหภาวํ ญตฺวา เอกกุฎํ อาหริตฺวา อุทกํ คณฺหนฺติ, คหิตคหิตฏฺฐานํ ปริปูรติฯ ตทา สพฺพาว ตสฺสา อรหเตฺต ฐิตภาวํ ญตฺวา ทหรตรา ตาว ปญฺจปติฏฺฐิเตน ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘มยํ, อเยฺย, เอตฺตกํ กาลํ ตุเมฺห อนุปธาเรตฺวา วิเหเฐตฺวา วิเหเฐตฺวา กถยิมฺห, ขมถ โน’’ติ ขมาเปสุํฯ วุฑฺฒตราปิ อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา ‘‘ขม, อเยฺย’’ติ ขมาเปสุํฯ ตโต ปฏฺฐาย ‘‘มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตฺวาปิ อารทฺธวีริยภาเวน นจิรเสฺสว อคฺคผเล ปติฏฺฐิตา’’ติ เถริยา คุโณ ปากโฏ อโหสิฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสีทิตฺวา ภิกฺขุนิโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต โสณเตฺถรึ อารทฺธวีริยานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

พกุลาเถรีวตฺถุ

๒๔๒. อฏฺฐเม **ทิพฺพจกฺขุกานํ ยทิทํ พกุลา**ติ ทิพฺพจกฺขุกานํ, พกุลา เถรี, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ ทิพฺพจกฺขุกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทเวสุ จ มนุเสฺสสุ จ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺธา ปพฺพชิตฺวา นจิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ สา ตโต ปฏฺฐาย ทิพฺพจกฺขุมฺหิ จิณฺณวสี อโหสิฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน ภิกฺขุนิโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต อิมํ เถรึ ทิพฺพจกฺขุกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

กุณฺฑลเกสาเถรีวตฺถุ

๒๔๓. นวเม **ขิปฺปาภิญฺญาน**นฺติ ขิปฺปาภิญฺญานํ ภิกฺขุนีนํ, ภทฺทา กุณฺฑลเกสา, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ อยมฺปิ หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺตา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ ขิปฺปาภิญฺญานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล กิกิสฺส กาสิรโญฺญ เคเห สตฺตนฺนํ ภคินีนํ อพฺภนฺตรา หุตฺวา วีสติ วสฺสสหสฺสานิ ทส สีลานิ สมาทาย โกมาริก

พฺรหฺมจริยํ จรนฺตี สงฺฆสฺส วสนปริเวณํ กาเรตฺวา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร เสฏฺฐิกุเล ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, ภทฺทาติสฺสา นามํ อกํสุฯ

ตํทิวสํเยว จ ตสฺมึ นคเร ปุโรหิตปุตฺโต ชาโตฯ ตสฺส ชาตเวลาย ราชนิเวสนํ อาทึ กตฺวา สกลนคเร อาวุธานิ ปชฺชลึสุฯ ปุโรหิโต ปาโตว ราชกุลํ คนฺตฺวา ราชานํ สุขเสยฺยํ ปุจฺฉิฯ ราชา ''กุโต เม, อาจริย, สุขเสยฺยา, อชฺช สพฺพรตฺตึ ราชนิเวสเน อาวุธานิ ปชฺชลิตานิ ทิสฺวา ภยปฺปตฺตา อหุมฺหา''ติ อาหฯ มหาราช, ตปฺปจฺจยา มา จินฺตยิตฺถ, น ตุมฺหากํเยว เคเห อาวุธานิ ปชฺชลึสุ, สกลนคเร เอวํ อโหสีติฯ กึ การณา, อาจริยาติ? อมฺหากํ เคเห โจรนกฺขตฺเตน ทารโก ชาโต, โส สกลนครสฺส สตฺตุ หุตฺวา อุปฺปนฺโน, ตเสฺสตํ ปุพฺพนิมิตฺตํฯ ตุมฺหากํ อุปทฺทโว นตฺถิ, สเจ ปน อิจฺฉถ, หาเรม นนฺติฯ อมฺหากํ ปีฬาย อสติยา หารณกมฺมํ นตฺถีติฯ ปุโรหิโต ''มม ปุตฺต อตฺตโน นามํ คเหตฺวาว อาคโต''ติ สตฺตุโกเตวสฺส นามํ อกาสิฯ เสฏฺฐิเคเหปิ ภทฺทา วฑฺฒติ, ปุโรหิตเคเหปิ สตฺตุโก วฑฺฒติฯ โส อตฺตโน อาธาวนวิธาวเนน กีฬิตุํ สมตฺถกาลโต ปฏฺฐาย อตฺตโน วิจรณฏฺฐาเน ยํ ยํ ปสฺสติ, ตํ ตํ สพฺพํ อาหริตฺวา มาตาปิตูนํ เคหํ ปูเรติฯ ปิตา นํ การณสหสฺสมฺปิ วตฺวา วาเรตุํ นาสกฺขิฯ

อปรภาเค ปนสฺส วยปฺปตฺตสฺส สพฺพาการเนนาปิ วาเรตุํ อสกฺกุเณยฺยภาวํ ญตฺวา เทว นีลสาฏเก ทตฺวา สนฺธิเจฺฉทนอุปกรณญฺจ สิงฺฆาฏกยนฺตญฺจ หเตฺถ ทตฺวา ''ตฺวํ อิมินาว กเมฺมน ชีวาหี''ติ นํ วิสฺสเชฺชสิฯ โส ตํทิวสโต ปฏฺฐาย สิงฺฆาฏกยนฺตํ ขิปิตฺวา กุลานํ ปาสาเท อารุยฺห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา ปรกุเลสุ นิกฺขิตฺตภณฺฑํ อตฺตนา ฐปิตํ วิย คเหตฺวา คจฺฉติฯ สกลนคเร เตน อวิลุตฺตเคหํ นาม นาโหสิฯ เอกทิวสํ ราชา รเถน นคเร วิจรโนฺต สารถึ ปุจฺฉิ – ''กึ นุ โข อิมสฺมึ นคเร ตสฺมึ ตสฺมึ ฆเร ฉิทฺทเมว ปญฺญายตี''ติฯ เทว อิมสฺมึ นคเร สตฺตุโก นาม โจโร ภิตฺตึ ฉินฺทิตฺวา กุลานํ สนฺตกํ หรตีติฯ ราชา นครคุตฺติกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''อิมสฺมึ กิร นคเร เอวรูโป นาม โจโร อตฺถิ, กสฺมา นํ น คณฺหสี''ติ อาหฯ มยํ, เทว, ตํ โจรํ สโหฑฺฒํ ปสฺสิตุํ น สโกฺกมาติฯ สเจ อชฺช นํ โจรํ คณฺหสิ, ชีวสิฯ สเจ น คณฺหสิ, ราชาณํ เต กริสฺสามีติฯ เอวํ เทวาติ นครคุตฺติโก สกลนคเร มนุเสฺส จาเรตฺวา ตํ ภิตฺตึ ฉินฺทิตฺวา ปรภณฺฑํ อวหรนฺตํ สโหฑฺฒเมว คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสิฯ ราชา ''อิมํ โจรํ ทกฺขิณทฺวาเรน นีหริตฺวา ฆาเตถา''ติ อาหฯ นครคุตฺติโก รโญฺญ ปฏิสฺสุณิตฺวา ตํ โจรํ จตุเกฺก จตุเกฺก ปหารสหเสฺสน ตาเฬโนฺต คาหาเปตฺวา ทกฺขิณทฺวารํ คจฺฉติฯ

ตสฺมึ สมเย อยํ ภทฺทา นาม เสฏฺฐิธีตา มหาชนสฺส โกลาหลสเทฺทน สีหปญฺชรํ อุคฺฆาเฏตฺวา โอโลเกนฺตี ตํ สตฺตุกํ โจรํ ตถา นียมานํ ทิสฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ หทยํ สนฺธาเรนฺตี คนฺตฺวา สิริสยเน อโธมุขา นิปชฺชิ ฯ สา จ ตสฺส กุลสฺส เอกธีตา, เตนสฺสา ญาตกา อปฺปมตฺตกมฺปิ มุขวิการํ สหิตุํ น สโกฺกนฺติฯ อถ นํ มาตา สยเน นิปนฺนํ ทิสฺวา ''กึ กโรสิ, อมฺมา''ติ ปุจฺฉิฯ เอตํ วชฺฌํ กตฺวา นียมานํ โจรํ อทฺทส, อมฺมาติ? อาม, อมฺมาติฯ เอตํ ลภมานา ชีวิสฺสามิ, อลภมานาย เม มรณเมวาติฯ เต ตํ นานปฺปกาเรนปิ สญฺญาเปตุํ อสโกฺกนฺตา ''มรณา ชีวิตํ เสโยฺย''ติ สลฺลเกฺขสุํฯ อถสฺสา ปิตา นครคุตฺติกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สหสฺสํ ลญฺชํ ทตฺวา ''มยฺหํ ธีตา โจเร ปฏิพทฺธจิตฺตา, เยน เกนจิ อุปาเยน อิมํ มุญฺจา''ติ อาหฯ โส ''สาธู''ติ เสฏฺฐิสฺส ปฏิสฺสุณิตฺวา โจรํ คเหตฺวา ยาว สูริยสฺส อตฺถงฺคมนา อิโต จิโต จ ปปญฺจาเปตฺวา สูริเย อตฺถงฺคเต จารกโต เอกํ มนุสฺสํ นีหราเปตฺวา สตฺตุกสฺส พนฺธนํ โมเจตฺวา สตฺตุกํ เสฏฺฐิเคหํ เปเสตฺวา เตน พนฺธเนน อิตรํ พนฺธิตฺวา ทกฺขิณทฺวาเรน นีหริตฺวา ฆาเตสิฯ เสฏฺฐิทาสาปิ สตฺตุกํ คเหตฺวา เสฏฺฐิโน นิเวสนํ อาคมํสุฯ ตํ ทิสฺวา เสฏฺฐิ ''ธีตุ มนํ ปูเรสฺสามี''ติ สตฺตุกํ ค

โนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตํ กาเรตฺวา ปาสาทํ เปเสสิฯ ภทฺทาปิ ‘‘ปริปุโณฺณ เม สงฺกโปฺป’’ติ อเนกาลงฺกาเรน อลงฺกริตฺวา ตํ ปริจรติฯ

สตฺตุโก กติปาหํ วีตินาเมตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อิมิสฺสา ปสาธนภณฺฑกํ มยฺหํ ภวิสฺสติ, เกนจิ อุปาเยน อิมํ อาภรณํ คเหตุํ วฎฺฎตี’’ติ สมีเป สุเขน นิสินฺนกาเล ภทฺทํ อาห – ‘‘มยฺหํ เอกํ วจนํ วตฺตพฺพํ อตฺถี’’ติฯ เสฎฺฐิธีตา สหสฺสลาภํ ลภิตฺวา วิย ตุฎฺฐมานสา ‘‘วิสฺสตฺถํ วเทหิ, อยฺยา’’ติ อาหฯ ตฺวํ จิเนฺตสิ – ‘‘มํ นิสฺสาย อิมินา ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ, อหํ ปน คหิตมโตฺตว โจรปปาตปพฺพเต อธิวตฺถาย เทวตาย ‘‘สจาหํ ชีวิตํ ลภิสฺสามิ, พลิกมฺมํ เต ทสฺสามี’’ติ อายาจิํฯ ตํ นิสฺสาย มยา ชีวิตํ ลทฺธํ , สีฆํ พลิกมฺมํ สชฺชาเปหีติฯ ภทฺทา, ‘‘อหํ ตสฺส มนํ ปูเรสฺสามี’’ติ พลิกมฺมํ สชฺชาเปตฺวา สพฺพํ ปสาธนํ ปสาเธตฺวา เอกยาเนน อารุยฺห สามิเกน สทฺธิํ โจรปปาตปพฺพตํ คนฺตฺวา ‘‘ปพฺพตเทวตาย พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ อภิรุหิตุํ อารทฺธาฯ สตฺตุโก จิเนฺตสิ – ‘‘สเพฺพสุ อภิรุหเนฺตสุ มม อิมิสฺสา อาภรณํ คเหตุํ น โอกาโส ภวิสฺสตี’’ติ ตเมว พลิภาชนํ คาหาเปตฺวา ปพฺพตํ อภิรุหิฯ

โส ภทฺทาย สทฺธิํ กเถโนฺต ปิยกถํ น กเถติฯ สา อิงฺคิเตเนว ตสฺส อธิปฺปายํ อญฺญาสิฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘ภเทฺท, ตว อุตฺตริสาฎกํ โอมุญฺจิตฺวา กายารุฬฺหํ เต ปสาธนํ เอตฺถ ภณฺฑิกํ กโรหี’’ติฯ สามิ มยฺหํ โก อปราโธติ? กิํ ปนาหํ, พาเล, พลิกมฺมตฺถํ อาคโตติ สญฺญํ กโรสิ? อหญฺหิ อิมิสฺสา เทวตาย ยกนํ อุพฺพเฎฺฎตฺวา ทเทยฺยํ, พลิกมฺมาปเทเสน ปน ตว อาภรณํ คณฺหิตุกาโม หุตฺวา อาคโตมฺหีติฯ กสฺส ปน, อยฺย, ปสาธนํ, กสฺส อหนฺติ? มยํ เอวรูปํ น ชานาม, อญฺญํ ตว สนฺตกํ, อญฺญํ มม สนฺตกนฺติฯ สาธุ, อยฺย, เอกํ ปน เม อธิปฺปายํ ปูเรถ, อลงฺกตนิยาเมเนว เม ปุรโต จ ปจฺฉโต จ อาลิงฺคิตุํ เทถาติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ สา เตน สมฺปฎิจฺฉิตภาวํ ญตฺวา ปุรโต อาลิงฺคิตฺวา ปจฺฉโต อาลิงฺคนฺตี วิย หุตฺวา ปพฺพตปปาเต ปาเตสิฯ โส ปตโนฺต อากาเสเยว จุณฺณวิจุโณฺณ อโหสิฯ ตาย กตํ วิจิตฺรภาวํ ทิสฺวา ปพฺพเต อธิวตฺถา เทวตา คุณกิตฺตนวเสน อิมา คาถา อาห –

> ‘‘น โส สเพฺพสุ ฐาเนสุ, ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต;
> อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ, ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณาฯ
>
> ‘‘น โส สเพฺพสุ ฐาเนสุ, ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต;
> อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ, มุหุตฺตมปิ จินฺตเย’’ติฯ (อป. เถรี ๒.๓.๓๑-๓๒);

ตโต ภทฺทา จิเนฺตสิ – ‘‘น สกฺกา มยา อิมินา นิยาเมน ปุน เคหํ คนฺตุํ, อิโตว คนฺตฺวา เอกํ ปพฺพชฺชํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ, นิคณฺฐารามํ คนฺตฺวา นิคเณฺฐ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ อถ นํ เต อาหํสุ – ‘‘เกน นิยาเมน ปพฺพชฺชา โหตู’’ติ? ยํ ตุมฺหากํ ปพฺพชฺชาย อุตฺตมํ, ตเทว กโรถาติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ตสฺสา ตาลฎฺฐินา เกเส ลุญฺจิตฺวา ปพฺพาเชสุํฯ เกสา ปุน วฑฺฒนฺตา ราสิราสิวเสน กุณฺฑลาวตฺตา หุตฺวา วฑฺฒิํสุฯ สา เตเนว การเณน กุณฺฑลเกสา นาม ชาตาฯ สา อตฺตโน ปพฺพชิตฎฺฐาเน สพฺพสิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา ‘‘เอเตสํ อิโต อุตฺตริ วิเสโส นตฺถี’’ติ ญตฺวา คามนิคมราชธานิโย วิจรนฺตี ยตฺถ ยตฺถ ปณฺฑิตา อตฺถิ , ตตฺถ ตตฺถ คนฺตฺวา เตสํ ชานนสิปฺปํ สพฺพเมว อุคฺคณฺหาติฯ อถสฺสา พหูสุ ฐาเนสุ สิกฺขิตภาเวน ปฎิวาทํ ทาตุํ สมตฺถา น โหนฺติฯ สา อตฺตนา สทฺธิํ กเถตุํ สมตฺถํ อทิสฺวา ยํ คามํ วา นิคมํ วา ปวิสติ, ตสฺส ทฺวาเร วาลุกราสิํ กตฺวา ตตฺถ ชมฺพุสาขํ ฐเปติฯ ‘‘โย มม วาทํ อาโรเปตุํ สโกฺกติ, โส อิมํ สาขํ มทฺทตู’’ติ สมีเป ฐิตานํ ทารกานํ สญฺญํ เทติฯ ตํ สตฺตาหมฺปิ มทฺทนฺตา น โหนฺติฯ อถ นํ คเหตฺวา ปกฺกมติฯ

ตสฺมึ สมเย อมฺหากํ ภควา โลเก นิพฺพตฺติตฺวา สาวตฺถึ อุปนิสฺสาย เชตวเน วิหรติฯ กุณฺฑลเกสาปิ โข อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ ปตฺวา อโนฺตนครํ ปวิสมานา โปราณกนิยาเมเนว วาลุการาสิมฺหิ สาขํ ฐเปตฺวา ทารกานํ สญฺญํ ทตฺวา ปาวิสิฯ ตสฺมึ สมเย ธมฺมเสนาปติ ภิกฺขุสเงฺฆ ปวิเฎฺฐ เอกโกว นครํ ปวิสโนฺต วาลุกาถูเป ชมฺพุสาขํ ทิสฺวา ''กสฺมา อยํ ฐปิตา''ติ ปุจฺฉิฯ ทารกา ตํ การณํ อปริหาเปตฺวา กเถสุํฯ เอวํ สเนฺต อิมํ คเหตฺวา มทฺทถ, ทารกาติฯ เตสุ เถรสฺส วจนํ สุตฺวา เอกเจฺจ มทฺทิตุํ น วิสหึสุ, เอกเจฺจ ตํขเณเยว มทฺทิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ อกํสุฯ กุณฺฑลเกสา ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา นิกฺขมนฺตี ตํ สาขํ มทฺทิตํ ทิสฺวา ''กเสฺสตํ กมฺม''นฺติ ปุจฺฉิฯ อถสฺสา ธมฺมเสนาปตินา การาปิตภาวํ กถยึสุฯ สา ''อตฺตโน ถามํ อชานโนฺต อิมํ สาขํ มทฺทาเปตุํ โน วิสหิสฺสติ, อทฺธา มหโนฺต เอโส ภวิสฺสติ ฯ อหมฺปิ ปน ขุทฺทิกา ภวนฺตี น โสภิสฺสามิ, อโนฺตคามเมว ปวิสิตฺวา ปริสาย สญฺญํ ทาตุํ วฎฺฎตี''ติ จิเนฺตตฺวา ตถา อกาสิฯ อสีติกุลสหสฺสนิวาเส นคเร สภาคสภาควเสน สเพฺพว สญฺชานึสูติ เวทิตพฺพํฯ

เถโรปิ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ อถายํ กุณฺฑลเกสา มหาชนปริวุตา เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฎิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐตฺวา, ''ภเนฺต, ตุเมฺหหิ สาขา มทฺทาปิตา''ติ ปุจฺฉิฯ อาม, มยา มทฺทาปิตาติฯ เอวํ สเนฺต ตุเมฺหหิ สทฺธึ อมฺหากํ วาโท โหตุ, ภเนฺติ ฯ โหตุ, ภเทฺทติฯ กสฺส ปุจฺฉา โหตุ, กสฺส วิสฺสชฺชนนฺติ? ปุจฺฉา นาม อมฺหากํ ปตฺตา, ตฺวํ ปน ตุยฺหํ ชานนกํ ปุจฺฉาติฯ สา เถเรน ทินฺนอนุมติยา สพฺพเมว อตฺตโน ชานนกํ วาทํ ปุจฺฉิ, เถโร สพฺพํ วิสฺสเชฺชสิฯ สา สพฺพํ ปุจฺฉิตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ อถ นํ เถโร อาห – ''ตยา พหุํ ปุจฺฉิตํ, มยมฺปิ เอกํ ปญฺหํ ปุจฺฉามา''ติฯ ปุจฺฉถ, ภเนฺตติฯ เอกํ นาม กินฺติ? กุณฺฑลเกสา ''น ชานามิ, ภเนฺต''ติ อาหฯ ตฺวํ เอตฺตกมฺปิ น ชานาสิ, อญฺญํ กึ ชานิสฺสสีติ? สา เถรสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ''ตุมฺหากํ สรณํ คจฺฉามิ, ภเนฺต''ติ อาหฯ มม สรณคมนกมฺมํ นตฺถิ, สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคโล ธุรวิหาเร วสติ, ตํ สรณํ คจฺฉาหีติฯ สา ''เอวํ กริสฺสามิ, ภเนฺต''ติ สายนฺหสมเย สตฺถุ ธมฺมเทสนาเวลาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ สตฺถา ตสฺสา มทฺทิตสงฺขาราย จริยาวเสน ธมฺมปเท อิมํ คาถมาห –

> ''สหสฺสมปิ เจ คาถา, อนตฺถปทสํหิตา;
> เอกํ คาถาปทํ เสโยฺย, ยํ สุตฺวา อุปสมฺมตี''ติฯ (ธ. ป. ๑๐๑);

สา คาถาปริโยสาเน ยถาฐิตาว สห ปฎิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ สตฺถา ตสฺสา ปพฺพชฺชํ สมฺปฎิจฺฉิฯ สา ภิกฺขุนุปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิฯ อปรภาเค จตุปริสมเชฺฌ กถา อุทปาทิ – ''มหนฺตา วตายํ ภทฺทา กุณฺฑลเกสา, ยา จตุปฺปทิกคาถาวสาเน อรหตฺตํ ปตฺตา''ติฯ สตฺถา ตํ การณํ อฎฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา เถรึ ขิปฺปาภิญฺญานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ภทฺทากาปิลานีเถรีวตฺถุ

๒๔๔. ทสเม **ปุเพฺพนิวาส**นฺติ ปุเพฺพ นิวุตฺถกฺขนฺธสนฺตานํ อนุสฺสรนฺตีนํ ภทฺทา กาปิลานี อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรนฺตีนํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ พาราณสิยํ กุลเคเห ปฎิสนฺธึ คณฺหิตฺวา อตฺตโน สามิกภคินิยา สทฺธึ กลหํ กโรนฺตี ตาย ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปิณฺฑปาเต ทิเนฺน, ''อยํ อิมสฺส ปิณฺฑปาตํ ทตฺวา อตฺตโน วสํ วเตฺตตี''ติ ปเจฺจกพุทฺธสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คณฺหิตฺวา ภตฺตํ ฉเฑฺฑตฺวา กลลสฺส ปูเรตฺวา อทาสิฯ มหาชโน ''พาลา อย''นฺติ ครหิตฺวา, ''ยาย เต สทฺธึ กลโห กโต, ตสฺสา กิญฺจิ น กโรสิ, ปเจฺจกพุโทฺธ

เต กึ อปรชฺฌตี’’ติ อาหฯ สา เตสํ วจเนน ลชฺชายมานา ปุน ปตฺตํ คเหตฺวา กลลํ หาเรตฺวา โธวิตฺวา คนฺธจุณฺเณน อุพฺพเฏฺฏตฺวา จตุมธุรสฺส ปูเรตฺวา อุปริ อาสิตฺเตน ปทุมคพฺภวณฺเณน สปฺปินา วิโชฺชตมานํ ปเจฺจกพุทฺธสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา ‘‘ยถา อยํ ปิณฺฑปาโต โอภาสชาโต, เอวํ โอภาสชาตํ เม สรีรํ โหตู’’ติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสีติ สพฺพํ มหากสฺสปเตฺถรสฺส วตฺถุมฺหิ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

มหากสฺสปเตฺถโร ปน ทกฺขิณมคฺคํ คเหตฺวา ทสพลสฺส สนฺติกํ พหุปุตฺตกนิโคฺรธมูลํ คโต, อยํ ภทฺทา กาปิลานี วามมคฺคํ คณฺหิตฺวา มาตุคามสฺส ปพฺพชฺชาย อนนุญฺญาตภาเวน ปริพฺพาชิการามํ อคมาสิฯ ยทา ปน มหาปชาปติโคตมี ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิ, ตทา สา เถรี เถริยา สนฺติเก ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา อปรภาเค วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺตี อรหตฺตํ ปตฺวา ปุเพฺพนิวาสญาเณ จิณฺณวสี อโหสิฯ อถ สตฺถา เชตวเน นิสีทิตฺวา ภิกฺขุนิโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต อิมํ เถรึ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรนฺตีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ภทฺทากจฺจานาเถรีวตฺถุ

๒๔๕. เอกาทสเม **มหาภิญฺญาปฺปตฺตาน**นฺติ มหติโย อภิญฺญาโย ปตฺตานํ, ภทฺทา กจฺจานา, นาม อคฺคาติ ทเสฺสติฯ เอกสฺส หิ พุทฺธสฺส จตฺตาโรว ชนา มหาภิญฺญา โหนฺติ, น อวเสสสาวกาฯ อวเสสสาวกา หิ กปฺปสตสหสฺสเมว อนุสฺสริตุํ สโกฺกนฺติ, น ตโต ปรํฯ มหาภิญฺญาปฺปตฺตา ปน กปฺปสตสหสฺสาธิกํ อสเงฺขยฺยํ อนุสฺสรนฺติฯ อมฺหากมฺปิ สตฺถุ สาสเน เทฺว อคฺคสาวกา พากุลเตฺถโร ภทฺทา กจฺจานาติ อิเม จตฺตาโร เอตฺตกํ อนุสฺสริตุํ สกฺขึสุฯ ตสฺมา อยํ เถรี มหาภิญฺญาปฺปตฺตานํ อคฺคา นาม ชาตาฯ ภทฺทา กจฺจานาติ ตสฺสา นามํฯ ภทฺทกญฺจนสฺส หิ อุตฺตมสุวณฺณสฺส วิย ตสฺสา สรีรวโณฺณ อโหสิ, สา ตสฺมา ภทฺทกญฺจนาติ นามํ ลภิ, สา ปจฺฉา กจฺจานาเตฺวว สงฺขํ คตาฯ ราหุลมาตาเยตํ อธิวจนํฯ

สา หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ มหาภิญฺญาปฺปตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สุปฺปพุทฺธสกฺกสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิ, ภทฺทา กจฺจานาติสฺสา นามํ อกํสุฯ

สา วยปฺปตฺตา โพธิสตฺตสฺส เคหํ อคมาสิฯ สา อปรภาเค ราหุลกุมารํ นาม ปุตฺตํ วิชายิฯ ตสฺส ชาตทิวเสว โพธิสโตฺต นิกฺขมิตฺวา โพธิมเณฺฑ สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา โลกานุคฺคหํ กโรโนฺต อนุปุเพฺพน กปิลวตฺถุํ อาคมฺม ญาตีนํ สงฺคหํ อกาสิฯ อปรภาเค ปรินิพฺพุเต สุโทฺธทนมหาราเช มหาปชาปติโคตมี ปญฺจหิ มาตุคามสเตหิ สทฺธึ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิฯ ราหุลมาตาปิ ชนปทกลฺยาณีปิ เถริยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิฯ สา ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย ภทฺทกจฺจานเตฺถรีเตฺวว ปากฏา อโหสิฯ สา อปรภาเค วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา อภิญฺญาสุ จิณฺณวสี อโหสิ, เอกปลฺลเงฺกน นิสินฺนา เอกาวชฺชเนน กปฺปสตสหสฺสาธิกํ อสเงฺขยฺยํ อนุสฺสรติฯ ตสฺสา ตสฺมึ คุเณ ปากเฏ ชาเต สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน ภิกฺขุนิโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต อิมํ เถรึ มหาภิญฺญาปฺปตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

กิสาโคตมีเถรีวตฺถุ

๒๔๖. ทฺวาทสเม **ลูขจีวรธราน**นฺติ ตีหิ ลูเขหิ สมนฺนาคตํ ปํสุกูลํ ธาเรนฺตีนํ, กิสาโคตมี, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ โคตมีติ ตสฺสา นามํ, โถกํ กิสธาตุกตฺตา ปน **กิสาโคตมี**ติ วุจฺจติฯ อ

ยมฺปิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนึ ลูขจีวรธรานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ ทุคฺคตกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺตกาเล เอกํ กุลํ อคมาสิฯ ตตฺถ นํ ''ทุคฺคตกุลสฺส ธีตา''ติ ปริภวิํสุฯ

สา อปรภาเค ปุตฺตํ วิชายิ, อถสฺสา สมฺมานมกํสุฯ โส ปนสฺสา ทารโก อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา กีฬนวเย ฐิโต กาลมกาสิ, ตสฺสา โสโก อุทปาทิฯ สา ''อหํ อิมสฺมึเยว เคเห หตลาภสกฺการา หุตฺวา ปุตฺตสฺส ชาตกาลโต ปฏฺฐาย สกฺการํ ปาปุณึ, อิเม มยฺหํ ปุตฺตํ พหิ ฉเฑฺฑตุมฺปิ วายเมยฺยุ''นฺติ ปุตฺตํ องฺกนาทาย ''ปุตฺตสฺส เม เภสชฺชํ เทถา''ติ เคหทฺวารปฏิปาฏิยา วิจรติฯ ทิฏฺฐทิฏฺฐฏฺฐาเน มนุสฺสา ''กตฺถ เต มตกสฺส เภสชฺชํ ทิฏฺฐปุพฺพ''นฺติ ปาณึ ปหริตฺวา ปริหาสํ กโรนฺติฯ สา เตสํ กถาย เนว สญฺญตฺตึ คจฺฉติฯ อถ นํ เอโก ปณฺฑิตปุริโส ทิสฺวา, ''อยํ ปุตฺตโสเกน จิตฺตวิเกฺขปํ ปตฺตา ภวิสฺสติ, เอติสฺสา ปน เภสชฺชํ น อโญฺญ ชานิสฺสติ, ทสพโลว ชานิสฺสตี''ติ จิเนฺตตฺวา เอวมาห – ''อมฺม, ตว ปุตฺตสฺส เภสชฺชํ อโญฺญ ชานโนฺต นาม นตฺถิ, สเทวเก ปน โลเก อคฺคปุคฺคโล ทสพโล ธุรวิหาเร วสติ, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปุจฺฉาหี''ติฯ สา ''สจฺจํ ปุริโส กเถตี''ติ ปุตฺตมาทาย ตถาคตสฺส พุทฺธาสเน นิสินฺนเวลาย ปริสปริยเนฺต ฐตฺวา ''ปุตฺตสฺส เม เภสชฺชํ เทถ ภควา''ติ อาหฯ

สตฺถา ตสฺสา อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ''ภทฺทกํ เต โคตมิ กตํ เภสชฺชตฺถาย อิธาคจฺฉนฺติยา, คจฺฉ นครํ ปวิสิตฺวา โกฏิโต ปฏฺฐาย สกลนครํ จริตฺวา ยสฺมึ เคเห โกจิ มตปุโพฺพ นตฺถิ, ตโต สิทฺธตฺถกํ อาหรา''ติ อาหฯ สา ''สาธุ, ภเนฺต''ติ ตุฏฺฐมานสา อโนฺตนครํ ปวิสิตฺวา ปฐมเคเหเยว ''ทสพโล มม ปุตฺตสฺส เภสชฺชตฺถาย สิทฺธตฺถกํ อาหราเปติ, สิทฺธตฺถกํ เม เทถา''ติ อาหฯ ''หนฺท โคตมี''ติ นีหริตฺวา อทํสุฯ อหํ เอวํ คเหตุํ น สโกฺกมิ, อิมสฺมึ เคเห โกจิ มตปุโพฺพ นาม นตฺถีติ? กึ วเทสิ โคตมิ, โก อิธ มตเก คเณตุํ สโกฺกตีติ? ''เตน หิ อลํ นาหํ คณฺหิสฺสามิ, ทสพโล มํ ยตฺถ มตปุโพฺพ นตฺถิ, ตโต นํ คณฺหาเปตี''ติ อาหฯ สา อิมินาว นิยาเมน ตติยฆรํ คนฺตฺวา จิเนฺตสิ – ''สกลนคเร อยเมว นิยาโม ภวิสฺสติ, อิทํ หิตานุกมฺปเกน พุเทฺธน ทิฏฺฐํ ภวิสฺสตี''ติ สํเวคํ ลภิตฺวา ตโตว พหิ นิกฺขมิตฺวา อามกสุสานํ คนฺตฺวา ปุตฺตํ หเตฺถน คเหตฺวา, ''ปุตฺตก, อหํ อิมํ มรณํ ตเวว อุปฺปนฺนนฺติ จิเนฺตสึ, น ปเนตํ ตเวว, มหาชนสาธารโณ เอส ธโมฺม''ติ วตฺวา ปุตฺตํ อามกสุสาเน ฉเฑฺฑตฺวา อิมํ คาถมาห –

> ''น คามธโมฺม โน นิคมสฺส ธโมฺม,
> น จาปิยํ เอกกุลสฺส ธโมฺม;
> สพฺพสฺส โลกสฺส สเทวกสฺส,
> เอเสว ธโมฺม ยทิทํ อนิจฺจตา''ติฯ (อป. เถรี ๒.๓.๘๒);

เอวญฺจ ปน วตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิฯ อถ นํ สตฺถา ''ลโทฺธ เต, โคตมิ, สิทฺธตฺถโก''ติ อาหฯ นิฏฺฐิตํ, ภเนฺต, สิทฺธตฺถเกน กมฺมํ, ปติฏฺฐํ ปน เม เทถาติ อาหฯ อถสฺสา สตฺถา ธมฺมปเท อิมํ คาถมาห –

> ''ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ, พฺยาสตฺตมนสํ นรํ;
> สุตฺตํ คามํ มโหโฆว, มจฺจุ อาทาย คจฺฉตี''ติฯ (ธ. ป. ๒๘๗);

สา คาถาปริโยสาเน ยถาฐิตาว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย ปพฺพชฺชํ ยาจิ, สตฺถา ปพฺพชฺชํ อนุชานิฯ สา ติกฺขตฺตุํ สตฺถารํ ปทกฺขิณํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ภิกฺขุนิอุปสฺสยํ คนฺตฺวา

ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา นจิรเสฺสว โยนิโสมนสิกาเร กมฺมํ กโรนฺตี วิปสฺสนํ วเฑฺฒสิฯ อถสฺสา สตฺถา อิมํ โอภาสคาถมาห –

> ‘‘โย จ วสฺสสตํ ชีเว, อปสฺสํ อมตํ ปทํ;
> เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย, ปสฺสโต อมตํ ปท’’นฺติฯ (ธ. ป. ๑๑๔);

สา คาถาปริโยสาเน อรหตฺตํ ปตฺตา ปริกฺขารวลเญฺช ปรมุกฺกฏฺฐา หุตฺวา ตีหิ ลูเขหิ สมนฺนาคตํ จีวรํ ปารุปิตฺวา วิจริฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน ภิกฺขุนิโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต อิมํ เถริํ ลูขจีวรธรานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

สิงฺคาลกมาตาเถรีวตฺถุ

๒๔๗. เตรสเม **สทฺธาธิมุตฺตาน**นฺติ สทฺธาลกฺขเณ อภินิวิฏฺฐานํ, สิงฺคาลกมาตา, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลฆเร นิพฺพตฺตา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุนิํ สทฺธาธิมุตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺตา สมานชาติกํ กุลํ คนฺตฺวา เอกํ ปุตฺตํ วิชายิ, ตสฺส สิงฺคาลกกุมาโรติ นามํ อกํสุฯ สาปิ เตเนว การเณน สิงฺคาลกมาตา นาม ชาตาฯ สา เอกทิวสํ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺธา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปพฺพชิฯ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ ปฏิลภิฯ สา ธมฺมสฺสวนตฺถาย วิหารํ คนฺตฺวา ทสพลสฺส สรีรสมฺปตฺติํ โอโลกยมานาว ติฏฺฐติฯ สตฺถา ตสฺสา สทฺธาลกฺขเณ อภินิวิฏฺฐภาวํ ญตฺวา สปฺปายํ กตฺวา ปสาทนียเมว ธมฺมํ เทเสสิฯ สาปิ เถรี สทฺธาลกฺขณเมว ธุรํ กตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ อถ นํ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน นิสีทิตฺวา ภิกฺขุนิโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต อิมํ เถริํ สทฺธาธิมุตฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ปญฺจมวคฺควณฺณนาฯ

เตรสสุตฺตปฏิมณฺฑิตาย เถริปาฬิยา วณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๔. เอตทคฺควโคฺค

(๑๔) ๖. ฉฏฺฐเอตทคฺควโคฺค

ตปุสฺสภลฺลิกวตฺถุ

๒๔๘. อุปาสกปาฬิยา ปฐเม **ปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตาน**นฺติ สพฺพปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตานํ ตปุโสฺส จ ภลฺลิโก จาติ อิเม เทฺว วาณิชา อคฺคาติ ทเสฺสติฯ อิเม กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธิํ คเหตฺวา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตา สตฺถารํ เทฺว อุปาสเก ปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺถยิํสุฯ เต กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ โพธิสตฺตสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณปตฺติโต ปุเรตรเมว อสิตญฺชนนคเร กุฏุมฺพิยเคเห นิพฺพตฺติํสุฯ เชฏฺฐภาติโก ตปุโสฺส นาม อโหสิ, กนิโฏฺฐ ภลฺลิโก นามฯ

เต อปเรน สมเยน ฆราวาสํ วสนฺตา กาเลน กาลํ ปญฺจ สกฏสตานิ โยชาเปตฺวา วาณิชกมฺมํ กโรนฺตา จรนฺติฯ ตสฺมิํ สมเย อมฺหากํ โพธิสโตฺต สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา สตฺตสตฺตาหํ โพธิ

มเณฺฑ วิหริตฺวา อฏฺฐเม สตฺตาเห ราชายตนมูเล นิสีทิฯ ตสฺมึ สมเย เต วาณิชา ปญฺจมตฺตหิ สกฏสเตหิ ตํ ฐานํ อนุปฺปตฺตา อเหสุํฯ เตสํ อนนฺตเร อตฺตภาเว มาตา ตสฺมึ ปเทเส เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ สา จินฺเตสิ – ''อิทานิ พุทฺธานํ อาหาโร ลทฺธุํ วฏฺฏติฯ น หิ สกฺกา อิโต ปรํ นิราหาเรหิ ยาเปตุํฯ อิเม จ เม ปุตฺตา อิมินา มคฺเคน คจฺฉนฺติ, เตหิ อชฺช พุทฺธานํ ปิณฺฑปาตํ ทาเปตุํ วฏฺฏตี''ติ ปญฺจสุ สกฏสเตสุ ยุตฺตโคณานํ คมนุปเจฺฉทํ อกาสิฯ เต ''กึ นาเมต''นฺติ นานาวิธานิ นิมิตฺตานิ โอโลเกนฺติฯ อถ เตสํ กิลมนภาวํ ญตฺวา เอกสฺส ปุริสสฺส สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา ''กึ การณา กิลมถ? ตุมฺหากํ อโญฺญ ยกฺขาวโฏฺฏ วา ภูตาวโฏฺฏ วา นาคาวโฏฺฏ วา นตฺถิ, อหํ ปน โว อตีตตฺตภาเว มาตา อิมสฺมึ ฐาเน ภุมฺมเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺตาฯ เอส ทสพโล ราชายตนมูเล นิสิโนฺน, ตสฺส ปฐมํ ปิณฺฑปาตํ เทถา''ติฯ

เต ตสฺสา กถํ สุตฺวา ตุฏฺฐมานสา หุตฺวา มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจ สุวณฺณถาลเกน อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ''อิมํ โภชนํ ปฏิคฺคณฺหถ, ภเนฺต''ติ อาหํสุฯ สตฺถา อตีตพุทฺธานํ อาจิณฺณํ โอโลเกสิ, อถสฺส จตฺตาโร มหาราชาโน เสลมเย ปเตฺต อุปนาเมสุํฯ สตฺถา ''เตสํ มหปฺผลํ โหตู''ติ จตฺตาโรปิ ปเตฺต ''เอโกว ปโตฺต โหตู''ติ อธิฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณ เต วาณิชา ตถาคตสฺส ปเตฺต มนฺถญฺจ มธุปิณฺฑิกญฺจ ปติฏฺฐเปตฺวา ปริภุตฺตกาเล อุทกํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน สตฺถารํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อถ เนสํ สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ, เทสนาปริโยสาเน เทฺวปิ ชนา เทฺววาจิเก สรเณ ปติฏฺฐาย สตฺถารํ อภิวาเทตฺวา อตฺตโน นครํ คนฺตุกามา , ''ภเนฺต, อมฺหากํ ปริจรณเจติยํ เทถา''ติ วทึสุฯ สตฺถา ทกฺขิเณน หเตฺถน สีสํ ปรามสิตฺวา ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ อฏฺฐ เกสธาตุโย อทาสิฯ เต อุโภปิ ชนา เกสธาตุโย สุวณฺณสมุเคฺคสุ ฐเปตฺวา อตฺตโน นครํ เนตฺวา อสิตญฺชนนครทฺวาเร ชีวเกสธาตุยา เจติยํ ปติฏฺฐาเปสุํฯ อุโปสถทิวเส เจติยโต นีลสฺมิโย นิคฺคจฺฉนฺติฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ สตฺถา ปน อปรภาเค เชตวเน นิสีทิตฺวา อุปาสเก ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต อิเม เทฺว ชเน ปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อนาถปิณฺฑิกเสฏฺฐิวตฺถุ

๒๔๙. ทุติเย **ทายกาน**นฺติ ทานาภิรตานํ สุทโตฺต, คหปติ, อนาถปิณฺฑิโก อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ ทายกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ สุมนเสฏฺฐิสฺส เคเห นิพฺพตฺติ, สุทโตฺตติสฺส นามํ อกํสุฯ

โส อปรภาเค ฆราวาเส ปติฏฺฐิโต ทายโก ทานปติ หุตฺวา เตเนว คุเณน ปตฺถฏนามเธยฺย อนาถปิณฺฑิโก นาม อโหสิฯ โส ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภณฺฑํ อาทาย ราชคเห อตฺตโน ปิยสหายกสฺส เสฏฺฐิโน เคหํ คนฺตฺวา ตตฺถ พุทฺธสฺส ภควโต อุปฺปนฺนภาวํ สุตฺวา พลวปจฺจูสกาเล เทวตานุภาเวน วิวเฏน ทฺวาเรน สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย ทุติยทิวเส จ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา สาวตฺถึ อาคมนตฺถาย สตฺถุ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อนฺตรามเคฺค ปญฺจจตฺตาลีสโยชนมเคฺค สตสหสฺสํ สตสหสฺสํ ทตฺวา โยชนิกวิหาเร กาเรตฺวา เชตวนํ โกฏิสนฺถาเรน สนฺถริตฺวา อฏฺฐารสหิ โกฏีหิ กิณิตฺวา อฏฺฐารสหิ โกฏีหิ วิหารํ กาเรตฺวา วิหาเร นิฏฺฐิเต จตุนฺนํ ปริสานํ ปุเรภตฺตปจฺฉาภเตฺตสุ ยทิจฺฉกํ ทานํ ททโนฺต อฏฺฐารสหิ โกฏีหิ วิหารมหํ นิฏฺฐาเปสิฯ วิหารมโห นวหิ มาเสหิ นิฏฺฐานํ อคมาสิ , ''ปญฺจหี''ติ อปเรฯ เตมาเส ปน สพฺพาจริยานํ วิวาโท นตฺถิฯ

เอวํ จตุปณฺณาสโกฏิธนํ วิสฺสชฺเชตฺวา นิจฺจกาลํ เคเห เอวรูปํ ทานํ ปวเตฺตสิฯ เทวสิกํ ปญฺจ สลากภตฺตสตานิ โหนฺติ, ปญฺจ ปกฺขิกภตฺตสตานิ, ปญฺจ สลากยาคุสตานิ, ปญฺจ ปกฺขิกยาคุสตานิ, ปญฺจ ธุรภตฺตสตานิ, ปญฺจ อาคนฺตุกภตฺตสตานิ, ปญฺจ คมิกภตฺตสตานิ, ปญฺจ คิลานภตฺตสตานิ, ปญฺจ คิลานุปฏฺฐากภตฺตสตานิ, ปญฺจ อาสนสตานิ เคเห นิจฺจปญฺญตฺตาเนว โหนฺตีติฯ อถ นํ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน อุปาสเก ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต ทายกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

จิตฺตคหปติวตฺถุ

๒๕๐. ตติเย **ธมฺมกถิกาน**นฺติ ธมฺมกถิกานํ อุปาสกานํ จิโตฺต, คหปติ, อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต อปรภาเค ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ ธมฺมกถิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล มิคลุทฺทกเคเห นิพฺพโตฺต อปรภาเค อรเญฺญ กมฺมํ กาตุํ สมตฺถกาเล เอกทิวสํ เทเว วสฺสเนฺต มิคมารณตฺถาย สตฺติํ อาทาย อรญฺญํ คนฺตฺวา มิครูปานิ โอโลเกโนฺต เอกสฺมิํ อกตปพฺภาเร สสีสํ ปํสุกูลํ ปารุปิตฺวา ปาสาณผลเก นิสินฺนํ เอกํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ‘‘เอโก อโยฺย สมณธมฺมํ กโรโนฺต นิสิโนฺน ภวิสฺสตี’’ติ สญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา เวเคน ฆรํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ อุทฺธเน หิโยฺย อาภตมํสํ, เอกสฺมิํ ภตฺตํ ปจาเปตฺวา ปิณฺฑาจาริเก เทฺว ภิกฺขู ทิสฺวา เตสํ ปตฺตํ อาทาย ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขํ สมาทาเปตฺวา, ‘‘อเยฺย, ปริวิสถา’’ติ อเญฺญ อาณาเปตฺวา ตํ ภตฺตํ กุเฏ ปกฺขิปิตฺวา ปเณฺณน มุขํ พนฺธิตฺวา กุฏํ อาทาย คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค นานาวิธานิ ปุปฺผานิ โอจินิตฺวา ปตฺตปุเฏ กตฺวา เถรสฺส นิสินฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา กุฏํ โอตาเรตฺวา เอกมเนฺต ฐเปตฺวา ‘‘มยฺหํ , ภเนฺต, สงฺคหํ กโรถา’’ติ วตฺวา เถรสฺส ปตฺตํ อาทาย ภตฺตสฺส ปูเรตฺวา เถรสฺส หเตฺถ ปติฏฺฐเปตฺวา เตหิ มิสฺสกปุเปฺผหิ เถรํ ปูเชตฺวา เอกมเนฺต ฐิโต ‘‘ยถายํ รสปิณฺฑปาเตน สทฺธิํ ปุปฺผปูชา จิตฺตํ ปริโตเสติ, เอวํ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน เม ปณฺณาการสหสฺสานิ เจว อาคจฺฉนฺตุ ปญฺจวณฺณกุสุมวสฺสญฺจ วสฺสตู’’ติ อาหฯ

เถโร ตสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ทฺวตฺติํสาการกมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา อทาสิฯ โส ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ, นิพฺพตฺตฏฺฐาเน ชณฺณุมเตฺตน โอธินา ทิพฺพปุปฺผวสฺสํ วสฺสิ, สยญฺจ อญฺญาหิ เทวตาหิ อธิกตเรน รูเปน สมนฺนาคโต อโหสิฯ โส เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท มคธรเฎฺฐ มจฺฉิกาสณฺฑนคเร เสฎฺฐิกุเล นิพฺพตฺติ, ชาตกาเลวสฺส สกลนคเร ชณฺณุมเตฺตน โอธินา ปญฺจวณฺณกุสุมวสฺสํ วสฺสิฯ อถสฺส มาตาปิตโร ‘‘อมฺหากํ ปุโตฺต อตฺตนาว อตฺตโน นามํ คเหตฺวา อาคโต, ชาตทิวเสวสฺส สกลนครํ ปญฺจวเณฺณหิ ปุเปฺผหิ วิจิตฺตํ ชาต’’นฺติ **จิตฺตกุมาโร**ติ นามํ อกํสุฯ

โส อปรภาเค ฆราวาเส ปติฎฺฐิโต ปิตุ อจฺจเยน ตสฺมิํ นคเร เสฎฺฐิฎฺฐานํ ปาปุณิฯ ตสฺมิํ สมเย ปญฺจวคฺคิยเตฺถรานํ อพฺภนฺตโร มหานามเตฺถโร นาม มจฺฉิกาสณฺฑนครํ อคมาสิฯ จิโตฺต คหปติ ตสฺส อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา ปตฺตํ อาทาย เคหํ อาเนตฺวา ปิณฺฑปาเตน ปติมาเนตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ อมฺพาฏการามํ นาม อุยฺยานํ เนตฺวา ตตฺถสฺส วสนฏฺฐานํ กาเรตฺวา นิพทฺธํ อตฺตโน เคเห ปิณฺฑปาตํ คเหตฺวา วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหิฯ เถโรปิ ตสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ธมฺมํ เทเสโนฺต สฬายตนวิภตฺติเมว เทเสสิฯ จิโตฺต คหปติ ปุริมภเว มทฺทิตสงฺขารตาย นจิรเสฺสว อนาคามิผลํ สมฺปาปุณิฯ อเถกทิวสํ อิสิทตฺตเตฺถโร ตตฺถ คนฺตฺวา วิหรโนฺต เสฎฺฐิสฺส นิเวสเน ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน อายสฺมตา เถเรน ปญฺหํ วิสฺสเชฺชตุํ อสโกฺกเนฺตน อชฺฌิโฎฺฐ อุปา

สกสฺส ปณฺหํ วิสฺสชฺเชตฺวา เตน ปุพฺเพ คิหิสหายกภาเว ญาเต “น อิทานิ อิธ วตฺตพฺพ”นฺติ ยถาสุขํ ปกฺกามิฯ ปุเนกทิวสํ, เสฏฺฐิ คหปติ, มหานามเตฺถรํ อิทฺธิปาฏิหาริยกรณตฺถํ ยาจิ ฯ โสปิ ตสฺส เตโชสมาปตฺติปาฏิหาริยํ ทเสฺสตฺวา “อิทานิ อิธ วสิตุํ น ยุตฺต”นฺติ ยถาสุขํ ปกฺกามิฯ

อเถกทิวสํ เทฺว อคฺคสาวกา ภิกฺขุสหสฺสปริวารา อมฺพาฏการามํ อคมํสุฯ เสฏฺฐิ คหปติ, เตสํ มหาสกฺการํ สเชฺชสิฯ สุธมฺมเตฺถโร ตํ อสหมาโน เสฏฺฐิํ ติลสงฺคุลิกาวาเทน ขุํเสตฺวา เตน ปณามิโต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา โอวาทํ ลภิตฺวา ทสพลสฺส โอวาเท ฐิโต จิตฺตํ คหปติํ ขมาเปตฺวา ตเตฺถว อมฺพาฏการาเม วิหรโนฺต วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตทา อุปาสโก จิเนฺตสิ – “อหํ ทสพลํ อทิสฺวาว จิรํ วีตินาเมสิํ, สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉเนฺตน ปน อยุตฺตํ ตุจฺฉหเตฺถน คนฺตุ”นฺติ ปญฺจหิ สกฏสเตหิ เตลมธุผาณิตาทีนิ อาทาย “เย ทสพลํ ปสฺสิตุกามา, เต มยา สทฺธิํ อาคจฺฉนฺตู”ติ นคเร เภริํ จราเปตฺวา ทฺวีหิ ปุริสสหเสฺสหิ ปริวุโต สตฺถารํ ปสฺสิตุํ ปกฺกามิฯ ติํสโยชเน มเคฺค เทวตา ปณฺณาการํ อุปฏฺฐเปสุํฯ โส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน สตฺถารํ วนฺทิ, ตสฺมิํ ขเณ อากาสา ปญฺจวณฺณานํ ปุปฺผานํ วสฺสํ วสฺสิฯ

สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยวเสน สฬายตนวิภตฺติเมว กเถสิฯ ตสฺส อเฑฺฒมาสมตฺตํ ทสพลสฺส ทานํ เทนฺตสฺสาปิ สกนิเวสนโต นีตานิ ตณฺฑุลเตลมธุผาณิตาทีนิ น ขียิํสุฯ ราชคหวาสิเกหิ ปหิตปณฺณากาโรว อลํ อโหสิฯ โส สตฺถารํ ปสฺสิตฺวา อตฺตโน นครํ คจฺฉโนฺต สกเฏหิ อาภตํ สพฺพํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อทาสิฯ สกเฏสุ ตุเจฺฉสุ ชาตมเตฺตเสฺวว เทวตา สตฺต รตนานิ ปูรยิํสุฯ มหาชนนฺตเร กถา อุทปาทิ “ยาว สกฺการสมฺมานปฺปโตฺต วตายํ จิโตฺต คหปตี”ติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ธมฺมปเท อิมํ คาถมาห –

> “สโทฺธ สีเลน สมฺปโนฺน, ยโส โภคสมปฺปิโต;
> ยํ ยํ ปเทสํ ภชติ, ตตฺถ ตเตฺถว ปูชิโต”ติฯ (ธ. ป. ๓๐๓);

โส ตโต ปฏฺฐาย อริยสาวกานํเยว อุปาสกานํ ปญฺจหิ สเตหิ ปริวุโต วิจรติฯ อถ นํ สตฺถา อปรภาเค อุปาสเก ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเร ฐเปโนฺต จิตฺตสํยุตฺตํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา ธมฺมกถิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

หตฺถกอาฬวกวตฺถุ

๒๕๑. จตุเตฺถ **จตูหิ สงฺคหวตฺถูหี**ติ จตุพฺพิเธน สงฺคหวตฺถุนา ปริสํ สงฺคณฺหนฺตานํ หตฺถโก อาฬวโก อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลฆเร นิพฺพโตฺต อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สมนฺนาคตํ เอกํ อุปาสกํ ฐานนฺตเร ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท อาฬวิรเฏฺฐ อาฬวินคเร อาฬวกสฺส รโญฺญ เคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, เสฺว ภตฺตจาฏิยา สทฺธิํ อาฬวกสฺส เปเสตโพฺพ อโหสิฯ

ตตฺรายํ อนุปุพฺพิกถา – เอกทิวสํ กิร อาฬวโก ราชา มิควตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา เอกํ มิคํ อนุพนฺธิตฺวา ฆาเตตฺวา ฉินฺทิตฺวา ธนุโกฏิยํ ลเคตฺวา นิวเตฺตตฺวา อาคจฺฉโนฺต วาตาตเปน กิลนฺตกาโย เอกํ สนฺทจฺฉายํ นิโคฺรธรุกฺขมูลํ ปวิสิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ มุหุตฺตํ ทรถํ วิโนเทตฺวา นิกฺขมนฺตํ รุเกฺข อธิวตฺถา เทวตา “ติฏฺฐ ติฏฺฐ, ภโกฺขสิ เม”ติ หเตฺถ คณฺหิฯ โส ทฬฺหํ คหิตตฺตา อญฺญํ อุปายํ อปสฺสโนฺต “เทวสิกํ เต เอเกกปุริเสน สทฺธิํ จาฏิภตฺตํ เปเสสฺสามี”ติ วตฺวา

นครํ คโตฯ ตโต ปฏฺฐาย พนฺธนาคารโต เอเกกมนุสฺสน สทฺธึ จาฏิภตฺตํ เปเสสิฯ เอเตเนว นิยาเมน พนฺธนาคาเร มนุสฺเสสุ ขีเณสุ ''มหลฺลกมนุสฺเสสุ คยฺหมาเนสุ รฏฺฐโขโภ โหตี''ติ เตอคฺคเหตฺวา ทหรกุมาเร คณฺหิตุํ อารภึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย นคเร ทารกมาตโร จ คพฺภินิโย จ อญฺญํ รฏฺฐํ คจฺฉนฺติฯ

ตสฺมึ สมเย สตฺถา ปจฺจูสสมยเนฺต โลกํ โวโลเกนฺโต อาฬวกกุมารสฺส ติณฺณํ มคฺคผลานํ อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ''อยํ กุมาโร กปฺปสตสหสฺสํ ปตฺถิตปตฺถโน เทวโลกา จวิตฺวา อาฬวกรโญฺญ เคเห นิพฺพโตฺต, อญฺญํ กุมารํ อลภนฺตา เสฺว กุมารํ จาฏิภเตฺตน สทฺธึ คเหตฺวา คจฺฉิสฺสนฺตี''ติ จิเนฺตตฺวา สายนฺหสมเย อญฺญาตกเวเสน อาฬวกสฺส ยกฺขสฺส ภวนทฺวารํ คนฺตฺวา ตสฺส โทวาริกํ คทฺรภํ นาม ยกฺขํ ภวนํ ปวิสนตฺถาย ยาจิฯ โส อาห – ''ภควา ตุเมฺห ปวิสถ, มยฺหํ ปน อาฬวกสฺส อนาโรจนํ นาม อยุตฺต''นฺติฯ โส หิมวเนฺต ยกฺขสมาคมํ คตสฺส อาฬวกสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ สตฺถาปิ ตํ ภวนํ ปวิสิตฺวา อาฬวกสฺส นิสีทนปลฺลเงฺก นิสีทิฯ

ตสฺมึ สมเย สาตาคิรเหมวตา อาฬวกสฺส ภวนมตฺถเกน ยกฺขสมาคมํ คจฺฉนฺตา อตฺตโน คมเน อสมฺปชฺชมาเน ''กึ นุ โข การณ''นฺติ อาวเชฺชนฺตา สตฺถารํ อาฬวกสฺส ภวเน นิสินฺนํ ทิสฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ยกฺขสมาคมํ คนฺตฺวา อาฬวกสฺส ตุฏฺฐึ ปเวทยึสุ – ''ลาภา เต, อาวุโส อาฬวก, ยสฺส เต สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคโล ภวเน นิสิโนฺน , คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุณาหี''ติฯ โส เตสํ กถํ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ''อิเม เอกสฺส มุณฺฑกสมณสฺส มม ปลฺลเงฺก นิสินฺนภาวํ กเถนฺตี''ติ อนตฺตมโน โกธาภิภูโต หุตฺวา ''อชฺช มยฺหํ เอเตน สมเณน สทฺธึ สงฺคาโม ภวิสฺสติ, ตตฺถ เม สหายา นาม โหถา''ติ ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา สฏฺฐิโยชนมตฺตํ ปพฺพตกูฏํ อกฺกมิ, ตํ ภิชฺชิตฺวา ทฺวิธา อโหสิฯ อิโต ปฏฺฐาย อาฬวกยุทฺธํ วิตฺถาเรตพฺพํฯ อาฬวโก ปน สพฺพรตฺตึ ตถาคเตน สทฺธึ นานปฺปกาเรน ยุชฺฌโนฺตปิ กิญฺจิ กาตุํ อสโกฺกโนฺต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อฏฺฐ ปเญฺห ปุจฺฉิ, สตฺถา วิสฺสเชฺชสิ ฯ เทสนาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ วิตฺถาเรตฺวา กเถตุกาเมน อาฬวกสุตฺตวณฺณนา (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๔๖) โอโลเกตพฺพาฯ

ปุนทิวเส อุฏฺฐิเต อรุเณ จาฏิภตฺตาหรณเวลาย สกลนคเร คเหตพฺพยุตฺตํ ทารกํ อทิสฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา อาห – ''คณฺหิตุํ อยุตฺตฏฺฐาเน ปน อตฺถิ, ตาตา''ติฯ อาม, เทว, อชฺช ราชกุเล ปุโตฺต ชาโตติฯ คจฺฉถ, ตาตา, มยํ ชีวนฺตา ปุตฺตํ ลภิสฺสาม, จาฏิภเตฺตน นํ เปเสถาติฯ เต เทวิยา วิกฺกนฺทมานาย ทารกํ คเหตฺวา จาฏิภเตฺตน สทฺธึ อาฬวกสฺส ภวนทฺวารํ คนฺตฺวา ''หนฺท, อยฺย, ตว ภาคํ ปฏิจฺฉาหี''ติ อาหํสุฯ อาฬวโก เตสํ กถํ สุตฺวา อริยสาวกตฺตา ลชฺชมาโน อโธมุโข นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา อาห – ''อิทานิ เต, อาฬวก, ลชฺชนกิจฺจํ นตฺถิ, ทารกํ คเหตฺวา มม หเตฺถ ฐเปหี''ติฯ เต ราชปุริสา อาฬวกกุมารํ อาฬวกสฺส หเตฺถ ฐเปสุํ, อาฬวโก ตํ อาทาย ทสพลสฺส หเตฺถ ฐเปสิ, สตฺถา ปฏิคฺคณฺหิตฺวา ปุน อาฬวกสฺส หเตฺถ ฐเปสิ, อาฬวโก ตํ คเหตฺวา ราชปุริสานํ หเตฺถ ฐเปสิฯ อิติสฺส หตฺถโต หตฺถํ คตตฺตา ''หตฺถโก อาฬวโก''เตฺวว นามํ อกํสุฯ

อถ นํ เต ราชปุริสา ตุฏฺฐมานสา อาทาย รโญฺญ สนฺติกํ อคมํสุฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ''อชฺช จาฏิภตฺตํ น สมฺปฏิจฺฉตี''ติ สญฺญํ กตฺวา ''กสฺมา, ตาตา, เอวเมว อาคตตฺถา''ติ อาหฯ เทว, ราชกุลสฺส ตุฏฺฐิ จ วฑฺฒิ จ, สตฺถา อาฬวกสฺส ภวเน นิสีทิตฺวา อาฬวกํ ทเมตฺวา อุปาสกเตฺต ปติฏฺฐาเปตฺวา กุมารํ อมฺหากํ ทาเปสีติฯ สตฺถาปิ อาฬวกํ ปตฺตจีวรํ คาหาเปตฺวา อาฬวินคราภิมุโข ปายาสิฯ โส นครํ อุปสงฺกมโนฺต ลชฺชิตฺวาว โอสกฺกติฯ สตฺถา นํ โอโลเกตฺวา ''ลชฺช

สิ, อาฬวกา’’ติ ปุจฺฉิฯ อาม, ภเนฺต, นครวาสิโน มํ นิสฺสาย มาติมรณํ ปิติมรณํ ปุตฺตทารมรณญฺจ ปาปุณิํสุฯ เต มํ ปสฺสิตฺวา ทเณฺฑหิปิ เลฑฺฑูหิปิ ปหริสฺสนฺติฯ ตสฺมา โอสกฺกามิ, ภเนฺตติฯ ‘‘อาฬวก, นตฺถิ เต มยา สทฺธิํ คจฺฉนฺตสฺส ภยํ, วิสฺสโตฺถ เอหี’’ติ วตฺวา นครสฺส อวิทูเร ฐาเน วนสเณฺฑ อฎฺฐาสิฯ อาฬวกราชาปิ นาคเร คเหตฺวา สตฺถุ ปจฺจุคฺคมนํ คโตฯ สตฺถา สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสสิ, เทสนาวสาเน จตุราสีติ ปาณสหสฺสานิ อมตปานํ ปิวิํสุฯ เต อาฬวกสฺส ตเตฺถว วสนฎฺฐานํ กตฺวา อนุสํวจฺฉรํ พลิกมฺมํ ปฎฺฐเปสุํฯ

อาฬวโกปิ นาคเร ธมฺมิกาย รกฺขาย สงฺคณฺหิฯ โสปิ อาฬวกกุมาโร วุฑฺฒิปฺปโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตีณิ มคฺคผลานิ ปฎิวิชฺฌิฯ โส สพฺพกาลํ อริยสาวกอุปาสกานํ ปญฺจหิ สเตหิ ปริวุโต จรติฯ อเถกทิวสํ เตหิ อุปาสเกหิ สทฺธิํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา สุวินีตํ ปริสํ ทิสฺวา ‘‘มหตี เต, อาฬวก, ปริสา, กถํ ตํ สงฺคณฺหาสี’’ติ อาหฯ ภควา ทาเนน ตุสฺสนฺตํ ทาเนน สงฺคณฺหามิ, ปิยวจเนน ตุสฺสนฺตํ ปิยวจเนน สงฺคณฺหามิ, อุปฺปเนฺนสุ กิเจฺจสุ เตสํ นิตฺถรเณน ตุสฺสนฺตํ อุปฺปนฺนกิจฺจนิตฺถรเณน สงฺคณฺหามิ, สมานตฺตฎฺฐาเนน ตุสฺสนฺตํ สมานตฺตตาย สงฺคณฺหามีติฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฎฺฐิตํฯ อถ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน นิสีทิตฺวา อุปาสเก ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต หตฺถกํ อาฬวกํ จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ปริสํ สงฺคณฺหนฺตานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

มหานามสกฺกวตฺถุ

๒๕๒. ปญฺจเม **ปณีตทายกาน**นฺติ ปณีตรสทายกานํ มหานาโม สโกฺก อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ ปณีตรสทายกานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุปุเร สกฺยราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ทสพลสฺส ปฐมทสฺสเนเยว โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาสิฯ

อเถกสฺมิํ สมเย สตฺถา เวรญฺชายํ วสฺสาวาสํ วสิตฺวา อนุปุเพฺพน กปิลวตฺถุปุรํ คนฺตฺวา นิโคฺรธาราเม ปฎิวสติฯ มหานาโม ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน สตฺถารํ เอวมาห – ‘‘ภควา สุตเมตํ ‘ภิกฺขุสโงฺฆ กิร เวรญฺชายํ ภิกฺขาจาเรน กิลมตี’ติ, มม จตุมาสํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปฎิชคฺคเน ปฎิญฺญํ เทถ, อหํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส สรีเร โอชํ ปเวเสสฺสามี’’ติฯ สตฺถา อธิวาเสสิฯ โส สตฺถุ อธิวาสนํ วิทิตฺวา ปุนทิวสโต ปฎฺฐาย พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีตรสโภชนจตุมธุราทีหิ ปฎิชคฺคิตฺวา ปุน จตุมาสํ ปฎิญฺญํ คเหตฺวา อฎฺฐมาเส ปูเรตฺวา ปุน จตุมาสํ ปฎิญฺญํ คเหตฺวา สกลสํวจฺฉรํ ปฎิชคฺคิฯ สตฺถา ตโต ปรํ ปฎิญฺญํ นาทาสิฯ มหานาโม ปน ตโต ปฎฺฐาย อปราปรํ สมฺปตฺตภิกฺขุสงฺฆสฺส เตเนว นิยาเมน สกฺการํ กโรติฯ ตสฺส โส คุโณ สกลชมฺพุทีเป ปากโฎ ชาโตฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฎฺฐิตํฯ สตฺถา ปน อปรภาเค เชตวเน นิสีทิตฺวา มหานามํ สกฺกํ ปณีตทายกานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อุคฺคคหปติวตฺถุ

๒๕๓. ฉเฎฺฐ **มนาปทายกาน**นฺติ มนาปํ จิตฺตรุจิตโภชนํ ทายกานํ อุโคฺค คหปติ, เวสาลิโก อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ มนาปทายกานํ อคฺคฎฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท เวสาลิยํ เสฎฺฐิกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส ชาตกาเล นามํ อนิยามิตํฯ อปรภาเค ปนสฺส อตฺตภา

โวปิ อุคฺคโต อโหสิ สมิโทฺธ, อลงฺกตโตรณํ วิย อุสฺสิตจิตฺตปโฏ วิย จ อติวิโรจิตฺถฯ คุณา ปิสฺส อุคฺคตา อเหสุํฯ โส อิเมสํ ทฺวินฺนมฺปิ อุคฺคตตฺตา **อุคฺคเสฏฺฐิ**เตฺวว สงฺขํ คโตฯ โส ปนายํ ทสพลสฺส ปฐมทสฺสเนเยว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย อปรภาเค ตีณิปิ มคฺคผลานิ สจฺฉากาสิฯ โส อตฺตโน มหลฺลกกาเล รโหคโต นิสีทิตฺวา จินฺเตสิ – ‘‘ยํ ยํ มยฺหํ ปิยํ มนาปํ, ตํ ตเทว ทสพลสฺส ทสฺสามิ, อิทํ เม สตฺถุ สมฺมุขาปิ สุตํ ‘มนาปทายี ลภเต มนาป’’’นฺติฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อปิ นุ โข เม จิตฺตํ ชานิตฺวา สตฺถาปิ นิเวสนทฺวารํ อาคจฺเฉยฺยา’’ติฯ

สตฺถาปิ โข ตสฺส จิตฺตํ ญตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต นิเวสนทฺวาเรเยว ปาตุรโหสิฯ โส ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ สุตฺวา อติวิย อุสฺสาหชาโต ทสพลสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา สตฺถุ ปตฺตํ ปฏิคฺคเหตฺวา ฆรํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน สตฺถารํ, อวเสสอาสเนสุ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นานคฺครเสหิ ปริวิสิตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา เอวมาห – ‘‘สมฺมุขา เมตํ, ภนฺเต, ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ ‘มนาปทายี ลภเต มนาป’’’นฺติฯ ยํ ยํ, ภนฺเต, มยฺหํ มนาปํ, ตํ ตํ มยา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทินฺนเมวา’’ติ สตฺถารํ ชานาเปตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ยํ ยํ ตสฺส มนาปํ, ตํ ตํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส เทติฯ ตํ ปน สพฺพํ ปญฺจกนิปาเต อุคฺคสุตฺเต วิตฺถารโต อาคมิสฺสติฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน วิหรนฺโต ตํ อุปาสกํ มนาปทายกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อุคฺคตคหปติวตฺถุ

๒๕๔. สตฺตเม **สงฺฆุปฏฺฐากาน**นฺติ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุปฏฺฐากานํ หตฺถิคามโก อุคฺคโต คหปติ, อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โสปิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ สงฺฆุปฏฺฐากานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท หตฺถิคาเม เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส อุคฺคตกุมาโรติ นามํ อกํสุฯ

โส อปรภาเค ฆราวาเส ปติฏฺฐิโต ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ปาปุณิฯ เตน สมเยน สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต จาริกํ จรนฺโต หตฺถิคามํ ปตฺวา นาควนุยฺยาเน วิหรติฯ ตทา อยํ อุคฺคตเสฏฺฐิ สตฺตาหํ ปานมทมโตฺต หุตฺวา นาฏเกหิ ปริวุโต นาควนุยฺยานํ คนฺตฺวา ปริจารยมาโน ทสพลํ ทิสฺวา พลวหิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสิฯ อถสฺส สตฺถารํ อุปสงฺกมนฺตสฺส สโพฺพ สุรามโท อพฺภตฺถํ อคมาสิฯ โส สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน ตีณิ มคฺคผลานิ ปฏิวิชฺฌิฯ ตโต ปฏฺฐาย นาฏกานิ ‘‘ตุเมฺห ยถาสุขํ คจฺฉถา’’ติ วิสฺสเชฺชตฺวา ทานาภิรโต หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานเมว เทติฯ เทวตา รตฺติภาคสมนนฺตเร อาคนฺตฺวา เสฏฺฐิสฺส อาโรเจนฺติ – ‘‘คหปติ, อสุโก ภิกฺขุ เตวิโชฺช, อสุโก ภิกฺขุ ฉฬภิโญฺญ, อสุโก สีลวา, อสุโก ทุสฺสีโล’’ติฯ โส ตาสํ วจนํ สุตฺวาปิ คุณํ ตาว ยถาภูตโต ชานาติ, เทยฺยธมฺมํ ปน สมจิเตฺตเนว เทติฯ สตฺถุ สนฺติเก นิสีทิตฺวาปิ ตเมว คุณํ กเถติฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสีทิตฺวา ตํ คหปติํ สงฺฆุปฏฺฐากานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

สูรมฺพฏฺฐวตฺถุ

๒๕๕. อฏฺฐเม **อเวจฺจปฺปสนฺนาน**นฺติ อวิคจฺฉนสภาเวน อจเลน ปสาเทน สมนฺนาคตานํ สูรมฺพโฏฺฐ อโคฺคติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ อเวจฺจปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิกา

รกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุสฺเสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติ, สูรมฺพโฏฺฐติสฺส นามํ อกํสุฯ

โส อปรภาเค วยปฺปโตฺต ฆราวาเส ปติฏฺฐาย อญฺญติตฺถิยานํ อุปฏฺฐาโก หุตฺวา จรติฯ อถ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกโนฺต ตสฺส โสตาปตฺติมคฺคเหตุํ ทิสฺวา ภิกฺขาจารเวลาย นิเวสนทฺวารํ อคมาสิฯ โส ทสพลํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘สมโณ โคตโม มหากุเล เจว ชาโต, โลเก จ อภิญฺญาโต, เตนสฺส สนฺติกํ อคมนํ นาม น ยุตฺต’’นฺติ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปาเทสุ วนฺทิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา ฆรํ ปเวเสตฺวา มหารเห ปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา ภิกฺขํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ตสฺส จริตวเสน ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ สตฺถาปิ ตํ ทเมตฺวา วิหารเมว คโตฯ

ตโต มาโร จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ สูรมฺพโฏฺฐ นาม อมฺหากํ สนฺตโก, สตฺถา ปนสฺส อชฺช เคหํ คโต, กึ นุ โข สตฺถุ ธมฺมํ สุตฺวา มคฺคปาตุภาวํ อกริตฺถาติ ยาวสฺส มม วิสยา อติกฺกนฺตภาวํ วา อนติกฺกนฺตภาวํ วา ชานามี’’ติ อตฺตโน กามรูปิตาย ทสพลสฺส สริกฺขกํ รูปํ มาเปตฺวา จีวรคฺคหณมฺปิ ปตฺตคฺคหณมฺปิ พุทฺธากปฺปเนว กตฺวา ทฺวตฺติํสลกฺขณธโร หุตฺวา สูรมฺพฏฺฐสฺส เคหทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ สูรมฺพโฏฺฐปิ ‘‘ปุน ทสพโล อาคโต’’ติ สุตฺวา ‘‘พุทฺธานํ อนิยฺยานิกคมนํ นาม นตฺถิ, เกน นุ โข การเณน อาคโต’’ติ เวเคน ‘‘ทสพโล’’ติ สญฺญาย ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต, ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห อิทาเนว อิมสฺมึ เคเห ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา คตา, กึ นุ โข การณํ ปฏิจฺจ ปุน อาคตตฺถา’’ติ อาหฯ ‘‘สูรมฺพฏฺฐ มยา ธมฺมํ กเถเนฺตน เอกํ อนุปธาเรตฺวา กถิตํฯ มยา หิ ปญฺจกฺขนฺธา ‘สเพฺพว อนิจฺจา ทุกฺขา อนตฺตา’ติ กถิตา, น ปเนเต สเพฺพว เอวรูปาฯ เอกเจฺจ หิ ขนฺธา นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อตฺถี’’ติ อาหฯ

ตโต สูรมฺพโฏฺฐ จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ กถา อติวิย ภาริยาฯ พุทฺธานญฺหิ อนุปธาเรตฺวา กถนํ นาม นตฺถิ, ทสพลสฺส มาโร กิร ปฏิปโกฺข, อทฺธา อยํ มาโร ภวิสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา – ‘‘มาโรสิ ตฺว’’นฺติ อาหฯ อริยสาวเกน กถิตกถา ตสฺส ผรสุปฺปหาโร วิย อโหสิ, ตสฺมา สกภาเวน ฐาตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘อาม, สูรมฺพฏฺฐ, อหํ มาโร’’ติ อาหฯ ‘‘ตาทิสานํ มารานํ สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ อาคนฺตฺวา มม สทฺธํ จาเลตุํ น สโกฺกติ, มหาโคตโม ทสพโล มยฺหํ ธมฺมํ เทเสโนฺต ‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา’ติ โพเธตฺวา เทเสสิ, มา เม ฆรทฺวาเร ติฏฺฐา’’ติ อจฺฉรํ ปหริฯ มาโร ตสฺส วจนํ สุตฺวา ปฏิปฺผริตฺวา กเถตุํ อสโกฺกโนฺต ตเตฺถว อนฺตรธายิฯ สูรมฺพโฏฺฐปิ สายนฺหสมเย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา มาเรน กตกิริยํ กเถตฺวา, ‘‘ภเนฺต, เอวํ มาโร มม สทฺธํ จาเลตุํ วายมิตฺถา’’ติ อาหฯ สตฺถา เอตเทว การณํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา อิมสฺมึ สาสเน สูรมฺพฏฺฐํ อเวจฺจปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ชีวกวตฺถุ

๒๕๖. นวเม **ปุคฺคลปฺปสนฺนาน**นฺติ ปุคฺคลิยปฺปสาเทน สมนฺนาคตานํ อุปาสกานํ ชีวโก โกมารภโจฺจ อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส หิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต ฯ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ ปุคฺคลปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร อภยราชกุมารํ ปฏิจฺจ สาลวติยา นาม รูปูปชีวินิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพโตฺตฯ รูปูปชีวินิโย จ นาม วิชาตกาเล สเจ ปุโตฺต โหติ, ฉเฑฺฑนฺติฯ สเจ ธีตา, ปฏิชคฺคนฺติฯ อิติ สาตํ ทารกํ กตฺตรสุปฺปเกน สงฺการกูเฏ ฉฑฺฑาเปสิฯ อถ นํ อภโย ราชกุมาโร ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘กึ, ภเณ, เอตํ กาเกหิ สมฺปริกิณฺณ’’นฺติ มนุสฺเส เปเสตฺวา ‘‘ทารโก เทวา’’ติฯ

ชีวติ, ภเณติ, ‘‘ชีวติ, เทวา’’ติ สุตฺวา อตฺตโน อเนฺตปุเร โปสาเปสิฯ ตสฺส ชีวตีติ กถิตตฺตา ชีวโกติ นามํ อกํสุ, กุมาเรน โปสาปิโตติ โกมารภจฺจติ นามํ อกํสุฯ

โส อตฺตโน โสฬสวสฺสุเทฺทสิกกาเล ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา เวชฺชสิปฺปํ อุคฺคณฺหิตฺวา พิมฺพิสารรโญฺญ สนฺติกา สกฺการํ ลภิตฺวา จณฺฑปโชฺชตสฺส รโญฺญ โรคํ ผาสุกํ อกาสิฯ โส ตสฺส ปญฺจ ตณฺฑุลสกฏสตานิ โสฬส กหาปณสหสฺสานิ ทุสฺสสหสฺสปริวารํ อนคฺฆํ สิเวยฺยกํ ทุสฺสยุคณฺจ เปเสสิฯ ตสฺมิํ สมเย สตฺถา ราชคหํ อุปนิสฺสาย คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต วิหรติฯ ชีวโก สตฺถุ อุสฺสนฺนธาตุเก กาเย วิเรจนํ ทตฺวา เภสชฺชํ กโรโนฺต ‘‘จตฺตาโร ปจฺจยา มม สนฺตกาว โหนฺตู’’ติ สตฺถารํ อตฺตโน วิหาเร วสาเปตฺวา สตฺถุ เภสชฺชํ กตฺวา ตํ ทุสฺสยุคํ อุปเนตฺวา ‘‘อิทํ, ภเนฺต, ตุเมฺหเยว ปริโภคํ กโรถา’’ติ วตฺวา เตน สทฺธิํ ลทฺธํ ทุสฺสสหสฺสํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อทาสิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาเรน ปน ชีวกวตฺถุ ขนฺธเก (มหาว. ๓๒๖ อาทโย) อาคตเมวฯ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน วิหรโนฺต ชีวกํ โกมารภจฺจํ ปุคฺคลปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

นกุลปิตุคหปติวตฺถุ

๒๕๗. ทสเม **วิสฺสาสกาน**นฺติ วิสฺสาสิกกถํ กเถนฺตานํ อุปาสกานํ อนฺตเร, นกุลปิตา คหปติ, อโคฺคติ ทเสฺสติฯ โส กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณโนฺต สตฺถารํ เอกํ อุปาสกํ วิสฺสาสกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ โส กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ภคฺครเฏฺฐ สุสุมารคิรินคเร เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติฯ สตฺถาปิ ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต จาริกํ จรมาโน ตํ นครํ ปตฺวา เภสกฬาวเน วิหรติฯ อถายํ, นกุลปิตา คหปติ, สุสุมารคิริวาสีหิ สทฺธิํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฐมทสฺสเนเนว โส จ ภริยา จสฺส ทสพลํ ‘‘อยํ อมฺหากํ ปุโตฺต’’ติ สญฺญํ ปฏฺฐเปตฺวา อุโภปิ สตฺถุ ปาเทสุ นิปติตฺวา, ‘‘ตาต, ตฺวํ เอตฺตกํ กาลํ อเมฺห ฉเฑฺฑตฺวา กหํ วิจรสี’’ติ อาหํสุฯ อยํ กิร, นกุลปิตา คหปติ, ปุเพฺพ ปญฺจ ชาติสตานิ ทสพลสฺส ปิตา อโหสิ, ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬปิตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหาปิตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มาตุโล, นกุลมาตาปิ ปญฺจ ชาติสตานิ มาตา อโหสิ, ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬมาตา, ปญฺจ ชาติสตานิ มหามาตา, ปญฺจ ชาติสตานิ ปิตุจฺฉาฯ อิติ ทีฆรตฺตํ อนุคตสิเนหตฺตา ทสพลํ ทิสฺวาว ‘‘ปุโตฺต’’ติ สญฺญํ กตฺวา สณฺฐาตุํ นาสกฺขิํสุฯ สตฺถา ยาว เตสํ จิตฺตํ สญฺญตฺติํ น คจฺฉติ, ตาว ‘‘อเปถา’’ติ นาโวจฯ อถ เนสํ ยถามเนเนว สติํ ปฏิลภิตฺวา มชฺฌตฺตภูตานํ อาสยํ ญตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน อุโภปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ

สตฺถา อปรภาเค เตสํ มหลฺลกกาเล ปุน ตํ นครํ อคมาสิฯ เต ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ สุตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส อตฺตโน นิเวสเน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นานคฺครเสหิ ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ กตภตฺตกิจฺจํ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข นกุลปิตา คหปติ, ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ยโต เม, ภเนฺต, นกุลมาตา คหปตานี, ทหรเสฺสว ทหรา อานีตา, นาภิชานามิ นกุลมาตรํ คหปตานิํ มนสาปิ อติจริตา, กุโต ปน กาเยนฯ อิเจฺฉยฺยาม มยํ, ภเนฺต, ทิเฎฺฐ เจว ธเมฺม อญฺญมญฺญํ ปสฺสิตุํ อภิสมฺปรายญฺจ อญฺญมญฺญํ ปสฺสิตุ’’นฺติฯ นกุลมาตาปิ โข, คหปตานี, ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘ยโต อหํ, ภเนฺต, นกุลปิตุโน คหปติสฺส ทหรเสฺสว ทหรา อานีตา, นาภิชานามิ นกุลปิตรํ คหปติํ มนสาปิ อติจริตา, กุโต ปน กาเยนฯ อิเจฺฉยฺยาม มยํ, ภเนฺต, ทิเฎฺฐ เจว ธเมฺม อญฺญมญฺญํ ปสฺสิตุํ อภิสมฺปรายญฺจ อญฺญมญฺญํ ปสฺสิตุ’’นฺติฯ อถ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน

นิสีทิตฺวา อุปาสเก ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต อิมํ อิเมสํ ทฺวินฺนมฺปิ กถํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา นกุลปิตรํ คหปตึ วิสฺสาสกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ฉฏฺฐวคฺควณฺณนาฯ

ทสสุตฺตปฏิมณฺฑิตาย อุปาสกปาฬิยา วณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๔. เอตทคฺควโคฺค

(๑๔) ๗. สตฺตมเอตทคฺควโคฺค

สุชาตาวตฺถุ

๒๕๘. อุปาสิกาปาฬิยา ปฐเม **ปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตีน**นฺติ สพฺพปฐมํ สรเณสุ ปติฏฺฐิตานํ อุปาสิกานํ, สุชาตา นาม, เสนิยธีตา อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สาปิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺตา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ ปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อมฺหากํ สตฺถุ นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว อุรุเวลายํ เสนานิคเม เสนิยกุฏุมฺพิกสฺส เคเห นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺตา เอกสฺมึ นิโคฺรธมูเล ปตฺถนํ อกาสิ – ‘‘สเจ สมชาติกํ กุลฆรํ คนฺตฺวา ปฐมคเพฺภ ปุตฺตํ ลภิสฺสามิ, อนุสํวจฺฉรํ พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติฯ ตสฺสา สา ปตฺถนา สมิชฺฌิฯ

สา มหาสตฺตสฺส ทุกฺกรการิกํ กโรนฺตสฺส ฉเฏฺฐ วเสฺส ปริปุเณฺณ วิสาขปุณฺณมทิวเส ‘‘ปาโตว พลิกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ รตฺติยา ปจฺจูสสมยํ ปจฺจุฏฺฐาย เธนุโย ทุหาเปสิฯ วจฺฉกา เธนูนํ ถนมูลํ น อาคมํสุ, ถนมูเล นวภาชนมฺหิ อุปนีตมเตฺต อตฺตโนว ธมฺมตาย ขีรธารา ปตึสุฯ ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา, สุชาตา, สหเตฺถเนว ขีรํ คณฺหิตฺวา นวภาชเน ปกฺขิปิตฺวา สหเตฺถเนว อคฺคึ กตฺวา ปจิตุํ อารภิฯ ตสฺมึ ปายาเส ปจฺจมาเน มหนฺตมหนฺตา พุพฺพุฬา อุฏฺฐหิตฺวา ทกฺขิณาวตฺตา หุตฺวา สญฺจรนฺติ, เอกผุสิตมฺปิ พหิ น นิคฺคจฺฉติฯ มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ, จตฺตาโร โลกปาลา ขคฺคหตฺถา อารกฺขํ คณฺหึสุ, สโกฺก อลาตานิ สมาเนโนฺต อคฺคึ ชาเลสิฯ เทวตา จตูสุ ทีเปสุ โอชํ สํหริตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปึสุฯ สุชาตา, เอกทิวเสเยว อิมานิ อจฺฉริยานิ ทิสฺวา ปุณฺณาทาสึ อามเนฺตสิ – ‘‘อมฺม, ปุเณฺณ อชฺช อมฺหากํ เทวตา อติวิย ปสนฺนา, มยา เอตฺตกํ กาลํ เอวรูปํ อจฺฉริยํ นาม น ทิฏฺฐปุพฺพํ , เวเคน คนฺตฺวา เทวฏฺฐานํ ปฏิชคฺคาหี’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ ตสฺสา วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตุริตตุริตา รุกฺขมูลํ อคมาสิฯ

โพธิสโตฺตปิ โข ภิกฺขาจารกาลํ อาคมยมาโน ปาโตว คนฺตฺวา รุกฺขมูเล นิสีทิฯ รุกฺขมูลํ โสธนตฺถาย คตา ปุณฺณา อาคนฺตฺวา สุชาตาย อาโรเจสิ – ‘‘เทวตา รุกฺขมูเล นิสินฺนา’’ติฯ สุชาตา, ‘‘สเจ เช สจฺจํ ภณสิ, อทาสึ กโรมี’’ติ วตฺวา สพฺพปสาธนํ ปสาเธตฺวา สตสหสฺสคฺฆนเก สุวณฺณถาเล ปายาสํ วเฑฺฒตฺวา อปราย สุวณฺณปาติยา ปิทหิตฺวา เสตวเตฺถน สมฺปลิเวเฐตฺวา สมนฺตา คนฺธทามมาลาทามานิ โอสาเรตฺวา อุกฺขิปิตฺวา คนฺตฺวา มหาปุริสํ ทิสฺวา พลวปีตึ อุปฺปาเทตฺวา ทิฏฺฐทิฏฺฐานโต ปฏฺฐาย โอณโตณตา คนฺตฺวา สีสโต ถาลํ โอตาเรตฺวา วิวริตฺวา สเหว ปาติยา ปายาสํ มหาปุริสสฺส หเตฺถ ฐเปตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ยถา มยฺหํ มโนรโถ นิปฺผโนฺน, เอวํ ตุมฺหากมฺปิ นิปฺผชฺชตู’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ โพธิสโตฺต เนรญฺชราย นทิยา ตีรํ คนฺตฺวา สุวณฺณถาลํ ตีเร ฐเปตฺวา นฺหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา เอกูนปณฺณาส ปิเณฺฑ กโรโนฺต

ปายาสํ ปริภุญฺชิตฺวา สุวณฺณปาตึ นทิยา สมฺปวาเหตฺวา อนุกฺกเมน โพธิมณฺฑํ อารุยฺห สพฺพญฺญุตํ ปตฺวา สตฺตสตฺตาหํ โพธิมณฺเฑ อติกฺกมิตฺวา อิสิปตเน มิคทาเย ปวตฺติตวรธมฺมจกฺโก สุชาตาย ปุตฺตสฺส ยสทารกสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา คนฺตฺวา อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิฯ

ยโสปิ กุลปุตฺโต รตฺติภาคสมนนฺตเร วิวฏํ อิตฺถาคารํ ทิสฺวา สญฺชาตสํเวโค ‘‘อุปทฺทุตํ วต, โภ, อุปสฏฺฐํ วต, โภ’’ติ วตฺวา นิเวสนโต นิกฺขมิตฺวาว พหินคเร สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตีณิ มคฺคผลานิ ปฏิวิชฺฌิฯ อถสฺส ปิตา ปทานุปทิกํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยสสฺส ปวตฺตึ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ยสํ กุลปุตฺตํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน โส เสฏฺฐิคหปติ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิ, ยโส อรหตฺตผลํ ปาปุณิฯ ตํ ภควา ‘‘เอหิ ภิกฺขู’’ติ อาห, ตาวเทวสฺส คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, อิทฺธิมยปตฺตจีวรธโร อโหสิฯ ปิตาปิสฺส สตฺถารํ นิมนฺเตสิฯ สตฺถา ยสํ กุลปุตฺตํ ปจฺฉาสมณํ กตฺวา ตสฺส ฆรํ คนฺตฺวา กตภตฺตกิจฺโจ ธมฺมํ เทเสสิ, เทสนาปริโยสาเน ยสสฺส มาตา, สุชาตา, ปุราณทุติยิกา จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ ตํ ทิวสํ อยํ, สุชาตา, เตวาจิกสรเณ ปติฏฺฐาสิ สทฺธึ สุณิสายฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป , วิตฺถารโต ปเนตํ วตฺถุ ขนฺธเก (มหาว. ๒๕-๒๘) อาคตเมว ฯ สตฺถา อปรภาเค ปฏิปาฏิยา อุปาสิกาโยฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต อิมํ อุปาสิกํ ปฐมํ สรณํ คจฺฉนฺตีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

วิสาขาวตฺถุ

๒๕๙. ทุติเย **ทายิกาน**นฺติ ทานาภิรตานํ อุปาสิกานํ, วิสาขา มิคารมาตา, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺตา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ ทายิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา กสฺสปพุทฺธกาเล กิกิสฺส กาสิรโญฺญ เคเห สตฺตนฺนํ ภคินีนํ สพฺพกนิฏฺฐา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา กิร –

> ‘‘สมณี สมณคุตฺตา จ, ภิกฺขุนี ภิกฺขุทายิกา;
> ธมฺมา เจว สุธมฺมา จ, สงฺฆทาสี จ สตฺตมา’’ติฯ

อิมา สตฺต ภคินิโย อเหสุํฯ ตา เอตรหิ –

> ‘‘เขมา อุปฺปลวณฺณา จ, ปฏาจารา จ โคตมี;
> ธมฺมทินฺนา มหามายา, วิสาขา เจว สตฺตมี’’ติฯ –

เอวํนามา หุตฺวา นิพฺพตฺตาฯ ตตฺรายํ สงฺฆทาสี เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท องฺครรฏฺเฐ ภทฺทิยนคเร เมณฺฑกเสฏฺฐิปุตฺตสฺส ธนญฺจยเสฏฺฐิโน อคฺคมเหสิยา สุมนเทวิยา นาม กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติ, **วิสาขา**ติสฺสา นามํ อกํสุฯ ตสฺสา สตฺตวสฺสิกกาเล ทสพโล เสลพฺราหฺมณสฺส จ อเญฺญสญฺจ โพธเนยฺยพนฺธวานํ อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร จาริกํ จรมาโน ตสฺมึ รเฏฺฐ ตํ นครํ ปาปุณิฯ

ตสฺมิญฺจ สมเย เมณฺฑโก คหปติ ตสฺมึ นคเร ปญฺจนฺนํ มหาปุญฺญานํ เชฏฺฐโก หุตฺวา เสฏฺฐิฏฺฐานํ กาเรสิฯ **ปญฺจ มหาปุญฺญา** นาม เมณฺฑโก เสฏฺฐิ, จนฺทปทุมา นาม ตเสฺสว อคฺคมเหสี, ตสฺส จ ปุโตฺต ธนญฺจโย นาม, ตสฺส ภริยา สุมนเทวี นาม, เมณฺฑกเสฏฺฐิสฺส ทาโส ปุโณฺณ นามาติฯ น เกวลญฺจ เมณฺฑกเสฏฺฐิเยว, พิมฺพิสารมหาราชสฺส ปน อาณาปวตฺติฏฺฐาเน **ปญฺจ อมิตโภคา** นาม อเหสุํ โชติโก ชฏิโล เมณฺฑโก ปุโณฺณ กากวลิโยติฯ เตสุ

อยํ เมณฺฑกเสฏฺฐิ ทสพลสฺส อตฺตโน นครํ สมฺปตฺตภาวํ สุตฺวา ปุตฺตสฺส ธนญฺจยเสฏฺฐิโน ธีตรํ วิสาขาทาริกํ ปโกฺกสิตฺวา เอวมาห – ‘‘อมฺม, ตุยฺหมฺปิ มงฺคลํ อมฺหากมฺปิ มงฺคลํ, ตว ปริจาริกาหิ ปญฺจทาริกาสเตหิ สทฺธิํ ปญฺจ รถสตานิ อารุยฺห ปญฺจหิ ทาสิสเตหิ ปริวุตา ทสพลสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กโรหี’’ติฯ สา ปิตามหสฺส วจนํ สุตฺวา ตถา อกาสิฯ การณาการเณสุ ปน กุสลตฺตา ยาวติกา ยานสฺส ภูมิ, ยาเนน คนฺตฺวา ยานา ปโจฺจโรหิตฺวา ปตฺติกาว สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถสฺสา จริตวเสน สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน ปญฺจหิ ทาริกาสเตหิ สทฺธิํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ เมณฺฑกเสฏฺฐิปิ โข สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ สตฺถา ตสฺสปิ จริตวเสน ธมฺมํ เทเสสิฯ โส เทสนาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สตฺถารํ สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส อตฺตโน นิเวสเน ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา เอเตนุปาเยน อฑฺฒมาสํ มหาทานํ อทาสิฯ สตฺถา ภทฺทิยนคเร ยถาภิรนฺตํ วิหริตฺวา ปกฺกามิฯ

อิโต ปรํ อญฺญํ กถามคฺคํ วิสฺสเชฺชตฺวา วิสาขาย อุปฺปตฺติกถาว กเถตพฺพาฯ สาวตฺถิยญฺหิ โกสลราชา พิมฺพิสารสฺส สนฺติกํ เปเสสิ – ‘‘มม อาณาปวตฺติฏฺฐาเน อมิตโภควินฺทนกุลํ นาม นตฺถิ, อมฺหากํ อมิตโภควินฺทนกุลํ เปเสตู’’ติฯ ราชา อมเจฺจหิ สทฺธิํ มเนฺตสิฯ อมจฺจา ‘‘มหากุลํ เปเสตุํ น สกฺกา, เอกํ ปน เสฏฺฐิปุตฺตํ เปเสสฺสามา’’ติ เมณฺฑกเสฏฺฐิโน ปุตฺตํ ธนญฺจยเสฏฺฐิํ อายาจิํสุฯ ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา ตํ เปเสสิฯ อถ นํ โกสลราชา สาวตฺถิโต สตฺตโยชนมตฺถเก สาเกตนคเร เสฏฺฐิฏฺฐานํ ทตฺวา วาเสสิฯ

สาวตฺถิยญฺจ มิคารเสฏฺฐิโน ปุโตฺต ปุณฺณวฑฺฒนกุมาโร นาม วยปฺปโตฺต อโหสิฯ อถสฺส ปิตา ‘‘ปุโตฺต เม วยปฺปโตฺต, ฆราวาเสนสฺส อาพนฺธนสมโย’’ติ ญตฺวา ‘‘อมฺหากํ สมานชาติเก กุเล ทาริกํ ปริเยสถา’’ติ การณาการณกุสเล ปุริเส เปเสสิฯ เต สาวตฺถิยํ อตฺตโน รุจิตํ ทาริกํ อทิสฺวา สาเกตํ อคมํสุฯ ตํทิวสญฺจ, วิสาขา, อตฺตโน สมานวเยหิ ปญฺจหิ กุมาริกาสเตหิ ปริวาริตา นกฺขตฺตกีฬนตฺถาย เอกํ มหาวาปิํ อคมาสิ ฯ เตปิ ปุริสา อโนฺตนคเร จริตฺวา อตฺตโน รุจิตํ ทาริกํ อทิสฺวา พหินครทฺวาเร อฏฺฐํสุฯ ตสฺมิํ สมเย เทโว วสฺสิตุํ อารภิฯ อถ ตา วิสาขาย สทฺธิํ นิกฺขนฺตา ทาริกา เตมนภเยน เวเคน สาลํ ปวิสิํสุฯ เต ปุริสา ตาสมฺปิ อนฺตเร ยถารุจิตํ ทาริกํ น ปสฺสิํสุฯ ตาสํ ปน สพฺพปจฺฉโต, วิสาขา, เทวํ วสฺสนฺตมฺปิ อคเณตฺวา อตฺริตคมเนน เตมยมานาว สาลํ ปาวิสิฯ เต ปุริสา ตํ ทิสฺวา จินฺตยิํสุ – ‘‘รูปวตี ตาว กญฺญา เอตปรมา ภเวยฺย, รูปํ ปเนตํ เอกจฺจาย การิตปตฺตํ วิย โหติ, กถํ สมฺภฏฺฐาเปตฺวา กเถนฺตา ชานิสฺสาม มธุรวจนา วา โน วา’’ติฯ ตโต นํ อาหํสุ – ‘‘อติวิย ปริณตวยา อิตฺถี วิย ยาสิ, อมฺมา’’ติฯ กิํ ทิสฺวา กเถถ, ตาตาติ? อญฺญา ตยา สทฺธิํ กีฬนกุมาริโย เตมนภเยน เวเคน อาคนฺตฺวา สาลํ ปวิฏฺฐา, ตฺวํ ปน มหลฺลิกา วิย ปทวารํ อติกฺกมฺม นาคจฺฉสิ, สาฏกสฺส เตมนภาวมฺปิ น คเณสิฯ สเจ ตํ หตฺถี วา อโสฺส วา อนุพเนฺธยฺย, กิํ เอวเมวํ กเรยฺยาสีติ? ตาตา, สาฏกา นาม น ทุลฺลภา, สุลภา มยฺหํ กุเล สาฏกาฯ วยปฺปตฺตา มาตุคามา ปน ปณิยภณฺฑสทิสา, หเตฺถ วา ปาเท วา ภเคฺค องฺควิกลํ มาตุคามํ ชิคุจฺฉนฺตา นิฏฺฐุภิตฺวา คจฺฉนฺติ, ตสฺมา สณิกํ อาคตามฺหีติฯ

เต จินฺตยิํสุ – ‘‘อิมาย สทิสา อิมสฺมิํ ชมฺพุทีเป อิตฺถี นาม นตฺถิ, ยาทิสา รูเปน, กถายปิ ตาทิสาวฯ การณาการณํ ญตฺวา กเถตี’’ติ ตสฺสา อุปริ มาลาคุฬํ ขิปิํสุฯ อถ, วิสาขา, จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ ปุเพฺพ อปริคฺคหิตา, อิทานิ ปน ปริคฺคหิตามฺหี’’ติ วินีเตนากาเรน ภูมิยํ นิสีทิฯ อถ นํ ตเตฺถว สาณิยา ปริกฺขิปิํสุฯ สา ปฏิจฺฉนฺนภาวํ ญตฺวา ทาสิคณปริวุตา เคหํ อคมาสิฯ เตปิ มิคารเสฏฺฐิโน ปุริสา ตาย สทฺธิํเยว ธนญฺจยเสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ อคมํสุฯ ‘‘กตรคามวาสิโน , ตาตา, ตุเมฺห’’ติ ปุจฺฉิตา ‘‘สาวตฺถินคเร มิคารเสฏฺฐิโน ปุริสมฺหา’’ติ วตฺวา ‘‘มยํ อมฺหากํ

เสฏฺฐินา ตุมฺหากํ เคเห วยปฺปตฺตา ทาริกา อตฺถีติ สุตฺวา เปสิตา’’ติฯ สาธุ, ตาตา, ตุมฺหากํ เสฏฺฐิ กิญฺจาปิ โภเคน อเมฺหหิ อสทิโส, ชาติยา ปน สทิโสฯ สพฺพาการสมฺปนฺโน นาม ทุลฺลโภ คจฺฉถ ตุเมฺห เสฏฺฐิสฺส อเมฺหหิ สมฺปฏิจฺฉิตภาวํ อาโรเจถาติฯ

เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา สาวตฺถึ คนฺตฺวา มิคารเสฏฺฐิสฺส ตุฏฺฐึ วฑฺฒึ จ ปเวเทตฺวา ‘‘ลทฺธา โน สามิ สาเกเต ธนญฺจยเสฏฺฐิสฺส เคเห ทาริกา’’ติ อาหํสุฯ ตํ สุตฺวา มิคารเสฏฺฐิ ‘‘มหากุลเคเห กิร โน ทาริกา ลทฺธา’’ติ ตุฏฺฐมานโส หุตฺวา ตาวเทว ธนญฺจยเสฏฺฐิสฺส สาสนํ ปหิณิ ‘‘อิทาเนว ทาริกํ อานยิสฺสาม, กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรนฺตู’’ติฯ โสปิสฺส ปฏิสาสนํ เปเสสิ – ‘‘นยิทํ อมฺหากํ ภาริยํ, เสฏฺฐิ ปน อตฺตโน กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรตู’’ติฯ โส โกสลรโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาโรเจสิ – ‘‘เทว, เอกา เม มงฺคลกิริยา อตฺถิ, ทาสสฺส เต ปุณฺณวฑฺฒนสฺส ธนญฺจยเสฏฺฐิโน ธีตรํ วิสาขํ นาม ทาริกํ อาเนสฺสามิ, สาเกตคมนํ เม อนุชานาถา’’ติฯ สาธุ, มหาเสฏฺฐิ, กึ ปน อเมฺหหิปิ อาคนฺตพฺพนฺติ? เทว ตุมฺหาทิสานํ คมนํ ลทฺธุํ สกฺกาติ? ราชา มหากุลสฺส สงฺคหํ กาตุกาโม ‘‘โหตุ เสฏฺฐิ, อาคมิสฺสามี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มิคารเสฏฺฐินา สทฺธึ สาเกตนครํ อคมาสิฯ ธนญฺจยเสฏฺฐิ ‘‘มิคารเสฏฺฐิ กิร โกสลราชานํ คเหตฺวา อาคโต’’ติ สุตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ราชานํ คเหตฺวา อตฺตโน นิเวสนํ อคมาสิฯ ตาวเทว รโญฺญ จ ราชพลสฺส จ มิคารเสฏฺฐิโน จ วสนฏฺฐานํ เจว มาลาคนฺธภตฺตาทีนิ จ สพฺพานิ ปฏิยาเทสิฯ ‘‘อิทํ อิมสฺส ลทฺธุํ วฏฺฏติ, อิทํ อิมสฺสา’’ติ สพฺพํ อตฺตนาว ชานาติฯ เต เต ชนา จินฺตยึสุ – ‘‘เสฏฺฐิ อมฺหากเมว สกฺการํ กโรตี’’ติฯ

อเถกทิวสํ ราชา ธนญฺจยเสฏฺฐิสฺส สาสนํ ปหิณิ ‘‘น สกฺกา เสฏฺฐินา จิรกาลํ อมฺหากํ ภรณโปสนํ กาตุํ, ทาริกาย คมนกาลํ ชานาตู’’ติฯ โสปิ รโญฺญ สาสนํ เปเสสิ – ‘‘อิทานิ วสฺสกาโล อาคโต, น สกฺกา จตุมาสํ วิจริตุํ, ตุมฺหากํ พลกายสฺส ยํ ยํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, สพฺพํ ตํ มม ภาโรฯ เกวลํ เทโว มยา เปสิตกาเล คจฺฉตู’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย สาเกตนครํ นิจฺจนกฺขตฺตคาโม วิย อโหสิฯ เอวํ ตโย มาสา อติกฺกนฺตาฯ ธนญฺจยเสฏฺฐิโน ปน ธีตาย มหาลตาปสาธนํ น ตาว นิฏฺฐํ คจฺฉติฯ อถสฺส กมฺมนฺตาธิฏฺฐายกา อาคนฺตฺวา อาโรจยึสุ – ‘‘เสสํ อสนฺตํ นาม นตฺถิ, พลกายสฺส ปน ภตฺตปจนทารูนิ นปฺปโหนฺตี’’ติฯ ‘‘คจฺฉถ, ตาตา, หตฺถิสาลา อสฺสสาลา วิโยเชตฺวา ภตฺตํ ปจถา’’ติฯ เอวํ ปจนฺตานมฺปิ อฑฺฒมาโส อติกฺกโนฺตฯ ตโต ปุน อาโรจยึสุ – ‘‘ทารูนิ สามิ นปฺปโหนฺตี’’ติฯ ‘‘ตาตา, อิมสฺมึ กาเล ทารูนิ ลทฺธุํ น สกฺกา, ทุสฺสโกฏฺฐาคารํ ปน วิวริตฺวา ถูลสาฏเก คเหตฺวา วฏฺฏิโย กตฺวา เตลจาฏิยํ เตเมตฺวา ภตฺตํ ปจถา’’ติฯ อิมินา นิยาเมน ปจนฺตานํ จตฺตาโร มาสา ปูรยึสุฯ

ตโต ธนญฺจยเสฏฺฐิ ธีตุยา มหาลตาปสาธนสฺส นิฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา ‘‘เสฺว ทาริกํ เปเสสฺสามี’’ติ ธีตรํ สมีเป นิสีทาเปตฺวา ‘‘อมฺม ปติกุเล วสนฺติยา นาม อิมญฺจิมญฺจ อาจารํ สิกฺขิตุํ วฏฺฏตี’’ติ โอวาทํ อทาสิฯ อยํ มิคารเสฏฺฐิ อนนฺตรคพฺเภ นิสิโนฺน ธนญฺจยเสฏฺฐิโน โอวาทํ อโสฺสสิฯ โสปิ เสฏฺฐิ ธีตรํ เอวํ โอวทิ –

> ‘‘อมฺม สสฺสุรกุเล วสนฺติยา นาม อโนฺตอคฺคิ พหิ น นีหริตโพฺพ, พหิอคฺคิ อโนฺต น ปเวเสตโพฺพ, ททนฺตเสฺสว ทาตพฺพํ, อททนฺตสฺส น ทาตพฺพํ, ททนฺตสฺสปิ อททนฺตสฺสปิ ทาตพฺพํ, สุขํ นิสีทิตพฺพํ, สุขํ ปริภุญฺชิตพฺพํ, สุขํ นิปชฺชิตพฺพํ, อคฺคิ ปริจริตโพฺพ, อโนฺตเทวตา นมสฺสิตพฺพา’’ติฯ

อิมํ ทสวิธํ โอวาทํ ทตฺวา ปุนทิวเส สพฺพา เสนิโย สนฺนิปาเตตฺวา ราชเสนาย มเชฺฌ อฏฺฐ กุฎุมฺพิเก ปาฏิโภเค คเหตฺวา ‘‘สเจ เม ธีตุ คตฏฺฐาเน โทโส อุปฺปชฺชติ, ตุเมฺหหิ โสเธต

โพฺพ''ติ วตฺวา นวโกฏิอคฺฆนเกน มหาลตาปสาธเนน ธีตรํ ปสาเธตฺวา นฺหานจุณฺณมูลํ จตุปณฺณาสสกฏสตํ ธนํ ทตฺวา ธีตาย สทฺธึ นิพทฺธํ คมนจาริณิโย ปญฺจสตา ทาสิโย ปญฺจ อาชญฺญรถสตานิ สพฺพูปการญฺจ สตํ สตํ ทตฺวา โกสลราชานญฺจ มิคารเสฏฺฐิญฺจ, วิสฺสเชฺชตฺวา ธีตุ คมนเวลายํ วชาธิฏฺฐายเก ปุริเส ปโกฺกสาเปตฺวา, ''ตาตา, มม ธีตาย คตฏฺฐาเน ขีรปานตฺถํ เธนูหิ, ยานโยชนตฺถํ อุสเภหิ จ อโตฺถ โหติ, ตสฺมา มม ธีตุ คมนมเคฺค วชทฺวารํ วิวริตฺวา ปุถุลโต อฏฺฐ อุสภานิ โคคเณน ปูเรตฺวา ติคาวุตมตฺถเก อสฺกา นาม กนฺทรา อตฺถิ, อคฺคโคยูเถ ตํ ฐานํ ปเตฺต เภริสญฺญาย วชทฺวารํ ปิทเหยฺยาถา''ติฯ เต ''สาธู''ติ เสฏฺฐิสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกํสุ ฯ วชทฺวาเร วิวเฏ อุฬารุฬาราเยว คาวิโย นิกฺขมึสุฯ ทฺวาเร ปิทหิเต ปน วิสาขาย ปุญฺญพเลน พลวคาโว จ ทมฺมคาโว จ พหิ ลงฺฆิตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชึสุฯ อถ, วิสาขา, สาวตฺถินครทฺวารํ ปตฺตกาเล จิเนฺตสิ – ''ปฏิจฺฉนฺนยานสฺมึ นุ โข นิสีทิตฺวา ปวิสามิ, อุทาหุ รเถ ฐตฺวา''ติฯ อถสฺสา เอตทโหสิ – ''ปฏิจฺฉนฺนยาเนน เม ปวิสนฺติยา มหาลตาปสาธนสฺส วิเสโส น ปญฺญายิสฺสตี''ติฯ สา สกลนครสฺส อตฺตานํ ทเสฺสนฺตี รเถ ฐตฺวา นครํ ปาวิสิฯ สาวตฺถิวาสิโน วิสาขาย สมฺปตฺตึ ทิสฺวา ''เอสา กิร, วิสาขา, นาม เอวรูปา, อยญฺจ สมฺปตฺติ เอติสฺสาว อนุจฺฉวิกา''ติ อาหํสุฯ อิติ สา มหาสมฺปตฺติยา มิคารเสฏฺฐิโน เคหํ ปาวิสิฯ อาคตทิวเส จสฺสา สกลนครวาสิโน ''อมฺหากํ, ธนญฺจยเสฏฺฐิ, อตฺตโน นครํ สมฺปตฺตานํ มหาสกฺการํ อกาสี''ติ ยถาพลํ ปณฺณาการํ ปหิณึสุฯ วิสาขา, ปหิตปหิตํ ปณฺณาการํ ตสฺมิํเยว นคเร อญฺญมญฺญสุ กุเลสุ สพฺพตฺถกเมว ทาเปสิฯ อถสฺสา รตฺติภาคสมนนฺตเร เอกิสฺสา อาชญฺญวฬวาย คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสิฯ สา ทาสีหิ ทณฺฑทีปิกา คาหาเปตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วฬวํ อุโณฺหทเกน นฺหาเปตฺวา เตเลน มกฺขาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว อคมาสิฯ

มิคารเสฏฺฐิปิ สตฺตาหํ ปุตฺตสฺส อาวาหสกฺการํ กโรเนฺต ธุรวิหาเร วสนฺตมฺปิ ตถาคตํ อมนสิกตฺวา สตฺตเม ทิวเส สกลนิเวสนํ ปูเรเนฺต นคฺคสมณเก นิสีทาเปตฺวา ''อาคจฺฉตุ เม ธีตา, อรหเนฺต วนฺทตู''ติ วิสาขาย สาสนํ ปหิณิฯ สา ''อรหนฺตา''ติ วจนํ สุตฺวา โสตาปนฺนา อริยสาวิกา หฏฺฐตุฏฺฐา หุตฺวา เตสํ นิสินฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เต โอโลเกตฺวา ''น เอวรูปา นาม อรหนฺตา โหนฺติ, หิโรตฺตปฺปวิวชฺชิตานํ นาม สนฺติกํ กสฺมา มํ สสฺุโร ปโกฺกสาเปตี''ติ ''ธี, ธี''ติ ครหิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คตาฯ นคฺคสมณา ตํ ทิสฺวา สเพฺพ เอกปฺปหาเรเนว เสฏฺฐึ ครหึสุ – ''กึ ตฺวํ, คหปติ, อญฺญํ นาลตฺถ, สมณสฺส โคตมสฺส สาวิกํ มหากาฬกณฺณึ กสฺมา อิมํ เคหํ ปเวเสสิ, เวเคน นํ อิมสฺมา เคหา นีหราหี''ติฯ ตโต เสฏฺฐิ ''น สกฺกา มยา อิเมสํ วจเนน อิมํ เคหา นีหริตุํ, มหากุลสฺส ธีตา อย''นฺติ จิเนฺตตฺวา – ''อาจริยา ทหรา นาม ชานิตฺวา วา อชานิตฺวา วา กเรยฺยุํ, ตุเมฺห ตุณฺหี โหถา''ติ นเคฺค อุโยฺยเชตฺวา มหาปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา สุวณฺณกฏจฺฉุํ คเหตฺวา วิสาขาย ปริวิสิยมาโน สุวณฺณปาติยํ อโปฺปทกมธุปายาสํ ปริภุญฺชิฯ

ตสฺมิํ สมเย เอโก ปิณฺฑจาริโก เถโร ปิณฺฑาย จรเนฺต เสฏฺฐิสฺส ฆรทฺวารํ ปาปุณิฯ วิสาขา, ตํ ทิสฺวา ''สสฺุรสฺส อาจิกฺขิตุํ น ยุตฺต''นฺติ ยถา โส เถรํ ปสฺสติ, เอวํ อปคนฺตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ปน พาโล เถรํ ทิสฺวาปิ อปสฺสเนฺต วิย หุตฺวา อโธมุโข ปายาสเมว ภุญฺชติฯ วิสาขา, ''เถรํ ทิสฺวาปิ เม สสฺุโร สญฺญํ น กโรตี''ติ ญตฺวา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ''อติจฺฉถ, ภเนฺต, มยฺหํ สสฺุโร ปุราณํ ขาทตี''ติ อาหฯ โส นิคเณฺฐหิ ตาว กถิตกาเล อธิวาเสสิ, ''ปุราณํ ขาทตี''ติ วุตฺตกฺขเณเยว ปน หตฺถํ อปเนตฺวา ''อิมํ ปายาสํ อิโต หรถ, เอตญฺจ อิมสฺมา เคหา นีหรถฯ อยญฺหิ มํ เอวรูเป มงฺคลเคเห อสุจิขาทกํ นาม กโรตี''ติ อาหฯ ตสฺมิํ โข ปน นิเวสเน สเพฺพปิ ทาสกมฺมกรา วิสาขาย สนฺตกาว, โก นํ หเตฺถ วา ปาเท วา คณฺหิสฺสติ, มุเขน กเถตุํ สมโตฺถปิ นาม นตฺถิฯ ตโต, วิสาขา, สสฺุรสฺส กถํ สุตฺวา อาห – ''ตาต, น เอตฺตเกน วจเนน มยํ นิกฺขมาม, นาหํ ตุเมฺหหิ อุทกติตฺถโต กุมฺภทาสิกา วิย อานีตาฯ ธรมานกมาตาปิตูนํ ธีตโร นาม น

เอตฺตเกเนว นิกฺขมนฺติ, เอเตเนว เม การเณน ปิตา อิธาคมนทิวเส อฏฺฐ กุฏุมฺพิเก ปโกฺกสา เปตฺวา ‘สเจ เม ธีตรํ อุปาทาย โทโส อุปฺปชฺชติ, โสเธยฺยาถา’ติ วตฺวา เตสํ หตฺถ ฐเปสิฯ เต ปโกฺกสาเปตฺวา มยฺหํ โทสาโทสํ โสธาเปถา’’ติฯ

ตโต เสฏฺฐิ ‘‘กลฺยาณํ เอสา กเถตี’’ติ อฏฺฐ กุฏุมฺพิเก ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อยํ ทาริกา สตฺต เม ทิวเส อปริปุเณฺณเยว มงฺคลเคเห นิสินฺนํ มํ ‘อสุจิขาทโก’ติ วทตี’’ติ อาหฯ เอวํ กิร, อมฺมาติ? ‘‘ตาตา, มยฺหํ สสฺโร อสุจิํ ขาทิตุกาโม ภวิสฺสติ, อหํ ปน เอวํ กตฺวา น กเถมิฯ เอกสฺมิํ ปน ปิณฺฑปาติกเตฺถเร ฆรทฺวาเร ฐิเต อยํ อโปฺปทกมธุปายาสํ ภุญฺชโนฺต น ตํ มนสิ กโรติ, อหํ อิมินา การเณน ‘อติจฺฉถ, ภเนฺต, มยฺหํ สสฺโร อิมสฺมิํ อตฺตภาเว ปุญฺญํ น กโรติ, ปุราณปุญฺญํ ขาทตี’ติ เอตฺตกํ กถยินฺติ อาหฯ อยฺย, อิธ โทโส นตฺถิ, อมฺหากํ ธีตา การณํ กเถติ, ตฺวํ กสฺมา กุชฺฌสีติ? อยฺยา, เอส ตาว โทโส มา โหตุ, อยํ ปน ทาริกา อาคตทิวเสเยว มม ปุเตฺต สญฺญํ อกตฺวา อตฺตโน อิจฺฉิตฏฺฐานํ อคมาสีติฯ เอวํ กิร, อมฺมาติ? ตาตา, นาหํ อิจฺฉิตฏฺฐานํ คจฺฉามิ, อิมสฺมิํ ปน เคเห อาชานียวฬวาย วิชาตาย สญฺญมฺปิ อกตฺวา นิสีทนํ นาม อยุตฺตนฺติ ทณฺฑทีปิกา คาหาเปตฺวา ทาสีหิ ปริวุตา ตตฺถ คนฺตฺวา วฬวาย วิชาตปริหารํ การาเปสินฺติฯ อยฺย, อมฺหากํ ธีตา ตว เคเห ทาสีหิปิ อกตฺตพฺพกมฺมํ อกาสิ, ตฺวํ เอตฺถ กิํ โทสํ ปสฺสสีติ?

อยฺยา, เอส ตาว คุโณ โหตุ, อิมิสฺสา ปน ปิตา อิธาคมนทิวเส โอวาทํ เทโนฺต **‘‘อโนฺตอคฺคิ พหิ น นีหริตโพฺพ’’**ติ อาห, กิํ ปน สกฺกา อเมฺหหิ อุภโต ปฏิวิสฺสกเคหานํ อคฺคิํ อทตฺวา วสิตุนฺติ? เอวํ กิร, อมฺมาติ? ตาตา, น มยฺหํ ปิตา เอตํ อคฺคิํ อุปาทาย กเถสิ, ยา ปน อโนฺตนิเวสเน สสฺสุอาทีนํ รหสฺสกถา อุปฺปชฺชติ, สา ทาสิทาสานํ น กเถตพฺพาฯ เอวรูปา หิ กถา วฑฺฒมานา กลหาย สํวตฺตติ, อิทํ สนฺธาย มยฺหํ ปิตา กเถสิ, ตาตาติฯ

อยฺยา, เอตํ ตาว เอวํ โหตุ, อิมิสฺสา ปิตา **‘‘พาหิรโต อคฺคิ น อโนฺต ปเวเสตโพฺพ’’**ติ อาห, กิํ สกฺกา อเมฺหหิ อโนฺตอคฺคิมฺหิ นิพฺพุเต พาหิรโต อคฺคิํ อนาหริตุนฺติ ? เอวํ กิร, อมฺมาติ? ตาตา, มยฺหํ ปิตา เอตํ อคฺคิํ สนฺธาย น กเถสิ, ยํ ปน โทสํ ทาสกมฺมกาเรหิ กถิตํ โหติ, ตํ อโนฺตมานุสกานํ น กเถตพฺพํ…เป….ฯ

ยมฺปิ เตน **‘‘เย ททนฺติ, เตสํเยว ทาตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตํ, ตํ ‘‘ยาจิตกํ อุปกรณํ คเหตฺวา เย ปฏิททนฺติ, เตสํเยว ทาตพฺพ’’นฺติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘เย น ททนฺตี’’ติ อิทมฺปิ ยาจิตกํ อุปกรณํ คเหตฺวา เย น ปฏิททนฺติ, เตสํ น ทาตพฺพนฺติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘ททนฺตสฺสปิ อททนฺตสฺสปิ ทาตพฺพ’’นฺติ , อิทํ ปน ทุคฺคเตสุ ญาติมิเตฺตสุ สมฺปเตฺตสุ ปฏิทาตุํ สโกฺกนฺตุ วา มา วา, ทาตุเมว วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘สุขํ นิสีทิตพฺพ’’นฺติ อิทมฺปิ สสฺสุสสฺเร ทิสฺวา อุฏฺฐาตพฺพฏฺฐาเน นิสีทิตุํ น วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘สุขํ ภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ อิทํ ปน สสฺสุสสฺรสามิเกหิ ปุเรตรํ อภุญฺชิตฺวา เต ปริวิสิตฺวา สเพฺพหิ ลทฺธาลทฺธํ ญตฺวา ปจฺฉา สยํ ภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ สนฺธาย วุตฺตํฯ

‘‘สุขํ นิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ อิทมฺปิ สสฺสุสสฺรสามิเกหิ ปุเรตรเมว สยนํ อารุยฺห น นิปชฺชิตพฺพํ, เตสํ กตฺตพฺพยุตฺตกํ วตฺตปฏิวตฺตํ กตฺวา ปจฺฉา สยํ นิปชฺชิตุํ ยุตฺตนฺติ อิทํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

“อคฺคิ ปริจริตโพฺพ”ติ อิทํ ปน สสฺสุมฺปิ สสฺรุมฺปิ สามิกมฺปิ อคฺคิกฺขนฺธํ วิย อุรคราชานํ วิย จ กตฺวา ปสฺสิตุํ วฏฺฏตีติ อิทํ สนฺธาย วุตฺตนฺติฯ

เอเต ตาว เอตฺตกา คุณา โหนฺตุ, อิมิสฺสา ปน ปิตา **อโนฺตเทวตา นมสฺสาเปติ,** อิมสฺส โก อโตฺถติ? เอวํ กิร, อมฺมาติ? อาม, ตาตา, เอตมฺปิ หิ เม ปิตรา อิทํ สนฺธาย วุตฺตํ – ‘‘อาเวณิกฆราวาสํ วสนกาลโต ปฏฺฐาย อตฺตโน ฆรทฺวารํ สมฺปตฺตปพฺพชิตํ ทิสฺวา ยํ ฆเร ขาทนียํ โภชนียํ อตฺถิ, ตโต ปพฺพชิตานํ ทตฺวาว ขาทิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ อถ นํ เต อาหํสุ – ‘‘ตุยฺหํ ปน มหาเสฏฺฐิ ปพฺพชิเต ทิสฺวา อทานเมว รุจฺจติ มเญฺญติฯ โส อญฺญํ ปฏิวจนํ อปสฺสโนฺต อโธมุโข นิสีทิ’’ฯ

อถ นํ กุฏุมฺพิกา ‘‘กึ เสฏฺฐิ อโญฺญปิ อมฺหากํ ธีตุ โทโส อตฺถี’’ติ ปุจฺฉึสุฯ นตฺถิ , อยฺยาติฯ กสฺมา ปน นํ นิโทฺทสํ อการณา เคหโต นีหราเปสีติ? ตสฺมึ ขเณ, วิสาขา, อาห – ‘‘ปฐมํ ตาว มยฺหํ มม สสุรสฺส วจเนน คมนํ น ยุตฺตํ, มยฺหํ ปน อาคมนทิวเส มม โทสาโทสํ โสธนตฺถาย มม ปิตา ตุมฺหากํ หเตฺถ ฐเปตฺวา อทาสิ, อิทานิ มยฺหํ คนฺตุํ สุข’’นฺติ ทาสิทาเส ‘‘ยานาทีนิ สชฺชานิ กโรถา’’ติ อาณาเปสิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ เต กุฏุมฺพิเก คเหตฺวา, ‘‘อมฺม, มยา อชานิตฺวา กถิตํ, ขมาหิ มยฺห’’นฺติ อาหฯ ‘‘ตาตา, ตุมฺหากํ ขมิตพฺพํ ตาว ขมามิ, อหํ ปน พุทฺธสาสเน อเวจฺจปฺปสนฺนสฺส กุลสฺส ธีตา, น มยํ วินา ภิกฺขุสเงฺฆน วตฺตามฯ สเจ มม รุจิยา ภิกฺขุสงฺฆํ ปฏิชคฺคิตุํ ลภามิ, วสิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อมฺม, ตฺวํ ยถารุจิยา ตว สมเณ ปฏิชคฺคาหี’’ติฯ

ตโต, วิสาขา, ทสพลํ นิมนฺตาเปตฺวา ปุนทิวเส นิเวสนํ ปูเรนฺตี พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปสิฯ นคฺคปริสาปิ สตฺถุ มิคารเสฏฺฐิโน เคหํ คตภาวํ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา เคหํ ปริวาเรตฺวา นิสีทึสุฯ วิสาขา, ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ‘‘สโพฺพ สกฺกาโร ปฏิยาทิโต, สสฺโร เม อาคนฺตฺวา ทสพลํ ปริวิสตู’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ โส นิคณฺฐานํ วจนํ สุตฺวา ‘‘มม ธีตา สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปริวิสตู’’ติ อาหฯ วิสาขา, นานคฺครเสหิ ทสพลํ ปริวิสิตฺวา นิฏฺฐิเต ภตฺตกิเจฺจ ปุน สาสนํ ปหิณิ – ‘‘สสฺโร เม อาคนฺตฺวา ทสพลสฺส ธมฺมกถํ สุณาตู’’ติฯ อถ นํ ‘‘อิทานิ อคมนํ นาม อติวิย อการณ’’นฺติ ธมฺมกถํ โสตุกมฺยตาย คจฺฉนฺตํ นคฺคสมณา อาหํสุ – ‘‘สมณสฺส โคตมสฺส ธมฺมํ สุณโนฺต พหิสาณิยํ นิสีทิตฺวา สุณาหี’’ติฯ ปุเรตรเมว จ คนฺตฺวา สาณิยา ปริกฺขิปึสุฯ มิคารเสฏฺฐิ คนฺตฺวา พหิสาณิยํ นิสีทิฯ ตถาคโต ‘‘ตฺวํ พหิสาณิยํ วา นิสีท, ปรกุเฏฺฏ วา ปรเสเล วา ปรจกฺกวาเฬ วา นิสีทฯ อหํ พุโทฺธ นาม สโกฺกมิ ตํ มม สทฺทํ สาเวตุ’’นฺติ สุวณฺณวณฺณผลํ อมฺพรุกฺขํ ขเนฺธ คเหตฺวา จาเลโนฺต วิย ธมฺมกถํ กเถสิ, เทสนาปริโยสาเน เสฏฺฐิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สาณึ อุกฺขิปิตฺวา สตฺถุ ปาเท ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา สตฺถุ สนฺติเกเยว จ ‘‘ตฺวํ, อมฺม, อชฺช อาทึ กตฺวา มม มาตา’’ติ วิสาขํ อตฺตโน มาตุฏฺฐาเน ฐเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย, วิสาขา **มิคารมาตา,** นาม ชาตาฯ

สา เอกทิวสํ นกฺขตฺตสมเย วตฺตเนฺต ‘‘อโนฺตนคเร คุโณ นตฺถี’’ติ ทาสีหิ ปริวุตา สตฺถุ ธมฺมกถํ โสตุํ คจฺฉนฺตี ‘‘พุทฺธานํ สนฺติกํ อุทฺธตเวเสน คนฺตุํ อยุตฺต’’นฺติ มหาลตาปสาธนํ โอมุญฺจิตฺวา ทาสิยา หเตฺถ ทตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ, สตฺถา ธมฺมกถํ กเถสิฯ สา ธมฺมเทสนาปริโยสาเน ทสพลํ วนฺทิตฺวา นคราภิมุขา ปายาสิฯ สาปิ ทาสี อตฺตนา คหิตปสาธนสฺส ฐปิตฏฺฐานํ อสลฺลเกฺขตฺวา คจฺฉนฺตี ปสาธนตฺถาย ปฏินิวตฺติฯ อถ นํ, วิสาขา, ‘‘กหํ ปน เต ตํ ฐปิต’’นฺติ ปฏิปุจฺฉิฯ คนฺธกุฏิปริเวเณ, อเยฺยติฯ โหตุ เช คนฺตฺวา อาหร, คนฺธกุฏิปริเวเณ ฐปิตกาลโต ปฏฺฐาย อาหราปนํ นาม อมฺหากํ อยุตฺตํฯ ตสฺมา ตํ วิสฺสเชฺชตฺวา ทณฺฑกมฺมํ กริสฺสามฯ ตตฺถ ปน ฐปิเต อยฺยานํ ปลิโพโธ โหตีติฯ

ปุนทิวเส สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร วิสาขาย นิเวสนทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ นิเวสเน จ นิพทฺธปญฺญตฺตานิ อาสนานิ ฯ วิสาขา, สตฺถุ ปตฺตํ คณฺหิตฺวา สตฺถารํ เคหํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเนสฺเยว นิสีทาเปตฺวา กตภตฺตกิจฺจ สตฺถริ ตํ ปสาธนํ อาหริตฺวา สตฺถุ ปาทมูเล นิกฺขิปิตฺวา ‘‘อิทํ, ภนฺเต, ตุมฺหากํ ทมฺมี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘อลงฺกาโร นาม ปพฺพชิตานํ น วฏฺฏตี’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ ชานามิ, ภนฺเต, อหํ ปน อิมํ อคฺฆาเปตฺวา ธนํ คเหตฺวา ตุมฺหากํ วสนคนฺธกุฏึ กาเรสฺสามีติฯ ตทา สตฺถา อธิวาเสสิฯ สาปิ ตํ อคฺฆาเปตฺวา นวโกฏิธนํ คเหตฺวา คพฺภสหสฺสปฏิมณฺฑิเต ปุพฺพารามวิหาเร ตถาคตสฺส วสนคนฺธกุฏึ กาเรสิฯ วิสาขาย ปน นิเวสนํ ปุพฺพณฺหสมเย กาสาวปโชฺชตํ อิสิวาตปฏิวาตเมว โหติ อนาถปิณฺฑิกสฺส เคหํ วิยฯ ตสฺสาปิ เคเห สพฺพภตฺตานิ ปฏิยตฺตาเนว อเหสุํฯ สา ปุพฺพณฺหสมเย ภิกฺขุสงฺฆสฺส อามิสสงฺคหํ กตฺวา ปจฺฉาภตฺต เภสชฺชานิ เจว อฏฺฐวิธปานานิ จ คณฺหาเปตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทตฺวา ปจฺฉา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา อาคจฺฉติฯ สตฺถา อปรภาเค อุปาสิกาโย ปฏิปาฏิยา ฐานนฺตเรสุ ฐเปนฺโต วิสาขํ มิคารมาตรํ ทายิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ขุชฺชุตฺตรา-สามาวตีวตฺถุ

๒๖๐-๒๖๑. ตติยจตุเตฺถสุ **พหุสฺสุตานํ ยทิทํ, ขุชฺชุตฺตรา, เมตฺตาวิหารีนํ ยทิทํ, สามาวตี**ติ พหุสฺสุตานํ อุปาสิกานํ ขุชฺชุตฺตรา, เมตฺตาวิหารีนํ สามาวตี อคฺคาติ ทเสฺสติฯ ตา กิร เทฺวปิ ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา อปรภาเค ‘‘สตฺถุ ธมฺมกถํ โสสฺสามา’’ติ วิหารํ อคมํสุฯ ตตฺถ, ขุชฺชุตฺตรา, สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ พหุสฺสุตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สามาวตีปิ เอกํ อุปาสิกํ เมตฺตาวิหารีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ ตาสํ ทฺวินฺนมฺปิ ยาวชีวํ กุสลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เทวมนุเสฺสสุ สํสรนฺตีนํเยว กปฺปสตสหสฺสํ อติกฺกนฺตํฯ

อถ อมฺหากํ สตฺถุ นิพฺพตฺติโต ปุเรตรเมว อลฺลกปฺปรเฏฺฐ อหิวาตกโรโค นาม อุทปาทิฯ เอเกกสฺมึ เคเห เอกปฺปหาเรเนว ทสปิ วีสมฺปิ ตึสมฺปิ ชนา มรนฺติ, ติโรรฏฺฐํ คตา ปน ชีวิตํ ลภนฺติฯ ตํ ญตฺวา เอโก ปุริโส อตฺตโน ปุตฺตทารํ อาทาย ‘‘อญฺญํ รฏฺฐํ คมิสฺสามี’’ติ ตโต นิกฺขมิฯ อถสฺส ฆเร คหิตปาเถยฺยํ อนฺตรามเคฺค กนฺตาเร อนุตฺติเณฺณเยว ปริกฺขยํ อคมาสิฯ เตสํ สรีรพลํ ปริหายิ, สกึ มาตา ปุตฺตํ อุกฺขิปติ, สกึ ปิตาฯ อถสฺส ปิตา จิเนฺตสิ – ‘‘อมฺหากํ สรีรพลํ ปริหีนํ, ปุตฺตํ อุกฺขิปิตฺวา คจฺฉนฺตา กนฺตารํ นิตฺถริตุํ น สกฺขิสฺสามา’’ติฯ โส ตสฺส มาตรํ อชานาเปตฺวาว อุทกกิจฺจน โอหีโน วิย ปุตฺตํ มเคฺค นิสีทาเปตฺวา เอกโกว มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ‘‘อถสฺส ภริยา อาคมนํ โอโลกยมานา ฐิตา หเตฺถ ปุตฺตํ อทิสฺวา วิรวมานา คนฺตฺวา กหํ เม สามิ ปุโตฺต’’ติ อาหฯ โก เต ปุเตฺตน อโตฺถ? ชีวมานา ปุตฺตํ ลภิสฺสามาติฯ สา ‘‘อติสาหสิโก วตายํ ปุริโส’’ติ วตฺวา ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, นาหํ ตาทิเสน สทฺธึ คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ โส ‘‘อนุปธาเรตฺวา เม ภเทฺท กตํ, ขเมตํ มยฺห’’นฺติ วตฺวา ปุตฺตํ อาทายาคโตฯ

เต ตํ กนฺตารํ สมติกฺกมิตฺวา สายํ เอกํ โคปาลกกุลํ สมฺปาปุณึสุฯ ตํ ทิวสญฺจ โคปาลกกุลวาสิโน นิรุทกปายาสํ ปจึสุฯ เต เต ทิสฺวา ‘‘อิเม อติวิย ฉาตกา’’ติ ปายาสสฺส มหาภาชนํ ปูเรตฺวา อุฬุงฺกปูรํ สปฺปึ อาสิญฺจิตฺวา อทํสุฯ เตสุ ตํ ปายาสํ ภุญฺชเนฺตสุ สา อิตฺถี ปมาเณเนว ภุญฺชิ, ปุริโส ปน ปมาณาติกฺกนฺตํ ภุญฺชิตฺวา ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต รตฺติภาคสมนนฺตเร กาลมกาสิฯ โส กาลํ กโรโนฺต เตสุ สาลยภาเวน โคปาลกานํ เคเห สุนขิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คณฺหิฯ สุนขี นจิรเสฺสว วิชาตาฯ โคปาลโก ตํ กุกฺกุรํ สสฺสิริกํ ทิสฺวา ปิเณฺฑน ปโลเภตฺวา อตฺตนิ อุปฺปนฺนสิเนหํ คเหตฺวา สทฺธิเมว จรติฯ

อเถกทิวสํ เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ ภิกฺขาจารเวลาย โคปาลกสฺส ฆรทฺวารํ สมฺปโตฺตฯ โสปิ ตํ ทิสฺวา ภิกฺขํ ทตฺวา อตฺตานํ นิสฺสาย วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คณฺหิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ โคปาลกกุลสฺส อวิทูเร ฐาเน เอกสฺมิํ วนสเณฺฑ วาสํ อุปคโตฯ โคปาลโก ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉโนฺต ตํ กุกฺกุรํ คเหตฺวาว คจฺฉติ, อนฺตรามเคฺค จ วาฬมิคฏฺฐาเน วาฬมิคานํ ปลายนตฺถํ รุเกฺข วา ปาสาเณ วา ปหารํ เทติ, โสปิ กุกฺกุโร ตสฺส กรณวิธานํ ววตฺถเปติฯ อเถกทิวสํ โส โคปาลโก ปเจฺจกพุทฺธสฺส สนฺติเก นิสีทิตฺวา, ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ สพฺพกาลํ อาคมนํ นาม น โหติฯ อยํ ปน กุกฺกุโร เฉโก, อิมสฺส อาคตสญฺญาย อมฺหากํ เคหทฺวารํ อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ อาหฯ โส เอกทิวสํ ‘‘ปเจฺจกพุทฺธํ คณฺหิตฺวา เอหี’’ติ กุกฺกุรํ เปเสสิฯ กุกฺกุโร ตสฺส วจนํ สุตฺวา ภิกฺขาจารเวลาย คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปาทมูเล อุเรน นิปชฺชิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ‘‘อยํ มม สนฺติกํ อาคโต’’ติ ญตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ โส ตสฺส วีมํสนตฺถาย อุกฺกมิตฺวา อญฺญํ มคฺคํ คณฺหิ, กุกฺกุโร ปุรโต ฐตฺวา โคปาลกมคฺคํ ปฏิปนฺนกาเล อปสกฺกิฯ ยสฺมิํ จ ยสฺมิํ จ ฐาเน วาฬมิคานํ ปลายนตฺถํ โคปาลโก รุกฺขํ วา ปาสาณํ วา ปหริ, ตํ ตํ ฐานํ ปตฺวา กุกฺกุโร มหาวิรวํ วิรวิฯ ตสฺส สเทฺทน วาฬมิคา ปลายนฺติฯ ปเจฺจกพุโทฺธปิ ภตฺตกิจฺจเวลาย มหนฺตํ สินิทฺธปิณฺฑํ ตสฺส เทติฯ โสปิ ปิณฺฑลาเภน ปเจฺจกพุเทฺธ อุตฺตริตรํ สิเนหํ กโรติฯ

โคปาลโก เตมาสํ วุตฺถสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ติจีวรปฺปโหนกํ สาฏกํ ทตฺวา, ‘‘ภเนฺต, สเจ โว รุจฺจติ, อิเธว วสถฯ โน เจ รุจฺจติ, ยถาสุขํ คจฺฉถา’’ติ อาหฯ ปเจฺจกพุโทฺธ คมนาการํ ทเสฺสติฯ โส โคปาลโก ปเจฺจกพุทฺธํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺตติฯ กุกฺกุโร ปเจฺจกพุทฺธสฺส อญฺญตฺถ คมนภาวํ ญตฺวา อติสิเนเหน อุปฺปนฺนพลวโสโก หทยผาลนํ ปตฺวา กาลํ กตฺวา ตาวติํสปุเร นิพฺพตฺติฯ อถสฺส ปเจฺจกพุเทฺธน สทฺธิํ คมนกาเล อุจฺจาสทฺทํ กตฺวา วาฬมิคานํ ปลาปิตภาเวน เทวตาหิ สทฺธิํ กเถนฺตสฺส สโทฺท สกลเทวปุรํ ฉาเทตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส เตเนว นามเธยฺยํ ลภิตฺวา **โฆสกเทวปุโตฺต** นาม ชาโตฯ อถสฺส ตสฺมิํ สมฺปตฺติํ อนุภวนฺตสฺส มนุสฺสปเถ โกสมฺพินคเร อุเทโน นาม ราชา รชฺชํ ปฏิปชฺชิฯ ตสฺส วตฺถุ มชฺฌิมปณฺณาสเก โพธิราชกุมารสุตฺตวณฺณนายํ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๒๔ อาทโย) วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

ตสฺมิํ ปน รชฺชํ การยมาเน โฆสกเทวปุโตฺต จวิตฺวา โกสมฺพิยํ เอกิสฺสา รูปูปชีวินิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ สา ทสมาสจฺจเยน วิชายิตฺวา ปุตฺตภาวํ ญตฺวา สงฺการกูเฏ ฉฑฺฑาเปสิฯ ตสฺมิํ ขเณ โกสมฺพิเสฏฺฐิโน กมฺมนฺติโก ปาโตว เสฏฺฐิฆรํ คจฺฉโนฺต ‘‘กิํ นุ โข อิมํ กาเกหิ สมฺปริกิณฺณ’’นฺติ คนฺตฺวา ทารกํ ทิสฺวา ‘‘มหาปุญฺญวา เอส ทารโก ภวิสฺสตี’’ติ เอกสฺส ปุริสสฺส หเตฺถ เคหํ เปเสตฺวา เสฏฺฐิฆรํ อคมาสิฯ เสฏฺฐิปิ ราชูปฏฺฐานเวลาย ราชกุลํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค ปุโรหิตํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช กิํ นกฺขตฺต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ตเตฺถว ฐิโต คเณตฺวา ‘‘อสุกํ นาม นกฺขตฺตํ, อชฺช อิมินา นกฺขเตฺตน ชาตทารโก อิมสฺมิํ นคเร เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิสฺสตี’’ติ อาหฯ โส ตสฺส กถํ สุตฺวา เวเคน ฆรํ เปเสสิ – ‘‘อิมสฺส ปุโรหิตสฺส เทฺว กถา นาม นตฺถิ, ฆรณี จ เม ครุคพฺภา, ชานาถ ตาว นํ วิชาตา วา โน วา’’ติฯ เต คนฺตฺวา ชานิตฺวา, ‘‘อยฺย, น ตาว วิชาตา’’ติ อาหํสุฯ เตน หิ คจฺฉถ, อิมสฺมิํ นคเร อชฺช ชาตทารกํ ปริเยสถาติฯ เต ปริเยสนฺตา ตสฺส เสฏฺฐิโน กมฺมนฺติกสฺส เคเห ตํ ทารกํ ทิสฺวา เสฏฺฐิโน อาโรจยิํสุฯ เตน หิ คจฺฉถ ภเณ, ตํ กมฺมนฺติกํ ปโกฺกสถาติฯ เต ตํ ปโกฺกสิํสุฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘เคเห กิร เต ทารโก อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, อยฺยา’’ติฯ ‘‘ตํ ทารกํ อมฺหากํ เทหี’’ติฯ ‘‘น เทมิ, อยฺยา’’ติฯ ‘‘หนฺท สหสฺสํ คณฺหิตฺวา เทหี’’ติฯ โส ‘‘อยํ ชีเวยฺย วา มเรยฺย วา, ทุชฺชานมิท’’นฺติ สหสฺสํ คณฺหิตฺวา อทาสิฯ

ตโต เสฏฺฐิ จินฺเตสิ – ‘‘สเจ เม ภริยา ธีตรํ วิชายิสฺสติ, อิมเมว ปุตฺตํ กริสฺสามิฯ สเจ ปุตฺตํ วิชายิสฺสติ, มาเรสฺสามี’’ติฯ จินฺเตตฺวา เคเห โปเสสิฯ อถสฺส ภริยา กติปาหจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิฯ ตโต เสฏฺฐิ ‘‘เอวํ ตํ คาโว มทฺทิตฺวา มาเรสฺสนฺตี’’ติ จินฺเตตฺวา ‘‘อิมํ ทารกํ วชทฺวาเร นิปชฺชาเปถา’’ติ อาหฯ ตํ ตตฺถ นิปชฺชาเปสุํฯ อถ นํ ยูถปติ อุสโภ ปฐมํ นิกฺขมนฺโต ทิสฺวา ‘‘เอวํ ตํ อเญฺญ น มทฺทิสฺสนฺตี’’ติ จตุนฺนํ ปาทานํ อนฺตเร กตฺวา อฏฺฐาสิฯ อถ นํ โคปาลกา ทิสฺวา ‘‘มหาปุโญฺญ เอส ทารโก ภวิสฺสติ , ยสฺส ติรจฺฉานคตาปิ คุณํ ชานนฺติ, ปฏิชคฺคิสฺสาม น’’นฺติ อตฺตโน เคหํ นยิํสุฯ

โสปิ เสฏฺฐิ ตสฺส มตภาวํ อนฺวิชฺชโนฺต ‘‘โคปาลเกหิ นีโต’’ติ สุตฺวา ปุน สหสฺสํ ทตฺวา อาณาเปตฺวา อามกสุสาเน ฉฑฺฑาเปสิฯ ตสฺมิํ จ กาเล เสฏฺฐิสฺส ฆเร อชปาลโก สุสานํ นิสฺสาย อชิกา จาเรติฯ อเถกา เธนุ อชิกา ทารกสฺส ปุเญฺญน มคฺคา โอกฺกมฺม คนฺตฺวา ทารกสฺส ขีรํ ทตฺวา คตาฯ ตโต นิวตฺตมานาปิ ตเถว คนฺตฺวา ขีรมทาสิฯ อชปาลโก จินฺเตสิ – ‘‘อยํ อชิกา ปาโตปิ อิมสฺมา ฐานา โอกฺกมิตฺวา คตา, กิํ นุ โข เอต’’นฺติ คนฺตฺวา โอโลเกโนฺต ตํ ทารกํ ทิสฺวา ‘‘มหาปุโญฺญ เอส ทารโก, ติรจฺฉานคตาปิสฺส คุณํ ชานนฺติ, ปฏิชคฺคิสฺสามิ น’’นฺติ คเหตฺวา เคหํ คโตฯ

ปุนทิวเส เสฏฺฐิ ‘‘มโต นุ โข ทารโก, น มโต’’ติ โอโลกาเปโนฺต อชปาลเกน คหิตภาวํ ญตฺวา สหสฺสํ ทตฺวา อาณาเปตฺวา ‘‘เสฺว อิมํ นครํ เอโก สตฺถวาหปุโตฺต ปวิสิสฺสติ, อิมํ ทารกํ เนตฺวา จกฺกมเคฺค ฐเปถ, เอวํ ตํ สกฏจกฺกํ ฉินฺทนฺตํ คมิสฺสตี’’ติ อาหฯ ตํ ตตฺถ นิกฺขิตฺตํ สตฺถวาหปุตฺตสฺส ปุริมสกเฏ โคณา ทิสฺวา จตฺตาโร ปาเท ถเมฺภ วิย โอตาเรตฺวา อฏฺฐํสุฯ สตฺถวาโห ‘‘กิํ นุ โข เอต’’นฺติ เตสํ ฐิตการณํ โอโลเกโนฺต ทารกํ ทิสฺวา ‘‘มหาปุโญฺญ ทารโก, ปติชคฺคิตุํ วฏฺฏตี’’ติ คณฺหิตฺวา อคมาสิฯ

เสฏฺฐิปิ ตสฺส จกฺกปเถ มตภาวํ วา อมตภาวํ วา โอโลกาเปโนฺต สตฺถวาเหน คหิตภาวํ ญตฺวา ตสฺสปิ สหสฺสํ ทตฺวา อาณาเปตฺวา นครโต อวิทูเร ฐาเน ปปาเต ปาตาเปสิฯ โส ตตฺถ ปปตโนฺต นฬการานํ กมฺมกรณฏฺฐาเน เอกสาลาย ปติโตฯ สา ตสฺส ปุญฺญานุภาเวน สตวิหตกปฺปาสปิจุสมฺผสฺสสทิสา อโหสิฯ อถ นํ นฬการเชฏฺฐโก ‘‘ปุญฺญวา เอส ทารโก, ปฏิชคฺคิตุํ วฏฺฏตี’’ติ คณฺหิตฺวา เคหํ คโตฯ เสฏฺฐิ ทารกสฺส ปปาตโต ปติตฏฺฐาเน มตภาวํ วา อมตภาวํ วา ปริเยสาเปโนฺต นฬการเชฏฺฐเกน คหิตภาวํ ญตฺวา ตสฺสปิ สหสฺสํ ทตฺวา อาณาเปสิฯ

อปรภาเค เสฏฺฐิสฺส สกปุโตฺตปิ โสปิ อุโภ วยปฺปตฺตา อเหสุํฯ เสฏฺฐิ ปุน โฆสกทารกสฺส มารณุปายํ จินฺตโนฺต อตฺตโน กุมฺภการสฺส เคหํ คนฺตฺวา ‘‘อโมฺภ มยฺหํ เคเห เอวรูโป เอโก อวชาตทารโก อตฺถิ, ตํ ทารกํ ยํกิญฺจิ กตฺวา มาเรตุํ วฏฺฏติ รหเสฺสนา’’ติ อาหฯ โส อุโภปิ กเณฺณ ปิทหิตฺวา ‘‘เอวรูปํ นาม ภาริยํ กถํ กเถตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ตโต เสฏฺฐิ ‘‘อยํ มุธา น กริสฺสตี’’ติ จินฺเตตฺวา – ‘‘หนฺท, โภ, สหสฺสํ คณฺหิตฺวา เอตํ กมฺมํ นิปฺผาเทหี’’ติ อาหฯ ลญฺชํ นาม อภินฺนํ ภินฺทติ, ตสฺมา โส สหสฺสํ ลภิตฺวา สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘อหํ, อยฺย, อสุกทิวเส นาม อาวาปํ อาลิเมฺปสฺสามิ, ตทา ตํ ทารกํ อสุกเวลาย นาม เปเสหี’’ติ อาหฯ เสฏฺฐิปิ โข ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ทิวเส คเณโนฺต กุมฺภกาเรน วุตฺตทิวสสฺส สมฺปตฺตภาวํ ญตฺวา โฆสกกุมารํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อมฺหากํ, ตาต, อสุกทิวเส นาม พหูหิ ภาชเนหิ อโตฺถ, ตฺวํ อมฺหากํ กุมฺภการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘ปิตรา กิร เม ตุมฺหากํ เอกํ กถิตํ อตฺถิ, ตํ อชฺช นิปฺผาเทหี’ติ วเทหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นิกฺขมิฯ

อถ นํ อนฺตรามเคฺค เสฏฺฐิสฺส สกปุโตฺต คุฬกีฬํ กีฬโนฺต ทิสฺวา เวเคน คนฺตฺวา ‘‘อหํ ภาติก ทารเกหิ สทฺธึ กีฬโนฺต เอตฺตกํ นาม ชิโต, ตํ เม ปฏิชินิตฺวา เทหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘มยฺหํ อิทานิ โอกาโส นตฺถิ, ปิตา มํ อจฺจายิกกเมฺมน กุมฺภการสฺส สนฺติกํ ปหิณี’’ติ อาหฯ อิตโร ‘‘อหํ ภาติก ตตฺถ คมิสฺสามิ, ตฺวํ อิเมหิ สทฺธึ กีฬิตฺวา มยฺหํ ลกฺขํ ปจฺจาหริตฺวา เทหี’’ติ อาหฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉา’’ติ อตฺตโน กถิตสาสนํ ตสฺส กเถตฺวา ทารเกหิ สทฺธึ กีฬิฯ โสปิ กุมาโร กุมฺภการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ สาสนํ อาโรเจสิฯ โส ‘‘สาธุ, ตาต, นิปฺผาเทสฺสามี’’ติ ตํ กุมารํ คพฺภํ ปเวเสตฺวา ติขิณาย วาสิยา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา จาฏิยํ ปกฺขิปิตฺวา จาฏิมุขํ ปิทหิตฺวา ภาชนนฺตเร ฐเปตฺวา อาวาปํ อาลิเมฺปสิฯ โฆสกกุมาโร พหู ชินิตฺวา กนิฏฺฐสฺส อาคมนํ โอโลเกโนฺต นิสีทิฯ โส ตํ จิรายมานํ ญตฺวา ‘‘กึ นุ โข จิรายตี’’ติ กุมฺภการเคหสภาคํ คนฺตฺวา กตฺถจิ อทิสฺวา ‘‘เคหํ คโต ภวิสฺสตี’’ติ นิวตฺติตฺวา เคหํ อคมาสิฯ

เสฏฺฐิ นํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข การณํ ภวิสฺสติ, มยา เอส มารณตฺถาย กุมฺภการสฺส สนฺติกํ ปหิโต, โส ทานิ ปุน อิเธวาคจฺฉตี’’ติ อาคจฺฉนฺตํเยว นํ ‘‘กึ, ตาต, กุมฺภการสฺส สนฺติกํ น คโตสี’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, ตาต, น คโตมฺหี’’ติฯ ‘‘กสฺมา, ตาตา’’ติ? โส อตฺตโน นิวตฺตการณญฺจ กนิฏฺฐภาติกสฺส ตตฺถ คตการณญฺจ อาโรเจสิฯ เสฏฺฐิ ตสฺส วจนสฺส สุตกาลโต ปฏฺฐาย มหาปถวิยา อโชฺฌตฺถโฏ วิย หุตฺวา ‘‘กึ นาเมตํ ตฺวํ วทสี’’ติ วิปฺผนฺทจิโตฺต เวเคน กุมฺภการสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อเญฺญสํ สนฺติเก อกถนียภาเวน ‘‘เปกฺข, โภ, เปกฺข, โภ’’ติ อาหฯ ‘‘กึ เปกฺขาเปสิ ตฺวํ’’? นิฏฺฐิตํ เอตํ กมฺมนฺติฯ โส ตโตว นิวตฺติตฺวา เคหํ อคมาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จสฺส เจตสิกโรโค อุปฺปชฺชิฯ

โส ตสฺมึ กาเล เตน สทฺธึ อภุญฺชิตฺวา อาสํ ภินฺทิตฺวา ‘‘เยน เกนจิ อุปาเยน มม ปุตฺตสฺส สตฺตุโน อนฺตรเมว ปสฺสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ เอกํ ปณฺณํ ลิขิตฺวา โฆสกกุมารํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘ตฺวํ อิมํ ปณฺณํ อาทาย อสฺุกคาเม นาม อมฺหากํ กมฺมนฺติโก อตฺถิ, ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อิมํ ปณฺณํ ทตฺวา ‘อิมสฺมึ กิร ปเณฺณ สาสนํ สีฆํ กโรหี’ติ วทฯ อนฺตรามเคฺค อมฺหากํ สหายโก คามกเสฏฺฐิ นาม เอโก เสฏฺฐิ อตฺถิ, ตสฺส ฆรํ คนฺตฺวา ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา คเจฺฉยฺยาสี’’ติ จ มุขสาสนํ อทาสิฯ โส เสฏฺฐึ วนฺทิตฺวา ปณฺณํ คเหตฺวา นิกฺขโนฺต อนฺตรามเคฺค คามกเสฏฺฐิสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตสฺส เคหํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ พหิทฺวารโกฏฺฐเก นิสีทิตฺวา มสฺสุปริกมฺมํ กโรนฺตํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิฯ ‘‘กุโต อาคจฺฉสิ, ตาตา’’ติ จ วุเตฺต ‘‘โกสมฺพิเสฏฺฐิโน ปุโตฺตมฺหิ, ตาตา’’ติ อาหฯ โส ‘‘อมฺหากํ สหายเสฏฺฐิโน ปุโตฺต’’ติ หฏฺฐตุโฏฺฐ อโหสิฯ

ตสฺมึ จ ขเณ ตสฺส เสฏฺฐิโน ธีตาย เอกา ทาสี เสฏฺฐิธีตุ ปุปฺผานิ อาหริตุํ คจฺฉติฯ อถ นํ เสฏฺฐิ อาห – ‘‘ตฺวํ, อมฺม, เอตํ กมฺมํ ฐเปตฺวา โฆสกกุมารสฺส ปาเท โธวิตฺวา สยนํ อตฺถริตฺวา เทหี’’ติฯ สา ตถา กตฺวา อาปณํ คนฺตฺวา เสฏฺฐิธีตุ ปุปฺผานิ อาหริฯ เสฏฺฐิธีตา ตํ ทิสฺวา ‘‘ตฺวํ อชฺช จิรํ พหิ ปปเญฺจสี’’ติ ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา ‘‘กึ เต เอตฺตกํ กาลํ เอตฺถ กต’’นฺติ อาหฯ ‘‘มา กเถสิ, อเยฺย, มยา เอวรูโป นทิฏฺฐปุโพฺพ, ตุยฺหํ กิร ปิตุ สหายกเสฏฺฐิโน ปุโตฺต เอโก, น สกฺกา ตสฺส รูปสมฺปตฺตึ กเถตุํฯ เสฏฺฐิ มํ ปุปฺผานํ อตฺถาย คจฺฉนฺตึ ‘ตสฺส กุมารสฺส ปาเท โธวิตฺวา สยนํ อตฺถริตฺวา เทหี’ติ อาห, เตนาหํ พหิ จิรํ ปปเญฺจสิ’’นฺติฯ สาปิ โข เสฏฺฐิธีตา ตสฺส กุมารสฺส จตุเตฺถ อตฺตภาเว ฆรสามินี อโหสิ, ตสฺมา ตสฺสา วจนสฺส สุตกาลโต ปฏฺฐาย เนว อตฺตโน ฐิตภาวํ , น นิสินฺนภาวํ อญฺญาสิฯ สา ตเมว ทาสึ คเหตฺวา ตสฺส นิปนฺนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ นิทฺทายมานํ โอโลเกตฺวา ทุสฺสเนฺต ปณฺณํ ทิสฺวา ‘‘กึ นุ โข เอตํ ปณฺณ’’นฺติ กุมารํ อนุฏฺฐาเปตฺวาว ปณฺณํ คเหตฺวา วาเจตฺวา ‘‘อยํ อตฺตโน มรณปณฺณํ สยเมว คเหตฺวา อาคจฺฉตี’’ติ ตํ ปณฺณํ ผาเลตฺวา ตสฺมึ อปฺปพุเทฺธเยว ‘‘มยา ตว สนฺติกํ ปุโตฺต เปสิโต, สหายกสฺส เม คามก

เสฏฺฐิสฺส วยปฺปตฺตา ทาริกา อตฺถิ, ตฺวํ สีฆํ อมฺหากํ อาณาปวตฺติฏฺฐาเน อุปฺปาทํ ธนํ คณฺหิตฺวา สพฺพสเตน มม ปุตฺตสฺส คามกเสฏฺฐิโน ธีตรํ คเหตฺวา มงฺคลํ กโรหิฯ มงฺคเล จ นิฏฺฐิเต ‘อิมินา เม วิธาเนน กต’นฺติ มยฺหํ สาสนํ เปเสหิฯ อหํ ตว อิธ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ ปณฺณํ ลิขิตฺวา ตเมว ลณฺฉนํ ทตฺวา ปฐมํ พทฺธนิยาเมเนว ทุสฺสเนฺต พนฺธิฯ

โสปิ โข กุมาโร ตํทิวสํ ตตฺถ วสิตฺวา ปุนทิวเส เสฏฺฐิํ อาปุจฺฉิตฺวา กมฺมนฺติกสฺส คามํ คนฺตฺวา ปณฺณํ อทาสิ ฯ กมฺมนฺติโก ปณฺณํ วาเจตฺวา คามิเก สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘ตุเมฺหว มํ น คเณถ, มม สามี อตฺตโน เชฏฺฐปุตฺตสฺส สพฺพสเตน ทาริกํ อาเนตุํ มยฺหํ สนฺติกํ เปเสสิ, เวเคน อิมสฺมิํ ฐาเน อุปฺปาทํ สมฺปิเณฺฑถา’’ติ สพฺพํ มงฺคลสกฺการํ สเชฺชตฺวา คามกเสฏฺฐิสฺส สาสนํ เปเสตฺวา สมฺปฏิจฺฉาเปตฺวา สพฺพสเตน มงฺคลกิริยํ นิฏฺฐาเปตฺวา โกสมฺพิเสฏฺฐิสฺส ปณฺณํ ปหิณิ ‘‘มยา ตุเมฺหหิ ปหิตปเณฺณ สาสนํ สุตฺวา อิทญฺจิทญฺจ กต’’นฺติฯ

เสฏฺฐิ ตํ สาสนํ สุตฺวา อคฺคิทโฑฺฒ วิย ‘‘อิทานิ นโฏฺฐมฺหี’’ติ จินฺตนวเสน โลหิตปกฺขนฺทิกโรคํ ปตฺวา ‘‘เยน เกนจิ ตํ อุปาเยน ปโกฺกสิตฺวา มม สนฺตกสฺส อสฺสามิกํ กริสฺสามี’’ติ ‘‘มงฺคลสฺส นิฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย กสฺมา มยฺหํ ปุโตฺต พหิ โหติ, สีฆํ อาคจฺฉตู’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ สาสนํ สุตฺวา กุมาเร คนฺตุํ อารเทฺธ เสฏฺฐิธีตา จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ พาโล มํ นิสฺสาย อิมํ สมฺปตฺติํ อลตฺถนฺติ น ชานาติ, ยํกิญฺจิ กตฺวา อิมสฺส คมนปฏิพาหนุปาโย กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ตโต นํ อาห – ‘‘กุมาร, มา อติเวเคน คจฺฉาหิ, กุลคามํ คจฺฉเนฺตน นาม อตฺตโน ปริวจฺฉํ กตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ

โกสมฺพกเสฏฺฐิปิ ตสฺส จิรายนภาวํ ญตฺวา ปุน สาสนํ ปหิณิ ‘‘กสฺมา เม ปุโตฺต จิรายติ, อหํ โลหิตปกฺขนฺทิกโรคํ ปโตฺต, ชีวนฺตเมว มํ อาคนฺตฺวา ทฏฺฐุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ตสฺมิํ กาเล เสฏฺฐิธีตา ตสฺส อาโรเจสิ – ‘‘น เอโส ตว ปิตา, ตฺวํ ปน ‘ปิตา’ติ สญฺญํ กโรสิ ฯ เอส ตว มารณตฺถาย กมฺมนฺติกสฺส ปณฺณํ ปหิณิ, อหํ ตํ ปณฺณํ อปเนตฺวา อญฺญํ สาสนํ ลิขิตฺวา ตว เอตํ สมฺปตฺติํ อุปฺปาทยิํฯ เอส ตํ ‘อปุตฺตํ กริสฺสามี’ติ ปโกฺกสติ, เอตสฺส กาลกิริยํ อาคเมหี’’ติฯ อถสฺส ธรมานกเสฺสว กาลกตภาวํ สุตฺวา โกสมฺพินครํ อคมาสิฯ เสฏฺฐิธีตาปิ ตสฺส พหิเยว สญฺญํ อทาสิ ‘‘ตฺวํ ปวิสเนฺต สกลเคเห ตว อารกฺขํ ฐเปเนฺตว ปวิสาหี’’ติฯ สยมฺปิ เสฏฺฐิปุเตฺตน สทฺธิเมว ปวิสิตฺวา อุโภ หเตฺถ อุกฺขิปิตฺวา โรทนฺตี วิย หุตฺวา อนฺธการฏฺฐาเน นิปนฺนกสฺส เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา สีเสเนว หทยํ ปหริฯ โส ทุพฺพลตาย เตเนว ปหาเรน กาลมกาสิฯ

กุมาโรปิ ปิตุ สรีรกิจฺจํ กตฺวา ‘‘ตุเมฺห มหาเสฏฺฐิสฺส มํ สกปุโตฺตติ วทถา’’ติ ปาทมูลิกานํ ลญฺชํ อทาสิฯ ตโต สตฺตเม ทิวเส ราชา ‘‘เสฏฺฐิฏฺฐานารหํ เอกํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ ‘‘เสฏฺฐิสฺส สปุตฺตกนิปุตฺตกภาวํ ชานาถา’’ติ เปเสสิฯ เสฏฺฐิปาทมูลิกา รโญฺญ เสฏฺฐิสฺส สปุตฺตภาวํ กถยิํสุฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตสฺส เสฏฺฐิฏฺฐานํ อทาสิฯ โส โฆสกเสฏฺฐิ นาม ชาโตฯ อถ นํ ภริยา อาห – ‘‘อยฺยปุตฺต, ตฺวมฺปิ อวชาโต, อหมฺปิ ทุคฺคตกุเล นิพฺพตฺตาฯ ปุเพฺพ กตกุสลวเสน ปน เอวรูปํ สมฺปตฺติํ อลภิมฺห, อธุนาปิ กุสลํ กริสฺสามา’’ติฯ โส ‘‘สาธุ ภเทฺท’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เทวสิกํ สหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา ทานํ ปฏฺฐเปสิฯ

ตสฺมิํ สมเย ตาสํ ทฺวินฺนํ ชนานํ ขุชฺชุตฺตรา เทวโลกโต จวิตฺวา โฆสกเสฏฺฐิสฺส เคเห ธาติยา กุจฺฉิสฺมิํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ สา ชาตกาเล ขุชฺชา อโหสีติ ขุชฺชุตฺตราเตวสฺสา นามํ อกํสุฯ สามาวตีปิ เทวโลกโต จวิตฺวา ภทฺทวติยรเฏฺฐ ภทฺทิยนคเร ภทฺทวติยเสฏฺฐิสฺส เคเห ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, สามาติสฺสา นามํ อกํสุฯ อปรภาเค ตสฺมิํ นคเร ฉาตกภยํ อุปฺปชฺชิ, มนุสฺสา ฉาตกภยภีตา เยน วา เตน วา คจฺฉนฺติฯ ตทา อยํ ภทฺทวติยเสฏฺฐิ ภริยาย สทฺธิํ มเนฺตสิ – ‘‘ภเทฺท อิมสฺ

มิํ ฉาตกภยสฺส อโนฺต น ปญฺญายติ, โกสมฺพินคเร อมฺหากํ สหายกสฺส โฆสกเสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ คจฺฉาม, น โส อเมฺห ทิสฺวา ปมชฺชิสฺสตี''ติฯ ตสฺส กิร โส เสฏฺฐิ อทิฏฺฐสหายโก อโหสิ, ตสฺมา เอวมาหฯ โส เสสชนํ นิวตฺตาเปตฺวา ภริยญฺจ ธีตรญฺจ คณฺหิตฺวา โกสมฺพินครสฺส มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เต ตโยปิ อนฺตรามคฺเค มหาทุกฺขํ อนุภวนฺตา อนุปุพฺเพน โกสมฺพิํ ปตฺวา เอกาย สาลาย นิวาสํ อกํสุฯ

โฆสกเสฏฺฐิปิ โข อตฺตโน ฆรทฺวาเร กปณทฺธิกวนิพฺพกยาจกานํ มหาทานํ ทาเปสิฯ อถายํ ภทฺทวติยเสฏฺฐิ จินฺเตสิ – ''น สกฺกา อเมฺหหิ อิมินาว กปณเวเสน สหายกสฺส อตฺตานํ ทเสฺสตุํ, สรีเร ปากติเก ชาเต สุนิวตฺถา สุปารุตา เสฏฺฐิํ ปสฺสิสฺสามา''ติฯ เต อุโภปิ ธีตรํ โฆสกเสฏฺฐิสฺส ทานคฺคํ ปหิณิํสุฯ สา อตฺตโน ภตฺตํ อาหรณตฺถาย ภาชนํ คเหตฺวา ทานคฺคํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ โอกาเส ลชฺชมานรูปา อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา ทานกมฺมิโก จินฺเตสิ – ''เสสชนา สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเน เกวฏฺฏา มจฺฉวิโลเป วิย มหาสทฺทํ กตฺวา คณฺหิตฺวา คจฺฉนฺติ, อยํ ปน ทาริกา กุลธีตา ภวิสฺสติ, อุปธิสมฺปทาปิสฺสา อตฺถี''ติฯ

ตโต นํ อาห – ''ตฺวํ, อมฺม, กสฺมา เสสชโน วิย คณฺหิตฺวา น คจฺฉสี''ติ? ตาต, เอวรูปํ สมฺพาธฏฺฐานํ กินฺติ กตฺวา ปวิสามีติฯ อมฺม, กติ ปน ชนา ตุเมฺหติ? ตโย ชนา, ตาตาติฯ โส ตโย ภตฺตปิเณฺฑ อทาสิฯ สา ตํ ภตฺตํ มาตาปิตูนํ อทาสิ, ปิตา ทีฆรตฺตํ ฉาตกตฺตา อติเรกํ ภุญฺชิตฺวา กาลมกาสิฯ สา ปุนทิวเส คนฺตฺวา เทฺวเยว ภตฺตปิเณฺฑ คณฺหิฯ ตํทิวสํ เสฏฺฐิภริยา ภเตฺตน จ กิลนฺตตาย เสฏฺฐิโน จ มรณโสเกน รตฺติภาคสมนนฺตเร กาลมกาสิฯ สา ปุนทิวเส เสฏฺฐิธีตา เอกเมว ภตฺตปิณฺฑํ คณฺหิฯ ทานกมฺมิโก ตสฺสา กิริยํ อุปธาเรตฺวา, ''อมฺม, ตยา ปฐมทิวเส ตโย ปิณฺฑา คหิตา, ปุนทิวเส เทฺว, อชฺช เอกเมว คณฺหสิฯ กิํ นุ โข การณ''นฺติ ปุจฺฉิฯ สา ตํ การณํ กเถสิฯ กตรคามวาสิโน ปน, อมฺม, ตุเมฺหติฯ สา ตมฺปิ การณํ นิปฺปเทสโต กเถสิฯ ''อมฺม, เอวํ สเนฺต ตฺวํ อมฺหากํ เสฏฺฐิธีตา นาม อโหสิ, มยฺหญฺจ อญฺญา ทาริกา นตฺถิ, ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย มม ธีตา, อมฺมา''ติ ตํ ธีตรํ กตฺวา คณฺหิฯ

สา อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย ทานเคฺค มหาสทฺทํ สุตฺวา ''กสฺมา อยํ, ตาต, อุจฺจาสทฺทมหาสโทฺท''ติ อาหฯ อมฺม, มหาชนสฺส อนฺตเร นาม อปฺปสทฺทํ กาตุํ น สกฺกาติฯ อหเมตฺถ อุปายํ ชานามิ, ตาตาติฯ กิํ กาตุํ วฏฺฏติ, อมฺมาติ? สมนฺตา วติํ กตฺวา เทฺว ทฺวารานิ โยเชตฺวา อโนฺต ภาชนานิ ฐปาเปตฺวา เอเกน ทฺวาเรน ปวิสิตฺวา ภตฺตํ คณฺหิตฺวา เอเกน ทฺวาเรน นิกฺขมนํ กโรถ, ตาตาติฯ สาธุ, อมฺมาติ ปุนทิวสโต ปฏฺฐาย ตถา กาเรสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ทานคฺคํ ปทุมสฺสรํ วิย สนฺนิสินฺนสทฺทํ อโหสิฯ

ตโต โฆสกเสฏฺฐิ ปุเพฺพ ทานคฺคสฺมิํ อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทํ สุตฺวา ตทา ตํ อสุณโนฺต ทานกมฺมิกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ – ''ตฺวํ อชฺช ทานํ น ทาเปสี''ติฯ ทินฺนํ , อยฺยาติฯ อถ กสฺมา ปุเพฺพ วิย ทานเคฺค สโทฺท น สุยฺยตีติ? อาม, อยฺย, เอกา เม ธีตา อตฺถิ, อหํ ตาย กถิตอุปาเยฐตฺวา ทานคฺคํ นิสฺสทฺทมกาสินฺติฯ ตว ธีตา นาม นตฺถิ, กุโต เต ธีตา ลทฺธาติ? โส วเณฺณตุํ อสกฺกุเณยฺยภาเวน เสฏฺฐิสฺส สพฺพํ ธีตุ อาคมนวิธานํ กเถสิฯ กสฺมา ปน โภ ตฺวํ เอวรูปํ ภาริยํ กมฺมมกาสิ? ตฺวํ เอตฺตกํ อทฺธานํ มม ธีตรํ อตฺตโน สนฺติเก วสมานํ นาโรเจสิ , เวเคน ตํ อมฺหากํ เคหํ อาณาเปหีติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา อกามโก อาณาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เสฏฺฐิ ตํ ธีตุฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ''ธีตุ สกฺการํ กโรมี''ติ อตฺตโน สมานชาติเกหิ กุเลหิ ธีตุ สมานวยานิ ปญฺจ กุมาริกสตานิ ตสฺสา ปริวารมกาสิฯ

อเถกทิวสํ อุเทโน ราชา นคเร อนุสญฺจรโนฺต ตํ สามาวตึ ตาหิ กุมารีหิ ปริวาริตํ กีฬมานํ ทิสฺวา ‘‘กสฺสายํ ทาริกา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘โฆสกเสฏฺฐิสฺส ธีตา’’ติ สุตฺวา สสฺสามิกอสฺสามิกภาวํ ปุจฺฉิฯ ตโต อสฺสามิกภาเว กถิเต ‘‘คจฺฉถ เสฏฺฐิโน กเถถ ‘ตุมฺหากํ ธีตรํ ราชา อิจฺฉตี’’’ติฯ ตํ สุตฺวา เสฏฺฐิ ‘‘อมฺหากํ อญฺญา ทาริกา นตฺถิ, เอกธีติกํ สปตฺติวาเส ทาตุํ น สโกฺกมา’’ติฯ ราชา ตํ กถํ สุตฺวา เสฏฺฐิญฺจ เสฏฺฐิภริยญฺจ พหิ กตฺวา สกลเคหํ ลญฺฉาเปสิฯ สามาวตี พหิ กีฬิตฺวา อาคจฺฉนฺตี มาตาปิตโร พหิ นิสินฺนเก ทิสฺวา ‘‘อมฺมตาตา, กสฺมา อิธ นิสินฺนตฺถา’’ติ? เต ตํ การณํ กถยึสุฯ อมฺมตาตา, กสฺมา ตุเมฺห อิมํ ปฏิวจนํ น ชานาถ ‘‘มม ธีตา สปตฺติวาเส วสนฺตี เอกิกา วสิตุํ น สกฺขิสฺสติ, สจสฺสา ปริวารา ปญฺจสตา กุมาริโย วสาเปถ, เอวํ วสิสฺสตี’’ติฯ อิทานิ เอวํ กถาเปถ, ตาตาติฯ ‘‘สาธุ, อมฺม, มยํ ตว จิตฺตํ น ชานิมฺหา’’ติ วตฺวา เต ตถา กถยึสุฯ ราชา อุตฺตริตรํ ปสีทิตฺวา ‘‘สหสฺสมฺปิ โหตุ, สพฺพา อาเนถา’’ติ อาหฯ อถ นํ ภทฺทเกน นกฺขตฺตมุหุตฺตเกน ปญฺจมาตุคามสตปริวารํ ราชเคหํ นยึสุฯ ราชา ตา ปญฺจสตาปิ ตสฺสาเยว ปริวารํ กตฺวา อภิเสกํ กตฺวา วิสุํ เอกสฺมึ ปาสาเท วสาเปสิฯ

เตน จ สมเยน โกสมฺพิยํ โฆสกเสฏฺฐิ กุกฺกุฏเสฏฺฐิ ปวาริกเสฏฺฐีติ ตโย ชนา อญฺญมญฺญํ สหายกา โหนฺติฯ เต ตโยปิ ชนา ปญฺจสเต ตาปเส ปฏิชคฺคนฺติฯ ตาปสาปิ จตฺตาโร มาเส เตสํ สนฺติเก วสิตฺวา อฏฺฐ มาเส หิมวเนฺต วสนฺติฯ อเถกทิวสํ เต ตาปสา หิมวนฺตโต อาคจฺฉนฺตา มหากนฺตาเร ตสิตา กิลนฺตา เอกํ มหนฺตํ วฏรุกฺขํ ปตฺวา ตตฺถ อธิวตฺถาย เทวตาย สนฺติกา สงฺคหํ ปจฺจาสีสนฺตา นิสีทึสุฯ เทวตา สพฺพาลงฺการวิภูสิตํ หตฺถํ ปสาเรตฺวา เตสํ ปานียปานกาทีนิ ทตฺวา กิลมถํ ปฏิวิโนเทสิฯ เต เทวตาย อานุภาเวน วิมฺหิตา ปุจฺฉึสุ – ‘‘กึ นุ โข เทวเต กมฺมํ กตฺวา ตยา อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา’’ติ? เทวตา อาห – โลเก พุทฺธ นาม ภควา อุปฺปโนฺน, โส เอตรหิ สาวตฺถิยํ วิหรติฯ อนาถปิณฺฑิโก คหปติ ตํ อุปฏฺฐาติฯ โส อุโปสถทิวเสสุ อตฺตโน ภตกานํ ปกติภตฺตเวตนเมว ทตฺวา อุโปสถํ การาเปสิฯ อถาหํ เอกทิวสํ มชฺฌนฺหิเก ปาตราสตฺถาย อาคโต กญฺจิ ภตกํ กมฺมํ กโรนฺตํ อทิสฺวา ‘‘อชฺช มนุสฺสา กสฺมา กมฺมํ น กโรนฺตี’’ติ ปุจฺฉึฯ ตสฺส เม เอตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ อถาหํ เอตทโวจํ – ‘‘อิทานิ อุปฑฺฒทิวโส คโต, สกฺกา นุ โข อุปฑฺฒอุโปสถํ กาตุ’’นฺติฯ ตโต เสฏฺฐิสฺส ปฏิเวเทตฺวา ‘‘สกฺกา กาตุ’’นฺติ อาหฯ สฺวาหํ อุปฑฺฒทิวสํ อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา ตทเหว กาลํ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ปฏิลภินฺติฯ

อถ เต ตาปสา ‘‘พุโทฺธ กิร อุปฺปโนฺน’’ติ สญฺชาตปีติปาโมชฺชา ตโต สาวตฺถึ คนฺตุกามา หุตฺวาปิ ‘‘พหูปการา โน อุปฏฺฐากเสฏฺฐิโน, เตสมฺปิ อิมมตฺถํ อาโรเจสฺสามา’’ติ โกสมฺพึ คนฺตฺวา เสฏฺฐีหิ กตสกฺการพหุมานา ‘‘ตทเหว มยํ คจฺฉามา’’ติ อาหํสุฯ ‘‘กึ, ภเนฺต, ตุริตตฺถ, นนุ ตุเมฺห ปุเพฺพ จตฺตาโร ปญฺจ มาเส วสิตฺวา คจฺฉถา’’ติ วุตฺตา ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสุํฯ ‘‘เตน หิ, ภเนฺต, สเหว คจฺฉามา’’ติ จ วุเตฺต – ‘‘คจฺฉาม มยํ, ตุเมฺห สณิกํ อาคจฺฉถา’’ติ สาวตฺถึ คนฺตฺวา ภควโต สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ

เตปิ เสฏฺฐิโน ปจฺฉา ปญฺจสตปญฺจสตสกฏปริวารา สาวตฺถึ คนฺตฺวา เชตวนโต อวิทูเร ฐาเน ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ สตฺถา เตสํ จริยาวเสน ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน ตโยปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาย สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวา เตเนว นิยาเมน อชฺชตนาย สฺวาตนายาติ นิมเนฺตตฺวา อทฺธมาสํ ขนฺธาวารภตฺตํ นาม ทตฺวา สตฺถารํ อตฺตโน นครํ อาคมนตฺถาย ยาจึสุฯ สตฺถา ‘‘สุญฺญาคาเร ตถาคตา อภิรมนฺตี’’ติ กเถสิฯ เต ‘‘อญฺญาตํ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘ตุเมฺห อเมฺหหิ ปหิตสาสเนน อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติ วตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อตฺตโน นครเมว อาคนฺตฺวา ตโยปิ ชนา สเก สเก อุยฺยาเน

วิหาเร การาเปสุํฯ โฆสกเสฏฺฐินา การิโต โฆสิตาราโม นาม ชาโต, กุกฺกุฏเสฏฺฐินา การิโต กุกฺกุฏาราโม นาม ชาโต, ปาวาริกเสฏฺฐินา การิตํ ปาวาริกมฺพวนํ นาม ชาตํฯ เต วิหาเร การาเปตฺวา สตฺถุ ทูตํ ปหิณึสุ – ''สตฺถา อมฺหากํ สงฺคหํ กาตุํ อิมํ นครํ อาคจฺฉตู''ติฯ สตฺถา ''โกสมฺพึ คมิสฺสามี''ติ มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร จาริกํ นิกฺขมโนฺต อนฺตรามเคฺค มาคณฺฑิยพฺราหฺมณสฺส อรหตฺตูปนิสฺสยํ ทิสฺวา คมนํ วิจฺฉินฺทิตฺวา กุรุรเฏฺฐ กมฺมาสทมฺมํ นาม นิคมํ อคมาสิฯ

ตสฺมิํ สมเย มาคณฺฑิโย สพฺพรตฺตึ พหิคาเม อคฺคึ ชุหิตฺวา ปาโตว อโนฺตคามํ ปวิสติฯ สตฺถาปิ ปุนทิวเส อโนฺตคามํ ปิณฺฑาย ปวิสโนฺต ปฏิปเถ มาคณฺฑิยพฺราหฺมณสฺส อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ โส ทสพลํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ''อหํ เอตฺตกํ กาลํ มม ธีตุ รูปสมฺปตฺติยา สทิสํ ทารกํ ปริเยสโนฺต จรามิ, รูปสมฺปตฺติยา จ สติปิ เอวรูปํ คหิตปพฺพชฺชเมว ปเตฺถสิํฯ อยํ โข ปน ปพฺพชิโต อภิรูโป ทสฺสนีโย มม ธีตุเยว อนุจฺฉวิโก''ติ เวเคน เคหํ อคมาสิฯ ตสฺส กิร พฺราหฺมณสฺส ปุเพฺพ เอโก ปพฺพชิตวํโส อตฺถิ, เตนสฺส ปพฺพชิตเมว ทิสฺวา จิตฺตํ นมติฯ โส พฺราหฺมณึ อามเนฺตสิ – ''ภเทฺท มยา เอวรูโป ปพฺพชิโต นาม นทิฏฺฐปุโพฺพ สุวณฺณวโณฺณ พฺรหฺมวโณฺณ มม ธีตุเยว อนุจฺฉวิโก, สีฆํ เม ธีตรํ อลงฺกโรหี''ติฯ พฺราหฺมณิยา ธีตรํ อลงฺกโรนฺติยาว สตฺถา อตฺตโน ฐิตฏฺฐาเน ปทเจติยานิ ทเสฺสตฺวา อโนฺตนครํ ปาวิสิฯ

อถ พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณิยา สทฺธิํ ธีตรํ คเหตฺวา ตํ ฐานํ อาคจฺฉโนฺต อโนฺตคามํ ปวิฏฺฐกาเล อาคตตฺตา อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต ทสพลํ อทิสฺวา พฺราหฺมณึ ปริภาสติ – ''ตว การณํ ภทฺทกํ นาม นตฺถิ, ตยิ ปปญฺจํ กโรนฺติยาว โส ปพฺพชิโต นิกฺขมิตฺวา คโต''ติฯ พฺราหฺมณ, คโต ตาว โหตุ, กตรทิสาภาเคน คโตติ? อิมินา ทิสาภาเคนาติ สตฺถุ คตฏฺฐานํ โอโลเกโนฺตว ปทเจติยานิ ทิสฺวา ''ภเทฺท อิมานิ ตสฺส ปุริสสฺส ปทานิ, อิโต คโต ภวิสฺสตี''ติ อาหฯ อถ, พฺราหฺมณี, สตฺถุ ปทเจติยํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ''พาโล วตายํ พฺราหฺมโณ อตฺตโน คนฺถมตฺตสฺสาปิ อตฺถํ น ชานาตี''ติ เตน สทฺธิํ ปริหาสํ กโรนฺตี อาห – ''ยาว พาโล จาสิ, พฺราหฺมณ, เอวรูปสฺส นาม ปุริสสฺส ธีตรํ ทสฺสามีติ วทสิฯ ราเคน หิ รตฺตสฺส โทเสน ทุฏฺฐสฺส โมเหน มูฬฺหสฺส ปุริสสฺส ปทํ นาม เอวรูปํ น โหติฯ โลเก ปน วิวฏจฺฉทสฺส สพฺพญฺญุพุทฺธสฺส เอตํ ปทํ'' ปสฺส, พฺราหฺมณ –

> ''รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ ปทํ ภเว,
> ทุฏฺฐสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ;
> มูฬฺหสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ,
> วิวฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปท''นฺติฯ

โส พฺราหฺมณิยา เอตฺตกํ กเถนฺติยาปิ อสุตฺวา ''ตุวํ นาม จณฺฑา มุขรา''ติ อาหฯ เตสํ ทฺวินฺนมฺปิ อญฺญมญฺญํ วิวาทํ กโรนฺตานํเยว สตฺถา ปิณฺฑาย จริตฺวา สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆน กตภตฺตกิจฺจ พฺราหฺมณสฺส ทสฺสนูปจาเรเนว นิกฺขมิฯ พฺราหฺมโณ สตฺถารํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา พฺราหฺมณึ อปสาเทตฺวา ''อยํ โส ปุริโส''ติ หฏฺฐปหโฏฺฐ ทสพลสฺส ปุรโต ฐตฺวา ''โภ ปพฺพชิต, อหํ ปาโตว ปฏฺฐาย ตํ ปริเยสโนฺต จรามิ, อิมสฺมิํ ชมฺพุทีเป มม ธีตาย สมานรูปา อิตฺถี นาม นตฺถิ, ปุริโสปิ ตยา สทฺธิํ สมานรูโป นาม นตฺถิ, มม ธีตรํ ตุยฺหํ โปสนตฺถาย ทมฺมิ, คณฺหาหิ น''นฺติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ''อหํ, พฺราหฺมณ, กามคฺควาสินิโย อุตฺตมรูปธรา นานาวณฺณํ กถํ กเถนฺติโย มม ปโลภนตฺถเมว อาคนฺตฺวา สนฺติเก ฐิตา เทวธีตาปิ น อิจฺฉิํ, กิมงฺคํ ปน อิมํ คณฺหิสฺสามี''ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

‘‘ทิสฺวาน ตณฺหํ อรตึ รคญฺจ,
นาโหสิ ฉโนฺท อปิ เมถุนสฺมึ;
กึเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ,
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิเจฺฉ’’ติฯ (สุ. นิ. ๘๔๑);

มาคณฺฑิยา จิเนฺตสิ – ‘‘อนตฺถิเกน นาม ‘อล’นฺติ วตฺตุเมว วฎฺฎติฯ อยํ ปน มม สรีรํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ นาม กตฺวา ‘ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิเจฺฉ’ติ อโวจ, เอกํ อิสฺสริยฎฺฐานํ ลภนฺตี อนฺตรเมวสฺส ปสฺสิสฺสามี’’ติ อาฆาตํ พนฺธิฯ สตฺถา ตํ อมนสิกตฺวา จริยวเสน พฺราหฺมณสฺส ธมฺมเทสนํ อารภิฯ เทสนาปริโยสาเน อุโภปิ ชายมฺปติกา อนาคามิผเล ปติฎฺฐาย ‘‘อิทานิ อมฺหากํ ฆราวาเสน อโตฺถ นตฺถี’’ติ ธีตรํ มาคณฺฑิยํ จูฬปิตรํ สมฺปฎิจฺฉาเปตฺวา อุโภปิ ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ อถ ราชา อุเทโน จูฬมาคณฺฑิเยน สทฺธึ โวหารํ กตฺวา มาคณฺฑิยทาริกํ ราชานุภาเวน เคหํ อาเนตฺวา อภิเสกํ กตฺวา ตสฺสา ปญฺจมาตุคามสตปริวาราย วสนฎฺฐานํ วิสุํ ปาสาทํ อทาสิฯ

สตฺถาปิ โข อนุปุเพฺพน จาริกํ จรมาโน โกสมฺพินครํ สมฺปาปุณิฯ เสฎฺฐิโน สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ปญฺจปติฎฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อิเม, ภเนฺต, ตโย วิหารา ตุเมฺห อุทฺทิสฺส กตา, ปฎิคฺคณฺหถ, ภเนฺต, วิหาเร จาตุทฺทิสสฺส สงฺฆสฺส สงฺคหตฺถายา’’ติฯ ปฎิคฺคเหสิ ภควา วิหาเรฯ เตปิ เสฎฺฐิโน สตฺถารํ สฺวาตนาย นิมเนฺตตฺวา อภิวาเทตฺวา ฆรํ อคมํสุฯ

มาคณฺฑิยาปิ โข สตฺถุ อาคตภาวํ สุตฺวา ฉินฺนภินฺนเก ธุเตฺต ปโกฺกสาเปตฺวา เตสํ ลญฺชํ ทตฺวา ‘‘ตุเมฺห สมณํ โคตมํ อิมินา อิมินา จ นิยาเมน อโกฺกสถา’’ติ วตฺวา อุโยฺยเชสิฯ เต สตฺถุ อเนฺตาคามํ ปวิสนเวลาย สปริวารํ สตฺถารํ นานาวิเธหิ อโกฺกเสหิ อโกฺกสึสุฯ อายสฺมา อานโนฺท สตฺถารํ อาห – ‘‘ภเนฺต, เอวรูเป อโกฺกสนฎฺฐาเน น วสิสฺสาม, อญฺญํ นครํ คจฺฉามา’’ติฯ สตฺถา, ‘‘อานนฺท, ตถาคตา นาม อฎฺฐหิ โลกธเมฺมหิ น กมฺปนฺติ, อยมฺปิ สโทฺท สตฺตาหํ นาติกฺกมิสฺสติ, อโกฺกสกานํเยว อุปริ ปติสฺสติ, ตฺวํ มา วิตกฺกยิตฺถา’’ติฯ เตปิ ตโย นครเสฎฺฐิโน มหาสกฺกาเรน ภควนฺตํ ปเวเสตฺวา มหาทานํ อทํสุฯ เตสํ อปราปรํ ทานํ ททนฺตานํเยว มาโส อติกฺกมิ, อถ เนสํ เอตทโหสิ – ‘‘พุทฺธา นาม สพฺพโลกํ อนุกมฺปมานา อุปฺปชฺชนฺติ, อเญฺญสมฺปิ โอกาสํ ทสฺสามา’’ติฯ ตโต เต โกสมฺพินครวาสิโนปิ ชนสฺส โอกาสํ อกํสุฯ ตโต ปฎฺฐาย นาคราปิ วีถิสภาเคน คณสภาเคน มหาทานํ เทนฺติฯ

อเถกทิวสํ สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต มาลาการกเชฎฺฐกสฺส เคเห นิสีทิฯ ตสฺมึ ขเณ สามาวติยา อุปฎฺฐายิกา ขุชฺชุตฺตรา อฎฺฐ กหาปเณ อาทาย มาลตฺถาย ตํ เคหํ อคมาสิฯ มาลาการเชฎฺฐโก ตํ ทิสฺวา, ‘‘อมฺม อุตฺตเร, อชฺช ตุยฺหํ ปุปฺผานิ ทาตุํ ขโณ นตฺถิ, อหํ พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสามิฯ ตฺวมฺปิ ปริเวสนาย สหายิกา โหหิ, เอวํ อิโต ปเรสํ เวยฺยาวจฺจกรณโต มุจฺจิสฺสตี’’ติ อาหฯ ตโต ขุชฺชุตฺตรา อตฺตนา ลทฺธํ โภชนํ ภุญฺชิตฺวา พุทฺธานํ ภตฺตเคฺค เวยฺยาวจฺจํ อกาสิฯ สา สตฺถารา อุปนิสินฺนกถาวเสน กถิตํ ธมฺมํ สพฺพเมว อุคฺคณฺหิฯ อนุโมทนํ ปน สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาสิฯ

สา อเญฺญสุ ทิวเสสุ จตฺตาโรว กหาปเณ ทตฺวา ปุปฺผานิ คเหตฺวา คจฺฉติ, ตสฺมึ ปน ทิวเส ทิฎฺฐสจฺจภาเวน ปรสนฺตเก จิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวา สเพฺพว อฎฺฐ กหาปเณ ทตฺวา ปจฺฉึ ปูเรตฺวา ปุปฺผานิ อาทาย สามาวติยา สนฺติกํ อคมาสิฯ อถ นํ สา ปุจฺฉิ – ‘‘อมฺม อุตฺตเร, ตฺวํ อเญฺญสุ ทิวเสสุ น พหูนิ ปุปฺผานิ อาหรสิ, อชฺช ปน พหุกานิ, กึ โน ราชา อุตฺตริตรํ ปส

โนฺน’’ติ? สา มุสาวาเท อภพฺพตาย อตีเต อตฺตนา กตํ อนิคุหิตฺวา สพฺพํ กเถสิฯ ‘‘อถ กสฺมา อชฺช พหูนิ ปุปฺผานิ อาหรสี’’ติ วุตฺตา จ เอวมาห – ‘‘อหํ อชฺช ทสพลสฺส ธมฺมํ สุตฺวา อมตํ สจฺฉากาสึ, ตสฺมา ตุเมฺห น วเญฺจมี’’ติฯ ตํ สุตฺวา, ‘‘อมฺม อุตฺตเร, ตยา ลทฺธํ อมตธมฺมํ อมฺหากมฺปิ เทหี’’ติ สพฺพาว หตฺถํ ปสารยึสุฯ อเยฺย, เอวํ ทาตุํ น สกฺกา, อหํ ปน สตฺถารา กถิตนิยาเมน ตุมฺหากํ ธมฺมํ เทเสสฺสามิ, ตุเมฺห อตฺตโน เหตุมฺหิ สติ ตํ ธมฺมํ ลภิสฺสถาติฯ เตน หิ, อมฺม อุตฺตเร, กเถหีติฯ ‘‘เอวํ กเถตุํ น สกฺกา, มยฺหํ อุจฺจํ อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา ตุเมฺห นีจาสเนสุ นิสีทถา’’ติ อาหฯ ตา ปญฺจสตาปิ อิตฺถิโย ขุชฺชุตฺตราย อุจฺจาสนํ ทตฺวา สยํ นีจาสนานิ คเหตฺวา นิสีทึสุฯ ขุชฺชุตฺตราปิ เสกฺขปฏิสมฺภิทาสุ ฐตฺวา ตาสํ ธมฺมํ เทเสสิฯ เทสนาปริโยสาเน สามาวตึ เชฏฺฐิกํ กตฺวา สพฺพาว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ ตโต ปฏฺฐาย ขุชฺชุตฺตรํ เวยฺยาวจฺจกรณโต อปเนตฺวา ‘‘ตฺวํ สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา อาหริตฺวา อเมฺห สาเวหี’’ติ อาหํสุฯ ขุชฺชุตฺตราปิ ตโต ปฏฺฐาย ตถา อกาสิฯ

กสฺมา ปเนสา ทาสี หุตฺวา นิพฺพตฺตาติ? สา กิร กสฺสปทสพลสฺส สาสเน เอกาย สามเณริยา อตฺตโน เวยฺยาวจฺจํ กาเรสิฯ เตน กเมฺมน ปญฺจ ชาติสตานิ ปเรสํ ทาสีเยว หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ กสฺมา ปน ขุชฺชา อโหสีติ? อนุปฺปเนฺน กิร พุเทฺธ อยํ พาราณสิรโญฺญ เคเห วสนฺตี เอกํ ราชกุลูปกํ ปเจฺจกพุทฺธํ ขุชฺชธาตุกํ ทิสฺวา อตฺตนา สหวาสีนํ มาตุคามานํ ปุรโต ปริหาสํ กโรนฺตี ขุชฺชากาเรน วิจริฯ ตสฺมา ขุชฺชา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ กึ ปน กตฺวา สา ปญฺญวนฺตี ชาตาติ? อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ อยํ พาราณสิรโญฺญ เคเห วสนฺตี อฏฺฐ ปเจฺจกพุเทฺธ ราชเคหโต อุณฺหปายาสสฺส ปูริเต ปเตฺต คเหตฺวา คจฺฉเนฺต ทิสฺวา ‘‘เอตฺถ ฐเปตฺวา คจฺฉถ, ภเนฺต’’ติ อฏฺฐ สุวณฺณกฏเก โอมุญฺจิตฺวา อทาสิฯ ตสฺส กมฺมสฺส นิสฺสเนฺทน ปญฺญวนฺตี หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

อถ โข ตา สามาวติยา ปริวารา ปญฺจสตา อิตฺถิโย ปฏิวิทฺธสจฺจาปิ สมานา รโญฺญ อสฺสทฺธภาเวน กาเลน กาลํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา พุทฺธทสฺสนํ น ลภนฺติฯ ตสฺมา ทสพเล อนฺตรวีถึ ปฏิปเนฺน วาตปาเนสุ นปฺปโหเนฺตสุ อตฺตโน อตฺตโน คเพฺภสุ ฉิทฺทํ กตฺวา เตหิ โอโลเกนฺติ ฯ อเถกทิวสํ มาคณฺฑิยา อตฺตโน ปาสาทตลโต นิกฺขมิตฺวา จงฺกมมานา ตาสํ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา คพฺภจฺฉิทฺทํ ทิสฺวา ‘‘กิมิท’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ตาหิ ตสฺสา สตฺถริ พทฺธาฆาตตํ อชานนฺตีหิ – ‘‘สตฺถา อิมํ นครํ อาคโต, มยํ เอตฺถ ฐตฺวา สตฺถารํ ปสฺสาม เจว ปูเชม จา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทานิสฺส กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามิ, อิมาปิ ตสฺส อุปฏฺฐายิกา, อิมาสมฺปิ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คนฺตฺวา รญฺญา สทฺธึ รโหคตกาเล, ‘‘มหาราช, สามาวติมิสฺสกานํ พหิทฺธา ปตฺถนา อตฺถิ, กติปาเหเนว เต ชีวิตํ มาเรสฺสนฺติ, สามาวตี, สปริวารา ตุเมฺหสุ สิเนหํ วา เปมํ วา น กโรติ, สมณํ ปน โคตมํ อนฺตรวีถิยา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา วาตปาเนสุ อปฺปโหเนฺตสุ ตานิ ขณฺฑิตฺวาปิ โอกาสํ กตฺวา โอโลเกนฺตี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘น ตา เอวรูปํ กริสฺสนฺตี’’ติ น สทฺทหติฯ ปุน วุเตฺตปิ น สทฺทหติเยวฯ อถ นํ ติกฺขตฺตุํ วุเตฺตปิ อสฺสทฺทหนฺตํ ‘‘สเจ เม วจนํ น สทฺทหสิ, ตาสํ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา อุปธาเรหิ, มหาราชา’’ติ อาหฯ ราชา คนฺตฺวา คเพฺภสุ ฉิทฺทํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ กิ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺมึ อเตฺถ อาโรจิเต ตาสํ อกุชฺฌิตฺวา กิญฺจิ อวตฺวา ฉิทฺทานิ ปิทหาเปสิฯ ราชา ตโต ปฏฺฐาย ตาสํ ปาสาเท อุทฺธจฺฉิทฺทกชาลวาตปานานิ กาเรสิฯ

สา เตน การเณน ราชานํ โกเปตุํ อสโกฺกนฺตี, ‘‘เทว, เอตาสํ ตุเมฺหสุ เปมํ อตฺถิ วา นตฺถิ วาติ ชานิสฺสาม, อฏฺฐ กุกฺกุเฏ เปเสตฺวา ตุมฺหากํ อตฺถาย ปจาเปถา’’ติ อาหฯ ราชา ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘อิเม ปจิตฺวา เปเสตู’’ติ สามาวติยา อฏฺฐ กุกฺกุเฏ ปหิณิฯ โสตาปนฺนา อริยสาวิกา ชีวมาเน กุกฺกุเฏ กึ ปจิสฺสติ, อลนฺติ วตฺวา ปน หเตฺถนปิ ผุสิตุํ น อิจฺฉิฯ มาคณฺฑิยา ‘‘โหตุ, มหาราช, เอเตเยว จ กุกฺกุเฏ สมณสฺส โคตมสฺส ปจนตฺถาย เปเสหี’’ติฯ ราชา ตถา

อกาสิฯ มาคณฺฑิยา อนฺตรามคฺคเยว กุกฺกุเฏ มาราเปตฺวา ‘‘อิเม กุกฺกุเฏ ปจาเปตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส เทตู’’ติ ปหิณิฯ สา เตสํ มตภาเวน ทสพลญฺจ อุทฺทิสฺส ปหิตภาเวน ปจิตฺวา ทสพลสฺส เปเสสิฯ มาคณฺฑิยา ‘‘ปสฺส, มหาราชา’’ติ วตฺวา เอตฺตเกนปิ ราชานํ โกเปตุํ นาสกฺขิฯ

อยํ ปน อุเทโน ตาสุ เอเกกิสฺสา วสนฏฺฐาเน สตฺต สตฺต ทิวสานิ วสิฯ อถายํ มาคณฺฑิยา เอกํ กณฺหสปฺปโปตกํ เวฬุปพฺพ ปกฺขิปาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐาเน ฐเปสิฯ รโญฺญ จ ยตฺถ กตฺถจิ คจฺฉนฺตสฺส หตฺถิกนฺตวีณํ อาทายเยว คมนํ อาจิณฺณํ, มาคณฺฑิยา รโญฺญ อตฺตโน สนฺติกํ อาคมนกาเล ตํ สปฺปโปตกํ อโนฺตวีณาย ปกฺขิปิตฺวา ฉิทฺทํ ปิทหาเปสิฯ อถ นํ สามาวติยา สนฺติกํ คมนกาเล, ‘‘มหาราช, สามาวตี นาม สมณสฺส โคตมสฺส ปกฺขา, ตุเมฺห น คเณติฯ ยํ กิญฺจิ กตฺวา ตุมฺหากํ โทสเมว จิเนฺตติ, อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ อาหฯ ราชา สามาวติยา วสนฏฺฐาเน สตฺตาหํ วีตินาเมตฺวา ปุน สตฺตาเห มาคณฺฑิยาย นิเวสนํ อคมาสิฯ สา ตสฺมิํ อาคจฺฉเนฺตเยว ‘‘กจฺจิ เต, มหาราช, สามาวตี โอตารํ น คเวสตี’’ติ กเถนฺตี วิย รโญฺญ หตฺถโต วีณํ คเหตฺวา จาเลตฺวา ‘‘กิํ นุ โข, มหาราช, เอตฺถ อพฺภนฺตเร วิจรตี’’ติ วตฺวา สปฺปสฺส นิกฺขมโนกาสํ กตฺวา ‘‘อพฺภุเมฺม อโนฺต สโปฺป’’ติ วีณํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิฯ ตสฺมิํ กาเล ราชา ปทิตฺตํ เวฬุวนํ วิย ปกฺขิตฺตโลณํ อุทฺธนํ วิย จ โทเสน ตฏตฏายโนฺต ‘‘เวเคน สปริวารํ สามาวติํ ปโกฺกสถา’’ติ อาหฯ ราชปุริสา คนฺตฺวา ปโกฺกสิํสุฯ

สา รโญฺญ กุทฺธภาวํ ญตฺวา เสสมาตุคามานํ สญฺญมทาสิฯ ‘‘ราชา ตุเมฺห ฆาเตตุกาโม ปโกฺกสติ, อชฺช ทิวสํ โอทิสฺสเกน เมตฺตาผรเณน ราชานํ ผรถา’’ติ อาหฯ ราชา ตา อิตฺถิโย ปโกฺกสาเปตฺวา สพฺพาว ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา มหาธนุํ อาทาย วิสปีตกณฺฑํ สนฺนยฺหิตฺวา ธนุํ ปูเรตฺวา อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ สพฺพาว ตา สามาวติปฺปมุขา อิตฺถิโย โอธิโส เมตฺตํ ผริํสุฯ ราชา กณฺฑํ เนว ขิปิตุํ น อปเนตุํ สโกฺกติ, คเตฺตหิ เสทา มุจฺจนฺติ, สรีรํ เวธติ, มุขโต เขโฬ ปตติ, คเหตพฺพคหณํ น ปสฺสติฯ อถ นํ สามาวตี ‘‘กิํ, มหาราช, กิลมสี’’ติ อาหฯ อาม, เทวิ, กิลมามิ, อวสฺสโย เม โหหีติฯ สาธุ, มหาราช, กณฺฑํ มหาปถวิมุขํ กโรหีติฯ ราชา ตถา อกาสิฯ สา ‘‘รโญฺญ หตฺถโต กณฺฑํ มุจฺจตู’’ติ อธิฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ กณฺฑํ มุจฺจิฯ ราชา ตํขณํเยว อุทเก นิมุชฺชิตฺวา อาคมฺม อลฺลเกโส อลฺลวตฺโถ สามาวติยา ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘ขม, เทวิ, มยฺหํ, เภทกานํ เม วจเนน อนุปธาเรตฺวา เอตํ กต’’นฺติ อาหฯ ขมามิ, เทวาติฯ ‘‘สาธุ, เทวิ, เอวํ ตยา มยฺหํ ขมิตํ นาม โหติฯ อิโต ปฏฺฐาย ตุมฺหากํ ยถารุจิยา ทสพลสฺส ทานํ เทถ, ปจฺฉาภตฺตํ วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมกถํ สุณาถ, อชฺช โว ปฏฺฐาย ปริหารํ ทมฺมีติฯ เตน หิ, เทว, อชฺช ปฏฺฐาย เอกํ ภิกฺขุํ ยาจิตฺวา อาเนถ, โย โน ธมฺมํ วาเจสฺสตีติฯ ราชา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ยาจโนฺต อานนฺทเตฺถรํ ลภิฯ ตโต ปฏฺฐาย ตา ปญฺจสตา อิตฺถิโย เถรํ ปโกฺกสาเปตฺวา สกฺการสมฺมานํ กตฺวา กตภตฺตกิจฺจสฺส เถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติฯ

ตา เอกทิวสํ เถรสฺส อนุโมทนาย ปสนฺนา เถรสฺส ปญฺจ อุตฺตราสงฺคสตานิ อทํสุฯ เถโร กิร ปุเพฺพ ตุนฺนวายกาเล เอกสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส เอกาย สูจิยา สทฺธิํ หตฺถตลมตฺตํ โจฬขณฺฑํ อทาสิฯ โส สูจิยา ผเลน อิมสฺมิํ อตฺตภาเว มหาปโญฺญ อโหสิ, โจฬขณฺฑสฺส ผเลน อิมินาว นิยาเมน ปญฺจสตกฺขตฺตุํ ทุสฺสานิ ปฏิลภิฯ

ตโต มาคณฺฑิยา อญฺญํ กาตพฺพํ อปสฺสนฺตี ‘‘อุยฺยานํ คจฺฉาม, มหาราชา’’ติ อาหฯ สาธุ, เทวีติฯ สา รโญฺญ สมฺปฏิจฺฉิตภาวํ ญตฺวา จูฬปิตรํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘อมฺหากํ อุยฺยานํ คตกาเล สามาวติยา วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สามาวติํ สปริวารํ อโนฺตกริตฺวา ‘รโญฺญ

อาณา’ติ วตฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา ปลาเลน ปลิเวเฐตฺวา เคเห อคฺคึ เทถา’’ติฯ มาคณฺฑิโย ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ตถา อกาสิฯ ตสฺมึ ทิวเส สพฺพาปิ ตา อิตฺถิโย ปุเพฺพ กตสฺส อุปปีฬกกมฺมสฺสานุภาเวน สมาปตฺตึ อเปฺปตุํ นาสกฺขึสุ, เอกปฺปหาเรเนว ภุสมุฏฺฐิ วิย ฌายึสุฯ ตาสํ อารกฺขปุริสา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘เทว, อิทํ นาม กริํสู’’ติ อาจิกฺขึสุฯ

ราชา ‘‘เกน กต’’นฺติ ปริเยสโนฺต มาคณฺฑิยาย การิตภาวํ ญตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภเทฺท, ภทฺทกํ ตยา กมฺมํ กตํ มยา กาตพฺพํ กโรนฺติยา, ‘‘อุฏฺฐาย สมุฏฺฐาย มยฺหํ วธาย ปริสกฺกมานา ฆาติตา, ปสโนฺนสฺมิ, ตุยฺหํ สมฺปตฺตึ ทสฺสามีติ ตว ญาตเก ปโกฺกสาเปหี’’ติ อาหฯ สา รโญฺญ กถํ สุตฺวา อญฺญาตเกปิ ญาตเก กตฺวา ปโกฺกสาเปสิฯ ราชา สเพฺพสํ สนฺนิปติตภาวํ ญตฺวา ราชงฺคเณ คลปฺปมาเณสุ อาวาเฏสุ นิขนิตฺวา อุปริ ฐิตานิ สีสานิ ภินฺทาเปโนฺต มหเนฺตหิ อยนงฺคเลหิ กสาเปสิฯ มาคณฺฑิยมฺปิ ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทาเปตฺวา ปูวปจนกฏาเห ปจาเปสิฯ

กิํ ปน สามาวติยา สปริวาราย อคฺคินา ฌาปนกมฺมนฺติ? สา กิร อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ เตเหว ปญฺจหิ มาตุคามสเตหิ สทฺธึ คงฺคายํ กีฬิตฺวา พหิติเตฺถ ฐิตา สีเต ชาเต อวิทูรฏฺฐาเน ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปณฺณสาลํ ทิสฺวา อโนฺต อโสเธตฺวาว พหิ อคฺคึ ทตฺวา วิสิเพฺพสุํฯ อโนฺตปณฺณสาลาย ปเจฺจกพุโทฺธ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิสิโนฺนฯ ตา ชาลาสุ ปจฺฉินฺนาสุ ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา ‘‘กิํ อเมฺหหิ กตํ, อยํ ปเจฺจกพุโทฺธ รโญฺญ กุลูปโก, อิมํ ทิสฺวา ราชา อมฺหากํ กุชฺฌิสฺสติ, อิทานิ นํ สุชฺฌาปิตํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อญฺญานิปิ ทารูนิ ปกฺขิปิตฺวา อคฺคึ อทํสุฯ ปุน ชาลาย ปจฺฉินฺนาย ปเจฺจกพุโทฺธ สมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ตาสํ ปสฺสนฺตีนํเยว จีวรานิ ปโปฺผเฏตฺวา เวหาสํ อุปฺปติตฺวา คโตฯ เตน กเมฺมน นิรเย ปจฺจิตฺวา ปกฺกาวเสเสน อิมํ พฺยสนํ ปาปุณิํสุฯ จตุปริสมเชฺฌ ปน กถา อุทปาทิ – ‘‘พหุสฺสุตา วต ขุชฺชุตฺตรา, มาตุคามอตฺตภาเว ฐตฺวา ปญฺจนฺนํ มาตุคามสตานํ ธมฺมํ กเถตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปสิฯ สามาวตีปิ รญฺญา อตฺตโน อปฺปิตํ กณฺฑํ เมตฺตาผรเณน ผริตฺวา ปฏิพาหี’’ติ ตสฺสาปิ มหาชโน คุณํ กเถสิฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ อถ สตฺถา อปรภาเค เชตวเน นิสิโนฺน ตเทว การณํ อฏฺฐุปฺปตฺติํ กตฺวา ขุชฺชุตฺตรํ พหุสฺสุตานํ, สามาวติํ เมตฺตาวิหารีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

อุตฺตรานนฺทมาตาวตฺถุ

๒๖๒. ปญฺจเม **ฌายีน**นฺติ ฌานาภิรตานํ อุปาสิกานํ, อุตฺตรา นนฺทมาตา, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺตา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ ฌานาภิรตานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร สุมนเสฏฺฐิํ นิสฺสาย วสนฺตสฺส ปุณฺณสีหสฺส นาม ภริยาย กุจฺฉิสฺมิํ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิ, อุตฺตราติสฺสา นามํ อกํสุฯ

อเถกสฺมิํ นกฺขตฺตมหทิวเส ราชคหเสฏฺฐิ ปุณฺณํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห – ‘‘ตาต ปุณฺณ, นกฺขตฺตํ วา อุโปสโถ วา ทุคฺคตสฺส กิํ กริสฺสติ, เอวํ สเนฺตปิ วเทหิ ‘กิํ นกฺขตฺตปริพฺพยํ คเหตฺวา นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสสิ, พลวโคเณ จ ผาลญฺจ นงฺคลญฺจ คเหตฺวา กสิสฺสสี’’’ติฯ ‘‘มม ภริยาย สทฺธิํ มเนฺตตฺวา ชานิสฺสามิ, อยฺยา’’ติ ตํ กถํ ภริยาย อาโรเจสิฯ ‘‘เสฏฺฐิ นาม อโยฺย อิสฺสโร, ตสฺส ตยา สทฺธิํ กเถนฺตสฺส กถา โสภติ, ตฺวํ ปน อตฺตโน กสิกมฺมํ มา วิสฺสเชฺชสี’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา กสิภณฺฑํ อาทาย กสิตุํ คโตฯ

ตํทิวสญฺจ สาริปุตฺตตฺเถโร นิโรธสมาปตฺติโต วุฏฺฐาย ‘‘กสฺส อชฺช มยา สงฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาวเชฺชนฺโต อิมสฺส ปุณฺณสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา ภิกฺขาจารเวลาย ปตฺตจีวรมาทาย ปุณฺณสฺส กสนฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต อวิทูเร อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ ปุโณฺณ เถรํ ทิสฺวา กสึ ฐเปตฺวา เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิฯ เถโร ตํ โอโลเกตฺวา อุทกสภาคํ ปุจฺฉิฯ ตสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อโยฺย มุขํ โธวิตุกาโม ภวิสฺสตี’’ติฯ ตโต เวเคน คนฺตฺวา ทนฺตกฏฺฐํ อาหริตฺวา กปฺปิยํ กตฺวา เถรสฺส อทาสิฯ เถเร ทนฺตกฏฺฐํ ขาทเนฺต ปเตฺตน สทฺธึ ธมฺมกรณํ นีหริตฺวา อุทกสฺส ปูเรตฺวา อาหริฯ เถโร มุขํ โธวิตฺวา ภิกฺขาจารมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ ปุโณฺณ จิเนฺตสิ – ‘‘เถโร อเญฺญสุ ทิวเสสุ อิมํ มคฺคํ น ปฏิปชฺชติ, อชฺช ปน มยฺหํ สงฺคหตฺถาย ปฏิปโนฺน ภวิสฺสติฯ อโห วต เม ภริยา มมตฺถาย อาหรณกํ อาหารํ เถรสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐเปยฺยา’’ติฯ

อถสฺส ภริยา ‘‘อชฺช นกฺขตฺตทิวโส’’ติ ปาโตว อตฺตโน ลภนกนิยาเมน ขาทนียโภชนียํ สํวิธาย คเหตฺวา สามิกสฺส กสนฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตี อนฺตรามเคฺค เถรํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อเญฺญสุ ทิวเสสุ มยฺหํ เถรํ ทิสฺวา เทยฺยธโมฺม น โหติ, เทยฺยธเมฺม สเนฺตปิ มม อยฺยํ น ปสฺสามิ, อชฺช ปน ทฺวินฺนมฺปิ สมฺมุขีภาโว ชาโตฯ มม สามิกสฺส ปุน สมฺปาเทตฺวา อาหริสฺสามิ, อิมํ ตาว อาหารํ เถรสฺส ทสฺสามี’’ติ ตีหิ เจตนาหิ สมฺปยุตฺตํ กตฺวา ตํ โภชนํ สาริปุตฺตตฺเถรสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐเปตฺวา ‘‘เอวํวิธา ทุคฺคตชีวิตา มุจฺจามี’’ติ อาหฯ เถโรปิ ‘‘ตว อชฺฌาสโย ปูรตู’’ติ ตสฺสานุโมทนํ กตฺวา ตโต นิวตฺติตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ

สาปิ ปุน อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา สามิกสฺส อาหารํ สมฺปาเทตฺวา อาทาย กสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สามิกสฺส กุชฺฌนภาวโต ภีตา ‘‘สามิ, อชฺช เอกทิวสํ ตว มนํ สนฺธาเรหี’’ติ อาหฯ กึ การณาติ? อหํ อชฺช ตาว อาหารํ อาหรนฺตี อนฺตรามเคฺค เถรํ ทิสฺวา ตว ภาคภตฺตํ เถรสฺส ปเตฺต ปติฏฺฐเปตฺวา ปุน เคหํ คนฺตฺวา อาหารํ ปจิตฺวา อาทาย อาคตามฺหีติฯ มนาปํ เต, ภเทฺท, กตํ, มยาปิ ปาโตว เถรสฺส ทนฺตกฏฺฐญฺจ มุโขทกญฺจ ทินฺนํฯ อชฺช อมฺหากํ สุปฺปภาตํ, สพฺพมฺปิ เถรสฺส อมฺหากํ สนฺตกเมว ชาตนฺติ ทฺวินฺนมฺปิ ชนานํ เอกสทิสเมว จิตฺตํ อโหสิฯ อถ ปุโณฺณ อาหารกิจฺจํ กตฺวา ภริยาย อูรุมฺหิ สีสํ กตฺวา มุหุตฺตํ นิปชฺชิฯ อถสฺส นิทฺทา โอกฺกมิฯ โส โถกํ นิทฺทายิตฺวา ปพุโทฺธ กสิตฏฺฐานํ โอโลเกสิ, โอโลกิโตโลกิตฏฺฐานํ มหาโกสาตกิปุเปฺผหิ สมฺปริกิณฺณํ วิย อโหสิฯ โส ภริยํ อาห – ‘‘ภเทฺท, กินฺนาเมตํ อชฺช อิทํ กสิตฏฺฐานํ สุวณฺณวณฺณํ หุตฺวา ขายตี’’ติฯ อยฺย , อชฺช เต สกลทิวสํ กิลนฺตตาย อกฺขีนิ มเญฺญ ภมนฺตีติฯ ภเทฺท, มยฺหํ อสฺสทฺทหนฺตี สยํ โอโลเกหีติฯ ตสฺมึ กาเล สา โอโลเกตฺวา สภาวํ อยฺย, กเถสิ, เอวเมตํ ภวิสฺสตีติฯ

ปุโณฺณ อุฏฺฐาย เอกํ กฏฺฐึ คเหตฺวา นงฺคลสีเส ปหริ, คุฬปิโณฺฑ วิย นงฺคลสีเส อลฺลียิตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส ภริยํ ปโกฺกสิตฺวา อาห – ‘‘ภเทฺท, อเญฺญสํ วปิตพีชํ นาม ตีหิ วา จตูหิ วา มาเสหิ ผลํ เทติ, อมฺหากํ ปน อยฺยสฺส สาริปุตฺตตฺเถรสฺส อนฺตเร โรปิเตน สทฺธาพีเชน อเชฺชว อวสฺสํ ผลํ ทินฺนํฯ อิมสฺมึ กรีสมเตฺต ปเทเส อามลกมโตฺตปิ ปํสุปิโณฺฑ อสุวโณฺณ นาม นตฺถี’’ติฯ อิทานิ กึ กริสฺสาม, อยฺยาติ? ‘‘ภเทฺท, อิมํ เอตฺตกํ สุวณฺณํ เถเนตฺวา ขาทิตุํ นาม น สกฺกา’’ติ ภริยํ ตสฺมึ ฐาเน ฐเปตฺวา ภตฺตสฺส ปูเรตฺวา อาภตํ ปาตึ สุวณฺณสฺส ปูเรตฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรจาเปสิ – ‘‘เอโก มนุสฺโส สุวณฺณปาตึ คเหตฺวา ฐิโต’’ติฯ ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กหํ เต, ตาต, ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทว, มยฺหํ เอกํ กสิตฏฺฐานํ สพฺพํ สุวณฺณเมว ชาตํ, ปหิณิตฺวา อาหราเปถา’’ติ อาหฯ ตฺวํ กินฺนาโมสีติ? ปุโณฺณ นาม อหํ, เทวาติฯ คจฺฉถ, ภเณ, สกฏานิ โยเชตฺวา ปุณฺณสฺส กสิตฏฺฐานโต สุวณฺณมาหรถาติฯ

สกเฏหิ สทฺธึ คตราชปุริสา ‘‘รโญฺญ ปุญฺญ’’นฺติ วตฺวา สุวณฺณปิเณฺฑ คณฺหนฺติ, คหิต คหิตมฺปิ กสิตเลฑฺฑุเยว โหติฯ เต คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสุํฯ เตน หิ ภเณ คนฺตฺวา ‘‘ปุณฺณสฺส ปุญฺญ’’นฺติ วตฺวา คณฺหถาติฯ คหิตคหิตํ สุวณฺณเมว โหติฯ เต สพฺพมฺปิ ตํ สุวณฺณํ อาหริตฺวา ราชงฺคเณ ราสึ อกํสุฯ ราสิ อุเพฺพเธน ตาลปฺปมาโณ อโหสิฯ ราชา วาณิเช ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กสฺส เคเห เอตฺตกํ สุวณฺณํ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ นตฺถิ, เทว, กสฺสจีติฯ เอตฺตกสฺส ปน ธนสฺส สามิโน กึ กาตุํ วฎฺฎตีติ? ธนเสฎฺฐึ นาม นํ กาตุํ วฎฺฎติ, เทวาติ? เตน หิ ปุณฺณํ อิมสฺมึ นคเร ธนเสฎฺฐึ นาม กโรถาติ สพฺพํ ตํ สุวณฺณํ ตเสฺสว ทตฺวา ตํทิวสํเยวสฺส เสฎฺฐิฎฺฐานํ อทาสิฯ โส เสฎฺฐิ มงฺคลํ กโรโนฺต สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ อทาสิฯ สตฺตเม ทิวเส ทสพลสฺส ภตฺตานุโมทนาย ปุณฺณเสฎฺฐิปิ ภริยาปิ ธีตาปิ สเพฺพ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหึสุฯ

อปรภาเค ราชคหเสฎฺฐิ ‘‘ปุณฺณเสฎฺฐิโน วยปฺปตฺตา ทาริกา อตฺถี’’ติ สุตฺวา อตฺตโน ปุตฺตสฺส การณา ตสฺส เคหํ เปเสสิฯ โส ตสฺส สาสนํ สุตฺวา ‘‘นาหํ ธีตรํ ทสฺสามี’’ติ ปฎิสาสนํ เปเสสิฯ สุมนเสฎฺฐิปิ ปุน เปเสสิ – ‘‘ตฺวํ มม เคหํ นิสฺสาย วสิตฺวา อิทานิ เอกปฺปหาเรเนว อิสฺสโร หุตฺวา มยฺหํ ทาริกํ น เทสี’’ติฯ ตโต ปุณฺณเสฎฺฐิ อาห – ‘‘อิมํ ตาว ตุมฺหากํ เสฎฺฐิ สภาวเมว กเถสิ , ปุริโส นาม สพฺพกาเล เอวํวิโธเยวาติ น สลฺลเกฺขตโพฺพฯ อหญฺหิ อิทานิ ตาทิเส ปุริเส ทาเส กตฺวา คเหตุํ สโกฺกมิ, ตุยฺหํ ปน ชาตึ วา โคตฺตํ วา น โกเปมิฯ อปิจ โข มม ธีตา โสตาปนฺนา อริยสาวิกา เทวสิกํ กหาปณคฺฆนเกหิ ปุเปฺผหิ ปูชํ กโรติ, ตมหํ ตุมฺหาทิสสฺส มิจฺฉาทิฎฺฐิกสฺส เคหํ น เปเสสฺสามี’’ติฯ เอวํ ปุณฺณเสฎฺฐิสฺส ปฎิพาหกภาวํ ญตฺวา ราชคหเสฎฺฐิ ปุน สาสนํ เปเสสิ – ‘‘โปราณกํ วิสฺสาสํ มา ภินฺทตุ, อหํ มยฺหํ สุณิสาย เทวสิกํ ทฺวินฺนํ กหาปณานํ อนฺธนกานิ ปุปฺผานิ สชฺชาเปสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ธีตรํ ตสฺส ฆรํ เปเสสิฯ

อเถกทิวสํ สา ปุณฺณเสฎฺฐิโน ธีตา อุตฺตรา อตฺตโน สามิกํ เอวมาห – ‘‘อหํ อตฺตโน กุลเคเห มาสสฺส อฎฺฐ ทิวสานิ นิพทฺธํ อุโปสถกมฺมํ กโรมิ, อิทานิปิ ตุเมฺหสุ สมฺปฎิจฺฉเนฺตสุ อุโปสถงฺคานิ อธิฎฺฐเหยฺย’’นฺติฯ โส ‘‘น สกฺกา’’ติ ตํ น สมฺปฎิจฺฉิฯ สา ตํ สญฺญาเปตุํ อสโกฺกนฺตี ตุณฺหี อโหสิฯ ปุน อโนฺตวเสฺส ‘‘อุโปสถิกา ภวิสฺสามี’’ติ ตทาปิ โอกาสํ กาเรนฺตี เนว อลตฺถฯ สา อโนฺตวเสฺส อฑฺฒติเยสุ มาเสสุ อติกฺกเนฺตสุ อฑฺฒมาเส อวสิเฎฺฐ มาตาปิตูนํ สาสนํ เปเสสิ – ‘‘อหํ ตุเมฺหหิ จารเก ปกฺขิตฺตา เอตฺตเก อทฺธาเน เอกทิวสมฺปิ อุโปสถงฺคานิ อธิฎฺฐาตุํ น ลภามิ, ปญฺจทส เม กหาปณสหสฺสานิ เปเสถา’’ติฯ เต ธีตุ สาสนํ สุตฺวา ‘‘กึการณา’’ติ อปุจฺฉิตฺวาว ปหิณึสุฯ อุตฺตรา เต กหาปเณ คณฺหิตฺวา ตสฺมึ นคเร สิริมา นาม คณิกา อตฺถิ, ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อมฺม สิริเม, อหํ อิมํ อฑฺฒมาสํ อุโปสถงฺคานิ อธิฎฺฐหิสฺสามิ, ตฺวํ อิมานิ ปญฺจทส กหาปณสหสฺสานิ คเหตฺวา อิมํ อฑฺฒมาสํ เสฎฺฐิปุตฺตํ ปริจราหี’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, อเยฺย’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ ตโต ปฎฺฐาย เสฎฺฐิปุโตฺต ‘‘อหํ สิริมาย สทฺธึ โมทิสฺสามี’’ติ อุตฺตราย อฑฺฒมาสํ อุโปสถกมฺมํ สมฺปฎิจฺฉิฯ

สา เตน สมฺปฎิจฺฉิตภาวํ ญตฺวา ทิวเส ทิวเส ปาโตว ทาสิคณปริวุตา สตฺถุ สหตฺถา ขาทนียโภชนียํ สํวิทหิตฺวา สตฺถริ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ คเต อุโปสถงฺคานิ อธิฎฺฐาย ปาสาทวรํ อารุยฺห อตฺตโน สีลานิ อาวชฺชมานา นิสีทติฯ เอวํ อฑฺฒมาสํ วีตินาเมตฺวา อุโปสถํ วิสฺสชฺชนทิวเส ปาโตว ยาคุขชฺชกาทีนิ สํวิทหนฺตี วิจรติฯ ตสฺมึ สมเย เสฎฺฐิปุโตฺต สิริมาย สทฺธึ อุปริปาสาทวรคโต ชาลวาตปานํ วิวริตฺวา อนฺตรวตฺถุํ โอโลเกโนฺต อฎฺฐาสิฯ อุตฺตรา, วาตปานจฺฉิเทฺทน อุทฺธํ โอโลเกสิฯ เสฎฺฐิปุโตฺต อุตฺตรํ โอโลเกตฺวา ‘‘เนรยิกชาติกา วตายํ

เอวํวิธํ นาม สมฺปตฺตึ ปหาย อุกฺขลิกมสิมกฺขิตา หุตฺวา นิกฺการณา ทาสีนํ อนฺตเร วิจรตี''ติ สิตํ อกาสิฯ อุตฺตรา, ตสฺส ปมาทภาวํ ญตฺวา ''อยํ พาโล นาม อตฺตโน สมฺปตฺติ สพฺพกาลํ ถาวราติ สญฺญี ภวิสฺสตี''ติ สยมฺปิ สิตํ อกาสิฯ ตโต สิริมา ''อยํ เจฏิกา มยิ ฐิตาย เอวํ มม สามิเกน สทฺธึ สิตํ กโรตี''ติ กุปิตา เวเคน โอตริฯ อุตฺตรา, ตสฺสา อาคมนากเปฺปเนว ''อยํ พาลา อชฺฌมาสมตฺตํ อิมสฺมึ เคเห วสิตฺวา มยฺหเมเวตํ เคหนฺติสญฺญี ชาตา''ติ ญตฺวา ตงฺขณเญฺญว เมตฺตาฌานํ สมาปชฺชิตฺวา อฏฺฐาสิฯ สิริมาปิ ทาสีนํ อนฺตเรน อาคนฺตฺวา อุฬุงฺกํ คเหตฺวา ปูวปจนฏฺฐาเน ปกฺกุถิตเตลสฺส ปูเรตฺวา อุตฺตราย มตฺถเก อาสิญฺจิ, เมตฺตาฌานสฺส วิปฺผาเรน อุตฺตราย มตฺถเก อาสิตฺตํ ปกฺกุถิตเตลํ ปทุมปเตฺต อาสิตฺตอุทกํ วิย วินิวตฺติตฺวา คตํฯ

ตสฺมึ ขเณ สิริมาย สมีเป ฐิตา ทาสิโย ตํ โอโลเกตฺวา, ''โภ เช, ตฺวํ อมฺหากํ อยฺยาย หตฺถโต มูลํ คเหตฺวา อาคตา อิมสฺมึ เคเห วสมานา อมฺหากํ อยฺยาย สทิสา ภวิตุํ วายมสี''ติ สมฺมุขฏฺฐาเน ตํ ปริภาสึสุฯ ตสฺมึ ขเณ สิริมา อตฺตโน อาคนฺตุกภาวํ อญฺญาสิฯ สา ตโตว คนฺตฺวา อุตฺตราย ปาเทสุ ปติตฺวา, ''อเยฺย, อนุปธาเรตฺวา เม กตํ, ขมถ มยฺห''นฺติ อาหฯ อมฺม สิริเม, นาหํ ตว อิมสฺมึ ฐาเน ขมิสฺสามิ, อหํ สปิติกา ธีตา, ทสพเล ขมเนฺตเยว ขมิสฺสามีติฯ

สตฺถาปิ โข ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร อาคนฺตฺวา อุตฺตราย นิเวสเน ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิฯ สิริมา คนฺตฺวา สตฺถุ ปาเทสุ ปติตฺวา, ''ภเนฺต, มยา อยฺยาย อุตฺตราย อนฺตเร เอโก โทโส กโต, ตุเมฺหสุ ขมเนฺตสุ ขมิสฺสามีติ วทติ, ขมถ มยฺหํ ภควา''ติฯ ขมามิ เต สิริเมติฯ สา ตสฺมึ กาเล คนฺตฺวา อุตฺตรํ ขมาเปสิฯ ตํทิวสญฺจ สิริมา ทสพลสฺส ภตฺตานุโมทนํ สุตฺวา –

> ''อโกฺกเธน ชิเน โกธํ, อสาธุํ สาธุนา ชิเน;
> ชิเน กทริยํ ทาเนน, สเจฺจนาลิกวาทิน''นฺติฯ (ธ. ป. ๒๒๓) –

คาถาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตา ทสพลํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส มหาทานํ อทาสิฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ อปรภาเค ปน สตฺถา เชตวเน นิสีทิตฺวา อุปาสิกาโย ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต อุตฺตรํ นนฺทมาตรํ ฌายีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

สุปฺปวาสาวตฺถุ

๒๖๓. ฉเฏฺฐ **ปณีตทายิกาน**นฺติ ปณีตรสทายิกานํ อุปาสิกานํ, สุปฺปวาสา โกลิยธีตา, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺตา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ ปณีตทายิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท โกลิยนคเร ขตฺติยกุเล นิพฺพตฺติ, สุปฺปวาสาติสฺสา นามํ อกํสุฯ สา วยปฺปตฺตา เอกสฺส สกฺยกุมารสฺส เคหํ คตา, ปฐมทสฺสเนเยว สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ สา อปรภาเค สีวลึ นาม ทารกํ วิชายิฯ ตสฺส วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ

สา เอกสฺมึ สมเย พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส นานคฺครสปณีตโภชนํ อทาสิฯ สตฺถา กตภตฺตกิเจฺจ อนุโมทนํ กโรโนฺต สุปฺปวาสาย อิมํ ธมฺมํ เทเสสิ ''โภชนํ สุปฺปวาเส เทนฺตี อริยสาวิกา ปฏิคฺคาหกานํ ปญฺจ ฐานานิ เทติฯ อายุํ เทติ, วณฺณํ เทติ, สุขํ เทติ, พลํ เทติ, ปฏิภานํ เทติฯ อายุํ โข ปน ทตฺวา อายุสฺส ภาคินี โหติ ทิพฺพสฺส วา มานุสสฺส วา…เป.… ปฏิภานํ ทตฺวา ปฏิภานสฺส ภาคินี โหติ ทิพฺพสฺส วา มานุสสฺส วา''ติฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ

อถ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสีทิตฺวา อุปาสิกาโย ฐานนฺตเรสุ ฐเปนฺโต สุปฺปวาสํ โกลิยธีตรํ ปณีตทายิกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

สุปฺปิยาวตฺถุ

๒๖๔. สตฺตเม **คิลานุปฏฺฐากีน**นฺติ คิลานุปฏฺฐากีนํ อุปาสิกานํ, สุปฺปิยา อุปาสิกา, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ อยํ กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺตา อปรภาเค สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ คิลานุปฏฺฐากีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท พาราณสิยํ กุลเคเห นิพฺพตฺติ, สุปฺปิยาติสฺสา นามํ อกํสุฯ อปรภาเค สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวาโร พาราณสิํ อคมาสิฯ สา ตถาคตสฺส ปฐมทสฺสเนเยว ธมฺมํ สุตฺวา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย วิหารํ คตาฯ วิหารจาริกํ จรมานา เอกํ ภิกฺขุํ คิลานํ ทิสฺวา อภิวาเทตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘อยฺยสฺส กิํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุจฺฉิฯ รสํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, อุปาสิเกติฯ ‘‘โหตุ, ภเนฺต, อหํ ปหิณิสฺสามี’’ติ เถรํ อภิวาเทตฺวา อโนฺตนครํ คนฺตฺวา ปุนทิวเส ปวตฺตมํสตฺถาย ทาสิํ อนฺตราปณํ เปเสสิฯ สา สกลนคเร ปวตฺตมํสํ อลภิตฺวา อลทฺธภาวํ กเถสิฯ อุปาสิกา จิเนฺตสิ – ‘‘อหํ อยฺยสฺส รสํ ปหิณิสฺสามีติ วตฺวา สเจ น เปเสสฺสามิ , อโยฺย อญฺญโตปิ อลภโนฺต กิลมิสฺสติ, ยํกิญฺจิ กตฺวา เปเสตุํ วฏฺฏตี’’ติ คพฺภํ ปวิสิตฺวา อูรุมํสํ ฉินฺทิตฺวา ทาสิยา อทาสิ ‘‘อิทํ มํสํ คเหตฺวา สมฺภาเรหิ โยเชตฺวา รสํ กตฺวา วิหารํ เนตฺวา อยฺยสฺส เทหิฯ โส เจ มํ ปุจฺฉติ, คิลานาติ วเทหี’’ติฯ สา ตถา อกาสิฯ

สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขาจารเวลาย ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อุปาสิกาย เคหํ อคมาสิฯ สา ตถาคตสฺส อาคตภาวํ สุตฺวา สามิกํ อามเนฺตสิ – ‘‘อยฺยปุตฺต, อหํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุํ น สโกฺกมิ, คจฺฉ ตฺวํ สตฺถารํ อโนฺตเคหํ ปเวเสตฺวา นิสีทาเปหี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ สตฺถา ‘‘กหํ สุปฺปิยา’’ติ ปุจฺฉิฯ คิลานา, ภเนฺตติฯ ปโกฺกสถ, นนฺติฯ อถ เต คนฺตฺวา ‘‘สตฺถา ตํ ปโกฺกสตี’’ติ อาหํสุฯ สา จิเนฺตสิ – ‘‘สพฺพโลกสฺส หิตานุกมฺปโก สตฺถา น อิมํ การณํ อทิสฺวา ปโกฺกสาเปสฺสตี’’ติ สหสา มญฺจมฺหา วุฏฺฐาสิฯ อถสฺสา พุทฺธานุภาเวน ตํขณํเยว วโณ รุหิตฺวา สุจฺฉวิ อโหสิ เสสฏฺฐานโต อติเรกตรํ วิปฺปสนฺนวโณฺณฯ ตสฺมิํ ขเณ อุปาสิกา สิตํ กตฺวา ทสพลํ ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ สตฺถา ‘‘อิมิสฺสา อุปาสิกาย กิํ อผาสุก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ สา อตฺตนา กตการณํ สพฺพํ กเถสิฯ สตฺถา กตภตฺตกิจฺจ วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ตํ ภิกฺขุํ อเนกปริยาเยน วิครหิตฺวา สิกฺขาปทํ (มหาว. ๒๘๐) ปญฺญเปสิฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน นิสิโนฺน อุปาสิกาโย ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต สุปฺปิยํ อุปาสิกํ คิลานุปฏฺฐากีนํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

กาติยานีวตฺถุ

๒๖๕. อฏฺฐเม **อเวจฺจปฺปสนฺนาน**นฺติ อธิคเตน อจลปฺปสาเทน สมนฺนาคตานํ อุปาสิกานํ, กาติยานี, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุลเคเห นิพฺพตฺตา สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ อเวจฺจปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมิํ พุทฺธุปฺปาเท กุรรฆรนคเร นิพฺพตฺติ, กาติยานีติสฺสา นามํ อกํสุฯ

สา อปรภาเค วยปฺปตฺตา กุรรฆริกาย, กาฬิยา สหายิกา, ทฬฺหมิตฺตา อโหสิฯ ยทา ปน กุฏิกณฺณโสณเตฺถโร ‘‘ทสพลสฺส กถิตนิยาเมน มยฺหมฺปิ ธมฺมํ กเถหี’’ติ มาตรา ยาจิโต รตฺติภาเค อโนฺตนคเร อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา มาตรํ กายสกฺขึ กตฺวา ธมฺมเทสนํ อารภิ, ตทา อยํ กาติยานี อุปาสิกา กาฬิยา สทฺธึ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต ธมฺมํ สุณนฺตี อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ สมเย ปญฺจมตฺตานิ โจรสตานิ อโนฺตนคเร ทิวา กตสญฺญาย โกฏฺโต ปฏฺฐาย อุมฺมงฺคํ ขนิตฺวา อิมิสฺสา กาติยานิยา ฆรํ สมฺปาปุณิํสุฯ เตสํ โจรเชฏฺฐโก เตหิ สทฺธึ อปวิสิตฺวา ‘‘กึ นุ โข อยํ ปริสา สนฺนิปติตา’’ติ วีมํสนตฺถาย โสณเตฺถรสฺส ธมฺมกถนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปริสปริยเนฺต ติฏฺฐมาโน อิมิสฺสา กาติยานิยา ปิฏฺฐิปเสฺส อฏฺฐาสิฯ

ตสฺมึ สมเย, กาติยานี, ทาสึ อามเนฺตสิ – ‘‘คจฺฉ เช, เคหํ ปวิสิตฺวา ทีปเตลํ อาหร, มยํ ทีเป ชาเลตฺวา ธมฺมํ โสสฺสามา’’ติฯ สา ฆรํ คนฺตฺวา อุมฺมเงฺค โจเร ทิสฺวา ทีปเตลํ อคเณฺหตฺวาว อาคนฺตฺวา อตฺตโน อยฺยาย อาโรเจสิ – ‘‘อเยฺย, เคเห โจรา อุมฺมงฺคํ ขนนฺตี’’ติฯ ตํ สุตฺวา โจรเชฏฺฐโก จิเนฺตสิ – ‘‘สจายํ อิมิสฺสา กถํ คเณฺหตฺวา เคหํ คมิสฺสติ , เอเตฺถว นํ อสินา เทฺวธา ฉินฺทิสฺสามิฯ สเจ ปน คหิตนิมิเตฺตเนว ธมฺมํ สุณิสฺสติ, โจเรหิ คหิตภณฺฑกมฺปิ ปุน ทาเปสฺสามี’’ติฯ กาติยานีปิ โข ทาสิยา กถํ สุตฺวา, ‘‘อมฺม, มา สทฺทํ กริ, โจรา นาม หรนฺตา อตฺตนา ทิฏฺฐเมว หริสฺสนฺติ, อหํ ปน อชฺช ทุลฺลภสฺสวนํ สุณามิ, มา ธมฺมสฺส อนฺตรายํ กโรหี’’ติ อาหฯ โจรเชฏฺฐโก ตสฺสา วจนํ สุตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อิมินา อชฺฌาสเยน ฐิตาย นาม เคเห ภณฺฑํ หรเนฺตหิ อเมฺหหิ มหาปถวี ปวิสิตพฺพา ภเวยฺยา’’ติฯ โส ตาวเทว คนฺตฺวา โจเรหิ คหิตภณฺฑํ ฉฑฺฑาเปตฺวา โจเรหิ สทฺธึ อาคนฺตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต ปริสปริยเนฺต อฏฺฐาสิฯ กาติยานีปิ อุปาสิกา เถรสฺส เทสนาปริโยสาเน โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิฯ

อถ อรุเณ อุคฺคเต โจรเชฏฺฐโก คนฺตฺวา อุปาสิกาย ปาเทสุ ปติตฺวา, ‘‘อเยฺย, สเพฺพสํเยว โน ขมาหี’’ติ อาหฯ กึ ปน ตุเมฺหหิ มยฺหํ กตนฺติ? โส สพฺพํ อตฺตนา กตโทสํ อาโรเจสิฯ เตน หิ, ตาตา, ขมามิ ตุมฺหากนฺติฯ อเยฺย, อมฺหากํ เอวํ ขมิตํ นาม น โหติ, ตุมฺหากํ ปน ปุตฺตเตฺถรสฺส สนฺติเก สเพฺพสํเยว โน ปพฺพชฺชํ ทาเปหีติฯ สา สเพฺพปิ เต คเหตฺวา กุฏิกณฺณโสณเตฺถรสฺส สนฺติเก ปพฺพาเชสิฯ เตปิ โข โจรา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตา สเพฺพว อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ เอวเมตํ วตฺถุ สมุฏฺฐิตํฯ อปรภาเค สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุปาสิกาโย ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต กาติยานิํ อุปาสิกํ อเวจฺจปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

นกุลมาตาวตฺถุ

๒๖๖. นวเม **วิสฺสาสิกานนฺ**ติ วิสฺสาสกถํ กเถนฺตีนํ อุปาสิกานํ, นกุลมาตา คหปตานี, อคฺคาติ ทเสฺสติฯ ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ สพฺพํ เหฏฺฐา อุปาสกปาฬิยํ วุตฺตเมวฯ เกวลํ อิธ นกุลมาตรํ ธุรํ กตฺวา เวทิตพฺพนฺติฯ

กาฬีกุรรฆริกาวตฺถุ

๒๖๗. ทสเม **อนุสฺสวปฺปสนฺนานนฺ**ติ อนุสฺสเวเนว อุปฺปเนฺนน ปสาเทน สมนฺนาคตานํ อุปาสิกานํ อนฺตเร, กาฬี อุปาสิกา, กุรรฆริกา อคฺคาติ ทเสฺสติฯ สา กิร ปทุมุตฺตรพุทฺธกาเล หํสวติยํ กุรรฆรนคเร นิพฺพตฺตา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุณนฺตี สตฺถารํ เอกํ อุปาสิกํ อนุสฺสวปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา อธิการกมฺมํ กตฺวา ตํ ฐานนฺตรํ ปเตฺถสิฯ สา กปฺปสตสหสฺสํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคหนคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติ, กาฬีติสฺสา นามํ อกํสุฯ

สา วยปฺปตฺตา กุรรฆรนคเร กุลเคหํ คตาฯ อถสฺสา สํวาเสน คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สา ปริปุณฺณคพฺภา ‘‘ปเรสํ เคเห คพฺภวุฏฺฐานํ นาม อปฺปติรูป’’นฺติ อตฺตโน กุลนครเมว อาคนฺตฺวา รตฺติภาคสมนนฺตเร อตฺตโน ปาสาทสฺส อุปริ อากาเส ฐิตานํ สาตาคิรเหมวตานํ รตนตฺตยสฺส วณฺณํ กเถนฺตานํ กถํ สุตฺวา อนุสฺสวิกปฺปสาทํ อุปฺปาเทตฺวา สตฺถุ อทสฺสเนเนว โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาสิ, อปรภาเค ปนสฺสา คพฺภวุฏฺฐานํ อโหสีติ สพฺพํ วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ อปรภาเค ปน สตฺถา เชตวเน ภิกฺขุสงฺฆมเชฺฌ นิสีทิตฺวา อุปาสิกาโย ฐานนฺตเรสุ ฐเปโนฺต อิมํ อุปาสิกํ อนุสฺสวปฺปสนฺนานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสีติฯ

ทสสุตฺตปริมาณาย อุปาสิกาปาฬิยา วณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอตฺตาวตา จ มโนรถปูรณิยา

องฺคุตฺตรนิกาย-อฏฺฐกถาย

สพฺพาปิ เอตทคฺคปาฬิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๕. อฏฺฐานปาฬิ

(๑๕) ๑. อฏฺฐานปาฬิ-ปฐมวคฺควณฺณนา

๒๖๘. อฏฺฐานปาฬิยา **อฏฺฐาน**นฺติ เหตุปฏิเกฺขโปฯ **อนวกาโส**ติ ปจฺจยปฏิเกฺขโปฯ อุภเยนาปิ การณเมว ปฏิกฺขิปติฯ การณญฺหิ ตทายตฺตวุตฺติตาย อตฺตโน ผลสฺส ฐานนฺติ จ อวกาโสติ จ วุจฺจติฯ **ย**นฺติ เยน การเณนฯ **ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน**ติ มคฺคทิฏฺฐิยา สมฺปนฺโน โสตาปนฺโน อริยสาวโกฯ ตสฺส หิ ทิฏฺฐิสมฺปนฺโน อิติปิ, ทสฺสนสมฺปนฺโน อิติปิ, อาคโต อิมํ สทฺธมฺมํ อิติปิ, ปสฺสติ อิมํ สทฺธมฺมํ อิติปิ, เสเกฺขน ญาเณน สมนฺนาคโต อิติปิ, เสกฺขาย วิชฺชาย สมนฺนาคโต อิติปิ, ธมฺมโสตสมาปนฺโน อิติปิ, อริโย นิเพฺพธิกปโญฺญ อิติปิ, อมตทฺวารํ อาหจฺจ ติฏฺฐติ อิติปีติ พหูนิ นามานิ โหนฺติฯ **กญฺจิ สงฺขาร**นฺติ จตุภูมเกสุ สงฺขตสงฺขาเรสุ กญฺจิ เอกํ สงฺขารมฺปิฯ **นิจฺจโต อุปคเจฺฉยฺยา**ติ นิโจฺจติ คเณฺหยฺยฯ **เนตํ ฐานํ วิชฺชตี**ติ เอตํ การณํ นตฺถิ น อุปลพฺภติฯ **ยํ ปุถุชฺชโน**ติ เยน การเณน ปุถุชฺชโนฯ **ฐานเมตํ วิชฺชตี**ติ เอตํ การณํ อตฺถิฯ สสฺสตทิฏฺฐิยา หิ โส เตภูมเกสุ สงฺขตสงฺขาเรสุ กญฺจิ สงฺขารํ นิจฺจโต คเณฺหยฺยาติ อโตฺถฯ จตุตฺถภูมกสงฺขารา ปน เตชุสฺสทตฺตา ทิวสํสนฺตโตฺต อโยคุโฬ วิย มกฺขิกานํ, ทิฏฺฐิยา วา อเญฺญสํ วา อกุสลานํ อารมฺมณํ น โหนฺติฯ อิมินา นเยน **กญฺจิ สงฺขารํ สุขโต**ติอาทีสุปิ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๒๖๙. **สุขโต อุปคเจฺฉยฺยา**ติ ‘‘เอกนฺตสุขี อตฺตา โหติ อาโรโค ปรมฺมรณา’’ติ (ที. นิ. ๑.๗๖, ๗๙; ม. นิ. ๓.๒๑, ๒๒) เอวํ อตฺตทิฏฺฐิวเสน สุขโต คาหํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ ทิฏฺฐิวิปฺปยุตฺตจิเตฺตน ปน อริยสาวโก ปริฬาหาธิภูโต ปริฬาหวูปสมตฺถํ มตฺตหตฺถิปริตฺตาสิโต วิย โจกฺขพฺราหฺมโณ คูถํ กญฺจิ สงฺขารํ สุขโต อุปคจฺฉติฯ

๒๗๐. อตฺตวาเร กสิณาทิปณฺณตฺติสงฺคหตฺถํ ‘‘สงฺขาร’’นฺติ อวตฺวา **กญฺจิ ธมฺม**นฺติ วุตฺตํฯ อิธาปิ อริยสาวกสฺส จตุภูมกวเสน ปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพ, ปุถุชฺชนสฺส เตภูมกวเสน ฯ สพฺพวาเรสุ วา อริยสาวกสฺสาปิ เตภูมกวเสเนว ปริเจฺฉโท วฏฺฏติฯ ยํ ยํ หิ ปุถุชฺชโน คณฺหาติ, ตโต ตโต อริยสาวโก คาหํ วินิเวเฐติฯ ปุถุชฺชโน หิ ยํ ยํ นิจฺจํ สุขํ อตฺตาติ คณฺหาติ, ตํ ตํ อริยสาวโก อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตาติ คณฺหโนฺต ตํ คาหํ วินิเวเฐติฯ อิติ อิมสฺมึ สุตฺตตฺตเย ปุถุชฺชนตฺตคฺคาหวินิเวฐนํ นาม กถิตํฯ

๒๗๑. **มาตร**นฺติอาทีสุ ชนิกาว มาตา, ชนโกว ปิตา, มนุสฺสภูโตว ขีณาสโว อรหาติ อธิเปฺปโตฯ กึ ปน อริยสาวโก อญฺญํ ชีวิตา โวโรเปยฺยาติ? เอตมฺปิ อฏฺฐานํฯ สเจปิ ภวนฺตรคตํ อริยสาวกํ อตฺตโน อริยสาวกภาวํ อชานนฺตมฺปิ โกจิ เอวํ วเทยฺย ‘‘อิมํ กุนฺถกิปิลฺลิกํ ชีวิตา โวโรเปตฺวา สกลจกฺกวาฬคเพฺภ จกฺกวตฺติรชฺชํ ปฏิปชฺชาหี’’ติ, เนว โส ตํ ชีวิตา โวโรเปยฺยฯ อถาปิ นํ เอวํ วเทยฺยุํ ‘‘สเจ อิมํ น ฆาเตสฺสสิ, สีสํ เต ฉินฺทิสฺสามา’’ติฯ สีสเมวสฺส ฉิเนฺทยฺยุํ, น จ โส ตํ ฆาเตยฺยฯ ปุถุชฺชนภาวสฺส ปน มหาสาวชฺชภาวทสฺสนตฺถํ อริยสาวกสฺส จ พลวทีปนตฺถเมตํ วุตฺตํฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – สาวโชฺช ปุถุชฺชนภาโว, ยตฺร หิ นาม ปุถุชฺชโน มาตุฆาตาทีนิปิ อานนฺตริยานิ กริสฺสติฯ มหาพโล จ อริยสาวโก, โย เอตานิ กมฺมานิ น กโรตีติฯ

๒๗๔. **ปทุฏฺฐจิโตฺต**ติ วธกจิเตฺตน ปทุฏฺฐจิโตฺตฯ **โลหิตํ อุปฺปาเทยฺยา**ติ ชีวมานกสรีเร ขุทฺทกมกฺขิกาย ปิวนมตฺตมฺปิ โลหิตํ อุปฺปาเทยฺยฯ

๒๗๕. สงฺฆํ ภินฺทยฺยาติ สมานสํวาสกํ สมานสีมาย ฐิตํ ปญฺจหิ การเณหิ สงฺฆํ ภินฺทยฺยฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ ‘‘ปญฺจหุปาลิ , อากาเรหิ สโงฺฆ ภิชฺชติ – กมฺเมน, อุเทฺทเสน, โวหรนฺโต, อนุสฺสาวเนน, สลากคฺคาเหนา’’ติ (ปริ. ๔๕๘)ฯ

ตตฺถ **กมฺเมนา**ติ อปโลกนาทีสุ จตูสุ กมฺเมสุ อญฺญตเรน กมฺเมนฯ **อุเทฺทเสนา**ติ ปญฺจสุ ปาติโมกฺขุเทฺทเสสุ อญฺญตเรน อุเทฺทเสนฯ **โวหรโนฺต**ติ กถยโนฺต, ตาหิ ตาหิ อุปฺปตฺตีหิ **อธมฺมํ ธโมฺม**ติอาทีนิ อฎฺฐารส เภทกรวตฺถูนิ ทีเปโนฺตฯ **อนุสฺสาวเนนา**ติ ‘‘นนุ ตุเมฺห ชานาถ มยฺหํ อุจฺจากุลา ปพฺพชิตภาวํ พหุสฺสุตภาวญฺจ, มาทิโส นาม อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ สตฺถุ สาสนํ คาเหยฺยาติ จิตฺตมฺปิ อุปฺปาเทตุํ น ตุมฺหากํ ยุตฺตํ, กึ มยฺหํ อวีจิ นีลุปฺปลวนํ วิย สีตลา, กึ อหํ อปายโต น ภายามี’’ติอาทินา นเยน กณฺณมูเล วจีเภทํ กตฺวา อนุสฺสาวเนน ฯ **สลากคฺคาเหนา**ติ เอวํ อนุสฺสาเวตฺวา เตสํ จิตฺตํ อุปตฺถเมฺภตฺวา อนิวตฺติธเมฺม กตฺวา ‘‘คณฺหถ อิมํ สลาก’’นฺติ สลากคฺคาเหนฯ

เอตฺถ จ กมฺมเมว อุเทฺทโส วา ปมาณํ, โวหารานุสฺสาวนสลากคฺคาหา ปน ปุพฺพภาคาฯ อฎฺฐารสวตฺถุทีปนวเสน หิ โวหรเนฺตน ตตฺถ รุจิชนนตฺถํ อนุสฺสาเวตฺวา สลากาย คหิตายปิ อภิโนฺนว โหติ สโงฺฆฯ ยทา ปน เอวํ จตฺตาโร วา อติเรกา วา สลากํ คเหตฺวา อาเวณิกํ กมฺมํ วา อุเทฺทสํ วา กโรนฺติ, ตทา สโงฺฆ ภิโนฺน นาม โหติฯ เอวํ ทิฎฺฐิสมฺปโนฺน ปุคฺคโล สงฺฆํ ภินฺทยฺยาติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ เอตฺตาวตา มาตุฆาตาทีนิ ปญฺจ อานนฺตริยกมฺมานิ ทสฺสิตานิ โหนฺติ, ยานิ ปุถุชฺชโน กโรติ, น อริยสาวโกฯ เตสํ อาวิภาวตฺถํ –

> ‘‘กมฺมโต ทฺวารโต เจว, กปฺปฎฺฐิติยโต ตถา;
> ปากสาธารณาทีหิ, วิญฺญาตโพฺพ วินิจฺฉโย’’ฯ

ตตฺถ **กมฺมโต** ตาว – เอตฺถ หิ มนุสฺสภูตเสฺสว มนุสฺสภูตํ มาตรํ วา ปิตรํ วา อปิ ปริวตฺตลิงฺคํ ชีวิตา โวโรเปนฺตสฺส กมฺมํ อานนฺตริยํ โหติ, ตสฺส วิปากํ ปฎิพาหิสฺสามีติ สกลจกฺกวาฬํ มหาเจติยปฺปมาเณหิปิ กญฺจนถูเปหิ ปูเรตฺวาปิ สกลจกฺกวาฬํ ปูเรตฺวา นิสิโนฺนสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส มหาทานํ ทตฺวาปิ พุทฺธสฺส ภควโต สงฺฆาฎิกณฺณํ อมุญฺจโนฺต วิจริตฺวาปิ กายสฺส เภทา นิรยเมว อุปปชฺชติฯ โย ปน สยํ มนุโสฺส ติรจฺฉานภูตํ มาตรํ วา ปิตรํ วา, สยํ วา ติรจฺฉานภูโต มนุสฺสภูตํ, ติรจฺฉานภูโตเยว วา ติรจฺฉานภูตํ ชีวิตา โวโรเปติ, ตสฺส กมฺมํ อานนฺตริยํ น โหติ, ภาริยํ ปน โหติ, อานนฺตริยํ อาหเจฺจว ติฎฺฐติฯ มนุสฺสชาติกานํว ปน วเสน อยํ ปโญฺห กถิโตฯ

ตตฺถ เอฬกจตุกฺกํ, สงฺคามจตุกฺกํ, โจรจตุกฺกญฺจ กเถตพฺพํฯ เอฬกํ มาเรสฺสามีติ อภิสนฺธินาปิ หิ เอฬกฎฺฐาเน ฐิตํ มนุโสฺส มนุสฺสภูตํ มาตรํ วา ปิตรํ วา มาเรโนฺต อานนฺตริยํ ผุสติฯ เอฬกาภิสนฺธินา มาตาปิติอภิสนฺธินา วา เอฬกํ มาเรโนฺต อานนฺตริยํ น ผุสติ, มาตาปิติอภิสนฺธินา มาตาปิตโร มาเรโนฺต ผุสเตวฯ เอส นโย อิตรสฺมิมฺปิ จตุกฺกทฺวเยฯ ยถา จ มาตาปิตูสุ, เอวํ อรหเนฺตปิ เอตานิ จตุกฺกานิ เวทิตพฺพานิ ฯ มนุสฺสอรหนฺตเมว จ มาเรตฺวา อานนฺตริยํ ผุสติ, น ยกฺขภูตํฯ กมฺมํ ปน ภาริยํ, อานนฺตริยสทิสเมวฯ มนุสฺสอรหนฺตสฺส จ ปุถุชฺชนกาเลเยว สตฺถปฺปหาเร วา วิเส วา ทิเนฺนปิ ยทิ โส อรหตฺตํ ปตฺวา เตเนว มรติ, อรหนฺตฆาตโก โหติเยวฯ ยํ ปน ปุถุชฺชนกาเล ทินฺนํ ทานํ อรหตฺตํ ปตฺวา ปริภุญฺชติ, ปุถุชฺชนเสฺสว ตํ ทินฺนํ โหติฯ เสสอริยปุคฺคเล มาเรนฺตสฺส อานนฺตริยํ นตฺถิ, กมฺมํ ปน ภาริยํ, อานนฺตริยสทิสเมวฯ

โลหิตุปฺปาเท ตถาคตสฺส อเภชฺชกายตาย ปรูปกฺกเมน จมฺมเจฺฉทํ กตฺวา โลหิตปคฺฆรณํ นาม นตฺถิ, สรีรสฺส ปน อโนฺตเยว เอกสฺมึ ฐาเน โลหิตํ สโมสรติฯ เทวทเตฺตน ปวิทฺธสิลโต ภิชฺชิตฺวา คตา สกลิกาปิ ตถาคตสฺส ปาทโนฺตํ ปหริ, ผรสุนา ปหโฏ วิย ปาโท อโนฺตโลหิโตเยว อโหสิฯ ตถา กโรนฺตสฺส อานนฺตริยํ โหติฯ ชีวโก ปน ตถาคตสฺส รุจิยา สตฺถเกน จมฺมํ ฉินฺทิตฺวา ตมฺหา ฐานา ทุฏฺฐโลหิตํ นีหริตฺวา ผาสุกมกาสิฯ ตถา กโรนฺตสฺส ปุญฺญกมฺมเมว โหติฯ

อถ เย ปรินิพฺพุเต ตถาคเต เจติยํ ภินฺทนฺติ, โพธึ ฉินฺทนฺติ, ธาตุมฺหิ อุปกฺกมนฺติ, เตสํ กึ โหตีติ? ภาริยํ กมฺมํ โหติ, อานนฺตริยสทิสํฯ สธาตุกํ ปน ถูปํ วา ปฏิมํ วา พาธยมานํ โพธิสาขํ ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติฯ สเจปิ ตตฺถ นิลีนา สกุณา เจติเย วจฺจํ ปาเตนฺติ, ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติเยวฯ ปริโภคเจติยโต หิ สรีรเจติยํ มหนฺตตรํฯ เจติยวตฺถุํ ภินฺทิตฺวา คจฺฉนฺตํ โพธิมูลมฺปิ ฉินฺทิตฺวา หริตุํ วฏฺฏติฯ ยา ปน โพธิสาขา โพธิฆรํ พาธติ, ตํ เคหรกฺขณตฺถํ ฉินฺทิตุํ น ลภติฯ โพธิอตฺถญฺหิ เคหํ, น เคหตฺถาย โพธิฯ อาสนฆเรปิ เอเสว นโยฯ ยสฺมึ ปน อาสนฆเร ธาตุ นิหิตา โหติ, ตสฺส รกฺขณตฺถาย โพธิสาขํ ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติฯ โพธิชคฺคนตฺถํ โอชาหรณสาขํ วา ปูติสาขํ วา ฉินฺทิตุํ วฏฺฏติเยว, สรีรปฏิชคฺคเน วิย ปุญฺญมฺปิ โหติฯ

สงฺฆเภเทปิ สีมฏฺฐกสเงฺฆ อสนฺนิปติเต วิสุํ ปริสํ คเหตฺวา กตโวหารานุสฺสาวนสลากคฺคาหสฺส กมฺมํ วา กโรนฺตสฺส อุเทฺทสํ วา อุทฺทิสนฺตสฺส เภโท จ โหติ อานนฺตริยกมฺมญฺจฯ สมคฺคสญฺญาย ปน วฏฺฏตีติ สญฺญาย วา กโรนฺตสฺส เภโทว โหติ, น อานนฺตริยกมฺมํฯ ตถา นวโต อูนปริสายฯ สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน นวนฺนํ ชนานํ โย สงฺฆํ ภินฺทติ, ตสฺส อานนฺตริยกมฺมํ โหติฯ ตสฺส อนุวตฺตกานํ อธมฺมวาทีนํ มหาสาวชฺชกมฺมํ , ธมฺมวาทิโน ปน อนวชฺชาฯ ตตฺถ นวนฺนเมว สงฺฆเภเท อิทํ สุตฺตํ – ‘‘เอกโต, อุปาลิ, จตฺตาโร โหนฺติ, เอกโต จตฺตาโร, นวโม อนุสฺสาเวติ, สลากํ คาเหติ ‘อยํ ธโมฺม อยํ วินโย อิทํ สตฺถุ สาสนํ, อิมํ คณฺหถ, อิมํ โรเจถา’ติฯ เอวํ โข, อุปาลิ, สงฺฆราชิ เจว โหติ สงฺฆเภโท จฯ นวนฺนํ วา , อุปาลิ, อติเรกนวนฺนํ วา สงฺฆราชิ เจว โหติ สงฺฆเภโท จา’’ติ (จูฬว. ๓๕๑)ฯ เอเตสุ จ ปน ปญฺจสุ สงฺฆเภโท วจีกมฺมํ, เสสานิ กายกมฺมานีติ เอวํ กมฺมโต วิญฺญาตโพฺพ วินิจฺฉโยฯ

ทฺวารโตติ สพฺพาเนว เจตานิ กายทฺวารโตปิ วจีทฺวารโตปิ สมุฏฺฐหนฺติฯ ปุริมานิ ปเนตฺถ จตฺตาริ อาณตฺติกวิชฺชามยปฺปโยควเสน วจีทฺวารโต สมุฏฺฐหิตฺวาปิ กายทฺวารเมว ปูเรนฺติ, สงฺฆเภโท หตฺถมุทฺทาย เภทํ กโรนฺตสฺส กายทฺวารโต สมุฏฺฐหิตฺวาปิ วจีทฺวารเมว ปูเรตีติ เอวเมตฺถ ทฺวารโตปิ วิญฺญาตโพฺพ วินิจฺฉโยฯ

กปฺปฏฺฐิติยโตติ สงฺฆเภโทเยว เจตฺถ กปฺปฏฺฐิติโยฯ สณฺฐหเนฺต หิ กเปฺป วา กปฺปเวมเชฺฌ วา สงฺฆเภทํ กตฺวา กปฺปวินาเสเยว มุจฺจติฯ สเจปิ หิ ‘เสฺว กโปฺป วินสฺสิสฺสตี’’ติ อชฺช สงฺฆเภทํ กโรติ, เสฺวว มุจฺจติ, เอกทิวสเมว นิรเย ปจฺจติฯ เอวํ กรณํ ปน นตฺถิฯ เสสานิ จตฺตาริ กมฺมานิ อานนฺตริยาเนว โหนฺติ, น กปฺปฏฺฐิติยานีติ เอวเมตฺถ กปฺปฏฺฐิติยโตปิ วิญฺญาตโพฺพ วินิจฺฉโยฯ

ปากโตติ เยน จ ปญฺจเปตานิ กมฺมานิ กตานิ โหนฺติ, ตสฺส สงฺฆเภโทเยว ปฏิสนฺธิวเสน วิปจฺจติ, เสสานิ ‘‘อโหสิกมฺมํ นาโหสิ กมฺมวิปาโก’’ติ เอวมาทีสุ สงฺขํ คจฺฉนฺติฯ สงฺฆเภทาภาเว โลหิตุปฺปาโท, ตทภาเว อรหนฺตฆาโต, ตทภาเว สเจ ปิตา สีลวา โหติ, มาตา ทุสฺสีลา, โน วา ตถา สีลวตี, ปิตุฆาโต ปฏิสนฺธิวเสน วิปจฺจติฯ สเจ มาตา สีลวตี, มาตุฆาโตฯ ทฺวีสุปิ

สีเลน วา ทุสฺสีเลน วา สมาเนสุ มาตุฆาโตว ปฏิสนฺธิวเสน วิปจฺจติ ฯ มาตา หิ ทุกฺกรการินี พหูปการา จ ปุตฺตานนฺติฯ เอวเมตฺถ ปากโตปิ วิญฺญาตพฺพํ วินิจฺฉโยฯ

สาธารณาทีหีติ ปุริมานิ จตฺตาริ สเพฺพสมฺปิ คหฏฺฐปพฺพชิตานํ สาธารณานิฯ สงฺฆเภโท ปน ‘‘น โข, อุปาลิ ภิกฺขุนี, สงฺฆํ ภินฺทติ, น สิกฺขมานา, น สามเณโร, น สามเณรี , น อุปาสโก, น อุปาสิกา สงฺฆํ ภินฺทติฯ ภิกฺขุ โข, อุปาลิ, ปกตโตฺต สมานสํวาสโก สมานสีมายํ ฐิโต สงฺฆํ ภินฺทตี’’ติ (จูฬว. ๓๕๑) วจนโต วุตฺตปฺปการสฺส ภิกฺขุโนว โหติ, น อญฺญสฺส, ตสฺมา อสาธารโณฯ อาทิสเทฺทน สเพฺพเปเต ทุกฺขเวทนาย สหคตา โทสโมหสมฺปยุตฺตา จาติ เอวเมตฺถ สาธารณาทีหิปิ วิญฺญาตพฺพํ วินิจฺฉโยฯ

๒๗๖. **อญฺญํ สตฺถาร**นฺติ ‘‘อยํ เม สตฺถา สตฺถุ กิจฺจํ กาตุํ อสมโตฺถ’’ติ ภวนฺตเรปิ อญฺญํ ติตฺถกรํ ‘อยํ เม สตฺถา’’ติ เอวํ คเณฺหยฺย, เนตํ ฐานํ วิชฺชตีติ อโตฺถฯ

๒๗๗. **เอกิสฺสา โลกธาตุยา**ติ ทสสหสฺสิโลกธาตุยาฯ ตีณิ หิ เขตฺตานิ ชาติเขตฺตํ, อาณาเขตฺตํ วิสยเขตฺตนฺติฯ ตตฺถ **ชาติเขตฺตํ** นาม ทสสหสฺสี โลกธาตุฯ สา หิ ตถาคตสฺส มาตุกุจฺฉิสฺมิํ โอกฺกมนกาเล นิกฺขมนกาเล สโมฺพธิกาเล ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตเน อายุสงฺขารโวสฺสชฺชเน ปรินิพฺพาเน จ กมฺปติฯ โกฏิสตสหสฺสจกฺกวาฬํ ปน **อาณาเขตฺตํ** นามฯ อาฏานาฏิยปริตฺตโมรปริตฺตธชคฺคปริตฺตรตนปริตฺตาทีนญฺหิ เอตฺถ อาณา ปวตฺตติฯ **วิสยเขตฺตสฺส** ปน ปริมาณํ นตฺถิฯ พุทฺธานญฺหิ ‘‘ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เญยฺยํ, ยาวตกํ เญยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เญยฺยํ, เญยฺยปริยนฺติกํ ญาณ’’นฺติ (มหานิ. ๖๙; จูฬนิ. โมฆราชมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ๘๕; ปฏิ. ม. ๓.๕) วจนโต อวิสโย นาม นตฺถิฯ

อิเมสุ ปน ตีสุ เขเตฺตสุ ฐเปตฺวา อิมํ จกฺกวาฬํ อญฺญสฺมิํ จกฺกวาเฬ พุทฺธา อุปฺปชฺชนฺตีติ สุตฺตํ นตฺถิ, น อุปฺปชฺชนฺตีติ ปน อตฺถิฯ **ตีณิ** หิ **ปิฏกานิ** – วินยปิฏกํ, สุตฺตนฺตปิฏกํ, อภิธมฺมปิฏกํฯ **ติโสฺส สงฺคีติโย** – มหากสฺสปเตฺถรสฺส สงฺคีติ, ยสเตฺถรสฺส สงฺคีติ, โมคฺคลิปุตฺตเตฺถรสฺส สงฺคีติฯ อิมา ติโสฺส สงฺคีติโย อารุเฬฺห เตปิฏเก พุทฺธวจเน อิมํ จกฺกวาฬํ มุญฺจิตฺวา อญฺญตฺถ พุทฺธา อุปฺปชฺชนฺตีติ สุตฺตํ นตฺถิ, น อุปฺปชฺชนฺตีติ ปน อตฺถิฯ

อปุพฺพํ อจริมนฺติ อปุเร อปจฺฉา, เอกโต น อุปฺปชฺชนฺติฯ ปุเร วา ปจฺฉา วา อุปฺปชฺชนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ ตตฺถ โพธิปลฺลเงฺก ‘‘โพธิํ อปฺปตฺวา น อุฎฺฐหิสฺสามี’’ติ นิสินฺนกาลโต ปฏฺฐาย ยาว มาตุกุจฺฉิสฺมิํ ปฏิสนฺธิคฺคหณํ, ตาว ปุเพฺพติ น เวทิตพฺพํฯ โพธิสตฺตสฺส หิ ปฏิสนฺธิคฺขเณ ทสสหสฺสจกฺกวาฬกมฺปเนเนว เขตฺตปริคฺคโห กโต, เอตฺถนฺตเร อญฺญสฺส พุทฺธสฺส อุปฺปตฺติ นิวาริตาว โหติฯ ปรินิพฺพานโต ปฏฺฐาย ยาว สาสปมตฺตาปิ ธาตุ ติฎฺฐติ, ตาว ปจฺฉาติ น เวทิตพฺพํฯ ธาตูสุ หิ ฐิตาสุ พุทฺธา ฐิตาว โหนฺติฯ ตสฺมา เอตฺถนฺตเร อญฺญสฺส พุทฺธสฺส อุปฺปตฺติ นิวาริตาว โหติฯ ธาตุปรินิพฺพาเน ปน ชาเต อญฺญสฺส พุทฺธสฺส อุปฺปตฺติ น นิวาริตาฯ

กสฺมา ปน อปุพฺพํ อจริมํ น อุปฺปชฺชนฺตีติ? อนจฺฉริยตฺตาฯ พุทฺธา หิ อจฺฉริยมนุสฺสาฯ ยถาห – ‘‘เอกปุคฺคโล, ภิกฺขเว, โลเก อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อจฺฉริยมนุโสฺสฯ กตโม เอกปุคฺคโล? ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ’’ติ (อ. นิ. ๑.๑๗๒)ฯ ยทิ จ เทฺว วา จตฺตาโร วา อฏฺฐ วา โสฬส วา เอกโต อุปฺปเชฺชยฺยุํ, อนจฺฉริยา ภเวยฺยุํฯ เอกสฺมิญฺหิ วิหาเร ทฺวินฺนํ เจติยานมฺปิ ลาภสกฺกาโร อุฬารา น โหนฺติ, ภิกฺขูปิ พหุตาย อนจฺฉริยา ชาตา, เอวํ พุทฺธาปิ ภเวยฺยุํฯ ตสฺมา น อุปฺปชฺชนฺติฯ

เทสนาย จ วิเสสาภาวโตฯ ยญฺหิ สติปฏฺฐานาทิกํ ธมฺมํ เอโก เทเสติ, อเญฺญน อุปฺปชฺชิตฺวาปิ โสว ธโมฺม เทเสตโพฺพ สิยาฯ ตโต อนจฺฉริโย สิยาฯ เอกสฺมิํ ปน ธมฺมํ เทเสเนฺต เทสนาปิ อจฺฉริยาว โหติฯ

วิวาทภาวโต จฯ พหูสุ จ พุเทฺธสุ อุปฺปเนฺนสุ พหูนํ อาจริยานํ อเนฺตวาสิกา วิย ''อมฺหากํ พุโทฺธ ปาสาทิโก, อมฺหากํ พุโทฺธ มธุรสฺสโร ลาภี ปุญฺญวา''ติ วิวเทยฺยุํ, ตสฺมาปิ เอวํ น อุปฺปชฺชนฺติฯ

อปิเจตํ การณํ มิลินฺทรญฺญา ปุเฎฺฐน นาคเสนเตฺถเรน วิตฺถาริตเมวฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ (มิ. ป. ๕.๑.๑) –

> ''ภเนฺต, นาคเสน, ภาสิตมฺปิ เหตํ ภควตา – 'อฎฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส, ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปเชฺชยฺยุํ , เนตํ ฐานํ วิชฺชตี'ติฯ เทเสนฺตา จ, ภเนฺต นาคเสน, สเพฺพปิ ตถาคตา สตฺตติํส โพธิปกฺขิยธเมฺม เทเสนฺติ, กถยมานา จ จตฺตาริ อริยสจฺจานิ กเถนฺติ, สิกฺขาเปนฺตา จ ตีสุ สิกฺขาสุ สิกฺขาเปนฺติ, อนุสาสมานา จ อปฺปมาทปฏิปตฺติยํ อนุสาสนฺติฯ ยทิ, ภเนฺต นาคเสน, สเพฺพสมฺปิ ตถาคตานํ เอโก อุเทฺทโส เอกา กถา เอกา สิกฺขา เอกา อนุสิฎฺฐิ, เกน การเณน เทฺว ตถาคตา เอกกฺขเณ น อุปฺปชฺชนฺติฯ เอเกนปิ ตาว พุทฺธุปฺปาเทน อยํ โลโก โอภาสชาโต, ยทิ ทุติโยปิ พุโทฺธ ภเวยฺย, ทฺวินฺนํ ปภาย อยํ โลโก ภิโยฺยโสมตฺตาย โอภาสชาโต ภเวยฺยฯ โอวทมานา จ เทฺว ตถาคตา สุขํ โอวเทยฺยุํ, อนุสาสมานา จ สุขํ อนุสาเสยฺยุํฯ ตตฺถ เม การณํ เทเสหิ, ยถาหํ นิสฺสํสโย ภเวยฺยนฺติ''ฯ

''อยํ, มหาราช, ทสสหสฺสี โลกธาตุ เอกพุทฺธธารณี, เอกเสฺสว ตถาคตสฺส คุณํ ธาเรติฯ ยทิ ทุติโย พุโทฺธ อุปฺปเชฺชยฺย, นายํ ทสสหสฺสี โลกธาตุ ธาเรยฺย, จเลยฺย กเมฺปยฺย นเมยฺย โอนเมยฺย วินเมยฺย วิกิเรยฺย วิธเมยฺย วิทฺธํเสยฺย, น ฐานมุปคเจฺฉยฺยฯ

''ยถา, มหาราช, นาวา เอกปุริสสนฺธารณี ภเวยฺยฯ เอกสฺมิํ ปุริเส อภิรูเฬฺห สา นาวา สมุปาทิกา ภเวยฺยฯ อถ ทุติโย ปุริโส อาคเจฺฉยฺย ตาทิโส อายุนา วเณฺณน วเยน ปมาเณน กิสถูเลน สพฺพงฺคปจฺจเงฺคน, โส ตํ นาวํ อภิรุเหยฺยฯ อปิ นุ สา, มหาราช, นาวา ทฺวินฺนมฺปิ ธาเรยฺยาติ? น หิ, ภเนฺต, จเลยฺย กเมฺปยฺย นเมยฺย โอนเมยฺย วินเมยฺย วิกิเรยฺย วิธเมยฺย วิทฺธํเสยฺย, น ฐานมุปคเจฺฉยฺย, โอสีเทยฺย อุทเกติฯ เอวเมว โข, มหาราช, อยํ ทสสหสฺสี โลกธาตุ เอกพุทฺธธารณี, เอกเสฺสว ตถาคตสฺส คุณํ ธาเรติ, ยทิ ทุติโย พุโทฺธ อุปฺปเชฺชยฺย, นายํ ทสสหสฺสี โลกธาตุ ธาเรยฺย, จเลยฺย…เป.… น ฐานมุปคเจฺฉยฺยฯ

''ยถา วา ปน, มหาราช, ปุริโส ยาวทตฺถํ โภชนํ ภุเญฺชยฺย ฉาเทนฺตํ ยาว กณฺฐมภิปูรยิตฺวาฯ โส ธาโต ปีณิโต ปริปุโณฺณ นิรนฺตโร ตนฺทิกโต อโนนมิตทณฺฑชาโต ปุนเทว ตตฺตกํ โภชนํ ภุเญฺชยฺยฯ อปิ นุ โข โส, มหาราช, ปุริโส สุขิโต ภเวยฺยาติ? น หิ, ภเนฺต, สกิํภุตฺโตว มเรยฺยาติฯ เอวเมว โข, มหาราช, อยํ ทสสหสฺสี โลกธาตุ เอกพุทฺธธารณี…เป.… น ฐานมุปคเจฺฉยฺยาติฯ

''กิํ นุ โข, ภเนฺต นาคเสน, อติธมฺมภาเรน ปถวิ จลตีติ? อิธ, มหาราช, เทฺว สกฎา รตนปริปูริตา ภเวยฺยุํ ยาว มุขสมาฯ เอกสฺมา สกฎโต รตนํ คเหตฺวา เอกสฺมิํ สกเฎ อากิเรยฺยุํ, อปิ

นุ ตํ, มหาราช, สกฏํ ทฺวินฺนมฺปิ สกฏานํ รตนํ ธาเรยฺยาติ? น หิ, ภนฺเต, นาภิปิ ตสฺส ผเลยฺย, อราปิ ตสฺส ภิเชฺชยฺยุํ, เนมีปิ ตสฺส โอปเตยฺยุํ, อโกฺขปิ ตสฺส ภิเชฺชยฺยาติฯ กึ นุ โข, มหาราช, อติรตนภาเรน สกฏํ ภิชฺชตีติ ? อาม, ภเนฺตติฯ เอวเมว โข, มหาราช, อติธมฺมภาเรน ปถวี จลตีติฯ

‘‘อปิ จ, มหาราช, อิมํ การณํ พุทฺธพลปริทีปนาย โอสาริตํฯ อญฺญมฺปิ ตตฺถ อภิรูปํ การณํ สุโณหิ, เยน การเณน เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขเณ น อุปฺปชฺชนฺติฯ ยทิ, มหาราช, เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขเณ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, ปริสาย วิวาโท อุปฺปเชฺชยฺย, ‘ตุมฺหากํ พุโทฺธ, อมฺหากํ พุโทฺธ’ติ อุภโตปกฺขชาตา ภเวยฺยุํฯ ยถา, มหาราช, ทฺวินฺนํ พลวามจฺจานํ ปริสาย วิวาโท อุปฺปชฺชติ, ‘ตุมฺหากํ อมโจฺจ อมฺหากํ อมโจฺจ’ติ อุภโตปกฺขชาตา โหนฺติฯ เอวเมว โข, มหาราช, ยทิ เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขเณ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, ปริสาย วิวาโท อุปฺปเชฺชยฺย, ‘ตุมฺหากํ พุโทฺธ, อมฺหากํ พุโทฺธ’ติ อุภโตปกฺขชาตา ภเวยฺยุํฯ อิทํ ปฐมํ การณํ สุโณหิ, เยน การเณน เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขเณ น อุปฺปชฺชนฺติฯ

‘‘อปรมฺปิ, มหาราช, อุตฺตริํ การณํ สุโณหิ, เยน การเณน เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขเณ น อุปฺปชฺชนฺติฯ ยทิ, มหาราช, เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขเณ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, อโคฺค พุโทฺธติ ยํ วจนํ, ตํ มิจฺฉา ภเวยฺยฯ เชโฎฺฐ พุโทฺธติ…เป.… เสโฎฺฐ พุโทฺธติฯ วิสิโฎฺฐ พุโทฺธติ, อุตฺตโม พุโทฺธติ, ปวโร พุโทฺธติ, อสโม พุโทฺธติ, อสมสโม พุโทฺธติ, อปฺปฏิสโม พุโทฺธติ, อปฺปฏิภาโค พุโทฺธติ, อปฺปฏิปุคฺคโล พุโทฺธติ ยํ วจนํ, ตํ มิจฺฉา ภเวยฺยฯ อิมมฺปิ โข ตฺวํ, มหาราช, การณํ อตฺถโต สมฺปฏิจฺฉ, เยน การเณน เทฺว สมฺมาสมฺพุทฺธา เอกกฺขเณ น อุปฺปชฺชนฺติฯ

‘‘อปิจ, มหาราช, พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สภาวปกติกา เอสา, ยํ เอโกเยว พุโทฺธ โลเก อุปฺปชฺชติฯ กสฺมา? การณมหนฺตตฺตา สพฺพญฺญุพุทฺธคุณานํฯ อญฺญมฺปิ, มหาราช, ยํ มหนฺตํ โหติ, ตํ เอกํเยว โหติฯ ปถวี, มหาราช, มหนฺตี, สา เอกาเยวฯ สาคโร มหโนฺต, โส เอโกเยวฯ สิเนรุ คิริราช มหโนฺต, โส เอโกเยวฯ อากาโส มหโนฺต, โส เอโกเยว ฯ สโกฺก มหโนฺต, โส เอโกเยวฯ พฺรหฺมา มหโนฺต, โส เอโกเยวฯ ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ มหโนฺต, โส เอโกเยวฯ ยตฺถ เต อุปฺปชฺชนฺติ, ตตฺถ อเญฺญสํ โอกาโส น โหติฯ ตสฺมา ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ เอโกเยว โลเก อุปฺปชฺชตีติฯ สุกถิโต, ภเนฺต นาคเสน, ปโญฺห โอปเมฺมหิ การเณหี’’ติฯ

เอกิสฺสา โลกธาตุยาติ เอกสฺมิํ จกฺกวาเฬฯ เหฎฺฐา อิมินาว ปเทน ทส จกฺกวาฬสหสฺสานิ คหิตานิ, ตานิปิ เอกจกฺกวาเฬเนว ปริจฺฉินฺทิตุํ วฎฺฎนฺติฯ พุทฺธา หิ อุปฺปชฺชมานา อิมสฺมิํเยว จกฺกวาเฬ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปชฺชนฎฺฐาเน ปน วาริเต อิโต อเญฺญสุ จกฺกวาเฬสุ น อุปฺปชฺชนฺตีติ วาริตเมว โหติฯ

ปฐมวคฺควณฺณนาฯ

๑๕. อฎฺฐานปาฬิ

(๑๕) ๒. อฎฺฐานปาฬิ-ทุติยวคฺควณฺณนา

๒๗๘. **อปุพฺพํ อจริม**นฺติ เอตฺถ จกฺกรตนปาตุภาวโต ปุเพฺพ ปุพฺพํ, ตเสฺสว อนฺตรธานโต ปจฺฉา จริมํฯ ตตฺถ ทฺวิธา จกฺกรตนสฺส อนฺตรธานํ โหติ จกฺกวตฺติโน กาลกิริยาย วา ปพฺพชฺชาย วาฯ อนฺตรธายมานญฺจ ปน ตํ กาลกิริยโต วา ปพฺพชฺชโต วา สตฺตเม ทิวเส อนฺตรธายติ, ตโต ปรํ จกฺกวตฺติโน ปาตุภาโว อวาริโตฯ

กสฺมา ปน เอกจกฺกวาเฬ เทฺว จกฺกวตฺติโน น อุปฺปชฺชนฺตีติ? วิวาทุปเจฺฉทโต, อจฺฉริยภาวโต, จกฺกรตนสฺส มหานุภาวโต จฯ ทฺวีสุ หิ อุปฺปชฺชเนฺตสุ ''อมฺหากํ ราชา มหโนฺต, อมฺหากํ ราชา มหโนฺต''ติ วิวาโท อุปฺปเชฺชยฺย, ''เอกสฺมิํ ทีเป จกฺกวตฺตี, เอกสฺมิํ ทีเป จกฺกวตฺตี''ติ จ อนจฺฉริโย ภเวยฺยฯ โย จายํ จกฺกรตนสฺส ทฺวิสหสฺสทีปปริวาเรสุ จตูสุ มหาทีเปสุ อิสฺสริยานุปฺปทานสมโตฺถ มหานุภาโว, โสปิ ปริหาเยถฯ อิติ วิวาทุปเจฺฉทโต อจฺฉริยภาวโต จกฺกรตนสฺส มหานุภาวโต จ น เอกจกฺกวาเฬ เทฺว อุปฺปชฺชนฺติฯ

๒๗๙. **ยํ อิตฺถี อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุโทฺธ**ติ เอตฺถ ติฎฺฐตุ ตาว สพฺพญฺญุคุเณ นิพฺพเตฺตตฺวา โลกนิตฺถรณสมโตฺถ พุทฺธภาโว, ปณิธานมตฺตมฺปิ อิตฺถิยา น สมฺปชฺชติฯ

> ''มนุสฺสตฺตํ ลิงฺคสมฺปตฺติ, เหตุ สตฺถารทสฺสนํ;
> ปพฺพชฺชา คุณสมฺปตฺติ, อธิกาโร จ ฉนฺทตา;
> อฎฺฐ ธมฺมสโมธานา, อภินีหาโร สมิชฺฌตี''ติฯ (พุ. วํ. ๒.๕๙) –

อิมานิ หิ ปณิธานสมฺปตฺติการณานิฯ อิติ ปณิธานมฺปิ สมฺปาเทตุํ อสมตฺถาย อิตฺถิยา กุโต พุทฺธภาโวติฯ ''อฎฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส, ยํ อิตฺถี อรหํ อสฺส สมฺมาสมฺพุโทฺธ''ติ วุตฺตํฯ สพฺพาการปริปูโรว ปุญฺญุสฺสโย สพฺพาการปริปูรเมว อตฺตภาวํ นิพฺพเตฺตตีติ ปุริโสว อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, น อิตฺถีฯ

๒๘๐. **ราชา อสฺส จกฺกวตฺตี**ติอาทีสุปิ ยสฺมา อิตฺถิยา โกโสหิตวตฺถคุยฺหตาทีนํ อภาเวน ลกฺขณานิ น ปริปูรนฺติ, อิตฺถิรตนาภาเวน สตฺตรตนสมงฺคิตา น สมฺปชฺชติ, สพฺพมนุเสฺสหิ จ อธิโก อตฺตภาโว น โหติฯ ตสฺมา ''อฎฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส ยํ อิตฺถี ราชา อสฺส จกฺกวตฺตี''ติ วุตฺตํฯ

๒๘๑. ยสฺมา จ สกฺกตฺตาทีนิ ตีณิ ฐานานิ อุตฺตมานิ, อิตฺถิลิงฺคญฺจ หีนํ, ตสฺมา จสฺสา สกฺกตฺตาทีนิปิ ปฎิสิทฺธานิฯ

นนุ จ ยถา อิตฺถิลิงฺคํ, เอวํ ปุริสลิงฺคมฺปิ พฺรหฺมโลเก นตฺถิฯ ตสฺมา ''ยํ ปุริโส พฺรหฺมตฺตํ กาเรยฺย, ฐานเมตํ วิชฺชตี''ติปิ น วตฺตพฺพํ สิยาติฯ โน น วตฺตพฺพํฯ กสฺมา? อิธ ปุริสสฺส ตตฺถ นิพฺพตฺตนโตฯ พฺรหฺมตฺตนฺติ หิ มหาพฺรหฺมตฺตํ อธิเปฺปตํฯ อิตฺถี จ อิธ ฌานํ ภาเวตฺวา กาลํ กตฺวา พฺรหฺมปาริสชฺชานํ สหพฺยตํ อุปฺปชฺชติ, น มหาพฺรหฺมานํฯ ปุริโส ปน ตตฺถ นุปฺปชฺชตีติ น วตฺตโพฺพฯ สมาเนปิ เจตฺถ อุภยลิงฺคาภาเว ปุริสสณฺฐานาว พฺรหฺมาโน, น อิตฺถิสณฺฐานาฯ ตสฺมา สุวุตฺตเมเวตํฯ

๒๘๔. **กายทุจฺจริตสฺสา**ติอาทีสุ ยถา นิมฺพพีชโกสาตกิพีชาทีนิ มธุรํ ผลํ น นิพฺพเตฺตนฺติ, อสาตํ อมธุรเมว นิพฺพเตฺตนฺติ, เอวํ กายทุจฺจริตาทีนิ มธุรํ วิปากํ น นิพฺพเตฺตนฺติ, อมธุรเมว นิพฺพเตฺตนฺติฯ ยถา จ อุจฺฉุพีชสาลิพีชาทีนิ มธุรํ สาทุรสเมว ผลํ นิพฺพเตฺตนฺติ, น อสาตํ กฎุกํฯ เอวํ กายสุจริตาทีนิ มธุรเมว วิปากํ นิพฺพเตฺตนฺติ, น อมธุรํฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

“ยาทิสํ วปเต พีชํ, ตาทิสํ หรเต ผลํ;
กลฺยาณการี กลฺยาณํ, ปาปการี จ ปาปก”นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๕๖);

ตสฺมา “อฏฺฐานเมตํ, ภิกฺขเว, อนวกาโส, ยํ กายทุจฺจริตสฺสา”ติอาทิ วุตฺตํฯ

๒๙๐-๒๙๕. **กายทุจฺจริตสมงฺคี**ติอาทีสุ **สมงฺคี**ติ ปญฺจวิธา สมงฺคิตา – อายูหนสมงฺคิตา, เจตนาสมงฺคิตา, กมฺมสมงฺคิตา, วิปากสมงฺคิตา, อุปฏฺฐานสมงฺคิตาติฯ ตตฺถ กุสลากุสลกมฺมายูหนกฺขเณ **อายูหนสมงฺคิตา**ติ วุจฺจติฯ ตถา **เจตนาสมงฺคิตา**ฯ ยาว ปน สตฺตา อรหตฺตํ น ปาปุณนฺติ, ตาว สเพฺพปิ สตฺตา ปุเพฺพ อุปจิตเจตนาย สมงฺคิตาย เจตนาสมงฺคิโนติ วุจฺจนฺติฯ เอสา เจตนาสมงฺคิตาฯ ยาว อรหตฺตํ น ปาปุณนฺติ, ตาว สเพฺพปิ สตฺตา ปุเพฺพ อุปจิตํ วิปาการหํ กมฺมํ สนฺธาย “กมฺมสมงฺคิโน”ติ วุจฺจนฺติฯ เอสา **กมฺมสมงฺคิตาฯ วิปากสมงฺคิตา** วิปากกฺขเณเยว เวทิตพฺพาฯ ยาว ปน สตฺตา อรหตฺตํ น ปาปุณนฺติ, ตาว เตสํ ตโต ตโต จวิตฺวา นิรเย อุปฺปชฺชมานานํ อคฺคิชาลาโลหกุมฺภิอาทีหิ อุปฏฺฐานากาเรหิ นิรโย, คพฺภเสยฺยกตฺตํ อาปชฺชมานานํ มาตุกุจฺฉิ, เทเวสุ อุปฺปชฺชมานานํ กปฺปรุกฺขวิมานาทีหิ อุปฏฺฐานากาเรหิ เทวโลโกติ เอวํ อุปปตฺตินิมิตฺตํ อุปฏฺฐาติฯ อิติ เนสํ อิมินา อุปปตฺตินิมิตฺตอุปฏฺฐาเนน อปริมุตฺตตา **อุปฏฺฐานสมงฺคิตา** นามฯ สา จลติ, เสสา นิจฺจลาฯ นิรเย หิ อุปฏฺฐิเตปิ เทวโลโก อุปฏฺฐาติ, เทวโลเก อุปฏฺฐิเตปิ นิรโย อุปฏฺฐาติ, มนุสฺสโลเก อุปฏฺฐิเตปิ ติรจฺฉานโยนิ อุปฏฺฐาติ, ติรจฺฉานโยนิยา จ อุปฏฺฐิตายปิ มนุสฺสโลโก อุปฏฺฐาติเยวฯ

ตตฺริทํ วตฺถุ – โสณคิริปาเท กิร อเจลวิหาเร โสณเตฺถโร นาม เอโก ธมฺมกถิโกฯ ตสฺส ปิตา สุนขวาชิโก นาม อโหสิ, เถโร ตํ ปฏิพาหนฺโตปิ สํวเร ฐเปตุํ อสโกฺกโนฺต “มา นสฺสิ วราโก”ติ มหลฺลกกาเล อกามกํ นํ ปพฺพาเชสิฯ ตสฺส คิลานเสยฺยาย นิปนฺนสฺส นิรโย อุปฏฺฐาสิฯ โสณคิริปาทโต มหนฺตา สุนขา อาคนฺตฺวา ขาทิตุกามา วิย สมฺปริวาเรสุํฯ โส มหาภยภีโต “วาเรหิ, ตาต โสณ, วาเรหิ, ตาต โสณา”ติ อาหฯ กึ มหาเถราติ? น ปสฺสสิ, ตาตาติ ตํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิฯ โสณเตฺถโร “กถญฺหิ นาม มาทิสสฺส ปิตา นิรเย นิพฺพตฺติสฺสติ , ปติฏฺฐาสฺส ภวิสฺสามี”ติ สามเณเรหิ นานาปุปฺผานิ อาหราเปตฺวา เจติยงฺคณโพธิยงฺคเณสุ ตลสนฺถรณปูชํ อาสนปูชญฺจ กาเรตฺวา ปิตรํ มญฺจเกน เจติยงฺคณํ หริตฺวา มเญฺจ นิสีทาเปตฺวา “อยํ, มหาเถร, ปูชา ตุมฺหากํ อตฺถาย กตา, ‘อยํ เม ภควา ทุคฺคตปณฺณากาโร’ติ วตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา จิตฺตํ ปสาเทหี”ติ อาหฯ สา มหาเถโร ปูชํ ทิสฺวา ตถา กโรโนฺต จิตฺตํ ปสาเทสิฯ ตาวเทวสฺส เทวโลโก อุปฏฺฐาสิฯ นนฺทนวน-จิตฺตลตาวน-มิสฺสกวน-ผารุสกวน-วิมานานิ เจว เทวนาฏกานิ จ ปริวาเรตฺวา ฐิตานิ วิย อเหสุํฯ โส “อเปถ, โสณ, อเปถ, โสณา”ติ เถรํ อาหฯ กิมิทํ, มหาเถราติ? เอตา เต มาตโร อาคจฺฉนฺตีติฯ เถโร “สโคฺค อุปฏฺฐิโต มหาเถรสฺสา”ติ จิเนฺตสิฯ เอวํ อุปฏฺฐานสมงฺคิตา จลตีติ เวทิตพฺพาฯ เอตาสุ สมงฺคิตาสุ อิธ อายูหนเจตนากมฺม-สมงฺคิตาวเสน “กายทุจฺจริตสมงฺคี”ติอาทิ วุตฺตํฯ

ตตฺถ เอเก อาจริยา “ยสฺมึ ขเณ กมฺมํ อายูหติ, ตสฺมึเยว ขเณ ตสฺส สโคฺค วาริโต”ติ วทนฺติฯ อปเร ปน “อายูหิตกมฺมํ นาม วิปากวารํ ลภนฺตมฺปิ อตฺถิ อลภนฺตมฺปิฯ ตตฺถ ยทา กมฺมํ วิปากวารํ ลภติ, ตสฺมึเยว กาเล ตสฺส สโคฺค วาริโต”ติ วทนฺติฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

อฏฺฐานปาฬิวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๖. เอกธมฺมปาฬิ

(๑๖) ๑. เอกธมฺมปาฬิ-ปฐมวคฺควณฺณนา

๒๙๖. เอกธมฺมปาฬิยํ **เอกธมฺโม**ติ เอกสภาโวฯ **เอกนฺตนิพฺพิทายา**ติ เอกเนฺตน วฏฺฏ นิพฺพินฺทนตฺถาย อุกฺกณฺฐนตฺถายฯ **วิราคายา**ติ วฏฺฏ วิรชฺชนตฺถาย, ราคาทีนํ วา กิเลสานํ วิรชฺชนาย วิคมายฯ **นิโรธายา**ติ ราคาทีนํ นิโรธาย อปฺปวตฺติกรณตฺถาย, วฏฺฏเสฺสว วา นิรุชฺฌนตฺถายฯ **อุปสมายา**ติ กิเลสวูปสมนตฺถาย, **อภิญฺญายา**ติ อนิจฺจาทิวเสน ลกฺขณตฺตยํ อาโรเปตฺวา อภิชานนตฺถายฯ **สโมฺพธายา**ติ จตุนฺนํ สจฺจานํ พุชฺฌนตฺถาย, ‘‘โพธิ วุจฺจติ จตูสุ มเคฺคสุ ญาณ’’นฺติ (มหานิ. ๑๙๑; จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทโส ๑๒๑) เอวํ วุตฺตสฺส วา จตุมคฺคญาณสฺส ปฏิวิชฺฌนตฺถายฯ **นิพฺพานายา**ติ อปฺปจฺจยนิพฺพานสฺส สจฺฉิกรณตฺถายฯ

อิติ ภควา อิเมหิ สตฺตหิ ปเทหิ พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐานสฺส วณฺณํ กเถสิฯ กสฺมา? มหาชนสฺส อุสฺสาหชนนตฺถํ วิสกณฺฏกวาณิโช วิย อตฺตโน ปณิยสฺสฯ วิสกณฺฏกวาณิโช นาม คุฬวาณิโช วุจฺจติฯ โส กิร คุฬผาณิตขณฺฑสกฺกราทีนิ สกเฏนาทาย ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา ‘‘วิสกณฺฏกํ คณฺหถ, วิสกณฺฏกํ คณฺหถา’’ติ อุโคฺฆเสสิฯ ตํ สุตฺวา คามิกา ‘‘วิสํ นาม กกฺขฬํ โฆรํฯ โย นํ ขาทติ, โส มรติฯ กณฺฏกมฺปิ วิชฺฌิตฺวา มาเรติ, อุโภเปเต กกฺขฬาฯ โก เอตฺถ อานิสํโส’’ติ เคหทฺวารานิ ถเกสุํ, ทารเก จ ปลาเปสุํฯ ตํ ทิสฺวา วาณิโช ‘อโวหารกุสลา อิเม คามิกา, หนฺท เน อุปาเยน คาหาเปมี’’ติ ‘‘อติมธุรํ คณฺหถ, อติสาทุํ คณฺหถ, คุฬํ ผาณิตํ สกฺกรํ สมคฺฆํ ลพฺภติ, กูฏมาสกกูฏกหาปณาทีหิ วาปิ ลพฺภตี’’ติ อุโคฺฆเสสิฯ ตํ สุตฺวา คามิกา ตุฏฺฐปหฏฺฐา วคฺควคฺคา คนฺตฺวา พหุมฺปิ มูลํ ทตฺวา อคฺคเหสุํฯ

ตตฺถ วิสกณฺฏกวาณิชสฺส ‘‘วิสกณฺฏกํ คณฺหถา’’ติ อุโคฺฆสนํ วิย ภควโต พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐานกถนํ, วิสกณฺฏเก วณฺณํ กเถตฺวา ตสฺส คหณตฺถาย มหาชนสฺส อุสฺสาหกรณํ วิย อิเมหิ สตฺตหิ ปเทหิ พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐานสฺส วณฺณภณเนน ตสฺส มหาชนสฺส อุสฺสาหกรณํฯ

กตโม เอกธโมฺมติ กเถตุกมฺยตาปุจฺฉาฯ **พุทฺธานุสฺสตี**ติ พุทฺธํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนุสฺสติ, พุทฺธคุณารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ ตํ ปเนตํ พุทฺธานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ ทุวิธํ โหติ จิตฺตสมฺปหํสนตฺถเญฺจว วิปสฺสนตฺถญฺจฯ กถํ? ยทา หิ อสุภารมฺมเณสุ อญฺญตรํ ภาเวนฺตสฺส ภิกฺขุโน จิตฺตุปฺปาโท อุปหญฺญติ อุกฺกณฺฐติ นิรสฺสาโท โหติ, วีถึ นปฺปฏิปชฺชติ, กูฏโคโณ วิย อิโต จิโต จ วิธาวติฯ ตสฺมึ ขเณ เอส มูลกมฺมฏฺฐานํ ปหาย ‘‘อิติปิ โส ภควา’’ติอาทินา นเยน ตถาคตสฺส โลกิยโลกุตฺตรคุเณ อนุสฺสรติฯ ตเสฺสวํ พุทฺธํ อนุสฺสรนฺตสฺส จิตฺตุปฺปาโท ปสีทติ, วินีวรโณ โหติ ฯ โส ตํ จิตฺตํ เอวํ ทเมตฺวา ปุน มูลกมฺมฏฺฐานํเยว มนสิ กโรติฯ กถํ? ยถา นาม พลวา ปุริโส กูฏาคารกณฺณิกตฺถาย มหารุกฺขํ ฉินฺทโนฺต สาขาปลาสเจฺฉทนมเตฺตเนว ผรสุธาราย วิปนฺนาย มหารุกฺขํ ฉินฺทิตุํ อสโกฺกโนฺตปิ ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวาว กมฺมารสาลํ คนฺตฺวา ติขิณํ ผรสุํ การาเปตฺวา ปุน ตํ ฉิเนฺทยฺยฯ เอวํสมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํฯ โส เอวํ พุทฺธานุสฺสติวเสน จิตฺตํ ปริทเมตฺวา ปุน มูลกมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรโนฺต อสุภารมฺมณํ ปฐมชฺฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานงฺคานิ สมฺมสิตฺวา อริยภูมึ โอกฺกมติฯ เอวํ ตาว จิตฺตสมฺปหํสนตฺถํ โหติฯ

ยทา ปเนส พุทฺธานุสฺสตึ อนุสฺสริตฺวา ‘‘โก อยํ อิติปิ โส ภควาติอาทินา นเยน อนุสฺสริ, อิตฺถิ นุ โข ปุริโส นุ โข เทวมนุสฺสมารพฺรหฺมานํ อญฺญตโร นุ โข’’ติ ปริคฺคณฺหโนฺต ‘‘น

อโญฺญ โกจิ, สติสมฺปยุตฺตํ ปน จิตฺตเมว อนุสฺสรี’’ติ ทิสฺวา ‘‘ตํ โข ปเนตํ จิตฺตํ ขนฺธโต วิญฺญาณกฺขนฺโธ โหติ, เตน สมฺปยุตฺตา เวทนา เวทนากฺขนฺโธ, เตน สมฺปยุตฺตา สญฺญา สญฺญากฺขนฺโธ, สหชาตา ผสฺสาทโย สงฺขารกฺขนฺโธติ อิเม จตฺตาโร อรูปกฺขนฺธา โหนฺตี’’ติ อรูปญฺจ ววตฺถเปตฺวา ตสฺส นิสฺสยํ ปริเยสโนฺต หทยวตฺถุํ ทิสฺวา ตสฺส นิสฺสยานิ จตฺตาริ มหาภูตานิ, ตานิ อุปาทาย ปวตฺตานิ เสสอุปาทารูปานิ จ ปริคฺคเหตฺวา ‘‘สพฺพเมฺปตํ รูปํ รูปกฺขโนฺธ’’ติ ววตฺถเปตฺวา ‘‘อิทญฺจ รูปํ ปุริมญฺจ อรูป’’นฺติ สเงฺขปโต รูปารูปํ, ปเภทโต ปญฺจกฺขเนฺธ ปุน ‘‘สเงฺขปโต ปญฺจเปเต ขนฺธา ทุกฺขสจฺจ’’นฺติ ทุกฺขสจฺจํ ววตฺถเปตฺวา ‘‘ตสฺส ปภาวิกา ตณฺหา สมุทยสจฺจํ, ตสฺสา นิโรโธ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปชานนา ปฏิปทา มคฺคสจฺจ’’นฺติ เอวํ ปุพฺพภาเค จตฺตาริ จ สจฺจานิ ววตฺถเปตฺวา ปฏิปาฏิยา อริยภูมิํ โอกฺกมติฯ ตทาสฺส อิมํ กมฺมฏฺฐานํ วิปสฺสนตฺถํ นาม โหติฯ **อยํ โข**ติอาทิ อปฺปนาวาโร วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

๒๙๗. **ธมฺมานุสฺสติ**อาทีสุปิ เอเสว นโยฯ อยํ ปเนตฺถ วจนโตฺถ – ธมฺมํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนุสฺสติ **ธมฺมานุสฺสติ,** สฺวากฺขาตตาทิธมฺมคุณารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ สงฺฆํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนุสฺสติ **สงฺฆานุสฺสติ,** สุปฺปฏิปนฺนตาทิสงฺฆคุณารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ สีลํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนุสฺสติ **สีลานุสฺสติ,** อขณฺฑตาทิสีลคุณารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ จาคํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนุสฺสติ **จาคานุสฺสติ,** มุตฺตจาคตาทิจาคคุณารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ เทวตา อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนุสฺสติ **เทวตานุสฺสติ,** เทวตา สกฺขิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา อตฺตโน สทฺธาทิคุณารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ อานาปาเน อารพฺภ อุปฺปนฺนา สติ **อานาปานสฺสติ,** อสฺสาสปสฺสาสนิมิตฺตารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ มรณํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา สติ **มรณสฺสติ,** ชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ เกสาทิเภทํ รูปกายํ คตา, กาเย วา คตาติ กายคตา, กายคตา จ สา สติ จาติ กายคตาสตีติ วตฺตเพฺพ รสฺสํ อกตฺวา **กายคตาสตี**ติ วุตฺตาฯ เกสาทิกายโกฏฺฐาสนิมิตฺตารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ อุปสมํ อารพฺภ อุปฺปนฺนา อนุสฺสติ **อุปสมานุสฺสติ,** สพฺพทุกฺขูปสมารมฺมณาย สติยา เอตํ อธิวจนํฯ ทุวิโธ วา อุปสโม อจฺจนฺตูปสโม จ ขยูปสโม จฯ ตตฺถ **อจฺจนฺตูปสโม** นาม นิพฺพานํ, **ขยูปสโม** นาม มโคฺคฯ เอวเมตํ ทุวิธมฺปิ อุปสมํ อนุสฺสรนฺตสฺส อุปฺปนฺนา สติ อุปสมานุสฺสตีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ อิติ อิเมสุ ทสสุ กมฺมฏฺฐาเนสุ อานาปานสฺสติ มรณสฺสติ กายคตาสตีติ อิมานิ ตีณิ วิปสฺสนตฺถาเนว โหนฺติ, เสสานิ สตฺต จิตฺตสมฺปหํสนตฺถานิปิ โหนฺตีติฯ

ปฐมวคฺควณฺณนาฯ

๑๖. เอกธมฺมปาฬิ

(๑๖) ๒. เอกธมฺมปาฬิ-ทุติยวคฺควณฺณนา

๒๙๘. ทุติเย **มิจฺฉาทิฏฺฐี**ติ ทฺวาสฏฺฐิวิธายปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา เอตํ อธิวจนํฯ **มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺสา**ติ ตาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคตสฺสฯ

๒๙๙. **สมฺมาทิฏฺฐี**ติ ปญฺจวิธายปิ สมฺมาทิฏฺฐิยา เอตํ อธิวจนํฯ **สมฺมาทิฏฺฐิกสฺสา**ติ ตาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคตสฺสฯ

๓๐๒. **อโยนิโส มนสิกาโร**ติ อนุปายมนสิกาโรฯ

๓๐๓. **โยนิโส มนสิการ**ติ อุปายมนสิการ ฯ ตตฺถ อโยนิโส มนสิกโรโต ปุพฺเพ อนุปฺปนฺนา มิจฺฉาทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, อุปฺปนฺนา ปน ยาว นิยาโมกฺกมนา ปวฑฺฒติฯ นิยาเม โอกฺกนฺเต วฑฺฒิตา นาม โหติฯ โยนิโส มนสิกโรโต ปุพฺเพ อนุปฺปนฺนา สมฺมาทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชติ, อุปฺปนฺนา ปน ยาว อรหตฺตมคฺคา ปวฑฺฒติฯ อรหตฺตผเล ปตฺเต วฑฺฒิตา นาม โหติฯ

๓๐๔. **มิจฺฉาทิฏฺฐิยา, *ภิกฺขเว*, สมนฺนาคตา สตฺตา**ติ เอตฺถ เอกจฺจา มิจฺฉาทิฏฺฐิ สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จ, เอกจฺจา มคฺคาวรณาว, น สคฺคาวรณา, เอกจฺจา เนว สคฺคาวรณา น มคฺคาวรณาฯ ตตฺถ อเหตุกทิฏฺฐิ, อกิริยทิฏฺฐิ, นตฺถิกทิฏฺฐีติ อยํ ติวิธา สคฺคาวรณา เจว โหติ มคฺคาวรณา จฯ ทสวตฺถุกา อนฺตคฺคาหิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิ มคฺคาวรณาว โหติ น สคฺคาวรณาฯ วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิ เนว สคฺคาวรณา น มคฺคาวรณาฯ อิทํ ปน วิธานํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิมสฺมึ สุตฺเต ''มิจฺฉาทิฏฺฐิยา, *ภิกฺขเว*, สมนฺนาคตา''ติ วจนโต อนฺตมโส วีสติวตฺถุกํ สกฺกายทิฏฺฐึ อุปาทาย ทิฏฺฐิ นาม สคฺคํ อุปเนตุํ สมตฺถา นาม นตฺถิ, เอกนฺตํ นิรยสฺมึเยว นิมุชฺชาเปตีติ วุตฺตํฯ ยถา หิ มุคฺคมาสปฺปมาณาปิ ปาสาณสกฺขรา อุทเก ปกฺขิตฺตา อุปฺปิลวมานา นาม นตฺถิ, เอกนฺตํ เหฏฺฐาว ปวิสติ, เอวเมวํ อนฺตมโส สกฺกายทิฏฺฐิปิ สคฺคํ อุปเนตุํ สมตฺถา นาม นตฺถิ, เอกนฺตํ อปาเยสฺเยว นิมุชฺชาเปตีติฯ

๓๐๕. **สมฺมาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคตา**ติ เอตฺถ กมฺมสฺสกตสมฺมาทิฏฺฐิ, ฌานสมฺมาทิฏฺฐิ, วิปสฺสนาสมฺมาทิฏฺฐิ, มคฺคสมฺมาทิฏฺฐิ, ผลสมฺมาทิฏฺฐีติ ปญฺจวิธา สมฺมาทิฏฺฐิฯ ตตฺถ กมฺมสฺสกตสมฺมาทิฏฺฐิ สมฺปตฺติภวํ อากฑฺฒติ, ฌานสมฺมาทิฏฺฐิ รูปารูปภเว ปฏิสนฺธึ เทติ, มคฺคสมฺมาทิฏฺฐิ วฏฺฏํ วิทฺธํเสติ, ผลสมฺมาทิฏฺฐิ ภวํ ปฏิพาหติฯ วิปสฺสนาสมฺมาทิฏฺฐิ กึ กโรตีติ? สาปิ ปฏิสนฺธึ นากฑฺฒติฯ ติปิฏกจูฬาภยตฺเถโร ปนาห ''สเจ วิปสฺสนาสมฺมาทิฏฺฐิ ภาวิตา ทิเฏฺฐว ธมฺเม อรหตฺตํ ปาเปตุํ สกฺโกติ, อิจฺเจตํ กุสลํฯ สเจ น สกฺโกติ, สตฺต ภเว เทติ, อาวุโส''ติฯ เอวมยํ โลกิยโลกุตฺตรา สมฺมาทิฏฺฐิ กถิตาฯ อิมสฺมึ ปนตฺเถ โลกิกา ภวนิปฺผาทิกาว เวทิตพฺพาฯ

๓๐๖. **ยเญฺจว กายกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนนฺ**ติ เอตฺถ **ยถาทิฏฺฐี**ติ ยา ยา ทิฏฺฐิ, ตสฺสา ตสฺสา อนุรูปํฯ **สมตฺตนฺ**ติ ปริปุณฺณํฯ **สมาทินฺนนฺ**ติ คหิตํฯ ตเทตํ ยถาทิฏฺฐิยํ ฐิตกายกมฺมํ, ทิฏฺฐิสหชาตํ กายกมฺมํ, ทิฏฺฐานุโลมิกํ กายกมฺมนฺติ ติวิธํ โหติฯ ตตฺถ ''ปาณํ หนโต อทินฺนํ อาทิยโต มิจฺฉาจารํ จรโต นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม''ติ ยํ เอวํลทฺธิกสฺส สโต ปาณาติปาต-อทินฺนาทาน-มิจฺฉาจารสงฺขาตํ กายกมฺมํ, อิทํ **ยถาทิฏฺฐิยํ ฐิตกายกมฺมํ** นามฯ ''ปาณํ หนโต อทินฺนํ อาทิยโต มิจฺฉาจารํ จรโต นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปํ, นตฺถิ ปาปสฺส อาคโม''ติ อิมาย ปน ลทฺธิยา อิมินา ทสฺสเนน สหชาตํ กายกมฺมํ **ทิฏฺฐิสหชาตํ กายกมฺมํ** นามฯ ตเทว ปน สมตฺตํ สมาทินฺนํ คหิตํ ปรามฏฺฐํ **ทิฏฺฐานุโลมิกํ กายกมฺมํ** นามฯ วจีกมฺมาทีสุปิ เอเสว นโยฯ ยถา ปเนตฺถ ''ปาณํ หนโต อทินฺนํ อาทิยโต มิจฺฉาจารํ จรโต นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปนฺ''ติ โยชนา กตา, เอวํ วจีกมฺมมโนกเมฺมสุ ''มุสา ภณโต, ปิสุณํ กเถนฺตสฺส, ผรุสํ กเถนฺตสฺส, สมฺผํ ปลปนฺตสฺส, อภิชฺฌาลุโน, พฺยาปนฺนจิตฺตสฺส, มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส จ สโต นตฺถิ ตโตนิทานํ ปาปนฺ''ติ โยชนา กาตพฺพาฯ

ยา จ เจตนาติอาทีสุ ทิฏฺฐิสหชาตาว เจตนา **เจตนา** นาม, ทิฏฺฐิสหชาตาว ปตฺถนา **ปตฺถนา** นาม, เจตนาปตฺถนานํ วเสน จิตฺตฏฺฐปนา **ปณิธิ** นาม, เตหิ ปน เจตนาทีหิ สมฺปยุตฺตา ผสฺสาทโย **สงฺขารา** นามฯ **ทิฏฺฐิ หิสฺส, *ภิกฺขเว*, ปาปิกา**ติ ยสฺมา ตสฺส ปุคฺคลสฺส ทิฏฺฐิ

ปาปิกา ลามิกาฯ **นิกฺขิตฺต**นฺติ โรปิตํฯ **อุปาทิยตี**ติ คณฺหาติฯ **กฏุกตฺตายา**ติ อิทํ ปุริมเสฺสว เววจนํฯ

> ‘‘วณฺณคนฺธรสูเปโต , อโมฺพยํ อหุวา ปุเร;
> ตเมว ปูชํ ลภมาโน, เกนโมฺพ กฏุกปฺผโลฯ
>
> ‘‘ปุจิมนฺทปริวาโร, อโมฺพ เต ทธิวาหน;
> มูลํ มูเลน สํสฏฺฐํ, สาขา สาขา นิเสวเร;
> อสาตสนฺนิวาเสน, เตนโมฺพ กฏุกปฺผโล’’ติฯ (ชา. ๑.๒.๗๑-๗๒) –

อาคตฏฺฐาเน วิย หิ อิธาปิ กฏุกนฺติ ติตฺตกํ เวทิตพฺพํฯ **อสาตตฺตายา**ติ อมธุรตฺตายฯ

อิมสฺมิ ปน พีชูปมสุตฺเต ‘‘ทิฏฺฐีติ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิ คหิตา’’ติ โปราณกเตฺถรา อาหํสุฯ ตํ ปน ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘สพฺพานิปิ ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิ คหิตานี’’ติ วุตฺตํฯ อนนฺตรสุตฺเต ‘‘ปาณาติปาตา วิรมนฺตสฺส, อทินฺนาทานา วิรมนฺตสฺส, มิจฺฉาจารา วิรมนฺตสฺส นตฺถิ ตโตนิทานํ ปุญฺญ’’นฺติอาทินา นเยน ยถาทิฏฺฐิยํ ฐิตกายกมฺมาทีนิ โยเชตฺวา เวทิตพฺพานิฯ อิธ ปน สมฺมาทิฏฺฐิสหชาตา จิตฺตฏฺฐปนาว ปตฺถนาติ เวทิตพฺพาฯ สมฺมาทิฏฺฐิ ปเนตฺถ โลกิยโลกุตฺตรา กถิตาฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

ทุติยวคฺควณฺณนาฯ

๑๖. เอกธมฺมปาฬิ

(๑๖) ๓. เอกธมฺมปาฬิ-ตติยวคฺควณฺณนา

๓๐๘. ตติยสฺส ปฐเม **มิจฺฉาทิฏฺฐิโก**ติ อยาถาวทิฏฺฐิโกฯ **วิปรีตทสฺสโน**ติ ตาเยว มิจฺฉาทิฏฺฐิยา วิปรีตทสฺสโนฯ **สทฺธมฺมา วุฏฺฐาเปตฺวา**ติ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมโต วุฏฺฐาเปตฺวาฯ **อสทฺธเมฺม ปติฏฺฐาเปตี**ติ ทสอกุสลกมฺมปถสงฺขาเต อสทฺธเมฺม ปติฏฺฐาเปติฯ **เอกปุคฺคโล**ติ เจตฺถ ฉหิ สตฺถาเรหิ สทฺธึ เทวทโตฺต จ อเญฺญ จ เอวรูปา เวทิตพฺพาฯ

๓๐๙. ทุติเย **สมฺมาทิฏฺฐิโก**ติ ยาถาวทิฏฺฐิโกฯ **อวิปรีตทสฺสโน**ติ ตาเยว สมฺมาทิฏฺฐิยา อวิปรีตทสฺสโนฯ **อสทฺธมฺมา**ติ ทสอกุสลกมฺมปถโตฯ **สทฺธเมฺม**ติ ทสกุสลกมฺมปถสงฺขาเต สทฺธเมฺมฯ **เอกปุคฺคโล**ติ เจตฺถ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ จกฺกวตฺตี ราชา สพฺพญฺญุโพธิสโตฺตติ เอวมาทโย ลพฺภนฺติ, อุปฺปเนฺน พุเทฺธ พุโทฺธ เจว พุทฺธสาวกา จฯ

๓๑๐. ตติเย **มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมานี**ติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปรมา เอเตสนฺติ มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมานิฯ ปญฺจ หิ อานนฺตริยกมฺมานิ มหาสาวชฺชานิ นาม, เตหิปิ มิจฺฉาทิฏฺฐิเยว มหาสาวชฺชตราติ อธิปฺปาโยฯ กสฺมา? เตสญฺหิ ปริเจฺฉโท อตฺถิฯ จตฺตาริ หิ อานนฺตริยกมฺมานิ นิรเย นิพฺพตฺตาเปนฺตีติ วุตฺตานิ ฯ สงฺฆเภทกมฺมมฺปิ นิรเย กปฺปฏฺฐิติกเมว โหติฯ เอวเมเตสํ ปริเจฺฉโท อตฺถิ, โกฏิ ปญฺญายติฯ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปน ปริเจฺฉโท นตฺถิฯ สา หิ วฏฺฏสฺส มูลํ, ตาย สมนฺนาคตสฺส ภวโต วุฏฺฐานํ นตฺถิฯ เย ตสฺส โสตพฺพํ มญฺญนฺติ, เตปิ วิปฺปฏิปาเทติฯ ตาย จ สมนฺนาคตสฺส เนว สโคฺค อตฺถิ น มโคฺคฯ กปฺปวินาเส มหาชเน พฺรหฺมโลเก นิพฺพเตฺตปิ นิยตมิจฺฉาทิฏฺฐิโก ตตฺถ อนิพฺพตฺติตฺวา ปิฏฺฐิจกฺกวาเฬ นิพฺพตฺตติฯ กึ ปน ปิฏฺฐิจกฺกวาฬํ น ฌายตีติ? ฌายติ, ตสฺมึ ฌายมาเนปิ เอส อากาเส เอกสฺมึ โอกาเส ปจฺจติเยวาติ วทนฺติฯ

๓๑๑. จตุเตฺถ **มกฺขลี**ติ ‘‘มา ขลี’’ติ วจนํ อุปาทาย เอวํลทฺธนาโม ติตฺถกโรฯ **นทีมุเข**ติ ทฺวินฺนํ นทีนํ สมาคตฏฺฐาเนฯ เทสนามตฺตเมเวตํ, ทฺวินฺนํ กนฺทรานํ, ทฺวินฺนํ อุทกานํ, สมุทฺทสฺส จ, โลณิยา จ, สมุทฺทสฺส จ นทิยา จาติ เอเตสมฺปิ ยสฺส กสฺสจิ สมาคตฏฺฐานํ, อญฺญมฺปิ ตถารูปํ อุทกํฯ **ขิปนฺ**ติ กุมินํฯ **อุเฑฺฑยฺยา**ติ โอเฑฺฑยฺยฯ มนุสฺสา หิ นเฬหิ วา อุจฺฉูหิ วา เวฬูหิ วา ปลาสนฺติสลากาย วา เอกํ เทฺว ตโย วา กุเมฺภ คณฺหนปฺปมาณกุมินํ กตฺวา มุขวฏฺฏิยา โยเตฺตน พนฺธิตฺวา นทีมุขํ เนตฺวา ทฺวีสุ ปเสฺสสุ ขาณุเก โกเฏฺฏตฺวา โยเตฺตหิ ตตฺถ พนฺธนฺติ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ ตสฺมิญฺหิ ปวิฏฺฐสฺส ขุทฺทกสฺส มจฺฉสฺสาปิ โมกฺโข นตฺถิฯ **อนยายา**ติ อวฑฺฒิยาฯ **พฺยาสนายา**ติ วินาสายฯ **มกฺขลิ โมฆปุริโส**ติ อยํ มกฺขลิ โคสาโล ตุจฺฉปุริโสฯ **มนุสฺสขิปฺปํ มเญฺญ โลเก อุปฺปโนฺน**ติ มหาชนสฺส สคฺคโมกฺขคมนมเคฺค ตตฺถ คมนนิวารณตฺถํ มนุสฺสกุมินํ วิย โลเก อุปฺปโนฺนฯ

๓๑๒. ปญฺจมาทีสุ **ทุรกฺขาเต, ภิกฺขเว, ธมฺมวินเย**ติ ทุรกฺขาตธมฺมวินโย นาม พาหิรกสาสนํฯ ตตฺถ หิ สตฺถาปิ อสพฺพญฺญู โหติ, ธโมฺมปิ ทุรกฺขาโต, คโณปิ ทุปฺปฏิปโนฺนฯ **โย จ สมาทเปตี**ติ โย อาจริยปุคฺคโล สมาทเปติฯ **ยญฺจ สมาทเปตี**ติ ยํ อเนฺตวาสิกํ สมาทเปติฯ **โย จ สมาทปิโต ตถตฺตาย ปฏิปชฺชตี**ติ โย อเนฺตวาสิโก อาจริเยน สมาทปิโต ตสฺส วจนํ กโรโนฺต ตถาภาวาย ปฏิปชฺชติฯ **พหุํ อปุญฺญํ ปสวนฺตี**ติ สมาทปโก หิ ปาณาติปาตาทีสุ ชงฺฆสตํ สมาทเปโนฺต เตสํ สเพฺพสมฺปิ อกุสเลน สมกเมว อกุสลํ ปาปุณาติฯ เตนาห – ‘‘สเพฺพ เต พหุํ อปุญฺญํ ปสวนฺตี’’ติฯ

๓๑๓. **สฺวากฺขาเต**ติ สุฏฺฐุ อกฺขาเต สุเทสิเตฯ เอวรูเป หิ ธมฺมวินเย สตฺถา จ สพฺพญฺญู โหติ, ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต, คโณ จ สุปฺปฏิปโนฺนฯ **สเพฺพ เต พหุํ ปุญฺญํ ปสวนฺตี**ติ สมาทปโก หิ ภิกฺขู ปิณฺฑาย ปวิเฏฺฐ ทิสฺวา ยาคุภตฺตาทีนิ สมาทเปโนฺต สเพฺพสมฺปิ ทายกานํ กุสเลน สมกํ กุสลํ ปาปุณาติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘พหุํ ปุญฺญํ ปสวนฺตี’’ติฯ

๓๑๔. **ทายเกน มตฺตา ชานิตพฺพา**ติ ทายกปุคฺคเลน ปมาณํ ชานิตพฺพํ, ปมาเณน ทาตพฺพํ, ปูเรตฺวา อติเรกํ น ทาตพฺพํฯ น ทาตพฺพนฺติ หิ อวตฺวา ปมาณวเสน โถกํ ทาตพฺพนฺติ วุตฺตํฯ กสฺมา? ปูเรตฺวา อติเรเก ทิเนฺนปิ หิ อติเรกา มนุสฺสสมฺปตฺติ วา ทิพฺพสมฺปตฺติ วา นิพฺพานสมฺปตฺติ วา นตฺถิฯ **โน ปฏิคฺคาหเกนา**ติ ปฏิคฺคาหกสฺส ปน มตฺตํ ชานิตฺวา ปฏิคฺคหณกิจฺจํ นาม นตฺถิฯ กสฺมา? ตสฺส หิ มตฺตํ ญตฺวา ปูเรตพฺพา มตฺตปฏิคฺคหณมูลิกา อปฺปิจฺฉปฏิปทา นาม นตฺถิฯ ยตฺตกํ ปน ลภติ, ตตฺตกํ คเหตพฺพํฯ อติเรกคฺคหณมูลํ หิสฺส ปุตฺตทารภรณํ ภวิสฺสติฯ

๓๑๕. **ปฏิคฺคาหเกน มตฺตา ชานิตพฺพา**ติ ปฏิคฺคาหกปุคฺคเลน ปมาณํ ชานิตพฺพํฯ กถํ? เตน หิ ทายกสฺส วโส เวทิตโพฺพ, เทยฺยธมฺมสฺส วโส เวทิตโพฺพ, อตฺตโน ถาโม เวทิตโพฺพฯ ยทิ หิ เทยฺยธโมฺม พหุ โหติ, ทายโก อปฺปํ ทาตุกาโม, ทายกสฺส วเสน อปฺปํ คณฺหิตพฺพํฯ เทยฺยธโมฺม อโปฺป, ทายโก พหุํ ทาตุกาโม, เทยฺยธมฺมสฺส วเสน อปฺปํ คณฺหิตพฺพํฯ เทยฺยธโมฺมปิ พหุ, ทายโกปิ พหุํ ทาตุกาโม, อตฺตโน ถามํ ญตฺวา ปมาเณเนว คณฺหิตพฺพํฯ เอวํ มตฺตํ ญตฺวา ปฏิคฺคณฺหโนฺต หิ อปฺปิจฺฉปฏิปทํ ปูเรติฯ อนุปฺปนฺนสฺส ลาโภ อุปฺปชฺชติ, อุปฺปโนฺน ลาโภ ถาวโรว โหติฯ อปฺปสนฺนา ปสีทนฺติ, ปสนฺนาปิ ภิโยฺย ปสาทมาปชฺชนฺติ, มหาชนสฺส จกฺขุภูโต โหติ, สาสนํ จิรฏฺฐิติกํ กโรติฯ

ตตฺริมานิ วตฺถูนิ – โรหณชนปเท กิร กุฏิมฺพิยวิหาเร เอโก ทหโร ทุพฺภิกฺขสมเย ตสฺมิํ คาเม เอกสฺส กมฺมการสฺส เคเห ภุญฺชนตฺถาย กฏจฺฉุภตฺตํ คเหตฺวา คมนตฺถาย จ กฏจฺฉุภตฺต

เมว ลภติฯ โส เอกทิวสํ ตสฺมึ เคเห เอกํ อาคนฺตุกํ ทิสฺวา เอกเมว กฎจฺฉุภตฺตํ คณฺหิฯ อถสฺส ‘‘เกน การเณนา’’ติ วุเตฺต ตมตฺถํ วตฺวา โส กุลปุโตฺต ปสีทิตฺวา ‘‘อมฺหากํ กุลูปกภทโนฺต เอว รูโป นามา’’ติ ราชทฺวาเร มิตฺตามจฺจานํ กเถสิฯ เต สเพฺพปิ ตสฺส อปฺปิจฺฉคุเณ ปสนฺนา เอกทิวเสเนว สฏฺฐิ ธุรภตฺตานิ ฐเปสุํฯ เอวํ **อปฺปิโจฺฉ อนุปฺปนฺนลาภํ อุปฺปาเทติ**ฯ

สทฺธาติสฺสมหาราชาปิ จูฬุปฏฺฐากํ ติสฺสามจฺจํ วีมํสิตฺวา เตน เอกํ ติตฺติรํ ปจาเปตฺวา อาหราเปสิฯ อถ ปริโภคสมเย ‘‘อคฺคํ ทตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามี’’ติ อฏฺฐกสาลปริเวเณ มหาเถรสฺส ภณฺฑคฺคาหสามเณรสฺส ติตฺติรมํสํ เทโนฺต ตสฺมึ โถกํเยว ปฏิคฺคณฺหเนฺต ตสฺส อปฺปิจฺฉคุเณ ปสีทิตฺวา ‘‘ปสโนฺนสฺมิ, ตาต, อฏฺฐ เต ธุรภตฺตานิ เทมี’’ติ อาหฯ มหาราช, อุปชฺฌายสฺส เทมีติฯ อปรานิปิ อฏฺฐ เทมีติฯ ตานิ อมฺหากํ อาจริยสฺส เทมีติฯ อปรานิปิ อฏฺฐ ทมฺมีติฯ ตานิ สมานุปชฺฌายานํ ทมฺมีติฯ อปรานิปิ อฏฺฐ ทมฺมีติฯ ตานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมีติฯ อปรานิปิ อฏฺฐ ทมฺมีติฯ สามเณโร อธิวาเสสิฯ เอวมสฺส **อุปฺปโนฺน ลาโภ ถาวโร โหติ**ฯ

อปฺปสนฺนา ปสีทนฺตีติ เอตฺถปิ – ทีฆพฺราหฺมโณ กิร พฺราหฺมเณ โภเชโนฺต ปญฺจ ปญฺจ ภตฺตสรกานิ ทตฺวา สนฺตเปฺปตุํ นาสกฺขิฯ อเถกทิวสํ ‘‘สมณา กิร นาม อปฺปิจฺฉา’’ติ กถํ สุตฺวา วีมํสนตฺถาย ภตฺตํ คาหาเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภตฺตกิจฺจกรณเวลาย วิหารํ คนฺตฺวา ตึสมเตฺต ภิกฺขู โภชนสาลายํ ภุญฺชเนฺต ทิสฺวา เอกํ ภตฺตสรกํ คเหตฺวา สงฺฆเตฺถรสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ เถโร องฺคุลึ จาเลตฺวา โถกเมว อคฺคเหสิฯ เอเตเนว นิยาเมน เอกํ ภตฺตสรกํ สเพฺพสํ สมฺปาปุณิฯ ตโต พฺราหฺมโณ ‘‘สโจฺจเยว เอเตสํ สมณานํ คุโณ’’ติ อปฺปิจฺฉตาย ปสโนฺน สหสฺสํ วิสฺสเชฺชตฺวา ตสฺมึเยว วิหาเร เจติยํ กาเรสิฯ เอวํ อปฺปสนฺนา ปสีทนฺติฯ

ปสนฺนา ภิโยฺย ปสีทนฺตีติ เอตฺถ วตฺถุนา กิจฺจํ นตฺถิฯ ปสนฺนานญฺหิ อปฺปิจฺฉํ ทิสฺวา ปสาโท ภิโยฺย วฑฺฒติเยวฯ

มชฺฌนฺติกติสฺสเตฺถรสทิเส ปน อปฺปิเจฺฉ ทิสฺวา มหาชโน อปฺปิโจฺฉ ภวิตุํ มญฺญตีติ อปฺปิโจฺฉ **มหาชนสฺส จกฺขุภูโต** นาม โหติฯ

‘‘อปฺปิจฺฉตา, ภิกฺขเว, สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา อสโมฺมสาย อนนฺตรธานาย สํวตฺตตี’’ติ (อ. นิ. ๑.๑๑๖-๑๒๙) วจนโต ปน อปฺปิโจฺฉ **สาสนํ จิรฏฺฐิติกํ กโรติ** นามฯ

โน ทายเกนาติ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปน ทายกสฺส ปมาณํ ญตฺวา ทาตพฺพกิจฺจํ นาม นตฺถิฯ ยตฺตโก เทยฺยธโมฺม อตฺถิ, ตตฺตกํ อวตฺถริตฺวา ทาตุํ วฏฺฏติฯ อวตฺถริตฺวา ทินฺนการณา หิ เอส มนุสฺสสมฺปตฺตึ, ทิพฺพสมฺปตฺตึ, นิพฺพานสมฺปตฺติญฺจ อวตฺถริตฺวา อุตฺตรุตฺตริ ปณีตปณีตเมว ลภติฯ

๓๑๖. **โย อารทฺธวีริโย, โส ทุกฺขํ วิหรตี**ติ ปญฺจาตปตปฺปนมรุปฺปปาตปตนาทิจฺจานุปริวตฺตน-อุกฺกุฏิกปฺปธานาทีนิ อนุยุญฺชโนฺต ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม ทุกฺขํ วิหรติ , ตเสฺสว พาหิรสมเย สมาทินฺนสฺส ตปจรณสฺส วิปาเกน นิรเย อุปฺปชฺชิตฺวา สมฺปราเยปิ ทุกฺขํ วิหรติฯ

๓๑๗. **โย กุสีโต, โส ทุกฺขํ วิหรตี**ติ อยมฺปิ ทิเฏฺฐ ธเมฺม เจว สมฺปราเย จ ทุกฺขํ วิหรติฯ กถํ? ยสฺส หิ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย โยนิโส มนสิกาโร นตฺถิ, พุทฺธวจนํ น อุคฺคณฺหาติ, อาจริยุปชฺฌายวตฺตํ น กโรติ, เจติยงฺคณโพธิยงฺคณวตฺตํ น กโรติฯ ชนสฺส ปน สทฺธาเทยฺยํ อปจฺจเวกฺขิตปริโภเคน ปริภุญฺชิตฺวา ทิวสํ เสยฺยสุขํ ปสฺสสุขํ อนุยุญฺชิตฺวา ปพุทฺธกาเล ตโย วิตเกฺก

วิตเกฺกติฯ โส กติปาเหเนว ภิกฺขุภาวา จวติ? เอวํ ทิฏฺฐธมฺเม จ ทุกฺขํ วิหรติฯ ปพฺพชิตฺวา ปน สมณธมฺมสฺส สมฺมา อกตตฺตา จ –

> ‘‘กุโส ยถา ทุคฺคหิโต, หตฺถเมวานุกนฺตติ;
> สามญฺญํ ทุปฺปรามฏฺฐํ, นิรยายุปกฑฺฒตี’’ติฯ (ธ. ป. ๓๑๑) –

อปายสฺมึเยว ปฏิสนฺธึ คณฺหติฯ เอวํ สมฺปราเยปิ ทุกฺขํ วิหรติฯ

๓๑๘. **โย กุสีโต, โส สุขํ วิหรตี**ติ กาเลน กาลํ วุตฺตปฺปกาเร ตปจรเณ กิญฺจิ กิญฺจิ ตปจรณํ กตฺวา กาเลน กาลํ โอทาตวตฺถวสโน มาลาคนฺธวิเลปนธโร มธุรโภชนํ ภุญฺชนฺโต มุทุกาสุ เสยฺยาสุ สยนฺโต ทิเฏฺฐ ธเมฺม เจว สุขํ วิหรติ สมฺปราเย จฯ โส หิ ตสฺส ตปจรณสฺส คาฬฺหํ อคฺคหิตตฺตา นาติพหุํ นิรเย ทุกฺขํ อนุภวติฯ ตสฺมา สมฺปราเย สุขํ วิหรติ นามฯ

๓๑๙. **โย อารทฺธวีริโย, โส สุขํ วิหรตี**ติ อารทฺธวีริโย หิ ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย วเตฺตสุ ปริปูรการี โหติ, พุทฺธวจนํ อุคฺคณฺหาติ, โยนิโส มนสิกาเร กมฺมํ กโรติฯ อถสฺส วตฺตปูรณเญฺจว อุคฺคหิตพุทฺธวจนญฺจ สมณธมฺมกิริยญฺจ อาวเชฺชนฺตสฺส จิตฺตํ ปสีทติฯ เอวํ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สุขํ วิหรติฯ ทิฏฺฐธเมฺม ปน อรหตฺตํ ปาปุณิตุํ อสโกฺกนฺโต นิพฺพตฺตภเว ขิปฺปาภิโญฺญ โหตีติ สมฺปราเยปิ สุขํ วิหรติ นามฯ

๓๒๐. **เสยฺยถาปิ** , ***ภิกฺขเว*, อปฺปมตฺตโกปิ คูโถ ทุคฺคนฺโธ โหตี**ติ อิทํ สุตฺตํ อฏฺฐุปฺปตฺติยํ วุตฺตํฯ กตรอฏฺฐุปฺปตฺติยนฺติ? นวกนิปาเต (อ. นิ. ๙.๑๒) สตฺตุปฺปาทสุตฺตอฏฺฐุปฺปตฺติยํฯ ตถาคโต หิ ตํ อตฺถํ กเถนฺโต – ‘‘นว ปุคฺคลา นิรยโต มุตฺตา, ติรจฺฉานโยนิโต มุตฺตา, เปตฺติวิสยโต มุตฺตา’’ติ กเถสิฯ อถสฺส เอตทโหสิ – ‘‘สเจ โข ปน เม ปุตฺตา อิมํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ขีณนิรยมฺหา ขีณติรจฺฉานโยนิกา ขีณเปตฺติวิสยา ขีณาปายทุคฺคติวินิปาตาติ มญฺญมานา อุปริมคฺคผลตฺถาย วายมิตุํ น มเญฺญยฺยุํ, เตสํ สํเวคํ ชเนสฺสามี’’ติ สํเวคชนนตฺถํ ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว’’ติ อิมํ สุตฺตมารภิฯ ตตฺถ **อปฺปมตฺตโก**ติ โถกมตฺตโก ปริตฺตปฺปมาโณ, อนฺตมโส กุสเคฺคนปิ คเหตฺวา อุปสิงฺฆิยมาโน ทุคฺคนฺโธว โหติฯ **อปฺปมตฺตกมฺปิ *ภวํ* น วเณฺณมี**ติ อปฺปมตฺตกมฺปิ กาลํ ภเว ปฏิสนฺธึ น วณฺณยามิฯ อิทานิสฺส อุปมํ ทเสฺสนฺโต อาห – **อนฺตมโส อจฺฉราสงฺฆาตมตฺตมฺปี**ติฯ สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทน เทฺว องฺคุลิโย เอกโต กตฺวา ปหรณมตฺตมฺปิ กาลนฺติ วุตฺตํ โหติฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

ตติยวคฺควณฺณนาฯ

๑๖. เอกธมฺมปาฬิ

(๑๖) ๔. เอกธมฺมปาฬิ-จตุตฺถวคฺควณฺณนา

๓๒๒. จตุตฺถวคฺคสฺส ปฐเม **ชมฺพุทีเป**ติ ชมฺพุยา ปญฺญาโต ปากโฏ ทีโปติ ชมฺพุทีโปฯ อิมสฺส กิร ทีปสฺส สญฺญาณภูตา โยชนสตุเพฺพธา ปณฺณาสโยชนสาขา ปญฺจทสโยชนาวฏฺฏกฺขนฺธา หิมวนฺตปพฺพเต ชาตา กปฺปฏฺฐายินี มหาชมฺพู นาม อตฺถิ, ตาย อยํ ทีโป ชมฺพุทีโปติ วุจฺจติฯ ยถา จ อิมสฺมึ ทีเป ชมฺพุรุโกฺข กปฺปฏฺฐายี, ตถา อปรโคยาเน กทมฺพรุโกฺข, อุตฺตรกุรูสุ กปฺปรุโกฺข, ปุพฺพวิเทเห สิรีสรุโกฺข, อสุรานํ จิตฺตปาฏลิรุโกฺข, สุปณฺณานํ สิมฺพลิรุโกฺข , เทวานํ ปาริจฺฉตฺตโกติ อิเมปิ กปฺปฏฺฐายิโนวฯ

‘‘ปาฏลี สิมฺพลี ชมฺพู, เทวานํ ปาริจฺฉตฺตโก;
กทมฺพ กปฺปรุกฺข จ, สิรีโส ภวติ สตฺตโม’’ติฯ

อารามรามเณยฺยกนฺติ ปุปฺผารามผลารามานํ รามเณยฺยกํ เวฬุวน-ชีวกมฺพวน-เชตวน ปุพฺพารามสทิสํฯ ตํ อิมสฺมึ ชมฺพุทีเป อปฺปมตฺตกํ ปริตฺตกํ, น พหุกนฺติ อโตฺถฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ **วนรามเณยฺยก**นฺติ นาควนสาลวนจมฺปกวนาทิสทิสํ วงฺกปพฺพตหิมวนฺตปพฺพตปเทสาทีสุ อรญฺญวนํ เวทิตพฺพํฯ **ภูมิรามเณยฺยก**นฺติ เชตวนวิหารมคธเกฺขตฺตาทิสทิสํ สมํ ภูมิฏฺฐานํฯ **โปกฺขรณิรามเณยฺยก**นฺติ เชตวนโปกฺขรณิคคฺคราโปกฺขรณิสทิสานํ วฏฺฏจตุรสฺสทีฆวงฺกาทิสณฺฐานานํ โปกฺขรณีนํ สนฺนิเวสนฏฺฐานํฯ **อุกฺกูลวิกูล**นฺติ อุกฺกูลญฺจ วิกูลญฺจฯ ตตฺถ อุกฺกูลํ อุนฺนตฏฺฐานํ, วิกูลํ นินฺนฏฺฐานํฯ **นทีวิทุคฺค**นฺติ นทีนํ ภินฺนฏฺฐานํ ตํ ทุคฺคมตฺตา นทีวิทุคฺคนฺติ วุจฺจติฯ **ขาณุกณฺฏกฏฺฐาน**นฺติ ตตฺถชาตกานเญฺจว อาหริยมานานญฺจ ขาณุกณฺฏกาทีนํ ปติฏฺฐานฏฺฐานํฯ **ปพฺพตวิสม**นฺติ คิริวิสมํฯ **เย โอทกา**ติ เย จ อุทเก ชายนฺติ, เตเยว พหุตราฯ อิโต กิร สุวณฺณภูมิ สตฺตมตฺตานิ โยชนสตานิ โหติ, เอเกน วาเตน คจฺฉนฺตี นาวา สตฺตหิ อโหรเตฺตหิ คจฺฉติฯ อเถกสฺมึ สมเย เอวํ คจฺฉนฺตี นาวา สตฺตาหมฺปิ นนฺทิยาวฏฺฏมจฺฉปิเฏฺฐเนว คตาฯ เอวํ โอทกานํ สตฺตานํ พหุภาโว เวทิตโพฺพฯ

อปิจ ถลฏฺฐานสฺส ปริตฺตภาเวน อุทกสฺส จ พหุภาเวนาปิ อยมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ยถา หิ มหาตฬาเก เอโกว อุปฺปลคโจฺฉ อสฺส, ตสฺส จตฺตาริ จ ปณฺณานิ, มเชฺฌ จ เอกํ อุปฺปลมกุลํ อสฺสฯ เอวเมวํ จตฺตาริ ปณฺณานิ วิย จตฺตาโร ทีปา, มเชฺฌ อุปฺปลมกุลํ วิย สิเนรุปพฺพโต, เสสํ อุทกํ วิย อุทกปริกฺขิโตฺต โอกาโสฯ ตสฺส มหนฺตภาโว อิทฺธิมนฺตานํ ปากโฏ โหติฯ เตสญฺหิ อากาเสน คจฺฉนฺตานํ จตฺตาโร มหาทีปา จตฺตาริ ปณฺณานิ วิย อุปฏฺฐหนฺติ, สิเนรุปพฺพโต มเชฺฌ อุปฺปลมกุลํ วิย, เสสํ อุทกํ วิย อุทกปริกฺขิโตฺต โอกาโสฯ เอวํ มหเนฺต อุทเก ชาตตฺตา โอทกาว พหุตรา เวทิตพฺพาฯ

๓๒๓. ทุติยาทีสุ **อญฺญตฺร มนุเสฺสหี**ติ อิธ จตฺตาโร อปายา อญฺญตฺร มนุเสฺสหีติ อธิเปฺปตาฯ

มชฺฌิเมสุ ชนปเทสูติ ‘‘ปุรตฺถิมาย ทิสาย คชงฺคลํ นาม นิคโม, ตสฺส ปเรน มหาสาลา, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ปุรตฺถิมทกฺขิณาย ทิสาย สลฺลวตี นาม นที, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ทกฺขิณาย ทิสาย เสตกณฺณิกํ นาม นิคโม, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ ปจฺฉิมาย ทิสาย ถูณํ นาม พฺราหฺมณคาโม, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌฯ อุตฺตราย ทิสาย อุสีรทฺธโช นาม ปพฺพโต, ตโต ปรา ปจฺจนฺติมา ชนปทา, โอรโต มเชฺฌ’’ติ (มหาว. ๒๕๙) เอวํ ปริจฺฉิเนฺน ชนปเทติ อโตฺถฯ อยญฺหิ ชนปโท มุทิงฺคสณฺฐาโน อุชุเกน กตฺถจิ อสีติโยชโน โหติ, กตฺถจิ โยชนสติโก, กตฺถจิ ทฺวิโยชนสติโก, มเชฺฌน ปน ติโยชนสติโก, ปริยนฺตปริเกฺขเปน นวมตฺตโยชนสติโก โหติฯ เอตฺตเก ฐาเน พุทฺธปเจฺจกพุทฺธา มหาสาวกา พุทฺธุปฏฺฐากา พุทฺธสาวกา พุทฺธมาตา พุทฺธปิตา จกฺกวตฺตี ราชาติ อิเม สตฺตา นิพฺพตฺตนฺติฯ อปิจ อุปาทายุปาทายาปิ มชฺฌิมปเทโส ลพฺภติฯ สกโลปิ หิ ชมฺพุทีโป มชฺฌิมปเทโส นาม, เสสทีปา ปจฺจนฺติมา ชนปทาฯ ตมฺพปณฺณิทีเป อนุราธปุรํ มชฺฌิมปเทโส นาม, เสโส ปจฺจโนฺตติ เอวํ นโย เวทิตโพฺพฯ

๓๒๔. **ปญฺญวโนฺต อชฬา อเนฬมูคา**ติ เอตฺถ กมฺมสฺสกตปญฺญา, ฌานปญฺญา วิปสฺสนาปญฺญา, มคฺคปญฺญา, ผลปญฺญาติ เอตาหิ สมนฺนาคตา ปญฺญวโนฺต นาม, อมูฬฺหา อชฬา นามฯ เยสํ เอฬา มุขโต น คลติ, เต อเนฬมูคา นาม, อเนฬมุขา นิโทฺทสมุขาติ อ

โตฺถฯ **ปฎิพลา**ติ สมตฺถา, กายพเลน เจว ญาณพเลน จ สมนฺนาคตาฯ **อตฺถมญฺญาตุ**นฺติ อตฺถานตฺถํ การณาการณํ ชานิตุํฯ **ทุปฺปญฺญา**ติ อปฺปญฺญา นิปฺปญฺญาฯ **ชฬา**ติ มนฺทา โมมูหาฯ

๓๒๕. **อริเยน ปญฺญาจกฺขุนา**ติ สหวิปสฺสเนน มเคฺคนฯ **อวิชฺชาคตา**ติ อวิชฺชนฺธกาเรน สมนฺนาคตาฯ

๓๒๖. **เย ลภนฺติ ตถาคตํ ทสฺสนายา**ติ เย ตถาคตสฺส คุเณ ชานิตฺวา ตถาคตํ จกฺขุวิญฺญาเณน ปสฺสิตุํ ลภนฺติฯ

๓๒๗. **ตถาคตปฺปเวทิต**นฺติ ตถาคเตน ปเวทิตํ ปกาเสตฺวา กถิตํฯ **สวนายา**ติ โสตวิญฺญาเณน โสตุํฯ

๓๒๘. **ธาเรนฺตี**ติ น ปมฺมุสฺสนฺติฯ

๓๒๙. **ธาตานํ ธมฺมานํ อตฺถํ อุปปริกฺขนฺตี**ติ ปคุณาย ปาฬิยา อตฺถานตฺถํ อุปปริกฺขนฺติฯ

๓๓๐. **อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญายา**ติ อฎฺฐกถญฺจ ปาฬิญฺจ ชานิตฺวาฯ **ธมฺมานุธมฺมํ ปฎิปชฺชนฺตี**ติ อนุโลมปฎิปทํ ปูเรนฺติฯ

๓๓๑. **สํเวชนีเยสุ ฐาเนสู**ติ สํเวคชนเกสุ การเณสุฯ **สํวิชฺชนฺตี**ติ สํเวคํ อาปชฺชนฺติฯ

๓๓๒. **โยนิโส ปทหนฺตี**ติ อุปาเยน ปธานวีริยํ กโรนฺติฯ

๓๓๓. **ววสฺสคฺคารมฺมณ**นฺติ ววสฺสโคฺค วุจฺจติ นิพฺพานํ, ตํ อารมฺมณํ กริตฺวาติ อโตฺถฯ **ลภนฺติ สมาธิ**นฺติ มคฺคสมาธิญฺจ ผลสมาธิญฺจ ปาปุณนฺติฯ

๓๓๔. **อนฺนคฺครสคฺคาน**นฺติ อุตฺตมนฺนานญฺจ อุตฺตมรสานญฺจฯ **อุเญฺฉน กปาลาภเตน ยาเปนฺตี**ติ อุญฺฉาจาเรน วนมูลผลาผเลน วา กปาเลน อาภตภเตฺตน วา ยาเปนฺติฯ เอตฺถ จ โย กสฺสจิเทว ขาทนียสฺส โภชนียสฺส อตฺถาย จิเตฺต อุปฺปเนฺน ตํขณํเยว น ตํ ลภติ, อยํ อนฺนคฺครสคฺคานํ น ลาภี นามฯ ยสฺสปิ ตํขณํเยว ลภิตฺวา โอโลเกนฺตสฺส วณฺณคนฺธรสา อมนาปา โหนฺติ, อยมฺปิ อนฺนคฺครสคฺคานํ น ลาภี นามฯ ยสฺส ปน วณฺณคนฺธรสา ปฎิลภนฺติ, มนาปา โหนฺติ, อยํ อนฺนคฺครสคฺคานํ ลาภี นามฯ โส อุตฺตมโกฎิยา จกฺกวตฺตี ราชา, เหฎฺฐิมโกฎิยา ธมฺมาโสโก เวทิตโพฺพฯ สเงฺขปโต หิ ยสฺส ภตฺตสฺส เอกปาติ สตสหสฺสํ อคฺฆติ, อิทํ อนฺนคฺครสคฺคํ นามฯ ยํ ปน ภิกฺขุสงฺฆํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา มนุสฺสา อุตฺตมปณีตํ ภตฺตํ เทนฺติ, อิทํ กึ นามาติ? อิทํ อุเญฺฉน กปาลาภเตน ยาเปเนฺต อุปาทาย อนฺนคฺครสคฺคํ นาม วุจฺจตีติฯ

๓๓๕. **อตฺถรสสฺสา**ติอาทีสุ อตฺถรโส นาม จตฺตาริ สามญฺญผลานิ, ธมฺมรโส นาม จตฺตาโร มคฺคา, วิมุตฺติรโส นาม อมตนิพฺพานํฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

จตุตฺถวคฺควณฺณนาฯ

ชมฺพุทีปเปยฺยาโล นิฎฺฐิโตฯ

๑๗. ปสาทกรธมฺมวคฺควณฺณนา

๓๖๖. **อทฺธมิท**นฺติอาทีสุ **อทฺธ**นฺติ เอกํสาธิวจนเมตํ, อทฺธา อิทํ ลาภานํ, เอกํโส เอส ลาภานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ยทิทํ อารญฺญิกตฺต**นฺติ โย เอส อารญฺญิกภาโวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อารญฺญิกภาโว นาม ลาภานํ เอกํโส อวสฺสภาวิตา น สกฺกา อารญฺญิเกน ลาภํ น ลภิตุนฺติฯ อารญฺญิโก หิ ภิกฺขุ ''อตฺตโน อรญฺญวาสสฺส อนุจฺฉวิกํ กริสฺสามี''ติ ปาปกํ นาม น กโรติ, อถสฺส ''อารญฺญิโก อยํ ภิกฺขู''ติ สญฺชาตคารโว มหาชโน จตุปจฺจเยน ปูชํ กโรติฯ เตน วุตฺตํ – ''อทฺธมิทํ, ภิกฺขเว, ลาภานํ ยทิทํ อารญฺญิกตฺต''นฺติฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ ปน **พาหุสจฺจ**นฺติ พหุสฺสุตภาโวฯ **ถาวเรยฺย**นฺติ จิรปพฺพชิตตฺตา ถาวรปฺปตฺตภาโวฯ **อากปฺป สมฺปทา**ติ จีวรคฺคหณาทิโน อากปฺปสฺส สมฺปตฺติฯ **ปริวารสมฺปทา**ติ สุจิปริวารตาฯ **โกลปุตฺตี**ติ กุลปุตฺตภาโวฯ **วณฺณโปกฺขรตา**ติ สมฺปนฺนรูปตาฯ **กลฺยาณวากฺกรณตา**ติ วจนกิริยาย มธุรภาโวฯ **อปฺปาพาธตา**ติ อาโรคฺยสมฺปตฺติฯ อโรโค หิ ภิกฺขุ อตฺตโน สรีรกลฺยาณตาย วิปสฺสนาธุเร จ คนฺถธุเร จ ปริปูรการี โหติ, เตนสฺส ลาโภ อุปฺปชฺชตีติฯ

โสฬส ปสาทกรธมฺมา นิฏฺฐิตาฯ

๑๘. อปรอจฺฉราสงฺฆาตวคฺควณฺณนา

๓๘๒. อจฺฉราสงฺฆาตมตฺตมฺปีติ อิทมฺปิ สุตฺตํ อคฺคิกฺขนฺธูปมอฏฺฐุปฺปตฺติยํเยว (อ. นิ. ๗.๗๒) วุตฺตํฯ อปฺปนาปฺปตฺตาย หิ เมตฺตาย วิปาเก กถาเยว นตฺถิฯ ตสฺสาเยว อฏฺฐุปฺปตฺติยา อยํ เทสนา อารทฺธาติ เวทิตพฺพาฯ ตตฺถ **ปฐม**นฺติ ''คณนานุปุพฺพตา ปฐมํ, อิทํ ปฐมํ สมาปชฺชตีติ ปฐม''นฺติ วิภงฺค (วิภ. ๕๖๘) วุตฺตตฺถเมวฯ **ฌาน**นฺติ ฌานํ นาม ทุวิธํ อารมฺมณูปนิชฺฌานญฺจ ลกฺขณูปนิชฺฌานญฺจาติฯ ตตฺถ **อารมฺมณูปนิชฺฌานํ** นาม อฏฺฐ สมาปตฺติโยฯ ตา หิ ปถวีกสิณาทิโน อารมฺมณสฺส อุปนิชฺฌานโต อารมฺมณูปนิชฺฌานนฺติ วุจฺจนฺติฯ **ลกฺขณูปนิชฺฌาน**นฺติ วิปสฺสนามคฺคผลานิฯ วิปสฺสนา หิ อนิจฺจาทิวเสน สงฺขารลกฺขณสฺส อุปนิชฺฌานโต ลกฺขณูปนิชฺฌานํ นาม, วิปสฺสนาย ปน ลกฺขณูปนิชฺฌานกิจฺจํ มคฺเคน สิชฺฌตีติ มคฺโค ลกฺขณูปนิชฺฌานํ, ผลํ สุญฺญตอนิมิตฺตอปฺปณิหิต-ลกฺขณสฺส นิพฺพานเสฺสว อุปนิชฺฌานโต ลกฺขณูปนิชฺฌานนฺติ วุจฺจติฯ ตตฺถ อิมสฺมิํ ปน อเตฺถ อารมฺมณูปนิชฺฌานํ อธิเปฺปตํฯ **โก ปน วาโท เย นํ พหุลีกโรนฺตี**ติ เย นํ ปฐมชฺฌานํ พหุลี กโรนฺติ, ปุนปฺปุนํ กโรนฺติ, เตสุ วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ เสสเมตฺถ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํฯ

๓๘๓. ทุติยนฺติอาทีสุปิ ''คณนานุปุพฺพตา ทุติย''นฺติอาทินา (วิภ. ๕๗๙) นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๓๘๖-๓๘๗. เมตฺตนฺติ สพฺพสเตฺตสุ หิตผรณํฯ **เจโตวิมุตฺติ**นฺติ จิตฺตวิมุตฺติํฯ อิธ อปฺปนาปฺปตฺตาว เมตฺตา อธิเปฺปตาฯ **กรุณาทีสุ**ปิ เอเสว นโยฯ อิเม ปน จตฺตาโร พฺรหฺมวิหารา วฏฺฏํ โหนฺติ, วฏฺฏปาทา โหนฺติ, วิปสฺสนาปาทา โหนฺติ, ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารา โหนฺติ, อภิญฺญาปาทา วา นิโรธปาทา วา โหนฺติฯ โลกุตฺตรา ปน น โหนฺติฯ กสฺมา? สตฺตารมฺมณตฺตาติฯ

๓๙๐. กาเย กายานุปสฺสีติ อานาปานปพฺพํ, อิริยาปถปพฺพํ, จตุสมฺปชญฺญปพฺพํ, ปฏิกูลมนสิการปพฺพํ , ธาตุมนสิการปพฺพํ, นวสิวถิกาปพฺพานิ, อชฺฌตฺตปริกมฺมวเสน จตฺตาริ นีลาทิกสิณานีติ อิมสฺมิํ อฏฺฐารสวิเธ กาเย ตเมว กายํ ปญฺญาย อนุปสฺสโนฺตฯ **วิหรตี**ติ อิริยติ วตฺตติฯ อิมินา อิมสฺส อฏฺฐารสวิเธน กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวกสฺส ภิกฺขุโน อิริยาปโถ กถิโต โหติฯ **อาตาปี**ติ ตเสฺสว วุตฺตปฺปการสฺส สติปฏฺฐานสฺส ภาวนกวีริเยน วีริยวาฯ **สมฺปชาโน**ติ อฏฺฐารสวิเธน กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานสฺส ปริคฺคาหิกปญฺญาย สมฺมา ปชานโนฺตฯ **สติมา**ติ อฏฺฐารสวิเธน กายานุปสฺสนาปริคฺคาหิกาย สติยา สมนฺนาคโตฯ **วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺส**นฺติ ตสฺมิํเยว กายสงฺขาเต โลเก ปญฺจกามคุณิกตณฺหญฺจ ปฏิฆสมฺปยุตฺตโทมนสฺสญฺจ วิเนตฺวา วิกฺขเมฺภตฺวา กาเย กายานุปสฺสี วิหรตีติ วุตฺตํ โหติฯ เอตฺตาวตา กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานวเสน สุทฺธรูปสมฺมสนเมว กถิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

เวทนาสุ เวทนานุปสฺสีติ สุขาทิเภทาสุ เวทนาสุ ''สุขํ เวทนํ เวทิยมาโน สุขํ เวทนํ เวทิยามีติ ปชานาติฯ ทุกฺขํ, อทุกฺขมสุขํ, สามิสํ วา สุขํ, นิรามิสํ วา สุขํ, สามิสํ วา ทุกฺขํ, นิรามิสํ วา ทุกฺขํ, สามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ, นิรามิสํ วา อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทิยมาโน นิรามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ เวทิยามีติ ปชานาตี''ติ (ที. นิ. ๒.๓๘๐; วิภ. ๓๖๓; ม. นิ. ๑.๑๑๓) เอวํ วุตฺตํ นววิธํ เวทนํ อนุปสฺสโนฺตฯ **อาตาปี**ติอาทินา ปเนตฺถ นววิเธน เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานสฺส ภาวนาปริคฺคาหิกานํ วีริยปญฺญาสตีนํ วเสน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **โลโก**ติ เจตฺถ เวทนา เวทิตพฺพาฯ

จิตฺตธมฺเมสุปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ ปน **จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสี**ติ ‘‘สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาตี’’ติ (ที. นิ. ๒.๓๘๑; วิภ. ๓๖๕; ม. นิ. ๑.๑๑๔) เอวํ วิตฺถาริเต โสฬสปฺปเภเท จิเตฺต ตเมว จิตฺตํ ปริคฺคาหิกาย อนุปสฺสนาย อนุปสฺสโนฺตติ อโตฺถฯ **ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี**ติ ‘‘ปญฺจ นีวรณานิ, ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา, ฉ อชฺฌตฺติกพาหิรายตนานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, จตฺตาริ อริยสจฺจานี’’ติ (ที. นิ. ๒.๓๘๒-๔๐๓; วิภ. ๓๖๗-๓๗๓; ม. นิ. ๑.๑๑๕-๑๓๖) เอวํ โกฏฺฐาสวเสน ปญฺจธา วุเตฺตสุ ธเมฺมสุ ธมฺมปริคฺคาหิกาย อนุปสฺสนาย เต ธเมฺม อนุปสฺสโนฺตติ อโตฺถฯ เอตฺถ ปน เวทนานุปสฺสนาสติปฎฺฐาเน จ จิตฺตานุปสฺสนาสติปฎฺฐาเน จ สุทฺธอรูปสมฺมสนเมว กถิตํ, ธมฺมานุปสฺสนาสติปฎฺฐาเน รูปารูปสมฺมสนํฯ อิติ อิมานิ จตฺตาริปิ สติปฎฺฐานานิ โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกาเนว กถิตานีติ เวทิตพฺพานิฯ

๓๙๔. **อนุปฺปนฺนาน**นฺติ อนิพฺพตฺตานํฯ **ปาปกาน**นฺติ ลามกานํฯ **อกุสลานํ ธมฺมาน**นฺติ อโกสลฺลสมฺภูตานํ โลภาทิธมฺมานํฯ **อนุปฺปาทายา**ติ อนิพฺพตฺตนตฺถายฯ **ฉนฺทํ ชเนตี**ติ กตฺตุกมฺยตากุสลจฺฉนฺทํ อุปฺปาเทติฯ **วายมตี**ติ ปโยคํ ปรกฺกมํ กโรติฯ **วีริยํ อารภตี**ติ กายิกเจตสิกวีริยํ กโรติฯ **จิตฺตํ ปคฺคณฺหาตี**ติ เตเนว สหชาตวีริเยน จิตฺตํ อุกฺขิปติฯ **ปทหตี**ติ ปธานวีริยํ กโรติฯ

อุปฺปนฺนานนฺติ ชาตานํ นิพฺพตฺตานํฯ **กุสลานํ ธมฺมาน**นฺติ โกสลฺลสมฺภูตานํ อโลภาทิธมฺมานํฯ **ฐิติยา**ติ ฐิตตฺถํฯ **อสโมฺมสายา**ติ อนสฺสนตฺถํฯ **ภิโยฺยภาวายา**ติ ปุนปฺปุนภาวายฯ **เวปุลฺลายา**ติ วิปุลภาวายฯ **ภาวนายา**ติ วฑฺฒิยาฯ **ปาริปูริยา**ติ ปริปูรณตฺถายฯ อยํ ตาว จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ เอกปทิโก อตฺถุทฺธาโรฯ

อยํ ปน สมฺมปฺปธานกถา นาม ทุวิธา โลกิยา โลกุตฺตรา จฯ ตตฺถ โลกิยา สพฺพปุพฺพภาเค โหติ, สา กสฺสปสํยุตฺตปริยาเยน โลกิยมคฺคกฺขเณเยว เวทิตพฺพาฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ –

> ‘‘จตฺตาโรเม, อาวุโส, สมฺมปฺปธานาฯ กตเม จตฺตาโร? อิธาวุโส, ภิกฺขุ ‘อนุปฺปนฺนา เม ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชมานา อนตฺถาย สํวเตฺตยฺยุ’นฺติ อาตปฺปํ กโรติ, ‘อุปฺปนฺนา เม ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อปฺปหียมานา อนตฺถาย สํวเตฺตยฺยุ’นฺติ อาตปฺปํ กโรติ, ‘อนุปฺปนฺนา เม กุสลา ธมฺมา อนุปฺปชฺชมานา อนตฺถาย สํวเตฺตยฺยุ’นฺติ อาตปฺปํ กโรติ, ‘อุปฺปนฺนา เม กุสลา ธมฺมา นิรุชฺฌมานา อนตฺถาย สํวเตฺตยฺยุ’นฺติ อาตปฺปํ กโรตี’’ติ (สํ. นิ. ๒.๑๔๕)ฯ

เอตฺถ จ **ปาปกา อกุสลา**ติ โลภาทโย เวทิตพฺพาฯ **อนุปฺปนฺนา กุสลา ธมฺมา**ติ สมถวิปสฺสนา เจว มโคฺค จฯ **อุปฺปนฺนา กุสลา** นาม สมถวิปสฺสนาวฯ มโคฺค ปน สกึ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌมาโน อนตฺถาย สํวตฺตนโก นาม นตฺถิฯ โส หิ ผลสฺส ปจฺจยํ ทตฺวาว นิรุชฺฌติ ฯ ปุริมสฺมิมฺปิ วา สมถวิปสฺสนาว คเหตพฺพาติ วุตฺตํ, ตํ ปน น ยุตฺตํฯ เอวํ โลกิยา สมฺมปฺปธานกถา สพฺพปุพฺพภาเค กสฺสปสํยุตฺตปริยาเยน เวทิตพฺพาฯ โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ ปเนตํ เอกเมว วีริยํ จตุกิจฺจสาธนวเสน จตฺตาริ นามานิ ลภติฯ

ตตฺถ **อนุปฺปนฺนานํ ปาปกาน**นฺติ เอตฺถ ‘‘อนุปฺปโนฺน เจว กามจฺฉโนฺท’’ติอาทีสุ วุตฺตนเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **อุปฺปนฺนานํ ปาปกาน**นฺติ เอตฺถ จตุพฺพิธํ อุปฺปนฺนํ วตฺตมานุปฺปนฺนํ, ภุตฺวาวิคตุปฺปนฺนํ, โอกาสกตุปฺปนฺนํ, ภูมิลทฺธุปฺปนฺนนฺติฯ ตตฺถ เย กิเลสา วิชฺชมานา อุปฺปาทาทิสมงฺคิโน, อิทํ **วตฺตมานุปฺปนฺนํ** นามฯ กเมฺม ปน ชวิเต อารมฺมณรสํ อนุภวิตฺวา นิรุทฺธวิปาโก ภุตฺวา วิคตํ นาม, กมฺมํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธํ ภุตฺวา วิคตํ นามฯ ตทุภยมฺปิ **ภุตฺวาวิคตุปฺ**

ปนฺนนฺติ สงฺขํ คจฺฉติฯ กุสลากุสลกมฺมํ อญฺญกมฺมสฺส วิปากํ ปฏิพาหิตฺวา อตฺตโน วิปากสฺส โอกาสํ กโรติ, เอวํ กเต โอกาเส วิปาโก อุปฺปชฺชมาโน โอกาสกรณโต ปฏฺฐาย อุปฺปโนฺนติ วุจฺจติ, อิทํ **โอกาสกตุปฺปนฺนํ** นามฯ ปญฺจกฺขนฺธา ปน วิปสฺสนาย ภูมิ นาม, เต อตีตาทิเภทา โหนฺติฯ เตสุ อนุสยิตกิเลสา ปน อตีตา วา อนาคตา วา ปจฺจุปฺปนฺนา วาติ น วตฺตพฺพาฯ อตีตกฺขเนฺธสุ อนุสยิตาปิ หิ อปฺปหีนาว โหนฺติ, อนาคตกฺขเนฺธสุ อนุสยิตาปิ อปฺปหีนาว โหนฺติ, ปจฺจุปฺปนฺนกฺขเนฺธสุ อนุสยิตาปิ อปฺปหีนาว โหนฺติ, อิทํ **ภูมิลทฺธุปฺปนฺนํ** นามฯ เตนาหุ โปราณา – ''ตาสุ ตาสุ ภูมิสุ อสมุคฺฆาตคตา กิเลสา ภูมิลทฺธุปฺปนฺนาติ สงฺขํ คจฺฉนฺตี''ติฯ

อปรมฺปิ จตุพฺพิธํ อุปฺปนฺนํ สมุทาจารุปฺปนฺนํ, อารมฺมณาธิคฺคหิตุปฺปนฺนํ, อวิกฺขมฺภิตุปฺปนฺนํ, อสมุคฺฆาติตุปฺปนฺนนฺติฯ ตตฺถ สมฺปติ วตฺตมานํเยว **สมุทาจารุปฺปนฺนํ** นามฯ สกึ จกฺขูนิ อุมฺมีเลตฺวา อารมฺมเณ นิมิเตฺต คหิเต อนุสฺสริตานุสฺสริตกฺขเณ กิเลสา นุปฺปชฺชิสฺสนฺตีติ น วตฺตพฺพาฯ กสฺมา? อารมฺมณสฺส อธิคฺคหิตตฺตาฯ ยถา กึ? ยถา ขีรรุกฺขสฺส กุฐาริยา อาหตาหตฏฺฐาเน ขีรํ น นิกฺขมิสฺสตีติ น วตฺตพฺพา, เอวํฯ อิทํ **อารมฺมณาธิคฺคหิตุปฺปนฺนํ** นามฯ สมาปตฺติยา อวิกฺขมฺภิตกิเลสา ปน อิมสฺมึ นาม ฐาเนน อุปฺปชฺชิสฺสนฺตีติ น วตฺตพฺพาฯ กสฺมา? อวิกฺขมฺภิตตฺตาฯ ยถา กึ? ยถา ขีรรุกฺขํ กุฐาริยา อาหเนยฺยุํ, อิมสฺมึ นาม ฐาเน ขีรํ น นิกฺขเมยฺยาติ น วตฺตพฺพํ, เอวํฯ อิทํ **อวิกฺขมฺภิตุปฺปนฺนํ** นามฯ มเคฺคน อสมุคฺฆาติตกิเลสา ปน ภวเคฺค นิพฺพตฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺชนฺตีติ ปุริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ อิทํ **อสมุคฺฆาติตุปฺปนฺนํ** นามฯ

อิเมสุ อุปฺปเนฺนสุ วตฺตมานุปฺปนฺนํ, ภุตฺวาวิคตุปฺปนฺนํ, โอกาสกตุปฺปนฺนํ, สมุทาจารุปฺปนฺนนฺติ จตุพฺพิธํ อุปฺปนฺนํ น มคฺควชฺฌํ, ภูมิลทฺธุปฺปนฺนํ, อารมฺมณาธิคฺคหิตุปฺปนฺนํ, อวิกฺขมฺภิตุปฺปนฺนํ, อสมุคฺฆาติตุปฺปนฺนนฺติ จตุพฺพิธํ มคฺควชฺฌํฯ มโคฺค หิ อุปฺปชฺชมาโน เอเต กิเลเส ปชหติฯ โส เย กิเลเส ปชหติ, เต อตีตา วา อนาคตา วา ปจฺจุปฺปนฺนา วาติ น วตฺตพฺพาฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

> ''หญฺจิ อตีเต กิเลเส ปชหติ? เตน หิ ขีณํเยว เขเปติ, นิรุทฺธํ นิโรเธติ, อตฺถงฺคตํ อตฺถงฺคเมติ, อตีตํ ยํ นตฺถิ, ตํ ปชหติฯ หญฺจิ อนาคเต กิเลเส ปชหติ? เตน หิ อชาตํ ปชหติ, อนิพฺพตฺตํ อนุปฺปนฺนํ อปาตุภูตํ ปชหติ, อนาคตํ ยํ นตฺถิ, ตํ ปชหติฯ หญฺจิ ปจฺจุปฺปเนฺน กิเลเส ปชหติ? เตน หิ รโตฺต ราคํ ปชหติ, ทุโฏฺฐ โทสํ, มูโฬฺห โมหํ, วินิพโทฺธ มานํ, ปรามโฏฺฐ ทิฏฺฐึ, อนิฏฺฐงฺคโต วิจิกิจฺฉํ, ถามคโต อนุสยํ ปชหติ, กณฺหสุกฺกา ธมฺมา ยุคนทฺธา วตฺตนฺติ, สํกิเลสิยา มคฺคภาวนา โหตีติ…เป.… เตน หิ นตฺถิ มคฺคภาวนา, นตฺถิ ผลสจฺฉิกิริยา, นตฺถิ กิเลสปฺปหานํ, นตฺถิ ธมฺมาภิสมโยติฯ อตฺถิ มคฺคภาวนา…เป.… อตฺถิ ธมฺมาภิสมโยติฯ ยถา กถํ วิย? เสยฺยถาปิ ตรุโณ รุโกฺข…เป.… อปาตุภูตาเยว น ปาตุภวนฺตี''ติ (ปฏิ. ม. ๓.๒๑)ฯ

อิติ ปาฬิยํ อชาตผลรุโกฺข อาคโต, ชาตผลรุโกฺข ปน ทีเปตโพฺพฯ ยถา หิ สผโล ตรุณมฺพรุโกฺข, ตสฺส ผลานิ มนุสฺสา ปริภุเญฺชยฺยุํ, เสสานิ ปาเตตฺวา ปจฺฉิโย ปูเรยฺยุํ, อถโญฺญ ปุริโส ตํ ผรสุนา ฉินฺทยฺยฯ เตนสฺส เนว อตีตานิ ผลานิ นาสิตานิ โหนฺติ, น อนาคตปจฺจุปฺปนฺนานิ จ นาสิตานิฯ อตีตานิ หิ มนุเสฺสหิ ปริภุตฺตานิ, อนาคตานิ อนิพฺพตฺตานิ, น สกฺกา นาเสตุํฯ ยสฺมึ ปน สมเย โส ฉิโนฺน, ตทา ผลานิเยว นตฺถีติ ปจฺจุปฺปนฺนานิปิ อนาสิตานิฯ สเจ ปน รุโกฺข อจฺฉิโนฺน อสฺส, อถสฺส ปถวีรสญฺจ อาโปรสญฺจ อาคมฺม ยานิ ผลานิ นิพฺพเตฺตยฺยุํ, ตานิ นาสิตานิ โหนฺติฯ ตานิ หิ อชาตาเนว น ชายนฺติ, อนิพฺพตฺตาเนว น นิพฺพตฺตนฺติ, อปาตุภูตา

เนว น ปาตุภวนฺติฯ เอวเมว มโคฺค นาปิ อตีตาทิเภเท กิเลเส ปชหติ, นาปิ น ปชหติฯ เยส ญฺหิ กิเลสานํ มเคฺคน ขเนฺธสุ อปริญฺญาเตสุ อุปฺปตฺติ สิยา, มเคฺคน อุปฺปชฺชิตฺวา ขนฺธานํ ปริญฺญาตตฺตา เต กิเลสา อชาตาว น ชายนฺติ, อนิพฺพตฺตาว น นิพฺพตฺตนฺติ, อปาตุภูตาว น ปาตุภวนฺติฯ ตรุณปุตฺตาย อิตฺถิยา ปุน อวิชายนตฺถํ พฺยาธิตานํ โรควูปสมนตฺถํ ปีตเภสเชฺชหิ วาปิ อยมโตฺถ วิภาเวตโพฺพฯ เอวํ มโคฺค เย กิเลเส ปชหติ, เต อตีตา วา อนาคตา วา ปจฺจุปฺปนฺนา วาติ น วตฺตพฺพาฯ น จ มโคฺค กิเลเส น ปชหติฯ เย ปน มโคฺค กิเลเส ปชหติ, เต สนฺธาย ‘‘อุปฺปนฺนานํ ปาปกาน’’นฺติอาทิ วุตฺตํฯ

น เกวลญฺจ มโคฺค กิเลเสเยว ปชหติ, กิเลสานํ ปน อปฺปหีนตฺตา เย อุปฺปเชฺชยฺยุํ อุปาทินฺนกฺขนฺธา, เตปิ ปชหติเยวฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ – ‘‘โสตาปตฺติมคฺคญาเณน อภิสงฺขารวิญฺญาณสฺส นิโรเธน สตฺต ภเว ฐเปตฺวา อนมตเคฺค สํสาเร เย อุปฺปเชฺชยฺยุํ นามญฺจ รูปญฺจ, เอเตฺถเต นิรุชฺฌนฺตี’’ติ (จูฬนิ. อชิตมาณวปุจฺฉานิเทฺทโส ๖) วิตฺถาโรฯ อิติ มโคฺค อุปาทินฺนโต อนุปาทินฺนโต จ วุฎฺฐาติฯ ภววเสน ปน โสตาปตฺติมโคฺค อปายภวโต วุฎฺฐาติ, สกทาคามิมโคฺค สุคติภเวกเทสโต, อนาคามิมโคฺค สุคติกามภวโต, อรหตฺตมโคฺค รูปารูปภวโต วุฎฺฐาติฯ สพฺพภเวหิ วุฎฺฐาติเยวาติปิ วทนฺติฯ

อถ มคฺคกฺขเณ กถํ อนุปฺปนฺนานํ อุปฺปาทาย ภาวนา โหติ, กถํ วา อุปฺปนฺนานํ ฐิติยาติ? มคฺคปฺปวตฺติยา เอวฯ มโคฺค หิ ปวตฺตมาโน ปุเพฺพ อนุปฺปนฺนปุพฺพตฺตา อนุปฺปโนฺน นาม วุจฺจติฯ อนาคตปุพฺพญฺหิ ฐานํ คนฺตฺวา อนนุภูตปุพฺพํ วา อารมฺมณํ อนุภวิตฺวา วตฺตาโร ภวนฺติ; ‘‘อนาคตฎฺฐานํ อาคตมฺห, อนนุภูตํ อารมฺมณํ อนุภวามา’’ติฯ ยา จสฺส ปวตฺติ, อยเมว ฐิติ นามาติ ‘‘ฐิติยา ภาเวตี’’ติ วตฺตุํ วฎฺฎติฯ เอวเมตสฺส ภิกฺขุโน อิทํ โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ วีริยํ ‘‘อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทายา’’ติอาทีนิ จตฺตาริ นามานิ ลภติฯ อยํ โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ สมฺมปฺปธานกถาฯ อิมสฺมิํ ปน สุเตฺต โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกาเนว สมฺมปฺปธานานิ กถิตานิฯ

๓๙๘-๔๐๑. อิทฺธิปาเทสุ ฉนฺทํ นิสฺสาย ปวโตฺต สมาธิ **ฉนฺทสมาธิ,** ปธานภูตา สงฺขารา **ปธานสงฺขาราฯ สมนฺนาคต**นฺติ เตหิ ธเมฺมหิ อุเปตํฯ อิทฺธิยา ปาทํ, อิทฺธิภูตํ วา ปาทนฺติ **อิทฺธิปาทํ**ฯ เสเสสุปิ เอเสว นโยฯ อยเมเตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน อิทฺธิปาทวิภเงฺค (วิภ. ๔๓๑ อาทโย) อาคโต เอวฯ วิสุทฺธิมเคฺค (วิสุทฺธิ. ๒.๓๘๒) ปนสฺส อโตฺถ ทีปิโตฯ ตตฺรายํ ภิกฺขุ ยทา ฉนฺทาทีสุ เอกํ ธุรํ นิสฺสาย วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณาติ , ตทาสฺส ปฐมิทฺธิปาโท ปุพฺพภาเค โลกิโย, อปรภาเค โลกุตฺตโรฯ เอวํ เสสาปีติฯ อิมสฺมิมฺปิ สุเตฺต โลกิยโลกุตฺตราว อิทฺธิปาทา กถิตาฯ

๔๐๒-๔๐๖. ***สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวตี***ติอาทีสุ สทฺธาว อตฺตโน สทฺธาธุเร อินฺทฎฺฐํ กโรตีติ **สทฺธินฺทฺริยํฯ วีริยินฺทฺริยา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ ***ภาเวตี***ติ เอเตฺถ ปน อาทิกมฺมิโก โยคาวจโร ตีหิ การเณหิ สทฺธินฺทฺริยํ วิโสเธโนฺต สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวติ นามฯ วีริยินฺทฺริยาทีสุปิ เอเสว นโยฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘อสฺสเทฺธ ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, สเทฺธ ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, ปสาทนีเย สุตฺตเนฺต ปจฺจเวกฺขโต อิเมหิ ตีหาการเรหิ **สทฺธินฺทฺริยํ** วิสุชฺฌติฯ
>
> ‘‘กุสีเต ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, อารทฺธวีริเย ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, สมฺมปฺปธาเน ปจฺจเวกฺขโต อิเมหิ ตีหาการเรหิ **วีริยินฺทฺริยํ** วิสุชฺฌติฯ

“มุฏฺฐสฺสตี ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, อุปฏฺฐิตสฺสตี ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, สติปฏฺฐาเน ปจฺจเวกฺขโต อิเมหิ ตีหากาเรหิ **สตินฺทฺริยํ** วิสุชฺฌติฯ

“อสมาหิเต ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, สมาหิเต ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, ฌานวิโมเกฺข ปจฺจเวกฺขโต อิเมหิ ตีหากาเรหิ **สมาธินฺทฺริยํ** วิสุชฺฌติฯ

“ทุปฺปเญฺญ ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, ปญฺญวเนฺต ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, คมฺภีรญาณจริยํ ปจฺจเวกฺขโต อิเมหิ ตีหากาเรหิ **ปญฺญินฺทฺริยํ** วิสุชฺฌตี”ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๘๔-๑๘๕)ฯ

เอตฺถ จ **คมฺภีรญาณจริยํ ปจฺจเวกฺขโต**ติ สณฺหสุขุมํ ขนฺธนฺตรํ, อายตนนฺตรํ, ธาตุนฺตรํ, อินฺทฺริยพลโพชฺฌงฺคนฺตรํ, มคฺคนฺตรํ, ผลนฺตรญฺจ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาติ อโตฺถฯ อิเมสญฺหิ ติณฺณํ ติณฺณํ การณานํ วเสน อกตาภินิเวโส อาทิกมฺมิโก โยคาวจโร สทฺธาธุราทีสุ อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา ภาเวโนฺต อวสาเน วิวเฏฺฏตฺวา อรหตฺตํ คณฺหติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา อิมานิ อินฺทฺริยานิ ภาเวติ นาม, อรหตฺตผเล ปเตฺต ภาวิตินฺทฺริโย นาม โหตีติฯ เอวํ อิมานิปิ ปญฺจินฺทฺริยานิ โลกิยโลกุตฺตราเนว กถิตานีติฯ

สทฺธาพลาทีสุ สทฺธาเยว อกมฺปิยเฏฺฐน พลนฺติ **สทฺธาพลํฯ วีริยพลา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ หิ สทฺธา อสฺสทฺธิเย น กมฺปติ, วีริยํ โกสเชฺชน น กมฺปติ, สติ มุฏฺฐสฺสเจฺจน น กมฺปติ, สมาธิ อุทฺธเจฺจ น กมฺปติ, ปญฺญา อวิชฺชาย น กมฺปตีติ สพฺพานิปิ อกมฺปิยเฏฺฐน พลานีติ วุจฺจนฺติฯ ภาวนานโย ปเนตฺถ อินฺทฺริยภาวนายํ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพติฯ อิมานิ โลกิยโลกุตฺตราเนว กถิตานีติฯ

๔๑๘. **สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวตี**ติ เอตฺถ อยํ อาทิกมฺมิกานํ กุลปุตฺตานํ วเสน สทฺธึ อตฺถวณฺณนาย ภาวนานโยฯ ตตฺถ สติสโมฺพชฺฌงฺคนฺติอาทินา นเยน วุตฺตานํ สตฺตนฺนํ อาทิปทานํ ตาว อยมตฺถวณฺณนา – สติสโมฺพชฺฌเงฺค ตาว สรณเฏฺฐน สติ, สา ปเนสา อุปฏฺฐานลกฺขณา, อปิลาปนลกฺขณา วาฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ – “ยถา, มหาราช , รโญฺญ ภณฺฑาคาริโก รโญฺญ สาปเตยฺยํ อปิลาเปติ ‘เอตฺตกํ, มหาราช, หิรญฺญํ, เอตฺตกํ สุวณฺณํ, เอตฺตกํ สาปเตยฺย’นฺติฯ เอวเมว โข, มหาราช, สติ อุปฺปชฺชมานา กุสลากุสลสาวชฺชานวชฺชหีนปฺปณีตกณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาเค ธเมฺม อปิลาเปติ อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา”ติ (มิ. ป. ๒.๑.๑๓) วิตฺถาโรฯ อปิลาปนรสา, กิจฺจวเสเนว หิสฺสา เอตํ ลกฺขณํ เถเรน วุตฺตํฯ อสโมฺมสรสา วา, โคจราภิมุขีภาวปจฺจุปฏฺฐานาฯ สติ เอว สโมฺพชฺฌโงฺคติ **สติสโมฺพชฺฌโงฺค**ฯ

ตตฺถ โพธิยา, โพธิสฺส วา อโงฺคติ **โพชฺฌโงฺค**ฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ยา หิ อยํ ธมฺมสามคฺคียาย โลกิยโลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ อุปฺปชฺชมานาย ลีนุทฺธจฺจปติฏฺฐานายูหนกามสุขอตฺตกิลมถานุโยคอุเจฺฉทสสฺสตาภินิเวสาทีนํ อเนเกสํ อุปทฺทวานํ ปฏิปกฺขภูตาย สติธมฺมวิจยวีริยปีติปสฺสทฺธิสมาธิอุเปกฺขาสงฺขาตาย ธมฺมสามคฺคิยา อริยสาวโก พุชฺฌตีติ กตฺวา โพธีติ วุจฺจติ, **พุชฺฌตี**ติ กิเลสสนฺตานนิทฺทาย อุฏฺฐหติ, จตฺตาริ วา อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ, นิพฺพานเมว วา สจฺฉิกโรตีติ วุตฺตํ โหติฯ ยถาห – “สตฺต โพชฺฌเงฺค ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุโทฺธ”ติ (สํ. นิ. ๕.๓๗๘; ที. นิ. ๓.๑๔๓)ฯ ตสฺสา ธมฺมสามคฺคิสงฺขาตาย โพธิยา อโงฺคติปิ **โพชฺฌโงฺค** ฌานงฺคมคฺคงฺคาทโย วิย ฯ โยเปส ยถาวุตฺตปฺปการาย เอตาย ธมฺมสามคฺคิยา พุชฺฌตีติ กตฺวา อริยสาวโก โพธีติ วุจฺจติ, ตสฺส อโงฺคติปิ **โพชฺฌโงฺค** เสนงฺครถงฺคาทโย วิยฯ เตนาหุ อฏฺฐกถาจริยา – “พุชฺฌนกสฺส ปุคฺคลสฺส องฺคาติ วา โพชฺฌงฺคา”ติฯ

อปิจ ‘‘โพชฺฌงฺคาติ เกนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา? โพธาย สํวตฺตนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, พุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, อนุพุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, ปฏิพุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา, สมฺพุชฺฌนฺตีติ โพชฺฌงฺคา’’ติ อิมินา ปฏิสมฺภิทานเยนาปิ (ปฏิ. ม. ๒.๑๗) โพชฺฌงฺคโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ปสโตฺถ สุนฺทโร จ โพชฺฌโงฺค สโมฺพชฺฌโงฺค, สติ เอว สโมฺพชฺฌโงฺค **สติสโมฺพชฺฌโงฺค,** ตํ สติสโมฺพชฺฌงฺคํฯ

ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคนฺติอาทีสุปิ จตุสจฺจธเมฺม วิจินตีติ **ธมฺมวิจโย**ฯ โส ปวิจยลกฺขโณ, โอภาสนรโส, อสโมฺมหปจฺจุปฏฺฐาโนฯ วีรภาวโต, วิธินา อีรยิตพฺพโต จ **วีริยํ**ฯ ตํ ปคฺคหลกฺขณํ, อุปตฺถมฺภนรสํ , อโนสีทนปจฺจุปฏฺฐานํฯ ปีณยตีติ **ปีติ**ฯ สา ผรณลกฺขณา, ตุฏฺฐิลกฺขณา วา, กายจิตฺตานํ ปีณนรสา, เนสํเยว โอทคฺยปจฺจุปฏฺฐานาฯ กายจิตฺตทรถปฺปสฺสมฺภนโต **ปสฺสทฺธิ**ฯ สา อุปสมลกฺขณา, กายจิตฺตทรถมทฺทนรสา, กายจิตฺตานํ อปริปฺผนฺทสีติภาวปจฺจุปฏฺฐานาฯ สมาธานโต **สมาธิ**ฯ โส อวิเกฺขปลกฺขโณ, อวิสารลกฺขโณ วา, จิตฺตเจตสิกานํ สมฺปิณฺฑนรโส, จิตฺตฏฺฐิติปจฺจุปฏฺฐาโนฯ อชฺฌุเปกฺขนโต **อุเปกฺขา**ฯ สา ปฏิสงฺขานลกฺขณา, สมวาหิตลกฺขณา วา, อูนาธิกนิวารณรสา, ปกฺขปาตุปเจฺฉทนรสา วา, มชฺฌตฺตภาวปจฺจุปฏฺฐานาฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ **ภาเวตี**ติ พฺรูเหติ วเฑฺฒติ, อุปฺปาเทตีติ อโตฺถฯ

ตตฺถ จตฺตาโร ธมฺมา **สติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส** อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺตีติ เวทิตพฺพา สติสมฺปชญฺญํ มุฏฺฐสฺสติปุคฺคลปริวชฺชนตา อุปฏฺฐิตสฺสติปุคฺคลเสวนตา ตทธิมุตฺตตาติฯ อภิกฺกนฺตาทีสุ หิ สตฺตสุ ฐาเนสุ สติสมฺปชเญฺญน, ภตฺตนิกฺขิตฺตกากสทิเส มุฏฺฐสฺสติปุคฺคเล ปริวชฺชเนน, ติสฺสทตฺตเตฺถรอภยเตฺถราทิสทิเส อุปฏฺฐิตสฺสติปุคฺคเล เสวเนน, ฐานนิสชฺชาทีสุ สติสมุฏฺฐาปนตฺถํ นินฺนโปณปพฺภารจิตฺตตาย จ สติสโมฺพชฺฌโงฺค อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมา อาทิกมฺมิโก กุลปุโตฺต อิเมหิ จตูหิ การเณหิ สติสโมฺพชฺฌงฺคํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ตเทว ธุรํ กตฺวา อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา อนุกฺกเมน อรหตฺตํ คณฺหาติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ นาม, ผเล ปเตฺต ภาวิโต นาม โหติฯ

สตฺต ธมฺมา **ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส** อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ ปริปุจฺฉกตา, วตฺถุวิสทกิริยา, อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนา, ทุปฺปญฺญปุคฺคลปริวชฺชนา, ปญฺญวนฺตปุคฺคลเสวนา, คมฺภีรญาณจริยปจฺจเวกฺขณา, ตทธิมุตฺตตาติฯ ตตฺถ **ปริปุจฺฉกตา**ติ ขนฺธธาตุอายตนอินฺทฺริยพลโพชฺฌงฺคมคฺคงฺคฌานสมถวิปสฺสนานํ อตฺถสนฺนิสฺสิตปริปุจฺฉาพหุลตาฯ

วตฺถุวิสทกิริยาติ อชฺฌตฺติกพาหิรานํ วตฺถูนํ วิสทภาวกรณํฯ ยทา หิสฺส เกสนขโลมาทีฆา โหนฺติ, สรีรํ วา อุปฺปนฺนโทสเญฺจว เสทมลมกฺขิตญฺจ , ตทา อชฺฌตฺติกํ วตฺถุ อวิสทํ โหติ อปริสุทฺธํฯ ยทา ปน จีวรํ ชิณฺณํ กิลิฏฺฐํ ทุคฺคนฺธํ วา โหติ, เสนาสนํ วา อุกฺลาปํ, ตทา พาหิรํ วตฺถุ อวิสทํ โหติ อปริสุทฺธํฯ ตสฺมา เกสาทิเจฺฉทเนน อุทฺธํวิเรจนอโธวิเรจนาทีหิ สรีรสลฺลหุกภาวกรเณน อุจฺฉาทนนหาปเนน จ อชฺฌตฺติกวตฺถุ วิสทํ กาตพฺพํฯ สูจิกมฺมโธวนรชนปริภณฺฑกรณาทีหิ พาหิรวตฺถุ วิสทํ กาตพฺพํฯ เอตสฺมิญฺหิ อชฺฌตฺติกพาหิเร วตฺถุมฺหิ อวิสเท อุปฺปเนฺนสุ จิตฺตเจตสิเกสุ ญาณมฺปิ อวิสทํ โหติ อปริสุทฺธํ อปริสุทฺธานิ ทีปกปลฺลวฏฺฏิเตลาทีนิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนทีปสิขาย โอภาโส วิยฯ วิสเท ปน อชฺฌตฺติกพาหิเร วตฺถุมฺหิ อุปฺปเนฺนสุ จิตฺตเจตสิเกสุ ญาณมฺปิ วิสทํ โหติ ปริสุทฺธานิ ทีปกปลฺลวฏฺฏิเตลาทีนิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนทีปสิขาย โอภาโส วิยฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘วตฺถุวิสทกิริยา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตตี’’ติฯ

อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนา นาม สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ สมภาวกรณํฯ สเจ หิสฺส สทฺธินฺทฺริยํ พลวํ โหติ, อิตรานิ มนฺทานิ, ตโต วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคหกิจฺจํ, สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐานกิจฺจํ, สมาธินฺทฺริยํ อวิกฺเขปกิจฺจํ, ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสนกิจฺจํ กาตุํ น สโกฺกติฯ ตสฺมา ตํ ธมฺมสภาวปจฺจเวกฺขเณน วา, ยถา วา มนสิกโรโต พลวํ ชาตํ, ตถา อมนสิกาเรน หาเปตพฺพํฯ **วกฺกลิตฺเถรวตฺถุ** เจตฺถ นิทสฺสนํฯ สเจ ปน วีริยินฺทฺริยํ พลวํ โหติ, อถ เนว สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขกิจฺจํ กาตุํ สโกฺกติ, น อิตรานิ อิตรกิจฺจเภทํฯ ตสฺมา ตํ ปสฺสทฺธาทิภาวนาย หาเปตพฺพํฯ ตตฺราปิ **โสณตฺเถรสฺส วตฺถุ** ทเสฺสตพฺพํฯ เอวํ เสเสสฺุปิ เอกสฺส พลวภาเว สติ อิตเรสํ อตฺตโน กิเจฺจสฺ อสมตฺถตา เวทิตพฺพาฯ

วิเสสโต ปเนตฺถ สทฺธาปญฺญานํ สมาธิวีริยานญฺจ สมตํ ปสํสนฺติฯ พลวสโทฺธ หิ มนฺทปโญฺญ มุธปฺปสโนฺน โหติ, อวตฺถุมฺหิ ปสีทติฯ พลวปโญฺญ มนฺทสโทฺธ เกราฏิกปกฺขํ ภชติ , เภสชฺชสมุฏฺฐิโต วิย โรโค อเตกิโจฺฉ โหติฯ จิตฺตุปฺปาทมเตฺตเนว กุสลํ โหตีติ อติธาวิตฺวา ทานาทีนิ อกโรโนฺต นิรเย อุปฺปชฺชติฯ อุภินฺนํ สมตาย วตฺถุสฺมิํเยว ปสีทติฯ พลวสมาธิํ ปน มนฺทวีริยํ สมาธิสฺส โกสชฺชปกฺขตฺตา โกสชฺชํ อภิภวติฯ พลววีริยํ มนฺทสมาธิํ วีริยสฺส อุทฺธจฺจปกฺขตฺตา อุทฺธจฺจํ อภิภวติฯ สมาธิ ปน วีริเยน สํโยชิโต โกสเชฺช ปติตุํ น ลภติ, วีริยํ สมาธินา สํโยชิตํ อุทฺธเจฺจ ปติตุํ น ลภติฯ ตสฺมา ตํ อุภยํ สมํ กตฺตพฺพํฯ อุภยสมตาย หิ อปฺปนา โหติฯ

อปิจ สมาธิกมฺมิกสฺส พลวตีปิ สทฺธา วฏฺฏติฯ เอวญฺหิ สทฺทหโนฺต โอกเปฺปโนฺต อปฺปนํ ปาปุณิสฺสติฯ สมาธิปญฺญาสฺ ปน สมาธิกมฺมิกสฺส เอกคฺคตา พลวตี วฏฺฏติฯ เอวญฺหิ โส อปฺปนํ ปาปุณาติฯ วิปสฺสนากมฺมิกสฺส ปญฺญา พลวตี วฏฺฏติฯ เอวญฺหิ โส ลกฺขณปฏิเวธํ ปาปุณาติฯ อุภินฺนํ ปน สมตายปิ อปฺปนา โหติเยวฯ สติ ปน สพฺพตฺถ พลวตี วฏฺฏติฯ สติ หิ จิตฺตํ อุทฺธจฺจปกฺขิกานํ สทฺธาวีริยปญฺญานํ วเสน อุทฺธจฺจปาตโต โกสชฺชปกฺขิเกน จ สมาธินา โกสชฺชปาตโต รกฺขติฯ ตสฺมา สา โลณธูปนํ วิย สพฺพพฺยญฺชเนสุ, สพฺพกมฺมิโก อมโจฺจ วิย จ สพฺพราชกิเจฺจสุ, สพฺพตฺถ อิจฺฉิตพฺพาฯ เตนาห – ‘‘สติ จ ปน สพฺพตฺถิกา วุตฺตา (สํ. นิ. ๕.๒๓๔) ภควตาฯ กิํ การณา? จิตฺตญฺหิ สติปฏิสรณํ, อารกฺขปจฺจุปฏฺฐานา จ สติ, น วินา สติยา จิตฺตสฺส ปคฺคหนิคฺคโห โหตี’’ติฯ

ทุปฺปญฺญปุคฺคลปริวชฺชนา นาม ขนฺธาทิเภเทสุ อโนคาฬฺหปญฺญานํ ทุเมฺมธปุคฺคลานํ อารกา ปริวชฺชนํฯ **ปญฺญวนฺตปุคฺคลเสวนา** นาม สมปญฺญาสลกฺขณปริคฺคาหิกาย อุทยพฺพยปญฺญาย สมนฺนาคตปุคฺคลเสวนาฯ **คมฺภีรญาณจริยปจฺจเวกฺขณา** นาม คมฺภีเรสุ ขนฺธาทีสุ ปวตฺตาย คมฺภีรปญฺญาย ปเภทปจฺจเวกฺขณาฯ **ตทธิมุตฺตตา** นาม ฐานนิสชฺชาทีสุ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสมุฏฺฐาปนตฺถํ นินฺนโปณปพฺภารจิตฺตตาฯ ตสฺมา อาทิกมฺมิโก กุลปุโตฺต อิเมหิ สตฺตหิ การเณหิ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ตเทว ธุรํ กตฺวา อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา อนุกฺกเมน อรหตฺตํ คณฺหาติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ นาม, ผเล ปเตฺต ภาวิโต นาม โหติฯ

เอกาทส ธมฺมา **วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส** อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – อปายภยปจฺจเวกฺขณตา, อานิสํสทสฺสาวิตา , คมนวีถิปจฺจเวกฺขณตา, ปิณฺฑปาตาปจายนตา, ทายชฺชมหตฺตปจฺจเวกฺขณตา, สตฺถุมหตฺตปจฺจเวกฺขณตา, ชาติมหตฺตปจฺจเวกฺขณตา , สพฺรหฺมจาริมหตฺตปจฺจเวกฺขณตา, กุสีตปุคฺคลปริวชฺชนตา, อารทฺธวีริยปุคฺคลเสวนตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ

ตตฺถ ‘‘นิรเยสุ ปญฺจวิธพนฺธนกมฺมกรณโต ปฏฺฐาย มหาทุกฺขํ อนุภวนกาเลปิ, ติรจฺฉานโยนิยํ ชาลกฺขิปกุมินาทีหิ คหิตกาเลปิ, ปาชนกณฺฏกาทิปฺปหารตุนฺนสฺส ปน สกฏวหนาทิกาเลปิ, เปตฺติวิสเย อเนกานิปิ วสฺสสหสฺสานิ เอกํ พุทฺธนฺตรมฺปิ ขุปฺปิปาสาหิ อาตุรีภูตกาเลปิ, กาลกญฺชิกอสุเรสุ สฏฺฐิหตฺถอสีติหตฺถปฺปมาเณน อฏฺฐิจมฺมมตฺเตเนว อตฺตภาเวน วาตาตปาทิทุกฺขานุภวนกาเลปิ น สกฺกา วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ อุปฺปาเทตุํฯ อยเมว เต ภิกฺขุ กาโล’’ติ เอวํ **อปายภยํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ** วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค อุปฺปชฺชติฯ

‘‘น สกฺกา กุสีเตน นว โลกุตฺตรธมฺมา ลทฺธุํ, อารทฺธวีริเยเนว สกฺกา, อยมานิสํโส วีริยสฺสา’’ติ เอวํ **อานิสํสทสฺสาวิโนปิ** อุปฺปชฺชติฯ ‘‘สพฺพพุทฺธปจฺเจกพุทฺธมหาสาวเกหิ คตมโคฺคว คนฺตโพฺพ, โส จ น สกฺกา กุสีเตน คนฺตุ’’นฺติ เอวํ **คมนวีถึ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ** อุปฺปชฺชติฯ

‘‘เย ตํ ปิณฺฑปาตาทีหิ อุปฏฺฐหนฺติ, อิเม เต มนุสฺสา เนว ญาตกา, น ทาสกมฺมกรา, นาปิ ตํ นิสฺสาย ชีวิสฺสามาติ เต ปณีตานิ ปิณฺฑปาตาทีนิ เทนฺติฯ อถ โข อตฺตโน การานํ มหปฺผลตํ ปจฺจาสีสมานา เทนฺติฯ สตฺถาราปิ ‘อยํ อิเม ปจฺจเย ปริภุญฺชิตฺวา กายทฬฺหีพหุโล สุขํ วิหริสฺสตี’ติ น เอวํ สมฺปสฺสตา ตุยฺหํ ปจฺจยา อนุญฺญาตา, อถ โข ‘อยํ อิเม ปริภุญฺชมาโน สมณธมฺมํ กตฺวา วฏฺฏทุกฺขโต มุจฺจิสฺสตี’ติ เต ปจฺจยา อนุญฺญาตาฯ โส ทานิ ตฺวํ กุสีโต วิหรนฺโต น ตํ ปิณฺฑปาตํ อปจายิสฺสสิฯ อารทฺธวีริยเสฺสว หิ ปิณฺฑาปจายนํ นาม โหตี’’ติ เอวํ **ปิณฺฑปาตาปจายนํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ** อุปฺปชฺชติ มหามิตฺตเตฺถรสฺส วิย ปิณฺฑปาติยติสฺสเตฺถรสฺส วิย จฯ

มหามิตฺตเตฺถโร กิร กสฺสกเลเณ นาม ปฏิวสติฯ ตสฺส จ โคจรคาเม เอกา มหาอุปาสิกา เถรํ ปุตฺตํ กตฺวา ปฏิชคฺคติฯ สา เอกทิวสํ อรญฺญํ คจฺฉนฺตี ธีตรํ อาห – ‘‘อมฺม , อสุกสฺมึ ฐาเน ปุราณตณฺฑุลา, อสุกสฺมึ ขีรํ, อสุกสฺมึ สปฺปิ, อสุกสฺมึ ผาณิตํ, ตว ภาติกสฺส อยฺยมิตฺตสฺส อาคตกาเล ภตฺตํ ปจิตฺวา ขีรสปฺปิผาณิเตหิ สทฺธึ เทหิ, ทตฺวา ตฺวญฺจ ภุเญฺชยฺยาสิฯ อหํ ปน หิโยฺย ปกฺกํ ปาริวาสิกภตฺตํ กญฺชิเยน ภุตฺตมฺหี’’ติฯ ทิวา กึ ภุญฺชิสฺสสิ, อมฺมาติ? สากปณฺณํ ปกฺขิปิตฺวา กณตณฺฑุเลหิ อมฺพิลยาคุํ ปจิตฺวา ฐเปหิ, อมฺมาติฯ

เถโร จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตํ นีหรโนฺตว ตํ สทฺทํ สุตฺวา อตฺตานํ โอวทิ – ‘‘มหาอุปาสิกา กิร กญฺชิเยน ปาริวาสิกภตฺตํ ภุญฺชิ, ทิวาปิ กณปณฺณมฺพิลยาคุํ ภุญฺชิสฺสติ, ตุยฺหํ อตฺถาย ปน ปุราณตณฺฑุลาทีนิ อาจิกฺขติฯ ตํ นิสฺสาย โข ปเนสา เนว เขตฺตํ น วตฺถุํ น ภตฺตํ น วตฺถํ ปจฺจาสีสติ, ติโสฺส ปน สมฺปตฺติโย ปตฺถยมานา เทติฯ ตฺวํ เอติสฺสา ตา สมฺปตฺติโย ทาตุํ สกฺขิสฺสสิ, น สกฺขิสฺสสีติ, อยํ โข ปน ปิณฺฑปาโต ตยา สราเคน สโทเสน สโมเหน น สกฺกา คณฺหิตุ’’นฺติ ปตฺตํ ถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา คณฺฐิกํ มุญฺจิตฺวา นิวตฺติตฺวา กสฺสกเลณเมว คนฺตฺวา ปตฺตํ เหฏฺฐามเญฺจ, จีวรญฺจ จีวรวํเส ฐเปตฺวา, ‘‘อรหตฺตํ อปาปุณิตฺวา น นิกฺขมิสฺสามี’’ติ วีริยํ อธิฏฺฐหิตฺวา นิสีทิฯ ทีฆรตฺตํ อปฺปมโตฺต หุตฺวา นิวุตฺถภิกฺขุ วิปสฺสนํ วฑฺฒตฺวา ปุเรภตฺตเมว อรหตฺตํ ปตฺวา วิกสมานมิว ปทุมํ มหาขีณาสโว สิตํ กโรโนฺตว นิกฺขมิฯ เลณทฺวาเร รุกฺขมฺหิ อธิวตฺถา เทวตา –

> ‘‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
> ยสฺส เต อาสวา ขีณา, ทกฺขิเณโยฺยสิ มาริสา’’ติฯ –

อุทานํ อุทาเนตฺวา, ‘‘ภเนฺต, ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐานํ ตุมฺหาทิสานํ อรหนฺตานํ ภิกฺขํ ทตฺวา มหลฺลกิตฺถิโย ทุกฺขา มุจฺจิสฺสนฺตี’’ติ อาห ฯ เถโร อุฏฺฐหิตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา กาลํ โอโลเกนฺโต ‘‘ปาโตเยวา’’ติ ญตฺวา ปตฺตจีวรํ อาทาย คามํ ปาวิสิ ฯ

ทาริกาปิ ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา ‘‘อิทานิ เม ภาตา อาคมิสฺสติ, อิทานิ เม ภาตา อาคมิสฺสตี’’ติ ทฺวารํ โอโลกยมานา นิสีทิ ฯ สา เถเร ฆรทฺวารํ สมฺปเตฺต ปตฺตํ คเหตฺวา สปฺปิผาณิตโยชิตสฺส ขีรปิณฺฑปาตสฺส ปูเรตฺวา หเตฺถ ฐเปสิ ฯ เถโร ‘‘สุขํ โหตู’’ติ อนุโมทนํ กตฺวา ปกฺกามิ ฯ สาปิ ตํ โอโลกยมานาว อฏฺฐาสิ ฯ เถรสฺส หิ ตทา อติวิย ปริสุโทฺธ ฉวิวโณฺณ อโหสิ, วิปฺปสนฺนานิ อินฺทฺริยานิ, มุขํ พนฺธนา ปวุตฺตตาลปกฺกํ วิย อติวิย วิโรจิตฺถ ฯ

มหาอุปาสิกา อรญฺญโต อาคนฺตฺวา ‘‘กิํ, อมฺม, ภาติโก เต อาคโต’’ติ ปุจฺฉิ ฯ สา สพฺพํ ตํ ปวตฺติํ อาโรเจสิ ฯ อุปาสิกา ‘‘อชฺช เม ปุตฺตสฺส ปพฺพชิตกิจฺจํ มตฺถกํ ปตฺต’’นฺติ ญตฺวา ‘‘อภิรมติ เต, อมฺม, ภาตา พุทฺธสาสเน, น อุกฺกณฺฐตี’’ติ อาห ฯ

ปิณฺฑปาติกติสฺสเตฺถรวตฺถุ ปน เอวํ เวทิตพฺพํ – มหาคาเม กิร เอโก ทลิทฺทปุริโส ทารุวิกฺกเยน ชีวิกํ กเปฺปติ ฯ โส เตเนว การเณน นามํ ลภิตฺวา ทารุภณฺฑกมหาติโสฺส นาม ชาโต ฯ โส เอกทิวสํ อตฺตโน ภริยํ อาห – ‘‘กิํ อมฺหากํ ชีวิตํ นาม, สตฺถารา ทฬิทฺททานสฺส มหปฺผลภาโว กถิโต, มยญฺจ นิพทฺธํ ทาตุํ น สโกฺกม, ปกฺขิกภตฺตมตฺตํ ทตฺวา ปุน อุปฺปนฺนํ สลากภตฺตมฺปิ ทสฺสามา’’ติ ฯ สา ‘‘สาธุ สามี’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุนทิวเส ยถาลาเภน ปกฺขิกภตฺตํ อทาสิ ฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ปจฺจเยหิ นิปฺปริสฺสยกาโล โหติ, ทหรสามเณรา ปณีตโภชนานิ ภุญฺชิตฺวา ‘‘อยํ ลูขาหาโร’’ติ เตสํ ปกฺขิกภตฺตํ คหิตมตฺตกเมว กตฺวา เตสํ ปสฺสนฺตานํเยว ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉนฺติ ฯ

สา อิตฺถี ตํ ทิสฺวา สามิกสฺส กเถสิ, ‘‘มยา ทินฺนํ ฉเฑฺฑนฺตี’’ติ น ปน วิปฺปฏิสาริณี อโหสิ ฯ ตสฺสา สามิโก อาห – ‘‘มยํ ทุคฺคตภาเวน อยฺยานํ สุเขน ปริภุญฺชาเปตุํ นาสกฺขิมฺห ฯ กิํ นุ โข กตฺวา อยฺยานํ มนํ คเหตุํ สกฺขิสฺสามา’’ติ? อถสฺส ภริยา อาห – ‘‘กิํ วเทสิ, สามิ, สปุตฺตกา ทุคฺคตา นาม นตฺถีติ อยํ เต ธีตา, อิมํ เอกสฺมิํ กุเล ฐเปตฺวา ทฺวาทส กหาปเณ คณฺหิตฺวา เอกํ ขีรเธนุํ อาหร, อยฺยานํ ขีรสลากภตฺตํ ทสฺสาม, เอวํ เตสํ จิตฺตํ คณฺหิตุํ สกฺขิสฺสามา’’ติ ฯ โส สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา อกาสิ ฯ เตสํ ปุเญฺญน สา เธนุ สายํ ตีณิ มาณิกานิ, ปาโต ตีณิ มาณิกานิ ขีรํ เทติ ฯ สายํ ลทฺธํ ทธิํ กตฺวา ปุนทิวเส ตโต คหิตนวนีเตน สปฺปิํ กตฺวา สสปฺปิปริเสกํ ขีรสลากภตฺตํ เทนฺติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ตสฺส เคเห สลากภตฺตํ ปุญฺญวนฺตาว ลภนฺติ ฯ

โส เอกทิวสํ ภริยํ อาห – ‘‘มยํ ธีตุ อตฺถิตาย ลชฺชิตพฺพโต จ มุตฺตา, เคเห จ โน ภตฺตํ อยฺยานํ ปริโภคารหํ ชาตํ ฯ ตฺวํ ยาว อหํ อาคจฺฉามิ, ตาว อิมสฺมิํ กลฺยาณวเตฺต มา ปมชฺชิ ฯ อหํ กิญฺจิเทว กตฺวา ธีตรํ โมเจสฺสามี’’ติ ฯ โส เอกํ ปเทสํ คนฺตฺวา อุจฺฉุยนฺตกมฺมํ กตฺวา ฉหิ มาเสหิ ทฺวาทส กหาปเณ ลภิตฺวา ‘‘อลํ เอตฺตกํ มม ธีตุ โมจนตฺถายา’’ติ เต กหาปเณ ทุสฺสเนฺต พนฺธิตฺวา ‘‘เคหํ คมิสฺสามี’’ติ มคฺคํ ปฏิปชฺชิ ฯ

ตสฺมิํ สมเย อมฺพริยมหาวิหารวาสี ปิณฺฑปาติยติสฺสเตฺถโร ‘‘ติสฺสมหาวิหารํ คนฺตฺวา เจติยํ วนฺทิสฺสามี’’ติ อตฺตโน วสนฏฺฐานโต มหาคามํ คจฺฉโนฺต ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิ ฯ โส อุปาสโก เถรํ ทูรโตว ทิสฺวา ‘‘เอกโกว อคนฺตฺวา อิมินา อเยฺยน สทฺธิํ เอกํ ธมฺมกถํ สุณโนฺต คมิสฺสามิ ฯ สีลวโนฺต หิ สพฺพกาลํ ทุลฺลภา’’ติ เวเคน เถรํ สมฺปาปุณิตฺวา อภิวาเทตฺวา สทฺธิํ คจฺฉโนฺต

เวลาย อุปกฏฺฐาย จิเนฺตสิ – ‘‘มยฺหํ หเตฺถ ปฺฏกภตฺตํ นตฺถิ, อยฺยสฺส จ ภิกฺขากาโล สมฺปโตฺต, อยญฺจ เม ปริพฺพโย หเตฺถ อตฺถิ, เอกํ คามทฺวารํ ปตฺตกาเล อยฺยสฺส ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามี’’ติฯ

ตเสฺสวํ จิเตฺต อุปฺปนฺนมเตฺตเยว เอโก ปฺฏกภตฺตํ คเหตฺวา ตํ ฐานํ สมฺปโตฺตฯ อุปาสโก ตํ ทิสฺวา, ‘‘ภเนฺต, โถกํ อาคเมถา’’ติ วตฺวา ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห – ‘‘กหาปณํ เต, โภ ปุริส, ทมฺมิ, ตํ เม ปฺฏกภตฺตํ เทหี’’ติฯ โส จิเนฺตสิ – ‘‘อิมํ ภตฺตํ อิมสฺมึ กาเล มาสกมฺปิ น อคฺฆติ, อยญฺจ มยฺหํ เอกวาเรเนว กหาปณํ เทติ, ภวิสฺสเตตฺถ การณ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘นาหํ กหาปเณน เทมี’’ติ อาหฯ เอวํ สเนฺต เทฺว คณฺห, ตีณิ คณฺหาติ อิมินา นิยาเมน สเพฺพปิ เต กหาปเณ ทาตุกาโม ชาโตฯ อิตโร ‘‘อเญฺญปิสฺส อตฺถี’’ติ สญฺญาย ‘‘น เทมิ’’เจฺจว อาหฯ อถ นํ โส อาห – ‘‘สเจ เม, โภ, อเญฺญปิ อสฺสุ, เตปิ ทเทยฺยํฯ น โข ปนาหํ อตฺตโน อตฺถาย คณฺหามิ, เอตสฺมึ เม รุกฺขมูเล เอโก อโยฺย นิสีทาปิโต, ตุยฺหมฺปิ กุสลํ ภวิสฺสติ, เทหิ เม ภตฺต’’นฺติฯ เตน หิ, โภ, คณฺห, อาหร เต กหาปเณติ กหาปเณ คเหตฺวา ปฺฏกภตฺตํ อทาสิฯ อุปาสโก ภตฺตํ คเหตฺวา หเตฺถ โธวิตฺวา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ปตฺตํ นีหรถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ เถโร ปตฺตํ นีหริตฺวา อุปฑฺฒภเตฺต ทิเนฺน ปตฺตํ ปิทหิฯ อุปาสโก อาห – ‘‘อยํ, ภเนฺต, เอกเสฺสว ปฏิวิโส, น สกฺกา มยา อิโต ภุญฺชิตุํฯ ตุมฺหากํเยว เม อตฺถาย อิมํ ปริเยสิตฺวา ลทฺธํ, คณฺหถ นํ มํ อนุกมฺปํ อุปาทายา’’ติฯ เถโร ‘‘อตฺถิ เอตฺถ การณ’’นฺติ คเหตฺวา สพฺพํ ปริภุญฺชิฯ อุปาสโก ธมกรเณน ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิฯ ตโต นิฏฺฐิตภตฺตกิเจฺจ เถเร อุโภปิ มคฺคํ ปฏิปชฺชิํสุฯ

เถโร อุปาสกํ ปุจฺฉิ – ‘‘เกน การเณน ตฺวํ น ภุญฺชสี’’ติฯ โส อตฺตโน คมนาคมนวิธานํ สพฺพํ กเถสิฯ เถโร ตํ สุตฺวา สํเวคปฺปโตฺต จิเนฺตสิ – ‘‘ทุกฺกรํ อุปาสเกน กตํ, มยา ปน เอวรูปํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา เอตสฺส กตญฺญุนา ภวิตพฺพํฯ สปฺปายเสนาสนํ ลภิตฺวา ตเตฺถว ฉวิมํสโลหิเตสุ สุกฺขเนฺตสุปิ นิสินฺนปลฺลเงฺกเนว อรหตฺตํ อปฺปตฺวา น อุฏฺฐหิสฺสามี’’ติฯ โส ติสฺสมหาวิหารํ คนฺตฺวา อาคนฺตุกวตฺตํ กตฺวา อตฺตโน ปตฺตเสนาสนํ ปวิสิตฺวา ปจฺจตฺถรณํ อตฺถริตฺวา ตตฺถ นิสิโนฺน อตฺตโน มูลกมฺมฏฺฐานเมว คณฺหิฯ โส ตาย รตฺติยา โอภาสมตฺตมฺปิ นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ ปุนทิวสโต ปฏฺฐาย ภิกฺขาจารปลิโพธํ ฉินฺทิตฺวา ตเทว กมฺมฏฺฐานํ อนุโลมปฏิโลมํ วิปสฺสิฯ เอเตนุปาเยน วิปสฺสโนฺต สตฺตเม อรุเณ สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา จิเนฺตสิ – ‘‘อติวิย เม กิลนฺตํ สรีรํ, กึ นุ โข เม ชีวิตํ จิรํ ปวตฺติสฺสติ, น ปวตฺติสฺสตี’’ติฯ อถสฺส อปฺปวตฺตนภาวํ ทิสฺวา เสนาสนํ ปฏิสาเมตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย วิหารมชฺฌํ คนฺตฺวา เภรึ ปหราเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาเตสิฯ

สงฺฆเตฺถโร ‘‘เกน ภิกฺขุนาสโงฺฆ สนฺนิปาติโต’’ติ ปุจฺฉิฯ มยา, ภเนฺตติฯ กิมตฺถํ สปฺปุริสาติฯ ภเนฺต, อญฺญํ กมฺมํ นตฺถิ, เยสํ ปน มเคฺค วา ผเล วา กงฺขา อตฺถิ, เต มํ ปุจฺฉนฺตูติฯ สปฺปุริส ตาทิสา นาม ภิกฺขู อสนฺตํ คุณํ น กเถนฺติ, อมฺหากํ เอตฺถ กงฺขา นตฺถิฯ กึ ปน เต สํเวคการณํ อโหสิ, กึ ปจฺจยํ กตฺวา อรหตฺตํ นิพฺพตฺตนฺติฯ ภเนฺต, อิมสฺมึ มหาคาเม วลฺลิยวีถิยํ ทารุภณฺฑกมหาติโสฺส นาม อุปาสโก อตฺตโน ธีตรํ พหิ ฐเปตฺวา ทฺวาทส กหาปเณ คณฺหิตฺวา เตหิ เอกํ ขีรเธนุํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส ขีรภตฺตสลากํ ปฏฺฐเปสิ, โส ‘‘ธีตรํ โมเจสฺสามี’’ติ ฉ มาเส ยนฺตสาลาย ภตึ กตฺวา ทฺวาทส กหาปเณ ลภิตฺวา ‘‘ธีตรํ โมเจสฺสามี’’ติ อตฺตโน เคหํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค มํ ทิสฺวา ภิกฺขาจารเวลาย สเพฺพปิ เต กหาปเณ ทตฺวา ปฺฏกภตฺตํ คณฺหิตฺวา สพฺพํ มยฺหํ อทาสิฯ อหํ ตํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา อิธาคนฺตฺวา สปฺปายเสนาสนํ ลภิตฺวา ‘‘ปิณฺฑาปจายนกมฺมํ กริสฺสามี’’ติ วิเสสํ นิพฺพเตฺตสึ, ภเนฺตติฯ ตํ ฐานํ สมฺปตฺตา จตโสฺสปิ ปริสา เถรสฺส สาธุการํ อทํสุฯ สกภาเวน สณฺฐาตุํ สมโตฺถ นาม นาโหสิฯ เถโร สงฺฆมชฺฌํ นิสี

ทิตฺวา กเถโนฺต กเถโนฺตว ‘‘มยฺหํ กูฏาคารํ ทารุภณฺฑกมหาติสฺสสฺส หเตฺถน ผุฏฺฐกาเลเยว จลตู’’ติ อธิฏฺฐาย อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ

กากวณฺณติสฺสมหาราชา ‘‘เอโก กิร เถโร ปรินิพฺพุโต’’ติ สุตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สกฺการสมฺมานํ กตฺวา กูฏาคารํ สเชฺชตฺวา เถรํ ตตฺถ อาโรเปตฺวา ‘‘อิทานิ จิตกฏฺฐานํ คมิสฺสามา’’ติ อุกฺขิปโนฺต จาเลตุํ นาสกฺขิฯ ราชา ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉิ – ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต, เถเรน กิญฺจิ กถิต’’นฺติฯ ภิกฺขู เถเรน กถิตวิธานํ อาจิกฺขิํสุฯ ราชา ตํ อุปาสกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตยา อิโต สตฺตทิวสมตฺถเก กสฺสจิ มคฺคปฏิปนฺนสฺส ภิกฺขุโน ปุฏกภตฺตํ ทินฺน’’นฺติ ปุจฺฉิฯ อาม, เทวาติฯ เกน เต นิยาเมน ทินฺนนฺติ? โส ตํ การณํ สพฺพํ อาโรเจสิฯ อถ นํ ราชา เถรสฺส กูฏาคารฏฺฐานํ เปเสสิ – ‘‘คจฺฉ ตํ เถรํ สญฺชาน, โส วา อโญฺญ วา’’ติฯ โส คนฺตฺวา สาฏกํ อุกฺขิปิตฺวา เถรสฺส มุขํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา ทฺวีหิ หเตฺถหิ หทยํ สนฺธาเรโนฺต รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา, ‘‘เทว, มยฺหํ อโยฺย’’ติ อาหฯ อถสฺส ราชา มหาปสาธนํ ทาเปสิฯ ตํ ปสาเธตฺวา อาคตํ ‘‘คจฺฉ ภาติก มหาติสฺส มยฺหํ, อยฺยาติ วตฺวา กูฏาคารํ อุกฺขิปา’’ติ อาหฯ อุปาสโก ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ คนฺตฺวา เถรสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ อุกฺขิปิตฺวา อตฺตโน มตฺถเก อกาสิฯ ตสฺมิํเยว ขเณ กูฏาคารํ อากาเส อุปฺปติตฺวา จิตกมตฺถเก ปติฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ กาเล จิตกสฺส จตูหิปิ กเณฺณหิ สยเมว อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิํสูติฯ

‘‘มหนฺตํ โข ปเนตํ สตฺถุ ทายชฺชํ, ยทิทํ สตฺต อริยธนานิ นาม, ตํ น สกฺกา กุสีเตน คเหตุํฯ ยถา หิ วิปฺปฏิปนฺนํ ปุตฺตํ มาตาปิตโร ‘อยํ อมฺหากํ อปุโตฺต’ติ ปริพาหิรํ กโรนฺติ, โส เตสํ อจฺจเยน ทายชฺชํ น ลภติ, เอวํ กุสีโตปิ อิทํ อริยธนทายชฺชํ น ลภติ, อารทฺธวีริโยว ลภตี’’ติ **ทายชฺชมหตฺตํ ปจฺจเวกฺขโตปิ** อุปฺปชฺชติฯ

‘‘มหา โข ปน เต สตฺถาฯ สตฺถุโน หิ เต มาตุกุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คหณกาเลปิ, อภินิกฺขมเนปิ, อภิสโมฺพธิยมฺปิ, ธมฺมจกฺกปฺปวตฺตนยมกปาฏิหาริยเทโวโรหนอายุสงฺขารโวสฺสชฺชเนสุปิ, ปรินิพฺพานกาเลปิ ทสสหสฺสิโลกธาตุ กมฺปิตฺถฯ ยุตฺตํ นุ เต เอวรูปสฺส สตฺถุโน สาสเน ปพฺพชิตฺวา กุสีเตน ภวิตุ’’นฺติ เอวํ **สตฺถุมหตฺตํ ปจฺจเวกฺขโตปิ** อุปฺปชฺชติฯ

‘‘ชาติยาปิ ตฺวํ อิทานิ น ลามกชาติโก, อสมฺภินฺนาย มหาสมฺมตปเวณิยา อาคตโอกฺกากราชวํเส ชาโตสิ, สุโทฺธทนมหาราชสฺส จ มหามายาเทวิยา จ นตฺตา, ราหุลภทฺทสฺส กนิฏฺฐ, ตยา นาม เอวรูเปน ชินปุเตฺตน หุตฺวา น ยุตฺตํ กุสีเตน วิหริตุ’’นฺติ เอวํ **ชาติมหตฺตํ ปจฺจเวกฺขโตปิ** อุปฺปชฺชติฯ

‘‘สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา เจว อสีติ มหาสาวกา จ วีริเยเนว โลกุตฺตรธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิํสุ, ตฺวํ เอเตสํ สพฺรหฺมจารีนํ มคฺคํ ปฏิปชฺชสิ, น ปฏิปชฺชสี’’ติ เอวํ **สพฺรหฺมจาริมหตฺตํ ปจฺจเวกฺขโตปิ** อุปฺปชฺชติฯ

กุจฺฉิํ ปูเรตฺวา ฐิตอชครสทิเส วิสฺสฏฺฐกายิกเจตสิกวีริเย กุสีตปุคฺคเล ปริวเชฺชนฺตสฺสาปิ, อารทฺธวีริเย ปหิตเตฺต ปุคฺคเล เสวนฺตสฺสาปิ, ฐานนิสชฺชาทีสุ วิริยุปฺปาทนตฺถํ นินฺนโปณปพฺภารจิตฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมา อาทิกมฺมิโก กุลปุโตฺต อิเมหิ เอกาทสหิ การเณหิ วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ตเทว ธุรํ กตฺวา อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา อนุกฺกเมน อรหตฺตํ คณฺหาติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ นาม, ผเล ปเตฺต ภาวิโต นาม โหติฯ

เอกาทส ธมฺมา **ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส** อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – พุทฺธานุสฺสติ, ธมฺมสงฺฆสีล^ จาคเทวตานุสฺสติ อุปสมานุสฺสติ, ลูขปุคฺคลปริวชฺชนตา, สินิทฺธปุคฺคลเสวนตา, ปสาทนียสุตฺตนฺตปจฺจเวกฺขณตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ

พุทฺธคุเณ อนุสฺสรนฺตสฺสาปิ หิ ยาว อุปจารา สกลสรีรํ ผรมาโน ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค อุปฺปชฺชติ, ธมฺมสงฺฆคุเณ อนุสฺสรนฺตสฺสาปิ, ทีฆรตฺตํ อขณฺฑํ กตฺวา รกฺขิตํ จตุปาริสุทฺธิสีลํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ, คิหิโน ทสสีลํ ปญฺจสีลํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ, ทุพฺภิกฺขภยาทีสุ ปณีตโภชนํ สพฺรหฺมจารีนํ ทตฺวา ‘‘เอวํนาม อทมฺหา’’ติ จาคํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ, คิหิโนปิ เอวรูเป กาเล สีลวนฺตานํ ทินฺนทานํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ, เยหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา เทวตฺตํ ปตฺตา, ตถารูปานํ คุณานํ อตฺตนิ อตฺถิตํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ, สมาปตฺติยา วิกฺขมฺภิเต กิเลสา สฏฺฐิปิ สตฺตติปิ วสฺสานิ น สมุทาจรนฺตีติ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ, เจติยทสฺสนโพธิทสฺสนเถรทสฺสเนสุ อสกฺกจฺจกิริยาย สํสูจิตลูขภาเว พุทฺธาทีสุ ปสาทสิเนหาภาเวน คทฺรภปิเฏฺฐ รชสทิเส ลูขปุคฺคเล ปริวชฺชนฺตสฺสาปิ, พุทฺธาทีสุ ปสาทพหุเล มุทุจิเตฺต สินิทฺธปุคฺคเล เสวนฺตสฺสาปิ, รตนตฺตยคุณปริทีปเก ปสาทนียสุตฺตเนฺต ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสาปิ, ฐานนิสชฺชาทีสุ ปีติอุปฺปาทนตฺถํ นินฺนโปณปพฺภารจิตฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมา อาทิกมฺมิโก กุลปุโตฺต อิเมหิ เอกาทสหิ การเณหิ ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ตเทว ธุรํ กตฺวา อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา อนุกฺกเมน อรหตฺตํ คณฺหาติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ นาม, ผเล ปเตฺต ภาวิโต นาม โหติฯ

สตฺต ธมฺมา **ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส** อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – ปณีตโภชนเสวนตา, อุตุสุขเสวนตา, อิริยาปถสุขเสวนตา, มชฺฌตฺตปโยคตา, สารทฺธกายปุคฺคลปริวชฺชนตา, ปสฺสทฺธกายปุคฺคลเสวนตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ

ปณีตญฺหิ สินิทฺธํ สปฺปายโภชนํ ภุญฺชนฺตสฺสาปิ, สีตุเณฺหสุ จ อุตูสุ ฐานาทีสุ จ อิริยาปเถสุ สปฺปายอุตุญฺจ อิริยาปถญฺจ เสวนฺตสฺสาปิ ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติฯ โย ปน มหาปุริสชาติโก สพฺพอุตุอิริยาปถกฺขโม โหติ, น ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ ยสฺส สภาควิสภาคตา อตฺถิ, ตเสฺสว วิสภาเค อุตุอิริยาปเถ วเชฺชตฺวา สภาเค เสวนฺตสฺส อุปฺปชฺชติฯ มชฺฌตฺตปโยโค วุจฺจติ อตฺตโน จ ปรสฺส จ กมฺมสฺสกตปจฺจเวกฺขณาฯ อิมินา มชฺฌตฺตปโยเคน อุปฺปชฺชติฯ โย เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปรํ วิเหฐยมาโน วิจรติ, เอวรูปํ สารทฺธกายํ ปุคฺคลํ ปริวเชฺชนฺตสฺสาปิ, สํยตปาทปาณิํ ปสฺสทฺธกายํ ปุคฺคลํ เสวนฺตสฺสาปิ, ฐานนิสชฺชาทีสุ ปสฺสทฺธิอุปฺปาทนตฺถาย นินฺนโปณปพฺภารจิตฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมา อาทิกมฺมิโก กุลปุโตฺต อิเมหิ สตฺตหิ การเณหิ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ตเทว ธุรํ กตฺวา อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา อนุกฺกเมน อรหตฺตํ คณฺหาติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ นาม, ผเล ปเตฺต ภาวิโต นาม โหติฯ

เอกาทส ธมฺมา **สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส** อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – วตฺถุวิสทกิริยตา, อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนตา, นิมิตฺตกุสลตา, สมเย จิตฺตสฺส ปคฺคณฺหนตา, สมเย จิตฺตสฺส นิคฺคณฺหนตา, สมเย สมฺปหํสนตา, สมเย อชฺฌุเปกฺขนตา, อสมาหิตปุคฺคลปริวชฺชนตา, สมาหิตปุคฺคลเสวนตา, ฌานวิโมกฺขปจฺจเวกฺขณตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ ตตฺถ **วตฺถุวิสทกิริยตา** จ **อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนตา** จ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพาฯ

นิมิตฺตกุสลตา นาม กสิณนิมิตฺตสฺส อุคฺคหกุสลตาฯ **สมเย จิตฺตสฺส ปคฺคณฺหนตา**ติ ยสฺมิํ สมเย อติสิถิลวีริยตาทีหิ ลีนํ จิตฺตํ โหติ, ตสฺมิํ สมเย ธมฺมวิจยวีริยปีติสโมฺพชฺฌงฺค

สมุฏฺฐาปเนน ตสฺส ปคฺคณฺหนํฯ **สมเย จิตฺตสฺส นิคฺคณฺหนตา**ติ ยสฺมึ สมเย อจฺจารทฺธวีริย ตาทีหิ อุทฺธตํ จิตฺตํ โหติ, ตสฺมึ สมเย ปสฺสทฺธิสมาธิอุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสมุฏฺฐาปเนน ตสฺส นิคฺคณฺหนํฯ **สมเย สมฺปหํสนตา**ติ ยสฺมึ สมเย จิตฺตํ ปญฺญาปโยคมนฺทตาย วา อุปสมสุขาน ธิคเมน วา นิรสฺสาทํ โหติ, ตสฺมึ สมเย อฏฺฐสํเวควตฺถุปจฺจเวกฺขเณน สํเวเชติฯ **อฏฺฐ สํเวค วตฺถูนิ** นาม – ชาติชราพฺยาธิมรณานิ จตฺตาริ, อปายทุกฺขํ ปญฺจมํ, อตีเต วฏฺฏมูลกํ ทุกฺขํ, อ นาคเต วฏฺฏมูลกํ ทุกฺขํ, ปจฺจุปฺปนฺเน อาหารปริเยฏฺฐิมูลกํ ทุกฺขนฺติฯ รตนตฺตยคุณา นุสฺสรเณน จ ปสาทํ ชเนติฯ อยํ วุจฺจติ ‘‘สมเย สมฺปหํสนตา’’ติฯ

สมเย อชฺฌุเปกฺขนตา นาม ยสฺมึ สมเย สมฺมาปฏิปตฺตึ อาคมฺม อลีนํ อนุทฺธตํ อนิรสฺ สาทํ อารมฺมเณ สมปฺปวตฺตํ สมถวีถิปฏิปนฺนํ จิตฺตํ โหติ, ตทาสฺส ปคฺคหนิคฺคหสมฺปหํสเนสุ น พฺยาปารํ อาปชฺชติ สารถิ วิย สมปฺปวตฺเตสุ อเสฺสสุฯ อยํ วุจฺจติ ‘‘สมเย อชฺฌุเปกฺขนตา’’ติฯ **อสมาหิตปุคฺคลปริวชฺชนตา** นาม อุปจารํ วา อปฺปนํ วา อปฺปตฺตานํ วิกฺขิตฺตจิตฺตานํ ปุคฺ คลานํ อารกา ปริวชฺชนํฯ **สมาหิตปุคฺคลเสวนตา** นาม อุปจาเรน วา อปฺปนาย วา สมาหิต จิตฺตานํ เสวนา ภชนา ปยิรุปาสนาฯ **ตทธิมุตฺตตา** นาม ฐานนิสชฺชาทีสุ สมาธิอุปฺปา ทนตฺถํเยว นินฺนโปณปพฺภารจิตฺตตาฯ เอวญฺหิ ปฏิปชฺชโต เอส อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมา อาทิกมฺมิ โก กุลปุตฺโต อิเมหิ เอกาทสหิ การเณหิ สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ตเทว ธุรํ กตฺวา อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา อนุกฺกเมน อรหตฺตํ คณฺหาติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา สมาธิส โมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ นาม, ผเล ปตฺเต ภาวิโต นาม โหติฯ

ปญฺจ ธมฺมา **อุเปขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส** อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – สตฺตมชฺฌตฺตตา, สงฺขา รมชฺฌตฺตตา, สตฺตสงฺขารเกลายนปุคฺคลปริวชฺชนตา, สตฺตสงฺขารมชฺฌตฺตปุคฺคลเสวนตา ต ทธิมุตฺตตาติฯ ตตฺถ ทฺวีหากาเรหิ **สตฺตมชฺฌตฺตตํ** สมุฏฺฐาเปติ ‘‘ตฺวํ อตฺตโน กเมฺมน อา คนฺตฺวา อตฺตโนว กเมฺมน คมิสฺสสิ, เอโสปิ อตฺตโน กเมฺมน อาคนฺตฺวา อตฺตโนว กเมฺมน คมิสฺ สติ, ตฺวํ กํ เกลายสี’’ติ เอวํ กมฺมสฺสกตปจฺจเวกฺขเณน จ, ‘‘ปรมตฺถโต สตฺโตเยว นตฺถิ, โส ตฺวํ กํ เกลายสี’’ติ เอวํ นิสฺสตฺตปจฺจเวกฺขเณน จาติฯ ทฺวีเหวากาเรหิ **สงฺขารมชฺฌตฺตตํ** สมุฏฺฐา เปติ ‘‘อิทํ จีวรํ อนุปุเพฺพน วณฺณวิการเญฺจว ชิณฺณภาวญฺจ อุปคนฺตฺวา ปาทปุญฺฉนโจฬกํ หุตฺ วา ยฏฺฐิโกฏิยา ฉฑฺฑนียํ ภวิสฺสติ, สเจ ปนสฺส สามิโก ภเวยฺย, นาสฺส เอวํ วินสฺสิตุํ ทเทยฺ ยา’’ติ เอวํ อสฺสามิกภาวปจฺจเวกฺขเณน จ, ‘‘อนทฺธนิยํ อิทํ ตาวกาลิก’’นฺติ เอวํ ตาวกาลิก ภาวปจฺจเวกฺขเณน จาติฯ ยถา จ จีวเร, เอวํ ปตฺตาทีสุปิ โยชนา กาตพฺพาฯ

สตฺตสงฺขารเกลายนปุคฺคลปริวชฺชนตาติ เอตฺถ โย ปุคฺคโล คิหี วา อตฺตโน ปุตฺตธี ตาทิเก, ปพฺพชิโต วา อตฺตโน อเนฺตวาสิกสมานุปชฺฌายกาทิเก มมายติ, สหตฺเถเนว เนสํ เกสเจฺฉทนสูจิกมฺมจีวรโธวนรชนปตฺตปจนาทีนิ กโรติ, มุหุตฺตมฺปิ อปสฺสโนฺต ‘‘อสุโก สาม เณโร กุหึ, อสุโก ทหโร กุหิ’’นฺติ ภนฺตมิโค วิย อิโต จิโต จ โอโลเกติ, อเญฺญน เกสเจฺฉทนา ทีนํ อตฺถาย ‘‘มุหุตฺตํ ตาว อสุกํ เปเสถา’’ติ ยาจิยมาโนปิ ‘‘อเมฺหปิ ตํ อตฺตโน กมฺมํ น กาเรม, ตุเมฺห นํ คเหตฺวา กิลมิสฺสถา’’ติ น เทติ, อยํ **สตฺตเกลายโน** นามฯ โย ปน จีวรปตฺตถาล กกตฺตรยฏฺฐิอาทีนิ มมายติ, อญฺญสฺส หเตฺถน ปรามสิตุมฺปิ น เทติ, ตาวกาลิกํ ยาจิโต ‘‘ม ยมฺปิ อิมํ ธนายนฺตา น ปริภุญฺชาม, ตุมฺหากํ กึ ทสฺสามา’’ติ วทติ, อยํ **สงฺขารเกลายโน** นามฯ

โย ปน เตสุ ทฺวีสุปิ วตฺถูสุ มชฺฌโตฺต อุทาสิโน, อยํ **สตฺตสงฺขารมชฺฌโตฺต** นามฯ อิติ อยํ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค เอวรูปํ สตฺตสงฺขารเกลายนปุคฺคลํ อารกา ปริวเชฺชนฺตสฺสาปิ,

สตฺตสงฺขารมชฺฌตฺตปุคฺคลํ เสวนฺตสฺสาปิ, ฐานนิสชฺชาทีสุ ตทุปฺปาทนตฺถํ นินฺนโปณปพฺภารจิตฺตสฺสาปิ อุปฺปชฺชติฯ ตสฺมา อาทิกมฺมิโก กุลปุตฺโต อิเมหิ ปญฺจหิ การเณหิ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ตเทว ธุรํ กตฺวา อภินิเวสํ ปฏฺฐเปตฺวา อนุกฺกเมน อรหตฺตํ คณฺหาติฯ โส ยาว อรหตฺตมคฺคา อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ ภาเวติ นาม, ผเล ปเตฺต ภาวิโต นาม โหติฯ อิติ อิเมปิ สตฺต โพชฺฌงฺคา โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกาว กถิตาฯ

๔๑๙. **สมฺมาทิฏฺฐึ ภาเวตี**ติ อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส อาทิภูตํ สมฺมาทิฏฺฐึ พฺรูเหติ วฑฺเฒติฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ ปน สมฺมาทสฺสนลกฺขณา **สมฺมาทิฏฺฐิ**ฯ สมฺมาอภินิโรปนลกฺขโณ **สมฺมาสงฺกปฺโป**ฯ สมฺมาปริคฺคาหลกฺขณา **สมฺมาวาจา**ฯ สมฺมาสมุฏฺฐาปนลกฺขโณ **สมฺมากมฺมนฺโต**ฯ สมฺมาโวทาปนลกฺขโณ **สมฺมาอาชีโว**ฯ สมฺมาปคฺคหลกฺขโณ **สมฺมาวายาโม**ฯ สมฺมาอุปฏฺฐานลกฺขณา **สมฺมาสติ**ฯ สมฺมาสมาธานลกฺขโณ **สมฺมาสมาธิ**ฯ

เตสุ เอเกกสฺส ตีณิ ตีณิ กิจฺจานิ โหนฺติฯ เสยฺยถิทํ, สมฺมาทิฏฺฐิ ตาว อเญฺญหิปิ อตฺตโน ปจฺจนีกกิเลเสหิ สทฺธึ มิจฺฉาทิฏฺฐึ ปชหติ, นิโรธํ อารมฺมณํ กโรติ, สมฺปยุตฺตธมฺเม จ ปสฺสติ ตปฺปฏิจฺฉาทกโมหวิธมนวเสน อสมฺโมหโตฯ สมฺมาสงฺกปฺปาทโยปิ ตเถว มิจฺฉาสงฺกปฺปาทีนิ จ ปชหนฺติ, นิโรธญฺจ อารมฺมณํ กโรนฺติฯ วิเสสโต ปเนตฺถ สมฺมาสงฺกปฺโป สหชาตธมฺเม สมฺมา อภินิโรเปติ, สมฺมาวาจา สมฺมา ปริคฺคณฺหาติ, สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมา สมุฏฺฐาเปติ, สมฺมาอาชีโว สมฺมา โวทาเปติ, สมฺมาวายาโม สมฺมา ปคฺคณฺหาติ, สมฺมาสติ สมฺมา อุปฏฺฐาติ, สมฺมาสมาธิ สมฺมา ปทหติฯ

อปิ เจสา สมฺมาทิฏฺฐิ นาม ปุพฺพภาเค นานากฺขณา นานารมฺมณา โหติ, มคฺคกาเล เอกกฺขณา เอการมฺมณาฯ กิจฺจโต ปน ทุเกฺข ญาณนฺติอาทีนิ จตฺตาริ นามานิ ลภติฯ สมฺมาสงฺกปฺปาทโยปิ ปุพฺพภาเค นานกฺขณา นานารมฺมณา โหนฺติ, มคฺคกาเล เอกกฺขณา เอการมฺมณาฯ เตสุ สมฺมาสงฺกปฺโป กิจฺจโต เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป อวิหึสาสงฺกปฺโป อพฺยาปาทสงฺกปฺโปติ ตีณิ นามานิ ลภติฯ สมฺมาวาจาทโย ตโย ปุพฺพภาเค วิรติโยปิ โหนฺติ เจตนาโยปิ, มคฺคกฺขเณ ปน วิรติโยวฯ สมฺมาวายาโม สมฺมาสตีติ อิทมฺปิ ทฺวยํ กิจฺจโต สมฺมปฺปธานสติปฏฺฐานวเสน จตฺตาริ นามานิ ลภติฯ สมฺมาสมาธิ ปน ปุพฺพภาเคปิ มคฺคกฺขเณปิ สมฺมาสมาธิเยวฯ

อิติ อิเมสุ อฏฺฐสุ ธมฺเมสุ ภควตา นิพฺพานาธิคมาย ปฏิปนฺนสฺส โยคิโน พหุการตฺตา ปฐมํ สมฺมาทิฏฺฐิ เทสิตาฯ อยญฺหิ ‘‘ปญฺญาปโชฺชโต ปญฺญาสตฺถ’’นฺติ (ธ. ส. ๑๖, ๒๐, ๒๙, ๓๔) จ วุตฺตาฯ ตสฺมา เอตาย ปุพฺพภาเค วิปสฺสนาญาณสงฺขาตาย สมฺมาทิฏฺฐิยา อวิชฺชนฺธการํ วิธมิตฺวา กิเลสโจเร ฆาเตนฺโต เขเมน โยคาวจโร นิพฺพานํ ปาปุณาติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘นิพฺพานาธิคมาย ปฏิปนฺนสฺส โยคิโน พหุการตฺตา ปฐมํ สมฺมาทิฏฺฐิ เทสิตา’’ติฯ

สมฺมาสงฺกปฺโป ปน ตสฺสา พหุกาโร, ตสฺมา ตทนนฺตรํ วุตฺโตฯ ยถา หิ เหรญฺญิโก หเตฺถน ปริวเตฺตตฺวา ปริวเตฺตตฺวา จกฺขุนา กหาปณํ โอโลเกนฺโต ‘อยํ กูโฏ, อยํ เฉโก’’ติ ชานาติ , เอวํ โยคาวจโรปิ ปุพฺพภาเค วิตเกฺกน วิตเกฺกตฺวา วิตเกฺกตฺวา วิปสฺสนาปญฺญาย โอโลกยมาโน ‘‘อิเม ธมฺมา กามาวจรา, อิเม ธมฺมา รูปาวจราทโย’’ติ ชานาติฯ ยถา วา ปน ปุริเสน โกฏิยํ คเหตฺวา ปริวเตฺตตฺวา ปริวเตฺตตฺวา ทินฺนํ มหารุกฺขํ ตจฺฉโก วาสิยา ตเจฺฉตฺวา กมฺเม อุปเนติ, เอวํ วิตเกฺกน วิตเกฺกตฺวา วิตเกฺกตฺวา ทินฺนธมฺเม โยคาวจโร ปญฺญาย ‘‘อิเม ธมฺมา กามาวจรา, อิเม ธมฺมา รูปาวจรา’’ติอาทินา นเยน ปริจฺฉินฺทิตฺวา กมฺเม อุปเนติฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘สมฺมาสงฺกปฺโป ปน ตสฺสา พหุกาโร, ตสฺมา ตทนนฺตรํ วุตฺโต’’ติฯ

สฺวายํ ยถา สมฺมาทิฏฺฐิยา, เอวํ สมฺมาวาจายปิ อุปการโกฯ ยถาห – ‘‘ปุเพฺพ โข, คหปติ, วิตเกฺกตฺวา วิจาเรตฺวา ปจฺฉา วาจํ ภินฺทตี’’ติ (ม. นิ. ๑.๔๖๓)ฯ ตสฺมา ตทนนฺตรํ สมฺมาวาจา วุตฺตาฯ

ยสฺมา ปน อิทญฺจิทญฺจ กริสฺสามาติ ปฐมํ วาจาย สํวิทหิตฺวา โลเก กมฺมเนฺต ปโยเชนฺติ, ตสฺมา วาจา กายกมฺมสฺส อุปการิกาติ สมฺมาวาจาย อนนฺตรํ สมฺมากมฺมโนฺต วุโตฺตฯ

จตุพฺพิธํ ปน วจีทุจฺจริตํ, ติวิธํ กายทุจฺจริตํ ปหาย อุภยสุจริตํ ปูเรนฺตเสฺสว ยสฺมา อาชีวฏฺฐมกสีลํ ปูเรติ, น อิตรสฺสฯ ตสฺมา ตทุภยานนฺตรํ สมฺมาอาชีโว วุโตฺตฯ

เอวํ สุทฺธาชีเวน ‘‘ปริสุโทฺธ เม อาชีโว’’ติ เอตฺตาวตา ปริโตสํ กตฺวา สุตฺตปฺปมเตฺตน วิหริตุํ น ยุตฺตํ, อถ โข สพฺพอิริยาปเถสุ อิทํ วีริยมารภิตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ ตทนนฺตรํ สมฺมาวายาโม วุโตฺตฯ

ตโต อารทฺธวีริเยนาปิ กายาทีสุ จตูสุ วตฺถูสุ สติ สูปฏฺฐิตา กาตพฺพาติ ทสฺสนตฺถํ ตทนนฺตรํ สมฺมาสติ เทสิตาฯ

ยสฺมา ปน เอวํ สูปฏฺฐิตา สติ สมาธิสฺส อุปการานุปการานํ ธมฺมานํ คติโย สมเนฺวสิตฺวา ปโหติ เอกตฺตารมฺมเณ จิตฺตํ สมาเธตุํ, ตสฺมา สมฺมาสติยา อนนฺตรํ สมฺมาสมาธิ เทสิโตติ เวทิตโพฺพฯ อิติ อยมฺปิ อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสโกว กถิโตฯ

๔๒๗. **อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี**ติอาทีสุ อชฺฌตฺตรูเป ปริกมฺมวเสน อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี นาม โหติฯ อชฺฌตฺตญฺหิ นีลปริกมฺมํ กโรโนฺต เกเส วา ปิเตฺต วา อกฺขิตารกาย วา กโรติ, ปีตปริกมฺมํ กโรโนฺต เมเท วา ฉวิยา วา หตฺถปาทตเลสุ วา อกฺขีนํ ปีตกฏฺฐาเน วา กโรติ, โลหิตปริกมฺมํ กโรโนฺต มํเส วา โลหิเต วา ชิวฺหาย วา อกฺขีนํ รตฺตฏฺฐาเน วา กโรติ, โอทาตปริกมฺมํ กโรโนฺต อฏฺฐิมฺหิ วา ทเนฺต วา นเข วา อกฺขีนํ เสตฏฺฐาเน วา กโรติฯ ตํ ปน สุนีลํ สุปีตํ สุโลหิตกํ สุโอทาตกํ น โหติ, อวิสุทฺธเมว โหติฯ

เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตีติ ยเสฺสวํ ปริกมฺมํ อชฺฌตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ, นิมิตฺตํ ปน พหิทฺธาฯ โส เอวํ อชฺฌตฺตํ ปริกมฺมสฺส พหิทฺธา จ อปฺปนาย วเสน ‘‘อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี’’ติ วุจฺจติฯ **ปริตฺตานี**ติ อวฑฺฒิตานิฯ **สุวณฺณทุพฺพณฺณานี**ติ สุวณฺณานิ วา โหนฺติ ทุพฺพณฺณานิ วา, ปริตฺตวเสเนว อิทํ อภิภายตนํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ตานิ อภิภุยฺยา**ติ ยถา นาม สมฺปนฺนคหณิโก กฏจฺฉุมตฺตํ ภตฺตํ ลภิตฺวา ‘‘กิํ เอตฺถ ภุญฺชิตพฺพํ อตฺถี’’ติ สงฺกฑฺฒิตฺวา เอกกพลเมว กโรติ, เอวเมว ญาณุตฺตริโก ปุคฺคโล วิสทญาโณ ‘‘กิํ เอตฺถ ปริตฺตเก อารมฺมเณ สมาปชฺชิตพฺพํ อตฺถิ, นายํ มม ภาโร’’ติ ตานิ รูปานิ อภิภวิตฺวา สมาปชฺชติ, สห นิมิตฺตุปฺปาเทเนเวตฺถ อปฺปนํ ปาเปตีติ อโตฺถฯ **ชานามิ ปสฺสามี**ติ อิมินา ปนสฺส อาโภโค กถิโตฯ โส จ โข สมาปตฺติโต วุฏฺฐิตสฺส, น อโนฺตสมาปตฺติยํฯ **เอวํสญฺญี โหตี**ติ อาโภคสญฺญายปิ ฌานสญฺญายปิ เอวํสญฺญี โหติฯ อภิภวสญฺญา หิสฺส อโนฺตสมาปตฺติยมฺปิ อตฺถิ, อาโภคสญฺญา ปน สมาปตฺติโต วุฏฺฐิตเสฺสวฯ

อปฺปมาณานีติ วฑฺฒิตปฺปมาณานิ, มหนฺตานีติ อโตฺถฯ **อภิภุยฺยา**ติ เอตฺถ ปน ยถา มหคฺฆโส ปุริโส เอกํ ภตฺตวฑฺฒิตกํ ลภิตฺวา ‘‘อญฺญมฺปิ โหตุ, กิํ เอตํ มยฺหํ กริสฺสตี’’ติ ตํ น มหนฺตโต ปสฺสติ, เอวเมว ญาณุตฺตโร ปุคฺคโล วิสทญาโณ ‘‘กิํ เอตฺถ สมาปชฺชิตพฺพํ , นยิทํ

อปฺปมาณํ, น มยฺหํ จิตฺตกคฺคตากรเณ ภาโร อตฺถี’’ติ ตานิ อภิภวิตฺวา สมาปชฺชติ, สห นิมิตฺตุปฺปาเทเนเวตฺถ อปฺปนํ ปาเปตีติ อโตฺถฯ

อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญีติ อลาภิตาย วา อนตฺถิกตาย วา อชฺฌตฺตรูเป ปริกมฺมสญฺญาวิรหิโตฯ

พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตีติ ยสฺส ปริกมฺมมฺปิ นิมิตฺตมฺปิ พหิทฺธาว อุปฺปนฺนํ, โส เอวํ พหิทฺธา ปริกมฺมสฺส เจว อปฺปนาย จ วเสน ‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโกว พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี’’ติ วุจฺจติฯ เสสเมตฺถ จตุตฺถอภิภายตเน วุตฺตนยเมวฯ อิเมสุ ปน จตูสุ ปริตฺตํ วิตกฺกจริตวเสน อาคตํ, อปฺปมาณํ โมหจริตวเสน, สุวณฺณํ โทสจริตวเสน, ทุพฺพณฺณํ ราคจริตวเสน ฯ เอเตสญฺหิ เอตานิ สปฺปายานิ, สา จ เนสํ สปฺปายตา วิตฺถารโต วิสุทฺธิมคฺเค จริยนิทฺเทเส วุตฺตาฯ

ปญฺจมอภิภายตนาทีสุ **นีลานี**ติ สพฺพสงฺคาหกวเสน วุตฺตํฯ **นีลวณฺณานี**ติ วณฺณวเสนฯ **นีลนิทสฺสนานี**ติ นิทสฺสนวเสน, อปญฺญายมานวิวรานิ อสมฺภินฺนวณฺณานิ เอกนีลาเนว หุตฺวา ทิสฺสนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **นีลนิภาสานี**ติ อิทํ ปน โอภาสวเสน วุตฺตํ, นีโลภาสานิ นีลปฺปภายุตฺตานีติ อโตฺถฯ เอเตน เนสํ สุวิสุทฺธตํ ทเสฺสติฯ วิสุทฺธวณฺณวเสเนว หิ อิมานิ จตฺตาริ อภิภายตนานิ วุตฺตานิฯ ‘‘นีลกสิณํ คณฺหโนฺต นีลสฺมิํ นิมิตฺตํ คณฺหาติ ปุปฺผสฺมิํ วา วตฺถสฺมิํ วา วณฺณธาตุยา วา’’ติอาทิกํ ปเนตฺถ กสิณกรณญฺจ ปริกมฺมญฺจ อปฺปนาวิธานญฺจ สพฺพํ วิสุทฺธิมคฺเค วิตฺถารโต วุตฺตเมวฯ อิมานิ ปน อฏฺฐ อภิภายตนชฺฌานานิ วฏฺฏฐานิปิ โหนฺติ วฏฺฏปาทกานิปิ วิปสฺสนาปาทกานิปิ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารานิปิ อภิญฺญาปาทกานิปิ นิโรธปาทกานิปิ, โลกิยาเนว ปน น โลกุตฺตรานีติ เวทิตพฺพานิฯ

๔๓๕. **รูปี รูปานิ ปสฺสตี**ติ เอตฺถ อชฺฌตฺตํ เกสาทีสุ นีลกสิณาทีสุ นีลกสิณาทิวเสน อุปฺปาทิตํ รูปชฺฌานํ รูปํ, ตํ อสฺส อตฺถีติ รูปีฯ **พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี**ติ พหิทฺธาปิ นีลกสิณาทีนิ รูปานิ ฌานจกฺขุนา ปสฺสติฯ อิมินา อชฺฌตฺตพหิทฺธาวตฺถุเกสุ กสิเณสุ อุปฺปาทิตชฺฌานสฺส ปุคฺคลสฺส จตฺตาริปิ รูปาวจรชฺฌานานิ ทสฺสิตานิ ฯ **อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี**ติ อชฺฌตฺตํ น รูปสญฺญี, อตฺตโน เกสาทีสุ อนุปฺปาทิตรูปาวจรชฺฌาโนติ อโตฺถฯ อิมินา พหิทฺธาปริกมฺมํ กตฺวา พหิทฺธาว อุปฺปาทิตชฺฌานสฺส ปุคฺคลสฺส รูปาวจรชฺฌานานิ ทสฺสิตานิฯ

สุภเนฺตฺวว อธิมุโตฺต โหตีติ อิมินา สุวิสุเทฺธสุ นีลาทีสุ วณฺณกสิเณสุ ฌานานิ ทสฺสิตานิฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ อโนฺตอปฺปนายํ สุภนฺติ อาโภโค นตฺถิ, โย ปน วิสุทฺธํ สุภํ กสิณารมฺมณํ กตฺวา วิหรติ, โส ยสฺมา ‘‘สุภนฺติ อธิมุโตฺต โหตี’’ติ วตฺตพฺพตํ อาปชฺชติ, ตสฺมา เอวํ เทสนา กตาฯ ปฏิสมฺภิทามเคฺค ปน ‘‘กถํ สุภเนฺตฺวว อธิมุโตฺต โหตีติ วิโมโกฺข – อิธ ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ…เป…. เมตฺตาย ภาวิตตฺตา สตฺตา อปฺปฏิกฺกูลา โหนฺติฯ กรุณาสหคเตน…เป…. มุทิตาสหคเตน…เป…. อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ…เป…. อุเปกฺขาย ภาวิตตฺตา สตฺตา อปฺปฏิกฺกูลา โหนฺติฯ เอวํ สุภเนฺตฺวว อธิมุโตฺต โหตีติ วิโมโกฺข’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๒๑๒) วุตฺตํฯ **สพฺพโส รูปสญฺญาน**นฺติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ สพฺพํ วิสุทฺธิมเคฺค วุตฺตเมวฯ

๔๔๓. **ปถวีกสิณํ ภาเวตี**ติ เอตฺถ ปน สกลเฏฺฐน กสิณํ, ปถวี เอว กสิณํ **ปถวีกสิณํ**ฯ ปริกมฺมปถวิยาปิ อุคฺคหนิมิตฺตสฺสาปิ ปฏิภาคนิมิตฺตสฺสาปิ ตํ นิมิตฺตํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺ

ปนฺนชฺฌานสฺสาปิ เอตํ อธิวจนํฯ อิธ ปน ปถวิกสิณารมฺมณํ ฌานํ อธิเปฺปตํฯ ตํ เหส ภาเวติฯ **อาโปกสิณา**ทีสุปิ เอเสว นโยฯ

อิมานิ ปน กสิณานิ ภาเวเนฺตน สีลานิ โสเธตฺวา ปริสุทฺธสีเล ปติฏฺฐิเตน ยฺวาสฺส ทสสุ ปลิโพเธสุ ปลิโพโธ อตฺถิ, ตํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา กมฺมฏฺฐานทายกํ กลฺยาณมิตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา อตฺตโน จริยานุกูลวเสน ยํ ยสฺส สปฺปายํ, ตํ เตน คเหตฺวา กสิณภาวนาย อนนุรูปํ วิหารํ ปหาย อนุรูเป วิหรเนฺตน ขุทฺทกปลิโพธุปเจฺฉทํ กตฺวา สพฺพํ ภาวนาวิธานํ อปริหาเปเนฺตน ภาเวตพฺพานิฯ อยเมตฺถ สเงฺขโป, วิตฺถาโร ปน วิสุทฺธิมเคฺค (วิสุทฺธิ. ๑.๓๘ อาทโย) วุโตฺตฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ วิญฺญาณกสิณํ นาคตํ, ตํ อตฺถโต อากาสกสิเณ ปวตฺตวิญฺญาณํฯ ตญฺจ โข อารมฺมณวเสน วุตฺตํ, น สมาปตฺติวเสนฯ ตญฺหิ อนนฺตํ วิญฺญาณนฺติ อารมฺมณํ กตฺวา เอส วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติํ ภาเวโนฺต วิญฺญาณกสิณํ ภาเวตีติ วุจฺจติฯ อิมานิปิ ทส กสิณานิ วฏฺฏานิปิ โหนฺติ วฏฺฏปาทกานิปิ วิปสฺสนาปาทกานิปิ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารตฺถานิปิ อภิญฺญาปาทกานิปิ นิโรธปาทกานิปิ, โลกิยาเนว ปน น โลกุตฺตรานีติฯ

๔๕๓. **อสุภสญฺญํ ภาเวตี**ติ อสุภสญฺญา วุจฺจติ อุทฺธุมาตกาทีสุ ทสสุ อารมฺมเณสุ อุปฺปนฺนา ปฐมชฺฌานสหคตา สญฺญา, ตํ ภาเวติ พฺรูเหติ วเฑฺฒติ, อนุปฺปนฺนํ อุปฺปาเทติ, อุปฺปนฺนํ อนุรกฺขตีติ อโตฺถฯ ทสนฺนํ ปน อสุภานํ ภาวนานโย สโพฺพ วิสุทฺธิมเคฺค (วิสุทฺธิ. ๑.๑๐๒ อาทโย) วิตฺถาริโตเยว ฯ **มรณสญฺญํ ภาเวตี**ติ สมฺมุติมรณํ, ขณิกมรณํ, สมุเจฺฉทมรณนฺติ ติวิธมฺปิ มรณํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติ, อนุปฺปนฺนํ อุปฺปาเทติ, อุปฺปนฺนํ อนุรกฺขตีติ อโตฺถฯ เหฏฺฐา วุตฺตลกฺขณา วา มรณสฺสติเยว อิธ มรณสญฺญาติ วุตฺตา, ตํ ภาเวติ อุปฺปาเทติ วเฑฺฒตีติ อโตฺถฯ ภาวนานโย ปนสฺสา วิสุทฺธิมเคฺค (วิสุทฺธิ. ๑.๑๖๗ อาทโย) วิตฺถาริโตเยวฯ **อาหาเร ปฏิกูลสญฺญํ ภาเวตี**ติ อสิตปีตาทิเภเท กพฬีการาหาเร คมนปฏิกูลาทีนิ นว ปฏิกูลานิ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺส อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติ, อุปฺปาเทติ วเฑฺฒตีติ อโตฺถฯ ตสฺสาปิ ภาวนานโย วิสุทฺธิมเคฺค วิตฺถาริโตเยวฯ **สพฺพโลเก อนภิรติสญฺญํ ภาเวตี**ติ สพฺพสฺมิมฺปิ เตธาตุเก โลเก อนภิรติสญฺญํ อุกฺกณฺฐิตสญฺญํ ภาเวตีติ อโตฺถฯ **อนิจฺจสญฺญํ ภาเวตี**ติ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ อุทยพฺพยญฺญถตฺตปริคฺคาหิกํ ปญฺจสุ ขเนฺธสุ อนิจฺจนฺติ อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติฯ **อนิเจฺจ ทุกฺขสญฺญํ ภาเวตี**ติ อนิเจฺจ ขนฺธปญฺจเก ปฏิปีฬนสงฺขาตทุกฺขลกฺขณปริคฺคาหิกํ ทุกฺขนฺติ อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติฯ **ทุเกฺข อนตฺตสญฺญํ ภาเวตี**ติ ปฏิปีฬนเฏฺฐน ทุเกฺข ขนฺธปญฺจเก อวสวตฺตนาการสงฺขาตอนตฺตลกฺขณปริคฺคาหิกํ อนตฺตาติ อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติฯ **ปหานสญฺญํ ภาเวตี**ติ ปญฺจวิธํ ปหานํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติฯ **วิราคสญฺญํ ภาเวตี**ติ ปญฺจวิธเมว วิราคํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติฯ **นิโรธสญฺญํ ภาเวตี**ติ สงฺขารนิโรธํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺปชฺชนกสญฺญํ ภาเวติฯ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กตฺวา อุปฺปชฺชนกสญฺญนฺติปิ วทนฺติฯ เอตฺถ จ สพฺพโลเก อนภิรตสญฺญา, อนิจฺจสญฺญา, อนิเจฺจ ทุกฺขสญฺญาติ อิมาหิ ตีหิ สญฺญาหิ พลววิปสฺสนา กถิตาฯ ปุน อนิจฺจสญฺญํ ภาเวตีติอาทิกาหิ ทสหิ สญฺญาหิ วิปสฺสนาสมารโมฺภว กถิโตฯ

๔๗๓. **พุทฺธานุสฺสติ**นฺติอาทีนิ วุตฺตตฺถาเนวฯ

๔๘๓. **ปฐมชฺฌานสหคต**นฺติ ปฐมชฺฌาเนน สทฺธิํ คตํ ปวตฺตํ, ปฐมชฺฌานสมฺปยุตฺตนฺติ อโตฺถฯ **สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวตี**ติ ปฐมชฺฌานสหคตํ กตฺวา สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวติ พฺรูเหติ วเฑฺฒติฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ

อปรอจฺฉราสงฺฆาตวคฺควณฺณนาฯ

๑๙. กายคตาสติวคฺควณฺณนา

๕๖๓. **เจตสา ผุโฏ**ติ เอตฺถ ทุวิธํ ผรณํ อาโปผรณญฺจ ทิพฺพจกฺขุผรณญฺจฯ ตตฺถ อาโปกสิณํ สมาปชฺชิตฺวา อาเปน ผรณํ อาโปผรณํ นามฯ เอวํ ผุเฏฺฐปิ มหาสมุทฺท สพฺพา สมุทฺทงฺคมา กุนฺนทิโย อโนฺตคธาว โหนฺติฯ อาโลกํ ปน วฑฺฒตฺวา ทิพฺพจกฺขุนา สกลสมุทฺททสฺสนํ ทิพฺพจกฺขุผรณํ นามฯ เอวํ ผุเฏฺฐปิ มหาสมุทฺท สพฺพา มหาสมุทฺทงฺคมา กุนฺนทิโย อโนฺตคธาว โหนฺติฯ **อโนฺตคธา ตสฺสา**ติ ตสฺส ภิกฺขุโน ภาวนาย อพฺภนฺตรคตาว โหนฺติฯ **วิชฺชาภาคิยา**ติ เอตฺถ สมฺปโยควเสน วิชฺชํ ภชนฺตีติ วิชฺชาภาคิยา, วิชฺชาภาเค วิชฺชาโกฏฺฐาเส วตฺตนฺตีติปิ วิชฺชาภาคิยาฯ ตตฺถ วิปสฺสนาญาณํ มโนมยิทฺธิ ฉ อภิญฺญาติ อฏฺฐ วิชฺชา, ปุริเมน อเตฺถน ตาหิ สมฺปยุตฺตธมฺมาปิ วิชฺชาภาคิยาฯ ปจฺฉิเมน อเตฺถน ตาสุ ยา กาจิ เอกา วิชฺชา วิชฺชา, เสสา วิชฺชาภาคิยาติ เอวํ วิชฺชาปิ วิชฺชาสมฺปยุตฺตธมฺมาปิ วิชฺชาภาคิยาเตว เวทิตพฺพาฯ

๕๖๔. **มหโต สํเวคายา**ติ มหนฺตสฺส สํเวคสฺส อตฺถายฯ อุปริปทฺทวเยปิ เอเสว นโยฯ เอตฺถ จ มหาสํเวโค นาม วิปสฺสนา, มหาอโตฺถ นาม จตฺตาโร มคฺคา, มหาโยคเกฺขโม นาม จตฺตาริ สามญฺญผลานิฯ อถ วา มหาสํเวโค นาม สห วิปสฺสนาย มโคฺค, มหาอโตฺถ นาม จตฺตาริ สามญฺญผลานิ, มหาโยคเกฺขโม นาม นิพฺพานํฯ **สติสมฺปชญฺญายา**ติ สติยา จ ญาณสฺส จ อตฺถายฯ **ญาณทสฺสนปฏิลาภายา**ติ ทิพฺพจกฺขุญาณายฯ **ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารายา**ติ อิมสฺมิํเยว ปจฺจเกฺข อตฺตภาเว สุขวิหารตฺถายฯ **วิชฺชาวิมุตฺติผลสจฺฉิกิริยายา**ติ วิชฺชาวิมุตฺตีนํ ผลสฺส ปจฺจเวกฺขกรณตฺถายฯ เอตฺถ จ วิชฺชาติ มคฺคปญฺญา, วิมุตฺตีติ ตํสมฺปยุตฺตา เสสธมฺมาฯ เตสํ ผลํ นาม อรหตฺตผลํ, ตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ อโตฺถฯ

๕๗๑. **กาโยปิ ปสฺสมฺภตี**ติ นามกาโยปิ กรชกาโยปิ ปสฺสมฺภติ, วูปสนฺตทรโถ โหติฯ **วิตกฺกวิจาราปี**ติ เอเต ธมฺมา ทุติยชฺฌาเนน วูปสมฺมนฺติ นาม, อิธ ปน โอฬาริกวูปสมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เกวลา**ติ สกลา, สเพฺพ นิรวเสสาติ อโตฺถฯ **วิชฺชาภาคิยา**ติ วิชฺชาโกฏฺฐาสิยา, เต เหฏฺฐา วิภชิตฺวา ทสฺสิตาวฯ

๕๗๔. **อวิชฺชา ปหียตี**ติ อฏฺฐสุ ฐาเนสุ วฏฺฏมูลกํ พหลนฺธการํ มหาตมํ อญฺญาณํ ปหียติฯ **วิชฺชา อุปฺปชฺชตี**ติ อรหตฺตมคฺควิชฺชา อุปฺปชฺชติฯ **อสฺมิมาโน ปหียตี**ติ อสฺมีติ นววิโธ มาโน ปหียติฯ **อนุสยา**ติ สตฺต อนุสยาฯ **สํโยชนานี**ติ ทส สํโยชนานิฯ

๕๗๕. **ปญฺญาปเภทายา**ติ ปญฺญาย ปเภทคมนตฺถํฯ **อนุปาทาปรินิพฺพานายา**ติ อปจฺจยปรินิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยตฺถายฯ

๕๗๖. **อเนกธาตุปฏิเวโธ โหตี**ติ อฏฺฐารสนฺนํ ธาตูนํ ลกฺขณปฏิเวโธ โหติฯ **นานาธาตุปฏิเวโธ โหตี**ติ ตาสํเยว อฏฺฐารสนฺนํ ธาตูนํ นานาภาเวน ลกฺขณปฏิเวโธ โหติฯ **อเนกธาตุปฏิสมฺภิทา โหตี**ติ อิมินา ธาตุเภทญาณํ กถิตํฯ ธาตุปเภทญาณํ นาม ''อิมาย ธาตุยา อุสฺสนฺนาย อิทํ นาม โหตี''ติ ชานนปญฺญาฯ ตํ ปเนตํ ธาตุเภทญาณํ น สเพฺพสํ โหติ, พุทฺธานเมว นิปฺปเทสํ โหติฯ ตํ สมฺมาสมฺพุเทฺธน สพฺพโส น กถิตํฯ กสฺมา? ตสฺมิํ กถิเต อโตฺถ นตฺถีติฯ

๕๘๔. **ปญฺญาปฏิลาภายา**ติอาทีนิ โสฬส ปทานิ ปฏิสมฺภิทามเคฺค ''สปฺปุริสสํเสโว, สทฺธมฺมสวนํ, โยนิโสมนสิกาโร, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร ธมฺมา ภาวิ

ตา พหุลีกตา ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺติ …เป…. นิเพฺพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺตี’’ติ เอวํ มาติกํ ฐเปตฺวา วิตฺถาริตาเนวฯ วุตฺตเญฺหตํ (ปฏิ. ม. ๓.๔) –

ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตโม ปญฺญาปฏิลาโภ? จตุนฺนํ มคฺคญาณานํ, จตุนฺนํ ผลญาณานํ, จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทาญาณานํ, ฉนฺนํ อภิญฺญาญาณานํ, เตสตฺตตีนํ ญาณานํ, สตฺตสตฺตตีนํ ญาณานํ ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติสมฺปตฺติ ผสฺสนา สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทา, ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ ปญฺญาปฏิลาโภฯ

ปญฺญาวุทฺธิยา สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา ปญฺญาวุทฺธิ? สตฺตนฺนญฺจ เสกฺขานํ ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส จ ปญฺญา วฑฺฒติ, อรหโต ปญฺญา วฑฺฒิตวฑฺฒนา, ปญฺญาวุทฺธิยา สํวตฺตนฺตีติ อยํ ปญฺญาวุทฺธิฯ

ปญฺญาเวปุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมํ ปญฺญาเวปุลฺลํ? สตฺตนฺนญฺจ เสกฺขานํ ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส จ ปญฺญา เวปุลฺลํ คจฺฉติ, อรหโต ปญฺญา เวปุลฺลํ คตา, ปญฺญาเวปุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติ อิทํ ปญฺญาเวปุลฺลํฯ

มหาปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา มหาปญฺญา? มหนฺเต อตฺเถ ปริคฺคณฺหาตีติ มหาปญฺญา, มหนฺเต ธมฺเม…เป…. มหนฺตา นิรุตฺติโย, มหนฺตานิ ปฏิภานานิ, มหนฺเต สีลกฺขนฺเธ, มหนฺเต สมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺเธ, มหนฺตานิ ฐานาฏฺฐานานิ, มหนฺตา วิหารสมาปตฺติโย, มหนฺตานิ อริยสจฺจานิ, มหนฺเต สติปฏฺฐาเน, สมฺมปฺปธาเน, อิทฺธิปาเท, มหนฺตานิ อินฺทฺริยานิ, มหนฺตานิ พลานิ, มหนฺเต โพชฺฌงฺเค, มหนฺเต อริยมคฺเค, มหนฺตานิ สามญฺญผลานิ, มหาภิญฺญาโย , มหนฺตํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ ปริคฺคณฺหาตีติ มหาปญฺญา, มหาปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ มหาปญฺญาฯ

ปุถุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา ปุถุปญฺญา? ปุถุ นานากฺขนฺเธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ ปุถุปญฺญาฯ ปุถุ นานาธาตูสุ, ปุถุ นานาอายตเนสุ, ปุถุ นานาปฏิจฺจสมุปฺปาเทสุ, ปุถุ นานาสุญฺญตมนุปลเพฺภสุ, ปุถุ นานาอเตฺถสุ, ธเมฺมสุ, นิรุตฺตีสุ, ปฏิภาเนสุ, ปุถุ นานาสีลกฺขเนฺธสุ, สมาธิปญฺญาวิมุตฺติวิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธสุ, ปุถุ นานาฐานาฏฺฐาเนสุ, ปุถุ นานาวิหารสมาปตฺตีสุ, ปุถุ นานาอริยสเจฺจสุ, ปุถุ นานาสติปฏฺฐาเนสุ, สมฺมปฺปธาเนสุ, อิทฺธิปาเทสุ, อินฺทฺริเยสุ, พเลสุ, โพชฺฌงฺเคสุ, ปุถุ นานาอริยมเคฺคสุ, ปุถุ นานาสามญฺญผเลสุ, ปุถุ นานาอภิญฺญาสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ ปุถุปญฺญาฯ ปุถุ นานาชนสาธารเณ ธเมฺม สมติกฺกมฺม ปรมเตฺถ นิพฺพาเน ญาณํ ปวตฺตตีติ ปุถุปญฺญาฯ ปุถุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ ปุถุปญฺญาฯ

วิปุลปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา วิปุลปญฺญา? วิปุเล อเตฺถ ปริคณฺหาตีติ วิปุลปญฺญา…เป…. วิปุลํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ ปริคณฺหาตีติ วิปุลปญฺญา, วิปุลปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ วิปุลปญฺญาฯ

คมฺภีรปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา คมฺภีรปญฺญา? คมฺภีเรสุ ขเนฺธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ คมฺภีรปญฺญาฯ ปุถุปญฺญาสทิโส วิตฺถาโรฯ คมฺภีเร ปรมเตฺถ นิพฺพาเน ญาณํ ปวตฺตตีติ คมฺภีรปญฺญา, คมฺภีรปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ คมฺภีรปญฺญาฯ

อสามนฺตปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา อสามนฺตปญฺญา? ยสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถววตฺถานโต อตฺถปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ธมฺมนิรุตฺติปฏิ

ภานววตฺถานโต ปฏิภานปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญาย, ตสฺส อเตฺถ จ ธมฺเม จ นิรุตฺติยา จ ปฏิภาเน จ น อโญฺญ โกจิ สโกฺกติ อภิสมฺภวิตุํ, อนภิสมฺภวนีโย จ โส อเญฺญหีติ อสามนฺตปโญฺญฯ

ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส ปญฺญา อฎฺฐมกสฺส ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตา, ปุถุชฺชนกลฺยาณกํ อุปาทาย อฎฺฐมโก อสามนฺตปโญฺญฯ อฎฺฐมกสฺส ปญฺญา โสตาปนฺนสฺส ปญฺญาย ทูเร…เป…. อฎฺฐมกํ อุปาทาย โสตาปโนฺน อสามนฺตปโญฺญฯ โสตาปนฺนสฺส ปญฺญา สกทาคามิสฺส ปญฺญายฯ สกทาคามิสฺส ปญฺญา อนาคามิสฺส ปญฺญายฯ อนาคามิสฺส ปญฺญา อรหโต ปญฺญายฯ อรหโต ปญฺญา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตา, อรหนฺตํ อุปาทาย ปเจฺจกพุโทฺธ อสามนฺตปโญฺญฯ ปเจฺจกพุทฺธญฺจ สเทวกญฺจ โลกํ อุปาทาย ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโคฺค อสามนฺตปโญฺญฯ

ปญฺญาปเภทกุสโล ปภิเนฺนญาโณ…เป…. เต ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ คูฬฺหานิ จ ปฎิจฺฉนฺนานิ จ, กถิตา วิสชฺชิตา จ เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฎฺฐการณา, อุปกฺขิตฺตกา จ เต ภควตา สมฺปชฺชนฺติฯ อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ ยทิทํ ปญฺญายาติ อโคฺค อสามนฺตปโญฺญ, อสามนฺตปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ อสามนฺตปญฺญาฯ

ภูริปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ''กตมา ภูริปญฺญา? ราคํ อภิภุยฺยตีติ ภูริปญฺญา, อภิภวิตาติ ภูริปญฺญาฯ โทสํ, โมหํ, โกธํ, อุปนาหํ, มกฺขํ, ปลาสํ, อิสฺสํ, มจฺฉริยํ, มายํ, สาเฐยฺยํ, ถมฺภํ, สารมฺภํ, มานํ, อติมานํ, มทํ, ปมาทํ, สเพฺพ กิเลเส, สเพฺพ ทุจฺจริเต, สเพฺพ อภิสงฺขาเร, สเพฺพ ภวคามิกเมฺม อภิภุยฺยตีติ ภูริปญฺญา, อภิภวิตาติ ภูริปญฺญา ฯ ราโค อริ, ตํ อรึ มทฺทนิปญฺญาติ ภูริปญฺญา, โทโส, โมโห…เป…. สเพฺพ ภวคามิกมฺมา อริ, ตํ อรึ มทฺทนิปญฺญาติ ภูริปญฺญาฯ ภูริ วุจฺจติ ปถวี, ตาย ปถวิสมาย วิตฺถตาย วิปุลาย ปญฺญาย สมนฺนาคโตติ ภูริปโญฺญฯ อปิจ ปญฺญาย เอตํ อธิวจนํ ภูริ เมธา ปริณายิกาติ, ภูริปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ ภูริปญฺญาฯ

ปญฺญาพาหุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติฯ ''กตมํ ปญฺญาพาหุลฺลํ? อิเธกโจฺจ ปญฺญาครุโก โหติ ปญฺญาจริโต ปญฺญาสโย ปญฺญาธิมุโตฺต ปญฺญาธโช ปญฺญาเกตุ ปญฺญาธิปเตโยฺย วิจยพหุโล ปวิจยพหุโล โอกฺขายนพหุโล สโมกฺขายนพหุโล สเมฺปกฺขายนธโมฺม วิภูตวิหารี ตจฺจริโต ตคฺครุโก ตพฺพหุโล ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทาธิปเตโยฺย, ยถา คณครุโก วุจฺจติ คณพาหุลิโกติ, จีวรครุโก ปตฺตครุโก เสนาสนครุโก วุจฺจติ เสนาสนพาหุลิโกติ, เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปญฺญาครุโก โหติ ปญฺญาจริโต…เป…. ตทาธิปเตโยฺย, ปญฺญาพาหุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติ อิทํ ปญฺญาพาหุลฺลํฯ

สีฆปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ''กตมา สีฆปญฺญา? สีฆํ สีฆํ สีลานิ ปริปูเรตีติ สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อินฺทฺริยสํวรํ, โภชเน มตฺตญฺญุตํ, ชาคริยานุโยคํ, สีลกฺขนฺธํ, สมาธิ-ปญฺญา-วิมุตฺติ-วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ปริปูเรตีติ สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ ฐานาฎฺฐานานิ ปฎิวิชฺฌติฯ วิหารสมาปตฺติโย ปริปูเรติฯ อริยสจฺจานิ ปฎิวิชฺฌติฯ สติปฎฺฐาเน ภาเวติฯ สมฺมปฺปธาเน อิทฺธิปาเท อินฺทฺริยานิ พลานิ โพชฺฌเงฺค อริยมคฺคํ ภาเวตีติ สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ สามญฺญผลานิ สจฺฉิกโรตีติ สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อภิญฺญาโย ปฎิวิชฺฌตีติ สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ สีฆปญฺญา, สีฆปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ สีฆปญฺญาฯ

ลหุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา ลหุปญฺญา? ลหุํ ลหุํ สีลานิ ปริปูเรตีติ ลหุปญฺญา…เป.… ลหุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ ลหุปญฺญาฯ

หาสปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา หาสปญฺญา? อิเธกจฺโจ เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล หาสพหุโล ปาโมชฺชพหุโล สีลานิ ปริปูเรตีติ หาสปญฺญา…เป.… ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ หาสปญฺญา, หาสปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ หาสปญฺญาฯ

ชวนปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา ชวนปญฺญา? ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ , ยา กาจิ เวทนา, ยา กาจิ สญฺญา, เย เกจิ สงฺขารา, ยํกิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ อนิจฺจโต ขิปฺปํ ชวตีติ ชวนปญฺญา, ทุกฺขโต, อนตฺตโต ขิปฺปํ ชวตีติ ชวนปญฺญาฯ จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจโต, ทุกฺขโต, อนตฺตโต ขิปฺปํ ชวตีติ ชวนปญฺญาฯ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ ขยฏฺเฐน, ทุกฺขํ ภยฏฺเฐน, อนตฺตา อสารกฏฺเฐนาติ ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา รูปนิโรเธ นิพฺพาเน ขิปฺปํ ชวตีติ ชวนปญฺญา…เป.… ชรามรณนิโรเธ นิพฺพาเน ขิปฺปํ ชวตีติ ชวนปญฺญาฯ รูปํ…เป.… ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ชรามรณนิโรเธ นิพฺพาเน ขิปฺปํ ชวตีติ ชวนปญฺญา, ชวนปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ ชวนปญฺญาฯ

ติกฺขปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา ติกฺขปญฺญา? ขิปฺปํ กิเลเส ฉินฺทตีติ ติกฺขปญฺญาฯ อุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ, วฺยาปาทวิตกฺกํ, วิหิํสาวิตกฺกํ อุปฺปนฺนุปฺปเนฺน ปาปเก อกุสเล ธเมฺม นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมตีติ ติกฺขปญฺญาฯ อุปฺปนฺนํ ราคํ, โทสํ, โมหํ…เป.… สเพฺพ ภวคามิกเมฺม นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมตีติ ติกฺขปญฺญาฯ เอกสฺมิํ อาสเน จตฺตาโร อริยมคฺคา จตฺตาริ สามญฺญผลานิ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย ฉ อภิญฺญาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายาติ ติกฺขปญฺญา, ติกฺขปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ ติกฺขปญฺญาฯ

นิเพฺพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติฯ ‘‘กตมา นิเพฺพธิกปญฺญา? อิเธกจฺจ สพฺพสงฺขาเรสุ อุเพฺพคพหุโล โหติ อุตฺตาสพหุโล อุกฺกณฺฐนพหุโล อรติพหุโล อนภิรติพหุโล พหิมุโข น รมติ สพฺพสงฺขาเรสุ, อนิพฺพิทฺธปุพฺพํ อปฺปทาลิตปุพฺพํ โลภกฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตีติ นิเพฺพธิกปญฺญา, อนิพฺพิทฺธปุพฺพํ อปฺปทาลิตปุพฺพํ โทสกฺขนฺธํ, โมหกฺขนฺธํ, โกธํ, อุปนาหํ…เป.… สเพฺพ ภวคามิกเมฺม นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตีติ นิเพฺพธิกปญฺญา, นิเพฺพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ อยํ นิเพฺพธิกปญฺญา’’ฯ

เอวํ ปฏิสมฺภิทามเคฺค วุตฺตนเยเนเวตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ พหุวจนํ, อิธ เอกวจนนฺติ อยเมว วิเสโสฯ เสสํ ตาทิสเมวาติฯ อิมา จ ปน โสฬส มหาปญฺญา โลกิยโลกุตฺตรมิสฺสกาว กถิตาฯ

กายคตาสติวคฺควณฺณนาฯ

๒๐. อมตวคฺควณฺณนา

๖๐๐-๖๑๑. อมตํ เต, ภิกฺขเว, น ปริภุญฺชนฺตีติ มรณวิรหิตํ นิพฺพานํ น ปริภุญฺชนฺตีติ อโตฺถฯ นนุ จ นิพฺพานํ โลกุตฺตรํ, กายคตาสติ โลกิยา, กถํ ตํ ปริภุญฺชนฺตา อมตํ ปริภุญฺชนฺตีติ? ตํ ภาเวตฺวา อธิคนฺตพฺพโตฯ กายคตญฺหิ สตึ ภาเวนฺต อมตมธิคจฺฉติ, อภาเวนฺต นาธิคจฺฉติฯ ตสฺมา เอวํ วุตฺตํฯ เอเตนุปาเยน สพฺพตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อปิ เจตฺถ **วิรทฺธ**นฺติ วิราธิตํ นาธิคตํฯ **อารทฺธ**นฺติ ปริปุณฺณํฯ **ปมาทึสู**ติ ปมชฺชนฺติฯ **ปมุฎฺฐ**นฺติ สมฺมุฎฺฐํ วิสฺสริตํ นฎฺฐํ วาฯ **อาเสวิต**นฺติ อาทิโต เสวิตํฯ **ภาวิต**นฺติ วฑฺฒิตํฯ **พหุลีกต**นฺติ ปุนปฺปุนํ กตํฯ **อนภิญฺญาต**นฺติ ญาตอภิญฺญาย อชานิตํฯ **อปริญฺญาต**นฺติ ญาตปริญฺญาวเสเนว อปริญฺญาตํฯ **อสจฺฉิกต**นฺติ อปจฺจกฺขกตํฯ เสสํ สพฺพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติฯ

อมตวคฺควณฺณนาฯ

มโนรถปูรณิยา องฺคุตฺตรนิกาย-อฎฺฐกถาย สหสฺสสุตฺตนฺตปริมาณสฺส

เอกกนิปาตสฺส สํวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ